

A. V. ŠMILOVSKÉHO

SPISY VÝPRAVNÉ.

ÚHRNNÉ VYDÁNÍ.

SVAZEK VI.

ROZPTÝLENÉ KAPITOLY. — BEZ LÁSKY.

Třetí vydání.

V PRAZE.
KNIHTISKÁRNA F. ŠIMÁČEK, NAKLADATELÉ
1898.

OBSAH.

ROZPTÝLENÉ KAPITOLY.

ŘADA PRVNÍ.

Kapitola x.

Já nebožtíka dědečka už neznal. Také nevím, kterému svatému na počesť byl pokřtěn; ale že to byl nějaký pořádný svatý, tomu račte na slovo uvěřiti, neboť za dnů Marie Terezie dbalo se v pořádných měšťanských rodinách přísně na to, aby děti dostaly pořádné jméno. Snad říkali dědečkovi »pane Franc«, nebo »pane Josef«, nevím; vím jen, že babičce říkali »paní Evičko«, ona že mu říkala »pantáto vy« a on jí »panímámo ty«. Byl to tehdáž v zámožných rodinách zvyk: emancipace krásného pohlaví byla tehdáž idea nezrozená. Přes to však byla v dědečkově domě pravým faktotum paní Evička, ale na venek byl pánem a principálem dědeček. Kdykoliv něco důležitějšího mělo se podniknouti, dávala k tomu paní Evička hlavu; ale nikdy nezapomněla se zeptati dědečka: »Co myslíte, pantáto, máme to udělati?«

A dědeček odpovídal: »Jak myslíš, panímámo; udělejme tak. Však ty máš s to rozum.«

Takovým způsobem vcházívaly idey babiččiny ve skutečnosť; dědeček podepsal se vážně na prvním místě a babička zdlouhavě pod ním. Babička těžko psala, ač chodila od šesti do dvanácti let do městské školy.

Nebyla tupá, ale matky tenkrát nechtěly, aby dívky uměly hezky a dobře psáti.

»K čemu to,« říkaly; »dost na tom, zná-li děvče evangelium a číst a počítat. Kdyby uměly psáti, psaly by pak hochům. K čemu je sváděti k hříchu?!«

Paní Evička nebyla lepší; i obě dcery její, Baruška a Terinka, neuměly dobře psáti, a to proto, že babička tomu nechtěla a že nechtěla svědomí své obtížiti hříchem, kdyby snad Barušce a Terince se zachtělo psáti hochům.

Když to naše matka povídávala, smával jsem se tomu jako chlapec zplna hrdla. Matka se durdívala a říkávala: »Tys nerozumný kluk; tenkrát byli lidé zcela jinší než teď; a věru, hloupější nebyli!«

To jsem nejednou, ale mnohokráte slyšel za oněch dlouhých zimních večerů, kdy u nás drali peří nebo přebírali hrách i čočku. Ó, těch krásných zimních večerů za mých chlapeckých let! Jak často vybírám půvabné jich trosky z nejstarší, mlhou již zastřené své paměti, s jakou pílí hledím je pořádati v ladné celky! Nejde to již, nejde, více již nesestavím než rozptýlené kapitoly! . . .

Uprostřed prostorného, vytopeného pokoje stál velký dubový stůl; nebarvený, vydrhnutý jako křída. Na něm stála ve vysokém mosazném svícnu lojová svíčka, a kolem něho seděla matka, my děti, teta Smutná a děvečka Běta, která mě vychovala. Podál u kamen stával maličký mužík, klempíř Klec, ve své kamizole. Zůstával nahoře u nás a den co den přišel večer dolů. Ruce měl vždy na zad složené a i v létě stával vždy u kamen. Věděl vždy co povídat a při tom oblizoval se zvláštním způsobem. Však na jednu věc, a to tu nejpříjemnější, jsem zapomněl; byly to knihy, nebo, jak matka říkala, kroniky, které na zimu nám náš forman z Prahy přivážel, ovšem že za matčin groš a na její rozkaz. Bylať ona milovnice kratochvilného čtení a pro zimní večery

obětovala už několik dvacetníkův, ač byla jinak velmi šetrná. A byly tu věru krásné historie! O Berchtoldovi a jeho opicích a bílé paní, o Meluzině, o Zdeňku Zásmuckém a rytířích v Blaníku, o Jenovéfě a jiné, vůbec takové, »při nichž nikdo neusne«. Některých názvy již usnuly v mé paměti, ale obsah posud bych dovedl vypravovati. Po letech seznal jsem Florianovy novely a ejhle! byli to sami staří známí, čítaly se u nás za zimních večerův! A což když se mi poklady ducha Shakespearova otevřely! Znal jsem už jako chlapec obsah Cymbelina, Romea a Julie, i osudy »onoho ukrutného mouřenína, jenž svou krásnou paní zadusil«. Jakž jsme tehdáž my děti plakaly pro nešťastnou paní a nevěděly jsme přece, oč se jedná. Žehravosť byla nám španělskou vsí...

Obyčejně předčítával klempíř Klec, nebo já anebo teta Smutná. Po večeři byl začátek, konec v devět hodin. Často musily jsme jít spat, když jsme přišly do toho nejlepšího. Nic naplat, matka dbala na pořádek a otec, jenž po večeři na sklenici piva si vyšel, po deváté přicházel domů. V ten čas musily jsme býti v posteli; pořádek je pořádek.

Když jsme přečetli nové knihy, sáhlo se k těm pěkným loňským, anebo ještě ke starším; a když se všecky přečetly, pak se vypravovalo, co kdo věděl, a to nebylo nezajímavější, než kroniky z Prahy! Tradice rodinné pak přišly na program rok co rok a ty nejpěknější točily se kol našeho dědečka. Bylť on, ať tak dím s divadelníky, stálým, vděčným kusem našeho repertoiru; on »táhl« vždycky; desetkrát mohl člověk o něm slyšeti, po jedenácté se ještě nenudil, naopak vždy něco nového, libého se naskytlo, co těšilo a bavilo.

Dědeček byl řemesla svého soukenník; v časích, kdy on kvetl, soukenictví vynášelo, a tak snad vlastní přičinlivostí nabyl pěkného jmění. Ale jest pravdě po-

dobno, že větší zásluhu v tom měla babička Byla prý to hospodyně čilá jako cacorka, obratná, bystrá a tak od řeči, že žádného kupce od svého krámu nepustila, dokud nekoupil. Také prý lidé nejraději s paní Evičkou jednali, dědeček byl prý příliš vážný, nerad mnoho mluvil a zboží neuměl nabízeti.

»Moje zboží mluví samo za sebe,« říkával; babička mu však namítala: »Zboží nemá huby; hubu máme my a proto musíme mluviti za ně. Tak to je, pantáto, tak bylo a bude. Ústa nejsou jen k jídlu, ale i k vydělávání peněz.«

Za svých chlapeckých let rád jsem zalézával »na malou půdičku«. Byla latěmi od velké půdy oddělena, měla veliký vikýř, a pohozeny v polotemnu ležely tam soukenické stavy a jiné nástroje k řemeslu; pak tam byla stará, červy provrtaná skříně s četnými šuplátky, skříně to dědečkova, kde míval své papíry a peníze. Často hledával jsem v těch šuplátkách, zdali něco po dědečkovi v nich nenaleznu; práce byla marna. Stálo tam i klekátko po dědečkovi. Kolikrát jsem se tak zamyslil, že se mně zdálo, jakoby postava dědečkova z nejzadnějšího kouta vystupovala a ke klekátku šla se pomodlit. Mráz mne obešel, i utíkal jsem bezděky s půdičky dolů. A přece zase rád jsem se vracel v to tajemné polotemno s těmi zbytky z dávných časův. Mělo pro mne zvláštní poesii, jako dědeček vůbec.

Všecko, co se vypravovalo o něm za zimních večerů, shrnul jsem si v obraz, který tkví mně posud v duši, ač podobizny jeho jsem neviděl; tenkrát lidé se nezvěčňovali podobiznami, jen obrazy svatých trpívali na stěnách svých příbytků. Podle všeho byl dědeček ryzí, pravý Staročech, plný pytel prostoty, poctivosti, nábožnosti a mravných zásad; mimo to měl, jak to bohužel podíl slovanské povahy, více než přiměřenou náklonnosť k pokoji a pohodlí. V tom směru byla

babička jinší. I když už vlasy jí zšedivěly, měla prý jiskrné, černé oči jako mladice a tělo prý točilo se jako na obrtlíku. Co je to sobě pohověti, nevěděla; i ve spaní počítala a paměť měla prý tak výbornou, že i po letech každého poznala, kdo od ní jednou sukno koupil; uměla jmenovati sedláky z celého kraje, a přišel-li kupec z nějaké vesnice, ptala se hned po tom a onom, po jeho ženě a dětech, i dávala je vždy pozdravovati. Proto lidé tak rádi jednali s paní Evičkou, proto hrnuly se peníze do domu. O celou řadu let dříve nežli dědeček odešla babička k sv. Havlu ku věčnému spánku; vlídný však osud popřál jí tolik pobytu na zemi, že v domě a v rodině, jež řídila bystrým rozmyslem svým, prve než navždy odešla, vše v náležitý pořádek uvésti mohla. Dvě dcery své provdala a zaopatřila několik let před svou smrtí a dočkala se prvních vnuků svých a pokochala se v starobě své dětinským jich úsměvem a žvatláním. Třetí syn, jediný mužský potomek rodu, vstoupil ještě za života jejího do úřední praxe a přišel tudy k vlastnímu chlebu. Od něho vnuků se nedočkala, nedočkala se také té žalosti jako dědeček, aby mu byla zatlačila mladé jeho oči... Avšak i o dědečka, jehož dobré zdraví slibovalo dlouhý věk, moudře se postarala; svěřila jej do ochrany Terince, mladší dceři své, matce mojí, která byla jeho miláčkem.

»Co si počnu,« naříkal prý dědeček u smrtelného lože babičky, »jestli Pánbůh si tě, panímámo, k sobě vezme?!«

»Nic si nepočnete, pantáto; jste už stár k tomu, abyste něco počínali. Však Terinka bude se o vás starati jako já a bude ctít a milovat vaše šediny. Nemějte o sebe starostí.«

»Máš pravdu, panímámo, Terinka je hodné dítě, a František (manžel Terinčin) je hodný muž. Já jim budu za to opatrovati děti a . . .«

»A rybičky chytati,« doložila babička i usmála se. Byl to poslední úsměv v jejím životě.

Ano, rybičky chytati! — Dědeček měl jako každý smrtelník své koníčky, své slabosti; první byla, že rád šňupal, druhá, že neznal většího potěšení jako v Jizeře chytati rybičky. Však pro ty rybičky leckdys od babičky dostal hořký oříšek k snědku.

Vrátil se na příklad z jarmarku. Babička, která mu, než jel, sukna do bedny složila, přijala od něho utržené peníze a prohlédla i spočítala sukna, jež nazpět neprodaná přivezl. Nejednou se stalo, že dědečkovi zbytek, ano někdy i kus sukna chyběl. To ji rozpálilo.

»Ale, pantáto, sukno není v pořádku,« kárala ho; »chybí vám tu dobrých deset loket toho silného myškového.«

»To není možná, panímámo, přepočti si peníze, musí býti prodáno.«

»Však jsem už spočetla, a vy, pantáto, laciněji neprodáte, to já vím; raději všecko sukno byste nazpátek přivezli. Kus je prvč; jisté vám ho tam ukradli.«

»Ale věř mně, já se nehnul od krámu!«

»To by ještě chybělo, abyste zboží nechali docela zlodějům na dračku. Ale to je tak, pantáto: na rybičky chodit, to vy umíte, ale na jarmarky chodit, to vy neumíte; já vím, že vaše myšlénky seděly někde při jeze u staré valchy.«

Dědeček byl poctivec od hlavy až k patě; stala-li se vinou jeho nehoda, nikdy se neomlouval, nikdy vinu svou nezakrýval. Proto sklopil smutně oči a mlčel; věděl dobře, že babička se nemýlí, že má pravdu.

»Já vím, že jste se Stehlíkem nemluvili, že jste mu nestrčili potají ty tři dvacetníky, jak jsem vám řekla. Mohli jsme míti dobrých několik zlatých v kapse. Oč, že tam byl Stehlík a ta jeho prožluklá banda!«

Tu dědeček se dopálil a uražen vzpřímil.

»Už jsem ti řekl kolikrát, panímámo, abys mně s takovou řečí nechodila! To bych musil míti svědomí jako řešeto děravé, abych úmyslně fedroval hřích. A zlodějství je ohavný hřích před tváří Hospodina. Já budu snad tři dvacetníky dávati tomu arcidarebáku, aby dal mně pozor na mé zboží, aby ta jeho společná holota mně nic nevzala. To si já, panímámo, na svědomí nevezmu.«

Stehlík byl generálem všech zlodějů v našem kraji. Celý svět to věděl, ale Stehlíkův zlodějský genius si z toho nic nedělal. Byla to vysoká, vychrtlá postava s chytráckýma sivýma očima a pevně sevřenými rty; v levém uchu nosil mosazný kroužek, a řeč jeho měla zvláštní praskavý tón. Pro malíře byl Stehlík skutečně zlodějským ideálem. Když jsi se naň podíval, musil's si pomysliti: »Ten chlap je zloděj.« A Stehlík byl zloděj, a jaký! Kroniky by se mohly o něm psáti. Jeden z obyčejných kouskův o něm bylo následující faktum: Stehlík odseděl si v kriminále svůj trest a šel v určitou hodinu se žalářníkem poděkovat se za ten trest panu radovi, jenž ho odsoudil, a políbit mu ruku. Býval to tehdy zvyk. Stehlík se předepsané úctě podrobil a při tom ukradl panu radovi zlaté hodinky. Žalářník ho pak vyprovodil z kriminálu a pustil na svobodu. Asi za čtvrť hodiny pohřešily se hodinky; byly ty tam, a Stehlík přišel za tepla do chládku. Nepřiznal se, dostal hromadu ran, pustili ho. Za půl léta vypátrány hodinky, a zradou jednoho kamaráda jeho vyšla pravda na jevo. Stehlík se přiznal, neboť byla zima za dveřmi a v zimě nebylo zle v kriminále. Skoro každou zimu »seděl nevinně«. Největší strach před Stehlíkem měli jarmarečníci; proto vyhledávali jej po straně a dali mu »taksu«, to jest tři dvacetníky a dobré slovo, aby dal pozor, a nic se jim neztratilo. Pak teprve s pokojným srdcem vykládali. Stehlík vzav dvacetníky obyčejně říkával:

»Buďte bez starosti; když já dám své slovo, nic se neztratí. Česť je česť!«

Na to narážela paní Evička kárajíc dědečka, ale nepořídila mnoho; neboť dědečkovy zásady stály pevněji než naše věž při kriminále. Byl by raději přišel o celé své jmění, než aby na zloděje promluvil dobré slovo!

A nyní ke staré valše, kde prý sedávaly myšlénky dědečkovy, i když prodával na jarmarce. Byl to malebný kout, ta stará valcha, a starý valchář, pan Vencl, nejlepší přítel dědečkův.

Pod městem rozkládá se krásné údolí. Prostředkem jeho, mezi rozsáhlými lukami proudí se Jizera, vysýlající z levého břehu ku městu několik ramen, jež po otáčkách v sebe a v hlavní proud splývajíce objímají několik vnadných ostrovů. Na těchto kouří nyní větším dílem komín velkolepých průmyslnických závodův, ale tenkráte stála po nich jen některá stavení; tu valcha, onde rybárna, tu mlýn, onde chalupy soukromníků neb dvorce se senníky. I ovocných zahrad byl tu dostatek.

Bezprostředně pod hradbami městskými, přímo pod starožitnou vysokou vodárnou, ležel napříč dlouhý ostrov, spojený dřevěným mostem s hlavní cestou, těsně při vodě se táhnoucí. S mostu vstoupilo se na otevřený zelený prostor; v levo vykukovala za živým plotem, polou zahalená korunami ovocných stromů, došková střecha chalupy; podál napříč táhl se vysoký prkenný plot a v pravo byla otevřená, rozsáhlá zahrada. Touto zahradou, jež byla mnohem delší nežli širší, přišlo se k valše, ale musil člověk více než do polovice ji přejíti, nežli zpozoroval, že v pravo v nejzazším koutě, těsně při řece, stojí dvě nebo tři stavení. Stavení ta byla stará valcha, v níž obýval vdovec pan Vencl s paní Maří, vdovou po nebožtíku bratru, a s více než dospělou dcerou její Toničkou. Bylo to zákoutí věru utěšené, a nic se nedivím dědečkovi, že tak rád tam chodil.

U valchy sbíhala se dvě ramena Jizery, jichžto společný běh v levo od valchy obmezoval šikmo se táhnoucí jez; ten byl příčinou, že v těch místech řeka značně se rozšířila, tvoříc malebný chobot, houštím a jednotlivými stromy půvabně lemovaný. Zrovna naproti valše, přes řeku, stál malý ostrov s podstupenským mlýnem při městě; zadní stranu, k valše obrácenou, tvořila ovocná zahrada. V levo, od jezu nahoru, táhl se hluboce vykrojený břeh jiného velkého ostrova, porostlý vrbím a olším, na němž visely bílé zvonce velkého svlačce bujně tu rostoucího. Na místech poněkud chráněných šumělo rákosí.

Za valchou u řeky, v pravo od mlýnského kola, stála pod košatým černým bezem lavička, s které se to tak pěkné na řeku dívalo a na které dědeček s valchářem sedávali. Oba starci dobře se k sobě hodili. Valchář nosíval černé koženky, při kotnících kol nohy přivázané, bílé punčochy a trepky. Vestu měl až ke krku zapjatou a límec od košile přes ni přeložený. Kabátu nenosil, leda když šel do města. Na hlavě měl aksamítovou čepičku. I dědeček sedával a chodil tam bez kabátu, který si vždy ve světnici pověsil; pod lavičkou míval schované pruty na udice. Oba starci byli kamarádi od chlapeckých let, byli spolu také na vandru a usadili se v otčině v stejný skoro čas. Jakživi neřekli si špatného slova jsouce oba stejné mírné povahy. Hovory, které spolu na lavičce vedli, nebývaly hlučné a živé; jeden mluvil méně nežli druhý a sedávali prý kolikrát třeba půl hodiny vedle sebe, do vody hledíce a slova nemluvíce.

Kol valchy bylo plno houštin; zpívali v nich slavíci a pěnice. Však pan Vencl uměl si svých pěvců chrániti. Jen jednou odvážil se nějaký kluk k valše a líčil tam červa na slavíka. Pan Vencl ho chytil za límec a přivedl jej k hlubině na schůdky: kluk plakal, křičel, prosil, nic naplat, železná ruka valchářova poto-

pila ho do vody, že polykal andělíčky. Pak ho teprv hotovými vyplatil a pustil, a Kusej vyprovázel uděšeného nezdárníka až ze zahrady ven. Ano, ten Kusej! Byl to psík ovčáckého plemene, ostrý jako vítr a hlídač mistrný. Při nějakém dobrodružství přišel o ocas a od těch dob říkali mu Kusej. Vstoupil-li jsi do zahrady valchářovy, byl tu hned Kusej a štěkal, jakoby ho bral na vidličky. Panu Venclovi neztratilo se ani jedno kožené jablko ze zahrady, a panečku, byla to jablka! Valchář je prodával po celou zimu a utržil za ně hezky peněz. Pánbůh chraň, aby byl někdo přišel v ty končiny ryby chytat! S valchářem nebylo žertův a s paní Maří také ne; ta prý měla jedovatý jazyk, že vlasy vstávaly, a kuráže za deset granátníkův. Jen dědeček měl privilej chytati u valchy rybičky, a to proto, že chytal jen hřízky nebo bělice na udici; kdyby byl míval zalíbení na šňůru líčiti, sotva by byl sedával s ním valchář tak svorně na lavičce. Do práva svého nedal si valchář ani od nejlepšího přítele sahati, ale nezapomněl nikdy k vánočním svátkům paní Evičce sumíka nebo štiku poslati; ba někdy přinášíval si dědeček od něho i úhoře, tu nejmilejší svou pečínku.

Na té lavičce pod bezem! Co si tam starci povídávali?! Bezpochyby o domácích záležitostech, o úrodě, rybách a povětrnosti. Někdy snad o Bonapartovi a častěji o Rusích, když u nás leželi na své cestě do Paříže.

»Baťuško, jak daleko ještě do Paryzu?« ptávali se kozáci sousedův.

»Ó, to ještě daleko,« odpovídáno jim, »snad až někde za mořem.«

»Eh, co; však my tam dojdeme,« rozumovali kozáci.

Anebo povídali sobě valchář s dědečkem o Vojtěchu, huboistovi a jeho dítěti. Vojtěch huboista měl putyku a tudíž po celý čas hojnou návštěvu od ruských vojákův. Jednou, právě dostali žold a chléb, nahrnulo

se jich tam několik a popíjelo vodku v bázni boží. Jeden z nich, buď že byl napilý, anebo se domníval, že Vojtěch mu dal málo peněz nazpátek, chopil komisárek a hodil jej ve zlosti po dítěti asi půlletém, které leželo tam v kolébce. Anděl strážce zastínil prý dítě, tak že komisárek vrazil zrovna nad hlavičkou do pelesti a na zemi spadl. V putyce stal se hluk a vřava. Kozáci chopili se necitelného soudruha a namazali mu na místě, co se do něho vešlo. Pak ho na ulici vyhodili. Jeden z nich, dospělý vousáč, vzal pak křičící děcko do náručí a chodě s ním po putyce hejčkal je a konejšil, a vypravoval Vojtěchovi, že má doma osm klukův, ale žádné děvče; že by si to děvčátko přál.

»Dejte mně je, baťuško; až půjdeme z Paryzu, já je vezmu na Rus a budu mu dávat kašu s medem.«

Ale Vojtěch huboista by nebyl dal dítě za všecko na světě; teď mu bylo teprve drahé!

Vůbec bylo prý dobře vycházeti s Rusy, již prý měli ohromný hlad.

»Co svět světem stojí, neviděl takových jedlíkův! Člověk ani nepochopí, jak je může ten jejich císař uživiti!«

Někdy si dědeček s valchářem na lavičce pod bezem také zafilosofovali. Mluvívali o tom, jak to as na onom světě vypadá. Bylo to přirozeno, neboť byli oba hodně staří.

»Bude to asi tak, pane Vencl,« říkával dědeček, »jak ondyno pan děkan kázal. Co je smrt? Oddělení ducha od těla. Tělo jde do země, duch do nebe nebo do pekla. A co je příčinou všech starostí, svízelův a bídy na tomto světě? Tělo. Jen pro ně se pachtíme a lopotíme, abychom je uživili; jen ono je bezednou studnicí hříchů, ba hříchové z něho lezou jako mravenci z mraveniště; jeho žádosti jsou původem všech

našich slabostí. A když tu tělo necháme, je duše svobodná jako pták a musí se míti v nebi dobře.«

»To je pravda, musí tam býti jak o posvícení,« odpovídal valchář; »ale jedno mně, pane kmotře, neleze do hlavy. Ve svatém písmě stojí, že vstaneme z mrtvých s lepším a dokonalejším tělem, než jsme tu měli. Ale jak to přijde, když naše tělo v zemi shnije?«

Takovou námitku dědeček nerad slyšel. Víra pronikala mu ledví a kosti; při ní na rozum nikdy nevzpomněl.

»Nějak to bude, pane kmotře,« odtušil; »ovšem neleze nám to do rozumu, ale to proto, že jsme křehké nádoby. Jsou jinší, hloupější věci a nelezou nám do rozumu. Tak, vidíte, včera jsem asi za hodinu nachytal přes půl kopy hřízkův. Brali jen což! A dnes ani nezatukali, a přece v noci pršelo jako včera, voda je zakalená a chytal jsem na tom místě jako včera. A musí jich tam býti na kopy.«

»Snad odtáhli jinam,« mínil valchář.

»A proč by táhli jinam?«

»Snad že už tam neměli potravy.«

»To jsou samé snady, pane Vencl; a pro samé snady umře člověk hlady, a co nám s hůry není dáno, v apatyce nekoupíme.«

Valchář spokojil se tím důvodem a mlčel.

Na téže lavičce dali si starci slib, že ten, který z nich první umře, přijde druhému povědět, jak to vypadá na onom světě. Prostomyslnému dědečkovi zdálo se to nejprv hříšné; valchář však, který na své samotě více měl času přemýšleti nežli dědeček, omluvil slib takto:

»Byli jsme oba poctiví a upřímní katolíci a budeme jimi až do smrti. Žili jsme vždycky podle zákona božího a jeho církve; Pánbůh dá nám jistě nebe. A ostatně, když já anebo vy budeme chtíti s nebe dolů, abychom

vykonali slib svůj, bude o tom Pánbůh vědět, a kdyby byl slib hříšný, řekne: Ty nepůjdeš nikam, byl by to hřích.« Dědeček spokojen přikývnul hlavou.

Nežli odejdeme z valchy, musím ještě připomenouti, že pan Vencl, ovšem v průběhu dlouhých let, šestnáct tonoucích lidí od smrti zachránil. Jaké to krásné sebevědomí! Škoda, že valchář smyslu pro ně neměl. Co bylo jeho zásluhou nepopíratelnou a zásluhou vzácnou, to nepokládal on leč za svou křesťanskou povinnosť. Bylť zajisté ve vodě, nahoře i v hlubině, rovněž tak doma jako v povětří; plavec byl výborný a obezřelý, a přišel-li někdo v nebezpečenství, vrhl se jak byl bez rozmýšlení do proudu. Druhý den už si na to ani nevzpomněl, leda že si napsal do kalendáře: »Toho a toho dne, v tu a tu hodinu vytáhl jsem z vody toho a toho živého.« Při posledním slově dělal si cifru, poslední byla 16. Valchář nedostal žádného křížku za to, ani pochvalných dekretův od magistrátu. Nebylo to tenkrát módou. Jednou mu to však přece bylo k dobrému.

Chlapec jeho bratra, kluk jako hora, stavěl se na vojnu. Tu udal někdo od úřadu paní Maří do péra, že pan Vencl tolik lidí zachránil, aby se u purkmistra na to odvolal. Valchář po dlouhém zdráhání tak učinil. Řekl k purkmistrovi:

»Poněvadž jsem až posud dvanáct mužských z vody vytáhnul a na životě zachoval, zachoval jsem tím císaři pánu dvanáct vojákův. I přednáším tu poníženou supliku, aby slavný magistrát za těch dvanáct vojáků mně tu milosť udělil a neodvedl mně, an sám nemám dětí, chlapce mého bratra.«

Páni vzali tu zvláštní žádosť na zřetel a napsali hochovi, ač byl jako hora, do vandrovní knížky: Ganz untauglich.

Dědeček chytával rybičky zrovna pod jezem; nad tůní na kameně v chládku vyseděl třeba kolik hodin.

Jednou spadl tam do vody a celý se smáčel. Nešel ovšem domů, dokud se na valše neususil, ale babička to poznala.

»Ale, pantáto, vy jste se jistě na valše zkoupali, vždyť zapácháte celý bahnem. Ty prožluklé rybičky, nenoste mně jich už domů; jednou budou vás státi život.«

»Mlč, panímámo, mlč. Pánbůh všude se mnou, i když chytám rybičky.«

Celý rok chodíval dědeček na valchu, jen ve svatý týden ne. Ten čas odřekl se dědeček všeho, z čeho měl potěšení, a jedno z největších byla ovšem návštěva u pana Vencla. Svatý týden byl pro něho nejdůležitější čas v roce; v něm obětoval se docela Bohu, kál a postil se, aby na zelený čtvrtek důstojně předstoupil před stůl Páně.

V květnou neděli před pašijemi si dědeček naposledy šňupnul. Přišed z kostela domů vyprázdnil svou pikslu, ovinul ji černou stužkou, kterou měl v klekátku schovanou, a položil ji u dveří na almaru, aby ji měl stále na očích. Kdyby ji byl schoval, byla by jeho zásluha bývala nepatrná; ale každý pohled na milovanou pikslu — a pohledův těch bylo za den na kopy! — byl proň ponoukání ďábelské, jež musil silou a ctností duše své překonávati, aby se líbil Hospodinu.

»To jest ten pravý půst,« říkával, »když odříkáme se toho, co je nám nejmilejší.«

V ten celý týden nejedl masa, aniž co masitého; vajec, másla, mléka ani se nedotekl. Pan Vencl poslal vždy paní Evičce rybu; dědeček jedl náruživě rád ryby, ale Bůh chraň, aby sousto z ní vzal do úst. Vážně, sedě při stole, hleděl na to, jak druhým ryba chutná, a bojoval tak s ďáblem i při obědě. Jedl větším dílem jen ovoce, ale nesměla to býti kožená jablka z valchy,

neb ta byla tuze dobrá i budila v něm vzpomínku na valchu a rybičky. Celý ten boží čas býval v kostele, ve středu se zpovídal u děkana a na zelený čtvrtek přijímal. K pláči prý bylo, když šel ke zpovědi; se slzami v očích odprošoval každého v domě, aby mu odpustil a prominul, jestli mu kdy ublížil. I dospělejších dětí nevyjímal ze svých proseb. Mluvíval prý tak pohnutlivě, že všichni ho s pláčem doprovázeli až před dům, když šel na faru. Po zpovědi nepromluvil na žádného, až teprve po přijímání. Pak prý mu oči jen svítily, byl prý jakoby se znova zrodil.

Tak přiblížila se bílá sobota a večer, kde vzkříšení se slavilo. Nežli dědeček z domova odešel, vzal pikslu z almary, schoval černou stužku i zamířil přímo ke kupci pro tabák. Tam si pikslu nabil a pak teprve šel do kostela — bez šňupce.

Když pak kněz při božím hrobě zanotoval: »Vstalť jest této chvíle!« tu dědeček náležitě se pokřižovav vzal — první šňupec; když zapěl kněz »Te Deum«, vzal druhý a ke konci obřadů třetí. Když pak přišel domů, šly už prý za sebou jako žáci do kostela, vždy po dvou najednou.

Teprve na Boží hod požíval na lačný život masa, a to od svěceného holuba, pak vajíčko a kousek bochníčku, pak šel k přátelům přát šťastné a veselé svátky. Při hrubé s několika stejně zbožnými měšťany ministroval panu děkanovi. To pokládáno tehdáž za zvláštní česť, jako nosení baldachýnu o Božím těle.

Odpoledne po požehnání šel na valchu, ať bylo jak bylo. Tam čekala naň pochoutka, již mu paní Maří schovala z postních dnův: hlava z černé ryby s »muzikou«, to jest s vařeným, míchaným ovocem.

»Panímámo, to bylo pochutnáníčko,« říkával, když přišel domů.

Paní babička obyčejně se durdívala, a kterak ne? k čemu potřeboval dědeček chváliti cizí kuchyni?

Ale neřekla mu nikdy nepřívětivého slovíčka; Boží hod byl Boží hod, a nad ten dědeček v celém roce neznal dne krásnějšího a šťastnějšího.

Kapitola V.

Po smrti paní Evičky nechal dědeček na dobro řemesla a žil u nás v domě jako na výminku. Upsaného neměl nic, nebylo tohó potřebí; tenkrát věděly dobře děti, jakou povinnosť mají ke starým svým rodičům. Ba co více, i po smrti paní Evičky byl dědeček první osobou v domě, byl patriarchou, jemuž vzdávala se povždy patřičná úcta, a jehož slova měla svou plnou platnosť.

Těšil se, ač stár, dlouhý čas ještě takému zdraví, jako ty rybičky v Jizeře. Měl však také zvláštní methodu na zachování zdraví. Kdykoliv někdo byl v domě nemocen a zbyly léky, všecko vypil nebo snědl. Babička ondy s ním se proto hádávala podotýkajíc, že si tak může nemoc přitáhnouti.

Dědeček se smával a říkával: »Každý lék jest, panimámo, dobrý a zdravý; vždyť je předpisují doktoři a ti přece vědí, co slouží ke zdraví. Proč bych je tedy nepil? Za tolik peněz ať také něco z toho mám.«

Však nejedl dědeček na stará kolena svá chleba milosti, tomu by nebyly ani jeho zásady připustily. Vedle modlení, kostela, chytání rybiček, zabíjení much plácačkou a podobných věcí měl v domě také vážnější úlohu, již zastával co nejsvědomitěji.

Tehdy v našem domě mimo sestru mou, miláčka dědečkova, byli tři chlapci v tom věku, kde nenechá se

nic na pokoji a vše, co má líc, obrací se na ruby. Byl to starší bratr můj, pak Antonín a Jan, nejstarší chlapci Antonína a Barušky, starší dcery dědečkovy, kteří byli na pivováře několik mil od nás vzdáleném. Oba chlapci byli u nás na studiích. Poněvadž rodiče moji byli po celý den svou živností zaměstnáni, svěřili dědečkovi dozorství nad všemi třemi »kadety«, jak on říkával, anebo jak hoši říkali: dědeček byl jejich profousem. Jak horkou hlavu tři ohniví hoši svému profousovi nadělali, můžeme si pomysliti, ale dědeček se nedal a učil je »moresům« podle svých pravidel. Že bral k asistenci často rákosku, nebudeme se diviti; pedagogie se tenkráte bez ferule neobešla.

Jak čilý dramatický život, tytýž i s velmi pohnutlivými scénami, mezi šedivým profousem a jeho třemi kadety se rozvinul, snadno si pomyslíme. Dobrá polovice rodinných tradicí, jež vypravovaly se u nás za zimních večerů, náleží do tohoto odboru. Ve hlavě se mi to jimi jenjen hemží, tak že nevím, jak do toho, an knihu přece nechci psáti. A byla by jich věru hodně velká kniha, a žádný by při ní neusnul.

Už vím, jak do toho; začneme s Antonínem a Baruškou. Pochopíme pak alespoň, proč dědeček míval na Toníka svrchu, ač chudák Toník za to nemohl. Ale bývá to už tak — quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.

Antonín a Baruška! Je to historka tak původní a zajímavá, že by sám Bocaccio se za ni nestyděl. Račte poslechnouti.

Baruška byla panna, jak by ji vymaloval. Ký div tedy, že padla do oka Antonínovi, jenž sice od nás nebyl, ale v městském pivováře jako podstarší pracoval. Antonín byl hezký a slušný jonák, znal se výborně ve svém řemesle a měl několik set mateřského věna. Ale to nejhlavnější co měl, byla výborná jeho šváda,

kterou by byl z člověka duši vymluvil. Ta šváda byla asi také příčinou, že Baruška, jak se s ním ponejprve sešla a rozhovořila, jako sirka chytila. Kde se to stalo, o tom mlčí moji pramenové; snad to bylo někde u muziky, neboť Antonín tančil rychle a hbitě jako vítr! Mimo to uměl dělat člověka. Baruška měla pýchu a nádheru ráda. Zkrátka, za několik neděl byla láska obou lidiček jako trám. Antonín byl rázný a chytrý. Vyhledal si paní Evičku, když dědeček byl na valše, líbal jí ruku, vylíčil jí ohnivými barvami svou lásku k Barušce, vypravoval, co poznal Barušku, že ani noc nespal a že by musil skočiti do Jizery, kdyby mu ji panímáma nedala. Babičce se Antonín líbil; vždyť byla sama od řeči a Antonín uměl mluvit, že se nebe smálo. Slíbila, že by nebyla od toho, ale pantáta že nemá řemesla sladovnického rád a nebude asi chtíti Barušku dáti sládkovi.

Antonín svěsil na okamžik hlavu, pak ji však vzpřímil a řekl:

»Jestli vy, panímámo, mne neopustíte, pak snad oblomíme pantátu. Budu se tak chovati, že své srdce ke mně nakloní.«

To byla řeč zrovna tak ve slohu paní Evičky; Antonín věděl od toho okamžiku, že panímámu má na své straně.

»Však ona si to s pantátou vyjedná,« myslil si odcházeje a hlava se mu točila medovými nadějemi. Bral to na lehčí váhu nežli paní Evička sama, jež sice pro bystrosť svou a vážnosť v domě vládla, ale nikoliv neměla v úmyslu, dceru provdati za někoho proti vůli dědečkově. Cítila dobře, že jen opatrným v tom ohledu jednáním pořídí se něco u dědečka.

Nejprve přeptala se pod rukou důkladně na Antonína a nedověděvši se nic povážlivějšího, vzala teprve Barušku na paškál. Bystrá matka viděla brzy, kolik bilo u dcery. Antonín se jí tak zavrtal do srdéčka, že jen

s největší obtíží by se dal z něho vytrhnouti. Darmo představovala jí matka: Jsi mladá, nejsi ošklivá, nebudeš bez pomoci, přijdou třeba desetkrát onačejší ženichové, nežli je Antonín — uši Baruščiny tak zalehly láskou, že žádného důvodu neslyšely. »Dejte mně Antonína,« bylo životním jejím heslem.

Nezbývalo nic jiného, babička musila do hořkého jablka kousnouti a dědečka zpracovati. Počala opatrně, zvolna prohodila, že by už Baruška mohla se vdávati. Dědeček, jenž miloval přímosť a holou pravdu, s počátku těm řečem váhy nepřikládal, ale konečně nahlížel, že panímáma ženicha nějakého za lubem má.

»Jen s barvou ven, panímámo,« doložil, »ty máš jistě už ženicha pro Barušku vybraného. Kdo pak je to? Jednou se Baruška musí vdáti, k čemu dlouhých okolkův?«

Panímáma vylézala s barvou. Nejprve se ohradila, že by byla sama toho ženicha vybrala a že jen proto se ho ujímá, že jest jí líto těch zamilovaných lidiček.

»Ale tak pověz přece, jak mu říkají?« ptal se dědeček a už byl jako na trní.

Panímáma jmenovala Antonína a připojila ad captandam benevolentiam: »To je ten, co někdy hrává na housle na kruchtě.«

Jak dědeček slyšel, že je to sladovnický, zamyslil se. Čelo jeho se zakabonilo, a oči upjaly se na pikslu, kterou držel v rukou. To nebývalo nikdy dobré znamení. Po minutce dodal: »Toho, panímámo, Barušce vymluv; z toho mračna nemůže býti déšť.«

»Ale, pantáto, nebuďte tak tvrdý,« odmlouvala babička; »vždyť Antonín jest hodný hoch; já jsem se naň vyptala pod rukou, a to důkladně; každý ho chválí, kdo jej zná!«

Dědeček stál pořád na jednom místě neodvrátiv očí od piksly.

»Možná,« pravil mírně; »ale ještě mu vlasy nesešedivěly. Víte už dávno, co říkávám: Tři jsou holoty na světě — vojáci, mlynáři a sládci. Každý voják je darmochleb; jí jen boží komisárek a neví, proč a zač; každý mlynář je zloděj a každý sladovnický je ochlasta, a ochlastovi já své dcery nedám «

Babička pro dnešek přerušila rozprávku, obávajíc se, že by pantáta příliš se rozehřál a že by s Antonínem bylo konec. Chladná rozvaha ji nikdy neopustila. Barušku a Antonína odbyla vyhýbavě, ale nevzala jim veškeru naději, jižto si milenci bez toho nedají nikdy vzíti. Opatrnosť kázala, by Antonín dědečkovi nechodil na oči a jenom pořídku s Baruškou mluvil. Chytrý Antonín přisvědčil panímámě a držel se alespoň na oko podle toho.

Minulo několik nedél. Babička se nezmiňovala dědečkovi o milencích; leželo to v jejím plánu: dědeček musil sám začíti další útok, ona chtéla jen jeviti se jako ochránkyně a záštita milujících i vřelého s nimi sou citu. Počítala dobře, vždyť znala dědečka — pro své dítě měl on nejlepší srdce. To méla panímáma na mysli. Baruška se očividné ménila; strastmi lásky čím dále tím mocněji pobledly jí tváře. oči jí tak nesvítily a jídlo jí patrně nechutnalo. I na tlukot srdce někdy si stéžovala. Dědečkovi to neušlo. Babička mlčela, musil začíti sám.

»Co pak je tomu děvčeti, panímámo?« ptal se jednou v neděli odpoledne, »vždyť vypadá nějak nemocná a nechutná jí ani jíst!«

»Však vy to víte, pantáto, lépe nežli já,« odvětila s jemnou výčitkou babička.

»Hm, hm, což si vám stěžovala?«

»Komu by stéžovala, ne-li matce,« odsekla babička s důrazem.

To dědečka bodlo u srdce; zamlčel se. Babička znala se v situaci a spustila nyní sama, napolo lhostejně.

»Oba dva, Baruška i Antonín, jsou celí pryč; vzali si vaše slovo tak k srdci, že oba chřadnou. Já s tím nechci nic míti, ať si třeba skočí do Jizery, jak Antonín povídal a Baruška mu přisvědčila. Já vinu toho neponesu, já mám čisté srdce, vykonala jsem svou mateřskou povinnosť.«

»Uvidíš, panímámo, nepojde z toho nic dobrého,« povoloval dědeček.

»To Bůh ví,« odpovídala babička pokrčivši ramenoma.

Více ani slova neřekla. Dědeček nechtěl také dále rozpřádati hovor. Pro dnešek byl zase konec rozprávky. Babička však hned večer navedla Barušku, aby s pantátou sama promluvila, a dala jí k tomu instrukci.

Baruška padla dědečkovi okolo krku a prosila za Antonína.

Tomu útoku dědeček neodolal.

»Počkej, dítě, alespoň rok,« pravil, »až ho lépe poznáme, vždyť jedná se tu o celou tvou budoucnosť.«

Baruška se spokojila, naděje oživila její lásku.

Hůře bylo s Antonínem; dlouhé čekání mu bylo nesnesitelno, a pak kdyby byl alespoň mohl s Baruškou častěji mluviti, ji alespoň viděti! Horkokrevný mladík měl hned plán hotový; navrhl, že přijde večer, až dědeček bude spáti. Baruška mu dlouho odpírala, posléze však přivolila, vždyť prahla po rozmluvě s ním, jako včela po kvítí. Ale hned při první schůzi jich bylo by se jejich štěstí nadobro rozpadlo, kdyby genius lásky je byl nezastínil. Vypravuji, co se stalo, věrně dle slov samého strýce Antonína, když už byl starcem více než sedmdesátiletým. I jako stařec byl velmi hovorný.

»Baruška šla ten den sama zamknout domovní dvéře, ale zámkla jen na oko, přikázala mi, až vstoupím do

domu, abych zastrčil za sebou závorku. Bylo už asi půl desáté večer, když jsem šel na zálety. Dostav se do domu zul jsem si v tichosti boty, aby na schodech nedělaly hluku. a šel jsem nahoru přes pavlač k pokojíčku. Tam spávala Baruška s Terinkou. Dnes byly obě ustrojeny a čekaly mne; světla neměly, ale v pokojíčku bylo dost viděti, protože noc byla jasná. Postavím si boty, nevím kde, a dám se s Baruškou do řeči. Drželi jsme se za obě ruce a nedali jsme si ještě ani po hubičce, ana Baruška před Terinkou se styděla, když tu Terinka vyskočí, ke dveřím běží a poslouchá.

»Dědeček jde nahoru,« zašeptala v úzkosti, a do mne a do Barušky jakoby byl hrom udeřil.

»Pro Krista Pána, teď je naší lásce do smrti konec!« kvílela Baruška. »Pro živého Boha, utečte, Toníčku! Já nešťastná, co jsem to učinila!« Já vzal čapku a ze dveří, a hupky přes zábradlí pavlače dolů na dvůr. Panenka svatohorská mne chránila, padl jsem do hnoje. Pak jsem se skryl ve dřevníku a čekal, co dále díti se bude. Měl jsem nejvyšší čas, neboť už klepaly nade mnou trepky dědečkovy, jenž šel přímo na pokojíček. On měl totiž ve zvyku, ob čas, když už v domě všecko leželo, prohlížeti si s lucernou v ruce dům, aby žádné neštěstí se nestalo. Ba chodíval i někdy až na půdu. Já přišel zrovna v takový nešťastný den. Vstoupil do pokojíčka a nechal dvéře otevřené, tak že jsem slyšel každé slovíčko. Chvilenku bylo ticho, pak ptal se pantáta: »Spíte už, děvčata?«

Patrně si děvčata lehla ustrojená. I ozvalo se hlasité zívnutí, jako při probuzení ze tvrdého sna. Byla to Baruška, já ji poznal i po zívnutí.

»Už spíme chvíli, pantáto.«

»Čí pak jsou to boty?« tázal se dále pantáta přísnějším hlasem. — Čertovské boty! já na ně zapomněl jako na smrt! Zůstaly v pokojíčku a prozradily mne.

Můžeš si pomysliti, jak mně bylo v dřevníku, pot mi vyvstal na čele a zuby mi úzkostí jektaly.

»— Jaké boty?« ptala se Baruška nahoře v pokojíčku.

»Tuhle ty,« odpovídal pantáta, »stojí tu zrovna v cestě.«

»— Ah,« pravila Baruška, »to je tu nechal státi Pepík.« Pepík byl učedník, jenž měl na pokojíčku truhlu se šaty.

»To je zpropadený kluk,« horlil dědeček, »že ho nemohu pořádku naučit. Počkej jen, však já ti zítra posvítím.«

Po té postavil pantáta boty ke zdi a odešel. Čekal jsem hodnou chvíli dole, až bylo v domě docela ticho. Pak jsem vylezl na pavlač. To dá rozum, bez bot jsem přece nemohl domů jíti?«

To jsou slova strýce Antonína.

Nebyl to však asi jediný a poslední zálet Antonínův... Ale kdo tím byl vinen, ne-li dědeček?

Teprve po několika měsících řekl dědeček k babičce: »Když to děvče nechce jinak, nu, ať se vezmou. Nechci býti proti tomu. Ale to ti povídám, panímámo, nedá-li jim Pánbůh štěstí, ať ani ty, ani ona na mne nenaříkáte!«

Připravovalo se všecko ke svatbě, která byla s provoda. Antonín najal si pivovár hodinu od nás, a Baruška stala se paní starou. V neděli jezdívala Baruška v kočáře do kostela k nám. Strýc Antonín sám ji vozil. Dědečkovi se to nelíbilo, ale což bylo platno, babička našla vždy nějakou výmluvu. Ve krátkém čase umřel u nás sládek; vzali strýce Antonína na jeho místo. Baruška chodila zase pěšky do kostela a dědeček se uspokojil. Ale — jen krátký čas.

Mladí manželé byli asi půl léta spolu, když jednou, právě o polednách k jídlu, přišla děvečka s vyřízením,

aby panímáma byla tak dobrá a přišla hned do pivováru. Babička nechala jídla, přehodila šátek a odběhla. Dědeček kroutil nad tím hlavou, ale neříkal nic. Když pak uplynuly dvě, tři hodiny a panímáma se nevracela, poslal se zeptat Pepíka. Ten přinesl zprávu, že panímáma musí tam ostati, že paní staré je zle; aby pantáta byl trpěliv a počkal, až přijde.

Dědeček viděl asi před třemi dny Barušku, vypadala dobře. Co se jí stalo? Vrtalo mu to mozkem. Snad, aby — — ne ne, k tomu nemohl býti ještě čas! Chodil po pokoji jako po řeřavém uhlí a čekal.

Teprve po deváté hodině večer přišla babička domů. Přišla zvolna, nejistým krokem, starosť a úzkosť hleděly jí z očí.

»Pro Pánaboha! panímámo,« uvítal ji dědeček, »co se stalo v pivováře? Snad není naposled Baruška v Pánu?«

Paní Evička chvilku sama s sebou bojovala, nežli promluvila, a pak jí to šlo velmi, velmi těžce.

»Co se stalo! Můj Bože, co se stává mladým manželům, pantáto. Pánbůh Barušce pomohl; má vám klučinu jako turka.«

Dědeček zbledl jako stěna, kolena se mu třásla, musil se zachytiti stolu, aby neupadl; tak jej ta novina ohromila.

»Co je vám, pantáto?« tázala se v úzkosti paní Evička.

»Co mně je, a ty se, panímámo, na to ptáš! Co mně je! Bože na nebi, a ona se ptá, co mně je! Vždyť Baruška je teprva půl léta s Antonínem. — To není přece možno, aby mé dítě tak nad svým otcem se zapomnělo!«

»Ale můj Bože,« chlácholila jej babička; »vždyť se to často stane . . . Zeptejte se doktorův a babiček . . .«

»A to mně ty povídáš, panímámo!« rozhorlil se dědeček. »Myslíš, že si dám pověsiti bulíka na nos? Ať se sládková do smrti ke mně nehlásí, já ji neznám, nebudu znáti, a ten Antonín, ten dareba, a ten pan . . .«

Babička vyskočila a držela mu ústa.

»Ustaňte, pantáto,« zvolala, »co může ten ubohý červíček za rodiče?«

»Ať si může nebo nemůže! Mně je to všecko jedno. Já jsem poctivý, zachovalý muž, já žiju čistý před tváří Hospodina, každý mně v celém městě dával česť — a teď nebudu moci ani hlavy na ulici vystrčiti, aby si na mne neukazovali lidé a neříkali: ‚Vidíte, to je on, co tak vychovává své dcery!‘ Bůh seslal na mne trest, musím jej vzíti na svá bedra, ale dceru musím ztrestati. Ať se mně neopováží přijíti na oči!«

Při tom zvedl pravici k nebi a volal téměř bez sebe:

»Já ji pro—!«

Kletby své nevyřkl; babička přiskočila, strhla mu pravici a přitiskla jej k sobě, že nemohl slova promluviti. Posadila ho na stolici a volala na děvečku. Na dědečka šly mdloby.

Teprve za dlouhou chvíli se vzpamatoval; hleděl kolem sebe jak u vyjevení. Babička sklesla k jeho kolenům a se slzami v očích prosila:

»Pantáto, můj zlatý pantáto, nebuďte tvrdým; vždyť Spasitel odpouštěl svým nepřátelům a ujímal se Maří Magdaleny.«

Dědeček se na ni podíval; slzy mu zalily oči.

»Zaplať ti to Pánbůh, panímámo, že jsi mne nenechala to slovo vyřknouti,« pravil měkčím hlasem, »ale na oči mně již sládkovic nesmějí. To je poslední mé slovo.« S tím babička se spokojila a teprve po půlnoci odešla k nemocné Barušce, aby ji potěšila.

A dědeček dostál slovu.

První syn Antonínův a Baruščin, jménem po otci Toník, vypadal jako římbuch a jedl prý za tři děti. Nedělal si nic z hněvu dědečkova. Všecko přimlouvání panímámy, aby dědeček alespoň dítě poznal, bylo hrachem na stěnu házeným. Dědeček nechtěl o vnuku svém ani slyšeti, a bylo prý to žalostné podívání, když Baruška po úvodu přišla do otcovského domu, otce odprosit. Dědeček vzal svůj kašket a nepromluviv ani slova odešel Babička, jejížto srdce prahlo po úsměvu malého Toníčka, a ježto ze živnosti své nemohla vždycky odskočiti do pivováru, prosila dědečka, aby alespoň Toník s chůvou směl přijíti; ale i to bylo dědečkovi proti srsti. Dlouho to trvalo, nežli k tomu svolil, a pro ten čas chodívala jen chůva okolo domu s dítětem, a babička je viděla jen oknem. Dědeček, jak spatřil chůvu, odešel od okna. Toníkovi už prý vylezl první zub, když konečně dědeček doléhání paní Evičky povolil, že chůva smí s dítětem choditi do domu. Sám však dítěte si nevšimnul, aniž dal právo matce jeho neb otci přestoupiti práh jeho obydlí. Ale chytrá babička měla prozatím dosti. Vždyť by dědeček musil býti z tvrdého kamene, jako ta skála »u spravedlnosti«, aby ho nezměkčil úsměv a žvatlání nevinného dítěte. A dědeček měl srdce jako marcipán, jenže nenáviděl tak ukrutně hříchu a na své cti tolik si zakládal. Co byl však babičce hřích a česť a veškerého světa mravné zásady, když vinula k srdci malého Toníka, a když Toníkova ústa s tím jediným zubem žvatlala: ba ba. Učila jej říkati: *dě dě*, a kluk po dlouhém namáhání to dovedl. Teď bylo vyhráno; dědečka měla už v kapse; plán její byl rovněž tak jednoduchý jako důmyslný.

Bylo jednou v sobotu odpoledne. Chůva přinesla Toníka k babičce a vyřizovala před dědečkem, že musí domů, že je mnoho mytí, aby panímáma byla tak dobrá a chlapce si trochu u sebe nechala. Byl to návod babiččin,

a chůva odešla. Babička chodila po pokoji s vnukem, hovoříc s ním a zpívajíc mu; dědeček chodil s plácačkou v ruce a zabíjel mouchy, dítěte si nevšimnul. Tu šel okolo kotlář. Babička položila Toníka na stůl a pravila:

»Pantáto, buďte tak dobrý a postůjte u toho chlapce, aby nepřišel k úrazu; já musím s kotlářem stranu toho kotle promluviti.«

A než dědeček mohl odpověděti, byla babička už v krámě a před domem, kde dala se do hovoru s kotlářem, jenž byl rovněž tak od řeči jako ona.

Co měl dědeček dělati? S plácačkou v ruce postavil se při stole u Toníka a vida, že žádný ho nepozoruje, podíval se poprvé na vnouče. Toník sebou vrtěl, nechtěl ležeti, zlobil se a žvatlal v nevoli: *dě dě!*

Dědečka přešel mráz a oheň; srdce mu zabušilo v prsou, div že neprasklo, hrdlo stáhla lítosť a slzy vyhrkly z očí, že ani kol sebe neviděl. Bezděky nahnul se k chlapci a dal mu hubičku, a slzy dědečkovy kapaly v hojnosti, jako jarní lásky déšť na buclaté tváře Toníkovy. I odložil plácačku a vzal chlapce do náručí. Babička zatím číhala v krámě u okénka ve dveřích a viděla všecko. Zhurta vstoupila do pokoje, přikvapila k dědečkovi a pravila:

»Vidíte, pantáto, tak vám to sluší; ale já věděla, že máte srdce jako máslo a že jen tak se hněváte!«

Toník křičel: »dě dě!«

»Nastojte,« pokračovala babička, »to vložil zrovna Pánbůh ta slova dítěti do úst, aby vás smířil. Buď jméno boží velebeno!«

Dědeček pořád plakal; chlapce nedal z rukou. Po chvíli teprve řekl k babičce:

»Vzkaž, panímámo, Barušce, že smí k nám přijíti!«

Druhý den po mši čekala Baruška u kostela na pantátu. Když vyšel, políbila mu ruku. On si ji dal políbiti a řekl:

»Pojď se k nám trochu podívat!«

Baruška šla. Bylo prý tenkráte mnoho pláče u nás, ale byl to pláč radosti, plynoucí ze smíření. Na Antonína hněval prý se dědeček ještě asi půl léta; pak jej to konečně omrzelo.

Toník byl první z devíti synů sládkových. Po něm následoval Jan, jemnž vůbec Hanzi říkali, poněvadž mel do sebe něco panského. Když došel strýci Antonínu nájem v městském pivováru, odstěhovali se sládkovic na pivovár jiný, několik mil vzdálený, a když chlapci dospěli k studiím, poslali je k mým rodičům.

Zatím byla se provdala Baruščina mladší sestra Terinka za mého otce, bratra Antonínova, tak že dva bratří měli dvě sestry; nemohlo tudíž příbuzenstvo mezi námi tužší býti. Nejstarší bratr můj, František, byl asi ve stejném věku s Janem, a tito dva a starší Toník byli oni tři kadeti, nad nimiž byl dědeček profousem. Bylať zatím babička zemřela a dědeček trávil svá stará léta u nás.

Úloha dědečkova nebyla tak snadná a přece rád se jí podrobil už z lásky ke vnukům; za to však ostří vnukové, ač dědečka měli rádi, z chlapecké zvůle mu nadělali kousků, že jej kolikráte hlava brněla a že kolikrát znak důstojenství svého, rákosku, do rukou mé matky skládal, tvrdě, že s těmi kadety nemůže nic pořiditi. Druhý den však vždy znova ve svůj úřad se zavázal, když mu chlapci třeba po stokráte slíbili, že jej budou poslouchati.

Největší *pré* měli chlapci, když dědeček se modlil. Měl nad klekátkem starodávný krucifix a po obou stranách Pannu Marii a miláčka Jana. Každý večer modlil se hlasitě asi hodinku při klekátku a nevstal s něho nikdy, i kdyby snad nad hlavou mu hořelo, dokud se nedomodlil. Modliteb prý měl na půlkopy a poněvadž vždy v jednom pořádku se modlil, a modlitby hlasitě si

říkal, věděli chlapci, jak dlouho za jeho zády směli bez trestu skotačiti. Předposlední modlitba byla »za duše v očistci« a poslední »za všecky v bídě postavené věrné křesťany«. Když přišly »duše«, chlapci už obyčejně klidívali se nahoru na pokojíček; v nejhorším případě utekli, když přišli »v bídě postavení«. Mezi tím natropili hromadu čtveráctví. Tak oblékali se za jeho zády za maškary, při nichž jim výborně sloužila jeho garderoba starodávná, neboť móda byla proň lichý dým. Hlavně jeho modrý plášť s dvacíti límečky a jeho pankrotka byly velmi oblíbeny; Hanzi prý uměl po něm šňupat, když Toník zpíval: Vstalť jest této chvíle, a Francek dělal k tomu huhňavého kostelníka. Nemoha někdy při tom vydržeti na modlitbách, obracal prý dědeček hlavu a říkal:

»Vy za .... kluci — Pánbůh mně hříchy odpusť — jen počkejte, až já se pomodlím!«

Od modlitby však nevstal, a když přišly »duše«, kadeti byli ti tam. Pak vzal dědeček rákosku a svíčku a šel jich na pokojíček »spravit«. Leč nastojte, všichni tři klečeli u postele na modlitbách, a dědeček by nebyl živou mocí na ně modlící sáhl. Druhého dne už na trest nemyslil.

Jindy o posvícení, zvláště když pekli se koláče, míval s nimi pravý kříž, den před posvícením každý rok skládal Terince svou důstojnost. V kuchyni, kde byla pec, byly dvoje dvéře proti sobě. Matka sedíc při peci, aby koláče se nepřipálily, říkávala:

»Pantáto, prosím vás, dejte mi pozor, aby ti kluci mi nebrali z řešeta koláče.«

»Buď beze strachu, Terinko, já je budu hlídat,« odpovídal dědeček.

Po té postavil se s rákoskou u okna mezi dveřmi jako »salakvarda«. Přišel Toník k jedněm dveřím a žebronil:

»Dědečku, jenom jeden koláč; tamhle ten s mákem!«

»Ani jeden,« odsekl dědeček, »půjdeš-li sem, přetáhnu tě, jak jsi dlouhý.«

Toník se nedal odbyti a pokoušel se dostati do kuchyně. Dědeček se rozhorlil a hnal se za ním. Zatím však čekal Hanzi s Frantíkem u druhých dveří, sebrali hrst koláčův, a dědeček vrátiv se slyšel, jak se mu vysmívají.

To se víckráte, jenže obráceně opakovalo, a dědeček ztratil trpělivosť.

»Zaplať Pánbůh, že jsou už ty koláče pečeny,« oddechl si dědeček a svatě se zařekl, že nebude již hlídati; ale po roce hlídal zase.

Ne však vždy pochodili s ním chlapci tak dobře, jako při pečení koláčů; někdy jim rákouskou tolik hotových nasázel, že přešel jim třeba na týden smích a žerť. Dvě historie toho druhu musím pověděti.

Miláček dědečkův byla z naší rodiny sestra Lízinka, byla to dědečkova »kočička«.

»Všcc,« volali na ni chlapci, ovšem u nepřítomnosti dědečkově, neb jinak by byli se zlou se potázali. Že jinak miláček dědečkův od nich těch nejlepších časů neužil, leží na bíledni, ale měli se vždy na pozoru; neboť Lízinka spočívala ve stínu křídel dědečkovy rákosky, a před tou chovali cituplný respekt.

Zimní večerové přijeli jako na koni, a předvečer den sv. Mikuláše byl na blízku. Chlapci strkali potají hlavy dohromady, patrně radíce se, jak by v ten večer dědečkovu kočičku notně postrašili. Pod rukou sehnali si obleky; Toník oblekl se za Mikuláše, Hanzi a Francek za jeho černé asistenty s »opravdovými« rohy na huňaté hlavě, s červenými, na půl lokte dlouhými jazyky a se zvonci na nevyhnutelném ohonu; že nezapomněli na pořádné metly, rozumí se samo sebou. Z pokoje vytratil se jeden za druhým na pokojíček, kde se ustrojili,

a sešli pak dolů, kdež na dvéře metlami tloukli, zvonili, Mikuláš své »muli se« volal, a čerti k tomu svým řvaním barvu ctili. U pokoje byly dole dvojnásobné dvéře, vnitřní a zevnější; mezi oběma byla prostora, co by se asi čtyři lidé vešli, kde stála na zimu štoudev. Mikuláš i čerti byli v tom místě, jež jim mělo býti záhubné.

Dědeček, jak chlapce uslyšel a kočička jeho strachy do pláče se dala, vyskočil, zastrčil nahoře u dveří závorku, šel do krámu a odtud jinými dveřmi do síně a dostal se tak chlapcům za záda. Z krámu vzal s sebou koště i začal nyní na zevnější dvéře jím tepati a »muli se« křičeti. Ubohý Mikuláš i se svými čerty překvapením tím se poděsili. Kopali jámu Lízince a ejhle, sami do ní padli. Zapomněvše leknutím na svou úlohu, chtěli mermomocí vraziti do pokoje; leč nastojte, dvéře byly zataraseny. Mezi oběma dveřmi nastalo nyní kvílení v pravdě infernalské a ještě hůře by se bylo dělo zakuklencům, kdyby matka ze soucitu k nim nebyla závorku odstrčila. Nyní vyřítil se jeden přes druhého do pokoje, a všichni tři, jak byli dlouzí, natáhli se samým chvatem na podlaze. Pak vystoupil dědeček se svým koštětem a rozdával mezi ně tak štědře dary svatomikulášské, že jich měli až do vánoc dost. Od těch dob Lízinku nestrašili. »Špatně prý se to vyplácí,« říkávali, a dědeček měl pro ně novou hrozbu:

»Počkejte, dám vám sv. Mikuláše!«

Ale ještě smutnější než Mikuláš byla tak zvaná »mela svatovácslavská«: o té mluvívali dědečkovi kadeti ještě s pohnutím, když byli už muži.

Nahoře na pokojíčku visela na stěně na skobě socha sv. Vácslava. Byla asi tři čtvrti lokte dlouhá, ze dřeva hrubě vyřezaná a černě i červeně omalována. Byla patrně velmi stará a pocházela dle vypravování dědečkova z kostela sv. Vácslava, krásné to a prostorné, v byzantinském

slohu provedené budovy, jež od císaře Josefa zrušena byla a posud za vojenské skladiště slouží. Bývala druhdy modlitebnou českých bratří, kteří u nás hlavní sídlo měli a o nichž dědeček říkával, že sice »u svaté víře pobloudili, ale že byli poctiví lidé a Čechové«. Také »prý trpívali mnoho žalostí pro svou víru, skoro jako boží mučenníci, poněvadž byli tvrdošíjni.« Tajní potomkové jich zůstali ještě dlouho u nás, a ještě za dob dědečkových byl na předměstí jeden měšťan nad míru pobožný, jenž prý byl »bratr«. Modlíval prý se nejraději pod širým nebem, zvláště ráno, a lidé prý o něm povídali, že sbírá ranní rosu k čarodějným kouskům. Nebylo prý to však pravda, byl prý muž docela pořádný, s čistým svědomím.

Zmíněný tedy sv. Vácslav měl svou historii a jako potomek českých bratří zakoušel ještě po stu letech příkoří, jak uvidíme. Tak se jednou modlil k němu večer učedník Karlík, aby ho ve tři hodiny ráno zbudil, že musí jít napřed do dílny. Ale zaspal, probudil se skoro o pěti, a věda, že dostane od tovaryše výprask, tak se rozhorlil, že holí do ubohé sochy udeřil. Mělo to však proň smutné následky; dědeček se o tom bohaprázdném skutku dověděl, a kluk musil v okamžiku z domu. Nadarmo prosil kluk na kolenou dědečka, aby mu odpustil, nadarmo prosili jeho rodiče dědečka, aby jim k vůli chlapci to prominul: dědeček nedal se obměkčiti. Chlapec ten se asi po roce při koupání v Jizeře utopil. Když se to doneslo k dědečkovi, zasmušil se velice a pravil hlasem tak vážným, že každý v domě to podržel v paměti:

»To je trest sv. Vácslava; Bůh buď duši utopence milostiv!«

Dvě, tři léta po této události stalo se našemu svatému Vácslavu něco ještě horšího.

Jednou před spaním prováděli dědečkovi kadeti na pokojíčku své rejdy a veselé kousky. Bůh ví, jak se

to stalo, ale shodili při tom sochu sv. Vácslava se stěny, kroužek, za nějž na skobě visela, se zakutálel, tak že ho nemohli nalézti a přemítali pak o tom, jak svatého Vácslava opět pověsiti. Mohloť se snadno státi, že dědeček přišel prohlížet, a pak věděli, že by mu svatý Vácslav neušel a že by oheň byl hned na střeše. Hanzi, jenž pro dobrý nápad daleko nechodil, navrhl, aby zatím uvázali sv. Vácslavu provázek okolo krku a na skobu ho zavěsili; zítra že se může pořádně pověsit. Navrženo, vykonáno; z kusu silné šňůry udělali kličku, dali ji soše okolo krku a oběsili takto in optima forma svatého Vácslava na skobě ve stěně. Po té se položili a šťastně usnuli.

Byli právě v nejlepším »limbu«, když dědeček se svítilnou a holí v ruce na pokojíček přišel, aby na ně dohlédl. Našed svíčku dobře shasnutou, šaty na svém místě a chlapce ve spaní, chtěl právě odejíti, an zrak jeho zavadil o sochu sv. Vácslava, jež poněkud šikmě visela.

Posvítil si na ni blíže, a nastojte! — hrozným podíváním zatajil se mu dech a svítilna div že z ruky mu nevypadla. Chvíli stál tu jako k podlaze přimrazen a pořádal si myšlénky v uleknuté hlavě. To přece nebylo možno, aby jeho vnukové patrona české země, patrona přítele valcháře oběsili. Vlasy mu vstávaly při tom pomyšlení, a přece byla to jistotná, holá pravda! Vzpomněl si na Karlíka i jeho osud, a mráz jej obešel. To trvalo však jen okamžení; pak se vzchopil, vzmužil, svítilnu postavil na stůl a hrubým hlasem zbudil kadety své. Tito vstávali zvolna a smutně z loží svých; jediný pohled na zsinalou tvář dědečkovu pověděl jim, jak žalostný osud jich čeká. Vypadalť prý dědeček tak hrozně jako španělský inkvisitor, jenž už asi pět neb šest tisíc kacířských těl ku slávě boží upáliti dal. Strach a hrůza omámily hochy.

Nejprve rozkázal dědeček Toníkovi sochu sv. Vácslava ze šibenice sníti a na stůl postaviti. Po té vytáhl klíč ze dveří zamknuv je a klíč vzal k sobě. Pak nastal výslech, soud a hned za tepla za nimi pokuta.

»Kdo z vás pověsil sv. Vácslava na provaz?!« zahromoval dědeček.

Chlapci mlčeli; kdyby byli Jana prozradili, byl by zajisté musil z domu, o tom nebylo pochybnosti. Proto mlčeli odhodláni jsouce jeden za druhého trpěti. Dědeček upřel své pronikavé oko na Toníka, na nějžto vždy měl s vrchu; Toník sklopil strachy zrak. Dědeček hromoval dále:

»To jistě Toník udělal, ten zlopověstný kluk, jenž beztoho dříve na svět přišel. než jej Pánbůh povolal! Proč sklopuješ oči, ty šibeničníku!«

Po té zahvízdala hůl, Toník zakvílel. To hnulo Franckem.

»Toník to neudělal, dědečku,« vyhrkl ze sebe určitě, ba vzdorovitě.

»Tedy tys to byl, ty darebo a ničemo!« zvolal dědeček a hůl vzala směr svůj na Francka. Hanzi, nejchytřejší ze všech, se usmál; myslil, že Toník s Franckem to odnesou, ale zmýlil se strašlivě; hůl dědečkova obrátila se k němu. Nyní nastala pravá mela. Chlapci skákali po pokojíčku, aby se vzdálili hole dědečkovy; ale dědeček měl dnes mladé nohy a mladou ruku, a jeho hůl řádila tak mezi nimi, že brzy strachy a bolestí se vinuli k jeho nohám, prosíce za slitování a prominutí. Vše marno, dědeček chtěl pravdu vědět, a oni nemohli a nechtěli mu ji pověděti. Přišly rány v novém vydání. Chlapci křičeli, že pobouřili celý dům. Otec přiběhl nahoru a dobýval se do pokojíčka.

»Počkejte jen, Františku, až je spravím, hned otevru,« odpověděl dědeček tepaje v jednom vinníky.

Posléze se unavil a sklesl na stolici; chlapci štkali v koutech omakávajíce modřiny po těle svém.

»Přistupte sem, všichni tři, vy lotrové,« velel dědeček.

Mechanicky ho poslechli. Po té nastal výklad, dlouhý a široký toho ohavného skutku, kterého se dopustili, doprovázený vzlykáním vinníkův. Když dokončil, poručil jim, aby před sv. Václavem poklekli. Sám klekl k nim a říkal modlitbu, již chlapci po něm musili odříkávati, slovo za slovem: »Svatý Václave, vojvodo české země, odpusť nám to lotrovství, že jsme tě na skobě oběsili. My toho litujeme z celého srdce svého a budeme se z toho káti. Nesešli na hlavy naše trest, jaký jsi seslal na bezbožného Karlíka, že tě bil; ustrň se nad námi, smiluj se nad námi, abychom nezahynuli a nepřišli tam, kde je věčný pláč a skřípání zubův. Odpusť nám naše lotrovství, za to tě prosíme poprvé, po druhé a po třetí. Amen!«

Po té musil jeden po druhém sv. Václavu políbiti nohy a pak teprve políbivše ruku dědečkovi směli si lehnouti. Dědeček po té vzav sv. Václava do náručí otevřel a vysvětlil otci celý příběh. Otec trest jeho docela schválil.

Ach, byla to smutná noc pro naše kadety! Jeden naříkal přes druhého, jen Toník se zamyslil; nerozuměl, chudák, co dědeček mu vyčítal, že přišel dříve na svět, než jej Pánbůh zavolal. Nelámal si však dlouho hlavy a pravil ku svým soudruhům v bolesti: »Dobře se nám stalo; já jsem vám hned řekl, že sv. Václav tam visí jak oběšenec, a vy jste se smáli. Teď to máte a já s vámi!«

Ale nebylo to ještě poslední jednání mely svatováclavské.

Dva z účastníkův událost odstonali; předně Jan, jehož tělo vůbec mělo útlejší povahu, a pak dědeček.

Bolelo jej tak silně v kříži a brněla jej hlava hned záhy z rána, že po celý den ležel v loži svém. Nyní teprve se mu v hlavě rozleželo, co chlapci včera udělali. Strašlivý osud Karlíkův kmital se mu pořád před očima a strach a úzkosť o život milých vnukův — neb přese všecky kousky měl je v srdci rád — tak veškeru jeho bytosť pronikly a poděsily, že ubohý stařeček sobě nevěděl ni rady ni pomoci. Teprve k večeru, po mnohém tuhém boji duševním, vstal i šel k děkanovi na radu. Děkan byl stejného druhu s tehdejšími kněžími, blahobytník, nikoli však fanatik, a měl tolik rozumu, že viděl v provinění chlapců jen lehkou mysl a rozpustilosť, ale nikoli »lotrovství a ohavnosť« jako dědeček.

»Přiveďte mně sem všechny tři študentíky. Já jim rozeberu duši, vyslechnu je ve zpovědi a druhý den budu za ně u sv. Vácslava sloužiti mši svatou, při níž jim podám tělo Páně.« To byla odpověď děkanova.

Nad tím dědeček tak okřál jako růže z Jericha, polejeme-li ji vodou. Tak slavného konce se nenadál a připojil jen prosbu, aby také sám mohl se té milosti účastniti a duši svou očistiti, nebo že prý nahlíží, že vnukům příliš nemilosrdně nabil. V sobotu po té šli kadeti se svým profousem na děkanství. Byla to pro ně křížová cesta, neb nemyslili jinak, než že budou vyvrženi z církve. S tlukoucím srdcem a nejistou nohou vstoupili do komnaty děkanovy, opustili ji však povznešení na duchu a veselí na mysli. Druhého dne odprosili dědečka ještě jednou a dědeček je a šli ke stolu Páně. Pak je odeslal dědeček domů a šel na faru nesa v oběť křížový tolar, bílý jako mléko. Doma hned po snídaní zavrtal nový kruh hodně pevně do zad svatého Vácslava, dal sochu náležitě oprášiti a umyti, vykropil svěcenou vodou stěnu a zavěsil ve vší slávě sv. Vácslava na staré jeho místo. Já sochu tu dobře znal; zůstala v domě našem i když já jej opustil. Při požáru před

několika lety, jenž otcovský dům můj proměnil v rozvaliny, vzala bezpochyby i socha za své.

Ale nebyla přísnosť sama v sobě základním rysem povahy dědečkovy; jen když urazili chlapci náboženské smýšlení jeho nebo dotkli se nešetrně něčeho, co zvláště dědečkovi bylo draho, jen tehdy »dala se jeho rákoska do tance«. Jinak, v desíti jiných případech, jež by byly jinému pedagogovi plnou hlavu nadělaly, byl dědeček ke kadetům svým shovívavý; bylť právě dědeček, v tom slově všechen důvod a vysvětlení jest obsaženo. Tak prý kolikráte matka má jemně mu vyčítala:

»Ale pantáto, pro vaši dobrotu budou strkat ti chlapci hlavu pořád do plotu!«

Dědeček říkával: »Mladá krev a mladé víno musí se vybouřiti a vykvasiti; nevybouří-li se ti chlapci v mládí, budou bouřiti v stáří. Někdy musí býti člověk na ně tvrdý, ale ne vždycky, milá Terinko; když jim ukáže člověk dobré oko, víc u nich často pořídí než nejlepší španihelka!«

Ale nejen ke členům rodiny, nýbrž ke každému byl dědeček dobrotivý muž. Stonal-li někdy někdo známý — a dědečkovi známí bylo celé téměř město — byl dědeček první, který ho navštívil a těšil; umřel-li někdo známý, byl dědeček první, jenž přišel, aby dobrým slovem potěšil a povznesl pozůstalé. K chudým byl vždy laskav a cítil-li, že někdo druhému ubližuje neb na cti utrhá, ujal se vždy nepřítomného. Tytýž šel s dobrotou svou tak daleko, že se zdál nedůsledným ve svém náboženském smýšlení.

Tak bývalo tenkráte zvykem, že každou sobotu zametali trestanci v železách ulice města. Mnohý z nich byl šňupák a neměl chuďas po celý týden toho potěšení občerstviti se v zajetí šňupcem. Takoví šňupáci pak při metení drželi se našeho domu a prosebně pohlíželi k dědečkovi; on obyčejně šel ven a vysypal jim

pak na ruce všechen svůj tabák z piksly. Lidé ti bývali někdy dědečkovi vděčni.

Jednou na příklad přišel k nám člověk, jenžto něco v uzlíku nesl a po dědečkovi se ptal.

»Co pak mi chcete?« tázal se tento.

»Nesu vám tuhle, pantáto, mladíka,« odpověděl příchozí a vytáhl z uzlíku kapitálního zajíce.

Dědeček zajíce potěžkal a pravil: »Co za něj chcete?«

»Nu,« odvětil člověk, »to já vám ho jen tak nesu.«

»Jak bych já k tomu přišel?« vece dědeček. »Vždyť vás ani neznám.«

Neznámý vysvětloval: »Seděl jsem v zimě a na jaře v kriminále a zametal jsem ulici. Já tak rád šňupám a vy jste, pantáto, každou sobotu dali mně trochu tabáčku. Já na to nikdy nezapomenu; proto přináším vám toho mladíka.«

»To podle všeho, člověče, zas pytlačíte?« odpověděl dědeček.

Neznámý se v rozpacích škrábal za ušima.

Dědeček věděl, kolik bilo; vraceje zajíce pytlákovi pravil přísněji:

»Takového zajíce já nejím; byl by to hřích, a já chci svou duši čistou zachovati.«

Po té dal za tepla pytlákovi poučení a ukázal mu, že by nejlepší vděčnost k němu projevil, kdyby se chytil pořádného života.

Jaký účinek slova dědečkova na pytláka měla, nevím. Myslím však, že poučení dědečkovo více ho dojalo a spíše jej snad na dobrou cestu obrátilo, než celý slavný soud i se svým kriminálem a se svou tehdy v zenitu slávy stojící lískovkou.

Kapitola z.

Nevím, zdali jste si se mnou našeho dědečka zamilovali; buď již tak nebo tak, čtěte přece ještě poslední z mých rozptýlených kapitol.

Dědeček dosáhl vysokého věku. Nevím na rok, kolik mu bylo let, když loučil se se světem, soudím však podle všeho, že byl už dobrý osmdesátník. Ale nebyla obloha stáří dědečkova povždy jasna a prázdna chmur. Několik těžkých a děsných mraků přehnalo se po ní a zakalilo dny poslednějších let dědečkových žalostí a smutkem. Smrť babičky nebyla proň hrozná; babička byla už také stará, a rozumný stařec věděl, že dříve nebo později museji se na čas rozejíti. Když má matka babičce oči zatlačila, pravil dědeček stoje u mrtvoly s poklidem křesťanským:

»Pánbůh dal, Pánbůh vzal. Buď jeho jméno velebeno! S Pánembohem, panímámo, brzy se shledáme na věčnosti.«

Ale hůře, stokrát hůře bylo dědečkovi, když o několik let později mu Bůh vzal jediného syna.

Jak jsem již vypravoval, byl jediný syn dědečkův úředníkem a přišel poměrně velmi záhy k jistému chlebu. Bylo to v tehdejších dobách řídkou vzácností, poněvadž i zkoušení právníci patnáct i více let bezplatně sloužiti musili, než přišli »pod dekret« a dostali stálý plat. Přičítali tu výhodu tehdáž jednak výtečným darům ducha strýcova, jednak malé protekci a hlavně štěstí, a povážíme-li, že tenkráte úředníci byli lidé všemohoucí a že i nejváženější i nejzámožnější měšťané i před nejnižším úředníkem už zdaleka smekali, zajisté nepodivíme se, že dědeček na svého jediného syna byl hrdým. Tehdáž byly jen dvě třídy: poddaní a páni, a strýc v mladém věku byl už pánem. Já znal strýce jen z po-

dobizny, jež u nás nad prádelníkem visela. Nebožtík Adolfek říkával k mé matce:

»Tetičko, až budu svým pánem, dáte mně tu podobiznu. Škoda věčná strýcovy hlavy, že tak brzo přišla do země.«

Ubohý Adolfek nedočkal se toho, aby byl svým pánem, a netušil, že tak brzy stejný bude míti osud se svým strýcem, jehož si tak vážil.

Strýc můj jezdě náruživě rád na kluzkách, přišel již jako právník v Praze k nehodě, jež byla proň osudná. Jezdě jednou po Vltavě, někde za Barvířským ostrovem, spadl do prohlubně, potažené slabým škraloupem ledu. Přes leknutí měl tolik ducha, že pomáhaje si nehty nazpátek zpod ledu se vyškrábal a nahoru se vyhoupl, ale měl tolik neopatrnosti, že celý promočený běžel domů do svého bytu až na Senovážné náměstí. Byla krutá zima a mladík tak se prostudil, že byl z toho smrtelně nemocen. Uzdravil se sice zdlouha, ale postonával pak častěji, a tehdáž již asi smrtelný zárodek souchotin zapustil své kořínky do mladých jeho prsou. Přišed po studiích svých brzy »pod dekret«, poslán byl hluboko do šumavských hor, oženil se, ale neměl dětí. Po několika letech velmi šťastného manželství tak se jeho neduh rozmohl, že lékaři nařídili, aby šel do kraje mírnějšího, horský, drsný vzduch že jest mu přímo záhubný. Zavezla jej tedy ženuška jeho k nám, neboť toužil po dědečkovi.

Jak dědečkovi okolo srdce bylo, když spatřil jediného svého syna, chloubu celé rodiny, s patrným znakem smrti na zsinalém obličeji, těžko vypsati. Celé půldne se přemáhal a těšil strýce nejpěknějšími nadějemi, ale večer v čeledníku vyhrkly mu tak slzy z očí, že nikdy ho neviděli tak plakati.

Trvalo prý to dlouho, než se upokojil a sepjav ruce pravil s resignací: »Děj se vůle Páně!«

Strýc byl ještě několik měsíců živ, ale ven už nemohl. Dědeček přestěhoval se nadobro k němu a neopustil ho ve dne ani v noci, a mrzutý strýc prý tak rád ho viděl, že mladá jeho choť až na dědečka žárlila. Neduh na podzim rozvinul se v celé síle své, dnové strýcovi byli sečteni. Jednoho večera přemluvili s dědečkem mladou paní, aby si šla odpočinout. Poslechla i spala tvrdě.

»Nemá viděti poslední můj zápas se smrtí,« pravil strýc k dědečkovi; »však my sami dva to odbudeme, není-li pravda, otče?«

»Odbudeme,« pravil dědeček dutým hlasem a chytil se za srdce.

Strýc pozoroval jeho pohnutí a mlčel. K ránu na věky usnul na prsou dědečkových.

Dědeček mu zatlačil oči a řekl: »Vůle Páně se stala.«

Mladá paní prý nebyla k upokojení, ano dědeček musil ve vlastním domě slyšeti její rouhání se Bohu. Ale byl k ní velmi trpělivý a shovívavý, zacházel s ní jako s děckem. Později odjela k rodičům svým a vdala se po několika letech do Němec za jistého továrníka. Rod však její, ona i druhý její muž hlásili se vždy do naší rodiny, továrník každého roku u nás se zastavil, když konal své obchodní cesty, a nám dětem vždy něco přinesl.

»Váš bratr,« řekl jednou k mé matce, »byl mé ženy jediná láska. Štěstí její, že dostala mne, neb vysoko cením u ženy charakter, ba nade všecko.«

Předčasná smrť strýce dodala dědečkovi. Zamýšlel prý se častěji a býval sporý na slovo, a kolik let neviděl ho nikdo, aby se byl zasmál. I později, kdy rozjasnil smích jeho vrásky, bylo viděti, že mu nejde ze srdce. Bylť křesťanem, jenžto vše, co jej potkalo, tříbil pevnými, tuhými zásadami víry své, snášel trpělivě

zkoušky Bohem seslané, nereptal, nenaříkal, nestěžoval si; ale což naplat, cit je cit, a je-li v pravdě bolestný, nezamluvíš ho otčenášem a nevymažeš ho z duše růženci. Jest velikolepé býti statečným ve snášení strasti a běd, velikolepé a třeba i bohatýrské, ale duše i tělo vadnou při tom — vadnou, až uvadnou!

Jiná věc zvýšila časem strasti dědečkovy; Barušce i Antonínovi nevedlo se valně. Co dědeček kdys panímámě předpovídal, vyplňovalo se. Ovšem byla příčina toho jiná, než jak dědeček dle zásad víry a mravní ceny své se domníval; příčina ležela v Antonínu a Barušce samých, ale dědeček viděl v tom trest boží a dělal si výčitky, že povolil, aby Baruška vzala si Antonína. Antonín byl nestálý, nerad vydržel na jednom místě, pak náruživě rád stavěl, kamkoli přišel, a z výloh jeho na stavby ne on, ale jiní měli užitek. Mimo to měli mnoho dětí, což také ztenčovalo jich jmění, a Baruška ráda měla nádheru, vedla ráda veliký dům, ráda se ukázala. Z větších pivovárů musili na menší a dluhů přibývalo.

Hryzlo a hnětlo to dědečka rovněž tak a snad více než manžely samy, a když Baruška jednou k nám přijela, aby nějaké peníze si vypůjčila, vyčítal jí dědeček:

»Vidíš, vidíš, holka, kam to vede, neposlouchá-li dítě ve všem svých rodičův. Jak bysi nyní se měla, kdybys byla mne poslechla a nevzala si Antonína. Nu, nu, nedurdi se; pravda je pravda a kdo ti ji má do očí bez obalu pověděti, ne-li já, tvůj otec? Ale měl jsem už pro tebe mnohou nepokojnou noc!«

A když po té Baruška odpověděla: »Kdo ví, pantáto, zdali by se mně ještě hůře nevedlo, kdybych si někoho jiného byla vzala nežli Antonína,« podotkl laskavěji dědeček: »Ovšem, ovšem; cesty života tak jsou zmotány a zmateny, že neví člověk, kudy by lépe a kratčeji šel ku cíli dobrému. Jsem starý muž a slabý.

Bohu odevzdávám svůj soud. Odpusť, zarmoutil-li jsem tebe; zarmoucený, milé dítě, zarmucuje.«

Dědeček narázel tím bezpochyby na ztrátu svého syna; nezapomněl naň, nemohl zapomenouti. Jinak byl Barušce na ruku, seč byl; prospěl jí dobře slovem svým v jejích záležitostech, slovo dědečkovo platilo u sousedů víc než obligace.

Na valchu chodíval dědeček posud; bylo mu nejvolněji, kdy pod jezem chytaje rybičky s panem Venclem na lavičce pod bezem sedával. Hovořívali tam spolu ještě méně než jindy; byltě dědeček smutnější a nemluvnější, a valchář churavější a mrzutější. Paní Maří prosívala po straně dědečka, aby častěji přicházel.

»Se švakrem mám pořád větší a větší kříž; jest už takový mrzout, že neví člověk, čím by mu vhod přišel,« dokládala.

A dědeček jí to udělal k vůli a kdyby nebyl jednoho dne přišel, slyšel zajisté již výčitku od valcháře: »Což na mne zapomínáte?«

Ku podivu! Provádíť osud rád s lidmi své vrtochy, a tak zdá se nám býti více než pouhou náhodou, že dědeček a valchář téměř v stejný čas se rozstonali.

Valchář churavěl již od delšího času. Chodil však při tom a konal lehké některé práce při valše a zahradě a sedával v roztomilém zákoutí, na lavičce pod bezem u Jizery s dědečkem. Dědečkovy životní síly byly sice čilejší a pružnější, ačkoli stáří již také hlásilo se o povinnou daň. Dědeček posud rád rybičky, posud je rád jedl libuje si, že Terinka mu je rovněž tak chutně upravuje jako panímáma; posud modlíval se se stejnou vroucností, posud postíval se, kdy církev předpisovala posty. Stával se jen dětinštějším a v jistých ohledech lhostejnějším; patrně ztrácely život a svět půvab pro duši jeho k věčnému míru se nesoucí a nepovzbuzovaly ho již k čilejší nějaké činnosti.

Byl stár, byl života na zemi syt, toužil po životě jiném, tichém, pokojném, blaženém. Úlohy jeho na zemi byly odehrány, po čem jiném bylo mu toužiti, ne-li po odpočinku?...

»Nezbývá nám už nic, než jíti si odpočinout,« pravil jednou k němu valchář.

»Svatá pravda,« odvětil dědeček; »odpočinout, po práci a lopotách odpočinout a radovat se z věčného pokoje.«

Takto snad posledně hovořili staří přátelé na lavičce pod bezem.

Bylo to na podzim. Listí na stromích se pobarvilo i opadávalo, větrové táhli po strništích unášejíce dým z ohňů, jež chlapci pasáci v polích si dělali; sluníčko svítilo, hřálo, avšak nepálilo, stín byl už bez půvabů; krásné, jasné, tiché podzimní noci zvaly citlivou duši k přemyšlování a básnění; slavíci dávno vystěhovali se z pohostinských houští, kol valchy při Jizeře již žloutnoucích, ba odzpěvovali již asi básnické své sloky po zelených údolích Himalajských.

Dědeček posud někdy odpoledne chytal rybičky; dnes chytal je naposled, a přihodilo se mu při tom něco, pro co jej panímáma jednou již kárala. Motouz, na němž měl navlečené chycené hřízky, se svezl a zachytil se těsně při vodě na větvičce; dědeček lezl dolů, stará noha se mu smekla, spadl níž a celý se promáčel. Voda byla již chladná; ač ihned šel do valchy se usušit, přece následkem té nehody několik dní musil ležeti a ještě více dní nesměl ven. A když se cítil dosti silným vyjíti si trochu ven, nastalo vlhké, deštivé počasí, nešlo to naprosto; a když to přestalo, bylo již starému valcháři zle; věděl už starý valchář a cítil to na sobě, že mu už nic jiného nezbývá, než v krátkém čase si jíti odpočinout. Čas ten krátký trval přes dva měsíce, a pak šel si pan Vencl na vždy odpočinout k sv. Havlu.

Nešel sám, nesli jej a dědeček silně o hůl se podpíraje, zahalen v modrý plášť svůj s dvaceti límečky až k lůžku odpočinutí ho doprovodil. Ruka se mu neobyčejně třásla, když tři hroudy házel na rakev pana Vencla. Od úmrtí valchářova byl dědeček jakoby jej proměnil. Mělo to svou příčinu, kterou ovšem později matce mé pověděl, a příčina ta byla důležita, ba pro starce veledůležita!

Asi tři dni po pohřbu valchářově šel dědeček na valchu; šel tam naposled ve svém živobytí, věděl to, cítil to, i nebyla tudíž jeho dnešní pouť radostná. Prohlížel si tam všecko, každý kout a prohlížel prý s bázlivým okem, jak tvrdila paní Maří. Snad se obával, že potká se někde se stínem pana Vencla.

Posléze stanul u místa, kde chytával rybičky, vyndal z kapsy kus chleba, rozdrobil jej a házel drobty rybičkám. Hodnou chvíli prý se na to díval, jak drobty lapaly. Pak odcházel volným krokem zahradou.

Ještě jednou se zastavil, opřel o hůl a podíval se na valchu. Kusý se k němu lichotil a doprovázel jej až přes most. Tam se spolu rozloučili a Kusý prý bolestně zavyl. »Byl to pes,« říkával dědeček, »kromě té drahé duše jako člověk.«

Od těch dob byl dědeček, jakoby ho byl proměnil. Nic ho více netěšilo než modlitba a přemyšlování. Někdy bolestně povzdychoval.

»Co pak je vám, pantáto?« tázala se ho někdy matka má, »proč tak z hluboka vzdycháte?«

»Nic, nic, Terinko,« odpovídal dědeček; »to víš, když už člověku docházejí ty jeho hodiny, že obracívá oko své do minulosti jednou a po druhé do budoucnosti, a tu, sám neví ani jak, si povzdychne. Nic mně není, nic, Pánbůh mně popřál na stará kolena, že mám dost pro sebe.«

O lékaři nechtěl dědeček dlouho slyšeti; vždyť využíval dost léků po jiných nemocných nikdy sobě nedav léků předpisovat. A k čemu nyní si je dávat předpisovati: starý člověk je starý člověk a smrť je smrť. Škoda peněz!

Čím dále, tím býval prý dědeček nepokojnější. Zvláště večer a v noci; ráno byl povždy klidnější mysli. Ale nejen nepokojnější i podivnější se stával, ano někdy dva i tři dni ani si nešňupnul, říkaje, že tabák mu někdy dráždí hlavu. Dědeček měl patrně nějaké tajemství na duši; nebylo jinak lze, a to naplňovalo starostí mysl matčinu, jež tak výborně ho znala a přece mu nemohla vyhověti. Úcta však ke starému otci vázala jí pokaždé ústa, kdykoliv už měla otázku, tajemství toho se týkající, na jazyku. Jen to ji upokojovalo, že byla přesvědčena, že dědeček je tak spravedlivý muž, že tajemství jeho nemůže býti zlého rázu. Bylť on verus Israelita, jak dí písmo.

Radila se u příležitosti s děkanem. Děkan upřel na ni jaksi podivně zrak svůj, tak že matce se zdálo, že to tajemství zná, a pravil k ní vážně:

»Jest už starý a mysl jeho dětinská; duch jeho více jest už na věčnosti nežli zde, a proto vám přichází tak podivný.«

Matka nechtěla dále pátrati a nebyla by asi nic vypátrala; věděl-li něco děkan, choval to jako tajemství zpovědní. Matka čekala, až dědeček sám promluví, a on konečně promluvil. Trvalo to dosti dlouho, bylo to už okolo hromnic.

Dědeček poléhával sice, ale stále neležel; ráno alespoň vždy vstal. Jednoho rána však nevstával, a když matka, rozhrnuvši nebesa u jeho lože, mu dávala dobré jitro, našla jej v tváři zcela změněného. Zdálo se jí, jakoby stín tajemství, jenž po delší čas ležel na vráskách jeho obličeje, docela byl s něho zmizel — i nemýlila se.

»Jsi zde sama?« tázal se dědeček.

»Jsem,« vece matka; »tatík je v dílně s tovaryši, a děti šly do školy; Běta myje síň.«

»Tedy se posaď, Terinko; mám něco pro tebe na srdci a pudí mne to, všecko ti povědět. Po mé smrti můžeš to pověděti komu chceš; do mé smrti však necháš to při sobě.«

Matka posadila se s tlukoucím srdcem a poslouchala.

Dědeček vypravoval:

»Dali jsme sobě slib, já a nebožtík valchář, že ten, který z nás dříve umře, přijde druhému pověděti, jak to vypadá na onom světě. Dnes po půlnoci přišel ke mně pan Vencl.«

Dědeček se zamlčel, matku obešel mráz, div že jí vlasy nevstávaly.

»Ano, ano, pan Vencl dodržel slib; přišel. Já jsem nespal, viděl jsem jej svýma očima a slyšel svýma ušima. Stál zrovna tuhle a oblečen byl, jak ležel v rakvi. Měl dlouhý černý rubáš, na hlavě černou čepičku a bílý šat na krku. Ruce měl složené přes prsa, zrovna jako v rakvi, a držel v nich křížek, černý, s tím mosazným Pánem Ježíšem, ovinutý klokočovým růžencem. Povídám ti, jako ležel v rakvi... Já jsem nespal. Tu najednou rozhrnuly se samy od sebe obě polovice nebes a on stál pojednou mezi nimi a hleděl tak pokojně na mne, že jsem celý strnul.«

Opět se dědeček zamlčel, jakoby hledal každé slovo ve své paměti. Matka neodvážila se pronésti nějakou otázku. Po chvíli pokračoval:

»Co tak na mne pan Vencl upjatě hleděl, chtěl jsem už promluviti, ale ostýchal jsem se; bylť on už na věčnosti a já ještě smrtelný. Pak začal mluviti, zrovna jako za živa: ‚Slib náš mi nedal pokoje na věčnosti, přicházím, pane kmotře, abych vám jej dodržel.‘

»A jak to vypadá na věčnosti?« ptal jsem se ho, nebo když začal mluviti, jaksi jsem se vzmužil.

Pan Vencl mlčel. Tázal jsem se ho po druhé a po třetí. Pak teprv odpověděl:

»Tak to vypadá na věčnosti, že nepochopí ten, kdo v ní není, a kdo tam už je, toho ústa váže devatero zámků devatera přísah. Bůh jest více než spravedlivý soudce; onť dobrý, upřímný otec, a kdo kráčel ve spravedlivosti před jeho tváří na zemi, toho přijímá jako své dítě.«

Chvilku mlčel opět pan Vencl. »A je tam radost a plesání?« ptal jsem se ho po té.

‚Více ještě,‘ odvětil pan Vencl, ‚tam svatý, věčný mír.‘

»A kdy přijdu za vámi?«

‚Dám znamení.‘

Tak pravil pan Vencl, a to bylo jeho poslední slovo. Zmizel, jakoby člověk foukl, a obě poloviny nebes téchto spadly zase dohromady. Po té jsem usnul a spal jsem tak pěkné, že jsem slyšel teprve druhé klekání v pět hodin ráno.«

To bylo dědečkovo tajemství: čekal na nebožtíka valcháře, až mu přijde povědět, jak to na onom světě vypadá. Čekal každý den, každou noc, odtud jeho nepokoj, jeho podivínství. Dlouhé, trapné, úzkostlivé čekání tísnilo duši jeho. Byl to hrozný nepokoj pro zbožného starce! Jako se těšil, tak se asi bál i ducha páně Venclova; byl to však také poslední jeho nepokoj, jenž skličoval jeho duši. Od zjevení se ducha valchářova byl tichý, klidný a šťastný jako beránek až do posledního svého těla vzdechnutí. Zjevení se ducha valchářova našemu dědečkovi by snadno každý psycholog vyložil hallucinací; duch dědečkův byl starý a vetchý a obíraje se dlouhý čas zemřelým přítelem, posléze jej nejen v posledním jeho obleku viděl, ale i slyšel mluviti a vložil

mu asi do úst ty myšlénky, jež stále v sobě vzdělával a obracoval. Matka sama měla tolik rozumu, že dědeček měl jen »živý sen«, ale netroufala si to dědečkovi pověděti, naopak nechala jej při jeho zjevení, a dlouho ještě po smrti dědečkově bral každý z nás zjevení se ducha valchářova za platný peníz. Jen jednou se pamatuji, že osvícený Adolfek případ ten začínal vědecky rozkládati; ale matka jej záhy okřikla. S dědečkovy postavy nesměla býti setřena poesie — a co jest věda proti poesii?!

S dědečkem naším chýlí se i poslední z mých rozptýlených kapitol ke svému konci. Řada dnů dědečkovi vyměřených nebyla už dlouhá, nezasáhla už ani do toho dobrého a sladkého jara. A když se skřivánkové nad naším hřbitovem rozepěli, neslyšel už jich dědeček, odpočíval už lehce pod zemí, radostí z přišlého jara se zelenající.

Po návštěvě ducha valchářova dědeček vadnul vždy víc a více. Poléhával častěji a déle nežli před tím a z domu již nevycházel. Čekal sice na znamení, které mu pan Vencl slíbil, až bude míti umříti, ale nečekal na ně s nepokojem; věděltě už tak tak, jak to vypadá na věčnosti, a duše jeho byla ukojena. O nějaký den, týden nebo měsíc mu nešlo.

»Byl jsem tu dost dlouho a rád půjdu odtud.«

»Člověk je hostem na zemi; host, který dlouho neodchází, omrzí; jak dostanu znamení, půjdu také.«

»Bůh více jest než soudce, on dobrý, upřímný otec. Kdo by po něm netoužil?«

Takové a podobné myšlénky byly poslední paprsky dědečkova ducha. Jsouť všední, u starcův obyčejné, nikoli však bez půvabu a poesie.

Každou sobotu přišel k dědečkovi děkan, i podal mu tělo Páně. Dědeček zatím prý byl kosť a kůže. Mluvíval málo, ale vždycky rozumně, a z každé jeho

myšlénky zářil svatý, věčný mír. Pro minulost neměl prý už smyslu; přítomnost nestála mu za myšlení, jen budoucnost, otvírajíc mu své brány, mile jej poutala. K dětem a vnukům byl málo sdílný, náleželi u něho už k minulosti, odbyté a překonané.

Jednou v sobotu děkan odcházeje u dveří se zastavil a pohleděv na dědečka, jenž v loži podložen seděl a se modlil, pravil:

»Ecce, quomodo moritur justus.« *)

Téhož dne v devět hodin večer spadla na pokojíčku socha sv. Václava sama od sebe na zemi. Béta, ježto na pavlači něco dělala, přiběhla celá poděšena dolů a vypravovala to matce.

»To je znamení,« doložila.

»To je znamení dědečkovi,« vzdychla matka, ale nic mu o tom nepověděly. Děti se musily modliti.

Asi za půl hodiny chtěl dědeček, aby mu přinesli sv. Václava dolů.

Matku polil mráz, pověděla dědečkovi, co se stalo.

»To je mé znamení,« řekl klidně a radostně dědeček. »Přineste mně jen sv. Václava.«

Chvíli se modlil k sv. Václavu, dal se obnésti hromnicemi a rozdal své požehnání. Pak poslal všecky spat.

Matka nespala i šla se ob čas naň podívat. Dýchal posud. Po půlnoci již nedýchal; tělo chladlo, duše zaletěla do svatého, věčného míru. Dědeček byl v Pánu . . .

Než dědeček umřel, přišel jsem já na svět. Byl prý jsem také na pohřbu dědečkově, ale nevím o něm nic. Bylo to ještě před sv. Josefem, zima sice přestávala, ale jaro nepřicházelo. Je to tak nejpříhodnější doba k umření. V den pohřbu dopoledne bylo sychravo, pršelo ob čas a padal těžký sníh v hrubých vločkách. Naše Béta

---

*) Hle, jak umírá spravedlivý.

zaobalila mne do teplé peřinky a zahalila hrubým vlněným šátkem a nesla mne v tomto kroji mezi příbuznými za rakví dědečkovou. Nezaplakal prý jsem na celé cestě. Když prý však Běta k otevřenému hrobu klekla, aby na rakev dědečkovu hodila tři obvyklé hrsti země, podíval prý jsem se »moudře« do hrobu. Dejž Bůh, abych, až hodiny moje budou docházeti, také tak moudře díval se do hrobu svého, jako tehdáž jsem se díval do hrobu dědečkova!

ROZPTÝLENÉ KAPITOLY.

ŘADA DRUHÁ.

Kapitola X.

O páté hodině ráno sedmnáctého dne března měsíce, léta čtyřicátého a osmého zahřímalo šest ran z hmoždířů na Dubcích. Lidem, již protrhovali se násilně z nejpěknějších ranních snů, bylo nadivno sluchu.

»Co se děje?« pobíhala od úst k ústům otázka. »Vždyť není ani Božího Těla ani narozenin císařových? Čemu střílejí?«

Vyskočil jsem rovnýma nohama s postele v pokojíčku a hupky běžel jsem za matkou, jež byla již přistrojena u okna a vyhlídkou otevřenou po ulici ještě liduprázdné pátrala. Naproti u perníkáře Mlíčka, při velikém, nahoře okrouhlém okně, jež zastupovalo zároveň krám, objevila se paní Mlíčková vyhlídku rovněž otvírajíc.

»Prosím vás, paní sousedko,« otazovala se matka přes ulici, »proč střílejí dnes na Dubcích?«

»Císař pán dal národům svým svobodu,« odpovídala paní Mlíčková, »proto dělá se dnes sláva.«

Matka sebou trhla podivem a zakroutila hlavou, já odskočil od okna, spěšně jsem se oblekl, jako kdyby hořelo, a vyhrnul se na ulici. Lidé vybíhali z domův,

oči jim jiskřily a druh vykládal druhu: »Dostali jsme svobodu. Sláva! Budou panské časy!«

Dosahu noviny té chlapecký rozum můj nedostačoval i nastavil jsem si jej myšlénkou zcela přirozenou, že dnes nebude škola a že snad vůbec nebude školy, když dostali jsme svobodu. I sebral jsem se a běžel na Dubce. Ale přišel jsem s omáčkou po mase: dole pod městem potkal jsem již obecní nádenníky, jižto vedeni městským strážníkem Spáleným, hmoždíře do obecní kůlny odváželi. Hejno hochův i děvčat školních i odrostlých doprovázelo je; připojil jsem se k tlupě. Starý Spálený dnes nás po svém zvyku neodháněl: zamlklý jako čáp vykračoval si za vozíkem a vojenskou jeho útrobou zmítala asi otázka: »Svoboda! Jaký tu bude pořádek v městě! Snad nás policajty dokonce propustí ze služby! Bude zle, Tomáši, bude; jakých dob jsi se dočkal; každá žilka mi trne.«

Toho všeho dočetli jsme se v obnošené jeho vojenské tváři my chlapci a úštipně dívali jsme se na jeho lískovku při šavli se houpající. Hmoždíře uloženy do kůlny pod věží, a mládež se rozběhla po ulicích; na domov nebylo pomyšlení. Nedošli jsme daleko. Nové překvapení! Z magistrátu vyšel pan aktuár Bárta a v patách mu druhý strážník Peklo s bubnem. To není nadarmo, myslili jsme si a chumelili jsme se k nim. Šli k Panně Marii uprostřed starého náměstí, kdež stanuli. Peklo zavířil do bubnu. Pan aktuár byl veliký jako hřád, suchý jako šindel a starý zapeklitý panic. Aby vypadal tlustší a vážnější, nadýmal si při úředním jednání tváře. Dnes je měl naduty, jakoby každou si byl podložil husím vejcem. Na sta lidí sběhlo se za několik minut bubnování k úředním osobám. Aktuár Bárta rozevřel lejstra a četl, že císař jeho milost ráčil uděliti svým národům konstituci, to jest občanskou svobodu. Bylo toho ještě hromada, ale ostatní již nesnáším pamětí. Peklo na

jeho pokyn udeřil opět do bubnu, a průvod hnul se z místa. Byl bych si poplaval s proudem, ale učenník, náš Pepík, stiskl mně z čista jasna rámě a vyřizoval, že musím jíti domů, že jest čas na snídaní a pomalu do kostela a do školy. Proti Pepíkovi a rozkazu matčině bylo marno vzpírání: volky nevolky tálácel jsem se nevrle domů, nasnídal se jen tak všelijak, sebral ledabylo potřebné knihy a šel jsem do školy. Byl jsem tehdáž parvista, latina mně ještě tak tak voněla, avšak dnes mi nebylo nikterak do učení a nejen mně, ale skoro celé kopě z nás šedesáti v parvě. Ve třídě byl hluk kanibalský, štěstí, že zazvonili do kostela. Po kostele nežli přišel profesor, nebylo lépe. Vylezl jsem na škamnu a zjistil před slavným shromážděním, že dnes jest tak slavný den, že by neměla býti škola. To byla hrsť pšenice mezi vrabce. Nepozorovali jsme ani, že rektor Rehek vkročil do třídy. Vstoupil ke katedře a zvolal jarým turem: »Oremus.« Pomodlili jsme se.

Tišina před bouří.

»Kdo tu spískal ten pekelný rámus?« tázal se drsně rektor Rehek proti obyčeji svému dnes po česku.

Primarius, jenž měl již od včerejška na mne dopal, prozradil na mne, že jsem veřejně hlásal, že dnes, v den tak slavný, by neměla býti škola, že máme svobodu.

Rektor Rehek si počechral vlasy, beztoho po celý rok pocuchané. Ve mně scvrkla se dušička. Pravil:

»Vy usmolený smolíku! Vy rozumíte tomu jako Salač breviáři.«

Škola propukla v homerický smích. Salač byl třetí kostelník, takto přitroublý, a rektor Rehek míval jej často na repertoiru. Rehek se rozesmál sladkokysele, jakoby na jedné straně jedl okurku a na druhé fík zároveň.

»Podívejte toho konipáska! Svobodno! Celý svět by chtěl míti svobodu: krejčí by chtěl míti celý týden

modré pondělí, prťák, s odpuštěním, by rád spálil verpánek a kopyta, a pořádnému člověku aby čouhal z rukávu loket a z boty palec. To jest svoboda, konstituce. A student aby měl do roka deset měsíců vagace a ostatní dva aby se ničemu neučil.«

Zamlčel se, vzal do hrsti ošumělý svůj kašket a přimáčkl jej srdečně na katedru. Ve škole bylo ticho jako v kostele, když tam nikdo není. Rektor vytáhl ze zadní kapsy z kleriky paklíček, rozbalil jej a vyňal z něho špalíček cedulek z tuhého ručního papíru, jež rozložil po katedře. »Hubatko, pojďte táhnout.«

Primarius Hubatka vstal s kraje první lavice a loudal se ke katedře, jakoby ho tam někdo strkal. Nebyl dnes pro nešťastnou konstituci také připraven a trnul úzkostí, by se nevytáhl. Chvilku probíral se v cedulkách a vybral z nich tři, jež před rektora položil. Tento obrátil první a četl »Hubatka«. Hubatkovi zvlhlo potem čelo. Vzal křídu a houbu, vyslechl otázku a jal se odpovídati. Mluvil a mluvil, ale počty nedají se zamluviti: rektor posupně se usmíval.

»Nejede to, objednáme si přípřež,« pravil přísně; »sequens, Šindelář.«

Šindelář jako Hubatka.

Po Šindeláři došlo na Křena. Polotajený smích zašelestěl po škamnách: Křen byl první od zadu a dnes rozeznal sotva pětku od devítky. Rektorovy rty sevřely se kyselým smíchem. Mlčky rozevřel svá lejstra a napsal do nich tři trojky, ale jen do vzduchu.

»Vidíte, vy nedbalá, neholená čeládko,« jal se nás poučovati; »napsal jsem tři trojky, tři vykrmené krocany; ale jen do povětří, protože jste dnes všichni, jako by rarach do vás zavětřil. To nesmí, hoši, býti! Student musí míti každou minutu všech pět na šňůrce, nebo

nestojí ani za sirku bez hlavičky. Než pro dnešek: fiat benigna interpretatio, to jest po našinsku: zamhouřím oči. Ale zítra, kdo mi nebude všecko do slabiky věděti, ať si nemyslí, že ho propustí rektor Rehek. A teď shledejte si rozum, kde který máte: budeme pokračovati, kde jsme minule přestali, jak sluší se a patří na pořádné lidi.«

Rektor Rehek byl původně vicerektorem a byl zasloužilým členem kolleje pobožných škol a učitelstva při našem gymnasii. Ve škole i městě říkáno mu obecně »rektor Rehek«, kdežto pravého rektora, pána to dobrotivého a laskavého, tituloval každý »panem páterem rektorem«, nebo alespoň »páterem rektorem«. Páter rektor býval zhusta churav, a rektor Rehek jej pak zastupoval v kolleji i na ústavě a měl tudíž po něm první slovo na obou místech. Byl to dobrý padesátník, postavy hubené, hlavy poněkud hranaté a prošedivělé, očí nepokojných a vzezření více odpudivého nežli přívětivého. Sklad jeho myšlének býval stručný a úsečný. Řeč jeho zněla suše, skoro studeně a zřídka kdy ozval se v ní tón duši se zamlouvající. Okolků s nikým nenadělal, pravdě byl přístupen, miloval krátkou pořízenou a přetvářku i lichotu odmítal. Příliš zdvořilým také nebyl a slovník jeho nebyl složen pro salon, a proto, kdo nemusil, nikdo ho nevyhledával. Že se obecné lásce a přízni netěšil, z toho si nic nedělal, ano zdálo se, že je tomu rád; domníval se asi, že takto zůstane nejlépe svým a svým byl vždycky, byl zcela jiný nežli na příklad jeho kollegové a nežli na sta jiných lidí. Ač byl rodič od nás, přece byl k studentům rodákům snad přísnější nežli k cizím. Lidé o něm povídali, že není nic k městu, že je tuze k sobě, ano, že má místo srdce v prsou houžev. Ale křivdili mu, on byl spravedliv, a kdo si nezasloužil, a kdyby byl synkem samého pana krajského, primy od něho nedostal.

»Já jsem jako žid,« říkával někdy ve škole; »všecko od vás koupím, ale nedám ani o vindru více, nežli stojí, co mi prodáváte.«

My studenti jsme se ho ovšem báli pro jeho přísnosť, ale aby se řeklo, že jsme ho neměli rádi, bylo by s nepravdou. Již že rád vtipkoval a žertoval, neohlížeje se ani v pravo ani v levo, a že attickou tou solí dodával jaksi koření nechutné polévce tehdejšího vyučování, činilo nám jej milým nad jiné profesory. A starší studenti, poetové a rhetorové, ač i jim byl postrachem, přece mu věděli chvály. Když totiž nedovoleně někam do hospody zabrousili, nebo si zaletěli za děvčaty — a student z humanior a známosť bylo tehdy jen asi tolik od sebe jako křída od tabule — on jediný kysele rty svíraje mezi ostatními pány bratry kollegy se jich rázně ujímal. Bylo jenom třeba, když nastaly nějaké oplety a vyšetřování, takový tempus infaustum magnopere, dojíti si k rektoru Rehkovi a pověděti mu pravdu věrnou a jistou. On pak z pravidla obviněnci vycinkal, že byl mokrý jako myš, ale vzal jej, jak říkával, »pod svou kleriku«, a hájil a uhájil jeho, třeba za to utržil nelibosti od pánů kollegův. Rektor Rehek uměl vůbec svou prováděti, to že chodil cestou nejkratší a zhurta. Vůbec se svými pány kollegy profesory nejídal z jedné mísy a proto nemíval s nimi zhusta dobré vůle. Již proto, že nikdo z nich náhodou nebyl dobrým mathematikem a rektorovi Rehkovi byla mathesis nejen královskou vědou, anobrž přímo vrchem veškerých lidských vědomostí. S nebožtíkem Janderou v tom zajisté se shodoval, že milý Bůh musí býti ze samých čísel. Kromě toho byli jeho kollegové více méně nadšenými ctiteli božích darů na talířích i ve sklenicích, kdežto on co do stravy byl polovičným Spartanem a vegetarianem. Vína-li si popřál, bylo to jistě dvakrát neb třikrát do roka, říkávaje, že víno a pivo přidává lidem hlouposti. Na konec hráli si po mysli

jeho páni kollegové před světem na velké pány. »Nač a zač?« rozumoval sám při sobě a nezřídka i před jinými; »v kapse mají pavučiny a v hlavách mlhu.« Takové svobodomyslné projevy jeho kritiky zašantročovaly ochotné duše do kolleje a vznikaly z toho kyselosti a nevole. Rehkovi proto vlasy nešedivěly, nestál hrubě o přátelství jiných, pak bych myslil, že bez potyček a šarvátek by se mu bylo vůbec na světě stýskalo a že tudíž rád viděl, když někoho dopálil.

Nežli ho domaluji, musím přidati ještě jedné barvy: rektor Rehek měl patrnou nechuť, ano snad i nenávisť ku krásné pleti a — ke kočkám. Proč, toho se asi marně ve svých pramenech dohledávám, leč tolik jest jisto, že kdykoli se ve škole namátla příležitosť, vždycky nejakou břitkou šipku po ženských fouknul. Potkal-li nějakou městskou dívku na ulici, jež jej s »ruku líbám« dle tehdejšího zvyku pozdravovala, nikdy se na ni nepodíval, ano hrubě jí ani nepoděkoval; potkal-li starou ženštinu, tu dokonce si podle svého slovníku »v duchu odplivl«. Starý žebrák neodcházel nikdy s prázdnou od jeho dveří, stará žebračka nikdy ani k nim nezabloudila; věděla ť, že darmo by bylo otírati kliku jejich. Panna Pepinka, kuchařka v kolleji, jež byla takořka matkou chudým studentům, říkávala, že raději by o vánocích po kolena sněhem se brouzdala do Vambeřic na pouť, než aby mu dala za někoho dobré slovo. Jindy v městě o něm se pronesla — a ona věru mnoho toho nenamluvila — že jest rektor žlučí zadělán a pepřem posypán. Byla to sice kuchařská kritika, ale dobře srozumitelná. O kočkách uslyšíme beztoho dojemný příběh.

Do měšťanských domů lepších, jako jiní jeho kollegové, rektor Rehek na návštěvu nechodíval a ve městě vůbec bylo jej málo vídati. Téměř každodenní jeho vycházka byla odpoledne po škole z kolleje dolů na předměstí k Dosoudilovům. Paní Dosoudilová byla jeho

vlastní sestra a měla dole při silnici kamenný dům o přízemí, úhledného zevnějšku, tak že mimojdoucímu padl bezděky do oka. Dům ten stál na mírném svahu a vedlo k němu asi dvacet širokých kamenných schodů mezi dvěma pěknými květnicemi, v nichž bylo po dvou terasách, na nichž od božího jara až do mrazů pestřily se vybrané květiny. K domu tomu náleželo i slušné polní hospodářství, jež paní Dosoudilová sama spravovala a jež její rodině poskytovalo více nežli dostatečnou výživu. Bylať paní tato z bohatších měšťanek, a pan bratr rektor dodával jejímu domu zvláštní vážnosti a lesku, a byl také skutečně spiritus rector vší její domácnosti.

Paní Dosoudilová byla již po drahná léta vdovou, a nebožtík její manžel nebyl věru šetrným hospodářem. Za něho kutálely se peníze valem z domu, a kdyby ho nebyl Bůh v čas se světa povolal, kdo ví, kde by se byla za několik let ocitla jeho manželka i s dítkami. Poslední časy, když byl nebožtík živ, rektor Rehek pro mrzutosti ani o sestřin dům nezavadil. Vyčítal jí, že muži bez míry nadržuje a že se po mateřsku o budoucnosť dítek svých nestará. Když však Lízinka přišla k panu strýčkovi s novinou, že právě tatínek zesnul v Pánu, sebral se rektor Rehek, ač byl již pozdní večer, a šel po delším čase opět dolů k sestře.

Podal jí ruku a pravil:

»Co Bůh učinil, moudré jest. Nech hloupých slz, ty kalí člověku beztoho jen oči, tak že nevidí, kam má viděti. Co budu moci pro vás učiniti, učiním, a jakože jsem tvůj bratr: padnouti vám nedám.«

A dostál poctivě slovu. Hned druhého dne přinesl sestře něco potřebných peněz, rovnal neunavně a neomrzele, co bylo nutno srovnati, neštítil se pro ni žádných nemilých obchůzek a pojížděk při soudech, právních přátelích a věřitelích, úhrnem, staral se o sestru

a děti její nejen po bratrsku, ale po otcovsku. Asi do tří let seděla paní Dosoudilová i s dětmi přičiněním rektorovým pěkně v suchu. Jen v jedné věci ji oklamal. Opatřil jí peníze v slušné částce tvrdě, že si je sám pro ni vypůjčil, a pobádal ji, by do krve hospodařila, že do šesti let musejí býti vyplaceny. Zatím byly to peníze jeho vlastní, dosti krušně uhospodařené. Po celý čas nebylo téměř téhodne, by jí toho dluhu nepřipomínal. Ale když docházel rok šestý a Dosoudilová měla splátku pohromadě, promluvil k ní usmívaje se svým sladkokyselým úsměvem:

»Víš co, Bětko, já tě napálil. Ty peníze jsou moje vlastní, a já chtěl tou lží jenom docíliti, abysi pořádně se naučila hospodařiti. Teď když to umíš, již s toho nesejdeš a já ti také nedám sejíti. Peníze ty uložím pro Lízku, ale slib rukou dáním, že jí to nepovíš. Děvče nemá nikdy věděti, že má nějaké peníze. Ženská ráda zpanští.«

Paní Dosoudilová měla dvě dítky: Lízinku a mladšího syna Františka. Františka chtěla mermomocí dostati do studií, ale rektor strejček odsoudil jej k řemeslu. Měl pro to pádný důvod. Pravil:

»Bezruký nemůže býti truhlářem; kdo nemá dobré hlavy, nemůže býti studentem. Francek není z chytrých, a chytrosť se ve školách neprodává, nýbrž jen vědomosti. Pořádný řemeslník spíše se opeří v životě nežli nedomřivý student.«

Jak pan strýček rektor rozhodl, stalo se. Františka dali svým časem na koželužství.

Vůbec co řekl rektor Rehek u Dosoudilů, bylo evangeliem. Sestra jeho nebyla ve vlastním domě paní, nýbrž on byl tam pánem, ano druhdy i dle potřeby tyranem a hřímavým Perunem. Všecko v domě, ve dvoře i na poli musilo se otáčeti podle jeho noty; on předpisoval sestře, dětem i staré osvědčené děvečce Kačce

domácí zákonník a staral se pilně o to, aby se jeho paragrafy zachovávaly a nepřestupovaly. Většinou ovšem stál na pravdě, ale někdy míval i vrtochy své a vzbuzoval proti sobě odpor, z něhož se rodily mrzuté neshody, jež jemu i rodině Dosoudilovic život přikalovaly a do jich vezdejšího chleba hořec mísily. Paní Dosoudilová celkem trpělivě snášela jeho feruli, vědouc dobře, proč tak činí. Vždyť po smrti nebožtíka jejího manžela jen bratrův praktický rozum a neoblomná jeho vůle zachránily, co se zachrániti dalo, jen jeho bystrá rozvaha udržela jmění se rozbíhající krásně pohromadě. Tomu všemu dobře rozuměla, ale přes to hnětla ji její vlastní nesvoboda, cítila se stěsněna a rozvolniti se pod okem bratrovým nemohla. Nebývalo proto u Dosoudilů bez hádek, nedorozumění a potyček; stávalo se někdy, že rektor Řehek do pravdy se rozhněval, že třeba kolik dní nepřišel dolů. Co měla hospodyně činiti? Přemohla se, svinula mrzutost a nabízela povždy první bratrovi ruku k smíru. Tolik přesvědčení měla, že to s nimi dobře myslí a že takového bratra dlužno hledati se svíčkou po devíti panstvích.

Když stoupal rektor Řehek po schodech mezi květnicemi nahoru do domu, všecko se bázní otřáslo jako listí na stromě, do něhož někdo kyjem udeří. Sivému jeho bystrému zraku neušlo ani smítko pod postelí ani nitka pavučiny, visící se stropu. Nalezl-li chybičku za krejcar, dal za ni domluvy a pokáry za groš. Ale nejvíce měl na mušce Lízinku, chtě ji míti bez vady a stínu. Jednou se namanula někde v městě. Rektor podíval se na ni jenom střihem, ale hned si všimnul, že má puklý levý střevíc. Neřekl ani písmenky, ale na večer, když vstupoval po schodech nahoru k sestře, viděly hned ženské, že mu visí na čele hromobití. A v čeledníku se spustilo vrcholíc v tom, že dívka jest nepořádná a že na sebe nic nedbá. Lízinka byla matčiným zlatíčkem,

ký div, že se jí vřele ujímala a posléze dopálena do peprné latiny páně bratrovy míchala svou řečtinu neméně štiplavou. To byl kvas do těsta: dostaly obě dvě, ano i Kačka a František co se do nich vešlo, a konec konců byl, že rektor Řehek skoro týden k Dosoudilovům nepřišel. Jaká boží pomoc! Nebylo jiného zbytí, než aby Lízinka šla pana strýčka odprosit. Byla to pro ubohou dívku cesta křížová, ale byla to věc nutná. Jako úkropek předstoupila před rektora strýčka, jenž ani jediného pohledu pro ni neměl. Když ho odprosila, pravil k ní:

»Vidiš, děvče, tak jsi mělo před téhodnem mluviti a ne vřeštěti a mně naproti mluviti. Tu máš, louskej!«

Při tom jí podal talíř vlaských ořechů ze své vlastní zahrádky. Dívka ráda dárek přijala, a rektor Řehek se kradí na ni díval, jak jí chutná. Pak k ní vlídně promluvil:

»Kolik stojí pár střevícův?«

»Jsou za dva zlaté stříbra, strejčínku.«

Rektor vyňal ze psacího stolku váček a vysázel na tabuli dvanáct dvacetníkův.

»Tu máš, kup si dva páry nových: kdyby jedny pukly, abys měla hned druhé při ruce. Ale povídám ti: ať jsi jako ze soustruhu a neděláš mně hanbu. Pojď, podíváme se k mamince.«

Nepřekročil ještě ani práh a již opět Lízince vyčítal, že mu astry dosti nezalila.

Za dob, z nichž tyto řádky vypisujeme, bylo Lízince osmnácte let. A bylo to děvče! Povídám málo: kdo ji spatřil, kdo ji znal, hned se mu o ráji zdálo. Zrovna jako v té krásné písni, nyní v drahých ssutinách národní naší romantiky zapadlé, ale tehdy všemi milostnými kytarami cituplné drnkané. Škoda, přeškoda, že jí pan strejčínek rektor naházel do ráje kopřiv, trní a pýru, že se jí ty blankytné očičky nejednou v slzách koupaly

jako v Jizeře běličky. Však tuším také na to dojdeme Pro tu chvíli máme však něco pilnějšího pro zápis: buď paní Motyčkovou a jejího kocoura Strakoše, anebo pana profesora Romána Berouše a jeho lutrii.

Čím dříve na papír?

Není rozpakův.

Ty milý Romane Berouši, byl jsi vždy tak po česku skromný a ústupný a zejména k dámám na dvacet kroků šaramantní a samičká úsluha. Tvůj stín, dávno již v tmavém údolí smrti se procházející, dotýká se hedvábnou rukou péra žáka tvého a strká v popředí paní Motyčkovou a jejího kocoura. Však jsi, dokud prchavá elektřina života probíhala tvou nervovou soustavou a neprchavá elektřina lásky dobrotivým srdcem tvým, nejednou Strakoše po aksamítové srsti hladíval, ano i na klíně jej pochoval. Ten Strakoš! Bylo to takto krvolačné zvíře jako každý kocour, ale krásné a rozumné zvíře, a krása a rozumnosť jsou victores mortis! Věru lopaty a rýče hrobníkova se nebojí, spíše nejapného péra ... Leč k čemu hleděti do oblak, chceš-li lapnouti zajíce?!

Stará paní Motyčková a ty, Berouši! Vím, co učiním. Vsadím vás oba vedle sebe do záhonu nové kapitoly, pokropím vás deštěm upomínek a zaleji vás inkoustem, to abyste po šírých vlastech českých pěkně rozkvétali a rozkvetli.

Kapitola V.

Stará paní Motyčková bydlila na Vrabčím trhu zrovna v levo, kde se zatáčí ulice k latinským školám. Toho času byla dobrá šedesátnice, a napracovala a nastarala se za mladších let dost a dost. Nyní žila v bázni

boží ze svého majetku, vedouc náklad na jediného syna svého Vojtíška, jenž v Praze studoval práva. Byla to měšťanka starosvětská, vroucí nábožnosti, zdravého citu a dobré vůle. Šly sice slechy po městě, že má ráda klepy, ale můj Bože! kdy by jí to bral za zlé! Byla vdovou, den jest dlouhý, a co mají vdovy na práci? Však i nevdovy nebývají z lepších, a mužští ... Inu nechme toho, milí páni, abychom se nezastyděli!

Domek paní Motyčkové! Jako bych se díval naň do kukátka. Měl jen přízemí a střechu načernalou, novými šindely tu i onde zpříštipkovanou a vysokou jako kokrhel. Za domkem byl dvorek se dřevnicí s mandlem, kolníčkou a obligátním příbytečkem pro vepříka, a za dvorkem hluboká ovocná zahrádka, jež prostírala se až k samé zahrádce rektora Rehka, od níž byla dosti vysokou kamennou zdí oddělena. U okna vedle domovních dveří sedávala paní Motyčková v tylovém čepci s krajkami a ve všední dni s modrými, v neděli a ve svátky s růžovými pentlemi, dívajíc se buď do šírého světa dalekohledem své obraznosti nebo, což bývalo nejobyčejněji, na Vrabčí trh a do Klášterní ulice, kde jí ani vrabec nepovšimnut neproletěl. Ob čas vždycky se někdo namanul, kdo si s ní při okně poklepal, na známější si paní Motyčková zavolala, a nebylo-li právě pražádné zábavy na ulici, těšila se se svým milým Strakošem, kocourem to čtyřbarevným, jenž v létě při jejích nohou, v zimě na klíně jejím se provaloval a prospával, a tak příjemně předl, že i paní Motyčkovou brávala při tom sladká dřímota. Za mladších let vedl Strakoš rozmanitější život a domek jeho velitelky mu nestačil, ale věkem stal se konservativním a moudrost jeho zavrcholila v tom, že jest přece jen nejlépe seděti za pecí, ohřívati si pleci a nestarati se o cizí věci. Škoda, že nesetrval věrně při této zásadě, mohl své paní mnohou slzu uspořiti a sobě ... Než o tom potom.

Strakoš byl zvíře lepé a což nad to, rozumné; vzor pořádku a čistoty; příklad poslušnosti a přítulnosti. Paní Motyčková o něm říkávala:

»Ó kdyby uměla ta zlatá němá tvář jen mluviti. Jen jazyka dar, lidičky, a viděli byste, žeť moudřejší nežli mnohý člověk. Ty jeho oči! Ráno, když vstávám, říkají mně ty oči jeho: dobré jitro; večer, kdy si lehám, dávají mně dobrou noc; kdy sedám k snídaní nebo k obědu, říkají mi: dobrou chuť; a když jdu do kostelíčka: s Panembohem, a vyprovází mne až na práh od síně a dívá se za mnou, ta němá tvář!«

Že paní Motyčková takového výtečného kocoura měla v lásce, ano u veliké lásce, komuž medle bude s podivem? Bylť jí zajisté plnou měrou hoden.

Výše poznamenáno, že zahrada paní Motyčkové měla společnou zeď se zahrádkou rektora Rehka. Strejčínek Lízinčin měl byt v prvním patře na rohu, veliký pokoj, jenž byl jaksi návštěvnou, a druhý menší o jednom okně, jenž byl i studovnou i ložnicí. Z obou pokojů, třemi okny, viděl do své zahrádky, a přece se nikdy dosti do ní nenadíval. Nebyla to žádná zahrada Armidina, ale bylo to nějakých dvacet neb třicet čtverečných sáhů místečka odlehlého, neb vlastněji řečeno, lahodné a útulné selanky, kterou rád čteš nejen dnes, ale i zítra, pozejtří, dokud pěkná povětrnosť. Staré zdi byly se tří stran zahaleny ořešinami, na nichž rodily se na záměry červené mandlové oříšky; v levo hledě z rektorova okna rozkládal se starý vlaský ořech, jehož vonné listy sahaly až na tabulky při okně ložnice rektorovy a pod nímž byla prkenná lavička se stolkem na pažité. Kousek v pravo od stolku byla zrytá tabule, majíc na kraji několik růžových keřův. Na tabuli bývala nasázena cibule, již odtud dodával vlastník pro celou kollej, snad aby se neřeklo, že ten kousek země leží pro dům docela ladem. Do zahrady mimo rektora Rehka málo kdo přišel, po-

névadž rektor nerad tam někoho viděl; ano on sám ani tak rád dolů do ní nechodil, jako se rád s otevřených oken do ní dolů díval. Bůh milý ví, proč, ale rektor vydržel třeba celou hodinu bez práce u okna, a to byla snad jediná jeho pohova za letního času. Domnívám se, že se mu zalíbilo ve štěbotu a zpěvích ptactva, jež každoročně zůstávalo jeho zahrádce věrno, poněvadž hnízda jeho tam byla ve svatém pokoji.

Rektor znal po zpěvu i postavě všecky opeřence své zahrádky, věděl, kde jsou jejich hnízda, a každého rána, zvláště na jaře, házíval jim s okna drobty, které si nosíval z refektáře v kornoutě domů; ano i proso jim kupoval. Do této selanky tichomilé přiloudal se najednou zlověstný, jednooký intrikán; do líbezného výsluní padl najednou temný stín, velice nebezpečný. A nebyl to nikdo jiný než — Strakoš paní Motyčkové.

Bylo podletí. Obepjat průhledným blankytem vydychoval červen ústy růží, šeříkův a jasmínů libovonné myšlénky své, z nichžto si slavíci, pěnice, sedmihláskové a spol. skládali sladkozvuké slohy své. Již o čtvrté z rána sedával rektor Rehek při otevřeném okně, ano sedával i na něm, občerstvuje starou duši sborozpěvem ptactva a okysličuje plíce, školským puchem znešvařené, sílivým jarním kysliíkem. Jednou, bylo to v neděli dopoledne po kostele, zpozoroval mezi ptactem v zahrádce nepokoj asi takový, jaký bývá ve škole dobře spořádané, dostal-li se odjinud nějaký šibal do škamen. Jarní nálada duše rektorovy se tím narušila a rázná jeho vůle dala se parou do práce, by odklidila příčinu nepokoje mezi ptactvem. Rektor dal se na čekání, čekal, čekal a dočekal se: na zdi, v místě ořešinami nezakrytém, kde se vzal, tu se vzal čtyřbarevný kocour. Lisíma a hladovýma očima rozhlížel se po zahrádce, oblizoval se »v předjemu vzácné pochoutky« a stanul v útočné posici jako Hamlet, když přichází zakroutit hrdlo svému otčímu.

Rektor zaklel v duchu tak jadrně, že kdyby jen polovice jeho kletby na bengálském tygru se vyplnila, byl by býval v padrť, na to český kocour. Leč kletby se rázný Rehek nenajedl, nýbrž rozhlížel se po něčem, by uvítal náležitě nepozvaného hostě. Na blízkém stolku stál starý vyschlý kalamář ze skla, rektor jej popadl, namířil, kocour křikl bolestí a nebylo ho tuto. Pan rektor se blahostně pousmál, vzal ošumělý kašket svůj a sešel dolů na dvůr, kde domácí posluha, hrbatý Andres, před dřevárnou na špalku se slunil.

»Andrese,« rozkazoval rektor, »nohy na ramena, k paní Motyčkové. Že se jí poroučím a že její kocour chodí mně do zahrady na ptáky. Aby jej do zahrady nepouštěla, sice že bude zle.«

Andres nevrle vstal, odešel, vrátil se za dobrou půl hodinku a vyřizoval, že »se paní Motyčková také poroučí a že jest jí hrozně divno, aby její kocour chodil panu rektorovi na ptáky. Ostatně, že se postará, by její Strakoš do zahrady neběhal.«

Asi týden po tom nebylo po Strakoši ani potuchy, ptactvo v zahradě rektorově bylo pokojno a prozpěvovalo radostně po způsobě svém. Ale pak zase se nepokojilo, tak že páně rektorova mysl i ze školy do zahrádky odbíhala. Sedl si opět na čekání, tenkráte s ostrým oblázkem v ruce, a kdo se opět neobjevil jako Motyčkův kocour, jakoby jej na zdi kreslíř vyrýsoval. Tentokráte šel však se strany jiné a fortuna mu lépe cvrkala: pan rektor se ho oblázkem minul. Vyhledal opět za tepla Andresa a vzkázal po něm důtklivější vzkaz, aby paní Motyčková dávala si na kocoura lepší pozor, že dnes byl opět na zdi za ptáky a že přijde-li ještě jednou, že ho pan rektor zastřelí jako zajíce a že si jej bude moci dáti na pekáč. Vraceje se vyřizoval Andres, že prý pan rektor nemá práva do jejího kocoura stříleti, že zahradní zeď jest na polovic kláštera a na polovic její, a že

má-li pan rektor rád kočičí pečínku, mu přeje dobré chuti, ona že díky Bohu a Panně Marii takové rasovské pečeně nepotřebuje.

Poslední dvě věty si Andres přimyslil, aby rektora, na nějž měl svrchu, notně dopálil. Rektor něco zabručel, přetrhl další parlamentární vyjednávání, šel nahoru, vyhledal starou brokovnici, vycídil ji pořádně, nabil a postavil si ji pro pana Příhodu do kouta při okně. Asi devátého dne po té nadešla žalostná katastrofa: kocour přikradl se na posnídálek na ptáky, rektor Rehek vzal jej na mušku, rána třeskla, Strakoš zaúpěl a do srdce smrtelně raněn, svalil se do zahrádky rektorovy. Rehek sběhl šipkou dolů, vyhledal kocoura již již z posledního mlátícího, chytil ho v týle za srsť a přehodil jej k Motyčkovům. »Tu máš, babo,« zajásal blažeností se rozplývaje a hvízdaje si: »už je to uděláno, už je to hotovo,« vracel se vítězoslavně do svého pokoje.

Ale člověk píská a lidé mu skládají miserere.

Ještě téhož dne, o pravém poledni, nalezla paní Motyčková studenou mrtvolu svého miláčka vzadu v zahradě a div že leknutím nestrnula. Událosť ta roznesla se běhutým ohněm po vší čtvrti.

»Rektor Rehek zastřelil pro nic a za nic Motyčkové krásného kocoura,« bylo heslem dne. Citelné sousedky podávaly si u paní Motyčkové dvéře a dopalovaly ji, by to tak nenechala a při slavném magistrátu domohla se práva proti tomu morousovi z kláštera. Nejvíce však ji popichoval a dopichoval bednář Pazour z rohu, poněvadž jeho synek přese všecko doprošování dostal od rektora Rehka dvojku.

»Jenom k panu Haškovi, k panu Haškovi, paní maminko,« domlouval Motyčkové; »ten dá radu jako drahý kámen, jako drahý kámen.«

Paní Motyčková všecka uplakána vystrojila se do božíhodových šatův a potácela se, cestu vzdechy ztrpčujíc,

k panu Haškovi, k starému to a prohnanému kancelistovi, jenž byl nejoblíbenějším sousedským advokátem. Hašek, jenž se právě z úřadu vrátil domů, vyslechl ji oběma ušima, vzal povážlivě šňupec a radil jí, by pro kocoura s rektorem si nezačínala. Ale paní Motyčková vzpomínkou na kocoura miláčka ještě více se zatvrdila, a když určitě se projádřila, že jí není o několik tolarů, jen když svou králku provede, slíbil jí Hašek, že jí zhotoví žalobu, která již při magistrátě něco vydá. Uchlácholena odešla paní Motyčková domů a měla dnes skoro tak smutnou noc, jako když nebožtík její manžel zemřel. Ale na žalobě nebylo dosti; druhého dne hned po škole došla si na rektora Rehka, aby si ho podala. Co si tam řekli, vědí svatí a světice, ale konec konců byl, že rektor Rehek paní Motyčkovou in optima forma ze dveří svého příbytku vystrčil. Nebylo sice při tom svědka, ale byla to pro měšťanku počestnou a obecně váženou, s níž sám pan děkan nikdy se nepotkal, aby několik laskavých vět s ní nepromluvil, taková rána, že nemohla se nikde jinde vyhojiti nežli při soudě.

Žalostivý příběh s kocourem zasáhl důtklivě ještě jinou ctihodnou osobnosť, a to nikoho jiného nežli profesora Romana Berouše, svrchu již zmíněného.. Vidím jej před sebou, s tou tváří klidnou a poctivou a měkkou, přitemněnou nějakým bolestným strádáním a s čelem, jež sahalo až na týl. Profesor Roman byl postavy drobné, řeč jeho zněla měkce, nerozhodně, ano poněkud bojácně, a srdce jeho byla bezedná nádoba dobroty. Co jest dvojka, u něho studenti nevěděli, a i slabším a nedbalejším hochům »střikal« na konci běhu tak dlouho otázky, až přece nějak se té primy doodpovídali. Šat jeho postrádal půvabu novosti, byl povždy nějak ošumělý a v příbytku jeho — bydlil jen ob dva pokoje od rektora Rehka — vypadalo to po chudu, a milého ladu nikdy tam nebylo. Zažíval někdy sice lepších časů, privát vy-

nášel mu krásné peníze, a kdyby byl míval jen poněkud praktickou náturu, mohl míti zadní kolečka krásně namazána. Ale on byl bezedno dobroty, a četní jeho příbuzní dobře jej ceníce hřešili na holubí jeho povahu a odnesli mu kde co bylo, ano nepokládali ani za urážku, jestliže nemaje pro ně, si vypůjčoval. Berouš třeba si na ně zabručel, rozdával, až nebylo z čeho, příbuzní od něho odpadávali a odpadli, chválil si sice, že má svatý pokoj od nich, ale stromeček jeho se mu již nezazelenal — ze zvláštní příčiny. Profesor Roman žil prajednoduše jako řecký cynik, jak mu také rektor Rehek po straně přezdíval; nešňupal, nekouřil, v jídle i nápoji byl velmi střídmý, v šatstvu více nežli skromný, zábavám se vyhýbal a knihy se pro něho netiskly, a nebylo by se mu takto zle vedlo, kdyby nebyl vášnivě sázel do loterie.

Slunci a hvězdám známo, jak se událo, ale profesor Berouš choval přesvědčení věrné a jisté, že musí na stará kolena z loterie zbohatnouti. A zloduch této velepijavice lidských kapes a zdravé životní logiky ponoukal jej k houževné vytrvalosti: dal mu několikráte, zvláště za prvních let, slušné sumičky vyhráti, a Berouš zlatotřpytnými nadějemi potřeštěn byl jeho usque ad sepulchrum. Na sny jako vzdělaný člověk mnoho nedával, nýbrž snažil se, ať tak díme, vědeckým způsobem k cíli doběhnouti, usiloval počtářskými sestavami číslic loterii zkaziti neb alespoň na se strhnouti. Popud a podnět zavdala mu k tomu knížka, někde v Lipsku vyšlá, v níž zřetelně a světle bylo dokázáno, že pomocí umění počtářského musí se chtěj nechtěj vyhrávati, anobrž musí se i loterie zkaziti. I počítal a počítal, dopočítával se, ale dopočítati se živou věcí nebyl s to, a býval druhdy z toho tak rozladěn a rozrušen, že ho hlava samým chaosem brněla, ale že vítězství se dopočítá, věřil a opět věřil. Na konec domýšlel se, že příčinou všeho nezdaru stě-

žejnou jest nedostatečné jeho umění počtářské, a když tak v těch chmurách tapal, roztrhly se pojednou nad ním a zakmitla mu hvězda spasná: rektor Rehek byl nejenom v kolleji, ale po všem městě i kraji za prvního mathematika na slovo brán, a kdyby se měla nebesa prolomiti, kollegu Rehka musil pro životní svou úlohu získati. Obcházel si jej opatrně z daleka, a vida, že k tomu uštěpačníkovi nesmí oknem do pokoje vletěti, domýšlel se a domyslil chytře pěšinky do jeho tvrze. V nějaké staré zapomenuté mathematice dočetl se úlohy-lapačky, rovnice to o třech neznámých, v textu mistrně nalíčené. Psal někam do Rychnova nějakému kollegovi, by mu alespoň cestu naznačil, jak zavilou tu úlohu lze asi rozřešiti, opsal si všecko pěkně na půlarchu papíru a za krásného podvečera zašel si s tím k Rehkovi. Touto návnadou chytil rektora za pravou slabinu. Lutrista a cynik Berouš objevil se najednou Rehkovi na podstavci mathematickém: od té doby měl Romana rád a hned téhož večera po večeři dal se do úlohy docela sobě neznámé a velice vábivé. Tři dni pracoval o ní a teprve dne třetího o druhé hodině s půlnoci rozlouskl zavilý oříšek. Šel rovnou zaklepat na dvéře Beroušovy, Roman rozjásal se na jeho prsech, a přátelství obou pánů posvěceno upřímným polibkem.

»Tři dni nespím pro vaši prožluklou úlohu,« promlouval Rehek štěstím jen jen záře.

»Ale dokázal jste, že jste z prvních nejprvnější,« dodával Berouš.

Rektor se pousmál, jakoby mu někdo medu dal, nastrčil mu pravici a domlouval: »Bůh vás opatruj. Dnes, po třech dnech, budu spáti jako na máku.«

Asi deset dní po tom přibatolil se skroušeně Berouš se svou loterií k Rehkovi. Ještě před dvěma nedělemi byl by jej Rehek od sebe po švábsku hnal, ale dnes přijal jeho elaborát skoro vlídně, ač několik archů v sobě

zavíral, a když se ho Roman přátelsky »bratrské« rady doprošoval, slíbil, že jeho výpočty důkladně projde, chyby vytkne a bude-li s ně, opraví, a vůbec že přivede práci k žádoucímu místu a konci. Dobrý Berouš jásal kudy chodil a kde seděl a ležel nadějí, že loterii zkazí a stane se českým Kroesem. Rehek shledával si pilně pomůcky a lopotil se dnem i nocí s úlohou, jež z leckteré stránky jej mile vábila. Tři neděle nevěděli ostatní páni kollegové, co mu jest, scvrkl se a sešediněl samou lopotou a skládal s tureckou resignací z devadesáti číslic sestavy vědecky možné. Po třech nedělích vzkázal si pro Berouše. Odevzdávaje mu jeho výpočty pravil ne sice drsně, ale uštěpačně:

»Brachu, seberte si ty cáry a hoďte je do písku. Spíše srazíte měsíc kamenem s oblohy, nežli vypočítáte tu pohanskou matlaninu. Lutrie je tygr, a kdybyste se usázel, jelit a šunek z něho nenaděláte. Škoda věčná každého grošíčku, jejž strčíte do kolektury. Mějte rozum. Léta k tomu máte a nechte bláznivého sázení.«

Tíhou pravdy nepopěrné byl tak zarmoucen a zdrcen Berouš, že když se holil, měl skoro chuť úkol Parčin na sobě vykonati, ale od loterie nepustil. Nejhůře bylo, že nedostávalo se mu časem peněz na sázení, a aby si na loterii vypůjčil, k tomu byl přílišným poctivcem. S vědou uvázl v bahně a písku, což kdyby sny...? Vox populi, vox Dei!

Jednou v neděli po službách božích zavítala k němu paní Motyčková. Znali se již dávno. On chodě mimo ji již z daleka pozdravoval a někdy i několik slovíček s ní při okně porozprávěl. Paní Motyčková dávala na sny a tak pro zábavu si také ráda někdy vsadila. Dnes ovšem přišla za jinou příčinou: v úterý připadal den úmrtí nebožtíka jejího manžela, i přinesla tři dvacetníky, by pan profesor sloužil zaň u sv. Františka Xaverského mši. Za řeči se sřečili o loterii, a paní Motyčková vy-

pravovala, že měla na dnešek velmi živý sen. Vsadili naň do spolku, a vyšlo ambo. Zkormoucený Berouš všecek okřál a donesl polovici výhry osobně k Motyčkovům. Byl radostně a přátelsky přijat, a když Strakoše, jenž se k němu lísal, jemně po srsti hladil, ano jej i na klín vzal a choval, byl všecek paní Motyčkové Přátelství bylo uzavřeno a bylo tím pevnější a trvalejší, že Berouš se nedal ničím u velmi šetrné paní sousedky uctiti, leda že přijal někdy nějaké jablko nebo hrušku z její zahrady pro občerstvení. To událo se tak po masopustě, v červnu potom zprovodil rektor Rehek kocoura Strakoše z tohoto slzavého údolí.

Novina ta rozrušila duši Beroušovu, ne snad proto, že Strakoši také přál, ale že rektor choval se k němu stále přátelsky, ano že jej zřejmě vyznamenával před ostatními kollegy nemathematiky, a dobrák Berouš pořád ještě doufal, že mu svým časem Rehek složí plán, podle něhož bude musiti z loterie vyhrávati. Na druhé straně byla mu paní Motyčkova přítelkyní upřímnou i štědrou, a že mívala dobré sny, bylo mu kromě všeliké pochybzosti. Tu najednou vrhl nelítostný osud ubohého Berouše mezi dva ohně: kam se nyní vrtnouti, aby ani tu ani tam nerozlil si ocet? Jako člověk nerozhodné vůle dal se Berouš na diplomatiku, z níž nebyl zkoušen.

Právě toho dne, co rektor Rehek paní Motyčkové negalantně dvéře okázal, stavila se paní sousedka plačíc a vzlykajíc u něho a spustila takovou litanii na Rehka, že Berouš se při ní zapotil, jakoby byl konev černého bezu vypil. Chlácholil rozpálenou matronu a tvrdil, že Rehek není takovým pavoukem, jakým se býti zdá, ale tím naběhl špatně paní Motyčkové a bylo mu hned potom všecku diplomatiku sebrati, by ji opět na se ulahodil. Na konec slíbil jí rukou dáním, že s rektorem moudře a po přátelsku promluví, že mu světle předloží, jak paní Motyčkovou urazil, a že ho k tomu přiměje,

by jí dal dostiučinění, jež zajisté její mírnou a křesťanskou povahu uspokojí. Ponenáhlu jen a ztěžka oblomovala se paní sousedka, ale oblomila se přece s dostatek; mrzutost s klášterem se jí přece nijak nelíbila.

Když odešla návštěva, posadil se Berouš k svému uprášenému stolku a nastiňoval si na rubu nějaké školní úlohy tužkou croquis k svému diplomatickému vyjednávání s Rehkem. Najednou vyskočil, jakoby byl pružinou vymrštěn. Měl nápad! Ten pokládal za vrch své diplomatiky a připsal jej ke konci třemi písmeny: L. a V. Prosím za poshovu; v brzce se nám záhada vysvětlí.

Odpoledne po škole šel k rektorovi na besedu. Když klepal na dvéře, ruka se mu třásla a dušička jeho byla malička jako putička. Rehka nebylo doma; Berouš sešel dolů do jeho zahrádky. Klíček vězel v zámku. V Beroušovi zatajil se dech. Mohl ještě ustoupiti a nechati věc, aby se odleželа, ale nedalo mu to. Vstoupil.

Na lavičce pod ořechem seděl rektor počítaje něco na tabulce; dvě jiné tabulky popsané ležely před ním. Berouš si toho všimnul a viděl, že jest chyba. Kdo vytrhl Rehka z počítání, nepotázal se obyčejně s dobrou. Hledaje příhodné topůrko ke svému kladívku protahoval si Berouš prsty, až mu kosti lupaly, obcházel a obcházel, až si téměř přísného rektora pohněval. Konečně nebylo na jiném nežli vytasiti se s barvou. Rektor jen dopola ho nechal vymluviti.

»Mlčte mi o té babizně,« zakřikl nevrle nezběhlého prostředníka: »nechcete-li, abych vám ten zbyteček přátelství od minuty nevypověděl. Totě rámusu s kocourem! Ať si žaluje, to mně naběhne na plnou! Dvakráte jsem ji Andresem varoval: proč pouštěla kocoura na mé ptáky. Tady já jsem pánem, já, a kdyby tu sám nejvyšší purkrabí přede mnou stál, tolik mi rozum nezmuchlá, abych nevěděl, že já jsem tu pánem neobmezeným.«

Berouš mu přitakal, ale dovoloval si ve vší přátelské úctě na uváženou to i ono namítnouti. »Havran s vránou sedá, lutrista s lutristkou drží! U mne vám nekyne ani nejmizernější extráto,« odbýval jej rektor. Přes to vše Berouš se neodmlčel, nýbrž nabízel se skromně k nějakému smíru, oběma stranám příhodnému, aby předešly se daremné řeči a vůbec všeliké pohoršení po městě. Rektorovy oči zasvítily nevolí.

»To skoro vypadá,« spustil na Berouše, »jako byste myslil, že ji mám odprositi, já, rektor Rehek, Motyčkovou!«

Profesor Roman se dosti nejapně ohrazoval a čím dále tím těsněji zamotával, až na konec nevěděl, kudy z houští. Na štěstí mu napadlo z jeho náčrtu L. a V. Byl to sice poslední jeho triumf, ale po mínění jeho nejvydatnější, i odhodlal se jej zahráti. Vyprosiv si dovolení, by směl rozumy své pronésti, jal se po kazatelsku, opravdově a horlivě vykládati.

»Však víte, vážený příteli, že vaše paní sestra a Motyčková vždy spolu dobře byly; že nebožtíci, Dosoudil i Motyčka, vždy jako praví Staročeši spolu obcovali, a dobře-li jsem zpraven, dokonce i do školy spolu chodili. K čemu zvraceti staré přátelství pro kocoura do mrzutosti a hněvův? A pak, vždyť obecně známo, že Motyčkův Vojtíšek, jurista, vídí rád slečinku Lízinku a ona bezpochyby i jeho. Nu, nu, jen se nedurděte, vážený bratře a příteli! Mladý Motyčka jest mládec zvedený a rozumný, vždyť znáte jej z gymnasia, a k tomu uhlazený a sličný, a není pochybnosti, že své štěstí ve světě a třeba dosti rychle a brzy učiní. Slečinka Lízinka hodí se k němu jako jablko k jabloni, jako brusinky ke zvěřině; na obou stranách jest rod obecně vážený, pověsť nejlepší, jmění jest na obou stranách pěkno, proč byste pro daremného kocoura házeli těm pěkným mladým lidičkám do cesty skaliny, kde jim po

vůli boží mohou rozkvítati nejvoňavější růžičky lásky a štěstí?! Proč byste jim pustošili jejich rozmarýnu? Vždyť jste moudrý a zkušený muž, mathematicus non plus ultra, věrný křesťan, a máte zajisté nejlepší svědomí a vůli.«

Rektor Rehek se rozkohoutil.

»Jděte mi na kolo s moudrostí, zvěřinou, růžičkami, křesťany a podobnými tretkami! Z tohoto prosa nebude jáhlí! A já o tom posud nevěděl ani a! Ale dobře, že to teď od vás vím! Ó, já tomu děvčeti kosti přelámu, pomyslí-li jen z daleka na Motyčku. Povídám vám, kosti jí přelámu! To by tak bylo! Vida, vida! A já nic! Ty falešnice! Chvála Bohu, ještě já dole u Dosoudilů vládnu a dokážu, že vládnu. A teď seberte si svůj usmolený klobouk a běžte k Motyčkové s teplým koláčem. Ať to ví!«

Ubohý diplomat schlípl malomyslně uši: takového konce se svému umění a svému dobrému úmyslu nenadál! Rektor Rehek rozběhal se jako posedlý po zahrádce, trhal tu i onde listy a větvičky a metal jimi o zemi. Berouš probíral se pomalu z omraku.

»To bohdá neučiním, vážený příteli! S tím k Motyčkové nepůjdu,« promlouval zajíkaje se tísní.

Rektor neměl ani slova pro něj.

»Na konec doufám,« pokračoval směleji, »ve vaše dobré srdce, příteli, jakož že přes všecky hrozby a nelibosti proti dobré věci a těm mladým lidičkám se nezatvrdíte. Na ostatek, co by vám to učinilo, kdybyste několik, jen několik vlídných řádků na papírek napsal? Ujišťuji vás již napřed, že by to Motyčkovou úplně spokojilo.«

»Starého naracha vám dám, ne několik řádků,« vyjel naň rektor, zlobivýma očima jej probodaje.

»Inu tedy musím s prázdnou odejíti,« odvětil smutně poražený Berouš.

»To jste měl už dávno učiniti!«

Pan rektor dostal za nějaký časek obsylku; chtěj nechtěj musil k soudu. Pan rada Zvonek mířil rozvaděné strany asi půldruhé hodiny; konečně vynesl rozsudek: paní Motyčková propadla, a rektor Rehek zůstal práv. Bylo to řečí po městě, že by jich čtyřmi neuvezl.

»To si mohlo každé dítě na prstech vypočítati,« reptaly sousedky a přitakovali jim sousedé, »že rektor vyjde suchý z lázně. Soud mají v rukou páni, rektor je také pán, a co zmůže pořádná a vážená měšťanka proti pánům, a je-li ještě nad to vdovou! Spravedlnosť si bratříčkuje jenom s mocnými; škoda jest božího posvěcení pro toho divousa.«

Kapitola z.

Téhož dne, co Berouš tak rozhodné porážky se doprostředkoval, nešel po obyčeji svém rektor Rehek k Dosoudilovům. Krev v něm vařila klokotem, ne tak pro kocoura a Motyčkovou, jako pro to, že se domníval u sestry, mezi těmi »hloupými« ženskými, býti prodán. Hle! ve městě si již o tom Bůh ví jak dlouho povídají, že mladý Motyčka chce se s Lízinkou, ano i ten holohlavý lutrista, jenž takto o svět se nestará, o tom ví; jen on, první osoba, ano hlava domu Dosoudilova, posud o tom nevěděl, ani co by za nehet padlo! Rektorovi to nešlo ani do hlavy, že ho někdo tak hloupě mohl za nos voditi. Ký div, že v něm všecko jen kypělo! Dnes napjal všecky síly své, by se přemohl a k Dosoudilovům nešel.

»Ale zítra,« zaklínal se v duchu, »jim ukážeme, kdo jsme.«

To opakoval si ob chvíli a čechral si zlobivě ob minutu kostrbaté své vlasy. Došed do svého pokoje, mrštil kašketem svým o stůl, zotvíral ještě zavřená okna a v průvanu běhal, jakoby mu šosy hořely. Pak nalil si do sklenice vody, ale v roztržitosti místo aby se napil, vylil ji oknem na dvůr, zrovna na Andresa, jenž tam něco kutil. Andres začal nekřesťansky nadávat, rektor se rozesmál, až mu slzy do očí vstoupily. Ulehčilo se mu, ale ne docela. Vstoupil z návštěvny do ložnice. Brokovnice padla mu do oka. To mu bylo vhod, měl dnes tisíc chutí vražditi! Prohlédl pánvičku, nabil brokovnici a jiný náboj vzal s sebou. Potom sešel dolů do veliké ovocné zahrady na druhé straně kolleje. Vrabci uslyševše vrznouti dvířka a spatřivše Rehka s brokovnicí pozdvihli se, jakoby krahujec mezi ně padl, a rozletěli se na všecky strany. Chytráci! většinou uchýlili se nahoru na kostel, odkud se se střechy takořka rektorovi posmívali.

»Bestie,« klel v duchu Rehek; »však já vám jindy kožichy vypráším.«

V tom asi uprostřed zahrady vyletěl z jabloně vyplašený pták; rektor namířil a střelil; pták spadl do trávy. Rektor vzal jej do ruky, díval se chvíli na strhaná jeho očka a zadumal se. Byla to pěnice, kdo ví, nebyla-li z jeho zahrádky! Srdce se v něm stisklo lítostí. Hle! ve zlosti zabil šťastného, zpěvného tvora, jenž beze vší odměny lidem tolik radosti připravuje. Když se tak díval na teplou ještě mrtvolku, Bůh ví, jak rektorovi připadlo, ale připadlo mu, jakoby ta mrtvá pěnice na jeho dlani byla mrtvá Lízinka. On takto Lízince dobrého slova nedal, upřímně na ni se neusmál a kde jen trochu to šlo, mistroval a plísnil ji a vynucoval jí slzy, by pásl se na nich jako chroust na rosné růži, a přece měl ji rád, ano, věřte mi do slabiky, tuze rád. Když před pěti lety ležela na horečku, div celé kolleje a čtvrti nepo-

bouřil, s devíti vrchů byl by jí koření snesl, ano po všechen čas, co byla v nebezpečenství, ani na cifru se nemohl podívati, a počítati bylo mu smetánkou života. Ta ubožka pěnice! Jak mohla ještě krásně zpívati, jak mohla odchovati v lásce a štěstí mláďata, kdyby ji nebyl zavraždil, a Lízinka, má-li do opravdy mladého Motyčku v srdci... a on před Beroušem zřejmě řekl, ano opakoval, že jí kosti přeláme, pomyslí-li jen na Vojtěcha Motyčku. Proklatá prchlivosť! Kdyby tak Lízinka se z toho rozstonala, kdyby se usoužila, kdyby tak ustydla, jako ta pěnice na dlani! V rektorovi zachvěla se omrazem každá žilka. Pověsil brokovnici na jabloň a šel mimovolně nahoru do zahrady, až ocitl se v koutě u kostela a zákrystie. Bylo to místečko šumem vezdejšího života nedotknuté, z jara tam bývala hojnosť fialek a petrklíčův a šveholu a zpěvu ptactva, že uši přecházely. Tam přišel rektor Rehek, klekl na zemi, vytáhl z kapsy zavírák a vyhrabal hrobeček mrtvé pěnici. Důlek vystlal kvítím, položil do něho ptáka, přikryl jej opět kvítím a zasypal jej. Pak usedl vedle hrobečku na bobek a zamyslil se. Seděl tak dlouho a dlouho se rmoutil, a povstal teprve, když v kolleji zazvonili k večeři. Za večeře stále čekal, zdali naň Berouš promluví, ale profesor Roman seděl dnes jako zařezán, ano hrubě se ani naň nepodíval. Když k deváté hodině stolovníci se do kolleje rozešli, dal se rektor zúmysla kousek za Beroušem, doufaje, že se k němu obrátí a k němu promluví. Ale chyba lávky! Berouš se batolil vážně do svého příbytečku a ani se neohlédl. Jíti k němu o své ujmě a rozumně s ním promluviti, pokládal rektor za tolik, jako zahoditi se. A zahoditi se nechtěl, ať se svět mele jak mele.

Noc byla dnes ticha, vonna a líbezna a s hůry svítil měsíc tak blaženě, jakoby krásná země ponejprv se mu z tajemství lásky zpovídala. Rektora všecko doma pálilo;

připadlo mu, že zapomněl ve veliké zahradě svou brokovnici. Vzchopil se a šel si pro ni. Na dvoře byli již oba hafani puštěni a jak jej spatřili, již se ho nespustili a vrazili s ním radostně do zahrady.

»Alespoň ti psi . . .« pomyslil si rektor a byl tomu rád, že má společníky, a nechal si ruce od nich oblizovati. Trvalo chvíli, nežli nalezl brokovnici. Jak ji do ruky vzal, dali se psi horem pádem na útěk, rovnou do dvora.

»Což jsem tak špatný chlap,« promlouval k sobě rektor, »že i ti psi přede mnou utíkají? Nevěří mi; myslí, že bych mohl do nich bouchnouti, a mají pravdu. Vždyť zabil jsem dnes nevinnou pěnici! Milion láter do kocoura, a ještě jeden milion!« —

Druhého dne byl opět tím starým pavoukem. Odbyv si školu šel odpoledne k Dosoudilovům. Když stoupal nahoru po schodech, tušili již všichni domácí, že táhne hromobití. Lízinka i Kačka se odklidily, Dosoudilová přivítala přívětivě pana bratra rektora a tázala se, proč včera nepřišel. Rektor neodpověděl a změřil mlčky několikráte světnici. Pak se zastavil uprostřed, hleděl k zemi a rozvázal:

»To jsi vlastní sestra, ty falešnice!? Když Dosoudil propíjel jmění, to jsem ti byl dobrý, abych mu hlavu napravoval; když odešel k Abrahamu a nebylo desetníku v domě a dluhů jsi měla jako mladý oficír a židé i křesťané na tě běhali: to jsem ti byl dobrý, abych ti vysypal ty zlaté, které jsem krušně a pracně zahospodařil, to jsem ti byl dobrý, abych lítal jako s terpentýnem od Vacka k Mackovi, od Havla k Pavlovi, abych za tebe prosil, prostředkoval a uplácel. Ano, má upřímná, jediná sestřičko, to ti byl rektor dobrý, ale v jiných věcech, to mne neznáš, to jakoby mne tu nebylo, to jsem jen tak odstrčená nula. To jest vaše vděčnost za

můj pot a namáhání, za mé krásné peníze, za mou bratrskou lásku!«

»Já nevím o ničem,« hájila se skroušeně Dosoudilová, »čím bych se tobě, pane bratře, nesvěřila, a dokud budu živa, budu jistě na tě, jako že Bůh nade mnou, věčně pamatovati.«

Rektor spustil ďábelský smích.

»Ty nevíš o ničem, v čem jsi mne za nos vodila? O ničem?! Nuže, občerstvím tvou děravou paměť. Co mladý Motyčka?!«

Dosoudilová zbledla podivem a lámala si hlavu, ale kdyby si ji byla rozlámala, nechápala, nač bratr rektor naráží. Po chvilce se ozvala:

»Já vím sice, že jsi Motyčkové kocoura zastřelil, ale...«

Rektor se zarděl jako krocan.

»Mlč mi, mlč,« zakřikl sestru, »mlč mi o kocourovi; mám ho již po krk a ještě o kus výš! O kocoura tu nejde, jde tu o mladého Motyčku. Mně nezamydlíš oči. Vím již všecko a jest toho plné město: Motyčka chce Lízku a ona jeho.«

Dosoudilová ustoupila před tou novinou na krok a položivši pravici na srdce, pravila pokojně:

»O tom, bratře, nevím ani živého slovíčka.«

Zvučný tón opravdivosti, proznívající z odpovědi sestřiny, zarazil a ochladil rektora. Vzal si ji ostře na mušku, by vnitro její duše prozkoumal, a pravil po hodné chvíli poklidněji, ale nedůvěřivě:

»Věř si ženským, kdo věř; já jim nevěřím. Ale uvidíme hned. Kde jest Kačka?«

»Někde na dvorku.«

Rektor hledě jedním okem ke dveřím a druhým na sestru, by se mu ani s místa nehnula, otevřel dvéře do síně a zavolal hromovým hlasem na děvečku. Všechna

polekána přiběhla Kačka, ale zůstala pěkně při dveřích, jichž kliku ani z ruky nepustila.

»Kačko,« dotazoval se přísně rektor, »vy o tom víte, že mladý Motyčka, jurista, chce Lízinku a ona jeho?«

Při tom postavil se opatrně tak před sestru, aby tato neviděla na služebnou a nemohla jí posuňkem dáti znamení.

»Ať mně jazyk upadne, jestli lhu, milostpantatínku,« odpovídala jistě a pevně Kačka, »nic o tom nevím, nic. Mladého Motyčku znám a přála bych ho naší Lízince z toho srdce; je to mužík, jako obrázek z pouti.«

Rektor se na ni podíval jako bazilišek a pokračoval:

»Zůstanete tady. Kde jest Lízka?«

»Vedle spravuje prádlo,« odvětila paní Dosoudilová.

»Zavolej ji sem, ale jen u dveří.«

Lízinka vstoupila. Seděla v druhém pokoji při druhém okně a slyšela sice, že strejček rektor s matkou se hádá, oč však běží, netušila ani ve snách. Zdálo se, že bázlivý, ale upřímný pohled dívčin rektora divně projímá. Sklopil oči, jakoby sám na sebe se zastyděl, a čechral si chvíli vlasy, nežli dal na Lízinku otázku. A ku podivu tato nezněla ani zlostně, ani drsně, nýbrž jenom odměřeně:

»Ty máš známosť s mladým Motyčkou, s juristou? . . .«

Lízinku polil žhavý ruměnec a teprva po minutě zarážejíc v řeči odpovídala:

»On mne, strejčínku, dvakráte z kostela vyprovázel, ale ne až k domu, nýbrž až k barevně, a o ostatcích na plesu hodně se mnou tancoval, ale s jinými děvčaty také, jako s Lucinkou Strakovic a s Filomenou Zábranských . . .«

»Dobře, dobře. Řekla jsi matce, že tě doprovázel?«

»Neřekla.«

»Neřekla. vida neviňátko! A proč jsi neřekla?«

Lízinka se ještě více zapálila a sklopila oči. Rektor pásl se chvilku na jejích rozpacích a zpytoval dále:

»A co jste si spolu řekli?«

»Nevím už, strejčínku, ale nebylo to nic zvláštního.«

»A tiskl ti ruku, co? Juristé to umějí.«

»Nevím již.«

»Podívejme se, ona již neví. A nedali jste si po hubičce někde za vrátky? Co? Mluv pravdu, děvče!«

Lízinka vzplanula nevolí; bylať dívkou pečlivě vychovanou a stydliva jako citlivka. I paní Dosoudilová a Kačka sebou trhly. Beztaktnosť, ano surovosť rektorova urážela jejich ženský cit. Rektor to sám na sobě pozoroval, že přeoral meze, že Lízince ublížil. Byl sám v rozpacích, co má dále mluviti. Lízinka se obrátila k odchodu.

»Počkej,« pravil rektor se sbíraje, »ať na sebe vespolek dobře vidíme. Já tomu nechci a nechci, abysi sobě dělala známosť s Motyčkou. Však nalezne se pro tebe časem dosti jiných ženichův. Zmeškáno nemáš. Motyčku vytrhni z mysli, je to k tvému dobrému. A to víš ty, to ví matka, a přesvědčily jste se, že ničemu zlému pro vás nechci, že se starám o vás jako otec. Ale s Motyčkou nic neměj; nebo se od vás odvrátím, a to víte, že já nikdy nemluvím na prázdno. Teď si můžeš jíti a vy, Kačko, také.«

Lízinka a služebná odešly; Dosoudilová mlčela, ale z očí jejích sršely blesky na pana bratra rektora. Rektor si toho všimnul, ale dělal, jakoby toho neviděl.

»Prodala jsi dnes semínko Kopeckému?« tázal se zcela obyčejným hlasem.

»Prodala.«

»Zač?«

»Zač jsi chtěl.«

»Kde máš peníze?«

Dosoudilová šla do prádelníka a mlčky mu vysázela něco bankovek a něco stříbra.

»Vezmi si, sestro, co potřebuješ: ostatek vám u sebe schovám. Lidé jsou zlí, vědí, že máš doma peníze; jste tu samé ženské, mohli by vás v noci obrati.«

Dosoudilová si oddělila něco peněz, rektor ostatní dal do tobolky, vzal klobouk a pozdraviv na půl úst, odešel.

Uplynulo několik měsícův. Příběh s kocourem zarůstal travou, ale nezarostl na třech místech: u mladého Motyčky, u Lízinky i matky její a u rektora Rehka. Před výslechem strejčínkovým myslívala sice někdy Lízinka na Vojtěcha, ale ráda měla ho teprve po něm. Ještě téhož večera rozplakala se tajně na loži svém a pomýšlela, že kdyby si Vojtěch jinou nevěstu vybral, by jí to bylo velmi, velmi líto. Matka pozorovala změnu na ní, ale nechala ji na pokoji, čekajíc až Lízinka sama začne. Když jí dlouho nezačínala, přivedla hovor na Motyčku, a dcera se jí upřímně svěřila. Matka z toho oslzela a pravila konečně k ní:

»Strejček je z míry dobrý člověk, ale morous. Lépe bys učinila, kdybys jednala po jeho a na Motyčku nemyslila. A kdo ví, myslí-li Motyčka na tebe.«

»Srdce mi povídá, že si myslí na mne. A pak, každé děvče, maminko, má právo voliti si po své chuti a libosti ženicha a kdyby byla i žebračkou: proč mě právě strejček o mé právo okrádá?«

»Milé dítě, ženská a právo! Ty jsou daleko od sebe. Buď rozumna, prosím tebe. A na konec: co ti souzeno, to tě nemine. Polož své strasti do vůle boží. Má-li býti Vojtěch tvůj, ani deset strýců ti ho nevyrve.«

To upokojilo Lízinku, ale nikoliv Vojtěcha Motyčku. Lízinka se mu líbila, a byl dosti mužem, by domáhal se toho, co se mu líbí. Složiv zkoušky přišel z Prahy domů a vyhledával přes nepřátelství matky své s rektorem jeho neteř. Vyhledával ji, ale nemohl se jí nikdy pořádně dohledati. To jeho žádosť tolik rozdmýchalo, že vyšlehovala v žíravý plamen. I řekl si posléze, co radila Dosoudilová dceři: a kdyby deset Rehků mi bránilo, Lízinka musí býti tvoje. Dověděv se, že Lízinka chodívá v neděli na ranní do kláštera, bezpochyby aby s ním se nesetkala, přivstal si na ni a vyčíhal ji. Dívka skoro před ním utíkala, on ji však chytil za ruku a pravil k ní pevně a rázně:

»A kdybyste přede mnou do Paříže utíkala, přece mně neutečete. Pravím vám, Lízinko, vy budete má a žádná jiná.«

Lízince vyhrkly slzy z očí, neodpověděla a podívala se mu tak upřímně a tak laskavě do očí, že byl s ní úplně spokojen. Rázně popoháněl věc srdce svého u matky; ta sice vzdorovala, ale posléze z lásky k svému jedináčkovi svolila. Vědělať, že Lízinka přinese krásné peníze do domu, a to posléze rozhodlo.

»Jen počkej, až budeš míti jistý chléb,« vymiňovala si na synovi. Tenkrát to šlo ještě ztěžka, ale Bůh, jenž o milence se stará, a jeden strýc se strany otcovy, jenž byl vyšším úředníkem, postarali se o dekret pro Vojtěcha při krajském úřadě v Plzni. Rozneslo se to po městě až k rektorovi.

»Ten chlap má štěstí, už je pod dekretem!« hovořil k sobě; »Roman měl pravdu, že udělá štěstí. Nu a teď odejde, ožení se někde a Lízinka bude míti pokoj.«

Ale Lízinka měla nepokoj, že jí srdce usedalo. Cítila, že rozhodný okamžik jest za dveřmi, a byla připravena, že bude-li zle, třeba z domu s Vojtěchem uteče.

Druhého dne po té byl svátek Nanebevzetí Panny Marie a polovice srpna; tu přinesl zvláštní posel paní Dosoudilové psaní od Vojtěcha. Motyčka v něm široce vypisoval, že osobně nepřichází pro mrzutosti s panem rektorem, vyznával, že Lízinku má rád, že by jí hvězdy s nebe strhl, a Lízinka jeho, matka jeho že jest svolující, že prosí, by mu Lízinku dala a mateřské své požehnání. Prosil alespoň do téhodne za odpověď.

Paní Dosoudilová odvažovala a odvážila. Psaní dala do nové obálky, napsala naň nadpis bratru rektorovi a zavolala Lízinku, jíž se o Vojtěchově snoubení ani slovem nezmínila.

»Dostala jsem důležité psaní,« pravila k ní očím jejím se vyhýbajíc. »Doneseš je hned strýčkovi rektorovi do kláštera, aby si je přečetl a po tobě vzkázal, co mám činiti.«

Lízinka se ustrojila a vydala se na cestu. Co nese v kabelce, nic ji nepokojilo; domnívala se, že běží snad o nějaké žito nebo pšenici, poněvadž bylo po žních.

Rektor byl v ovocné zahradě. Lízinka šla tam za ním a zastala ho procházejícího se mezi stromovím. Přijal z její ruky dopis a četl jej dlouho, neobyčejně dlouho. Pak podíval se na Lízinku, jež všecka nepodjata tu před ním stála, a tázal se:

»Víš-li, co v tom psaní obsaženo?«

»Nevím nic,« odvětila dívka a opakovala znova, co matka mu po ní vzkázala.

»A ty jí máš pověděti, co já rozhodnu?«

»Ano, strejčínku.«

Rektor se zamyslil. Pak se vzchopil a šel nahoru do zahrady dopis v ruce drže. Lízinka šla za ním. Mimoděk zašel rektor do kouta ke kostelu, kde ondy zabitou pěnici zahrabal. Tam stanul a obrátil se k neteři:

»Pověz mi na své svědomí a na svou spásu, Lízinko, máš mladého Motyčku tak ráda, že kdyby si jinou vzal, byla bys nešťastna?«

Pod Lízinkou klesala kolena. Té rány se této chvíle nenadála. Neodpověděla hned, odpovídala teprve po chvíli:

»Tak ho mám ráda, že raději dva lokte pod zemí bych byla, než abych viděla, že ho má jiná.«

Rektor chvíli mlčel, pak rozevřel znova list. »Tu máš,« pravil beze všeho hněvu, »čti, a čti pozorně.«

Lízinka čtla, ale slzy radosti tak jí oči kalily, že mohla čísti jenom po kouscích. Na rektora zapomněla docela. Dočtla. Strýček rektor stál před ní jako socha a hleděl upjatě na zemi, kde bylo místo travou již zarůstající, asi takové jako hrobeček. Zvedl oči, zrak jeho setkal se s Lízinčiným, a zrak ten byl docela jinší, nežli jakým na ni jindy hledíval. Ale vzpomněla si přece, že ten pohled již u něho viděla, vzpomínala, vzpomínala a rozpomenula se. Tak hledíval na ni, když ji jako dítě kolébal na klíně, tak hledíval na ni, když byla před několika lety na smrť nemocna. Blesk nevýslovného štěstí projel srdcem jejím; upustila psaní a vrhla se jako vichr na prsa rektorova. On jí vzal hlavu do obou rukou a políbil ji v čelo dlouhým políbením. Pak pravil:

»Sedni si, dítě, zde k tomu hrobečku, já si také sednu Bolí mne dnes nohy, jako bych dostával podagru.«

Usedli si a rektor jí vypravoval o pěnici. Lízinka div oči na něm nenechala, tak prostě a tak krásně povídal! A nezamlčel také, že mu ta mrtvá pěnička připadla, jakoby to byla Lízinka, a dokončil:

»Pěnici jsem zabil, tebe nezabiju. Vyřiď matce, dobré a rozumné tvé matce, že chci, abyste se vzali, aby ještě dnes odpověděla Vojtěchovi, a aby Vojtěch zítra

dopoledne ke mně přišel jako domů. Neděkuj mi, dítě; kdybysi nebyla hodna, Pánbůh by tě tak rád neměl.«

Toho dne po tom dostavil se pan Vojtěch Motyčka o desáté hodině k rektorovi Rehkovi. Rektor byl samý vtip a samý žert, dal, aby »spečetilo se« mezi nimi upřímné přátelství, Vojtěchovi krásný pečetní prsten s topasem na památku a vypil s ním na zdraví Lízinčino a šťastný sňatek plnou skleničku spravedlivé mělničiny, nejstarší co byla ve sklepě. Když se Motyčka zdvihal k odchodu, ustrojil se připomenuv, že se s ním sveze k jeho paní matce, že přece se musí i ti staří spolu seznámiti. Vojtěch mu stiskl vděčně ruku. Když vycházeli z kolleje, stál tam Andres svátečně oblečen s košíčkem v ruce a šel kousek za nimi k Motyčkovům. Za cesty vypravoval rektor, že Andres je dvakráte křtěn a tím že jest také vinen nebožtík kocour. Svátečně naladěni vstoupili do pokoje paní Motyčkové, kde byl právě profesor Berouš na besedě.

»Paní sousedko,« pravil rektor, »podejme si po staročesku ruku. Zapomeňme na to, co bylo, a žijme pro to, co jest a co bude. Dávám se vinen, že jsem pytlačil ve vašem revíru, ale tím byli vinni moji ptáci...«

»A Strakoš,« doplňovala paní sousedka.

»Dej mu Pánbůh kočičí slávu! Andrese, kde je vás konec?«

Andres vstoupil s košíčkem, rektor sňal víko a na paní Motyčkovou usmíval se tak krásný kocourek a k tomu Strakoši podobný, že jí srdce slastí přetékalo.

»Nu vidíte,« pravil rektor, »že nejsem žádný Baškyr, že mám v srdci také kventlík dobroty.«

»Neřekl jsem vám tenkráte, vážený příteli,« ozýval se do hovoru profesor Berouš, »kterak doufám ve vaše dobré srdce, že se přes všecky nelibosti proti dobré věci

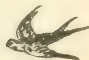
nezatvrdíte? Dnes jsem se dožil dostiučinění, jež nemůže býti skvělejší.«

»Inu byl jste dobrým prorokem,« obrátil se k němu rektor Rehek, »a proto jste pořád v louži se svou lutrií, milý Romane. Ale kam se nám poděla matička?«

»Nečekala dnes tak vzácnou návštěvu,« odvětil Motyčka, »a odskočila do komory, aby si vzala jiný čepec s růžovými pentlemi.«

Rektor Rehek kysele se pousmál a prohodil si v duchu: »Marnivá babizna,« když však hned po tom paní Motyčková v krásném čepci se vrátila, při čemž letmo okem do zrcadla na stěně hodila, nemohl nepodotknouti, že ty růžové pentle jak náleží paní matce sluší.

Stará paní Motyčková se dnes do nastávajícího pana strýčka všecka zamilovala.

Bez lásky.

PŮL TUCTU PŮVODNÍCH NOVEL.

Vstup: Na mezi při jetelišti.

Ve slunné lahodě červnového odpoledne leželi jsme na mezi hlavami k sobě. Za námi šoumal ospale vánek u vysokém žitě, před námi rozprostíralo se jeteliště v zeleni a červeni. Po paličkách jeho bzučely včely, po mysli naší myšlénky. Stala se pomlka mezi námi a trvala již chvíli. V tom bylo slyšeti škrtnutí sirkou; přítel Timotej si zapaluje doutník. To bude mluviti. On takto bývá nemluven, ale zapálený doutník snímá z pravidla závírku s jazyka jeho. Čekal jsem dychtivě, jaká myšlénka se mu naň vyhoupne. Vyhoupla se. Nebyla sice poklonou pro mne, ale nebyla prázdna pravdy a byla úrodna pro pohovor.

»Vy, spisovatelé, nestojíte za balatku,« navazoval Timotej pásmo rozprávky.

Adresa zněla přirozeně také na mne.

»Myslíš-li novelisty?« ozval jsem se pro jistotu.

»Myslím.«

»Proč do nás nic není?«

Poznámka. Nebylo Šmilovskému dopřáno plán v nadpise tomto vyslovený provésti cele; v literární pozůstalosti jeho našly se pouze dvě »novely bez lásky«: Noha a Kovárenský pan Antonín. Obě jsou práce zralé, zdařilé, originální.

»Protože na tabuli své nám předkládáte pořád jedno jídlo: lásku a zas jen lásku, na věk a věky věkoma, lásku, samu lásku, brrr . . .«

»Svět bez lásky jako kámen, vší radosti je v něm amen!«

»Všude pokrok, i v kolovrátcích, jen vy si hvízdáte stále svou starou kalamajku.«

»Vezmi nám lásku a vytrháš nám brky z perutí.«

»Lež! Kdybych vám vzal lásku, pak byste se omladili, byli byste jiní, noví, zajímaví, podávali byste nám falernské a nikoli přisládlé břečky, přičmoudlé nezdravými city, jimiž zbytečně omamuje se mláď obojího pohlaví a odtahuje se ode zdravé činnosti životní, poněvadž ji odtahujete od pravdy životní stavíce lásku k ženě na své oltáře a oltáříky. Není-li s hříchem pozlátko a třpytné cetky za ryzí zlato vydávati? Řekni sám, jsou-li ženy takové, jak vy je do papírového svého světa vystrojujete?«

»Láska a novela náležejí k sobě jako motýl a květina.«

»Slova, bratře, nic nežli slova to jsou, zcela z ducha naší doby: bohatství slov, chudoba myšlének.«

»Ženy jsou skvělý pohár, naplněný slastmi, z něhož —«

»Dovol, já dopovím: na jehož dně škodný jed leží. Ergo: pijte opatrně a zvolna z něho, by jed se nepřimísil k vínu.«

»Nu, snad se na nože nesepereme!«

»Toho se, brachu milá, nenajím. Já bych chtěl, ať tak dím v novinářské češtině, aby věc z akademického stadia při pěkné literatuře ve fási reelnosti vcházela.«

»To jest —«

»To jest, abyste přece jednou lásky nechali slušně na straně a chutě nabírali z nevýberné studnice životního dějstva, nebo musíte-li již mermomocí pohár lásky

nám nastrkovati, aby to bylo jen víno spravedlivé, jen tak pro občerstvení.«

»Pomni, že mezi skutečností a uměním jsou rozdílové, že ve skutečnosti není právě krásy na fůry.«

»Věř, že jen ve skutečnosti žije krásno sebe ideálnější.«

»Žije, žije... dávám ti do jisté míry za pravdu. Ale dobrý spisovatel má své vlastní krásno a umí bohudíky tak lháti, že lidé si myslí: to má ze skutečnosti, to jest fotografie.«

»Vím, že ze skutečnosti pracuješ pro ideálnost, že bys pálil sociální romány a vyhnal z kostela ty, kdo ze skutečnosti pracují pro skutečnost. Zůstaň při svém, ale bez erotického živlu.«

»My musíme míti svobodu a nezadáme si jí; omezovati se nedáme.«

»A přece není mistra bez míry a mezí.«

»Jež si sám položil.«

»V tom je ta klička, že s vámi není řeči. Ostatně plíce mám jen jedny. Víš co, zkus, co radím, učiň mně jednou po vůli. Schopy k tomu máš: napiš asi půl tuctu novel bez lásky, tak na zkušenou. Uvidíme. Snad ukáže se v praxi, že mám pravdu.«

Doutník Timotejovi dohořel; viděl jsem, že myšlénkové jeho pásmo dovinuto. Pravil jsem: »Zavede li mne jednou musa na cestu, již jsi dnes vyměřil, naplní se snad přání tvé. A pak uvidíme.«

Za námi u vysokém žitě šoumal ospale vánek a před námi rozprostíralo se jeteliště v zeleni a červeni. Ve slunné lahodě leželi jsme ještě drahnou chvíli na mezi kloníce hlavy k sobě.

---

1. Noha.

»Pékné to hnízdečko. Mírný úval, v pravo kopec a na něm temný bor. Pod ním dvorec obehnaný zdí a nade zdí vyčnívá nějaký panský dům v barokovém slohu z předešlého století, zcela jako moderní lidé; jednotlivosti dobré, celek nechutný. Pode dvorcem, při samé silnici, jest rybník uprostřed s umělým ostrůvkem, ovroubeným šesti starými topoly. Mezi nimi viděti zbortěnou lavici a stůl, jehož deskou jest nějaký starý žernov. Čestný úřad labutí zastává na rybníce hejno hus. V levo ode dvorce jest ovocný sad, v pravo, za cestou ke dvorci, při samé silnici hromádka chalup se zahrádkami v nejkrásnější souměrnosti, jakoby je z pytle vysypal. Patrně vaří se tu polévka jen po jedné straně; neboť na druhé straně při silnici není ani jednoho stavení. Jak tu říkají?«

»Snovídky,« odvětil můj průvodce na procházce.

»To jméno zvoní poesií. Snovídky, Snovídky . . . Co tu historicky zajímavého?«

»Starý rytmistr.«

»Jeho vzácné jméno?«

»Gundakar Počepický z Počepic.«

Tázavě a zvědavě vzhlédl jsem na průvodce. Porozuměl a jal se vypravovati:

»Bydlí tu od jara, tuším 1872. Byl u dragonův a dostal někde u Jičína kuli do levé nohy a nohu má posud churavu a otevřenu. Léčí se posud, a čas mu tak krásně uchází zde na otcovském statečku, kamž odstoupil z hlučné arény vojenské.«

»Ženat-li?«

»Náramně svoboden.«

»Snad docela nepřítelem krásné pleti?«

»Opovědným.«

Vzpomněl jsem na Timoteje: Jičín, kule, noha, rytmistr nepřítel ženských, to by byla zrovna tak látka na kabát novely v jeho slohu. Pravil jsem:

»Rád bych se s ním seznámil. Přístupen-li?«

»Asi jako Panna na Troskách. Na povrch je to sešumělý člověk. Nehezky střižen, ale pevně prý ušit, Dr. Chmelař delší dobu k němu dojížděl a pravil, že je mravně statečný, srdce dobrého a věrného, ale prosím vás, taková léta přetkává doma pavučiny, ano ani ven nevyjde, jak by byl společensky přístupen?«

»Škoda, mne velmi baví!«

Došli jsme na Snovídky. —

Rytmistr Gundakar Počepický z Počepic nevycházel mi z hlavy. Namluvil jsem si, že bych si na něm popadl, kdybych s ním se mohl seznámiti. Ale jak? Z řečí i dalších průvodce mého vysvítalo nad slunce jasněji, že nerad vidí před sebou cizí tvář a že nebude lze vraty do jeho zátiší vpadnouti. Nu, nejde-li to vraty, podíváme se po vrátkách. Pátral jsem po okolí rytmistrově. V prvním poschodí bydlil s ním starý služebník, jejž přivezl si z vojny domů a jenž byl dnem i nocí věrným jeho společníkem a ošetřovatelem. Lid mu říkal Makula, ale vlastně slul Benjamino Macculoso. V přízemí obýval se svou hospodyní obroční Bartík, jenž spravoval hospodářství a v nějž měl rytmistr plnou víru. Neděli jako neděli docházíval dopoledne Bartík do města, na čtvrtlitr vína a slaný rohlík do vinárny, na více mu asi jeho úřad nevynášel. Sedl jsem si jednou proti němu, an dokuřoval zlovonné milares za dva krejcary, a nabídl jsem mu britanika, neboť my čeští spisovatelé, díky Bohu, nakladatelům i redaktorům našim, můžeme si již libovonného lupene popřáti. Přijal, a po druhé již jsem ho doprovázel ke Snovídkám. Rozumí se, že naše rozprávka otáčela se o rytmistra. Bartík byl od řeči a rozpovídal se o domácím životě svého pána ne-

tuše ani, jak mne baví. Při tom mi svěřil, že je to dobrý staročeský rod, z něhož rytmistr pochází, že mnoho nemají a jsou na Snovídkách dluhy, a pan rytmistr že rozhazovati nemůže. Již prý pan otec rytmistrův býval tichým vlastencem odbíraje staré Pospíšilovy »Květy«, jichž nahoře v sále jest posud plná skříně, a syn prý, třeba byl na vojně, českému rodu svému se neodcizil a od r. 1866 že má Prušáky a Němce v žaludku. Jediné zbytečné peníze vydává prý pan rytmistr na cestopisy, jež prý jsou jeho koníčkem; jiného prý ani nečte. Hlavní věcí jest prý však jeho noha, o té by prý každému celý den vypravoval. Někdy prý i povídá o Vojtěchu Pakostovi, jenž jest medik ze Snovídek, sirotek a chudéra, jenž by ničím nebyl bez pana rytmistra.

Řekl jsem Bartíkovi, že také cestopisy jdou mi nade všecko.

»To musím pánovi pověděti, že jsem se s vámi seznámil,« připomenul srdečně Bartík.

»Mám také slušnou sbírku vzácnějších cestopisů,« přidal jsem.

»Ale, ale, a zdržíte-li se u nás déle?«

»Několik neděl.«

»To by byla trefa, pan rytmistr by vás asi rád uviděl.«

»Však se k vám jednou podívám. Ve čtvrtek máme svátek, odpoledne bych se k vám prošel.«

»Přijďte jen, přijďte, rád vás uvidím!«

Ve čtvrtek odpoledne poprchávalo, ale procházce do Snovídek nebylo to na závadu. Leč z malé lsti nešel jsem. Soudil jsem, že Bartík rytmistrovi o mně povídal a že rytmistr jest na mne žádostiv. I uznal jsem za dobré návštěvou svou prodliti, by byl ještě žádostivější. V neděli potom namanul jsem se zúmysla

Bartíkovi. Dotazoval se, proč ve čtvrtek jsem nepřišel, že očekával mne najisto, a pan rytmistr že by byl rád se mnou mluvil. Téhož dne odpoledne dal jsem se na výzkumy.

Bartík uvedl mne do prvního poschodí panského domu. Bylo tam ticho a dumno jako v prázdném klášteře. V předpokoji viděl jsem Makulu. Byla to stará vojna jižní krve. V těle byl hubený, líce osmahlého, vzhledu ostrého. Seděl při okně, žmolil v ústech špaček z viržinky a cupoval staré plátno. Ohlásil nás u svého velitele, a po minutce jsme vstoupili k rytmistrovi. Bartík se za chvilku poroučel. Rytmistr seděl v lenošce při okně polootevřeném, oděn v šedý župan, zeleně lemovaný. Před ním stál stolek, na němž knížka s tužkou a brejlemi a za ní, opřen o stěnu, otevřený atlas, tuším že s mapou soostroví Sundajského. V levici držel dlouhou dýmku. Postavy býval někdy asi hřmotné, nyní však byl v těle přepadlý a utrpením jaksi sám v sebe sřícen. Z tváře jeho, jež měla asi barvu chleba špatně vypečeného, prosvítala přes všecku ostrosť rysů bodrota, vlasy jeho, krátce ostřižené a ježaté, hojně promíchány byly sněhem životní zimy, a čelo bylo vráskami zrýhováno. Pozoroval, že jej zpytuji. Pravil:

»Milý pane, fueramus Pergama quondam. Nyní jsem prázdný oříšek, červ« — při tom poklepal troubelem levou nohu — »jádro vyhlodal.«

»Nadsazujete, pane rytmistře,« odpověděl jsem. »Rozumný a statečný muž o své jádro nepřijde, a třeba ostala po léta na něm tělesná bolesť.«

Má odpověď se asi rytmistrovi dobře k mysli zamlouvala. Pokračoval:

»Vidím, že jsem se ve vás nesklamal. Neboť k čemu byste o to stál, seznámiti se se mnou, jenž po obecnu řečeno mrzákem jsem. Ta historie o cestopisech byla

asi jen záminkou, jíž prostoduchý Bartík neviděl za oponou.«

Bystrota rytmistrova mne zarazila. Řekl jsem:

»Uhodil jste na pravdu, pane rytmistře; rdím se za malou svou lest.«

»Něco vás ke mně vábí.«

»Něco, čemu prostých slov nevím. Když slyšel jsem o vašem trudném osudu, o statečnosti, kterou po patnácte let s ním jste na křížky, společnosti lidské se vyhýbaje a ani na čerstvý vzduch nevycházeje, byl jsem žádostiv vás poznati, protože jsem ve vás viděl zvláštního člověka a udatnějšího nežli deset jenerálův. Takový muž za našich dob vzácný jest jako labuť v poušti.«

»Nemýlím se ve vás po druhé: zdravá lidskosť přivábila vás ke mně. Vy jste můj, příteli, a jste-li můj, chci býti také váš.«

Podali jsme si ruku a já přisedl naproti rytmistrovi ke stolku. Nacpal si dýmku a zapaluje ji jal se hovořiti prostě a důvěrně, jako bychom již kdo ví kdy se znali:

»Zasmějte se. To, co jsem, učinila ze mne noha; ano, ta noha byla mně chůvou, vychovatelkou, učitelkou. Až do července r. 1866, kdy hnědka má dostala pruskou kouli do srdce a já do nohy, byl jsem jako tisíce a tisíce jiných lidí: loutka v pošetilostech se třepetající. Od těch dob stával jsem se pozvolna tím, co cílem naším na zemi, a věru nepříliš vysokým: člověkem. Dvě jsou periody v historii mé nohy: za prvních šest let byl já činným a ona trpnou; já staral se o ni, by opět byla zdráva; já mistrem byl, ona učněm mým. Pak se karta obrátila. Noha obdržela vrch, ona stala se činnou, já trpným, ona učitelkou, já žákem. Prvních šest let mnoho strastí jsem přetrpěl pro svou nohu. Nejvýtečnější lékaři a mastičkáři v Praze a ve Vídni, vojenští i civilní, cvičili na ní ruku svou a brousili o ni

vtip svůj; lázně jsem zjezdil teplé i studené, hlavy div jsem si neumyslil, statečku svého, ač císař pán spravedlivě o mne se staral, div jsem cele neutratil. Zpropadená noha zůstala při svém. Nosil jsem se již opravdovskou myšlénkou dáti ji uříznouti. Co s ní? Ať jde přede mnou do země! Byl bych svou králku provedl, ale v pravý čas zvedl se ve mně nový, mocný odpor. Bral na se tvářnosť skutečnosti, ano za nekonečných, bezsenných nocí, kdy fantasie, dlouhými tělesnými útrapami rozvětřena, zmítala myslí mou jako vichřice balónem: oblékal se v ctihodnou podobu nebožtíka otce. Domlouval mi: čemu hyzditi tělo své? Čemu necelý skládati se do rakve? Lepší bývají zkoušení nezkoušených. Bůh zkouší tě nohou. Proč věčné prozřetelnosti z nestatečnosti rozbourati cestu, kterouž si k tobě volila? Z chabého kozáka nebude ataman. I s bolavou nohou prožiti lze užitečně svá léta. Posud kupoval jsi zboží jen podle zábalu, bral jsi život jen s povrchu: prozřetelnosť ujímá tebe za ruku, by uvedla tebe k jádru jeho. Nebuď surovým, nevšímavým nevděčníkem. Polož vzdory k jejím noháın.«

Rytmistr odložil dokouřenou dýmku do kouta a na chvíli se zamlčel. Pak pokračoval hlasem pokojným:

»Poslechl jsem. Jako tuto vykouřenou dýmku postavil jsem myšlénku na amputaci do kouta a nesáhl již k ní. Nechal jsem nemocnice nemocnicemi, lékaře lékaři, lázně lázněmi a uzavřel jsem najisto a konečno: uhnízdíš se v otcovském hnízdečku, ve Snovídkách, a doktorům dopřeješ výdělku i na dále. A na konec, kdo ví, jestli nějaká pohorská bába nepřemoudří moudrosti doktorův!? Roku 1872, ten den před sv. Janem Nepomuckým, když všecko všudy plno bylo stromového květu, ptačího šveholu a modra nebeského, přivezl jsem nohu svou do Snovídek.

Noha má zde obdržela vrch. Nedoufal jsem již hlavu jí napraviti, pustil jsem jí vůli, ať si je kavaleristou, myslil jsem si, já budu koněm. Od těch dob nepřipouštím si již o ni starostí. Stará se o ni věrný můj Béňa, jenž visí na mně jako Turek na čibuku. Myslí-li, že třeba jest lékaře, zapřáhne se do bryčky pro lékaře; slyší-li o nějaké divotvorné bábě, pošle se pro bábu. Ale doktor jako bába: na mou nohu nevyzrají, a kapsy obou mají hlad. Zde na Snovídkách jsem nadobro osamotněl. Béňa a Bartík jsou skoro jediné lidské tváře, které tu vidím a s nimiž obcuji. Již od let chlapeckých byl jsem za příčinou vojančiny ve světě, a přátel v okolí nemám, jichž by Snovídky a má noha přivabovaly. Jednou za onoho času zabloudí někdo ke mně, ale jenom zabloudí. Nikomu není veselo baviti se s bolavou nohou, a já jim ji strkám důsledně pod nos, poněvadž chci míti pokoj. O něco živěji tu bývá, když přijde Vojtěch na prázdniny, ale živo a jiným příjemno nikdy. Však Vojtěcha se dočkáte, tyto dni přibude sem.«

»Vojtěch Pakosta, medik?«

»Obroční vám asi o něm povídal? Nu, svým časem snad vám také něco o něm povím. Je také kousek učně mé nohy.«

Nezdálo se mně místným opětnou otázkou rytmistrův hovor z proudu odchylovati. Tušil jsem, že by nerad odbočoval, poněvadž řeč jeho plynula mezi břehy určité soustavy. Nespouštěl jsem očí s jeho rtův.

»Zde ve Snovídkách,« vypravoval rytmistr dále, »vzala si mne má noha do učení. Předně učila: dobře tu v odlehlé tišině, odvrať mysl od světa. Když jsem se tomu naučil, řekla dále: obrať mysl do sebe. Učinil jsem tak, a tu jsem viděl věci, kterých jsem prve nikdy neviděl. Shledal jsem, že já posud skoro jako šmahem všichni lidé stavěl Babylonskou věž. Nebo není-li to věž Baby-

lonská, chtíti něčemu, čeho buď nemůžeme dostihnouti, nebo co, dopotíme-li se toho, půvab svůj pro nás ztrácí, tak že opět chceme něčemu jinému? Jen co je pravda: není-li takový život divadlo pro pošetilce, neřku-li pro blázny? A člověk, herec na něm, vypadá pak takto: Nejprve nemá rozumu; když nabývá rozumu, má lásku a rozum mu utíká; potom má rozum a nemá zas lásky; potom se trochu směje a trochu kleje, smrť udělá punktum, příbuzní dají posýpátko, a hrobař ho uloží ad akta. Proto jsme se nemohli naroditi, vždyť přece myslíme, umíme se domýšleti, umíme vymýšleti. Věčnosť neleží mimo nás, my jsme kusem jejím, jednáme-li ve smyslu jejím, t. j. odtrhneme-li se od míjivých nahodilostí a pochoutek a pracujeme-li poctivě pro věci dobré a krásné, jež věčnosť v sobě zahrnují. Takový člověk jest člověkem, jakým býti má, a každý jím býti může; věru, nejsou v tom žádné čáry! Cesta k tomu není tak kamenita a neschůdna: odtrhni se od všedních zájmů životních, odtrhni se od nemírné sebelásky a budou tě zajímati jen věci dobré a krásné a rád se dáš pro ně do práce. — Vidíte, příteli. Každý prostý otec, jenž spravedlivě se o děti stará, jest po mé chuti, je pravým člověkem. On v dětech svých tvoří dobré lidi, on vzbuzuje v nich pomysly pro krásné věci. Či nejsou vděčnosť, cit pro počestnosť, chuť a láska k práci, jež nejen chléb, nýbrž i blaho dává, krásny? Duch takového otce zasahuje a táhne se do věčnosti. Každý prostý voják, jenž hájí práva své vlasti, každý soudce, jenž razí spravedlnosti průchod, jest muž po mé chuti. Já jsem neduživec a zaklet do svého pokoje, člověk nevolných rukou, a přece nežiju marně: Béňa by beze mne byl ve psí. On neumí pracovati, by vyživil se, ale jest mi věren jako kapr ve vodě. Má slabosti, ale já ho pro ně nepeskuji, než přívětivě jej od nich odnaučuji. Skočil by pro mne do hloží i do ohně, obětoval by se pro

mne. To je krásné u prostého člověka, já učím ho i krásnu. Bartík jest jako dítě do života, ale u mne jest dobře schován, za to každý můj groš jest i jeho grošem, a věrnosť a poctivosť jest i dobra i krásna. Já nemám nadbytku, ale co mohu, vynaložím na Vojtěcha. Beze mne by chuděrka nevystudoval. Za to je snažliv, aby doběhl svého cíle, a snažlivosť za dobrou věcí je také krásna. Ve vsi tu i tam je nezaviněná chudoba. Hledím jí dle možnosti potravinami uleviti. Je to věc dobrá, a modlitby chudiny za mne jsou věcí krásnou. — Ale já jsem se dnes rozpovídal jako svíčková bába. Nedivte se mi. Mně je vzácností a lahůdkou promluviti si do chuti s mužem řádně vzdělaným a lidským, jehož zraky vidí dále nežli za humna. O úsudek váš se neptám; mám sám dost a dosti pokdy kritisovati sama sebe. Jste proti mně mlád a stojíte o mne, o dobro i krásno, a vybéřete si již omastu a slaninu z mého hrachu.«

* *
*

Panský dům na Snovídkách stal se mně milým. Povaha rytmistrova vyluzovala ze mne úctu i upřímnou přízeň. Ob čas docházíval jsem k němu a bavíval se celé hodiny, někdy i celé půldne s ním u jeho nohou. Někdy jsme pro rozmanitosť zabrousili hovorem i do vzdálených končin země i moří, a shledal jsem, že nebaví ho v cestopisech příroda, nýbrž přírodopis člověčenstva. Někdy zahráli jsme si i v šachy. I Vojtěcha Pakostu jsem poznal. Byl to jinoch, jenž na svůj věk vážně i mírně si vedl a nikdy po způsobě mladých mediků vědomostí svých nevykládal na krám. Připadalo mi, že jest podoben rytmistrovi, a mysl má chutě si zajížděla do růžových a úrodných niv romantiky. Ale oč sobě rozsvítiti svíčku do vábné temnoty? Rytmistr byl s té stránky zapjat až po krk, a od obročního mnoho

jsem sobě nesliboval. Ale odjinud nesvítila mi naděje zvědavost mou ukojiti. Nebylo na jiném nežli přece jen u Bartíka opatrně zaklepati na keř. A tu dověděl jsem se, že někdy po roce šedesátém Pakostovi s chlapečkem do Snovídek se přistěhovali, lidé prý říkali, že z Prahy. Pakosta otec nebyl prý pracovit a rád si v hospodě poseděl a pohýřil; na Pakostové, jež prý byla dosti sličná, bylo prý viděti, že vídala někdy lepší časy, a selky prý tuze rády ji neviděly pro její zpanštilost. Roku šedesátého šestého prý manželé oba zemřeli od cholery, chalupa jejich prý byla prodlužena a sirotek po nich stál jako kůl u cesty, a sedláci reptali, že padl obci za obtíž. Někdy na zimu téhož roku přišlo prý psaní od pána, jenž ležel tehdáž v nemocnici ve Vídni, by z panské kasy bylo o sirotka pečováno. Vojtíšek dán do jedné chalupy na výživu a výchovu. Ve škole šlo prý mu učení jako voda a dán jest proto později na studie.

»Čím jest a čím bude,« dokončoval Bartík výklad svůj, »tím jest a bude z milostivosti pana rytmistra, jehož mu Pánbůh zachovej!«

Jednou za mé návštěvy dotekl se konečně sám rytmistr Pakosty.

»Mám s tím hochem starosti,« pravil. »Ministr osvěty a ministr vnitra,« rytmistr při tom ukázal posunem na hlavu a žaludek, »jsou v něm v pořádku, ale do srdce dostává katarrh.«

Z přikyslého úsměvu rytmistrova vyrozumíval jsem správně, že asi Pakosta dělá si nějakou milostnou známost. Rytmistr pokračoval:

»Však doufám, že katarrh ten nebude tak zarputilý jako moje noha, že se poddá a že Vojtěcha z něho vyléčím.«

Odvětil jsem: »Pakosta jest po mém mínění zvedený jinoch a, tuším, že nikdy nezapomene se nad dobrodiním, jež mu tak laskavě a štědře prokazujete.«

»Co do štědroty,« usmíval se rytmistr, »není to tak hrozné, příteli. Předně se musí našinec jen potud natahovati, pokud stačí peřina, a i kdyby toho nebylo, štědrota mladým lidem příliš nesvědčívá. Spíše odvádívá od samostatnosti.«

Na chvilku se zamysliv, jakoby rozvažoval, má-li či nemá-li dále théma probírati, pokračoval:

»Řeším ve Vojtěchovi zvláštní problém. Co bych vám to nepověděl?! Pakosta je po přeslici ze šlechtické krve. Jeho matka se zapomněla ne nade svým rodem — nebo na tom by nesešlo, a pocházela ze šlechty jen prostřední a nemajetné — ale nad svým slibem. Šla za lehkomyslníkem, aby po krátkém kvase dlouhým se ploužila postem. Čekala květnici a ocítila se v pustině. Muž její prohnal si na konec kulí lebku, ona měla z toho smrť a zlou smrť, protože zůstalo po ní dítě, sirotek, opuštěnec.«

»Smím-li býti upřímným, pane rytmistře?« ozval jsem se.

»Zcela.«

»Dovolte otázku. Stála-li k vám v bližším poměru?«

»Ona ke mně ani ne tak jako já k ní.«

»Před jejím sňatkem?«

»Ano. A když zemřela, ujal jsem se opuštěnce. Bývalá její panská vzala si za muže nějakého Pakostu. Byl také ze služebnictva. Vzali dítě za své a já jim zde v Snovídkách dal chalupu za to. Jsou oba mrtvi. Chlapec po druhé osiřel. Byl by se stal sirotkem obecným. Ujal jsem se ho.«

»Ví-li Vojtěch o svém původu?«

»Ví tolik, že je Pakostův. Je to také občanské jeho jméno.«

»A vašnostin problém?«

»Chci svou povahou z nešťastného opuštěnce vychovati dědice své povahy, aby dále trvala a žila za hrobem mým.«

Rozmluva tato konala se, když jsem byl již téměř na odchodu za povoláním svým.

* *
*

U vření a tření různých životních zájmů vybledly v mé paměti Snovídky i noha rytmistrova. Ale nadobro zaniknouti neměly.

Po letech namanul se mi v Praze Bartík. Od dob, co jsem ho neviděl, značně sestaral, ale doutník svůj kouřil zcela spokojeně, ano vzezření jeho bylo jasnější a příjemnější, nežli když jsme se poznali ve vinárně. Dobrý ten muž ochotně a radostně hlásil se ke mně, a i já s potěšením jsem se s ním na pohovor zastavil. Snovídky oživly rázem v paměti mé.

»Co dělají Snovídky, co pan rytmistr a jeho noha?« sypal jsem mu otázky, jednu za druhou.

»Snovídky stojí posud, kde stávaly,« odpovídal obroční; »a s nohou je lépe. Není a nebude nikdy zdráva, ale občerstvila se znamenitě. Pan rytmistr může již choditi a ujde slušný kousek cesty a všecek omládl.«

»A kdo ten zázrak vykonal?«

»Doktor Pakosta, studenou vodou z naší studánky. Ale dvě celá léta na to potřeboval, považte. Makula má trpělivosť jako horu.«

»Živ-li posud Vlach?«

»Ten nás všechny přečká. Že s nohou je lépe, to má mnohonásobný užitek pro nás, pro celé Snovídky, ano myslím, že skvělý. Pan rytmistr je poslední svého rodu, ale staročeský rod Počepických nevyhyne s ním. Adoptoval Dra. Pakostu za syna, zajel si sám, osobně, do Vídně k samému dvoru a tam pro své zásluhy na

vojně vymohl, že doktor může se tak psáti jako on, ano Snovídky mu dědičně připsal.«

»A mladý Počepický z Počepic, ženat-li?«

»A jak! O potomstvo je postaráno mnohonásobně. Však je teď v panském domě veseleji nežli bývávalo. Já a Makula ani do toho dobře nemůžeme se vpraviti. Nejde nám to nikterak do hlavy, že by to šlo bez té nohy, a ono to jde jako po stole. Kdo by se byl takové radostné změny nadál, viďte? Mne vždycky život těšil, ale teď mne těší mnohonásobně.«

»Jste-li tu v Praze za nějakým řízením?

»Jsem. Mladý pán se doženil slušných peněz, a já tu pořádám staré dluhy, jež nás dlouho pálily.« —

I mně připadá, že pořádám starý dluh k panu rytmistrovi Gundakaru Počepickému z Počepic, seznamuje tímto čtenářstvo své s jeho nohou. Timotej bude snad také spokojen.

---

2. Kovárenský pan Antonín.

I.

Prší, prší, jen se leje; kam, paní fantasie, pojedeme? Pojedeme do kovárny, tam je jisté koutek zdárný; v ruchu kladiv, jisker letu navštívíme paní Bětu.

Mné se všecko zdá, že vypravování mé se veršuje a rýmuje. To by tak ješté! To nejde, milé péro! Musíš pod stůl. Nastrčíme si jiné, krotší a solidnější, a při tom dešti, v tom dnešním nudném nedělním odpoledni, bude se nám psáti jakoby máslem ovaloval. —

Jest o žních, na sklonku července, odpoledne po třetí hodině. Před chvílí odzvonili úmrtní hodinu Spasitelovu na staré prkenné zvonici v Soběsukách. Slunce

praží, že bys koláče při něm upekl. Ve vsi jest jako po vymření. Děti jsou ještě ve škole v blízkých Březovicích, a odrostlí a dospělí lidé jsou vesměs na polích. Jen starci a stařenky, neduživci a malé děti jsou doma, skryti v chládku domovním před vedrem. Soběsukami táhne se hlavní silnice, do níž ze západní a východní strany jiné dvě okresní silnice při starodávném kostelíku vbíhají. Po těchto silnicích vcházeli ve stejný čas do vsi dva pocestní chasníci slušně oblečení. Oba měli na řemení objemný vak s prádlem a šatstvem a po sukovité holi v ruce. Byli dobří třicátníci a muži jako hora. Dle svalnatých a umouněných rukou a hřmotné postavy nebylo těžko poznati, že jsou asi oba kováři. Sešli se při kříži u vrat hřbitovních a pozdravili se. Jeden z nich z levé strany přicházeje před křížem se pokřižoval. Chtěli právě dáti se spolu do řeči, ale zraky toho pobožného utkvěly na blízkém statku v levo při hlavní silnici. Byl pokryt došky, z nichž se za komínem kouřilo. Z kouře vyšlehl plamének jako jehla. Druhý chasník obrátil tam také oči.

»Oheň!« pravil k soudruhu uleknut; »a lidé jsou v polích.«

»Pojďme hasit, snad jej s pomocí boží udusíme,« odpověděl druhý, a oba rozběhli se do chytajícího stavení. Jako na povel odhodili své vaky, hole, klobouky a kabáty do příkopu při zahrádce před statkem, a křičíce co jim hrdlo stačilo »hoří« opřeli se vší silou do dveří na klíč zavřených. Vyvrátili je, vrazili do stavení, a za okamžení lítaly na dvou místech došky se střechy, a v otvorech objevily se postavy obou kovářův. Zatím trousili se staří lidé ze stavení a ozýval se nářek dětí. Jeden stařec dobelhal se ke zvonici a uhodil na zvon. Ves obživla, lidé sotva dechu popadajíce sbíhali se z polí. Střecha hořela jako svíčka, a oběma hasičům dostalo se četné pomoci. Strháním doškův a latí omezen požár

jen na střechu, a veliké nebezpečenství odvráceno od blízkých budov. Stará Čapková stojíc na silnici v hejnu lidí, jižto více očima a hubou pomáhali nežli rukama a skutkem, vykládala:

»Bůh milosrdný zrovna ty dva lidi k nám do Sobésuk přivedl! Já byla u okna a dívala se a viděla všecko, všecinko. Jsou to lamželezové! Vymáčkli dvéře jakoby z perníku byly, a nežli bys přeříkal půl zdrávasu, už se hrnuly došky se střechy. Vavorka může o štěstí mluviti; přijde snad jen o střechu. A celá ves, kdyby nebylo těch dvou dobrých lidí, do večera mohla býti jedním spáleniskem. Vody není. Bůh se zrovna smiloval.«

Asi za hodinu bylo všecko další nebezpečenství odvráceno. Starosta Chromec a několik radních a výborů sestoupili se na silnici v hlouček a radili se, jak zavděčiti se těm dvěma šlechetným pocestným za účinnou a vydatnou pomoc. Ještě rokovali, když oba kováři dole se objevili; byli potrháni, učouzeni a zmazáni. Slavné obecní představenstvo je obklopilo a zahrnulo díky. Vavorka slze radostí a vděčností je objímal. Chromec je upřímně zval, aby šli ve spolku s představenstvem do hospody.

»Po takové práci třeba vám, bratříčkové, oddechu a občerstvení. Jezte a pijte co hrdlo ráčí, obec všecko ráda zaplatí; vždyť bez vás byli bychom do večera žebráci bývali.«

Vavorka se durdil.

»Čemu by obec platila,« pravil, »nejsem-li tu já? Jste mými hostmi; má kapsa již vás sama unese. Na mou duši, chtějte na mně poslední kabát, a svléknu jej rád pro vás, milí bratři!«

Starší kovář, jenž prve se před křížem křižoval, odvětil vážně:

»K čemu tolik okolkův? Co jsme učinili, učinili jsme z křesťanské povinnosti a z lásky k bližnímu. Nechte hospody, sousedé, a jděte raději do kostela Bohu se poděkovat. Pro mne hospoda není, není-li právě věc musitelná. A já myslím, bratře, že ty také o ten nějaký džbánek piva nestojíš.«

Druhý kovář mu přitakal hlavou. Nebyl sice stejného s ním mínění, ale důstojný klid a vážnosť jeho soudruha budily v něm úctu a příchylnosť k němu.

Sedláci se zarazili; byli skoro uraženi, že cizinci pohrdají jejich dobrou vůlí. Ale starosta Chromec se vpravil v situaci. Posadil si na nos úřední brejle a připomenul:

»Počestná naše obec ctí vaše mínění, přátelé. Ale takto nemůžeme vás přece propustiti. Třeba, abyste se umyli a převlékli. Pojďte ke mně a udělejte si pohodlí jako doma. Čeho se vám nebude chtíti, do toho vás nesmí nikdo nutiti. Od toho jsem tu já. Pojďme.«

Kováři si dali říci, sousedé vzali z příkopu jejich věci, a průvod hnul se k starostovi. Kde kdo šel spolu, aby dobrodincům takto česť vzdal. Když pak asi po půldruhé hodině kováři Soběsuky opouštěli, doprovázel je nejen obecní výbor se starostou, nýbrž i hodný hlouček občanstva; ani ženy a děti nechyběly. Hodný kus za vsí se rozloučili, a každý tlačil se ke kovářům, aby jim upřímně potřásl ruku. Konečně byli pocestní sami.

»Ještě jsme neměli ani pokdy,« promlouval mladší, »abychom se spolu zřečili. Že jsi kovář jako já, to vidím. Mně říkají Vendelín Pondělík a jsem rodič z blízkého města. Za dvě hodiny, půjdeme-li tak ostře, jsme tam.«

»Já se jmenuji Antonín Opozdil a jsem od Staré Boleslavě,« odpovídal starší. »Máme stejnou cestu. Bůh nás tak podivně svedl. Ale zde máme kříž. Počkej

chvilku, já poděkuji Pánubohu, že mne i tebe učinil nástrojem k zachránění statku bližních.«

To praviv poklekl před křížem na kamenný schod, obnažil hlavu a hledě ke Kristovi pošeptmu se modlil. Pondělík stanul prostřed silnice a díval se naň. Opozdil se mu asi líbil. Nebyl sice sličný, ale zevnějšek jeho jevil čistotu a spořádanosť. Byl náležitě oholen, ač byl pátek, a licousy měl ku předu pěkně přičesány. Pondělík si pomyslil: z dobrého hnízda člověk! Pomodliv se vstoupil opět Opozdil na silnici, a oba vyrovnavše se v kroku dali se znova do řeči.

»Já jdu domů ze zkušené,« vykládal Pondělík. »Máme doma kovárnu. Dnes týden dostal jsem psaní, že tatík můj bez nemoci skoro zemřel. Jdu domů, bych se ujal živnosti. Matka již není mladá a zdraví nemá také nazbyt. Musím domů. Čeká na mne, aby řemeslo nezhynulo.«

»A proč jsi nebyl doma otci po ruce?« tázal se Opozdil. »Máš už, jak vidím, dobrou třicátku za zády, čemu potloukati se po světě? Doma nejlépe.«

»Tatík, dej mu Bůh nebe,« vykládal Pondělík, »měl mušky v hlavě. Nešlo nám to doma spolu. On mně kovárny nechtěl popustiti a mzdy jako cizímu chasníku nechtěl mi také dáti. Každou zlatku, již mi dal, desetkrát omluvil a chtěl mne voditi na provázku jako chlapce. Když člověk má svá léta a má míti nad sebou kaprála, přejí se všecko. Věř mně, že nemám hlavy nepodajné, ale odtud až potud; však jsi sám kovář. Dost dlouho mne trpělivosť neopustila, ale na konec jsem si pomyslil: ve světě bude lépe, čemu hnísti se na srdci nespokojeností. A věru ve světě mi lépe bylo. Za sedm let byl jsem jen u tří mistrův a z domova jsem věru ani groše nepotřeboval; nesu si ještě nějakou desítku domů.«

»Je viděti, že jsi pořádný člověk,« ozval se po chvilce Opozdil. »Nu, teď budeš pěkně seděti v suchu a můžeš se jako vděčný syn starati o matku. Já, bohužel, jsem sám ve světé a nikoho již nemám. Rodiče byli chudi, ale počestni. Každý den děkuji Bohu, že mne dobře vychovali. Od třináctého roku jím svůj chléb mezi cizími lidmi. Já bojím se Boha, pracuji rád a k zlému mne ani celý svět nepřimámí. Také se mi nikdy zle nevedlo, a viděl jsem kus světa a naučil se ledačemus, že se nikomu nedám. Na díle byl bych ještě u posledního mistra, ale on byl co do náboženství svobodomyslný: to není pro mne.«

»A nepomýšlíš na to, založiti si vlastní živnosť? Měl bys čas k tomu. Podle všeho máš něco peněz, mohl bys sobě nějakou nevěstu vyhledati, aby něco do domu přinesla, a bylo by to.«

Opozdil zakroutil hlavou.

»To není pro mne, milý Pondělíku,« pravil vážně po chvilce. »Čemu se pouštěti do nejistých starostí? Co jsem, to jsem, o jistý a pokojný chléb se nebojím. A kdybych na krásně nemohl již pracovati: Bůh svých věrných neopustí, bídy se nebojím «

»Máš-li někde dílo zamluveno?«

»Nemám. Ukážu jen, co umím, a všude se chytím.«

»Víš-li co, Opozdile, pojď ke mně do díla. Práce bude asi dosti, a zvelebíme moji kovárnu. Takový spořádaný muž jako ty přinese štěstí do domu. O mzdu se poctivě smluvíme.«

»Ty se asi oženíš. Beztoho, že máš již doma něco vyhlédnuto?« namítal Opozdil.

»Nemám, bratře. Čemu také pospíchati? Rozum mám už usazený, a matka mi povede hospodářství. Zkus to u mne; budeš alespoň u známého, ba u přítele. Věř mně, Antoníne, že za ten maličký čas, co se známe, tě mám opravdu rád.«

»Ty se mi také líbíš, Pondělíku. Zkusím to u tebe. Z počátku, nebude-li dosti díla, rád se co do mzdy s tebou smluvím. Já se umím omeziti, když vidím, že se mnou spravedlivě a svědomitě nakládají.«

»Dam ti rád, co by ti jiní dali, protože jsem přesvědčen, že se spravedlivě o mou živnosť se mnou budeš starati. Tu je ruka má.«

Opozdilova mozolovitá pravice ji po kovářsku stiskla. Smlouva byla spečetěna.

Za řeči přišli oba kováři na vysočinu, s níž v levo v záři zapadajícího slunce bylo viděti rozlehlé město se zámkem a s několika kostely.

»Za malou hodinku jsme doma, Antoníne,« povídal Pondělík.

»Slušné město, jak náleží,« prohodil Opozdil.

»Bude se ti jistě líbiti.«

»A kněží?«

»Jsou hodni, zvláště stařičký děkan.«

Opozdil se na chvilku zamlčel.

»Kolik u vás kováren?«

»Čtyři.«

»S pomocí boží bude tvoje první,« dodával pevně a určitě Opozdil.

Ostatek cesty přešli mlčky. U mýta potkali mladé děvče.

»Budeme míti na kovárně štěstí,« připomenul Pondělík.

»Dá Bůh,« odvětil Opozdil.

II.

Pondělíkova kovárna stála na předměstí, jemuž říkali Nadzámčí, a věru, nemohla ani býti na lepší ráně. Jádro Nadzámčí tvořila veliká, čtverhranná a nedlážděná pro-

stora. Prostřed byl rybníček zdivem otočený a v něm na vysokém podstavci socha sv. Jana Nepomuckého z kamene; kolem rybníčka stály jasany. Na všech čtyřech stranách městiště stály domy, domky a chalupy, někde i zahradní zdi. Šlo-li se z města, táhla se silnice při levé řadě domův, a kovárna stála při ní nahoře; v pravo od ní stoupala silnice do vrchu. Byl to nárožní dům o jednom patře, starý, veskrze dřevěný a na pohled chatrnější všech ostatních. Starý Pondělík, jenž by byl pro groš s kozou v louži tancoval, nic naň nevynaložil. Lícem obrácena byla kovárna do městiště a polepena byla červenicí, bílenou někdy za krále Holce a hojně oprýskanou. V prvním patře byla tři malá okna a v přízemí, celou šířkou, podsíňka o třech dřevěných sloupcích se širokými dveřmi do kovárny a v pravo od nich s prostorným oknem s dřevěnou okenicí, na níž tři staré podkovy byly přibity. Vnitřek domovní — vcházelo se do něho obyčejně dílnou — byl docela po staré modě, ale čisto tam bylo a úklidno; stará Pondělíková dávala si na pořádku a čistotě záležeti. Do předu byly dvě nízké obydelní světnice s trámovým stropem, vzadu, s okny do zahrady, prostorná komora, v níž druhdy spával mladý Pondělík a jež bývala určena pro tovaryše a učedníka.

Do tohoto stavení zavítali večer oba kováři. Stará Pondělíková měla za sto zlatých radostí, když spatřila lícem v líc jediného syna, zdravého a veselého. Opozdilovi stiskla ruku, a když jí syn pověděl, že si ho přivádí do dílny, řekla k němu po staročesku upřímně:

»Dejž Panenka Maria, aby se vám u nás líbilo.«

To bylo uvítání, jaké se právě Opozdilovi líbilo; i cítil se hned z počátku u Pondělíků jako doma. Pondělík mu vykázal komoru za obydlí připomenuv, že v zimě v létě se tam spí jakoby se člověk napil odvaru z makovic. Sotva byl Opozdil sám, rozvázal tlumok

svůj. Měl v něm stočenou kovářskou zástěru, dobré šaty, sváteční i všední, dostatek prádla a balík papírový, motouzem opatrně svázaný. Vybalil z něho dvě knihy, pevně vazané: první byla nějaká stará postilla, švabachem tištěná, a druhá byla: Životy svatých. Sfouknuv s nich prach položil je na stůl a přidal k nim modlicí knížky, jež měl v kapse u kabátu, a červenou koženou tobolku z náprsní kapsy, v níž měl bezpochyby peníze a papíry své. Tobolku tu dal při večeři schovati staré Pondělíkové.

»Jest to již tak můj zvyk, paní mistrová,« pravil k ní.

Povečeřev chléb s máslem a sýrem a sklenici piva, odešel do komory, aby si po cestě na zítřejší den řádně odpočinul.

Když byla matka se synem samotna, rozhovořila se s ním o novém tovaryšovi.

»Milý hochu,« pravila, »ty jsi zrovna s sebou přivedl tovaryše. Nemám nic proti tomu, nebo tys od nynějška pánem v domě, ale bude-li dosti práce pro něj?«

»Uvidíme, matko,« odvětil Pondělík; »a doufám, že bude. Mně se ten člověk v Soběsukách hrozně zalíbil, a všecko se mně zdá, že táhne se za ním štěstí a požehnání.«

»Inu to víš,« pokračovala Pondělíková, »že ti ani stébla do cesty nepoložím, však zkusil jsi dost za nebožtíka tatíka; ale tak mi skoro připadá, jakoby Opozdil byl mistrem a ty tovaryšem.«

»To je tím,« vykládal syn, »že Opozdil je starší o něco, že málo mluví a tak vážně si vede. Ostatně vím, kdo jsem, a to víte, dobrý kovář si tak brzo nezadá.«

»Inu tys pánem,« spokojovala se stará, »já ti budu věrně hospodařiti jako tatíkovi, dokud to se mnou půjde.«

Hned druhého dne byl Opozdil dříve v kovárně nežli Pondělík. Prohlídl si všecko důkladně, výheň, měch, každičký kousek nástrojův, a kroutil povážlivě hlavou. Když Pondělík vstoupil, pravil k němu:

»Takhle to nemůžeme nechati, milý Vendelíne. Otec tvůj byl staroch ze starého díla. My musíme míti jinší kovárnu. Trochu peněz a trochu práce, a za nějaký den ji nepoznáš. Musíme popíliti, dokud nebudeme míti na pilno. Pojďme spolu do města si vybrat, čeho třeba, nežli přijde někdo s prací.«

Pondělík odvážil jeho řeč a dal mu za pravdu. Odešli do města, nakoupili čeho třeba a přivedli zedníka. Dali se do oprav, a Opozdilovi šla práce od ruky jako vítr. K poledni přivedl polař Mokrejš hnědouše na okování. Opozdil vykonal svou práci tak zručně a dobře, že Pondělík mohl oči na něm nechati. Mokrejš za kování vypravoval, že mu vranec postonává a že bude zrovna musiti ke zvěrolékaři.

»Nechoďte,« řekl Opozdil; »já dovedu alespoň tolik jako každý koňský doktor, a co hlavní, budete to míti lacino. Já neberu od nikoho nic, kdo dává u nás dělati. Po obědě k vám před prací odskočím.«

A léčba dobře vypadla. Mokrejš roznesl pana Antonína z kovárny po Nadzámčí i po městě, Pondělíkovi přibývalo zákazníkův i takových, jižto nikdy o kovárnu jeho otce nezavadili. Díla bylo proň i tovaryše dost, a tak do zimy vyplnil se výrok Opozdilův: Pondělíkova kovárna byla první v městě, ne tak pro Pondělíka samého jako pro jeho tovaryše, jenž si svým chováním a jednáním dovedl takové vážnosti dodávati, že mu vůbec říkáno »kovárenský pan Antonín«. Ovšem nemálo přispělo k jeho pověsti, že rozuměl tak dobře dobytku, zvláště koňskému. Koňaři se ho počali obávati; on prohlédal jejich šmejdy, a šlo-li o koupi koní, býval brán na radu od hospodářův i nejváženějších

a nejzkušenějších. Radíval zjevně a spravedlivě, a kdo kupoval, věřil mu na slovo. Při tom nevycházel ze své zásady: radil jen těm, kdo u Pondělíka dávali dělati, a byl-li povolán, aby na koně se šel podívat, odkazoval lidi vždy na Pondělíka a neučinil ani kroku z jeho dílny bez jeho svolení. Tím jednáním byl u Pondělíka v tak dobrých očích, že skoro se vyplnilo, co stará Pondělíková předvídala: Antonín vypadal spíše jako mistr, a Pondělík jako jeho tovaryš. Ale při tom vedlo se oběma dobře: pan Antonín pýchy neznal a staral se o živnosť Pondělíkovu jakoby byla jeho.

Neuplynul ani rok, a kovárenský pan Antonín byl znám po celém městě a co více, požíval přízně i úcty u dobrých lidí. Ve všední den umounĕn a ukoptěn bušil, svářel a koval v kovárně od bílého rána do večera a s lidmi i s Pondělíkem mluvil jakoby zlata ukrajoval; ale co řekl, mělo svou podstatu a svůj účel. Nikdy nežertoval a nezasmál se, nikdy si jako Pondělík neprozpěvoval, leda že si tak někdy zabručel svým pedálovým basem nějakou pobožnou písničku. Za to byl v neděli a ve svátek změněn k nepoznání. To byl vymydlen jako panenka, když chystá se do plesu, a každý, kdo ho potkal a neznal, pokládal by jej za zámožného a váženého měšťana, jenž náleží k otcům města. Pondělík, když stál vedle něho, skoro se tratil. Ovšem silná a ramenatá jeho postava a vážné jeho vzezření mnoho k tomu přičiňovaly, ale i na obleku dával si velice záležeti. Nenosil se nádherně, ale slušně a po modě a podle počasí. Rákoska, rukavice a doutník nikdy mu nechybily, a nepodíval-li se celý týden do zrcadla, nahradil si to dvojnásob v neděli a svátek, nežli vyšel v parádě ze stavení.

Tak pravidelně jako vlak vyjíždí z nádraží, vycházel pan Antonín v devět hodin, třicet minut s doutníkem v ústech postranními dveřmi z kovárny. Přímo před se

hledě, zvolna a sebevědomě jako nějaký španělský grand, vykračoval si prostřed silnice a ubíral se dolů do města. Dvakráte prošel náměstí a za hlaholu kostelních zvonů zabočil do ulice, kudy chodilo se do chrámu. Měl to již tak vypočítáno, že když došel k hlavnímu vchodu, doutník mu dohořel. V kostele měl již své místo naproti kazatelně, kde stál jako svíčka po celé kázání a hrubou mši. Nikdy sobě nesedl, beztoho že z křesťanské pokory. Teprve když po mši domodleno obvyklé Anděl Páně, vystoupil z kostela a za prvním rohem zapaliv si čerstvý doutník, touž cestou, kterouž přišel, odcházel opět domů. Naobědvav se uchýlil se do své komory, pospal si tak půl hodinky a zasedl pak ke stolu u okna k odpolední pobožnosti, jež záležela ve čtení Života svatých. Pan Antonín měl už svou porci, kterou stůj co stůj každou neděli zažiti musil; přečetl totiž pozorně životopisy svatých za minulou neděli a celý týden. Po půl třetí šel na požehnání a po něm buď opět domů, měl-li ještě nějaké svaté dočísti, nebo přímo za město do polí. Byla-li nepohoda, šel na besedu k staré Pondělíkové, vypravoval jí o kázání anebo si povídali něco ze svého života. Bylo-li nějaké procesí po požehnání, žádného nepropásl. Tak pan Antonín světíval den sváteční. Kdo by v zevnější jeho okázalosti dohlédával se marnivosti, byl by na omylu; kovář Opozdil byl přesvědčen, že Bůh tomu chce, by věrný křesťan i pěkným zevnějškem ukazoval, že světí den Páně. A komu by také pan Antonín se chtěl zalíbiti? Ač byl starý panic, o ženské nestál. Stav manželský pokládal za nehrubě prospěšný ke spasení. Avšak zralejší panny a vdovy ze sousedstva nebyly v tom s ním za jedno; naopak, s jejich moudrostí se docela dobře snášelo, že by byl kovárenský pan Antonín manželem zcela příhodným, ano žádoucím. Čím méně si jich všímal, tím více všímaly si jeho. Ale kterak proraziti ty sedmery hradby, jimiž

obtáčel srdce své. Hledaly si k němu potají cestičku skrze starou Pondělíkovou. Ale ta jim odřekla vymlouvajíc se, že chce míti svatý pokoj v domě a nikterak si pana Antonína nepohněvá.

Čemu nechtěla Pondělíková, tomu podvolila se stará Doležalka. Byla v Nadzámčí dosti váženou měšťankou, docházívala někdy do kovárny a byla svatosvatě přesvědčena, že by pana Antonína byla škoda, kdyby nestal se zdárným manželem a pečlivým otcem. Strachovic byli s ní do přízně, a Bětuška jejich rovněž tak ráda viděla pana Antonína jako její rodiče by si ho byli přáli za zetě. Ale co bylo platno, že Bětuška každý svátek a každou neděli chodila nyní na kázání a hrubou a v kostele stávala na místě, kde ji pan Antonín musil viděti. Ale ten necitelník hrubě s kazatelny a oltáře oka neodchýlil. Nadarmo chodívala často mimo kovárnu klopíc stydlivé zraky jako nevěsta Kristu zasnoubená: kovářská práce více poutala pana Antonína nežli dívčí tvář, touhou po něm zanícená. Bětušce bylo půl kopy let bez dvou, měla lásku i rozum, a oběma by se byl pan Antonín tuze dobře hodil. Smluvily se s tetou Doležalkou; teta slíbila, že se do toho šikovně vloží, že panu Antonínovi omaká tepnu. Složila si plán, po jejím mínění nejvhodnější, a ustanovila se na tom, uvésti jej do skutečnosti. Poslední neděli před vánocemi vyšel si pan Antonín po požehnání trochu do polí. Doležalová vyčíhala ho z okna a vyšla si za chvíli za ním. Venku slunce svítilo, země byla umrzlá jako kosť a sněhu téměř nebylo. Opozdil šel pořád po silnici; Doležalová mu polními cestami nadešla a ze známosti zastavila se s ním. Mluvili o tom i onom, a měšťanka významně podotkla, že jest jí toho vždycky líto, když ho vidí tak samotného a opuštěného choditi.

»Společnosti pro mne nejsou,« odvětil pokojně a suše Opozdil.

»To je pravda,« rozmlouvala Doležalová, »ale takový dokonalý muž jako vy měl by se postarati o vlastní domácnosť. Hodná a zbožná žena hodila by se k vám jako ovoce ke štěpu. Já si vás vážím, pane Antoníne, a kdybyste se chtěl oženiti, ráda bych vám v tom byla radou a pomocí. Já znám panny, jež zrovna pro vás vyrostly.«

Odmlčela se a pátrala, jakého účinku se domluvila. Opozdil odpověděl k zemi hledě:

»Vy mluvíte na dluh, paní Doležalová. Odtrhněte oči od marných a hříšných věcí a obraťte je k nebesům.«

To praviv smekl a odcházel v protivnou stranu.

Doležalka zbledla a hrdlo se jí zadrhlo. Takovou nešetrnosť jí, vážené měšťance, učiniti! A za dobrou její vůli! Totě věc neslýchaná, ta žádá ostré odvety!

»Však přijde čas,« řekla si v duchu, »to ti neodpustím, ty hrdý, umouněný kohoute!«

Jak se ve svéráži domů dostala, ani nevěděla. Doma teprve, když si usedla k teplým kamnům, roztálo její myšlení. Najednou udeřila se do čela; přišla jí myšlénka. Což Pondělík a Bětuška!? A proč by to nešlo, dají-li se tomu šikovně nohy? Má ovšem tu starou matku na krku, a Strachová jí tuze nepřeje z nějaké dávné kyselosti, ale stará Pondělíková nebude věčně živa, a časem by snadno bylo lze dočkati se klasův. Pondělík bohatne, to jest jisto, a Bětuška dostane dva krásné kusy polí, kde jaká závada? A dostane-li se Strachova dcerka do kovárny, vyplatíme toho hrdopýška Antonína, že mu zaleze za nehty! A pomsta je nad nejlepší koláč.

Jak dopadla Doležalová, živé duši neřekla. Když Bětuška se jí časem tázala, odpověděla:

»Milé děvče! S Antonínem není nic, ale pranic. Vzdej se té myšlénky, zahoď ji; jest docela marna.«

Ani pan Antonín se nikomu nezmínil o Doležalové. Zapomněl docela na to.

Asi po osmi nedělích vstoupil jednou v neděli, když Opozdil se vrátil z požehnání, Pondělík k němu do komory a usedl si na lavici naproti němu.

»Přicházím k tobě o radu, Antoníne,« zahájil svou rozprávku.

»Mluv. To víš, že ti spravedlivě poradím.«

»Vidiš sám, Antoníne,« rozmlouval Pondělík, »že si se svou kovárnou dobře stojím. S tebou přišlo požehnání do domu. Výdělek je pořád lepší a lepší; kdyby to šlo tak dvě, tři léta, sedím pěkně v suše a v teple. Mám nějaký plán, ale víš, že bez tebe nerad co dělám; až co ty tomu řekneš. Bylo by na čase, abych se oženil.«

Antonín se zasmušil a přemýšlel. Po chvilce pravil:

»Máš-li už nějakou nevěstu?«

»Jen tak pro sebe vyhlídnutou. Ale víc nic. To víš, v našem věku není již člověk hr a rozvažuje opatrně, aby se odvážil. Ty asi neznáš Strachovic Bětušku?«

»Snad ji znám jen tak od vidění Ale určitě nevím, která to jest «

»Je z dobrého domu, z Dlouhé ulice, zde v Nadzámčí. Strach má slušné jmění a kromě ní jen ještě dva chlapce. Není již z mladých, je světu podobna, je hodna a zbožna a myslím. že také pracovita. Myslím. že by alespoň dva celé tisíce přinesla do domu.«

»A že se už nevdala?«

Pondělík pokrčil ramenoma.

»Prosím tebe,« odvětil. »některé děvče nemá už žádného štěstí, a třeba bylo hodnější než jiné. A aby byla Bětuška nápadně pěkna, to není. Co tomu říkáš, bratře?«

»Já bych si myslil, abys ještě toho ženění nechal. Zmeškáno nemáš. Máš doma starou matku, která se

věrně a spravedlivě o hospodářství stará a pro tebe šetří. Bolelo by ji to, kdybys jí přivedl nevěstu do domu.«

»Ale matka je stará a ráda by si už také asi odpočinula. Měla by přece pohovu, kdybych se oženil.«

»To si nemysli, milý bratře. Dvě ženské se v jedné domácnosti nesnesou. Matka by chtěla, aby šlo po jejím, a nevěsta by také chtěla, aby šlo po jejím; matka by se u tebe dovolávala svého práva, a žena rovněž tak. A co by z toho pošlo: mrzutosti a nepokoj, a kdybys tu nebo tam nepovolil, tekly by slzy potokem.«

»Bětuška se zdá býti dobrou.«

»Dobrota ženských neukazuje se před svatbou, ta se ukáže teprve v manželství. My sami máme chyby, nad to ženské. Chtějí pořád něčemu jinému, která je spokojena s tím, co jest a co má?«

Pondělík se zamyslil a rozvažoval. Teprve po drahné chvíli propověděl:

»Máš skoro pravdu. Svatý pokoj je nade všecko. Nechám toho, alespoň dokud bude matka mezi námi.«

III.

Něco přes rok po tom byl na kovárně pohřeb. Kováři odnesli starou Pondělíkovou k věčnému odpočinku. Pondělík najal si hospodyni, ale v brzce cítili oba kováři, že to není stará matka. Nebylo tam tak ticho a úklidno jako dříve, a oba si leckdy druh druhu postýskali.

»Co platno, milý Antoníne,« vykládal Pondělík, »takto se mozoliti. Za těch několik měsíců máme toho oba dost. Musím se oženiti.«

»Teď tě již z toho nezrazuji,« odpověděl Opozdil. »Je tu trochu smutno. Ostatně kdyby to nedělalo dobrotu, vždycky si mohu raneček svázati.«

»Nebude toho třeba, Antoníne. To víš, že tě od sebe nepustím. Já si ani kovárnu bez tebe nemohu pomysliti. A tys takový spravedlivý muž a tak věrný mně přítel. Stojím ti za to: dobře nám tu bude.«

Opozdil nic nenamítal. Pondělík se ucházel o Bétušku a dostal ji. Byla svatba. Opozdil mu byl v kostele za svědka a ač nerad, byl i při hostině. Doležalová v duchu jásala a o kvasu si kováře pichlavě dobírala. Opozdil nebyl sice jemné kůže, ale v duchu se přece na ni pohněval a byl rád, když se ctí mohl ze svatebny domů odejíti.

Šel zrovna do své komory, sedl si na lože a rozhlížeje se po ní pravil vzdechnuv:

»Je tu hezky, pravda, ale... Nu, uvidíme!«

Paní Béta vpravovala se dosti hladce do nového svého života, a první čas šlo všecko jako na soustruhu. Přesvědčovala se, že Pondělík je dobrák, a tichý, nemluvný pan Antonín nezavdával jí žádného podnětu k rozmíškám, a všecko by bylo dobře chodilo, kdyby odjinud zlý vítr si nebyl hledal skuliny do kovárny a kdyby byla měla dosti chuti a síly skuliny ty ucpati. Doležalová nespala, ona jen dřímala a nyní se zbystřila. Snažila se předem opatrně ucho i mysl mladé Pondělíkové sobě nakloniti, a když viděla, že neuhodila vedle, jala se své pletichy spřádati tak přirozeně jako vosa obletuje sladkou slívu, již si vyhlídla k napíchnutí. Vzavši jednou proti panu Antonínovi zlou vůli, vzala si jej na zub, ale že hladova jest, neukazovala. Chumelíc samým přátelstvím pobodávala mezi čtyřma očima mladou Pondělíkovou.

»Milé děvče,« říkávala k ní, »tys učinila terno s Pondělíkem. Je to šetrný, spořádaný muž a plný

pytel dobroty. Jak by také jinak pan Antonín mu přerostl přes hlavu! Celé Nadzámčí zpívá jednu notu, že vlastně Antonín je pánem na kovárně, že všecko jde podle jeho a že si ochočil Pondělíka jako kuřátko. Inu umí to. Na oko je samá křesťanská pokora, ale v pravdě umí dělati pána. Bůh chraň, abych mu chtěla ublížiti, to mě znáš, ale myslím, že je chytrým pokrytcem. Ráda bych byla špatnou prorokyní, ale obávám se, aby také tebe nežáčkoval skrze tvého muže, jejž má na provázku. Měj se na pozoru, milé děvče, abys se mu také nepoložila za podnoží jako dobrák tvůj muž. On to umí.«

»To by tak bylo, abych se mu dala,« odvětila všecka podrážděna paní Běta.

»Inu, můj drahoušku, ono se to řekne; ale Antonín sedí pevně, snadno ho nevyhoupneš ze sedla. Uvidíš časem, že bude třeba, abys měla svěcenou vodu v žilách místo krve.«

»To mne pan Antonín nezná; ať to se mnou zkusí, uvidí.«

»Proč tě nechtěl před půldruhým rokem? Takoví lidé chtějí dělati pány, vedle sebe nikoho nestrpí, ani ženy. Možná také, že jsi se mu nelíbila.«

Paní Běta se dopálila. Rozhněvala se na tetu, že jí to říká, a ještě více na pana Antonína, že jí pohrdl a zvláště její krásou. Ale nebyla tak neopatrna, aby ukázala tetě nitro své.

»Pondělík je lepší,« odvětila, »a co se týče Opozdila, mne tak snadno si nepodmaní. Uvidíte.«

Doma paní Běta nechuť k panu Antonínovi nedávala na jevo, ale uzrával v ní pomalu úmysl, vypíchnouti jej z kovárny. Přívětivosti její k příteli manželovu ubývalo, a chování její jevilo jistou nepozornosť, lhostejnosť i chladnost, ale ani před mužem se ho po delší čas slovem nedotkla. Opozdil byl v těch věcech tvrdo-

schopný, ale časem se mu přece zdálo, že není paní Bětě v domě milým. Nose naproti Pondělíkovi mozek svůj na jazyku, svěřil se mu se svým zdáním a ponavrhl mu, že kdyby skutečně bylo tomu tak, rád by odešel, již aby nerušil svornosti a blaha manželského.

»Ale co ti jen napadá, Antoníne,« namítal mu Pondělík, »to jsou prázdní bubákové, které si děláš. Ručím ti za to, že žena má si tebe váží a že ani slovo ješte proti tobě nepromluvila.«

To bylo pravda, ale že by si vážila Opozdila, to jen z dobrého úmyslu přimyslil.

Pan Antonín se spokojil.

Malý čas potom nabylo nechutenství k Opozdilovi v paní Bětě nové, vydatné potravy, ano rozdmycháno bylo téměř v nenávisť. Jsa prosté mysli, jež nebéře slova na přísné vážky, a nepomýšleje na možné z nich následky, pověděl jednou v důvěrné hodině Pondělík ženušce své, že mohli již před rokem býti svoji, ale že mu to tenkráte Antonín rozmluvil, poněvadž si myslil, že by to s nebožkou matkou nedělalo dobrotu. On že to také uznal. Při tom vynášel moudrosť a zkušenost Antonínovu zrovna do nebes.

Paní Běta se v duchu všecka rozvětřila. I v ženitbě kladl se její muž Opozdilovi za podnoží! Ničím přece příteli mužovu neublížila, ano přála mu v srdci, a on již před rokem proti ní brojil! Teta Doležalka měla pravdu: je to farizeus, pod larvou pokory provozuje panství své. A bezpochyby že ho i nyní její přítomnosť v kovárně pálí. To nemůže se tak nechati; takto by zapadla jen v otroctví. A přece by mohla vládnouti, kdyby Opozdila tu nebylo. Pondělík je dobrák. Když si ho ochočí, bude třeba choditi ve spodnici. Paní Běta usnesla se na tom, že se dá do práce proti Opozdilovi, chytře a opatrné, aby tím spíše domohla se vítězství. Ostatně jí připadlo na mysl, že třeba

Pondělík má také svou hlavu. Nu, musí mu sáhnouti na zub, musí se přesvědčiti.

Jednou slyšela, že Pondělík jde z kovárny nahoru. Připravovala v kuchyňce oběd, a přišel jí vhodný nápad. Vzala bochník chleba, z něhož asi třetina byla odkrojena, a stavěla se nad ním zamyšlenou. Pondělík přišel do kuchyně za ní, políbil ji a tázal se:

»Co se tak zamýšlíš nad chlebem?«

»Podívej se,« odpovídala paní Běta; »ráno byl bochník celý a jaký bochník! Teď po snídaní jest ho dobrá třetina pryč. To je hrůza.«

»Inu snědli jsme ho!«

»Což jest o tebe. Ty mnoho toho nesníš, ale Antonín, ten sní za tři, že to proti Pánubohu. Jaké to hospodářství!«

»Inu, milá ženo, kovářský žaludek není krejčovský žaludek. Kovář musí hodně a dobře jísti; při těžké práci vyhladoví.«

»A proč ty tolik nejíš? Pracuješ jako on a co do těla se mu také vyrovnáš.«

»Jíme asi oba hodně.«

»To není pravda! A kdyby: tys pán a on tovaryš. Ty jej živíš a platíš. A půjde-li to tak ještě po léta, on nás vyjí.«

»Tomu, duše má, nerozumíš. Kdyby nebylo Antonína, nebyl bych dávno tak zámožným člověkem. On pracuje za dva, a jakou práci; lidé se pro něho táhnou ke mně.«

»To si jen tak myslíš. Tys výborný řemeslník a spořádaný, počestný muž, proto máš přízeň. S jiným tovaryšem šlo by to jako s Antonínem a nesnědl by třeba ani polovici jako on.«

»Antonín je také spořádaný a počestný muž, a my se k sobě hodíme jako bratři. A jiný tovaryš mně ho nenahradí, tomu musím já rozuměti.«

Paní Běta s nevolí obrátila se k oknu od muže. Zdálo se, jakoby plakala pro jeho svéhlavosť. Pondělík chtěl ji pojati za ruku a udobřiti, ale všecko mu říkalo, aby k ní nechodil. Nešel a pravil:

»Já nevím, co máš proti Antonínovi. Mluv. Vždyť nemůže býti mírnějšího a pokojnějšího člověka nad něj.«

Paní Běta neodpovídala.

»Nu, tak přece mluv,« vybízel znova manžel.

Manželka si hlasitě vzdychla a odsekla:

»Nic.«

»Nu, to je dobře, když nic více,« odvětil Pondělík a zvolna odešel.

Když zavřel dvéře, dívala se paní Běta chvíli na ně.

»Doležalka měla opět pravdu,« promlouvala k sobě, »Opozdil sedí tu pevně. Ale to nic neškodí; však já jej přece vyhoupnu.«

Od toho dne nebylo v kovárně jako bývalo. K manželu byla sice paní Běta přívětiva, ale na Opozdila přívětivě se nepodívala, ano téměř ani naň se nedívala a mluvila naň jen na půl úst, i když ji pozdravil. Antonínovi bylo toho líto, ale pro dobrou vůli mlčel po delší čas. Také mu připadlo, že strava není taková, jaká bývala za staré Pondělíkové, a že nabírá-li si z mísy po druhé, paní Běta jaksi hladově tomu se dívá. Trpělivosť jeho byla veliká, ale měla také své dno, a to již pomalu prosvítalo. Nejvíce však jej mrzelo, že paní Běta zanedbává komoru jeho. Metla-li, zametla jen po náměstí a ulici nechala, a prachu bylo všudy více nežli slušno a okna neprůhledna. Byl by se jí neprosil, ale neděli, kdy jediné byl by k tomu měl pokdy, nechtěl prací znesvěcovati. Jednou v sobotu bral si od Pondělíka dovolení, o něco dříve práce nechati.

»Snad ti něco není, Antoníne,« otazoval se ho starostlivě kovář.

»Není mně nic,« odvětil Opozdil, »ale rád bych si v komoře uklidil; nejsem zvyklý nepořádku.«

Pondělík se začervenal.

»To ona asi žena zapomněla,« pravil. »Ona to spraví. Ale chceš-li sám, to víš, že nemám nic proti tomu.«

Avšak zamrzelo jej to a téhož dne zmínil se o tom ženě své.

Rozčepýřila se.

»Vida,« odmlouvala ostře. »Milostpán. Ani mu dobře neuklidím. Tys spokojen, on není. Obrácený svět, tovaryš v domě nad mistra!«

»Milá ženo, on je zvyklý pořádku...«

»A já jsem nepořádna. Ovšem. Abychom pro něj drželi služku. Potřebuje jen poručiti, a ty ji najmeš. Pro mne! Když již nás vyjídá, ať se ještě jinak jmění proň rozhazuje. Však také, podívej se na něj v neděli. Žádný radní nechodí si lépe; co tys proti němu? Lidé mají pro něj větší česť než pro tebe a tovaryši větší než pro pána. Obrácený svět! A ještě mu nejsem ani dosti dobrá. A ty krásně řekneš: zvyklý je pořádku. Kdybych to byla věděla...«

»Nebuď, Bétuško, hned tak zhorka nakvašena. Jen co je pravda!«

»Co je pravda! Ty víš, co je pravda. Kdybych jen mluvila, otevřel bys zaslepené oči.«

»Tomu-li tak, mluv; je to tvou povinností!«

»A naběhnu u tebe! Je to zkrátka farizeus, pod pláštíkem pokory a pobožnosti. Známe takové ptáčky, známe; Pánu Kristu by nohy ukousali a...«

»Antonín je spravedlivý, hodný muž, věrný křesťan. To je dobrá věc. Ty mu ubližuješ, a nevím, proč.«

»Proč, hodný muž! Na pohled. A ondy když jsem šla se schodův a on do schodů, vzal mě za bradu...‹

»Je to pravda?« tázal se prudce Pondělík.

»Ještě to nebude pravda, když já ti to řeknu!‹

Pondělík se pádným krokem rozchodil po světnici. Všecko v něm vzkypělo. Pomyšlení, aby Antonín byl pokrytcem, aby k jeho ženě... Ne, ne, toť nemožná věc, a přece v tom světě se to plete divně a jináč. Aby tak Antonín... ne, ne, manželka přece asi nemluví pravdu!

Zastavil se a vzal ji ostře na mušku.

»Jestli jsi lhala, hned mi to řekni,« zahromoval k ní po kovářsku.

»Nu, když je ti to jedno, jak chceš. Tedy jsem lhala.«

»Ženo!«

»A ostatně já tu nemusím býti; já půjdu k rodičům. Tu to není k snesení.«

A odhodivši rychle šátek paní Běta vyrazila ze světnice.

Pondělík byl omámen, postavil se k oknu, a před očima točily se mu mžitky. Viděl jen tolik, jak manželka jeho z kovárny vyběhla a o překot domů k rodičům míří, tak nápadně, že lidé udiveně za ní pohlížejí.

Bezděky hledal čapku; ale smačknul ji v ruce a hodil ji na podlahu.

Nešel za paní Bětou.

IV.

Pan Antonín zametal svou komoru, ale práce se mu lepila jaksi na ruce; nebyla to kovárna Pondělík přišel za ním. Opozdil se všecek polekal; takto změněného a ztrápeného svého přítele ještě nespatřil. Zastavil se s koštětem v ruce prostřed komory a zadíval se do něho lítostivě.

»Co je ti, Vendelíne? Co se stalo?« otazoval se vlídně přítele.

Pondělík se mu podíval posupně do očí. Chvilku nebyl se slovo; pak to z něho vybuchlo prudce a s lomozem:

»Pro věčné spasení, člověče, pověz mi pravdu, pravdu spravedlivou a věrnou.«

»Já nikdy nelhu, a pravda je každá spravedlivá a věrná,« zněla klidná a důstojná Antonínova odpověď.

Pondělík se zarazil. Přesvědčení, že Opozdil šáliti ani neumí, ani nemůže, olovem se mu položilo na jazyk.

»Nemůže to ani nějak ze mne ven,« vypravil pracně po chvilce ze sebe.

»Jen mluv, Vendelíne, a ničeho nezatajuj; odpovím ti na všecko nepokrytou pravdou.«

»Budiž; beztoho by mně to otrávilo duši, kdybych ti něco zamlčel,« připomenul Pondělík o něco pokojněji a vypravoval mu slovo od slova, jakou měl s paní Bětou rozprávku.

Antonín upustil koště a spráskl ruce. Zbledl jako stěna. Lítosť mu zadrhla hrdlo, a žluč mu div nezalila srdce. On takto zlosť znal jen podle jména, ale ohavné příkoří, které mu svou lží paní Béta učinila, tak jej omámilo, že všecka rozvaha od něho odpadla a že vší přírodní silou zlosť jej prochvátila, tak že div se jí ne-

rozsypal. I vyšla následkem toho z něho řeč, které co živ byl snad nepronesl a které by byl nevyslovil, kdyby ještě sto let živ byl.

»Čert spí s tou ženskou,« vytrysklo z něho. »Aby oněměla za tu lež do smrti!«

Pondělík se jeho vzezření a této řeči zděsil. Přiskočil k němu a vzal ho za obě ruce.

»Odpusť mi, Antoníne! Má žena udělala ze mne nešťastného člověka.«

Antonín se zamlčel. Slzy jako hrachy koulely se mu z očí. V Pondělíkovi trhalo se srdce ve dví.

»Špatně jsi to s ní trefil, milý bratře,« rozvažoval Antonín. »Slož všecko do vůle boží; On odebéře od tebe těžké kříže.«

Drahnou chvíli setrvali potom oba přátelé v srdečném hovoru. Pondělík se pak vzchopil.

»Musím za ní k Strachovům,« pravil, »tak toho nemohu nechati. Musí tebe odprositi.«

A nečekav na odpověď odkvapil.

Běžel horem pádem k Strachovům. Tam čekalo naň hrozné divadlo. U stolu seděla paní Béta všecka zsinalá majíc na ústech, po bradě i po šatech na prsou plno krve. Otec, matka a služka stáli při ní naříkajíce, Pondělík nemyslil jinak nežli že se podřezala.

»Pro živý Bůh,« zvolal ve dveřích, »co se stalo!?«

Strachová plačíc povídala:

»To je neštěstí, ona nemůže ani mluviti, ona oněměla!«

Pondělík sklesl zdrcen na nejbližší stolici.

»Pane Bože,« vzkřikl zoufale, »tys ji brzo za Antonína potrestal!«

Výkřik ten jen obecné zděšení zvýšil. Starý Strach se první vzpamatoval:

»To je hluku, co vy ženské nadéláte,« pravil k Pondělíkovi se obrátiv. »Včera jsme brousili nože a dnes

jsme tloukli máslo. Ona si namazala krajíc a nějak nožem sousto do úst dávala a řízla se z neopatrnosti do jazyka. Byla všecka rozčertěna. Z toho lekla se, že nemůže hned mluviti.«

Pondělík se vzchopil a za chvíli přiběhl s nejbližším lékařem. Ten ohledal bedlivě jazyk a potřel ránu pekelným kamínkem. Krvácení přestalo.

»Jazyk jest velmi choulostivý úd lidského těla,« vykládal po šosácku solidně starý doktor. »Kolikrát poranění jeho sebe menší přinášívá smrt. Toho jsou důkazy neomylné.«

Paní Běta zsinala ještě více a smrtelné krůpěje vyrážely jí na čele.

»Ondyno,« pokračoval učeň Aeskulapův, »jeden kupec zalepuje obálku na psaní, tuhým jen papírem do jazyka se řízl a měl z toho smrt. Bylo to v novinách našich.«

Paní Běta zalomila rukama.

»Pročež, milí přátelé, bedlivý pozor na nemocnou. Omyjte ji a položte do ticha; ať nemluví a nejí a nepije nic horkého nebo studeného, nic kořenitého neb ostrého, aby se jazyk hojil. Kdyby bylo hůře, neb opět krvácela, pošlete pro mne. Já ostatně beztoho se sem ještě dnes podívám.«

Doktor odešel, a paní Bětu položili vedle do pokoje. Pondělík usedl si na stolici při jejím loži a vzal ji za ruku. Když byli sami, zašeptala kovářka manželovi:

»Milý muži! Krátce jsme byl spolu. Já to cítím: musím umříti.«

»Jdi někam s takovými myšlénkami,« těšil ji Pondělík. »Jazyk se ti zahojí a budeš jísti a mluviti jako prve.«

Paní Běta zakroutila nedůvěřivě hlavou, a krušný vzdech odtrhl se jejímu stísněnému nitru.

»Ne, ne,« šeptala opětně. »Já to nejlépe na sobě cítím. Ty jsi řekl pravdu: jsem potrestána za Antonína. Bůh mne potrestal! Svědomí mne bolí více nežli jazyk doktorem spálený.«

Pondělík si vzdychl a vřele se jí otazoval:

»Viď, Bětuško, že tě Antonín nevzal na schodech za bradu?«

»Nevzal. Lhala jsem. Já ho chtěla z domu vypíchnouti a zatím sama musím navždy z něho.«

»Nepůjdeš z něho, vždyť se upřímně přiznáváš. Je to divná věc! Antonína to tak zabolelo, že zvolal, abysi za tu lež do smrti oněměla, a ono...«

Nedořekl prostomyslný kovář; žena jeho padla do mdloby.

Přivedli ji k sobě. Žádala si, by jenom muž její zůstal při ní. Byli opět samotni.

»Má zlatá duše, čeho si přeješ?« tázal se jí manžel co nejlaskavěji.

»Přiveď sem Antonína.«

Pondělík šel domů, by pověděl Antonínovi, co se s jeho ženou přihodilo, a požádal ho jménem jejím, aby šel s ním k ní. V komoře očekávalo jej nové divadlo. Opozdil měl po loži, lavici a kde vůbec místečka bylo šaty a prádlo rozloženy a pilně skládal na cestu. Svazoval právě motouzem postillu a Životy svatých, pěkně v papír sbalené. Pondělík vyvalil podivením oči.

»Pro Spasitele!« zvolal, »co to děláš, Antoníne!?«

»Jsem na odchodu z tvého domu,« odpovídal klidně a jistě Opozdil. »Mému trvání v něm jest již odzvoněno.«

»Nepůjdeš, brachu milá, až uslyšíš, co zastihlo manželku mou za její lež.«

»Tedy přiznala se, že lhala?« vpadl mu živěji Opozdil do řeči.

Pondělík přitakal a vypravoval mu, čeho byl právě svědkem v domě tchánově. Sepjav ruce Antonín oběma ušima poslouchal. Když Pondělík dopověděl, sklopil k prsům hlavu a na chvíli se odmlčel. Oči se mu zalévaly slzami.

»Jsem bídný hříšník,« naříkal; »ve slabé chvíli mne milosť Páně opustila, všecka rozvaha ode mne odstoupila. Zapomnél jsem, že jsme všichni křehké nádoby a že paní Běta je žena, křehčejší nežli jsme my mužové. Ó milý Vendelíne, kdybys viděl do skroušené duše mé, zaplakal bys nad ní. Půjdu hned k ní, aby se stala náprava, a hned zítra z rána půjdu ke správě boží a celý den zachovám přísný půst, aby ji, za mne trpící, Pánbůh brzy uzdravil.«

Pondělík měl povahu v pravdě kovářskou; slzy byly jeho očím neznámými hostmi, ale v této chvíli smáčely osmahlá jeho líce. Nebyl se slovo a přitiskl šlechetného přítele k srdci, upřímně, po kovářsku, div že v něm nějakou kosť nezlámal.

Po chvíli odcházeli ke Strachovům, a když se setmělo, přivedli paní Bětu domů. Do téhodne byl její jazyk v pořádku a což nad to, i mysl její byla vyhojena.

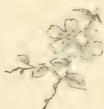
»Raději bych oněměla,« tvrdila jednou k Pondělíkovi, »než bych proti Antonínovi špatného slova promluvila. Do nejdelší smrti nezapomenu na smrtelné úzkosti, které jsem vystála, že jsem mu ublížila. Muž jako on nemá jen pro sebe požehnání, ale on rozsévá požehnání mezi všechny, již jsou kolem něho.«

»To máš pravdu, Bětuško,« odvětil Pondělík, »on mně připadá jako jedle, jež z kamenité půdy životní vyrůstá k nebesům.«

Paní Doležalová nesměla již ani do kovárny ani k Strachovům, ano paní Běta ji po Nadzámčí tak zostu-

dila pro její ošemetnosť, že se milá teta raději do města dolů přestěhovala.

Antonín nepomyslil již na odchod z kovárny Pondělíkovy a také již naň nepomyslí. Jak by také pomyslil! Není již sám ve své komoře. Tonda a Vašíček Pondělíkovi tam s ním spávají, a nejmladší Bětuška, sotva se naučila slézati se schodů, táhne se za ním v kovárně jako kůzlátko za sladkou travičkou. Pravé dopuštění boží bývá v komoře za zimního odpoledne; děti se mu odtamtud nehnou a všecko mu převracejí na ruby. Jeho Životy svatých, v nichž jsou obrázky, jsou už všecky roztrhány. Nedělá si z toho nic. On umí tu knihu skoro nazpaměť a má-li již hluku dosti, povídává z ní dětem. Bětušku mívá na levém a Vašíčka na pravém koleni, a Tonda sedívá na stoličce při jeho nohou. V létě vodívá všecky tři do polí, ani dopoledne v neděli nechodívá sám v parádě na kázaní a hrubou. Neprší-li, mívá s sebou Bětušku, ale musí býti pěkně vystrojena. Chlapcům je čas v kostele dlouhý; Bětuška však vydrží. Prohlíží si vyfintěné selky a domácí dcerky, a čas jí tak pěkně uchází.

A. V. ŠMILOVSKÉHO

SPISY VÝPRAVNÉ.

ÚHRNNÉ VYDÁNÍ.

SVAZEK IX.

NA ČERSTVÉM VZDUCHU.

V PRAZE.
NAKLADATELÉ F. ŠIMÁČEK KNIHTISKÁRNA
1894.

KNIHA PRVNÍ.

SLADKÉ NESMYSLY.

I.

Slavný hlahol zvonův a dojemné akkordy smutečného pochodu rozléhaly se po krajském městě. V slunojasu letního odpoledne ubíral se vážně a zvolna dlouhým náměstím pohřební průvod stranou k hřbitovu, hned za městem ležícímu, nad jehožto branou z daleka jej vítal zlatý a významný nápis: »Zde jsme, ó Pane, čekajíce hlasu Tvého.«

V důkladné dubové rakvi, již nesli vybraní měšťané mezi čtyřmi řadami plápolajících pochodní na marách, černým aksamítovým příkrovem pokrytých, spočívala u věčném snu mrtvola pana Vavřince Hajného, Kroesa to našeho města. Průvod všecek dojímal spíše jako vážná nádhera nežli jako pohřeb. Nedoprovázelyť zesnulého na poslední po zelené zemi cestě ani pláč ani nářek: za samou rakví kráčela prostinká panička, věkem i prací sešlá, mezi dvěma muži hřmotných kostí a šedivých hlav, jak se zdálo, nebožtíkovo služebnictvo. Ti, kdož zrovna za nimi ve smutku šli, byli asi vzdálenější příbuzní; neboť z nalíčeného jich smutku prosvítala zřejmě, ano drze naděje na tučné dědictví.

Zesnulý pan Hajný byl již dobrý sedmdesátník, když odstupoval s nepokojného života jeviště; odstupoval neohroženě, vážně a klidně, rovněž tak, jak za života na

něm povždy vystupoval. Spořádav se prve za zdravé paměti nadobro se světem, rozkázal ráno, v den úmrtí svého, hospodyni své, paní Hložkové, jež jediná jej po čas nemoci opatřovala, by arch, na němž dopodrobna vypsal, jak si přeje býti pohřben, dodala panu děkanovi a přinesla od něho stvrzení, že řádně odevzdán byl. Dostav žádanou stvrzenku, přečetl si ji zvolna a opatrně, a dodal: »Všecko jest dobře.«

To byla poslední jeho slova. Asi za hodinu po nich zastavil se slabý jeho dech, oko pohaslo, tělo zmrtvělo.

Život pana Vavřince Hajného byl dílem vlastní jeho síly, vlastní jeho duše, a třeba v obecném mínění hlasy o něm na různo šly, v tom povážliví lidé do jednoho se shodovali, že byla to povaha samostatná, v sobě uzavřená, prázdná všeho hrubého, všedního kalu. Narodiv se z rodičů, za vezdejším chlebem se plahočících, byl již ve dvanáctém roce věku svého sám sobě zůstaven. Tehdy již učil se na kupectví v rodišti svém u pána z každé stránky správného a hodného, ale při tom ostrého. V domě, v němž připravoval se pro život, nebylo místa pro rozkoše mládí: jako nekonečný proud vlnila se v něm práce den ke dni, rok k roku, a hojná žeň z ní sypala se hospodáři do klína. Mladý Vavřinec nebyl z tupých, a vida, kam stálá a neúmorná práce vede, zamiloval si ji a ctil ji za prostředek, jenž neomylně blahobytem se odplácí. I pán jeho pronikl střízlivou útrobu chlapcovu a přivinul se myslí k učňovi, v němž patrně se ukazoval duch v pravdě obchodnický. Proto také, když úmrtím rodičů Vavřincových rozprchla se naděje jeho na umluvenou peněžitou odměnu za učení, hocha od sebe nepropustil, anobrž usilovněji jej pobádal, aby zvýšil činnosť svou, maje ovšem z toho sám pro sebe lepší užitek. Mladý Hajný nebyl nevděčníkem: beze lsti, poctivě stál při pánu svém a srovnával vlastní zájmy své se zájmy svého živitele, a byl-li kdy v pravdě v nitru svém pohnut

a rozrušen, bylo to zajisté tehdáž, když opouštěl dům dobrodince svého, by jako kupecký mládenec v Praze si vyhledával vlastní chléb a v oboru svém zdokonalení. Škola, již mu zde bylo vychoditi, byla nemálo krušna, poněvadž opírati se mohl jen na svou hlavu a své ruce, a nikoliv o nějaké vydatnější doporučení. S počátku bylo mu i kupecký vozíček po ulicích strkati: ale Hajný bral všecko pokojně tak, jak se mu právě podávalo; za to, když mu štěstí počínalo sedati, touž měrou o to dbal, aby mu nikdy neuletělo. I po dne lopotě a znoji, za večerních hodin, nedopřával si prázdně a odpočinku, veda slušnou o to péči, by skrovné své literní vzdělání z domova pro potřeby své náležitě rozšířil a doplnil, tak že za několik let byla po něm mezi obchodnictvem pilná poptávka. Místnosti, kde stejnovécí s ním soudruzi v živnosti po zábavách a rozkoších se proháněli, znal jedva podle jména, za to byl povždy mezi prvními tam, kde nějakou užitečnou vědomosť mohl pro sebe vytěžiti. K ideálům, v pojmu obecnějším, se pro praktickou povahu nikdy nepropracoval; jediná hvězda, s níž oka nespustil, byla, poctivým způsobem zjednati si jmění, a na jeho počesť budiž již zde připomenuto, že po celý dlouhý život svůj své jednání dle toho spravoval i za okolností sebe svůdnějších statečné vší nepoctivosti se vyhýbaje. Patnácte let byl mladý Hajný na zkušené v Praze i v jiných větších obchodních městech, nežli si z vlastní práce tobolku tak naplnil, že úplně neodvisle, na svůj vrub, mohl si založiti samostatný obchod tak, jak si jej dávno již v mysli upravil. Přišed do rodiště svého jen tak na rozhledy, uváznul tam nadobro po celý ostatní život. Převzaltě tam po zemřelém jednom kupci obchod se vším zbožím a vůbec příslušenstvím, a jal se jej čile a rázně zvelebovati. Pověsť, jež městem se roztrousila, že sám vládne pěkným jměním a že jenom dobré zboží na spravedlivou váhu a za přiměřenou cenu prodává, klestila

odběračům cestu do jeho krámu a mařila pletichy a pomluvy, jimiž ostatní kupci ze soutěže a nepřízně jej v obecenstvu zostuditi se snažili. Mladý podnikatel šel svou cestou: pomluv si nevšímal, sebe nechválil. Správnost jeho a zboží začaly proň mluviti, lidé si naň zvykali a obchod jeho rozkvétal přes to, že lišil se od svých kollegů věcí, jež málo jeho krám doporučovala před očima jisté části obecenstva; Hajný neprodával na dluh, rovněž tak jako on sám nic od svých dodavatelů na dluh nevzal. Neošidil sám nikoho, ale nedal se také od nikoho ani o zrno kávy ošiditi. Jiní kupci viděli v tom podivínství, ale podivínství šlo Hajnému k duhu. Za několik krátkých let ukazovalo se, že živnosť Hajného má v pravdě zlaté dno, že nový obchodník kupeckou svou povahou všecky své soudruhy přepanošuje a že kolem do kola vzato jest mezi lepšími kupci nejlepším a nejmajetnějším, nehledě k úvěru.

Mimo krám nebylo Hajného téměř nikde viděti. Od bílého rána do tmavého večera byl jako vojín na svém stanovišti, a narážel-li někdo před ním na to, že není dobře tak důsledně zábav a vůbec lidí se straniti, odpovídal klidně:

»Mé největší potěšení jest krám a prodávání; čemu ohlížeti se po jiném?«

Záhy se roznášelo po městě, že Hajný jest lakomcem, a v pravdě všecek způsob jeho života jaksi sám sebou přiváděl na tu myšlénku. Tak byl střídmý v šatstvu, jídle i pití, zábavám s výdaji spojeným se vyhýbal a bez platné potřeby ani krejcaru nevydával. I kde šlo o věc za obecně dobrou uznanou, sahával jen zdráhavě do váčku a projevoval mnohdy mínění, obecnému odporné. Žebravou chudinu propouštěl z pravidla s prázdnou, říkávaje, že žebrota jest nemocí líné kůže, začež jej chudina po domích za zaschlého stuchlíka vykřičela.

Naproti tomu proskakovaly však i pochvalné hlasy o Hajném. Tak chváleno na něm, že nezámožným, ale přičinlivým řemeslníkům, o nichž byl přesvědčen, že jsou počestni a pořádni, v nesnázích jejich penězi beze všech úpisův i svědků vypomáhal, toliko toho přísně dbaje, by v určitý den a hodinu půjčku odváděli. Nějakých úroků prý nebral od nich, spokojuje se vědomím, že umožnil jim pilnější a výnosnější práci. Vůbec zdálo se, že Hajný svět i lidi jen podle práce měří a že práce usilovná a rozmyslně prováděná mu byla polovičním Pánem Bohem. I co do náboženského smýšlení lidem byl ještě po mysli. O dnech svátečních, kdy odpoledne krámy se zavíraly, býval z pravidla na požehnání, sedaje v koutě pod kůrem a modle se nepřetržitě z opotřebovaných modlitebních knížek. Leč sbírek, jakéž pobožné duše ob čas za kostelními účely pořádávaly, nikdy se nesúčastňoval.

V jedné věci zvláště zajímalo se město o mladého kupce: byloť lidem na div, že nepomýšlí na ženitbu. Jedni vykládali si záhadu tím, že prý z lakomství by ani ženě ani dětem nepopřál se najísti, proti čemuž jiní platný důvod pronášeli, že stůně-li již na peníze, právě oženěním má nejkrásnější příležitosť dobrého a snad i skvělého věna se doženiti. Hajný nebyl nesličen a co do mravů těšil se výborné pověsti. Matky i dcerky z domův i nejbohatších házely po něm pozdálečí udice; ale kapr nešel na vnadu, sebe opatrněji nalécenou. Na dotazy vymlouval se, že nemá posud kdy na ženitbu pomýšleti, jakož vůbec nechutenství k stavu manželskému nikdy zřejmě neprojevoval, ale příčina, že na svobodě zůstával, vězela asi hlouběji a nevyplynula nikdy z tajemné hloubi své na vrch jiným na podívanou. Snad byl Hajný tak samostatný člověk, že ani svazky manželskými se nechtěl obmezovati. Jisto jest tolik, že nikdy ani oženiti se nepokoušel a že až do hrobu zůstal starým panicem.

Časem rostlo Hajnému jmění zrovna do honu, dodávajíc mu v očích spoluobčanův i váhy i lesku. On však zůstával týmž jednoduchým člověkem, jakým byl za svého příchodu do rodiště, vyhýbaje se bedlivě všemu, co by nechuť k němu vzbuzovalo, a nevyhledávaje nikterak obecné přízně. Nikdo ho nemiloval, ale lepší, povážlivá část spoluobčanstva si ho vážila; to mu úplně postačovalo. Stav se padesátníkem, vyšinul se poněkud z obvyklých kolejí; hotové jmění obracel v hmotný majetek. Tak koupil sobě výhodně největší dům na náměstí, kupoval sobě pole v nejlepší poloze a zjištěné úrody a potřebná k nim hospodářská stavení, a posléze koupil i nejkrásnější při městě vinici, již proměnil takořka v zelinářský ráj. I polní hospodářství, jímž nyní vedle kupectví se obíral, Hajnému svědčilo. Bystrý jeho duch již dávno před tím, nežli počal polařiti, všeho si dobře v tomto odvětví všímal, a brzy říkáno o Hajném, že na poli rovněž tak dobrý jest jako v krámě. Tak dovedl sobě lidi, jichž potřeboval, velmi vhodnými způsoby zavazovati, tak že i zkušení hospodáři se mu v té věci divili.

Pan Hajný nebyl v městě bez příbuzenstva, ale byli to, jedinou rodinu vyjímaje, vesměs dalecí příbuzní a lidé ne-li nejistých, aspoň neurovnaných existencí. Jest na bíle dni, že se o bohatého pana strýčka horlivě starali, snažíce se pro sebe z něho těžiti. Leč přetvářky sebe hladší a sladší, tůčky sebe obmyslněji zosnované, doléhání, prosby a nářky míjely se z pravidla cílem při Hajném, jenž život i lidi ze všech stran znal a jemuž protivili se lidé, jižto více ústy nežli rukama pracují, ze dne do dne, neprohlédajíce k budoucnosti, žijí a vůbec více očekávají od příhodných okolností a náhody, než od vlastní síly, kterou z pohodlnosti a lenošivosti neradi řádně napínají. Že s ním byli do přízně, vydávalo u něho málo na váze, to jako praktický člověk pokládal za věc nahodilou, a hlídal před nimi svůj měšec tak opatrně,

že si z nich učinil nejhorší své tajné nepřátele. Lidé tito kalili nejvíce veřejné mínění o něm, prohlašujíce jej po hospodách i ulicích za bezcitného sobce i zavilého lakomce, jenž místo srdce má kus žuly v prsou, jenž pro lásku k mamonu nebude ani moci umříti.

Nejbližší příbuzná, již měl pan Hajný v rodišti svém, byla vdova po nebožtíku jeho bratrovi a synek její Prokop.

Ač z jednoho hnízda ptáci, byli bratří Hajní povah velice různých. Prokop, jenž byl o několik let starší nežli Vavřinec, zažil v otcovském domě mnohem radostnější mládí, poněvadž tehdy ještě nedostatek a nespokojenosť nezasedaly s rodinou k domácímu stolu. Otec a matka hověli prvorozenci za oněch let, kdy povaha lidská se zakládá a tvoří, a proto nevyspěl Prokop tolik, aby byl důstojně a úspěšně řešil vážné a nesnadné úlohy životní. Nezvyknuv nikdy náležité práci a starostem a pokládaje pohodlí a rozkoš za nejvyšší cíl lidského života, zůstal Prokop až do té rakve polovičatým a nespokojeným člověkem, jemuž a kolem něhož růže nikdy nerozkvetly. Ač byl dobře nadán, seběhl pro nechuť k pravidelné práci se studií, chytal se tu i onde u úřadův, až stal se obecním úřadníčkem. Rád poseděl si při sklenici a kartách, a ač měl ženu dosti hodnou a hospodárnou, zavlekl rodinu do dluhů, z nichž nikdy se nevyvadil. Pan Vavřinec s Prokopem nikdy z jedné mísy nejedl, a ač mu podpory neodříkal, přece mezi sebou se znesnadili tak, že posléze bratr o bratru nechtěl slyšeti. Mělť Prokop přirodilou hrdosť v sobě, a nežli by se byl dal od mladšího bratra »mistrovati a žáčkovati«, chtěl raději »bídu s nouzí tříti«.

Když Prokop Hajný předčasně odešel k otcům, neminil pan Vavřinec vdovu a osiřelého chlapečka zradným příhodám světa ponechati a neskrblil ani radou ani pomocí. Když však viděl, že švakrová na jeho jmění hřeší,

dovolil si jí dáti spasitelné naučení, jež ji tak pohněvalo, že se od bohatého pana švakra i s dítětem odtrhla a odhodlala vlastní cestu neutěšeným životem si hledati. Tento rázný její krok vydal časem dobré ovoce, a paní Hajná získala si tak úcty a soucitu při panu Vavřinci, ale nedávala mu příležitosti, aby jí obé projevil. Bylať vůbec jediná z příbuzných jeho, jež mu žádných nepříjemností nenaplozovala. I když se potkali, pozdravovali se jen všedním způsobem, a paní Hajná pospíchala pokaždé po svých, jen aby se nezdálo, že s panem Vavřincem míní se dáti do řeči. I Prokůpek nikdy k strýčkovi nedocházel, a když jednou pan Vavřinec jej potkal, s ním se zastavil a desítník mu na papír a péra dával, odpověděl hoch beztoho že po návodu matčině, avšak zdvořile a pevně, aby si pan strýček proň škodu nedělal.

Pan Vavřinec se zastavil a díval se chvilku za sličným chlapcem v duchu k sobě povídaje: »Ten hoch se mi líbí. Má tak něco po mně. Z toho by něco mohlo býti.«

Šel-li Prokůpek mimo krám, nikdy jej pan Vavřinec nepropásl. Pokaždé utkvělo oko jeho po několik mžiků na dítěti bratrově a pokaždé bylo na té strnulé kupecké tváři viděti, že duše lahodně jest dojata. Neviděl-li Prokůpka dva, tři dni po sobě, ohlížel se nepokojně po ulici, jakoby někoho hledal, a hledal skutečně Prokůpka, jehož obraz vůbec se počínal mísiti do kupeckých i hospodářských jeho sestav a rozpočtů, přizdobuje nudný suchopar jich svěžími květinkami poesie. Ano, chtěl-li si pan Vavřinec vystrojiti myšlénkový kvas o budoucnosti, pozval si v duchu k němu Prokůpka za prvního hostě a ukazoval se k němu jako pečlivý otec k synáčkovi.

Jednou strhl se na ulici povyk a všecko horem pádem utíkalo nahoru. Pan Vavřinec vyběhl z krámu a spatřil dole splašeného býka zběsile si počínajícího přes všecka úsilí několika řezníků, jižto se snažili mohutné zvíře zmoci. Opodál zahlídl Prokůpka, nebezpečenství snad ani

netušícího. Pan Vavřinec nechal krám krámem, rozběhl se po chlapci a v náručí si jej přinesl do krámu, kdež jej za pult postavil. Sám vzav sekeru zastavil vchod. Kousek pod krámem konečně strhli rozvášněné zvíře k zemi; bylo po nebezpečenství. Pan Vavřinec si oddechl a setřel pot na čele vyvstalý. Obrátil se k hochovi, osykou se třesoucímu.

»Jak se ti líbí za kupeckým pultem?«

»Lépe je ve škole,« odvětil Prokůpek bez rozmýšlení.

»Ovšem, dítě, dokud je třeba školního učení, ale pak jest všudy dobře, kde je práce a sladké ovoce z ní.«

Hoch upíral naň s podivením oči.

»Já tomu, pane strýčku, nerozumím,« dodával krátce pomlčev.

»Dobře odpovídáš, Prokope, poněvadž pravdivě. Nyní jdi rovnou domů; matka bude o tebe v úzkostech.«

II.

To bylo někdy v létě; nějaký čas před sv. Václavem dověděl se pan Vavřinec, že Prokůpek půjde na studie do latinských škol. Krátce po tom jda na vinici potkal švakrovou. Zastavil se s ní a oslovil ji sám od sebe:

»Pravda-li, švakrová, že myslíte s chlapcem do latiny?«

»Pravda, pane švakře,« odpověděla chladně paní Hajná.

Pan Vavřinec pozatřásl hlavou.

»Je to na pováženou. Rozmysl'la jste dobře?«

»Doufám, že dobře.«

»Studie stojí více peněz nežli se na první pohled zdá, a úroky z nich jsou v dalekém poli.«

»Učiním poslední. Je to mé jediné dítě a jediná starosť a radosť. Bůh mi pomůže.«

Pan Vavřinec hleděl pokojně před se čekaje chvíli, zdali švakrová jej o podporu neosloví. Soudil, že nápověď z jeho strany daná jí může postačiti. Ale paní Hajná nebyla z podajných. Porozuměla mu sice napolo, ale činila se nevědomou a nepokračovala.

»Nu, dá Bůh, že to na dobré vyjde s těmi studiemi,« ujal se pan Vavřinec znova slova.

»Mám doma poněkud obnošený, ale dobrý a trvanlivý oblek; Prokůpek může míti z něho zcela slušný a teplý šat na zimu. Pošlete si pro to odpoledne.«

»Pošlu, pane švakře, a děkuji za svého chlapce.«

Odpoledne, když paní Hajná uzlík s darovanými šaty rozvázala a vše náležitě prohlížela, nalezla v náprsní kapse zalepenou obálku s nápisem tužkou psaným: Prokopovi Hajnému na studie od Vavřince strýce. Kromě toho bylo pod tím datum zcela v pořádku. V obálce byla desítka. Matka Prokopova se zamyslila, pak k sobě propověděla:

»Nu, jednou ho dobrá napadla. Peněz mu nevrátím, k vůli chlapci. Snad časem bude naň více pamatovati. Dobře jsem asi jednala, že jsem se k němu neměla. Aspoň to viděti z té desítky, s kterou se asi těžce rozloučil.«

O masopustě, když skončil se první běh školní, čekal pan Vavřinec zcela bezpečně, že Prokůpek mu přinese vysvědčení ukázat. Leč zmýlil se; bratrovec nepřicházel a nepřišel. Pan Vavřinec šel se po něm pozeptat a dověděl se, že hoch se výborně učí, že jest mravný a způsobný, ano roztomilý. I bylo mu, jakoby mu byl někdo medu dal, a lámal si ještě více hlavu, proč hoch nepřišel; ano ani ve spaní nedalo mu to pokoje. Na štěstí namanul se mu hned druhého dne Prokůpek. Strýc se ho tázal, proč nepřinesl vysvědčení.

Studentík odvětil, že by byl přišel, ale že matka se obávala, aby strýček v tom neviděl dotíravosť.

»Jen přijď s každým vysvědčením jako domů,« vysvětlil mu kupec; »já to nebudu za dotíravosť pokládati.«

Při tom obdaroval chlapce za pilnosť.

Od těch dob byl led mezi panem Hajným a švakrovou i jejím synáčkem prolomen. Každé půlletí přinášel Prokůpek vysvědčení, a čím dále, tím vydatněji pamatoval strýc na zdárného bratrovce. Lidé si toho povšimli a říkali, že lakomý Hajný již asi nebude dlouho živ; paní Hajná setrvala z rozmyslu v trpném svém odporu.

Čas míjel, a Prokůpek vynikaje čím dále tím patrněji bystrostí i snaženstvím nad své spolužáky dokončoval již čtvrtou třídu na gymnasii. Strýce sice nemiloval, ale čím více se mu otvíral rozum, tím upřímnější úctou vzhlížel k té vážné, starostlivé hlavě jeho, jež ani jednou se nezamračila, kdykoliv s ním mluvil, a z níž slýšíval časem myšlénky, jež mladou jeho mysl k přemýšlení důrazněji vyzývaly. Tak na sklonku měsíce června, kdy všecko bylo plno jarní lahody, rozstonala se povážlivě paní Hajná, prve již delší dobu ochuravělá. Truchlivé její řeči i vážná zamlklosť lékařova polekaly tak rozumného hocha, že uchýlil se k strýci o radu. Pan Vavřinec posílil jej několika větami zdravé životní moudrosti, položil mu po otcovsku pravici na hlavu a slíbil, že zítra hned z rána se přijde na švakrovou podívat. Slib nedal nikdy na prázdno, a sotva že hoch do školy odešel, byl již v chudobném příbytku paní Hajné. Usedl k ní k posteli a zkoumavě prohlížel nemocnou. Zkušený muž viděl na první pohled, že žena po jeho bratru běře již za kliku u hřbitova, a že jest příhodný čas, aby počal jednati.

Vyptav se jí proti zvyku svému laskavým způsobem na to a ono, zatočil rozprávku k Prokopovi.

»O Prokopa,« rozpřádal hovor zcela pokojně a určitě, »buďte, švakrová, beze vší starosti. Kdyby vás Bůh k sobě

povolal, má tu mne. Zastoupím při něm i otce i matku, a myslím, že tolik mne znáte, že mé sliby nejsou ve vodě ryby, nehledě ani k tomu, že skládám je do ruky starostlivé matce, jež na tom je svět tento opustiti.«

Paní Hajná chvilku s odpovědí otálela. Bylo na ní viděti, že jest rozrušena vnitřním bojem, jejž návrh páně Vavřincův v ní rozdmýchal. Konečně, hlasitě sobě oddechnuvši, povídala rovněž pokojně i určitě:

»Myslím, pane švakře, že Prokop má na sobě tolik dobrých vlastností, že i beze mne ve světě se neztratí. Představení jeho mají jej v lásce i přízni, o tom jsem přesvědčena, a budou mu po ruce i radou i pomocí, tak že si již svýma vlastníma nohama svou pěšinku v tom širokém světě vyšlape. Všecko mi povídá, že mohu s pokojným srdcem od něho odejíti.«

Pan Vavřinec sklopil hlavu, sepjal na klíně ruce a odvažoval odpověď vdovinu. Po chvilce promlouval:

»Milá paní švakrová! Považte, že hochovi jest teprve čtrnácte let a několik měsícův, a že na jeho mladá a útlá ramena nakládáte tolik, že břímě to sotva unese. Mluví-li z vás snad nechuť ke mně pro minulosť, to prosím vás, odložte ji stranou. Není člověka, aby neměl svých křehkostí, a člověk, jenž takořka od peřinky si razil svou cestu jako já, bývá z pravidla tvrdší nežli jiní lidé. Ale považte, že i starý, tvrdý dub mívá uvnitř svou měkkou duši, na niž nikdo při jeho tvrdosti nepomýšlí.«

»Pane švakře, to všecko jest možná, ale já bych z Prokůpka nechtěla míti tvrdého člověka, a třeba seděl při tom až po krk ve zlatě. A pod vaším vedením sotva by jinak vyrostl. A dejme tomu, že bych vám jej svěřila po své smrti, co byste z něho chtěl míti?«

»Kupce.«

»K tomu nepotřeboval studií; i bez těch mohl býti již vyučen.«

»K tomu právě potřeboval tolik studií, kolik jich má, a svým časem jich bude potřebovati ještě více, milá švakrová. My kupci zde, ani mne nevyjímaje, nejsme žádní kupci, my jsme jen kramáři; my jsme jen otroci jmění, které zakládáme, a já chci z Prokopa učiniti kupce, jenž pánem jest nad svým jměním, jenž mírně, rozumně a poklidně pravých rozkoší, jež svět neodvislým lidem poskytuje, může užívati a požívati. Kdyby začal Prokop od A, jako já začínal, dále by to nepřivedl nežli já; ale když bude rozumně pokračovati v tom, co já mu v potu a lopotě vystavěl, nebude lakomcem Vavřincem Hajným, ale bude samostatným, neodvislým pánem Prokopem Hajným, jejž Vavřinec Hajný na svých ramenou do výšky vyšinul.«

»Vaší řečí jde mi hlava kolem, švakře; vy jste podivný člověk.«

»Jsem praktický, rozumný a prohlédavý člověk a proto podivný, milá švakrová. A abych již dlouhému výkladu konec učinil, musím vám pověděti, že mně nemohlo o to běžeti, bych si na stará kolena pokoj a blahobyt svou prací zjednal; vždyť mohu dnes nebo zítra umříti a bylo by po všem. Já hledím o kus dále, za hrob, já potřebuji nástupce, který by do půdy mnou vzdělané jen vsadil si strom a trhal s něho zlaté ovoce práce pro sebe, rodinu svou i potomstvo. A toho nástupce jsem si vyhlídl. Je to váš Prokop. Dejte mi ho, a dům Hajných jest vystavěn a pojištěn pro budoucnosť.«

Paní Hajná hned neodpovídala, ač ve mdlých očích jejích rozesmál se zásvit pravé mateřské radosti. Pan Vavřinec čekal netrpělivě, jak kostka padne.

»Pane švakře,« přetrhla posléze traplivou pomlku nemocná; »Prokop jest útlých, měkkých povah; nevím, hodí-li se k tomu, co vy mu v duchu ukládáte. Ráznosti a bezohlednosti, kterými vy jste zbohatl, v něm není.«

»Ale je v něm láska k práci, milá švakrová, je v něm skromnosť a šetrnosť. Co týče se útlé povahy, tu já rozumně ztužím a upevním. Nic se nebojte, že mu v něčem ublížím. Abyste věděla, jak poctivě s ním myslím, povídám vám, co jsem chlapci nikdy neřekl a co mu také do očí nikdy neřeknu, ale co říkám vám, jeho matce, a co musíte pro sebe nechati: já toho chlapce už po léta mám rád, ano tak jej mám rád jako otec vlastní dítě. Ne jmění, ne mamon, ale Prokop je moje největší radosť na světě.«

Matka obrátila se k Hajnému a podívala se mu do očí. Ty oči, povždy suché, měly v koutcích po slze. Nemocná vztáhla k němu pravici a promluvila slastí se zajíkajíc: »Dávám vám, švakře, Prokopa beze všech podmínek. Ach! nepomyslila jsem, že Bůh všecko štěstí schoval pro mne až na poslední dni a hodiny. Ó, Bože, Bože, jak šťastna po tolikerých trpkých zkouškách odevzdám ti duši!«

Paní Hajná se nevystonala; počátkem žní ji pochovali. Prokop přestěhoval se k panu strýci do pokojíčku prostě zařízeného, ale čistého a zdravého. Bylo mu krušno okolo srdce, když po prvé sklesl na židli při okně, jež vedlo do postranní ulice. Opustiti studie přicházelo snažnému jinochovi velice za těžko. Ale jaké porady a pomoci. Bylť nyní odkázán ve všem všudy na strýce, a vůle matčina byla mu svata. Strýc ovšem za dní největších jeho strastí mluvil a jednal s ním vždycky po otcovsku, ne sice chladně, ale také nikoliv laskavě, poněvadž to neuměl. Ctil jej, poněvadž toho zasluhoval, ale do jisté míry zůstával mu přece jen cizím. Mladé srdce jeho potřebovalo se na někom ohřáti a nikoho neměl, kdo by jej na okamžik aspoň k teplému srdci přivinul. Z krásných očí jinochových ukáply slzy, veliké a horké a kapaly mu do klína jedna za druhou. Nepozoroval ani, že strýc vstoupil do pokojíčka, a že chvíli

soucitně k němu vzhlíží. Konečně si ho Prokop všiml a všecek se rozmrazil.

»Milý synu,« promluvil k němu pan Vavřinec vážně a poměrně jemně; »slzami se ve světě nic nespraví. Ruka a hlava, to jsou ti praví čarodějí. Pojď, podíváme se do skladů.«

Prokop prohlédl oknem ven a líce jeho se rozradovalo, jakoby kouzelná jiskra chladnoucí srdce byla zažehla. Naproti v okně zahlídl krásnou, šťastnou, věčně směvnou tvář svého nejmilejšího kamaráda ze školy, Jaroslava Javorníka.

III.

Čtyři léta byl Prokop Hajný u pana Vavřince na učení a smířil se zplna se svým údělem. Za ten čas bylo mu ovšem mnohou hořkou hnětinku snísti a zvláště zimního času vzdychával v netopeném krámě za tichou a teplou školní síní jako za ztraceným Eldorádem, ale dobrá vůle a milovnost práce zvykne sobě třeba v Sibiři, a mladá krev a obrazivost učiní si i z pustiny útulný domov. Ostatně nebyl dům páně Vavřincův žádnou pustinou, naopak, bylo v něm živo a hovorno jako v úle, jen že každý šel svou určitou cestičkou, jak při práci účelně vedené ani jinak nemůže býti.

Prokopovi se ani ve snách nezazdálo, že se strýcem bude tak dobře vycházeti. Ovšem když uloženou věc dobře konal, marně očekával z úst jeho pochvaly, ale když někdy pochybil, neuslyšel také od něho pokary. Strýc zajisté spokojoval se pak s vážným poučením a vyslovoval důvěrnou naději, že budoucně chyba se nestane. A táž chyba zřídka dvakrát se opakovala; bylť Prokop bystrý a ochotný učeň a byl kromě toho opatřen prů-

pravou, jež v kterém kolivěk oboru praktického života vydatnou jest oporou.

Nelze upříti: pan Vavřinec uměl vychovávati, a třeba Prokop nevěděl, proč jej vychovává, těžil přece vděčně a upřímně z této výchovy, tak že starý kupec si potají mnul radostí nad bratrovcem ruce. Proto však ze své ohrady nevystupoval a jen jednou přesvědčil se Prokop, že má strýc přece srdce v těle. Jednou totiž Prokop postonával. Pan Vavřinec byl jakoby ho někdo proměnil. Úzkostlivě dohlížel k bratrovcovi, ptal se po všech jeho přáních a pokud bylo lze jim vyhovoval, ano i celé hodiny v noci při něm proseděl, po otcovsku jej těše a jemu posluhuje. Když Prokop ozdravěl a jemu z vděčnosti ruku líbal, podržel pan Vavřinec ruku jeho nápadně dlouho ve své pravici a pravil měkce a jemně:

»Ale, milý hochu! Vždyť jsme svoji a nikdy se zajisté neopustíme.«

Pan Vavřinec nemluvíval nikdy v množném čísle, a Prokop, jenž každé hnutí na něm měl vyhlédnuto, všiml si dobře toho jakož i měkkosti hlasu a závažného přízvuku, jímž slova: »jsme svoji« a »neopustíme« sesílil. Od této chvíle byl přesvědčen, že mu strýc nejen činí za pravé, nýbrž že i on došel u něho lásky, sice slovy neprojevované, ale v pravdě účinné. I vážil si nyní strýce dvojnásob a nosil k němu vzájemnou, pravé synovskou lásku, a jako že láska vše sladí, tak oslazovaly se mu potom všecky nepříjemnosti a potíže, bez nichž ovšem v strýcově domě nebylo.

Jiný živel, jenž dosti neutěšenou zahrádku povolání Prokopova úrodně ovlažoval, bylo přátelství s Jaroslavem Javorníkem, jež zaklíčivši v školských lavicích přes ně i do života obou jinochů se zaplétalo, a jak časem uvidíme, velmi těsně se zapletlo. Jaroslav pocházel z bohaté rodiny a byl jediným synkem po vojenském lékaři Javorníkovi, jenž někde ve Vídni za oběť padl

horlivosti u vědě své. Jaroslavovi bylo tehdy asi sedm let a matka jeho, velevzdělaná a líbezná to dáma, přestěhovala se se sirotkem do rodiště svého, kde tehdáž matku měla posud na živě. Tam, mezi svými, uvázla nadobro, odmítla všecka nabídnutí k sňatku a věnovala se veškerou bytostí svou výchově spanilého chlapce, jejž ona i domácí okolí téměř zbožňovalo. Javorník i Hajný sedávali ve škole vedle sebe, byli asi stejného nevšedního nadání a lišili se jen co do povahy. Jaroslav byl mysli živější a vzletnější a nedával se vpraviti do užších rubrik, jako klidnější a střízlivější Prokop. I hravostí svou a občasnou roztržitostí zavdával příčinu, že v úspěchu nebyl s Prokopem na rovni. Hoch přivedl si chudého spolužáka někdy domů, a pečlivá matka byla tomu ráda, vidouc, an způsobný Prokop ustálenější svou povahou úspěšně v jejího synáčka působí. Tak navykli oba hochové na sebe a přirostli k sobě pozvolna srdcem, a Prokop vynesl si z domu Javorníkových ten užitek, že přiučil se tam společenskému libomravu a jisté lahodě, s níž potkáváme se jenom u lidí, již o vezdejších starostech nevědí, a jež ve všech všudy poměrech dobře doporučuje.

Když Prokop Jaroslavovi pověděl, že musí jíti na kupectví, pozdvihla se z toho u Javorníků malá bouře, v níž Jaroslav byl hřímavým Perunem, a již paní Javorníková jen slibem spokojila, že sama se starým panem Hajným promluví. A skutečně hned druhého dne poprosila písemně pana Hajného k sobě na slovíčko. Pan Hajný ochotně se dostavil, a rozprávěli spolu asi půl hodinky o osudech Prokopových. Starý kupec poděkoval se co nejzdvořileji za vzácnou přízeň a náklonnost, jimiž milostivá paní opuštěného sirotka oblažuje, nevytasil se s pravdou a připomenul toliko, že jistotně doufá, že Prokopovi při kupectví aspoň takovou existenci zjedná, jaké by asi domoci se mohl mnoholetými studiemi, a prosil

ke konci jménem bratrovce svého, by tohoto i jako kupce ze své přízně neráčila vylučovati.

Určitý kupecký tón a otcovská vážnosť, s kterou pan Vavřinec při vší zdvořilosti vystupoval, zarazily útlocitnou paní tak, že nenabízela se ani s podporou k dalším studiím, jak prvotně učiniti zamýšlela, myslíc si, že jest věcí přece jen ožehavou, chtíti spoluurčovati osud lidí, již nejsou z naší krve.

Když Prokop stal se kupcem, nenadcházel nikterak Jaroslavovi, soudě dle střízlivé skromnosti své, že student již pro své ideálné snahy nemůže po přátelsku upřímně se k pouhému živnostníkovi míti. Tak přátelství, zvláště první léta, se mezi oběma jinochy ochlazovalo, ale neutuchlo. Jaroslav nešel nikdy mimo krám, aby Prokopovi přívětivě hlavou nezakývál, a kdykoli se potkali, potiskli si vždy ruce a učinili sobě na chvilku stojánky, aby si důvěrně pohovořili. Zřídka kdy, ale přece někdy, zašel si za prázdné své Prokop k Javorníkům a byl tam povždy jako starý známý rád viděn. Nejčastěji však viděli se přátelé u okna a za letních večerů si přes tichou ulici spolu i porozprávěli a dobrou noc dávali. Jednou dovolil si Prokop z přátelství Jaroslavovi řádně domluviti. Přišlať do města divadelní společnosť, z níž jedna mladá a vnadná herečka studentům učená kolečka mátla. Jaroslav, jenž byl již v oktávě a horlivě divadlo miloval, vzňal se k ní slaměným plamenem a začínal si s ní zamilované pletky zaplétati. In camera sinceritatis rozevřel své plápolavé útroby Prokopovi, svěřil mu, že má již slíbeno dostaveníčko pod lipami na Kozím plácku, při měsíčku, a že dostal již od své dulciney psaníčko láskou jen jen páchnoucí, kterýžto předrahý předmět mu také ukázal na přečtenou. Prokop, jenž byl již načichlý praktickým duchem páně Vavřincovým, psaníčko mu k největší žalosti jeho skonfiskoval, domlouvaje mu, že takovým pokoutným a neslušným jednáním by dobré

matce své způsobil nepříjemnosti, mrzutosť a zármutek, a žádal na něm rukou dání, že herečku pustí s nebeskými oblaky. Jinak že by vše vyjevil matince. Z této události vznikla trhlina v přátelství obou jinochů, jež se teprve po čase zacelila, když Jaroslav se přesvědčil, že Prokop nešťastnou jeho lásku matce nezradil.

Po čtyřech letech, když se Prokop řádně a důkladně kupectví doučil a i s polním hospodářstvím dostatečně obeznámil, poslal pan Vavřinec mladého Hajného na zkušenou do Prahy, doporučiv jej ke starým svým známým do většího obchodu. Po dvé léta zkoušel a tužil Prokop mladé síly své v české metropoli, scházeje se častěji s Jaroslavem, jenž v příčině studií svých se tam s matkou docela přestěhoval. Mladý Javorník oddával se studiím historickým a filosofickým, zamýšleje časem, jak mladým vědcům bývá obecno, při některých vysokých školách učitelskou stolici zaujati. O divadlo a slovesné umění zajímal se čím dále tím upřímněji, a mladý kupec rád se za prázdně své kochával v ideálném ovzduší, jež šířila kolem sebe povaha přítelova a z něhož čerpal poučení, blahodárně obzor jeho kupecký produševňující a osvěžující. Nerad odcházel od Jaroslava do Vídně, kdež po další dvě léta dle přání strýcova pro zdokonalení své měl tráviti. Odchod jeho od ladných břehů Povltavských zkrušoval tím tížeji jeho duši, poněvadž zanechával tam útlá kvítka první své lásky. Bylať to dcera samého jeho chefa, děvčátko v prvním máji panenství stojící, jejížto milostný obrázek utkvěl v hlubině mysli jeho. Zdali i v slečně Marii podobný k němu rozchvíval se cit, bylo Prokopa tajno; nebyl by však milencem, kdyby se byl podobné zlaté pravdy nedohadoval. On sám sice každého dne, aspoň v poledne i večer, dívku při tabuli viděl, leckdy s ní i porozprávěl, ale vždy ve společnosti. Leč i kdyby byl měl příležitosť soukromí s ní pohovořiti sotva by byl míval tolik ráznosti a smělosti, setřít

s panenské lilie krůpěj tajemné rosy, jež zavírala její srdéčko před ním. Nepodjatý divák by si byl ovšem všiml, že slečnino oko častěji úkradkem obrací se ke sličným a jímavým rysům jeho tváře a k ztepilé jeho postavě, nežli k jiným mužům při tabuli, a že zhusta déle při něm prodlévá, jakoby bylo kouzlem přitahováno: ale i z toho by byl soud o citu jejím nejistý a vrátký. Bylť Prokop v celém domě víc oblíben nežli jeho soudruzi pro příjemné obcování své, hlava domu sám vážil vysoko jadrné jeho vědomosti a zběhlosť při prodeji i v písárně, při jeho mládí neobyčejnou, ano sama domácí paní, jež byla neunavnou strážkyní dobrého tónu a v slovích i jednání až úzkostlivě odměřena, nejednou projevila, že kloní se přízní k jinochovi, jenž jistou salonní líbezností se krasochuti její zamlouval. Proč by tudíž i slečna nebyla pozornější k Prokopovi nežli k ostatním mladíkům, v obchodě jejího otce zaměstnaným? Kromě toho znal se pan Hostka, otec Mariin, s panem Vavřincem z dřívějších let, a i nynější stav jeho jmění byl mu povědom, byl tedy docela přirozený jeho soud, že Prokopu Hajnému kyne ne-li skvělá, aspoň dobrá budoucnosť, a proto všímal si mladého kupce více, nežli jiných svých podřízenců. Možná, že za důvěrnějších chvil i s paní o něm mluvíval, a že i nejmladší dcerušku svou do podobných hovorů přibírali, leč mysli mládcově, láskou po prvé vznícené, podobné myšlénky nepřipadly. Naopak zdálo se mu, že spanilá i bohatá dívka jeho touze příliš vysoko visí, a poněvadž jako kupec zvyklý byl jen s věcnými poměry počítati, snažil se ubrániti citu, jenž nebyl-li naprosto bezúčelný, jen stěží a teprve po delším čase a vážných bojích mohl dojíti ukojení. Leč lásky rozumem nepřemeleš, a když mu bylo rozloučiti se s domem Hostkovým, propadalo se nitro Prokopovo v bezladí, plné pochyb, tísně i bolů.

Byl konec měsíce října, den pošmourný, sychravý, větrný; den zrovna tak k umírání a těžkému loučení. Prokop vstoupil do návštěvny, aby se rodině poroučel. Byli všichni pohromadě. Hostka, paní i dcera; ostatní členové rodiny byli již ve světě. Hovor, od domácí paní zavedený a řízený, se přese všecken její takt trhal, jako by nějaká neznámá a nevlídná mocnosť dnes návštěvnu prochvívala. Prokop nebyl dnes pánem svých očí; upínalyť se stále na bledou Marii, aby obraz její do duše na věčnou památku uložil. Krátko pohovořivše vstali, a Prokop rozloučiv se s domácí paní a s panem Hostkou, přistoupil k slečně Marii. V tom okamžiku promluvily jejich pravice mluvou pravdivou, úchvatnou, společenskými ohledy neobmezovanou. Tlumený v srdci žár vystřelil jiskrou do spanilých lící dívčiných a zažehl je plamenným ruměncem, blankytný její zor se operlil a měkká a horká její ručka stiskla křečovitě jeho pravici. K tomu všemu postačil jediný okamžik. Prokopa přecházela paměť. Sebrav všechnu sílu svou přemohl se aspoň tolik, že slečnu k srdci nepřitiskl. Jak z návštěvy odešel, později se nepamatoval; leč odjížděje do Vídně byl přesvědčen, že nejkrásnější života svého úděl zanechává v matičce Praze.

IV.

Plán, jejž pan Vavřinec bratrovci svému předepsal, nekončil se dvouletou zkušenou ve Vídni. Muž, jejž obecně pokládali za lakomce, vystrojil Prokopa prostředky více nežli dostatečnými potom do Němec, aby tam na proslulé akademii zcela bezstarostně vyšším kupeckým studiím se mohl oddati. Prokop Hajný, jehož duch i povahy na zkušené ve světě utěšeně uzrávaly, vděčně uznával důmyslné plány strýcovy a prováděl je se své strany nejen horlivě a svědomitě, nýbrž i s pa-

trným zalíbením z trojích příčin. Předně předmět jeho studií měl proň skutečný půvab, pak viděl, že strýc chce z něho míti vyššího průmyslníka, jemuž by bezpečně svěřiti mohl po smrti své jmění, a posléze přibližoval se takto k Marii, jež zůstávala jasným jeho srdce ideálem, k tomu určeným, aby štěpy blaha a štěstí ovruboval dráhu jeho života.

Vraceje se z Vídně ku strýci, zastavil se u Hostkův a promluvil nejprve mezi čtyřma očima s bývalým svým chefem. Rozloživ a vyloživ mu po kupecku jasně a stručně plán svého života, svěřil se mu nepokrytě se svou láskou k dceři jeho a prosil ho za otcovský jeho úsudek o té věci a možná-li za přibližívé aspoň vyřízení; aby aspoň poněkud věděl, na čem jest. Hostek vyslechl jej pokojně a přívětivé a vyslovil se, že by po jeho mínění mladý muž rázu Prokopova byl zcela příhodným ženichem pro Marii, kdyby byl již průmyslníkem. »Tak, jak nyní se věci mají,« dokládal, »třeba ještě vyčkati; neboť na nadějích se blaho rodinné těžko a nejistě zakládá. Ostatně záležitosti srdce náležejí vlastně před forum paní mé. Jděte si, Hajný, k ní a promluvte si s ní. Ujišťuji vás, že podjata proti vám není, naopak že chová k vám sympatie z minulosti.«

Nedosti spokojen s tímto výsledkem ubíral se Prokop do hořejšího poschodí, aby vyprosil si slyšení u matky Mariiny, a bude-li mu dána naděje, vymohl si soukromou rozmluvu s Marií. Leč na chodbě potkal Marii s krásnou slečnou, junonské postavy a s obličejem po řecku úměrným, již mu domácí slečna představovala jakožto slečnu Amélii Méřinskou, nejlepší svoji přítelkyni. Slečna Amélie byla právě na odchodu a Marie ji doprovázela. Když jí, ovšem nikoliv bez rozpaků, Prokopa Hajného představovala, přeletěl ladné a kypré rty Améliiny sarkastický poněkud úsměvek, jehož si Prokop nevšiml, poněvadž byl vlastním nepokojem všecek zaujat.

Doprovodivši slečnu Měřinskou několik schodův dolů vrátila se Marie k Prokopovi a podávala mu ruku jako starému známému. Mladý kupec byl tak zaražen, že ani k pozdravu příhodného slova pro první okamžik nalézti nemohl. Však mluvil za něj zrak, jenž spočíval na dívce za poslední dvě léta rozkošně rozvité. Slečna začervenala se jako jahoda a pohlédnuvši stranou prohodila, že matinka zajisté ráda jej uvidí.

»A vy, slečno?« otázal se Prokop, zarážeje posud v řeči.

Marie, již posud držel za ruku, vzhlédla jaksi vyčítavě k němu a odvětila:

»Což bych tak dlouho tu s vámi stála, pane Hajný, kdybych vás ráda neviděla?«

»Měl jsem úmyslem,« rozmlouval se Prokop, »poprositi milostivou matinku, by dovolila mi s vámi v soukromí porozprávěti. Za věcí důležitou, pro mne velmi důležitou.«

Mariiny zraky svezly se rozpačitě k zemi. Neodpovídala.

»A Bůh mně vás přivedl dříve v ústrety,« pokračoval Prokop vzmužuje se. »Směl bych nyní, slečno . . .«

»Vím, pane Hajný, že jste dobrý muž a že, co vám tane myslí, jest i slušné i dobré.«

»Slečno, miluji vás.«

Marie mlčela, oči nepozvednuvši; jen prudší zavlnění ňader věstilo mohutný vnitřní rozruch.

»Jděte, pane Hajný, k matince,« odpovídala po chvilce hlasem, jenž zněl zvučně jako stříbrný zvonek; »a dovoli-li vám se mnou promluviti, buďte jist, že vás velmi ráda uvidím.«

To pravivši odbíhala ku své komnatě. Při dveřích se obrátila, a z očí jejích svítilo do duše Prokopovy nebe se sedmerem blahoslavenství.

Uvolněn a posilněn na duši přistoupil Prokop před domácí paní. Hovor jich protáhl se téměř na hodinu, byv jen na několik minut přerušen odchodem paní Hostkové, jež odešla k dceři, by potřebnou poptávku sama u ní učinila. Když mladý kupec odcházel, měl Marii na polovic slíbenu. — Štěstí jeho lásky záviselo jen na dvou podmínkách: předně měl jeho strýc s ním býti stejného mínění stranu jeho volby, a za druhé měl si teprve Marii odvésti, až samostatný závod bude míti založen. Ostatně bylo mu povoleno se slečnou si dopisovati, a nabídnuto, pokládati mateř Mariinu za druhou svou matku, jejíž upřímné rady se ve všech života okolnostech mohl dohlašovati.

Spokojen odejel k strýci svému, u něhož hodlal několik dní před odjezdem svým do cizozemska pobyti. Svěřil se mu zcela upřímně a doprošoval se po synovsku jeho rozhodnutí.

Pan Vavřinec vážil a vážil, až odvážil. Pak pravil, jakoby četl z knihy:

»Obával jsem se, že se chytíš ženských, leč příliš zle to podle všeho nedopadlo. Nemíti groše a žádati s úspěchem za dceru kupce, jaký jest Hostka, k tomu patří duch. Máš ducha, Prokope, a děláš vychování mému česť. Znám Hostku, stojí pevně a k šmejdu se nesníží. Dcera jeho není na zahození, poněvadž je ze spořádané, majetné rodiny. Nevidím na volbě tvé žádné chyby, ač měl jsi dosti času ještě, pomýšleti na ženitbu. Nyní půjdeš do akademie, pak podíváš se na nějaký čásek do Terstu a Hamburka a ke konci do Nového Yorku.«

Prokop zbledl.

»Ano,« pokračoval pan Vavřinec, dobře si Prokopa všimnuv, zcela pokojně. »Pak založíš si po rozumu svém vlastní hnízdo a uvedeš si do něho družku. O prostředky buď bez starosti. Slíbil jsem ti, že budu ti otcem i matkou; tys jednou můj a já svůj plán s tebou musím

provésti. A co se týče mého svolení, odevzdám ti krám a hospodářství do správy a zítra si zajedu do Prahy, bych na své oči všecko viděl. Nerad bych, abychom koupili zajíce v pytli. Pozejtří přijedu a povím ti. Jsi-li spokojen?«

»Jsem.«

»Dobře mluvíš, Prokope. Nyní podíváme se po krámě. Třeba, aby se ti paměť občerstvila, zapomněls asi trochu na drobný obchod.«

Druhého dne záhy z rána odejel pan Vavřinec do Prahy a šel zrovna k Hostkovi. Vyjednávání jich bylo krátké a zábavné.

»Víte, pane Hostko,« pravil starý kupec, »že Prokop Hajný stojí za jedenkrát sto tisíc, v samých jistých realitách a úpisech?«

Hostka, jenž věděl, že Hajný před několika lety znamenitý los vyhrál, pozoroval, že prodává Prokopa pod cenou. I pravil:

»A má dcera stojí při oddavkách aspoň za šedesát tisíc.«

»Dobře. Podejme si ruce.«

Stalo se.

»A nyní podívejme se k milostpaní a slečince,« navrhl starý Hajný.

V saloně sice samorostlý stařec mnoho effektu neučinil, a zkoumavý jeho pohled Marii až znepokojil, rovněž jako jeho plán s Prokopem, jejž zcela suše před paními rozvinul. Leč matince osnova páně Vavřincova nebyla proti mysli. Mohlať tak ještě po několik let dceru doma míti, což jí bylo velmi milo.

Přes noc již pan Vavřinec v Praze neostal, aby ušetřil peněz, a přišed domů složil Prokopovi, jenž nedočkavostí div neumíral, za tepla účty ze své návštěvy u Hostků.

»Všecko je v pořádku, Prokope; leč byl bych raději viděl, abysi sobě byl vybral co do těla silnější nevěstu. Zdravá žena, hochu, stojí za dukáty. Po obědě viděl jsem u Hostků jinou slečnu, její přítelkyni. Kdyby ta byla Hostkova, bylo by mně to milejší.«

Za několik dní odejel Prokop přes Prahu za dalším povoláním svým do cizozemska. S nevěstou svou i s Jaroslavem udržoval stále živou korrespondenci; se strýcem jen, pokud bylo umluveno. Rozumí se, že jak mu bylo jen poněkud možno, do Prahy k milované Marii dojíždival, aby v přítomnosti její nalezl úlevy v strastech, srdce jeho již povážlivě hnětoucích. Leč strýc stál na svém jako ukován. Ale nebylo mu také popřáno, aby se dočkal ovoce ze štěpu tak pilně pěstěného. Když Prokop dokončoval svou zkušenou daleko za oceánem, odehrával pan Vavřinec, ošetřován starou svou hospodyní, paní Hložkovou, a dvěma dělníky u něho sešedivělými, poslední scénu životního dramatu ve svém jednoduchém pokoji. Stařec náš býval vždycky zdráv a byl na se velmi pozoren a počítal ještě na několik aspoň let života. Leč přepočítal se a bylo to snad po prvé a jistě naposledy, co se za svého života přepočítal. Nemoc, vystupující z počátku jen mírně jako vánek do listí zadouvající, obořila se za několik dní do vetchého jeho těla jako vichřice do starého stromu, převalila jej na zem a odklidila s dějiště. Víme, že ukládal se do věčného pokoje sám sebou spokojen, odhodlaně a tiše. Poslední jeho slova byla: »Vše v pořádku,« a v pravdě neostavil po sobě nic v nepořádku. Nenamítejte, že nedočkal se blaha, jež mnoholetou neúnavnou prací chystal bratrovci svému: vždyť všechy plány jeho, jako paprskové v ohnisku, sbíhaly se v Prokopovi, a o tom byl zúplna přesvědčen, že jest zcela »v pořádku«.

Spoluobčané pokládali pana Vavřince za boháče, ale teprve když závěť jeho byla soudně otevřena, po-

divili se, jakého bohatství zanechal. Hostka dobře a bystře soudil, že prodává mu Prokopa pod cenou; ženich jeho dcerušky stál za mnohem, mnohem více, než mu jej pan Vavřinec cenil. Kromě dvou legátův po tisíci zlatých, z nichž jeden připadal městskému chudobinci a druhý měl býti základní jistinou, z níž úroky na okrašlování města se měly obracovati, a kromě nepatrných celkem odkazů, jimiž vzdálenější své příbuzné obmyslil za to, že dotíravostí svou mu mrzutosti zplozovali, bylo všecko dědictví Prokopovo.

Dědic, jenž za několik neděl po smrti strýcově do svého rodiště přijel, nedal se štěstím, jež v klín mu padlo, nikterak osloniti, ba nevyšel hrubě ani ze své míry a ještě téhož dne pokračoval v osnovách, po léta již skládaných, jak by totižto nejvhodněji jistiny své ve smyslu svém i strýcově umístil. Po tom zašel si na hřbitov. Zde vyptav se, kde strýc leží, poklekl k pahorečku, na jehož hlíně, dešti zrýhované, již tu i onde travička se zelenala, a zatanul v přemýšlení. Fantastiky a filosofování v smýšlení jeho bylo poskrovnu; vystupujíce z hlubiny duše na vědomí skládaly se myšlénka za myšlénkou v pásmo jasné a průhledné, jehož provodnou nití byl výrok, jejž jednou po nemoci jeho, když byl ještě na učení, strýc k němu učinil: »Jsme svoji a nikdy se zajisté neopustíme.«

Odcházeje od prostého hrobu strýcova byl Prokop přesvědčen, že vstupuje na práh nového, samostatného života, jehož prostor štěstí manželské po boku Mariině tak prohřívalo, jako první sluníčko krajinu k úrodě připravenou.

V.

Krajina, v níž po několika letech se svými přáteli a kromě toho ještě s hloučkem lidí, jiż bohdá časem se nám stanou také milými, se shledáváme, není krajinou, jež by barvojasem oko nám oslňovala, nebo mohutnými obrysy krasocit náš vděčně jímala. Jest to územíčko, příjemné a útulné, železnicí nedotknuté, napolo již v horách. Nad rovinu předčí tím, že pouhá přímka a polnosti, více méně jednotvárné, v ní nepřevládají, a že vzduch jest čerstvější, prosycený pryskyřičnou vůní blízkých lesin; před horami má to, že obrysy jsou jemnější, rozhled volnější, půda úrodnější, lid zámožnější a měkčí a podnebí lahodnější a stálejší. Jsouť v krajině naší světlejší stránky roviny s výhodami hor takořka v jedno slity a pravda přísloví, že kdo chce štěstí trhati, musí sirotkem býti, dotvrzovala se na Prokopu Hajném i v krásných letech jeho mužství, když volil pro rodinu svou sídlo, kde mínil rozvíjeti praktickou činnosť svou. Štěstí si již jednou při něm zalíbilo a šlo již za ním jako věrný stín.

Záhořany byly třeba vesnice, jako jsou jiné vesnice, ale jistá aerugo poetica přimlouvala se za ně k srdci jemnocitného diváka. Ty střechy kryté došky, větrem a sluncem, deštěm a sněhem zhnědlými; ty světlé zahrady s polorozpadlými ohradami ze dřev, jen aby ten boží dobytek a husy do nich nemohli; ta okénka zeleně natřená s bazalkami, balzamínami a s muškáty a sem a tam s poetickou rozmarinou, libě rozehrávala obrazivosť i básníka i malíře a každého, kdo smysl má pro idylickou rozkoš národní poesie. Sem, do milého českého závětří, uvedl Prokop spanilou choť svou, ne snad aby po sybaritsku zde trávili dni své, nýbrž aby při průmyslné práci požívali z darů boží přírody v pokoji a lásce.

V Záhořanech byla již od let padesátých přádelna na hedvábné látky, řízená zvláštním správcem; dům, jemuž náležela, byl sídlem ve Vídni, a majetník jeho přicházíval sem jen ob čas na prohlídku. Zboží z ní mělo dobré jméno i živý odbyt, a závod odchoval si časem v Záhořanech i okolních osadách spolehlivé dělnictvo. Chef domu skoupil časem asi tři lepší usedlosti v rozsáhlé vesnici, sloučil polnosti jejich a založil dvorec. Mělť na mysli syna svého, jenž postonával a jemuž dle ohledání lékařova podnebí v Záhořanech dobře mohlo svědčiti. Kromě toho vystavěl mu při továrně úhledný a pohodlný dům a založil při něm dvě zahrady, jednu zelinářskou a druhou pro zábavu. Syn netěšil se dlouho v Záhořanech z čerstvého vzduchu a zdravé vody a po dvou letech cítě na sobě, že poslední věci se blíží, odjel i s rodinou do Vídně, kde zemřel. Na jaře po tom odklidila Morana i starého a osvědčeného správce z přádelny, a počala tato i s dvorcem pustnouti, hlavně proto, že i sama hlava domu snad pro stáří, snad i pro trapné upomínky na syna a snad i pro jiné nahodilé nepříznivé okolnosti o Záhořany náležitě nedbala. Leč i k prodeji se starý pán neodhodlával, snad také pro upomínky na syna, jenž liboval si ten krátký čas velmi v Záhořanech.

Oženiv se prodal mladý Hajný výhodně všecek majetek svůj po strýci v rodišti svém a rozhlížel se čile po poli, jež by prací svou zaujal. Uslyšev o Záhořanech zajel si tam, prohlédl zkušeným okem předmět a zavezl tam pak i ženušku svou, jíž Záhořany a předkem zámeček, zahrady i dvorec velmi se zalíbily. Uváživ, že hedvábné zboží má stálou cenu i jistý odbyt, a že při dostatku jistiny Záhořany co do výnosu znamenitě by se daly zvelebiti, pustil se opravdově do vyjednávání s vídeňským domem, odklízel opatrně překážky, jež v cestu se mu stavěly, a přivedl posléze koupi k místu za výminek obstojných. Vládna hojnými prostředky dal

se čerstvou silou i chutí do obnoveného díla, rozšířil přádelnu, opatřil ji stroji, podle moderní vědy technické i prumyslové zdokonalenými, a upravil ji vůbec tak, že přísné oko jeho v částech i celku uspokojovala. Opatřiv ji pak dobrými technickými silami, přístojným dělnictvem i vhodnou hmotou výrobní vpustil do ní duši průmyslu, páru, a zahájil s ní práci s týmž asi požehnáním, jakýmž posýlá do světa spisovatel knihu, do níž uložil, co pracně vydoloval ze samých dolů duše své, a od níž doufá, že pokryje jméno jeho ctí a uznáním. Aby i dělnictvo podniku svému naklonil, pracovalo se téhož dne jen tři hodiny za plnou mzdu denní, a o polední bylo přiměřeně, beze vší okázalosti a zbytečné zábavy vyčastováno. Vůbec zjednával si nový pán u podřízeného lidu sympatie jednak tím, že práci důkladně rozuměl jako nejzkušenější dělník, že vlídně a spravedlivě ke každému se měl a že nedával na sobě onen horečný hlad po bohatství a zisku viděti, jenž hltavě se ukájí z mozolův a potu dělnictva. I paní Hajná milojemným zjevem svým, i něžná láska mladých manželu prospěšně působila v rolníky i dělníky a otupovala hroty nespokojenců, bez nichž ovšem ani závod Hajného nebyl.

I hospodářskému dvorci, jenž sám sebou byl pěknou živností, věnoval Hajný příslušnou péči, aby postavil jej na výši časového pokroku a učinil z něho vůbec rolnictvu svítivý příklad. Že z vědomostí o polním hospodářství, jichž nabyl hned u strýce svého, vydatně těžil, bylo zcela přirozeno, a starší rolníci ze vsi, již to na svých zkušenostech si zakládali, hned první rok přikyvovali uznale hlavami, když na panských polích spatřovali úrodu, jaké se docilovalo. Na nové, nevídané stroje chodili se dívat jako na divadlo, a statný, tučný skot budil jich zálibu. Jen hospodyně broukaly, že panští kromě slepic drůbeže nechovají, ale rozumné hospodáře neobrátily ku své víře. Vůbec šel o Hajném jeden hlas,

že i jako polní hospodář nikde by neprodělal, a jeho jméno vyslovovalo se hned první rok po Záhořanech i okolí s úctou.

Leč opusťme již místa práce, přádelnu a dvorec, i vstupme do panského domu, kde z této práce zlaté uzrávalo ovoce podle výroku páně Vavřincova a kde vévodské žezlo leželo v útlých a bílých rukou mladé paní Hajné.

Panský dům byla budova moderní, dosti rozsáhlá a velmi pohodlná. Četné komnaty byly vesměs vkusně a nikoliv se židovskokupeckým přepychem zařízeny, a jevily příjemnou shodnosť. V každém pokoji bylo viděti libý rozměr, souhlas barev, jednoduchosť, pohodlí a eleganci. Mladý Hajný viděl mnoho ve světě a vytříbil si i z té stránky krasochuť, a i jeho paní chodila při matince své do dobré školy. Místnosti pro všední potřeby, jako kuchyně, špižírny a příbytky pro služebné, byly v přízemí do zadu umístěny a nerušily v ničem celkový dojem. I zvenčí dům pěkně vypadal; byl k jižní straně průčelím obrácen, o jednom poschodí a beze všech přízdob. Od jara až do sv. Václava měla okna vesměs železné žaluzie, jež od stěny, bílé jako křída, malebně se odrážely; v přízemí přikrýval zeď s valnou část loubinec. Na písečné prostoře před domem stálo souběžně s domem šest ještě mladých lip, a mezi nimi bylo po kole s květinami. Za domem a v levo i v pravo byly zahrady. K domu přijíždělo se velikým dvořištěm mimo přádelnu; v pravo vedla cesta ke dvorci. Přádelna stála zrovna při silnici okresní, jež dělila Záhořany ve dvě polovice valně nestejné; od silnice v levo, kde větší část vsi ležela, šla poloha do kopečka, na druhé straně, kde panský dům i dvorec stál, s kopečka. Nejníže byly lučiny řádně rýhované, tudíž bez mokřin. Na pahorcích a dále na kopcích zelenaly se jehličnaté háje a lesy; i ve vsi samé byla hojnosť stromoví.

Od těch dob, co jsme ji v otcovském domě, v Praze, viděli, změnila se mladá paní Hajná valnou měrou. Nebyla to již ona vzdušná dívka s panenským ostychem v líci a s pohledem takořka do neznámého ráje zírajícím. Lepě urostlá její postava zmohutněla poněkud, ale i nyní nebyla by asi podle realistického gusta nebožtíka pana Vavřince. Bylať posud slaba, jak lidé říkají, ale nebyla žádnou křehotinkou; formy těla jejího časem přece zplněly a sesilněly, a ze všeho jejího zjevu prosvítala ona něžnosť a rozmilosť mladých ženušek, jež bezděky rozehřívá mysl každého muže, a i v zaschlém srdci starých paniců tytýž var i klokot způsobivá.

I oko již neklopila jako druhdy; zíralať přímo a otevřeně, jakoby si byla vědoma té síly, že blaho kolem sebe rozsívá každičkým pohledem, jakoby věděla, že jest povinna oblažovati každého, kdo před oči jí přijde, a jakoby jí milo bylo, aby každý podíval se do ráje jejího nitra. Selští lidé povídali si o ní, že vypadá jako ženská s nějakého svatého obrázku, a prostomyslné přirovnání toto dosti připadalo ku pravdě. Účes nosila nyní volnější a malebnější nežli za svobodna, a hojné, plavé její vlasy s tím přísvitem do zlatova výborně slušely k bělostné pleti, již každinké duše hnutí jemným růžovým nádechem prorážело. Linie její hlavy vystupovaly nyní určitěji a lepěji, a rtové jen jen kynuli luzným blaženstvím.

Aby břímě domácnosti mladou paní příliš neunavovalo, dala jí matinka sebou do Záhořan paní Turečkovou. Tato byla padesátnice a vdovou po nějakém úřadníčkovi. Osiřevši s jediným chlapečkem Zdeňkem v třicátém svém roce, hledala si výživu jako kuchařka a hospodyně v lepších domech, a dovedností, počestností a uhlazeností svou získala si časem dobré jméno, starajíc se při tom pečlivě, aby ze Zdeňka se něco pořádného stalo. Mladý Tureček byl nyní zaměstnán v písárně Hajného, a byl to mladík

živé letory a řeči měl jako voda a byl pravým opakem matky své, jež byla zamklklá a od rána do večera plna starostí, tak že jí Hajný říkal »pečlivá Marto«. Panstvo chovalo se k Turečkové vlídně a otevřeně, ona však nikdy ani o vlas nepřestoupila meze odvislého svého postavení, trvalé přízně si takto dobývajíc. Zdeňka držela stále »pod metlou«, jak on říkával, i míval s ní často pravý kříž a kde mohl, uklízel se opatrně z jejího dohledu. Hajný, jenž na podřízence své měl ostré oko, byl s ním spokojen.

První rok minul Hajným v Záhořanech v práci, lásce i nezkaleném blahu. Učiniv výroční rozvahu, byl Hajný i s průmyslným závodem i s dvorcem spokojen, žádná obchodní nehoda ho nepotkala, ač nebyly časy nejpříznivější, a kojil se opodstatnělými nadějemi, že v budoucnosti bude ještě lépe. Po roce přerušily jednotvárný proud dvě nové rodinné události; jedna radostná, druhá žalostná. Na masopustní neděli povila ženuška Prokopovi synáčka, zdravého a roztomilého, jemuž bylo dáno po přání jejím jméno Jaroslav. Než pokřtěn byl, byla stranu jména malá šarvátka s matinkou v Praze, jež churavíc poněkud v zimě dle slibu svého do Záhořan se nemohla odvážiti, a jež viděla v tom nechvalitebné uchýlení od dobrého libomravu, že prvorozenci nemá se dostati jména na prvním místě podle děda a na druhém podle otce. Leč na přímluvu pana Hostka i Prokopa, by obmezováním přání jejího Marie se nezarmucovala, stala se posléze povolnější a vzala za vděk s Jaroslavem, za to však otalovala poněkud se slibem, že do Záhořan co nejdříve přijede. Ale proto musili jí přece nejprve Prokop a pak Marie každého dne zprávu dávati, jak daří se jejímu vnukovi.

Druhá událosť žalostná bylo úmrtí starého pana Hostky, jenž asi půltřetího měsíce po narození Jaroslavově ze světa rychlým způsobem vykročil. Poněvadž

obchod v Praze nejstarší syn po něm přejal — mladší byl při vojště — a manželka jeho nenáležela k miláčkům paní Hostkové, nedala se babička dlouho prositi, aby nadobro odstěhovala se do Záhořan, posud odstrkovaných. Pro dobrý tón zůstala, ač s nechutí, ještě dva měsíce v Praze u syna a pak dala se zetěm Hajným do Záhořan odvézti. Do Jarouška zamilovala se prvním pohledem, a musili dítě i s kojnou do jejího pokoje přestěhovati; byla to první podmínka, již si předpisovala. Prokop již se obával jiných nových, tužších, ale k radosti své se zmýlil. Jaroušek babičku všecku přeměnil a jaksi na měkko a povolno naladil, tak že ji skoro nepoznávali, a srdečně se tomu těšili, že úzký kruh rodinný příjemně rozšířila. Vůbec nebyla stará paní žádnou paní tchyní z veseloher. Prokopa pokládala nejen před světem, nýbrž i ve skutečnosti za neobmezeného pána a hlavu domu, a vidouc kolem sebe to krásné štěstí manželské, delikátně o to dbala, aby přítomnosti její ani stínem se nepřichmuřovalo, a namanula-li se příležitosť, spíše zeti nežli dceři stranila, vidouc, ana povaha Prokopova, na venek po kupecku odměřená, v domácím županu posuzována pravdivé úcty hodna jest. Hajný se jí odvděčoval tím, že na venek jí prokazoval úctu jako první dámě domu a doma k ní i v nepatrnostech projevoval příkladnou pozornosť. Jmění její spravoval svědomitě jako své vlastní a bedlivě odhrnoval všecky všední starosti od ní, by stáří její plynulo u něho zcela pokojně. Po bývalém hlučnějším a pestřejším životě se jí nestýskalo; Jaroušek jí poskytoval zábavy i zaměstnání s dostatek, a chtěla-li tomu, i starostí.

Kromě cest, jež bylo Hajnému za obchodními záležitostmi častěji podnikati a z nichž obyčejně něco zábavné oživy do rodinné selanky na Záhořanech přinášíval, málo kdy zahýbal čerstvější vánek z venku domácí tišinou. Několik návštěv z vybranějšího sousedstva, jež se první

léta v domě Hajného vystřídalo, nezanechalo tam po sobě trvalejších stop a nevystupovalo celkem z mezí společenské zdvořilosti. Jen pan Mamert Borovec, statkář z Vražna, potomek nějakých staročeských zemanů, neodešel, jak přišel. Byl to asi padesatiletý panic s lysou hlavou, očí mžouravých a potutelných, obdařený samorostlým humorem, a podávající se bez ohrádky tak, jakým právě byl. Pro vzdělání se za svého mládí právě neupotil, a chování jeho nebylo beze hran, kterými tu i onde »šťouchl« — byl to jeden z terminů z jeho slovníka; ale upřímnou povídavostí svou, osolenou žertíky, a vůbec jistou původností svou přichýlil si hned první návštěvou Záhořanské. Zdržel se tam dobrou hodinu a obeznámil mladé manžely dokonale s letopisy všech svých tří lásek, jež vesměs nešťastně proň se skončily, a s pamětihodnějšími nimrodskými kousky svými. Bylť náruživý myslivec a hrozně rád jedl křepelky s rejží. Hovoře užíval velmi rád slovíčka ›račte‹, a okolní elita říkala mu ›pan Račte‹, z čehož ostatně jeho česť ›nedostávala rýmu‹. Pan Račte přicházel častěji do Záhořan, třeba Hajný mu každé návštěvy neodplatil, a aby byl u Prokopa ve zcela jasném světle, vyložil mu, proč přichází, tak upřímně jako svaté písmo:

»Víte, pane Hajný, mně se u vás líbí pro vaši milostpaní. Já takto pro ženskou zástěru ani palcem bych nehnul, ale pohovořiti si čtvrť hodinky s vaší milostpaní, je přece jenom gusto! Ale nemusíte žárliti! Já vím, že by vzala na mne pohrabáč, a zasloužil bych toho. Takový dub chvála Bohu nejsem! Ale kolem ní svítí vždycky sluníčko, a našinec se také rád zahřeje — tak pozdáleči!«

Hajný se musil přívětivě pousmáti. Věru, takového seladona nebylo by se báti! A pak mu chvála ženušky jeho lichotila, poněvadž byl přesvědčen, že vychází ze srdce upřímného. Od té chvíle přál panu Mamertovi

Borovci a škádlíval jím ženušku svou. Tato si dobře pamatovala, že ji přirovnává k sluníčku, a kdykoli zavítal do Záhořan, svítila mu tím lahodněji. Ano o svátku svém pozvala jej i k obědu, a na důkaz milostné přízně své dala mu předložiti i křepelky s rejží, jež mu paní Turečková tak upravila, že se chválou div nezalkl.

VI.

Jiná osobnost, již častěji bylo v komnatách domu pana Hajného vídati, byl suchotínský farář, Drahokoupil, do jehož pastýřského stáda Záhořany náležely. Byl to dobrý čtyřicátník, vysoké postavy, ruměnných tváří, havraních vlasův a otylého těla, jehož zevnějšek byl poněkud zanedbán. Dlouholetým pobytem mezi lidem selským byl zdrsnělý poněkud a ve společnosti obcoval trochu nesměle a hranatě. Kromě toho šňupal. Co do povahy byl Drahokoupil dobrák, pohodlný v myšlení i jednání; byl sám se sebou i se světem spokojen a farizejského neměl na sobě nic. Labužníkem nebyl, ale chutným a vybraným darům božím přál, a ideálem jeho byly zlaté hodinky, na něž za duchovní praxe své, nepříliš výnosné, se nemohl zmoci. Borovec si jednou o svátku jeho dovolil s ním žert. Vyčenichal někde u nějaké modličky staré modlicí knihy s názvem »Zlaté hodinky« a přinesl mu je v úhledné krabici darem k svátku. Byla právě na suchotínské faře větší společnost, a Drahokoupil věřil upřímně, že mu zlaté hodinky přináší, dokud se pravý obsah krabičky sklamaným jeho očím neobjevil. Nevykládal žert ten Borovcovi ve zlé, ale měl naň přece trochu s vrchu, a když se sešli, vynasnažoval se poctivě, nějaký bodlavý vtipec vystřeliti, před nímž však Borovec nezalézal »za borovici«.

Drahokoupil vlastně teprve po příchodě staré paní více se ukazoval v Záhořanech. Nabídnuv se jí, že za nebožtíka pana Hostka zádušní mše sloužiti bude, byl od ní vlídně přijat a byl od těch dob u nábožné stařenky v jasných očích. Pozorovala ovšem, že co do dobrého tónu a společenského cviku mnoho se faráři nedostává, ale ctihodný stav jeho, jakož i vlastní její zbožná mysl měly ji k tomu, by shovívavé již oko jedno při něm zamhouřila. Kromě toho zamlouval se farář staré paní, jež při svých výdajích velice byla šetrna a licoměrnosti nenaviděla, svou nezištností a prostoduchostí, a tak mnohý klípek z okolí přijala od něho také za vděk. Na konec zvolila si jej také za svého almužníka, poněvadž chudinu již ze svého povolání dobře znal a ona nerada někomu almužnu udílela, o kom nebyla přesvědčena, že jí hoden jest. Tu i tam povídali si lidé pošeptmu, že Drahokoupil jen proto u staré paní Záhořanské omítá liščím ocasem, že peníze u ní čije, a Borovec vypustil někde peroutné slovo, že prý se snad nyní přece zlatých hodinek domodlí, ale to byly všecko jen pamlsky utrhačných jazyků. Drahokoupil vševlády peněz ani neznal aneb aspoň neuznával; i nepřipadlo mu ani ve snách, že babička Záhořanská lichou směnku jeho ideálu promění ve zvučný kov. Spíše přimlouvalo se ke pravdě, že zdravá poesie domu Hajného přitahuje k sobě jeho mysl, jež poesie milé domácnosti nikdy před tím nepoznala a neochutnala. Ostatně nebýval nikdy obtížným hostem v panském domě a stavíval se tam obyčejně, když míval nějaké zaneprázdnění ve vsi, a poněvadž i tvar i obsah jeho myšlének byl krotký, neprobuzoval v nikom živější sympatie, aspoň toho času.

Ze dřívějších poměrův udržoval i Hajný i roztomilá jeho paní každý po jednom a těšili se z nich posud tak vroucně, jako za svobodna, ač dělo se to jenom dopisováním. Paní Hajná nezapomněla pro manželské své štěstí

na svou zlatou, veselou Mély, a muž její při vší práci a činnosti pro rodinu na nejstaršího a nejmilejšího svého přítele Jaroslava. Za zimních večerů, kdy rozpásané živly kol panského domu své divoplesy prováděly a na tabule v oknech zlobivě dorážely, jakoby chtěly dobyti se na lidský blahobyt uvnitř: bývalo pochoutkou mladým manželům, přemítati listy v knihách paměti své. V komnatě, příjemně vytopené a mírnou vůní prostoupené, sedávali v měkkých křeslech v zamilovaném svém koutečku při lampě a očima, ať tak dím, se líbajíce povídávali, Marie o Mély a Prokop o Jaroslavu, že často nepozorována minula hodina, v níž docházívali do ložnice. To bylo první rok, ale i potom, když mamá a Taroušek do hospodářství přibyli, nebylo téhodne, aby nebyli v hovor pojati nepřítomní přátelé, a i sama stará paní ráda o nich poslouchala a sama svým příspěvkem ochotně se účastnívala. Došlo-li psaní od slečny Amélie nebo Jaroslava, byl den v domě Hajného jasnější a výměna myšlénková plynnější a jímavější, a kořenívaly ji častěji potyčky, vzniklé z různého mínění manželů o těch neb oněch myšlénkách ve psaní obsažených. Marie stranila přítelkyni, Prokop příteli, ač oba v tom se snášeli, že oba jsou povahy nevšední, pro něž jeviště skutečného života jest poněkud kluzko.

Slečna Amélie Měřinská žila posud v Praze a ucházela se, jak Hajný někdy vtipkoval, o to, aby do cechu starých panen přijata byla. Poněvadž neměla již rodičů, bydlila u své staré tety, paní to nejlepší společnosti, jež krásné a rozmarné neteři činila pomyšlení a v duchaplnosti její se zhlížela. Jsouc jměním svým zcela neodvislá, odbývala četné nápadníky, jižto všudy směle mohli zaklepati, ocelivým výrokem, že dokud jí nebudou dvacet čtyři léta, své šíje pode jho manželské neohne, a kdyby jí sám turecký padišah nabízel pantofel. Vzdělání její, jímž se věru pro pouhou okázalost v společnosti nena-

máhala, bylo i obsáhlé i hluboké a nevtipkováno o ní na licho, že čte Ovidia a Horatia bez slovníku, a že by se úspěšně měřiti mohla s mnohým graduovaným synem Aeskulapovým. O vzdělání v obecném smyslu mluvívala s pohrdou; úctu chovala jenom k vědění a vyhledávala-li společnosť mužů, byli to jisté učenci nebo mužové prakticky činní. Hladcí a sladcí bohatýři parket nešli jí ani k oku ani k mysli. Klepalo se o ní, že jest mužatkou, ale spanilou, puvabnou a rozumnou mužatkou, a mělcí salonní lvové věru nevyhledávali s ní souboje. Krásná pleť kárala ji z výstřednosti a starší, zkušené dámy nevěstily jí šťastných osudů. To vše slečně Amélii nebylo neznámo, ale kritikou tou nehnětla se na srdci a jednala vždy tak, jak sama za dobré uznávala, nepřestupujíc však nikde meze konvenience.

Že snad nejvroucnější láskou v životě svém k slečně Marii Hostkové se přivinula, lze z toho vysvětliti, že neshledávala při ní mělkosti jako při jiných stejnověkých dívkách ze své společnosti, a že mužnější její povahu vábila asi ona tichá, čistá ženskosť, jež z nitra Mariina v přirozené ryzosti se vyvírala. Marie naproti tomu uznávajíc spravedlivě duševní převahu Améliinu jako slabší květina připínala se důvěrně k silnějšímu kmeni její duše. Přátelství obou dam datovalo z ústavu a potrvalo i za let panenských, a stará paní Hostková ráda je viděla, poněvadž slečna Měřinská měla bezúhonnou turnyru a nikdy se nepokoušela v útlou duši Mariinu něco ze svých výstředností vštěpovati, nebo tolik připouštěla i matinka Mariina, že při dobrém jádře svém není Amélie bez výstředností.

Když Marie se zasnoubila a všecko to štěstí panenské lásky před přítelkyní důvěrně odhalovala, poletoval častěji úsměšek po ladných rtech Améliiných, ale ostřejšího posudku o manželském stavu nikdy nepronesla, aniž kdy

o tom pochybovala, že Prokop není hoden té vzácné lásky, poněvadž viděla v něm muže v práci vyrostlého a pro práci zaujatého, třeba obor kupecký byl celým jeho světem. Za družičku však Marii nešla, tvrdíc, že tento úkol poetický k její mužné povaze se dobře nehodí. Leč svatební slavnosti se súčastnila zároveň s Jaroslavem, jenž Prokopovi byl za svědka. Znala se s ním již od vidění, ale posud nevzala si práci nějak jej oceniti, třeba věděla o jeho poměru k ženichu přítelkyně své. V očích jejích byl jenom mužem téměř dokonalé krásy a uhlazeného zevnějšku, jehož kníry, patrně se zálibou pěstované, jsou z nejpěknějších v Praze. Pan Javorník, jak se zdálo, byl již zpředu proti ní zaujat, poněvadž za hovoru s ní tu i tam poněkud pichlavé latinskou floskuli prohodil, což mu slečna Amélie tím odplácela, že za vhodné příležitosti mu posloužila s bodlavě zkomoleným veršem z jeho básní, jež znala z časopisů. Kromě těchto špiček, jež u ostatní společnosti povšimnutí nedošly, nesblížili se sobě o Prokopově svatbě ani za mák, a pan Javorník soudil asi tak o slečné Amélii, jako ona o něm, že jest totiž krasavice v pravdě junonské postavy, jež kromě toho svou řeckou hlavu má vyšperkovánu duchem, na němž si nemálo zakládá. Dále uznával jako ona o jeho knírách, že oči její jsou z nejpěknějších v Praze. Více aspoň o ní Prokopovi neprojevil, když potom jednou o ní se rozhovořili.

Jaroslav byl tehdáž již profesorem a doktorem filosofie, a matka jeho nebyla již na živu. Vzletné jeho plány o stolici učitelské na některé universitě se scvrkly v téměř pošetilou naději, poněvadž přes všecko nadání své měl něco z motýla na sobě, a rád těkal od předmětu k předmětu, nemaje dosti mravní síly v sobě, by zahloubil se celou duší v jedinou vědu. Hlava jeho byla více universálního rázu, ale nejraději kochávala se v umění všech tvarů, popředně v slovesném umění, v němž se

sám i vlastní silou pokoušel, leč více jako krasoumný ochotník nežli jako opravdivý dělník. Nebylť zkrátka mužem práce, a bez vážné a usilovné práce neobejde se umění rovněž tak, jako věda a jako všecko na světě. Dramatická poesie a divadlo byly posud jeho Rosinantou, a on sám, jakkoliv již třicátník, byl Don Quijotem, jenž kopím svým do větrných hradů míří. Bylo snad také vadou při něm, že nedostávalo se mu žádosti po zevnější cti a slávě. Pobídky z této strany byly by asi hlavu jeho pobodly k snaze i práci účinnější a zdárnější. Také i jmění jeho bylo mu asi na závadu: přebytek, pohodlí a vybraný stůl ještě málo znamenitých lidí člověčenstvu odchovaly.

Jaroslav nevycházel nikdy z učení a o prazdninách náruživě rád cestoval. Znalť Švýcarsko i Norsko, matku umění, Italii, matku moderní kultury, Francii. Po zemi práce, Anglicku, a zemi spekulace, Německu, netoužil. Vlasť svou, Čechy, Moravu a Slezsko, znal dosti podrobně a pro zájmy národní měl živý cit i jasné porozumění a v lichoskvělou světoběžnosť nezapadal. Byl přesvědčen, že jako jen ve vlastní mluvě lze jest modliti se a básniti, jen v uvědomění národním lze býti něčím samostatným. Kdyby jej byla slečna Amélie z té stránky znala, více vřelosti by se bylo přimísilo k jejímu o něm soudu.

Že i Hajný i paní jeho hned první rok Jaroslava i Amélii k sobě zvali do Záhořan, bylo podle toho, co posud jsme vypravovali, zcela přirozeno. Leč slečna Méřinská vymluvila se Marii tím, že prý svou osobností, nepříliš poetickou, nechce prvoroční líbánky její přikaliti.

»Myslím,« pravila zcela zjevně v dopise svém, »že vy dva úplně sobě letos postačíte. K čemu k lepému celku přivěšovati zbytečný přídavek!«

Javorník předstíral cestu do Paříže, dávno již zamýšlenou, ale myslil asi zrovna to, co jasně pověděla slečna Amélie.

Druhý rok byl pokládán pro smrť starého pana Hostky za rok smuteční, a slečna Amélie i pan Javorník již z dobrého tónu návštěvu odřekli. Třetího roku přijel Jaroslav na několik dní, jen tak na obhlídku. Kašlal trochu a liboval si velmi v Záhořanech. V roztomilé komnatce své složil idylu nadepsanou: »Na čerstvém vzduchu«. Líbila se v kruhu rodinném, a on podle jejího nadpisu pokřtil dům Hajného. Nápad ten se ujal, šířil se pozvolna a zůstal pak již domu. Téhož roku v létě měla slečna Amélie tetu poněkud chorou a nemohla do Záhořan. Ale slíbila svatosvatě, že na přesrok ji na Čerstvém vzduchu budou míti tak dlouho, pokud jim bude libo a pokud jich vůbec neomrzí.

Hned na začátku června pak skutečně slovu dostála. Měla také k tomu zvláštní příčinu. Zamilovalť se do ní pán skvělého postavení, jenž nedal se nikterak odbyti, ji všudy na paty se věšel a rázností svou a neoblomnou trpělivostí mermomocí ne-li srdce, aspoň ruky její se chtěl zmocniti. Slečně Amélii stala se tím Praha v pravdě protivnou. Vzchopila se k činu a předstírajíc cestu do lázní tajně se uchýlila na Čerstvý vzduch. Tam byla jista a svobodna, a Prokop jí rukou daním slíbil, že chrániti ji bude pavezou domácího práva, kterému slibu také svědomitě dostál, hned jak první psaní od ženicha z Prahy došlo.

V červenci potom dostavil se Jaroslav, tenkrát na celé prázdniny. Před tím doufala slečna Amélie, že jest jista. —

Život na Čerstvém vzduchu se rozvolnil a rozproudil.

»Zrovna jakoby hrsť hrachu mezi holuby hodil,« podotkl jednou případně pan Račte.

VII.

Ano, pan Račte!

On takto pro ženskou zástěru ani palcem nehnul, ale taková ženská jako slečna Mély, to je rozprávka zcela jinšího kalendáře! Borovec nebyl sice světem zběhlý, ale panen světu podobných viděl dosti, že by jich ani za hodinu nespočítal. A jeho bývalé milenky, Anička, Katuška i Filoména byly panny jako z růže květ a z lilie stonek, ale proti slečně Mély byly přece jen slepice proti labuti. Tak zobrazoval si v duchu pramateř Libuši, tak spanilou Majolenu, tak Marii Terezii císařovnu!

Ten den, když po prvé ho svedla Fortuna na Čerstvém vzduchu se slečnou Mély tváří v tvář, měl pan Borovec noc nepokojnou, zrovna jakoby zítra měl jíti na jeleny, kteréžto vrchovaté rozkoše myslivecké posud neokusil. Druhého dne po tom vybral se na křepelky, dal pět ran a ani jednu netrefil. Sám věrný jeho nohsleda, ohař Imam, postavil se po páté ráně a podíval se naň, jakoby řekl: »Styď se, starý hochu!« Pan Račte se také před psem zastyděl, ale co to bylo platno. Sedl si na mez a rozumoval:

»Inu, nějaký dojem jsem přece učinil! Smála se, až se řehtala! Slečna Mély je svobodna, já jsem svoboden. A Vražno není také na zahozenou a šlechtictví. Inu ovšem, ale tak . . .«

Podíval se na Imama, jenž vedle seděl. Co to bylo? Ten pes se mu opět smál. Pan Račte napřáhl ruku. Imam se opatrně odklidil.

Kdyby bylo šlo po jeho, byl by zaměřil rovnou na Čerstvý vzduch. Kdyby aspoň byly křepelky! Takto . . . Třeba bylo opatrnosti; třeba sečkati, vyčkati, nezadávati si; to hlavní věcí při ženských!

Pan Račte zaměřil k Vraženskému dvoru; zadumán, všecek nesvůj.

Téže skoro chvíle, co Borovec na mezi první nitky své čtvrté lásky si shledával, seděly na Čerstvém vzduchu všecky tři dámy po snídani v jídelně a bavily se včerejší návštěvou. Pan Račte učinil skutečně dojem na slečnu Mély. Aspoň se ještě dnes pomyšlením naň srdečně »řehtala«, strhujíc i mladou i starou paní do veselého tercetta, jehož thématem byla zjevná odpověď Améliina, že kdyby byla aspoň o dvacet let starší a pan Račte neměl lysinky, že by si jej i Vražno opravdově nadcházela.

Přišed včera v pravidelnou hodinu na návštěvu, aby se ohřál na svém »jasném sluníčku«, usedl si jako obyčejně v návštěvně opodál něho »na konec povídaniny«. O novém hosti na Čerstvém vzduchu nevěděl posud pranic. Maje jako obyčejně na pilno se svou řečí nepustil paní Hajnou ani k slovu, tak že mu návštěvu novou ani oznámiti nemohla. V tom zazněla ve vedlejší komnatě hra na klavír umělá a líbezná. Borovec překvapen se odmlčel, a když kousek chýlil se ke konci, odvedla jej paní Hajná do vedlejšího pokoje, kdež na prahu stanul starý panic jako přimrazen. Od piana zvedala se naproti němu slečna Mély ve všem svém půvabu, pro ň zrovna opojném. Z těsně přiléhavých šatů šedé barvy a mdlého lesku, na ňadrech do čtvř rohů vystřižených a na rukou jen k ohbí loktů sahajících svůdně vystupovaly plné tvary jejího těla plasticky krásného; kol obnaženého hrdla měla šňůrku perliček a kol bělostných loktů luzné oblosti po zlatém kruhu. V hojnu kaštanových vlasů, jež přirozeně zkadeřeny zpředu do úzkého čela se hrnuly, měla vetknuta dvě polorozvitá růžová poupata tmavonachové barvy. Popošedši asi na krok stanula při pianě, a postavou její, rovněž tak imposantní

jako půvabnou, dovršil se spanilý její zjev v jednotný, úchvatný dojem.

Zraky upjala zvědavě a přívětivě na příchozího pána.

Borovec nevěděl samým podivením, kde jest. Oči jeho se vyvalily a ústa se nepoeticky rozevřela. Bylo mu, jakoby prudkovonný zápach ze žapanských lilií jej z nenadání omámil. I když paní Hajná vzájemné představení vykonala, nemohl se k dobré paměti sebrati. Slova se mu v divné směsi pletla na jazyku, jindy tak ochotném, a kdyby se byl nestyděl, »byl by sobě hned jednu dal«, že dělá ze sebe tak dřevěného panáka.

Slečna Mély se potutelně pousmála.

Borovec se vzpamatoval a krokem španělského granda šel jí ruku políbit, při čemž se jeho lysina u vší své velebnosti očím slečniným presentovala. Rtové její sebou nelibě škubli, hned však přišpulili se k humoristickému úsměchu, jenž rozhodnou dostal převahu.

Borovec rozvázal, zavěsiv pásmo své výmluvnosti na ruce, již právě byl slastí se rozplývaje líbal. Vychvaloval do nebe ty »zlaté ručičky«, jež umějí tak mistrně na klavír hráti; vypravoval, že sám jest »ohromný« milovník a ctitel hudby, a litoval, že aspoň rok slečnu nezná; neboť pak že by »se opovážil« ji za nějaký nový kousek prositi. Slečna Mély domnívajíc se, že jest hudebník, nabídla mu, aby jí nějaký kousek jmenoval.

Borovec přišel do rozpaků.

»Andulko, mé dítě,« pravil, »je tuze krásná píseň.«

»Však on, pan Borovec, nadarmo právě tuto píseň nevolí,« prohodila škádlivě paní Hajná.

Slečna nevzpomněla hned na první nešťastné jeho lásky předmět a rozuměla, že přítelkyně naráží na druhý verš jmenované písně, a že pan Račte vtipně takto napověděl pod barvičkou, jak se mu zalíbila. I pousmála se naň koketně a zahrála mu variaci na požádané théma.

Borovec se rozehřál až na dno samého srdce, a když poodešli do návštěvny, natáhl všecky kolíky svého umu, aby před slečnou svou osobnost do nejlepšího světla postavil. Damy uhodly jeho úmysl a navzájem se přičinily, aby nevyšel z proudu, a starý panic byl sám na sebe hrd, že činí dojem. Rozpovídal se o všech možných i nemožných věcech, ale o nešťastné své tři lásky ani nezavadil z dobré příčiny; vždyť jediný vroucný pohled z krásných hnědých očí slečny Amélie stál aspoň za půl kopy minulých milůstek. A slečna věru zraků svých od něho neodvracela, a zdálo se mu zcela určitě, že se oň zajímá. Také »jarní sluníčko« nazvalo jej dnes asi třikrát »milým« hostem, ano zaprosilo si ho i k obědu, což blaženost jeho dovršilo; neboť pomyšlení, že posedí si hodinu a více se zbožňovanou slečnou, bylo mu průzorem do ráje neskonalého štěstí. Při tabuli seděl zrovna vedle »čarokrásné víly« a jedl dnes za tři; neboť to byla již zvláštní jeho přirozenost, že každou vznikající láskou i hladu mu stejnou měrou přibývalo. Leč co do pití byl opatrný, aby snad nevyvedl nějakou hloupost, těše se v duchu, že doma již dorazí, co na čerstvém vzduchu proměškal. K slečně Mély byl učiněna pozornost, tak že ostatní si skoro na to naříkali, a ona se mu za to odvděčovala i laskavými pohledy i přívětivými pohovory, z nichž však místy vykukovaly jemné špičky, ostatním patrné, jeho oslněným očím však neviditelné. Leč nadšení jeho pro slečnu dospělo chlumu téměř závratného, když pan Hajný po tabuli navrhl, projíti se v zahradě mezi růžemi. Návrh byl radostně přijat, a Hajný podal rámě matince. Ženuška jeho potutelně se usmívajíc zmocnila se střelhbitě druhého ramene a slečna Mély zůstala Borovcovi. Vsunuvši s gracií přímo okouzlující svůj měkký a bělostný loket mu do nabízeného ramene, přivedla všecku jeho nervovou soustavu do elektrického omamu, a když dokonce loket svůj pohodlně na ruku jeho položila, pro-

chvíval teploučký dotyk jejího těla starého panice blaženostì téměř šílenou. Jak do zahrady sestoupili, později ani nepamatoval, jen to věděl, že vedli se za ostatními poněkud dále než měli, neboť i Prokop i jeho paní několikrát se k nim obrátili se škádlivým dotazem, proč tak daleko zůstávají pozadu. Když čas byl se poroučeti a dámám ruku líbal, cítil neomylné, že prsty slečny Mély ruku jeho stiskly; jen tak na čtvrť vteřiny, ale stiskly ji.

»Doufáme,« prohodila mladá paní, »že nenecháte nás dlouho na sebe čekati!«

»Ó, hned bych se na Čerstvý vzduch přestěhoval,« odvětil dvorně panic; »neboť dnešní den byl z nejkrásnějších mého života.«

Radosten, že s poznámkou tak trefnou dojem své osobnosti v Záhořanech dovršil, Vraženský odešel.

Když byl z doslechu, připomenul Prokop:

»Věru, naší Mély prší štěstí zrovna do zástěry. Sotva před jedním utekla, rozvírá již druhý před ní toužebné náručí!«

Upřímný smích rozezvučel se po zahradě mezi růžemi.

Několik dní po tom vrazil pan Račte se svým Imamem do fary suchotínské.

»Viděl jste ji?« bylo první jeho slovo.

»Koho?«

»Inu ji, ji . . . Slečnu Mély, na Čerstvém vzduchu.«

»Viděl, předvčírem.«

»Co jí říkáte?!«

»Je to zralá krása.«

»Zralá krása! Co! Je to ženský anděl!«

»Snad naposledy vaše staré srdce nechytilo?«

»Příteli! S padesáti lety není srdce žádný škvarek! A pak jsem statkář; krásné postavení!«

Drahokoupil viděl, kolik bilo. Příležitost se mu sama podávala, aby Borovce dopálil pro zlaté hodinky.

»Povídali také o vás,« prohodil ledabylo.

Borovec sebou trhl.

»Povídali!? A co, příteli, prosím vás, co?«

»Inu něco o vaší pleši.«

Pan Račte sežloutl, jakoby polykal rebarboru.

»Tak, tak, inu tak . . . a co ještě, příteli?« otazoval se chladněji.

Farář si myslil, že mu Pánbůh již nevinnou lež odpustí. Zalhal si, aby Borovce znepokojil, a pravil: »Povídali, že se podívají k vám do Vražna. Pan Hajný vypravoval slečně, že máte tam polohu romantickou.«

Borovec se vzpřímil radostí a nadějí.

»A kdy, příteli, kdy?«

»To nevyjednáno, ale zdá se, že brzy. Máme nyní nejpříhodnější počasí.«

»Pravda. Zrovna tak na výlety. Děkuji vám, příteli, za tu zprávu. Musím domů; buďte tu zdrávi, jak na lukách trávy!«

Odkvapil do Vražna, objednal ještě téhož dne dva zedníky, truhláře a přibral z dvora lidi, by myli, drhli a smejčili. Téhož ještě dne poslal do města pro čalouníka, aby dal nový povlak nábytku v paradním pokoji, a vůbec zpřevracel ctihodné sídlo své, po léta zanedbané, na ruby.

Paní Marjánka, hospodyně jeho, hořela jen jen nepokojem i strachy. Vždyť všecko podobalo se na vlas tomu, jakoby její velitel se chtěl oženiti a čekal návštěvu ze strany nevěstiny. Ptala se přímo a nepřímo a vyzvídala, dala pána svého stopovati, ale upokojení nenabyla. Vzdychala a hubovala, kudy chodila. Konečně! Když již Vražno měl nový kabát i prádlo, došlo psaníčko ze suchotínské fary. Co by byla za to dala, kdyby je byla mohla pro sebe podržeti, nebo aspoň pro sebe dříve přečísti. Nešlo to, nešlo . . . Zmalomyslněla.

»Děj se vůle boží,« vzdychla bojem zkrušena a donesla je pánovi.

Borovec si v duši zavýsknul; myslil nejinak, nežli že odpoledne bude výlet na Vražno. Přehlédl samou radostí na nápisu ruku Drahokoupilovu. Roztrhl obálku a četl.

Farář psal, že hrozí jeho lásce nebezpečenství. Včera že přijel z Prahy na Čerstvý vzduch onen doktor a profesor, jenž loni tam byl, a není prý žádné pochyby, že přijíždí za slečnou Mély, a že asi v brzce bude něco slyšeti o zasnoubení. On, totižto farář, že nemůže za to státi, ale zdá prý se mu, že uhodil zrovna na pravdu.

Pan Mamert Borovec vrhl sebou na duši podlomen na pohovku nově potaženou, o níž snil, že zbožňovaná Mély první bude na ní seděti. Sklopil hlavu, že lysinu její bylo v celém rozsahu a obsahu viděti, a vzdech za vzdechem utrhoval se z jeho sklíčeného srdce do prostory parádního pokoje. Nepozoroval ani, že vstoupila paní Marjánka a že jej v pravém slova pojmu studuje.

»Zaplať Pánbůh!« oddychla si hospodyně; »dostal špatnou novinu. Ze ženitby nebude nic.«

Jaroslav byl na Čerstvém vzduchu.

VIII.

Že dr. Javorník, jehož návštěva již po celý rok u Hajných ohlášena byla, přibyl, nevyrušilo slečnu Mély z olympského blahobytu, jehož nyní plným douškem požívala. V domě Prokopa Hajného bylo bohudík dosti prostory i dosti podmínek, že dva hosté, a byť i sobě nebyli příliš milí, tam zcela volně vedle sebe mohli žíti Kromě toho bylo nyní nejpěknější letní počasí, a tudíž oprávněna byla naděje, že společenský život rozprostraní se do luhův i lesův i okolních dědin. Také se profesor,

vyjímaje předpisy v domácnosti platné, těšil na čerstvém vzduchu plně svobodě, a první týden se kromě stolování hrubě ani doma nezdržel, vyhledávaje si zábavu v přírodě. Ač byl již červenec, nepokročilo léto v okolí záhořanském jako v rovině. Vzduch v otevřeném kraji již příliš teplý provívaly chladnější vánky z hor, vůní lesní prosycené; rostlinstvo tu ještě neodkvétalo, nýbrž pestřilo se v barvách svatebních. Na lukách byla senoseč, a živé barvy šatů dělnického lidu, po lučinách roztroušeného, odrážely se v příjemném pohybu od zelené půdy. Zlato sluneční a nezkalená modrosť oblohy rozjasňovaly mysl i prohřívaly hlubinu citův.

Dr. Javorník znal již z lonského roku zajímavější partie kolem Záhořan, letos však pouštěl se dále na výzkumných svých cestách, a nebylo téměř půldne, aby si nebyl našel nějaký malebný koutek nebo vděčnější vyhlídku. Výzkumné ty vycházky a výsledek jich poskytovaly pak čerstvou potravu i koření zábavám popoledním i večerním, a Hajný říkával pod žertem profesorovi »náš poetický dodavatel«, ač při mnohých dodávkách byl dodavatel poněkud liknavým poetou, nestaraje se hrubě o to jimi oblibu vzbuzovati. Z části byla příčina toho také ta, že dr. Javorník na venkově se jal vážněji přírodními vědami popisnými obírati, jež nebyly právě skvělými stránkami jeho vědění; zejména zajímal se o botaniku a hmyzosloví a nudil někdy něžná ouška svých posluchaček věcmi, na nichž se libosti doslechnouti nemohly. Nějakou vtipnou výčitku slečny Mély nebo mladé paní snesl již z horlivosti vědecké, nebo mstil se za ni pohovory, školou ještě více páchnoucími. Jinak byl k mladým dámám delikátním společníkem, ale nic více, a zacházeje se slečnou Mély byl zvláště na se pozorným. Před starou paní hrál si na dokonalého kavalíra nikoli bez příměšku ironie, což však jejímu zraku, stářím již oslabenému, ucházelo.

Asi po témdni přišed na svých vycházkách do Suchotína zastavil se na chvíli u Drahokoupila. Za řeči vyzradil mu tento, jak pan Račte na Čerstvém vzduchu o slečnu Mély chytil; svěřil mu, jak dovolil si s Vraženským žertík nalhav mu, že Záhořanští ovšem i se slečnou do Vražna se chystají; jak Borovec upřímně na vějičku usedl, a aby královnu srdce svého v domovině své důstojně mohl uvítati, sídlo své panické za dost drahý peníz, podle svých nejlepších vědomostí, vyšnořiti dal.

Jaroslav se rozesmál, až se za boky popadal. Skvostné tyto noviny byly tučnými mandely pro jeho mlat, právě prázdný. Nerozvažuje dlouho odhodlal se činně připojiti k intrice, jež již divadelním rázem svým se mu do duše zrovna zamlouvala. I přemýšlel již o tom, jak by osnova s úspěchem se rozpřádati dala, z čehož farář jej vytrhl znova poznamenávaje:

»Nesmím vašnostem ještě jedné věci zamlčeti. Pan Račte se svatě domnívá, že jste vy sám za slečnou Mély přijel, sumou, pokládá vás za svého soka, velice nebezpečného.«

Dr. Javorník změřil očima faráře.

»Zdá se,« připomínal, »že i mne bez dovolení vplítáte do pletek.«

»Mea culpa, pane doktore,« omlouval se farář. »Neměl jsem nic zlého na mysli.«

»Nuže, mějte si pardon,« odvětil zase přívětivě Jaroslav; »ale prosím, aby se to bylo stalo naposledy.«

»Dávám ochotně slib, že naposledy.«

»Ví-li někdo kromě vás a Borovce o té intrice?«

»Ani živá duše.«

»Sedněte, velebníčku, a pište.«

Drahokoupil poslechl, Jaroslav mu říkal do péra:

»Velectěný příteli! Dnes dopoledne byl u mne profesor Javorník návštěvou. Tloukl jsem u něho opatrně

na keř, však víte, že stranu slečny Mély. Accipe, care amice, sinceram gratulationem: je to zarytý bezženec, jenž svatý stav manželství pokládá za putnu pošetilosti. Ipsissima verba! Před touto bouřkou netřeba zalézati do boudy. Bůh požehnej Váš úmysl se slečnou Mély. Chci v modlitbách na dobrý jeho zdar pamatovati.«

»Poslední věta je trochu příkrá pro mne,« namítal Drahokoupil.

»Beřte ji za pokutu za hřích na mně spáchaný.«

»Nereptám, pane doktore.«

»Dopis pošlete ještě dnes dopoledne panu Borovcovi.«

»Pošlu; poslíček je právě po ruce.«

Když psaníčko nastoupilo cestu svou, Jaroslav se rozloučil. Vraženský panic měl právě senoseč, a poslíček přinesl je za ním na luka, znepokojiv prve příchodem svým v panském domě paní Marjánku až do dna srdce.

Doktor vracel se polními cestami domů. Měl hodný kousek cesty před sebou a pokdy k rozjímání. Podél cesty vlnilo se žloutnoucí obilí, a charpy, vlčí mák a koukol v jednotvárné žluti připadaly mu jako dětská poesie v prose životní. Odkud se vzala v mysli jeho tato myšlénka? Drahokoupil nevědomky ji v ní probudil. Psalť Borovcovi, že on za slečnou Mély přijel, že tedy uchází se o její lásku. Věru, Jaroslav divil se své vlastní povrchnosti, že myšlénka tato, přece tak přirozená, posud mu ani nenapadla, sama od sebe že mu nenapadla. Snad mají myšlénku tu i manželé Hajní, snad stará paní, snad Záhořany a celé okolí, snad i slečně Mély není cizí, třeba jí nebyla právě sympatická. Rozpomínal se, zdali by některý projev myšlének na Čerstvém vzduchu k ní neukazoval, ale nedomyslil se žádného kladnějšího výsledku.

Zastavil se. Proti němu přicházelo vesnické děvče s hráběmi, čerstvé jako malina a sličné jako polní růže.

Sklopilo oči, pozdravilo a šlo dále. Jaroslav se obrátil, když popošlo, a děvče se také po něm obrátilo.

Patrně se líbil dítěti přírody, proč by se i slečně Mély nelíbil? Žena jako žena, a kdyby měla učenosti i fantastikou hlavu napěchovánu, srdce se nedá venkoncem přestudovati.

Všecka veselost, jež přírodní silou mysl jeho v Suchotíně projala, vytratila se z ní, a vážné pomysly, druh za druhem, vystupovaly z ní, snujíce se vespolek v střízlivé rozjímání.

Jaroslavovi byla třicet a tři léta; byl tudíž v nejjařejších letech svého mužství. Byl zdráv, bohat, osvícen, samostaten. Zahrada života stála před ním rozevřena; mohl sáhnouti po tom i onom ovoci a do syta si ho natrhati. Hladověti nebylo mu usouzeno; před nemírou chránila ho jeho osvícenosť a mravné jádro, již z domova v něm vypěstěné. Cestu životem určoval si sám; překážek, s něž by nebyl, posud nepoznal. Jen jednomu stromu posud se vyhýbal: stromu manželské lásky a účinné, obětovné práce pro rodinu. Proč? Zde stanul. Théma, jež předstoupilo před něj, žádalo volné, neúkvapné rozvahy.

V okruhu, v němž žil, viděl dosti dívek s pěknými a vzácnými vlastnostmi, z nichž kynuly naděje, že budou z nich dobré ženy a řádné matky. Věděl, že kdyby té neb oné si byl přál a přání projevil, nebyl by býval oslyšen. A přece nikdy nepronesl určitého přání, ač láska nebyla mu knihou cizojazyčnou.

Sladké nesmysly!

Sladký nesmysl mu byl, když muž za větru a mrazu celé hodiny po ulici přešlapává, aby jen několik vět mohl promluviti se svou milenkou, nebo docela na deset, dvacet kroků ji jenom spatřiti.

Sladký nesmysl, když muž v dílně, v písárně nebo při psacím stole se pachtí, aby žena jeho mohla šustiti

v hedvábí a dávati se okoukávati v divadle, v koncertní dvoraně a po promenadách.

Sladký nesmysl, když prostý muž větší polovici své skývy ženě a dětem dává a s menší sám se spokojuje, ač žaludek jeho má dosti místa pro skývu celou.

Sladký nesmysl, když výtečný muž perly umu svého na cestu hází, aby je krásná nožka ženy jeho pošlapala, táž nožka, jež dobře by choditi mohla po písku a v prachu.

Sladký nesmysl, když muž úkol Parčin sám na sobě páše, nebo jiným hasí života svíci skrovnou, že jistou ženu nemůže dostati, nebo že žena ta ho nechce.

A čím byl život jeho bez lásky až posud?

Sladký nesmysl! Ale slasť zůstávala jemu, a nesmysl ztracel se v tom obecném poli nesmyslů, jež slove život.

A kde mravnosť této filosofie?

Vzdejme česť tomu, co necti hodno není. Jaroslav nebyl blaseovaný hejsek ani bradáč, a věděl jen tolik, že neví, má-li pravdu čili nic. Že pravdu má, netvrdil sobě. Podstata jeho vniterná nebyla prázdna zdravého jádra, což i z toho viděti bylo, že skoro toho litoval, že okamžitou náladou se dal strhnouti a říkal do péra Drahokoupilovi dopis, jenž musil pošetiti mysl Borovcovu, směšnou láskou rozjitřenou. A nestál-li pan Račte i se svou pošetilou láskou na postavci lidském o hodný stupeň výše nežli on, filosof sladkého nesmyslu? Již že otázku tu k mysli připustil, právem lze jest souditi, že nebyl Jaroslav bez mravnosti. Leč aby byl k Borovcovi šel a řekl mu: „Člověče, my chystáme vám čapku s rolničkami," k tomu nebylo v něm dosti odvahy a síly. Aspoň posud. Posud byly sladké nesmysly proň mocným magnetem, posud míchal do sladkých nesmyslů sebe, Borovce, slečnu Mély a snad i celý svět. A když vstupoval do Záhořan, měl již uzavříno, že půjde odpoledne na kus sladkého nesmyslu do Vražna. Po obědě vypra-

voval o Suchotíně a prohodil, že má chuť odpoledne se podívati do Vražna, a tázal se poněkud pichlavě, nechtěla-li by slečna Mély s ním výlet podniknouti. Slečna se lehce nevolí zarděla a odpověděla, že posud nikoliv, snad že časem.

Staré paní se otázka jeho nelíbila; nezdála se jí býti zcela nahodilou. Zbystřila zrak i sluch, leč pro dnes bez úspěchu. Hravě otočil doktor hovor na jiné pole.

Odpoledne, když Jaroslav odešel, Prokop v továrně byl a mladé dámy s nejnovějším modním listem uchýlily se někam do stínu zahradního, vyjela si s malým Jaroušem stranou k Suchotínu. Najednou se jí staré oko zajiskřilo; kus před Suchotínem z lesíka vycházel jí Drahokoupil v ústrety. Dala se s hochem s faetonu sundati a popošla kus s farářem. Vyptávala se ho opatrně, o čem dopoledne s profesorem rozprávěli. Farář již z úcty k domu Hajných neprozradil ani slovíčka o tom, co projednávali o Borovci. Když odjížděla domů, byla stará paní upokojena; ne však docela. Zdálo se jí přece, že farář nemluvil dnes tak prostě jako jindy, a nebylo nemožno, že více zamlčel nežli proslovil.

Česť domu šla jí nade všecko; umínila si, že bude na stráži.

IX.

V besídce, v libém chladu položené a popínavými růžemi popjaté, seděly v rákosových křeslech mladá paní a slečna Mély proti sobě. Zabíraly se v důvěrný hovor.

»Jsi nějak nepokojna, Mély,« prohodila mladá paní.

»Jsem. Dnešní otázka dra. Javorníka jest toho příčinou.«

»Myslím,« pokračovala paní Hajná, »že otázka byla nahodilá.«

»Nemyslila bych. Cit vlastní mně to praví, a z desíti případů jen jednou cit klame.«

»Cit?« otazovala se mladá paní, upřevši na přítelkyni vyzvídavý zrak.

Slečně Mély povyskočil na lících lehký ruměnec. Sklopila oči.

»Což myslíš, Maruško, že jsem bez citu?« odpovídala novou otázkou zraky pozvedajíc.

»Ach, nikoli! Ale myslím, že citem nedáváš se ovládati.«

»Citem ani pojmem, nýbrž vyšší jich potencí, vůlí. A proto jsem nepokojna, že mi k citu chybí pojem.«

»Tys od jakživa filosofka. Ale já chodím prostou cestou a musím ti říci, že tě ta Javorníkova otázka zamrzela.«

»Mrzí mne.«

»A víš proč, má zlatá dušičko? Protože doktor není ti lhostejný. Nebo kdyby ti byl lhostejný, proč by tebe otázka, na pohled přece nevinná, mrzela?«

»Protože někde slyšel něco zvoniti, že starý troud Borovcova srdce zde o mne chytil, a protože chce mne tím nabírati. Samo o sobě vzato, nic zlého v tom není, a může to býti neškodné koření pro domácí zábavu; ale k sobě-li hledím, nerada bych nesla útraty té zábavy. Neupřeš, že v Javorníkovi jest žíla satirická, jest kousek Asmodiho; já vím, že satirou proskakuje duch, ale sama bych ráda stála mimo terč a nerada bych, aby dnešní jeho pichlavá otázka byla snad začátkem celé neutěšené litanie.«

»Jsi příliš důtkliva, drahá Mélinko, a svědčí to jen o tom opět, že doktor není ti tak cizí, jak bysi ráda tvrdila.«

»Vidím, že chceš mne, Maruško, dnes již dopichovati. Připouštím, že je Javorník krásný muž, že má krásné . . .«

»Kníry.«

»Budiž, a nadaný, a že má ducha. Ale třicet let již mu minulo, a pověz mně, co posud dokázal, co dokazuje? Či vzchopuje se k nějakému činu, muže důstojnému? Ó, podívej se jen na svého muže! Mnoholetou prací, odříkáním, sebezapíráním i bolestným strádáním provedl, že starý, bezcitný lakomec přízeň i všecko jmění naň vnesl; po léta toužil a vzdychal po tobě ve světě a zachoval svou lásku v původní ryzosti a spanilosti; založil rodinu, pro niž dnem i nocí radostně péči vede; zjistil vám blahobyt pro budoucnost a zemi vám proměňuje v malý ráj. Co jest Jaroslav proti tvému Prokopovi? Pídimužík proti bohatýru!«

Slečna Mély se odmlčela; vřelý zápal rozléval se po ušlechtilých jejích lících. Kroky v písku zašustěly; přicházel Hajný.

Mladá paní vyskočila jako laňka a běžíc mu v ústrety volala: »Přicházíš v nečas, mužíčku, mohl jsi tam ještě chvíli zůstati.«

Při tom chopila oběma rukama jeho hlavu a vtiskla mu polibek na tvář. Prokop ji k sobě přižehl a zvednuv ji od země zatočil jí do kola tak prudce, že šaty jí létaly.

»Přijdu později,« pravil, slastí rozjařen; »klepejte si, děvčata, do vůle boží. Musím bez toho podívati se do dvorce k Velemínovi.«

Stisknuv Marii ručku, odkvapil ze zahrady.

Slečna Mély, vidouc ten upřímný projev šťastné lásky, oslzela.

»Vidíš, Maruško,« pokračovala tónem měkkým, ano lítostivým, »ty máš muže se srdcem, vůlí a mravní silou. A co mně jest usouzeno? Buď povadnouti nebo vzíti

za vděk s loutkou nějakou, při níž to nejlepší jest moderní její šat.«

Mladá paní sedla si do svého křesla. Pravila: »Víš co, Meloušku, povím ti pohádku. Konec nebude míti příliš vzadu a prosta jest jako popěv pěnkaví. — Přijel vlak. Pocestní již většinou vystoupili a poodešli. Vzadu z vagonu třetí třídy vystupovala obtížně nějaká paní. Na sychravé podzimní počasí byla dosti nedostatečně ustrojena, a kufřík, jejž v ruce nesla, byl lehký. Krok její nejist byl a na zapadlých tvářích zardívaly se květiny hřbitovní. Z velikého oka vyzírala jí smrť. Proti paní šel mladý muž, lepě urostlý, z lepších stavů. Zadíval se do paní a pozdravil ji. Paní se zastavila a pravila: Račíte mne znáti? — Mladý muž odvětil: Viděl jsem vás, tuším, jako mladou dívku na venkovském divadle hráti. — Ach, ano. Jsem herečka, vlastně byla jsem, byla; nebudu již. Ó, pane, jste-li citelný, račte se ustrnouti nade mnou. Mám jen skrovničké přání. — Mluvte upřímně, paní, pobídl ji muž. — Ó, račte mne dovézti do všeobecné nemocnice. Nemám jiného přání, než umříti v teple, v pokoji, ošetřovana. Jsem bez peněz! Ach, kdybych měla jen tolik, aby mne tam přijali. — Muž pravil: Pojďte. — Sedli do drožky a on zavezl ji do soukromého domu, kde právě věděl o prázdném pokojíku. Zaopatřil jí obsluhu, silnou potravu, do níž se hltavě pustila, a lékaře. Odešel. Druhého dne přišel opět. Nemocné se silně přitížilo po cestě. Fantasovala a každé desáté slovo její bylo: Víte! Když útrpností hnut na večer opět přišel, byla při sobě a poklidna a projevila dobrodinci svému, že má ještě jedno přání, než umře. Vypravovala, že má muže, také herce, s nímž se náruživě milovala. S ním že před půl rokem se rozestanula, a on že ji proklel v domnění, že porušila mu věrnosť manželskou. Že všecko zdání bylo proti ní, ale ona že čista jest před boží tváří. Svého Víta přála si jen na

minutu ještě spatřiti a snad s ním se smířiti, a při tom tak usedavě vzlykala, že mladý muž soustrastí se rozplakal. Slíbil jí, že bude muži jejímu psáti, by přišel. — Ó, psaní nepomůže, zvolala nemocná, stokrát již jsem psala. — Přivezu vám jej tedy, upokojoval ji muž. A přivezl jej, ale stálo ho to mnoho práce. Vít vstoupil mlčky do pokoje a spatřiv prokletou ženu, již již umírající, sklesl na kolena k stolici při okně a zakryl oběma rukama tváře. Mladý muz pošeptal mu, že po výroku lékařově hodiny jeho manželky jsou sečteny, a pobádal jej sníti kletbu s ní a dáti jí posilu na krušnou její cestu se světa. Vstal, zavrávoral k loži nemocné a omdlel. Nemocná přese všecko zadržování sebravši všecky síly slezla s lože, sedla na podlahu k manželu svému, vzala jeho hlavu do svého klína, obemkla ji křečovitě rukama svýma, a déšť horkých slz kapal jí z očí na hlavu Vítovu a přivedl jej k sobě. Vzchopil se, vzal ji do náručí, políbil ji na čelo a položil ji jako matka dítě na lože. — Mrtva! vykřikl v srdcervvné bolesti, zalomil rukama a svalil se po druhé ve mdlobách k nohám jejím. Bylo skutečně po ní. Pochovali ji, a když jeli ze svatého pole, pravil herec k dobrodinci své manželky: Pane, my herci mluvíme vždycky úlohy, ale v této svaté chvíli nemluvím úlohu, ale mluvím z hlubiny duše své: Pane, vy jste vykonal čin! Vy jste sňal kletbu s opuštěné duše lidské, vy jste jí urovnal strmou cestu na věčnosť, vy jste z života mého vytrhl hnus a bol, jenž by jej byl až do hrobu užíral, a co nad to vše, vy jste v ní i ve mně utvrdil víru, že svět i lidé nejsou naprosto špatni, že jest ještě na světě cit, pravý, vroucný, obětovný, po křesťansku lidský, vznešený, svatý.«

Mladá paní se odmlčela.

»A ten mladý dobrodinec?« doléhala na ni slečna Mély v slzách se rozplývající.

Paní Hajná hned neodpovídala. Pak pravila vážně: »Neuhodneš-li jej samá, neměla jsem ti ani událosť tu vypravovati.«

»Jaroslav!?«

»Uhodla jsi.«

Slečna Mély vyskočila, objala prudce přítelkyni a ukryla jí na ňadrech hlavu slzami smočenou. Vzlykala, a srdce její bušilo kladivem na útlá ňadra paní Hajné. Tato políbivši ji vroucně v témě hlavy zašeptala k ní hlasem nevýslovně měkkým a něžným: »Ty jej miluješ, Meloušku?«

»Miluji,« odvětily jedva slyšitelně rty slečniny a přitiskly se k ústům paní Hajné.

Chvíli setrvaly obě dámy v objetí, pak ponavrhla mladá paní, aby šly trochu do polí, osušit slz.

Vystoupily z besídky. Od domu viděly přicházeti pana Hajného. Paní jeho rozběhla se proti němu, prosíc jej, aby jim přinesl slunečníky. Nežli se vrátil, zotavila se zatím slečna Mély z omraku citů ji obestírajícího a vděčně vzhlížela k přítelkyni.

»Nyní přicházíš, mužíčku, vhod,« oslovila Hajného jeho paní s koketnou laskavostí, »a půjdeš-li s námi kousek do polí, můžeš se nadíti naší vděčnosti.«

»Pojďme naproti babičce,« odvětil Prokop; »jela s Jarouškem nahoru po silnici.«

Za hodnou chvíli spatřili kočár. Když jich stará paní dojela, vzala slečna hošíka z kočáru a nesla ho v náručí před manžely, tisknouc dítě k srdci.

»Dnes vine k srdci Jaroslávka,« pomyslila si paní Hajná; »kdy přivine Jaroslava?«

X.

»Zhruťte se kamna! Totě pan doktor z Čerstvého vzduchu!« zvolal již zdaleka pan Račte, pospíchaje co mu dech stačil s louky, kde byl u lidí, přese všecko k pěšině, po níž se dr. Javorník zvolna do Vražna ubíral. Doktor se v duchu nad tím uvítáním zachechtal; nebo bylo by asi zcela jinak vypadalo, kdyby nebyl dnes odpoledne Borovec Drahokoupilův dopisek dostal. Jaroslav se zastavil a počkal, až k němu došel. Podali si ruce.

»Račte přece, velectěný pane doktore, na Vražno míti namířeno?« otazoval se statkář.

»Skutečně, pane Borovče,« odpovídal klidně doktor; »hodlal jsem nějakých deset minut u vás si poodpočinouti. Slunce dnes pořádně topí.«

»Což deset minut,« namítal Borovec; »však loni to bylo bez toho jen tak mimochodem, jen jakoby sirkou škrtnul, velectěný pane doktore a profesore!«

»A seno?«

»Chvála Bohu, letos je jako thé. A sklízí se jako po másle. Co nového račte míti v Záhořanech?«

»Vzpomínají na vás,« pravil významně doktor.

Pan Račte třikrát rychle po sobě mrknul, což bylo mu zvykem, když slyšel něco radostného.

»A stará milostpaní, a mladá a . . . a slečna Mély?«

»Děkuji, zdrávy jsou,« odvětil diplomaticky doktor Javorník.

Vstoupili do dvorských vrat a popošli v levo k panskému domu, jenž vypadal tak čistě, jakoby jej ze škatulky vytáhl.

»Máte tu pěkně,« podotkl doktor, zastaviv se před domem a rozhlížeje se; »jak náleží pěkně.«

»Ó, prosím, nestojí za řeč, velectěný pane doktore a profesore. Račte, prosím, račte dál,« pobízel hostě; »račte do mého skrovného Taskulum.«

»Tuskulum,« opravoval doktor, usmívaje se.

»Tuskulum, Tuskulum, račte míti pravdu. Mně se ten kousek boží latiny již vykouřil! Ó, račte, prosím, račte.«

Pan Borovec vedl doktora přímo do parádního pokoje, a usadili se v křeslech, nově potažených, leč fasony již staromodní. Doktor stále se rozhlížel a chválil na plná ústa byt pěkně zařízený. Pan Račte mrkal vícekráte po sobě a vykládal, že ovšem nějakou míli musí zůstati za vkusem Čerstvého vzduchu a Prahy, ale že za čas také nějakou stovečku do svého bytu strčiti může, a že ho jen záslony, z kterých prý ovšem zvláštní má radosť, dobrých třicet zlatých stojí, nepočítaje ani práci za zavěšení.

Doktor taje v sobě smích zpíval dále do svého tónu, připomenuv na konec, že mu jest přece s podivením, že pan Borovec jsa takový milovník pěkného příbytku, si do své roztomilé klece již dávno kanárka neuvedl.

Hostitel jeho třikráte zamrkal a odpověděl cukrově se usmívaje:

»Doufáme v dobrotivé nebe, že nejsme k věčnému celibátu odsouzeni.«

»Nemluvte v množném čísle,« namítal doktor, »aspoň co do mne, skládám vyznání, že není mně nad stav panický a že sotva kdy zatoužím po známosti s pantoflem.«

Pan Račte div si radostí oči nerozmrkal. Tedy Drahokoupil doktora dobře prohlédl! Nyní mohl zcela bezpečně řeč přitočiti k slečně Mély. Třeba bylo jen doktora pěkně k sobě nakloniti. I přinesl vkusně vykládanou krabici s doutníky, jak pravil »ctihodného věku a výborně odleželými, z nichž jenom za božíhodových

příležitosti kouřívá,« zapálil svíčku v příručním stříbrném svícnu a vyptával se s dotíravostí téměř sklepnickou, čím by mohl hosti svému posloužiti, zda pravým ruským čajem a lomnickým sucharem, či kávou černou, nebo sklenicí piva či lahví vínka, červeného nebo bílého, oboje prý, jak doufá, neučiní mu hanbu. Při černé kávě v závorce podotkl, že nepřeje jí příliš, poněvadž prý po ní, jak kdesi spolehlivě se dočetl, červená nos.

Doktor Javorník vyslechl trpělivé celý seznam nápojů, připomenul mu, že zlý ten účinek černé kávy mu také není neznám, a vyslovil se, když již jiné spásy není, pro sklínku bílého vína s vodou. Pan Račte zatrhl zvoncem, a paní Marjánka, jež ostatně při dveřích poslouchala, přišla si devotně pro rozkaz. Za chvíli bylo tu víno i mísa se řízky delikátní studené zvěřiny. Zlatožlutý mok perlil se brzy v křišťálových sklínkách, pan Borovec jednu z nich pozvedl proti světlu a hrouže zrak svůj v milovábný její obsah pravil:

»Račte, velectěný pane doktore a profesore, si se mnou ťuknouti po staročesku na dobrou vůli.«

»Na dobrou vůli,« opakoval doktor, ťukaje s ním.

Pan Borovec vypil jedním douškem svůj díl až do kapky, vždyť byla senoseč, čas obecné žízně, a Jaroslav do polovičky. Neznal se patrně jako Pražan náležitě v staročeských způsobech. Leč panic Vraženský přimhouřil již oko a nabízel mu zvěřinu, jež hostovi výborně zachutnala, kteréž cti se ostatně i lahodnému vínu dostalo; neboť brzy po první láhvi nastoupila druhá svou pouť do útrob besedníků. V Jaroslavově mysli rozkvétal humor do samých růží, a Borovec nebyl již s to, aby udržel v hradbě ňader svých city ke slečné Mély, jež se mu již ze vší kázně vymykaly.

»Ach,« povzdychl, snímaje roucho tajemství s duše své. »Dámy jsou zdrávy a slečna Mély také?«

»Jako pstruh!« připomenul doktor.

»A je to pstroužek, není-li pravda? Já vím, že v Praze po něm udice lítají.«

»Ne tolik, jak byste myslil. Ona jest vážné povahy, a zdá se, že jí pražští mladí pánové jsou trochu mělcí. Myslím, že více by jí byl k oku i k mysli jadrný muž z venkova, muž oddaný počestné práci, upřímné mysli, a třeba nestál ve květu mládí. Vždyť dospělejší strom lepší vydává ovoce.«

Pan Račte přišoupl ochotně křeslo své k doktorovi; vždyť to, co slyšel, byla zrovna jeho fotografie. Nyní nemohl přece mlčeti.

»Ó, příteli,« pravil, »nemohu vám déle tajiti, jaký dojem slečna Mély na mne učinila. Od těch dob, co jsem ji viděl, vidím jen ji; co jsem ji slyšel, slyším jen ji; slyším-li pěnkavu zpívati, zpívá ‚Mély'; slyším-li vítr hučeti, slyším ‚Mély'.«

»Jste do ní, příteli, zamilován.«

»Uhodl jste.«

»Škoda, že nemám žádných vlastností k namlouvání; věru, ztratil bych již za vás slovo.«

»Ó, ztraťte, příteli, ztraťte, a učiníte mne šťastným a vděčným až do smrti. Vždyť vy na Čerstvém vzduchu mnoho vydáte. Můžete o mně mluviti, že jsem muž jadrný, poctivé mysli, počestné práci oddaný a třeba nebyl nejmladší, Bůh ví a Nejsvětější Trojice, že srdce mé jest upřímné a zachovalé, a že oheň, kterým plápolá, není žádný oheň ze slámy a z natě. Sám jste pravil a ještě jste o mé lásce nevěděl, že můj dům je jako klec pro kanárka. A pole moje rodí zlato, příteli! A ta jistota, příteli; domy a továrny mohou shořeti, obchody sebe lepší bankrotáři v niveč uvedeny býti, ale úrodnou půdu nezničí ani živel, ani vojna, ani úskoky. Ó, kdybyste ráčil Mély pro mne připraviti, ó, věřte, vděčnějšího dlužníka v Čechách byste nenalezl. Ó, já vím, že slečna Mély jest hodna takové lásky, jakou já k ní mám.«

Jaroslav se jaksi sám nad sebou zastyděl. Upřímné výlevy srdce Vraženského panice, třeba nebyly prázdny humoru, zasluhovaly přece jen úcty nepodjatého člověka, a třeba věděl bezpečně, že jsou a budou bezúspěšny. Leč filosofie jeho obdržela zase vrch. Řekl si v duchu: Sladké nesmysly, pane Račte!

Dobrák Borovec, vínem poněkud rozjařený, ovšem něco podobného při něm by nehádal; naopak myslil, že host jeho přemýšlí o prostředcích, kterými by mu při slečně Mély posloužiti mohl. Nechal mu chvíli na rozmýšlenou a otázal se jen: »Přemýšlíte-li, příteli?«

»Přemyslil jsem,« odvětil doktor. »Pře vašeho srdce, milý pane Borovče, nebude tak snadna, jak by se myslilo. Že jste muž úcty hodný, o tom, tuším, nepochybuje slečna Mély rovněž tak jako celý svět; ale že jste i lásky hodný, o tom se musí teprve slečna Mély přesvědčiti, neboť jinudy nevede žádná pěšina k jejímu srdci.«

»A co mám učiniti?«

»Odpusťte mé upřímnosti, ale vy nejste z nejmladších, a slečna Mély jest mlada. Neboť co jest nějakých dvacet a pět let?«

»Ovšem, ovšem.«

»Vy tedy jí musíte ukázati, že jste posud mlád. Bohu díky, humor máte, a ten jest dobrý k tomu prostředek. Ukažte jí, přesvědčte ji, že jste posud mlád.«

»Ale jak, ale jak?«

»Nežli jsem poznal tajemství vašeho srdce, připadla mi na mysl zábava, a bavím se jí na procházkách svých již mnohou hodinu.«

»Zábava? Já proti zábavám nikdy nebyl.«

»Na druhý měsíc, tuším patnáctého, připadá výroční den sňatku pana Hajného s paní Hajnou. Byl by to den pro význačnou zábavu jako stvořený.«

»Byl. Myslíte ples?«

»Nikoliv, divadlo.«

»Ó, já jsem ohromný milovník divadla; račte věřiti, drahý příteli!«

»Tomu jsem z té duše rád; neboť na vás počítal jsem také v předběžném rozpočtu. Vy musíte také hráti.«

»Hráti? Ale, příteli, snad byste nechtěl mně na hlavu bláznovskou čapku posaditi?«

»Tak nesmíte, příteli, mluviti, chcete-li před slečnou Mély dokázati, že posud jste jinoch na duchu.«

»Hm, hm . . . ale, příteli, považte! Paměť má jest již děrava, žiju tu jako poloviční poustevník a jaktěživ jsem veřejně, před obecenstvem, nevystoupil. Fiasko by bylo skoro jisto.«

»Veřejně! Vždyť myslím jen na domácí divadlo, v nejužším kruhu. Obecenstvo by bylo skrovno a že shovívavo do míry největší, rozumí se samo sebou. Byla by to rodina Hajných, Drahokoupil, správce Velemín a starší úředníci, z cizích bychom nepřibírali. Jaká, prosím vás, bázeň před fiaskem?«

»A slečna Mély? Bude-li také hráti?«

»To nevím jistě. Myslím, aby dělala orchestr. Bez toho přece nemůže býti představení?«

»Ovšem, to náleží k celku jako komín ke chalupě; ale dobře by bylo, kdyby hrála. Kdybych měl s ní nějakou delší scénu, buďto pohnutlivou, nebo hodně veselou, třeba tak s nějakým padnutím do náručí . . .«

»Tak dopodrobna nemůžeme ještě dnes jíti. Já sám bych byl napovědou a režisérem a sepsal bych tak dva kousky schválně pro slavnosť; jeden vážný, druhý veselý. Rozumí se, že všecku starosť o představení bych naložil na svá bedra. Ještě to není, ale bude-li, engažuji vás za herce, příteli. Ruku na to, neboť bez vás bychom, příteli, uvázli s prámem na mělčině; jest nás tuze málo

i na nejskrovnější personál. Vy, mladý Tureček, Gábinka Velímovic, Svach...«

»Slečna Mély.«

»Nu, třeba. Leč při tom všem mně chybí jedna osoba, intrikán. Snad se nalezne. A kdyby bylo nejhůře, jsem tu ještě já.«

»Já bych se na to těšil, ale ...«

»Žádné ‚ale‘ ještě nic nedokázalo, příteli. Však si to rozmyslíme; prozatím hrobové tajemství! Já myslím, že vaše intence se slečnou Mély se tímto představením shledá s nejlepším výsledkem.«

»Ó, kdyby to dal Pánbůh!«

»Neříkejte nikomu nic, ani před Drahokoupilem. Čemu prodávati, dokud není trh.«

»Ovšem, ovšem.«

»Ale já tu zůstal a vy máte práci na lukách. Slunce jest již hodně dole; musím do Záhořan.«

»Není zmeškáno. Přijdete brzy, viďte, příteli, a ráčíte mi pověděti již stranu slečny Mély?«

»Přijdu, a dá Bůh, že nikoliv s prázdnou pro vás.«

Pan Borovec doprovodil doktora Javorníka hodný kus cesty, až ke kamennému kříži pod smrkem a svěřil mu po cestě ještě ledacos, co jeho srdce buď nechtělo nebo nemohlo samo snésti. Nežli se rozloučili, měl Jaroslav nejpěknější kapitolu z bytosti Vraženského panice zcela přečtenu. Přišed na místo, odkud bylo Záhořany, přádelnu a kus Čerstvého vzduchu viděti, zastavil se Jaroslav. V růžové záplavě červánků ležela krajina před ním jako plastický obraz, a v hájku, někde nad ním, pohvizdovala žluva měkkým, plným tónem. V okně nárožním Čerstvého vzduchu, kde bydlila slečna Mély, zdálo se mu, že vidí obě mladé dámy z libé večerní nálady se těšící. Z hladiny mysli jeho vynořil se obraz slečnin v řecké toze a hned vedle něho pan Račte, s čapkou a rolničkami.

»Sladké nesmysly!« pravil mladý muž k sobě a sestupoval chutě po mírném svahu dolů.

Téže asi chvíle stál Borovec mezi vraty svého dvora a myslil si: »Ten doktor je řádný a upřímný člověk. Fortuna mi jej sem zanesla. Když on tomu nastrčí nohy, půjde to pomocí boží ku předu.«

XI.

Některý den po tom — obloha byla zatažena a strojilo se asi k dešti — vyprosil si za příhodné chvíle dr. Javorník na slečně Mély pohovor v soukromí. Slečna, jež jinak zřídka z klidné rozvahy své vystupovala, se zarazila, a oči její svezly se rozpačitě na koberec, když k přání jeho svolovala. Dle úmluvy sešli se v zahradě na odlehlejší cestičce, zákrslíky napolo zakryté. Oba dva naši přátelé byli stejně velicí, a kdo jich neznaje, by je byl viděl vedle sebe kráčeti, byl by jistě soudil, že jest to dvé milenců. Slečna po delším čase byla dnes opět tak ustrojena, jako tehdáž, když po prvé při pianě ji pan Borovec spatřil. Jistou měrou byla dnes ještě vnadnější; slaměný klobouk se širokou střechou, za nějž zatknuta byla dělaná kytička z vlčího máku, zvyšoval půvabný její zjev snad tím, že jej jaksi přizpůsoboval k zahradnímu okolí. I oko Jaroslavovo jiskřilo ohnivěji. Vzácné vnady krasavice, po boku jeho kráčející, musily každé mladé srdce mužské rozhoupati z obvyklé rovnováhy. Utrhnuv se stromku list a pohrávaje s ním, snad aby myšlénky své v klidný směstnal tok, pravil Jaroslav hlasem zcela pokojným: »Slečno, prosím za vaši mlčenlivosť u věci, již budeme projednávati, a spoléhám také zúplna na ni.«

Po tomto úvodu slečna Mély poněkud zbledla a nutíc se k tónu klidnému a určitému, odpovídala: »Buďte zcela ubezpečen, pane doktore.«

»Jde tu o věc,« pokračoval Javorník, »s mého hlediska aspoň veledůležitou, a ač časem beztoho u veřejnosť vejde, přece bych tomu byl rád, aby prozatím zůstala mezi námi.«

Slečna se uzarděla a odpověděla: »Poslouchám, pane doktore!«

Jaroslav jal se nyní široce vykládati, jakým způsobem by výroční den sňatku jejich přátel dal se oslaviti, a že by takto na Čerstvém vzduchu mohli si otevříti pramen zábavy nevyčerpatelné. Pustiv se dopodrobna do plánů svých, vymaloval je slečně živými a jímavými barvami, probíral řadou po sobě osobnosti, jichž by bylo potřebí, nedotýkaje se jen jaksi z dobrého taktu Borovce, ač jí napověděl, že by snad i z okolí se vhodná některá síla dala vybrati. Pak ji prosil, by za tímto účelem k němu se připojila, ponévadž sám o sobě netroufal by si dobře pochoditi, ano bez jejího účinného přispění se ani jeho zámysly na Čerstvém vzduchu provésti nedají. Připomenul na příklad starou paní, o níž sice ví, že jest mu nakloněna, jež však mnohem ochotněji a přívětivěji předlohu přijme a posoudí, nepodá-li ji podnikatel sám, nýbrž spojené družstvo »Mély a doktor«, ponévadž první člen družstva mysli a srdci jejímu mnohem jest bližší a lahodnější než on, člen druhý. Manželé Hajných mají prý dosti času o podniku se teprve tenkrát dověděti, až nebude lze jej před nimi tajiti.

Slečna chvíli odvažovala. Pak odpověděla: »Nevidím příčiny, proč bych na návrh váš nepřistoupila a proč by i při staré paní podnik váš se shledával s nějakým odporem.«

»Náš podnik,« prosím, opravoval doktor.

»Budiž, ač úloha, již mně přidělujete, jest poměrně skrovná.«

»A přála byste si větší, slečno? Přála-li byste si zahráti?«

»Nikoliv, spokojuji se s orchestrem. Vždyť i vy sám zůstanete za kulisami, a já věru netoužím před ně. Ostatně jest osnova vaše vesměs jasna, až na jedno místo. Připomenul jste, že by i některá osobnost z okolí se dala přibrati.«

»Myslil jsem na pana Borovce. Jest v domě dobře znám a rád trpěn; snad i viděn.«

»Mluvil-li jste již s ním o navržené zábavě?« vyzvídala slečna.

»Nemluvil,« lhal doktor, jakoby psal od jakživa do novin.

»Ondyno jste u něho byl?«

»Byl.«

»Dovolte mi něco v závorce pronésti. Jest to věc i nepatrná i patrná, podle případnosti. Tázal jste se mne tehdy, zdali nepůjdu s vámi na Vražno. Směla bych prositi, proč?«

»Nevím již. Tuším, že mi tak za řeči otázka ta z úst vyklouzla.«

Slečna Mély se naň zpytavě podívala; Jaroslav se lehce zarděl.

»Víte, pane doktore,« odpovídala i pichlavě i laskavě, »že umím také latinsky. Fiat benigna interpretatio. Doufám, že budete spokojen tímto rozřešením?«

Jaroslav se zarazil; cítil, že slečna dobyla nad ním převahy. Nežli na příhodnou odpověď uhodil, ujímala se již slečna Mély hovoru další otázkou.

»A co by měl pan Borovec po mínění vašem při divadle hráti? Nějakou-li zamilovanou partii?«

»Nepomyslil jsem posud.«

»Odpusťte mému žertu: kdo ví, zdali by ji lépe neprovedl nežli na příklad vy.«

Doktorovi se hnala krev do tváří; netroufal si slečně do očí se podívati.

»Když již spolu tvoříme divadelní družstvo, jest věc nás obou jej získati. Tuším, že přece spolu jednou půjdeme na Vražno. Co myslíte?« otazovala se slečna zdánlivě nevinně.

Jaroslav viděl, že třeba rázného obratu. Pravil odhodlaně:

»Vidím, slečno, že není jasno mezi námi, a že tudíž smlouva naše stojí na vratkých nohou. Podejme si upřímně ruce.«

»Za jakým účelem?«

»Pro život.«

Slečna Mély ustoupila na krok a sbírala všecken um, aby nepozbyla rozvahy. Odpovídala zajíkajíc se: »A co vás, pane doktore, z čista jasna k tak — vážnému výroku přimělo?«

»Vy sama. Když již tehdejší otázka má, sama v sobě nepatrná, ve vás nepokoj vzbudila, jest viděti, že vám na mně v pravdě záleží, že se srdce vaše o mne zajímá, že mne — milujete. Již v pouhé narážce na Borovce, jenž podle všeho do vás se zamiloval, hledáte z mé strany úsměšek, jenž vás hnéte. Při vás to není bublina rozmarné mysli, není prchavý vrtoch; znám vaši povahu. Podejme si ruce.«

»Pane doktore, pro Boha! — Vždyť nehrajeme ještě divadlo.«

»Nehrajeme, pravda; a proto si nepodáme ruce.«

»Doktore! Pouštím mimo všecky pokoutní myšlénky. Tu jest má ruka; prozatím — pro divadlo.«

Podali si ruce a potiskli je. Doktor držel ruku její nad slušnost dlouho ve své pravici a nepouštěl ji. Slečna Mély mu ji vymykala.

Prudce ji pustil pomysliv: Sladké nesmysly!

»Tedy pro divadlo, platí. Beze všech pokoutních myšlének,« ujal se doktor znova hovoru.

»Platí,« odvětila určitě slečna.

»Kdy půjde divadelní družstvo k staré paní o guberniální povolení?«

»Zítra k poledni, stavte se pro mne.«

»Před dvanáctou jsem na místě.«

Obrátili se k domu. Doktor doprovodil slečnu až ke schodům a odešel ven na dvořiště. Slečna ubírala se nápadně rychle do své komnaty. Tam odložila klobouk a postavila se k oknu. Jaroslav zahýbal právě za přádelnu na silnici. Slečna dívala se chvíli do prázdna a usednuvši pak do křesla k psacímu stolu, opřela hlavu do zadu. Ňadra její bouřlivě se zdvihala. Zdálo se, že nepokoj, před Jaroslavem uměle tlumený, nyní teprve se rozpoutává. Veliké, tmavé, nyní blouznivé oko upjalo se na obraz na stěně. Byla to tišina při měsíčku. Park z dob rokokových, z jehož vzdušné prostory táhla se uprostřed lesem dlouhá cesta. Téměř na konci jejím, v pozadí, odcházeli pán a dáma, patrně v zajímavém hovoru zabráni; za nimi stál plavý chrt k měsíci vzhlížeje. Krásná hlava slečnina probírala se ze směsi k jasnu myšlénkovému. Pohnula se a naklonila v levo.

»Zvláštní člověk; zvláštní, posud neprůhledný,« šepotali rtové její. »Jednala jsem správně, obezřetně; ale jen jediná ještě svůdná minuta, jeden vřelý pohled, dvě, tři dojemná slova, a byla bych bývala beze zbraně! Prudce odtrhl ruku, jakoby řekl, když ty vymykáš svou, k čemu se oddávati pošetilosti. Ó, že nemohu se hned s Maruší poradit! Byl to týž muž, jenž nešťastné herečce, nešťastné manželce z čisté lidské lásky upravil strmou cestu na věčnost? Ale on ji znal, snad ji někdy i miloval! Budiž! On jednal krásně! Co jsou proti takovému činu činy Napoleonovy? On uhodl, že jej miluji, on nabízel mi ruku, pro život — pro život! To bylo celé vyznání jeho lásky. Zda která žena takové slyšela!? Bylo tak zvláštní jako on jest . . . labuť v poušti, démant v písku, palma na severu! Jak dále s ním ku předu?! Třeba

vpraviti se do něho, plouti podle jeho plachty, bez pokoutních myšlének. Popluji s ním, popluji . . . na kraj světa, do spásy nebo zmaru. Popluji!«

Hlava slečnina svezla se za rozjímání k ňadrům; ruce měla na klíně sepjaty. Malíř spatře ji byl by zajásal. Nebesům známo, jak dlouho by byla slečna tak seděla. V tom zatahala ji ručka za šaty, a hlásek dětský vykřikl: Baf!

Slečna vyskočila. Byl to Jaroušek, jenž za ní přiběhl. Vzala si chlapce na klín a zulíbala ho. Chlapec se jí vyvinul, nebylo mu to tuze milo.

»Nevíš, kde je doktor, tetičko?« tázal se Jaroušek. »Někde v pravo, viď?«

»Proč v pravo?«

»Protože ondyno řekla babička k mamince, že když jsi ty v levo, on že je v pravo. A protože jsi ty v levo, jest on v pravo. Já vím, že jsi v levo; tohle je levá ruka, protože se jí nejí.«

»Ó, ty máš rozumu!«

»Kolik asi, tetičko?«

Slečna Mély ukázala mu to ukazovači svých rukou, jež dala k sobě asi na centimetr. Jaroušek byl tím množstvím svého rozumu asi málo spokojen, neboť hnal se jí s klína jako povětří.

XII.

Druhého dne šla slečna s doktorem ke staré paní o »guberniální« povolení. Bylo na nich viděti, že jest mezi nimi jasno, a že oba se nesou se stejnou myšlénkou. Stará paní se významně a vlídně pousmála; nemyslila jinak, než že ti dva divní lidé se shledali z čista jasna, a že jdou k ní na radu v záležitosti srdcí svých. Leč brzy nahlédla, že uhodila vedle, a že má jen před sebou

družstvo pro komedii. Vyslechla nejprve pokojně hlavní přednes pana principála a potřebné výklady a přídavky slečny principálky, a lahodilo jí, že jí první svěřují své nevinné tajemství, a že na jejím svolení činí všecko provedení závislým.

Urovnavši si odpověď na supliku, vážně jako nějaký policejní ředitel, odvětila, že ona popředně velice daleka jest toho, aby snad za paní v domě se pokládala; ale že ji těší, že přišli nejprve k ní, poněvadž její zeť i dcera přirozenou měrou musí prozatím zůstati před oponou. Dále připomenula, že ona takto divadlu mnoho nepřeje, poněvadž s jeviště rozsívají se tytýž myšlénky společenskému životu a blahu neprospěšné, anobrž i nebezpečné; ale proti domácímu divadlu prý není, jednak proto, že má býti oslavou památného dne jejích dítek, a že při takovém družstvu má toho plnou jistotu, že při zamýšleném představení zachovají se i v částech i v celku meze dobrého tónu a předpisů v domě i rodině platných. Přes to všecko že by však přece prosila, by předloženy jí byly k censuře oba kusy, jež pan profesor hodlá složiti, a v čas jí bylo oznámeno, které osobnosti hráti budou, a jaké úlohy.

Družstvo se vpravilo beze vší odmluvy do jejích podmínek, poděkovalo se sutou měrou za její blahosklonnost, a Jaroslav zejména připomenul, že nemohou zrak její, věkem již poněkud dotknutý, namáhati obtížným čtením rukopisův, a že kdyby dovolila, rád a ochotně by jí kusy v soukromí přečetl. Stará paní přijala vděčně návrh, dala mu však ten tvar, aby jeden kus slečna a druhý doktor jí přednesl; neboť pro jednoho předčitatele že byla by to námaha poněkud obtížná, již by ona nerada brala si na odpovědnost. Na tom zůstali a umluvili, že ohlásí v čas napřed, kdy bude lze hotové kusy předčítati.

Tak skončil se šťastně první moment přípravy, a hned odpoledne osedlával si doktor svého Pegasa, by prohnal jej po vyměřených cestičkách. Byla to projížďka trochu pracná; neboť doktorův Pegasus by rád si byl vyhodil z kopýtka; ale jezdec si počínal jako starý kyrysník; sepjal komoně do jambických pětistopců, pyšně na vysokých kothurnech si vyšlapujících, a nedal mu k posluze více figur, než kolik jich bylo možno sehnati, i pana Borovce v personál počítaje. Jedna figura mu pořád chyběla, ale on se bez ní obešel; neboť u divadelních ředitelův jest všecko možno; ti jsou jako Napoleonové. Přes to by to bylo s dílem Musy doktorovy přece bledě vypadlo, kdyby téhož dne nebyl se spustil déšť, a kdyby se nebyl Jaroslav do své práce zrovna zajedl. Večer se ani dramopisec náš do jídelny nedostavil; ostýchalť se tam objeviti se svými počerněnými prsty. Když odbíjela hodina duchův, odložil Jaroslav se srdečným »zaplať Pánbůh« péro: první kus byl z hruba hotov. Třpytil se mu na čele název: »Ještěr v ráji, čili Meč a dýka. Obraz z české dávnověkosti o jednom jednání.«

Vykonav lopotnější úlohy své polovinu zívl si básník po olympicku blaženě a vyhledal své klidodárné lože. Spal tak tvrdě, že by ho byli mohli i s postelí třeba až do Vražna odnésti. K jeho cti budiž řečeno, že se mu o vínku vavřínovém ani nezazdálo.

Druhého dne přinesl sešit slečně Mély ke kritice do zahrady. Ta se s prvorozencem dramatické fantasie Jaroslavovy uklidila do odlehlého místečka, by se s ním po kriticku pomazlila. Když dočetla až k »opona zvolna spadne«, byla celkem uspokojena. »Ještěr« byla činohra trochu krvavá, trochu pohnutlivá, se šťastným koncem. Dlouhá a zdlouhavá nebyla i měla na sobě ráz rytířský, již pro kostymy, neboť ty byly napřed předepsány. Co předzvídala, nalézala splněno: pro mlsné obecenstvo byla to zábavná satira na škrobený dramatický pathos a sloh;

pro hladové obecenstvo solidní pečeně. Že od staré paní dostane své imprimatur, bylo nad pochybnost; v Ještěru nebrousily se nože ani na stát, ani na církev nebo rodinu. Jednající osoby se od sebe dosti odrážely a každá měla po nějakém vděčném místu.

Třetího dne po tom položil pan dramaturg druhou knížku na pitevný stůl slečny kritikářky. Byla to fraška se znamenitým názvem: »Kopyto na zamilovaných cestách.« Prvním rekem v ní byl »obstarožný« švec panic Benignus Neděle, jenž měl za pořekadlo: »I ty moje kopyto!« Obsah i situace nebyly příliš původní, ale byly vtipně sestaveny a dost účinně stupňovány, a o smích nebylo zle. Leč čím dále slečna Kopyto studovala, tím více naskakovala jí husí kůže před censurou staré paní. Hra sice netepala slušnosť ve tvář, ale byla rozpustilá, a výraz i myšlénky někdy trochu předměstské. Nic platno, Kopyto potřebovalo trochu ořezu a ostruhu. Slečna vzala tužku, ale ostýchala se škrtati. Benignus Neděle byl zrovna ušit pro pana Račte. To nepotřebovala ani slečna od doktora slyšeti. Ale že po té úloze Borovec jen tak beze všeho sáhne, slušně pochybovala. Leda snad jí k vůli, a doktor v duchu asi na to počítá. Slečnino čelo se zakabonilo. Ale brzy opět se na něm rozjasnilo. Vždyť dala ruku, že s doktorem půjde bez pokoutních myšlének, a danému slovu chtěla i musila dostáti. Hraj si již s Pánem Bohem Borovec Kopyto; effekt musí učiniti, jen když úlohu trochu pochopí, a Jaroslav provede svou králku. Obrazivosť slečnina se rozehrála: viděla před sebou Borovce-Kopyto na jevišti, a veselí skřítkové, kde který v ní byl, se rozpoutali a rozchechtali. Slečna vypukla v hlasitý smích, že se jí oči zalévaly. V tom div leknutím nevykřikla. Kdyby jí byl někdo u ucha vystřelil, nebyla by více strnula. Před ní stál ne Benignus Neděle Kopyto, nikoli výtvor doktorův, nýbrž pan Borovec, tak jak žil a tyl ve skutečnosti, a k tomu ještě

ve vybrané letní strůji. Pradlo bylo na něm jako křída a vkusné šaty z brusu nové.

Políbil slečně ruku a omlouval se prose tisíckrát za odpuštění, že ji asi vyrušil z veselé četby. Dále vypravoval, že měl v Záhořanech něco na práci a že nemohl přes srdce přenésti, aby slečně nesložil povinné poklony. Že mu řečeno bylo, že jest v zahradě, on že ji hledal po všech všudy cestičkách, až »líbezný zvonek jejího smíchu« mu úkryt její »čarodějně« prozradil.

Slečna nevědouc ani překvapením co mluví, přestřihla mu výmluvné pásmo od úst, podotýkajíc, jak se naň hněvá, že tak na své přátele na Čerstvém vzduchu zapomíná, a že by mu do smrti nebyla odpustila, kdyby jsa v Záhořanech u Hajných se nestavil.

Borovec si pomyslil: Doktor už pro mne pracoval, díky mu! Ukaž, že jsi mlád! Poděkoval se za vzácnou přízeň slečninu a na důkaz pravosti svých slov políbil jí ruku po druhé. Dívka se lehce zapálila; bylo jí té dvornosti trochu mnoho.

»Není-li libo trochu po zahradě nebo do domu?« otazovala se ho posud v rozpacích.

Pan Račte jen zářil jako španělský topas. Všecka duše jeho sršela mu z očí na slečnu, již rozkošný ruměnec činil ještě milostnější než jindy bývala. Nitro jeho rozjásalo se velmi smělými nadějemi. Předeslav, že si velmi rád zablouzní v přírodě, prosil naléhavě, zdali by nesměl na tomto poetickém místečku si k ní na minutku přisednouti, a když slečna přívětivým posunkem mu ukázala na sedadlo naproti, složil se na ně, jak nejozdobněji uměl, veda stále svou o přírodě, že je hrozný milovník její i za ranních červánků, kdy skřivánkové se budí ze sna, i na večer, když mu větřík přináší ze Suchotína klekání; a po celý den že je vůbec s přírodou v tuhém přátelství na polích, lukách i v lese. Také prý proto volil si za metu života svého polní hospodářství;

neboť polní hospodář žije prý dvojnásob proti obyvateli nezdravých měst, a lékaře prý zná skoro jen dle jména. Krajina kolem Vražna jest prý také ne-li krásná, aspoň velmi milá, a že by se radostí až chytal stropu, kdyby slečna se ráčila na ni podívati a svou návštěvou krajině té ráčila dáti jaksi poetické posvěty.

Slečna Mély byla básnickou jeho líční na oko unešena, ale zdálo se jí v duchu, že má svou řeč dobře naučenu, a že by tudíž co do paměti aspoň se hodil pro Benigna Neděli v »Kopytě«. Při tom se však pod stolem něco přihodilo, co všecken rajský pel s dojmu setřelo, a slečnu dopálilo: pan Račte totiž, jakoby mané se stalo, dotkl se důvěrně nohou svou jejích botek. Slečna reterovala nožkou a pomyslila na Jaroslava, a ruměnec i studu i hněvu zaplanul jí v líci. Vida ten ruměnec, vykládal si jej Vraženský ve svůj prospěch a opakoval svou prosbu o návštěvě svého sídla určitěji a důvěrněji, přidávaje opět velmi poeticky, že beztoho obraz její dnem i nocí komnaty jeho Tuskula oživuje. To bylo dosti zřetelně řečeno; v slečně se ženský rarášek vymrštil na jazyk.

»Jste velmi dvorný společník,« prohodila, »a kdybych byla ješitna, skoro bych se mohla domnívati, že jste do mne zamilován.«

Vraženský div slastí neshořel; přemysliv vteřinu vhodnou odpověď, pravil skromně oči klopě: »Domněnka taková učinila by ze mne nejšťastnějšího muže na několik mil v okolí.«

»A smí-li se vám věřiti?« zahrávala s ním dále slečna.

Pan Račte bouchl se pravicí do srdce a odvětil velebně:

»Slečno, račte se ptáti kohokoliv na mne; nikdo jistě neřekne, že Vraženský Borovec lže.«

»Svým časem se třeba přesvědčím; ostatně není posud příčiny, proč bych pochybovala nebo nepochybovala,« odvětila slečna.

»Slečno,« rozpaloval se pan Račte; »račte se o mně přesvědčiti, račte na mně co chcete, vše jsem hotov pro vaši přízeň podniknouti. Račte poručiti: skoč se skály! Skočím. Skoč do hlubiny vodní! Skočím. Nekuř! Nebudu kouřiti. Ano, ráčíte-li říci: nechoď na honbu! Nepůjdu.«

»Měla bych zkoušku pro vás.«

»Jen jedinou? Toť málo. V desíti troufám si obstáti.«

»Mám pro vás tajemství.«

Borovec položiv ruce na stůl přiblížil hlavu.

»Chceme hráti divadlo; domácí divadlo. Budete-li spolu hráti?«

»Je-li přání vaše, třeba stokrát.«

»Jakoukoliv úlohu?«

»Jakoukoliv, jen bych prosil, nesmíte mi přidělovati intrikána. K němu nemám srdce.«

»Intrikán to nebude, pane Borovče. Tedy mám vaše slovo?«

»Tu ruka na to.«

Slečna mu přes stůl podala zdráhavě ruku. On ji chtěl políbiti, slečna nepřipustila.

»Však připomenu vám slib.«

»Stojím v něm, slečno, jako maják v moři.«

»A nyní, prosím, musím k paní Hajné. Prosila bych za vaše rámě.«

Borovec měl již na jazyku, že jí třeba srdce dá, ale pomyslil si, že pro dnešek již třeba se uskrovniti. Doprovodil slečnu Mély do domu a na pozvání paní Hajné strávil tam asi hodinku.

Po odchodě jeho vyprosila si slečna doktora Javorníka na poradu a otevřela mu bez ohrádky své mínění, že tak jak jest, »Kopyto na zamilovaných cestách« se

nemůže dávati, že třeba leckterých výpustkův i proměn. Jako každý básník postavil se doktor na odpor dokládaje, že změnami těmi by hra na účinu byla oslabena. Leč slečna kritikářka jako druhá v družstvu podmílala svými důvody jeho důvody dosti trpělivě, a když pozorovala, že zvedá se v něm již nevole, slibovala mu, že se mu za ty změny něčím velmi milým odvděčí. Jaroslav zadíval se do jejích kyprých rtů, že se všecka zapýřila a chvíli do rukopisu dívati musila, nežli mohla suchoparně dále vyjednávati.

Doktor se vyslovil, že jest volen »Kopyto«, jež kladl nad »Ještěra«, po jejím přání zkomoliti. Dali se tedy do společného díla, panice Benigna Neděli přeměnili ve vdovce po třech manželkách, tu i onde vypustili fráse a zkrotili jednotlivé výrazy; jeden výstup docela a jeden s část vypustili a jeden více prohloubili a propracovali.

Když byli práci dokončili, tázal se doktor po odměně.

»Ta jest,« pravila laskavě slečna Mély, »že mám pro Benigna Neděli herce již získaného.«

»Ah! A smím-li se tázati?«

»Pana Račte.«

Doktor popošel sem tam v komnatě.

»On mně dnes v zahradě,« vykladala slečna se zardívajíc, »učinil in optima forma vyznání lásky.«

Jaroslav sebou škubl a podíval se přísně na ni.

»A já jsem za pokutu získala ho pro Benigna Neděli. Jste-li se mnou spokojen, doktore?«

»Slečno, všecka česť. To bylo jednáno bez pokoutních myšlének.«

»Anebo obráceně,« připomenula slečna oči sklopivši.

Jaroslav přistoupil k ní a stiskl jí ruku, že ji prsty zabolely. Podívav se významně na ni, mlčky odešel.

Slečna se chvíli dívala na dvéře, když se za ním zavřely. Snad myslila, že se vrátí, snad něco jiného. Bůh milý ví.

XIII.

Censura u staré paní vypadla dobře. »Kopyto«, jež slečna Mély předčítala, učinilo větší účinek, a stará paní shledávala je za příliš veselé; ale aby se neprovozovalo, nezmínila se ani slovem. Ptala se, kdo bude ševce Neděli představovati, a když slečna Mély dle úmluvy propověděla, že získala pro tu úlohu pana Borovce, kývala sice mamá podivujíc se hlavou, ale nenamítala ničeho. Slečně Mély prošlo, co by doktorovi bylo uvázlo; bylo viděti, že doktor má rutinu v divadelních věcech. Takovým způsobem se tedy kára Thespidova na Čerstvém vzduchu šťastně rozjela. Ale bylo jí ještě naraziti na dvě překážky. Jednu zavinily sladké nesmysly doktorovy, druhou pan Račte. Jednu po druhé po příkladě poctivých dějepisců vyložíme.

Dvorec pana Hajného byl pod správou pana Velemína, muže to prostředních let, jenž měl jedinou dceru Gábinku, dívku jako z vody vyrostlou, sedmnáctiletou, s černýma jiskrnýma očima a s kudrnatými vlasy, krátce ustřiženými a povždy trochu rozcuchanými. Mladý Tureček Gábinku rád viděl. Děvče neříkalo tak ani tak, ale jsouc veselých povah, ať tak dím, jako vrabčisko o žních, rádo se s ním bavívalo. Pan správce Velemín byl vdovec i nevdovec. S první paní měl Gábinku, s druhou se dlouho nepotěšil. Utekla mu se svým přítelem, a věru, Velemín pro ni slz neproléval, poněvadž byl přesvědčen, že s ním jednala jako všední žena, jež nehodna úcty. Velemín někdy prožil krásné časy. Bylť správcem u kavalíra starého jména, jenž úředníkům svým byl nakloněn. Ale časem potřeby jeho se zvýšily a on shledal za dobré, dvory své soukromým nájemcům pronajati, jižž pak si je sami spravovali, a několik úředníků, pro něž kavalír neměl místa, přišlo z chleba. Mezi nimi

byl Velemín, jenž krátce před tou událostí se po druhé byl oženil. Přestěhoval se s rodinou do Prahy mysle, že odtamtud nalezne si snáze nové místo, ale věci se netočily po přání jeho. Nedostatek počínal klepati na dvéře jeho, paní jej obsypávala výčitkami a zplozovala mu v domácnosti mrzutosti, a konec konců byl, že s majetným svým přítelem odešla do světa, kde Velemín již jí nehledal, ač nic ho tak nehnětlo, jako pomyšlení, že ona jméno jeho nosí. Když mladý Hajný Záhořany koupil a i pro dvorec se po řádném správci ohlížel, naskytl se mu Velemín, jemuž před jinými přednost dal, poněvadž byl nejzpůsobilejší. Poznavši, že rodinné poměry Velemínovy nejsou bez úhony, postavila se již tehdáž stará paní mladému zeti na odpor a žádala určitě, by Velemína do služby nebral. Kryla se tím důvodem, že člověk ten s manželkou svou nežije, a že by nebylo jeho domu se ctí, kdyby jej vzal za správce. Leč mladý Hajný setrval při vší oddanosti a zdvořilosti na odpořích se svou paní tchyní tvrdě, že neběží tu ani o rodinu ani o manželku, nýbrž o Velemína, nad nějž lepšího a spolehlivějšího člověka na ten čas nemůže dostati, a že, jak sám se přesvědčil, nikoli Velemín, nýbrž druhá jeho manželka naprosto jest vinna oněmi rodinnými nesnázemi, a že Velemín jest muž docela solidní i se stránky rodinné. Ač nerada, ustoupila přece paní tchyně zeti, a ač později na Čerstvém vzduchu nabyla přesvědčení, že správce jest muž řádný a pilný a upřímně se o zájmy pána svého stará, nezbavila se přece jistého nechutenství k němu a Gábince. Děvče samo nerada viděla v domě, poněvadž jí bylo zřejmo, že vyrostlo za let, kdy největší toho byla potřeba, bez náležité péče mateřské, a doma nic dobrého nevidělo. Nedalo se také upříti, že Gábinka není bez výstředností a že jest vůbec svobodomyslnějš nežli jiná děvčata téhož věku z rodin spořádaných, třeba posud nic se nenaskytlo, co by nějaký

stín i jen zdaleka na ni vrhalo. Znamost její s mladým Turečkem byla dosud v plenkách, a kromě toho byla paní Turečková rázná i opatrná matka.

Velemin bydlil ve dvorci a užíval tam také pěkné zahrady. Byl náruživý štěpař a včelař a působil v tom smyslu blahodárně v celém okolí. Plot jeho zahrady byl při samé vozové cestě do Čerstvého vzduchu vedoucí, a Gábinka bývala v létě v zahradě pečená vařená. Některý den po vykonané censuře na »Ještěru« a »Kopytě« šel doktor Javorník mimo dvorec a zastavil se na několik slov s Gábinkou, jež stála při plotě a černýma svýma očima na krasného muže vlídně se usmívala. Co hovořili, přišel kolovratkář a spustil skočnou polku. Do doktora vjel sladký nesmysl a připomenul žertem, že to kousek od podlahy, a tázal se, co nožky Gábinčiny tomu říkají? Gábince byl tanec vrcholem blaženosti, a myšlénka proskočiti se s krásným a svobodným mužem rozvířila jí hlavičku chtivou zábavy. Odvětila touhou se rdíc, že kdyby tu byl tanečník, hned by s ním byla v kole. Doktor nerozmýšleje se vyčetl jí z očí, co srdéčkem jejím zmítá, a rázem přivinul k sobě štíhlé děvče a vytočil ji několikrát okolo jasanu na pažitě před stavením. Pak chvíli s ní ještě pohovořiv odešel.

Doma se o tom nezmínil, ale zpráva o tom ještě téhož dne dostala se do Čerstvého vzduchu i přádelny a pobouřila zvláště tři hlavy: starou paní, slečnu Mély a mladého Turečka.

Téhož ještě dne měla stará paní se zetěm poradu o »nerozvážném tom kousku doktorově«, v němž viděla zrovna nebezpečenství pro čest domu. Pan Hajný postavil se na stranu doktorovu a omlouval kousek jeho tím, že byl to pouhý veselý nápad mladého a svobodného muže. Stara paní na ten »svobodomyslný« výklad nepřistoupila, tvrdíc, že kousek ten jenom asi počátkem je pletek, jež cti domu velice mohou býti na ujmu, a vinila doktora

z nešetrnosti k domu, kde přebývá pohostinu, žádajíc na zeti, aby s přítelem svým vážně porozprávěl a třeba přímo mu řekl, jak nelibě se příběh ten jí dotekl. Hajný viděl, že ocitá se mezi dvěma ohni, a přemýšlel, jak by aspoň jeden z nich výhodně odklidil. Předkem laskavě a mírně vyložil, že taneček se solidním děvčetem a s dcerou jeho úředníka, veřejně provedený, není nebezpečenstvím pro čest jeho domu, a uvedl příklad, že kdyby i královská rodina byla na venku, a syn její si zatančil s dcerkou úřadníkovou o své ujmě, sotva by tím dvorní etiketta se pokládala za porušenu.

»To by byl syn,« přejala babička řeč; »ale doktor je host, milý pane zeti, host.«

»I kdyby to byl host, vážilo by se to jen jako veselý vrtoch anebo rozmar,« namítl Hajný. »Vždyť i host vedle povinností svých má i svá práva, a kdo někoho hostí, musí i těchto práv šetřiti. Když jsem Jaroslava k nám zval, slíbil jsem mu, že propouštím jednání jeho u nás úplnou svobodu, což ostatně samo sebou se rozumí. Jinak znám jej z chlapeckých let a vím, jak výborného vychování se mu od šlechetné jeho matky dostalo; vím, že není nic v jeho povaze, co by společenskému libomravu mohlo býti na závadu.«

»A přece byla to lehkomyslnost; Velemínovic nejsou bez úhony.«

»Rozmar, drahá matinko, rozmar.«

»Vy muži jste příliš svobodomyslni a shovívavi, kde nás jemné ženy shovívavost přechází. A co se týče Gábi, víš, že ji ráda zde v domě nevidím a také . . .«

Stará paní chtěla říci, že nesmí spolu divadlo hráti, ale v čas se zarazila.

»Chtěla jsi, matinko, ještě něco připojiti?«

»Ano, nechceš-li sám, promluvím já za příhodné chvíle s doktorem.«

»Nečiň toho, drahá matinko; však on beztoho uvidí na tobě, že hřešil.«

»Těší mne, Prokope, že aspoň uznáváš, že hřešil. Prozatím se tím spokojuji.«

Tím porada šťastně skončena. Pan Hajný odcházeje si oddychl. Hůře bylo se slečnou Mély.

Nevinný taneček s Gábinkou nakapal do milujícího srdce jed žárlivosti. To byl tedy ten slavný Jaroslav, jenž dovedl vykonati skvělý čin humanity, jenž podával jí upřímné ruku pro život! S rozpustilou dívkou, sličných tvářiček a štíhlého tílka, pouští se při kolovrátku do tance! On drží na kůstky, a ona, jež tolik skvělých partií zamítla, ona miluje jeho a právě jen jeho! Slečna Mély se večer u psacího stolku svého rozplakala, a slzy, jež smáčely líce její, byly horky jako oheň. Setřela slzy a vzpřímila se; vzpřímila i kleslou duši svou. Hrdosť, jí přirodilá, vyšlehla elektricky z aksamitu krásných očí. Věru! ten člověk není hoden vážné myšlénky, tím méně slz! To krásné bejlí musí vytrženo býti z květnice jejího srdce! Vytrženo, zahozeno: není na jiném. Vytrhávala, nevytrhla; oči opět se zavlažily. Odstrojila se, rozpustila své krásné vlasy před zrcadlem. Ach! on nebude se probírati prameny jejích vlasův, on nebude se přissávati k těmto ústům, jeho klasicky krásná hlava nebude se tuliti k těmto ňadrům! A když ne on, žádný jiný muž! Slečna Mély vážně vyslovila: Přísahám!

Usedla na sněhobílé lože a chvíli tonula v dumách. Byla již půlnoc. Převrhla se na lože a chtěla usnouti. Chtěla, ale spánek byl dnes nemilosrdný; nechtěl snodárnou záslonu spustiti na vlhké oči, na ztrmácené srdce.

Za to spal Jaroslav jako na vlnách. Usínaje na Gábinku nemyslil; myslil na Benigna Neděli. Se smíchem na rtech odešel do Hajan.

Druhého dne chtěl se Jaroslav se slečnou Mély stranu divadla poraditi. Navštívil ji v její komnatě a

zpozoroval hned, že jest přepadlá; vyslovil to také. Slečna podívala se naň zrakem jemu nevýslovně divným. Mráz jej obešel.

»Vyspal jste se dnes dobře?« prohodila slečna sarkasticky.

»Výborně.«

»Po včerejším tanečku na dvorci?«

Jaroslav sebou trhl, a oči jeho strnule utkvěly na dívce. Bledl až zbledl jako stěna.

Slečna ztratila svou rovnováhu; síla ji opustila, žalosť přívalem se na ni lila. Zaštkala hlasitě, nevýslovně bolestně.

Jaroslav stál před ní chvíli jako socha z mramoru. Ale ta socha zvolna obživovala, svezla se na koberec k jejím nohám, opřela o její klín oba lokte, jakoby se modliti chtěla, a pozvedla k ní tu krásnou hlavu s těmi kníry, nad něž v Praze nebylo, s těma očima, z nichž sálala prvotným proudem duše nevšední, čistá, plamenná.

»Mély! Já jsem vás zarmoutil!« pronášela jeho ústa, zvolna, měkce, skroušeně, třesavě . . .; každičká hláska trhala se ze dna samého srdce.

Mély položila pravici svou na témě jeho hlavy a usmívajíc se naň skrze slzy, odvětila tónem Eolovy harfy, vánkem prochvívané:

»Vy za to nemůžete, Jaroslave.«

Doktor spustil hlavu do jejího klína. Slečnina pravice ležela pořád na jeho hlavě, hodnou chvíli, a oči její se od ní neobracely. Pak sklonila se k němu, a rtové její vdychli peroutný polibek na havraní jeho vlasy.

Najednou, jako laň z teplého lože, vyhoupla se Mély ze svého křesla. Krásná její postava byla čerstva, křepka, pružna, jako vždy jindy, a sálala ze sebe štěstí a blaženosť.

»Nyní, doktore, dejme se do svých divadelních záležitostí,« oslovila jej pevně a vesele.

Doktor se vzpřímil; zářil štěstím. Mžik a rozpřáhnuv náruč hnal se větrem za Mély. Slečna uskočila za křeslo; ne strachy, ale ze svévolnosti.

»Zvolna, vy roztomilý větroplachu!« namítla mu polo vážně, polo žertovně. »Kam jste dal paměť! Vždyť podali jsme si posud ruku jen pro divadlo.«

»Dobrá, Mély! Tu ji máte pro život.«

»Až budete-li hodný.«

»Budu.«

»Opravdu-li?«

»Na věky věkův!«

»Nu tak si plácněme na amen!«

A plácli si tak srdečně, jako když kmotr Macek kmotru Vackovi slibuje svou dceru pro syna po dlouhých těžkých námluvách.

XIV.

Se starou vladařkou na Čerstvém vzduchu vyrovnal se tedy doktor jakž takž, se slečnou Mély výborně; zbýval ještě pan Zdeněk Tureček, a byl to protivník věru nikoliv nepatrný, poněvadž bez něho divadelní představení bylo jen prázdnou, rozplývavou mlhou. Doktor, bohužel pozdě, nahlížel, do jakého trní se tím zpropadeným tanečkem s Gábinkou zamotal. Mladý Tureček div jej očima neprobodl, když ponejprv s ním se sešel. A nebylo divu. Vždyť pan Zdeněk nosil fotografii Gábinčinu v tobolce na srdci a obrázek její kučeravé hlavinky v srdci, a byla vůbec Gábinka lunou jeho snův a sluníčkem jeho bdění.

Pravda, láska jeho byla dříve celkem rázu platonického, ač v podrobnostech zabíhala ve skutečnost. Ale od nešťastné chvíle, co věděl nad slunce jistěji, že sličný a bohatý doktor mu ve dvorci leze do zelí, nabyl najednou přesvědčení, že Gábinku miluje nejen nadosmrti,

ale i daleko za hrob. A co všecku tu zkušenosť převažovalo, bylo, že duše jeho ideál i doktorovi Javorníkovi přeje. Vždyť slyšel z jejích vlastních úst a na své vlastní uši, že by musila míti srdce zrovna z houžve, kdyby se jí nelíbil takový sličný, způsobný a dvorný pán. Ano i ty pěkné kníry nezůstaly bez účinku na jiskrná její očka. Pan Zdeněk byl odchovancem písárny, kde blouznění jest zbožím mrtvým, totiž bez všeliké poptávky a odbytu, a přirovnávaje svou maličkosť k velikosti doktorově nahlížel, že křečkem jest proti jelenu: ale i křeček se postaví a prská, třeba-li, skočí i do obličeje, a má právo rovněž tak jako jelen vytvářeti si život podle své hlavičky. Mimo to byla mu teprve dvacet a dvě léta, byl tudíž u věku, kde srdce ještě do železné logické pasti neleze, nýbrž podle své polky kolem ní tancuje. Proto jest přirozeno, že rozpálila se mysl jeho hněvem i záštím proti drzému sokovi, a že by byl doktora na revolvery vyzval, kdyby byl jen trochu uměl se smrtnou zbraní zacházeti. Sekundanta by byl měl, pana kasíra Svacha.

Pan Svach byl o několik let starší a na povrchu suchoparný patron, sama číslice; ale uvnitř bylo v něm ještě poetické jádro, jen že navrtané nešťastnou láskou. Byl jednou také strašlivě zamilován, ale pohořel. Od těch dob byla mu krásná pleť, podle jeho slovníka vyjádřeno, nevěrná a bezcitná banda. Na počesť jeho připomínáme, že sám od sebe svému podřízenci, jehož měl rád pro jeho nepokrytosť a veselou mysl, nikdy collegium filosoficum o ženách a jejich lásce neohlásil; ale když odehrálo se ono nešťastné duo mezi Gábinkou a doktorem Javorníkem při kolovrátku ve dvorci, svrbělo ho srdce jeho tak, že mu musil pustiti žilou před mladým Turečkem. Tento nahltal se krve se žlučí smíšené, a záští proti doktorovi vyšlehovalo z rozpálené jeho mysli plamenem. Když byl v této tragické náladě, dostali v pí-

sárně neobyčejnou návštěvu. Přišel tam s nimi vyjednávat dr. Javornik.

Svach vida v doktorovi přítele svého pána, na jehož počesť kromě toho divadlo se mělo provozovati, přislíbil spoluúčinkovati. Leč Zdeněk se rozkohoutil. Vždyť stál před ním vrah jeho ideálu, upír jeho srdce, tygr nejsvětějších jeho citův a žádal, aby hrál v kusech, od téhož vraha jeho blaha sepsaných. Rozvaha jej opustila, krev zavířila klokotem, jazyk stal se bezohledným stísněné duše tlumočníkem. Doktoru bylo, jakoby kamení naň pršelo. Nešťastný taneček s Gábinkou! Včera Mély, dnes ráno Prokop, jenž mu šetrně mínění staré paní o tom svěřil, a teď Tureček, nešťastný milovník!

Ó těch slastí divadelního ředitele! To zrovna aby si barvivo na vlasy koupil!

Jaroslav se nerozehřál a čekal, až pan Zdeněk náboj svůj vystřílí. Když byla nábojnice prázdna, promlouval doktor pokojně:

›Slečinka Gábinka ráda tancuje. To vím. Chtěl jsem, aby s vámi hrála při divadle zamilovaný páreček. Jak jsem ji mohl lépe získati, nežli tanečkem? Kolovrátkář se namanul. Zatančili jsme, a ona slíbila hráti.«

Zdeněk vyvalil naň oči. Svach podíval se naň úkosem, a v zraku jeho stálo: Ten člověk měl jíti k diplomacii! Nešťastný milovník rozmýšlel; doktor ho nevyrušoval.

›A pravda-li, co mně tu povídáte, pane doktore?« otazoval se konečně Zdeněk, jemuž se svaloval kámen nedůvěry se srdce.

›Pravda jest, že jsem s ní tancoval.«

›Inu ano, ale pravda-li, že jste proto s ní tancoval?«

›Což máme tu jinou slečinku ke hře?«

›To je pravda.«

›Tedy vidíte, že je všecko pravda, pane Turečku.«

Zdeňkovi šla hlava samou pravdou kolem. Štěstí lásky, jež již zakopával, vstalo v jařejší a skvělejší obnově v jeho mysli. A k tomu ještě divadlo! Od jaktěživa přál si hráti divadlo.

»Tedy ujednáno. Hráti budete v obou kusech: v jednom v rytířském hávu, v druhém v občanském oděvu. Přistupujete-li k našemu personálu jako pan Svach?«

»Budiž. Divadlo, to je můj ideál!«

»Spoléham tedy úplně na vás, pánové. Zítra rozdám úlohy.«

Doktor odešel z písárny.

»Je to zvláštní člověk a dobrý člověk,« prohodil Tureček.

»Diplomat,« odvětil Svach. »Já jsem jist, že i tu emancipovanou z Čerstvého vzduchu otočí si okolo prstu.«

»Vidíte, na slečnu Mély jsem nevzpomněl! A já myslil, že béře na Gábinku. Jak se může člověk mýliti!«

Svach odpověděl dosti významně: mlčením.

Z písárny šel doktor do dvorce získat Gábinku pro svůj personál. Tam nepotřeboval diplomacie. Gábinka i bez ní byla by slíbila, hráti pod jeho vedením divadlo třeba po celý svůj život. Na odpoledne si nechal pana Raćte. Byl by sice dnes již snesl trochu odpočinku, ale nedalo mu to. Dobrý jeho duch byl mu dnes věrným průvodčím. Kdo ví, byl-li by zítra po ruce! Věděltě sice od slečny Mély, že Borovec pro divadlo jest získán, ale nesdílel se s ní o mínění, že jen tak holou rukou přijme kopřivu, jež vězela v úloze Benigna Neděle. Každým způsobem musil pan Borovec prve úlohu zevrubně poznati a pak teprve se vysloviti, a postaví-li se na odpor, bylo prve při s ním náležitě skoncovati.

Odpoledne bylo na pokraji hájku pod Vražnem viděti malebnou skupinu. V mechu, pěkně v chládku, seděl doktor v levo a Borovec v pravo o smrky pode-

přeni. Aby si záda smolou neumazali, byl za každým na smrku velký arch novin hřebíčkem připjat. V popředí mezi nimi seděl na boku Imam, hlavou k nim obrácen. Jaroslav četl z knížky, Borovec a Imam poslouchali. Bylo to asi Kopyto, co právě doktor přednášel, neboť pan Račte byl jeden smích a každou chvíli přerušoval čtenáře nějakou duchaplnou propovědí, jako: »I to je chlap stará!« nebo: »A tehle jste, doktore, zkopal; na mou duši, krásně jste to zkopal!« Autorská čest dostávala asi ve spisovateli rýmu, ale hlasitě nekýchal; nechtěl si pana posluchače napřed podrážditi. Když dočetl, podíval se doktor zkoumavě na panice. Tento odfoukl několik kotoučů modravého dýmu, mrkl třikráte a prohodil:

»Toho slepého Stanimíra z Ještěra budu hráti. Za jedno má krátkou úlohu a za druhé je to scéna pohnutlivá a effektní, když shledává se s dcerou, kterou má za dávno ztracenou. Ale co se týče toho ševce, ten není, doktore, pro mne. Není, doktore, kde pak! Já a taková úloha!«

»Ale račte uvážiti, velectěný příteli,« namítal laskavě pan principál; »my kromě vás nemáme tu ani živé dušičky, jež by Kopyto hráti mohla. Nebudete přece skaliskem, o něž by se potné naše úsilí na kousky rozbilo!«

»Hrajte jen Ještěra, bude ho dosti.«

»Nemožno; Kopyto nelze vypustiti.«

»Víte, doktore, já vám povím upřímně pravdu, proč. Ondyno, jak jsem byl na Čerstvém vzduchu, nalezl jsem, chvíli úzkostně ji hledaje, spanilou naši rajku na odlehlém místečku v houští. Však víte, kterou rajku myslím.«

»Slečnu Mély.«

»Ach! ano. Bylo vám to místečko, doktore, zrovna pro dva zamilované lidičky stvořené. Měl jste viděti, jak se slečna radostí zapýřila, když mne spatřila v té rajské samotě. A hned mně vyslípla v oči, že se na mne

hněvá, že ji zanedbávam, že tak dlouho nepřicházím. Ó, vy nevíte, jak mně bylo! Žádná prosa, žádná báseň to nevysloví! Ale udělám vám to zkrátka! Sedl jsem si s jejím laskavým svolením naproti ní a ukázal jsem jí v mistrné řeči, že jsem mlád, věčně mlád. V tom, Bůh milý ví, jak se událo, dotkla se vám nožka její mé boty. Doktore, neškubejte sebou nedůvěřivě; vypravuji událosť a ani o smítko víc. Elektrický oheň jako láva projížděl moje tělo a zajel do srdce, do mozku. Ostýchavosť se mne spadla, a kromě toho slečna mi sama dobrotivě napomáhala, sama mi v ústrety přicházela, doktore, sama, samičká . . .«

»A vy jste spustil vyznání lásky.«

»Což jsem nějaký smrk, doktore, abych byl mlčel?!«

»A co ona?«

»Ona mne škádlila; však znáte ženské. Škádlení a láska patří při nich na jeden talíř jako rejže a křepelka.«

»A jak vás škádlila?«

»Inu, že neví, může-li mé horoucnosti důvěřovati.«

»A vy, to se rozumí, skákal jste jazykem pro ni do horoucího pekla?«

»Nu a může člověk s nimi jináč? Pravila, že mi uloží zkoušku, že musím s vámi hráti divadlo. Já slíbil, to se rozumí.«

»A teď se zdráháte!«

»Ale, doktore, vy jste přec učený muž; račte uvážiti! Jak mohu nyní, když hradba mezi mnou a Mély se sesypala; když vím, že ona mne miluje; když to medové tajemství jest již z našich úst venku: jak mohl bych nyní já ukázati se před ní jako umouněný švec, starý a domýšlivý, pošetilý dobrák, na jevišti? Jak mohl bych nyní prováděti před ní tatrmánky? Jak mohl bych býti terčem a cílem úsměšků jednajících osob a beránkem, jenž snímá smíchy obecenstva? Vždyť, na mou duchu věrnou, musil bych se jí zoškliviti, vždyť musila by

mne ze srdéčka zrovna vytrhnouti a hoditi někam za plot!«

»Gusta dam se filosofie smrtelníků nedozkoumá. Či nezamilovala se božská Desdemona do mouřenína, mladičká dci Košubejova do starého podagristy, Mazepy? Znám krásnou a vzácnou paní v Praze, jež do smrti zamilovala si komika, jenž hrál nejhloupější, nejsměšnější, nejošklivější úlohy, a proti němuž ve skutečnosti my oba jsme Adonidové!«

»Concedo, příteli, concedo! Ale ševce v Kopytě nemohu hráti.«

Jaroslav prudce vstal.

»Co vstáváte, přítelínku?«

»Vy jste neupřímný, příteli! Vy jste neslíbil jen slečně Mély hráti, vy jste jí slíbil hráti kteroukoliv úlohu; rozumíte, kteroukoliv úlohu. A v kterékoliv úloze jest uzavřen také Benignus Neděle. Mám to z jejích úst: vždyť tvoříme spolu divadelní družstvo.«

Pan Borovec zbledl.

»Ah! vy máte skoro pravdu. Ano, teď se pamatuji. Plavu krásně v omáčce!«

Doktor mlčel.

»Proč nic nemluvíte, doktore?«

»Na vás jest mluviti.«

»Ano, na mně, na mně. Ty ženské, to jest Kainovo plémě! Ale prosím vás, slečně Mély to neříkejte, já si musím uleviti; tak mezi námi. A na konec myslila třeba na Benigna Neděli!«

»To se rozumí, že naň myslila.«

»Inu tak, nebude jinak. Já musím jí ukázati, že jsem mlad, mlád... Nu, přineste mi úlohu, ale musíte ji se mnou vycvičiti.«

»Mohli bychom i slečnu vzíti na pomoc.«

»Ne, ne, já jí musím překvapiti; já jí ukážu, že jsem mlád; že nejsem žádný morous.«

»A teď přijmu od vás sklínku vína.«

»Pojďme, příteli, pojď, Imame. Dnes nebude posilnění na škodu.«

Divadelní ředitel si oddechl. Personál měl šťastně pohromadě.

XV.

Oznámiti staré paní, kdo kterou úlohu hráti bude, vzala z dobrých příčin slečna Mély na se. Klubíčko její rozvinulo se zcela hladce, a jen pro Vraženského panice rozpředla se krátká debata. Ale slečna vedla si tak opatrně a po žensku sladce, že mamá vyslovila uspokojena své konečné »budiž«.

Doktor Javorník měl plné ruce práce se svými sladkými nesmysly. Aby Zdeňka, jenž se mu líbil, si naklonil, vyjednal mu na den dovolenou a jel s ním do blízkého města, aby tam opatřili dekorace a kostymy. Zdeněk jej vedl k městským ochotníkům divadelním, a ti by byli potřebné dekorace půjčili; ale doktor, jenž dbal na pěknou úhlednost, nestál hrubě o ně. Byly mu poněkud ošumělé a nevkusně malovány, proto zamluvil si jen dobré lampy. Ale štěstí panu principálovi téměř nadbíhalo samo. Když vystoupili z divadla, kde jim myšky přes nohy běhaly, potkali odkojence Mus, zde na prázdninách meškajícího, pana Trnku. Trnka byl čiperný žák malířské akademie v Praze, a doktor znal jej od vidění. Dali se do řeči a za tepla do vyjednávání. Trnka přisedl celou duší k podniku a slíbil, že do jisté doby vymaluje i oponu i dvě dekorace i s příslušným průčelím, bude-li mu dán zdejší městský malíř na pomoc, a zaručil se svatě, že postaví domácí divadélko jako z cukru. Vyhledali malíře, ujednali s ním mzdu, najali ve střelnici za městem sál pro dobu malování, a nakoupili barev, štětců i plátna. Zatím minulo poledne, i šli do hostince po-

zavše pana Trnku k obědu. Tento odběhl zatím domu a přinesl sobě papíry a tužky, a nežli byli po černé kávě, měl již mladý malíř všecky náčrty načmárány. Jaroslavu šly dobře k oku, přijal je a umluvili ještě potřebné a žádoucí barevné tóny pro ně. Rozměry a polohopis velikého pokoje na Čerstvém vzduchu měl obezřetný podnikatel s sebou.

Dekorace byly tedy v pořádku; šlo nyní o oděvy. Ani tu nebylo těžkostí; Trnka věděl radu. Byl tu v městě krejčí Jelínek, jenž sám byl dlouho při divadle a měl celou sbírku kostymů nejrozmanitějších. Některé prý byly málo opotřebovány a při večerním osvětlení zrovna skvostny. Jelínek půjčoval oděvy ty na maškarní plesy a do ochotnických divadel v okolí i v městě a dal prý si dobře zaplatiti, jakož vůbec jeho kostymní půjčovna byla hlavní jeho výživou. Obyčejné šaty prý dvakrát rád nešil a takto prý náležel k posledním krejčím ve městě.

»Ale originál je, pane doktore,« dokončoval Trnka o Jelínkovi svůj referát; »než slovo promluví, uvidíte, že je originál. Ja jej mám již třikrát v mapě. Však uvidíte sám.«

Šli k Jelínkovi. Bydlil na předměstí ve vlastním domku. V nízké učazené světnici trávil dny své s manželkou a třemi dětmi, a doktorovi se ani dobře přes práh nechtělo; neboť čistoty a pořádku nebylo tam nazbyt. Jelínek seděl při stolku u okna a spravoval nějaké dětské kalhoty. Na stole byla ještě hromádka slupek od brambor po obědě. Vstal a protáhl tělo. Byl o dobrou hlavu větší než obyčejní smrtelníci, hubený ano vyzáblý, měl řídké přiryšavělé vlasy a knírky, oči tragicky zapadlé a ústa komicky široká. Doktor se otřásl omrazem: to byla figura, kterou v Ještěru musil vypustiti, a která by i Kopytu dobře šla k duhu.

Trnka přednesl, proč přicházejí, Jelínek si změřil doktora, jakoby odhadoval, kolik má na něm za oblekу

chtíti, shodil prudce bramborové slupky se stolu na podlahu a pravil hlasem, na prknách patrně vymluveným a vykřičeným: »Pojďme.«

Doktor se zachvěl. »Tento hlas,« pomyslil si, »jest pro Ještěra zrovna uladěn!«

Jelínek vedl příchozí pány přes síňku ke dveřím, jež otevřel velikým klíčem dle fasony z předešlého století. Vstoupili do komory, prostorné, čisté a řádné provětrané. Osvětlovalo ji dobře veliké okno, jež uvnitř se dalo na okenici zavříti. Nebylo pochybnosti, že zde jest pravý svět Jelínkuv a nikoli v první jizbě. Na všech stranách visely divadelní nebo maškarní obleky pěkně vedle sebe; úplný oblek vždy na jednom kolíku. Něco zbraní a drobnějších rekvisit leželo slušně spořádáno na zemi.

Jelínek postavil se uprostřed, zajiskřil očima a pravil jakoby stál před obecenstvem dlouhánskou rukou svou dle potřeby ukazuje:

»Tu jsou Španělé, tu rokoko, tu orient, tu sedláci, a tuto fraška a masopust. Sto a padesát obleků.«

Příchozí si prohlíželi nápadnější a pěknější kostymy.

»Kde jste takovou sbírku sehnal?« otazoval se Jaroslav.

»Dvacet sedm kustýmů« — Jelínek říkal důsledně kustým — »skoupil jsem v Praze; hromadu od divadelních společností zbankrotovaných; tu i tam kousky, kde se mně tak po cestách mých namanuly; ostatní jsem stříhl a ušil sám. Však jsem z toho. Patnáct let hrál jsem při divadle. Leží v tom mnoho peněz.«

Doktor si vybíral, co nejlépe mu svědčilo. Jelínek zvědavě ho stopoval očima.

»Není, prosím, milostpán od divadla?«

»Proč tak myslíte?«

»Protože rozumí effektu. Co vybírá, je při lampách samý effekt.«

Doktor ptal se po zápujční ceně, podotknuv, že to do Záhořan.

»Když je to přes pole,« připomenul Jelínek, »je cena o něco větší. Na cestě se kustýmy omícejí.«

To předeslav vyslovil bez ostychu slušné peníze za půjčení. Doktor přijal bez smlouvání podmínky, vyjednal s ním zálohu a určil, že obleky s sebou vezmou, až povezou do Záhořan dekorace.

»Za půl druhé hodiny je všecko řádně spakováno; ale musíte sám aneb aspoň pan Trnka osobně přijíti; neznámé osobě kustýmů nevydám.«

Doktor se měl k odchodu; Jelínek mu zastoupil vážně cestu.

»Milostpane,« deklamoval, »oblek nedělá celou figuru. Hlavní věc je při ní pořádná hlava. Račíte-li míti k čemu ličitele pro představení?«

Doktor se pozastavil. Hned, jak Jelínka spatřil, hrálo v něm všecko neodolatelnou chutí, připojiti jej ke skrovnému personálu. Leč ostýchal se kroku toho, pomýšleje, že stará paní by sotva dovolila, aby na domácím divadle hrál s nimi cizí člověk a k tomu ještě řemeslník jaksi pochybné existence. Poslední otázka Jelínkova měla svou dobrou podstatu a mohla býti jaksi vstupenkou do domu a snad i na jeviště. Ovšem musil prve dobrou radu o to vzíti s Mély. Doktor si minutu hladil kníry a prohodil:

»Umíte-li dobře líčiti?«

»Já!? Patnáct let byl jsem u divadla, a těmato rukama prošlo na sta a sta hlav a fizáží. A jakých, milostpane! Za pět minut mám z mladíka starce, a když jsem nalíčil intrikána, sršela z něho zrovna hrůza do parterru. A zamilované dědky umím také. Já na ulici ani v kostele nikdy nestrčil oči do kapsy, a to je hlavní věc.«

»Nu, uvidíme, pane Jelínku, uvidíme; času máme na to dost.«

»Nu, račte si rozmysliti a na mne pozeptati. Drahý nejsem.«

Když na večer doktor slečně Mély skládal ze dne účet a o Jelínkovi se zápalem se rozhovořil, kroutila k tomu povážlivě hlavou a vyčítala mu vlídně, že jeho divadelní touhy se vlekou do nekonečna, a že povlekou-li se tak dále, bude musiti z družstva vystoupiti. Co do Jelínka, že by ovšem herec ze řemesla byl výhodnou výpomocí a pro nalíčení že jest ho i pilná potřeba: ale aby spolu hrál, k tomu ústupku že asi paní intendantka — myslila tím starou paní — nezmékne. Jednu cestu že by tomu sice věděla; ale že neví, vedla-li by k cíli. Jaroslav poslouchal na obě uši a podivil se nemálo důvtipu své společnice in theatralibus. Cesta ta měla jíti přes Vražno. Borovec měl si vzíti Jelínka, jakožto herce, k vycvičení se v úloze své a měl u slavné intendance vymoci, by směl spolu hráti za tou příčinou, by Borovec nepropadl.

»Když již tolik jde na jeho útraty, ať jde i Jelínek,« končila svou intriku; »nám již intendance v ledačems ustoupila, ať Benignu Nedělovi také v něčem ustoupí.«

Uraděno, provedeno. Pozvali pana Borovce na Čerstvý vzduch, a slečna Mély mu všecko pěkným na vrch tak vyložila, že uznal toho potřebu pana Jelínka si na několik dní za mentora vypůjčiti, a že sám došel k intendanci o povolení, aby směl pro zajištění dobrého účinu Jelínek, jenž buď jak buď k líčení herců vzíti se musí, s ním vystoupiti. Stará paní se v duchu nad tím nemálo ošívala, ale přec ostýchala se velectěnému panu sousedovi něco zřejmě odepříti, co mu mohlo býti se skutečným prospěchem. Poněvadž svou záležitosť tak vyličil, jakoby to byla pouhá Minerva z jeho hlavy, ne-

pomyslila při tom ani na doktora, a Borovec odešel od ní s dobrou pořízenou.

Básník byl nyní jist dobrým výsledkem. »Přidělal« Jelínka do Ještěra i Kopyta, rozepsal úlohy a rozděliv je kromě Jelínka, vzýval Apollina, by ochranné peruti své rozestřel nad dramatickým jeho podnikem. Čerstvý vzduch, druhdy sídlo arkadického poklidu a rodinné lásky, proměnil se v úl plný svistu, šumu a práce. Veliký pokoj byl vyklizen a doktorovi odevzdán, a tesař a truhlář se vestěhovali do něho. Jaroslav i slečna byli po celý den na nohou, a manželé Hajných zamhouřili oči. Věděli jen, že na patnáctého srpna chystá se jim slavnostní překvapení doktorem i slečnou. Že očekávají divadlo, neprozradili, ač pan Hajný věděl, že přítel ani nic jiného podle svých libostí připravovati nemůže. Také viděli oba dva rádi, že hosté jejich vstoupili ve spolek za jedním účelem.

»Neshledají-li se v nesmyslech, jinak se neshledají,« připomenul jednou polo žertovně, polo opravdově Prokop.

Spanilá jeho ženuška odvětila laskavě:

»Doufejme, že již se dohledali, co tak dlouho hledali.«

Mladá paní byla již zasvěcena v tajemství své přítelkyně.

Doktor zajel si do města, by dohlédl na malíře. Dal zastaviti na střelnici a vkročil do malírny. Pohvizduje seděl Trnka na malířském řebříku a pilně maloval. Vychvaloval si městského malíře, že mu jde práce od ruky jako vítr, jen když má obstojnou předlohu, dobrý plat a odpoledne pivo na občerstvenou. Však také se doktor přesvědčil, že dekorace rostou do honu. Nejtěžší kus, opona, byla hotova a sušila se. Představovala nebe, v němž letí dva geniové, jeden plavovlasý a druhý černohlávek; jeden s výrazem veselým a druhý vážným. Nesli společně koš s květinami a roz-

hazovali kytičky, jeden v levo, druhý v pravo do všehomíra. Dole, v ptačí perspektivě, byla krajina, podobna záhořanské. Idea celku byla případna; zpodobovala i komické i tragické básnění divadelní, a ty kytičky, vzduchem letící, byly rozkoš, jež pozemšťanům sype v klín. Jinde rozestaveny byly nedokončeny ještě: dvě pozadí, jedno rytířská dvorana a druhé měšťanská světnice, kulisy a sufity. Kollegy Trnkova zde nebylo; má prý doma neodkladnou dnes práci.

Trnka s výše své se rozpovídal o Jelínkovi.

Vypravoval, že celé hodiny tu prosedí, většinou mlčky jako čáp; někdy však neví řeči konce. Dekorace prý se mu líbí a říkává prý, že ještě nikdy při tak effektních dekoracích si nezahrál, a že by si toho vážil jako poloviční spásy duše své, kdyby po letech opět jednou, tak z plné duše, mohl v Záhořanech nějakou mastnější úlohu odříkati. Zdejší ochotnické divadlo prý ho neuznává, a nejde prý na představení, leda když mají od něho obleky, aby se na ně při lampách podíval.

»Pořád mi leží v uších,« pokračoval Trnka, »abych se při vašnosti zaň přimluvil, byste mu dovolil spolu hráti. Já mu již padesáti devíti způsoby vymlouval, že to nejde při domácím divadle; ale on se vždycky k tomu vrací jako štika k lovu. Mám s ním tady kříž! Ale slyším jeho krok. On chodí jako podle bubnu.«

Jelínek vstoupil do sálu a sedl do kouta na lavici. Smekl uctivě a poklonil se, ale mlčel. Doktor se ujal slova:

»Co tomu říkáte, pane Jelínku?«

»Jsou dobry.«

»Nu, vy jste znalec. Bude-li se při nich dobře hráti?«

»Dobře.«

»Vy jste už dlouho nehrál?«

»Dlouho.«

»Ale ještě byste to dovedl?«

»Milostpane! Poroučejte, a já postavím pořádnou práci.«

»Pojďme na střelnici.«

Vyšli. Střelnice se táhla šňůrou podle bývalých hradeb, a byla vlastně jen dlouhé lipořadí, nyní tiché a opuštěné. Jen vrabčáci šviřinkali v košatých lipách. Došli mlčky asi doprostřed. Tam při zdi byl stůl a dvě lavičky. Doktor si sedl a pobízel Jelinka na lavičku. Ten z úcty stál a hladově se díval na dva sešity, jež doktor z náprsní kapsy vytáhl.

XVI.

Vrátiv se domů vyhledal doktor na večer slečnu Mély a vyzval ji kousek na procházku. Sotva vyšli ze vsi, zastavil se a pravil:

»Rozkošno!«

»Že jste přece jednou spokojen a že vám do smíchu.«

»Chytil jsem ve městě lososa, Jelínka.«

Doktor se znova rozesmál.

»Vy máte, doktore, dnes pro smích udělano.«

»Ano, má zlatá družice v Muse! Povím vám, jak jsem dnes studoval úlohu s Jelínkem.«

»Prosím.«

Jaroslav vylíčil jednou větou jeviště na střelnici a dvěma, třemi větami popsal figuru Jelínkovu. Pak pokračoval:

»Jak jsem vytáhl papíry, vyšlehl z tragických očí Jelínkových hlad, přenáramný hlad; div úloh nepohltil. Řekl jsem, že s ním obě úlohy projdu, aby dobře rozuměl jejich smyslu. Počali jsme s Rozhonem z Ještěra; Jelínek poslouchal na obě uši. Při verši: ‚Veřejný ohlas šumí po kraji‘ sáhl mi lehce kostnatou svou rukou na loket. ‚Prosím, milostpane, račte ještě jednou od slova:

‚vejřevný‘. Já si zprvu toho výrazu nepovšiml, ale když Jelínek slavně po mně opakoval: ‚V e j ř e v n ý ohlas šumí po kraji,‘ div jsem se potají smíchem nezakuckal. Přišlo místo:

O hrůzyplná pro mne situace,
sám nebes hrad se hrozí sesouti!

Na lokti mém spočinula opět Jelínkova pravice: ‚Milostpane! Co je to sesouti?‘ Vysvětlil jsem, že jako sesypati; jen že sesypati užívá se více o kamnách. ‚To dá rozum,‘ odvětil Jelínek; ‚o situlaci se to nemůže říci.‘ Zaťal jsem zuby, abych zadržel smích, a žádal jsem ho, by mně to místo zadeklamoval. Jelínek deklamoval: ‚O hrůzyplná pro mne s i t u l a c e, sám nebes hrad se hrozí s z e z o u t i! — To je pěkné místečko,‘ dodal; ‚takovými se prorazí i dubové fošny!‘ — Opět cítím ruku Jelínkovu dále čta ‚v plášti černé noci.‘ — ‚Milostpane, to musím si vzíti také černý plášť! Abych to věděl; já již něco shledám, třeba z nějakého domina.‘ — Odvětil jsem, že nemusí býti; obecenstvo že si toho nevšimne. — ‚Také pravda; ale o plášť mi nebude zle.‘«

»Doufám, že již pískne parostroj,« nadhodila slečna Mély.

»Stanice jest ještě daleko. Ale k vůli vám přidám páry. Četl jsem dále Rozhona. Přišel verš:

Vděk k bídám lidským povždy lhostejný.

Ruka Jelínkova dotýká se mého lokte. ‚Nerozumíte?‘ — ‚Prosím vyložiti.‘ — Vykládám, že neštěstí jest vždy kruté, buď si člověk mlád anebo stár, i žádám, aby verš opakoval. Jelínek recitoval: Věk k bídám lidským vždy je h o l s t e j n ý. Jedno ‚holstejný‘ by se mohlo přeslechnouti, pro zvýšení effektu přidal jsem do úlohy ještě druhé. Tuším, že nemáte nic proti tomu?«

»Vy zdáte se již býti nasycena!«

»Po situlaci holstejný, jest, příteli, jen salát po pečení.«

»Tedy ještě jednu pečínku. Verš zní:

Soud lidský jest jen první stolice,
Bůh vyšším soudem lépe rozhodne.«

»Na lokti vašem spočinula opět Jelínkova pravice?«

»Spočinula. Nemohl pochopiti, jak do toho poetického místa přichází prosaická stolice. Já vyložil mu, že stolice znamená tolik jako instance, že tedy Bůh soudí u vyšší instanci nežli lidé. Jelínek přitakal, že nyní rozumí, a opakoval si místo toto takto: Soud lidský jest jen první dištance, Bůh vyšším soudem lépe rozhodne.«

»Vy pracujete, příteli, v nesmyslech,« dí slečna.

»Ale sladkých,« přidal doktor.

Slečna se vážně na něho zadívala. Doktor vzal ji za ruku a pravil srdečně: »Kromě vás, Mély.«

»I jinde, příteli, vím to. Týž muž, jenž komickým způsobem se starým pošetilým hercem prochází úlohu vlastní tragické básně a vlastní plod s jeho nesmysly opepřuje sobě k potěše, týž muž zjednává ubohé opovržené, opuštěné ženě, když jest na rozchodu se životem, ztracený mír, ztracenou blaženosť, aby šťastně umřela.«

»Odkud to víte?«

»Od paní Hajné.«

Nastala pomlka. Slečna ji přerušila.

»Dovolte mi, Jaroslave, otázku, zcela upřímnou, srdečnou, a odpovězte mi, prosím, na ni také tak.«

»Odpovím, Mély.«

»Miloval jste snad někdy nešťastnou onu herečku?«

»Když jsem byl študentík,« odpovídal doktor dobrosrdečně, »poznal jsem ji v rodišti svém na divadle v prvním rozkvětu její mladosti a zablouznil si po ní. Ale Prokop, jemuž jsem se svěřil, varoval mne z toho, bych matce

své známosti tou nepřístojnou neučinil zármutku a hany. Já jsem ho uposlechl; měltˇ duševní převahu nade mnou. A když jsem po letech se s ní opuštěnou v Praze shledal, věřte mi, Mély, jednal jsem z čistého, pouhého lidského citu.«

»Vážná pravda, ale opět u sladkého nesmyslu. Nuž, ruku mou máte. Půjdu s vámi jako srna se svým srnem. Vždyť sama plavala jsem v samých sladkých nesmyslech a chytám se teprve u vás vážné pravdy.«

Podala doktorovi ruku; on skláněl se k ní, by ji políbil. Slečna nedovolila.

»Není, Jaroslave,« pravila pevně, »pro vaše líbání; jest jen k upřímnému stisku, jenž důstojen jest pravého muže.«

»Ale nesmysly zapředené spolu dohrajeme? Vždyť Borovce nemohu zhola propustiti bez dostiučinění. Chlubil se mi do očí, že jste mu skoro lásku svou vyznala, ano, že jste i pod stolem nožkou svou jeho nohy se významně dotkla.«

»A vy jste věřil, Jaroslave?«

»Jak bych mohl, Mély, znaje vás až v duše krásné hlubinu?«

»Díky. Ale s Gábinkou nebudete již tancovati?«

»Nebudu. Což vám to utkvělo v mysli?«

»Více nežli vám Borovcova lež a chlubnost. Ale s tím pryč! Divadlo dohrajeme, jak se na poctivé komedianty sluší. Dávám vám plnou moc a vůli, pane kollego; vím, že jste zcela spolehliv, pane režisére. Borovec nemůže míti lepšího instruktora pro Kopyto nad Jelínka.«

XVII.

Tesař s truhlařem odklidili se ze sálu, první partie dekorací i průčelí přivezena, rovněž kostymy. Jeviště bylo s polovici hotovo. Úlohy se pilně studovaly; mladý Tureček s Gábinkou již opět dýchali jedním dechem, ač v Gábince, v pozadí srdečka, doktorův obraz se ještě jasně pokmitával: Jelínek s Borovcem. Vražencská paní Marjánka myslila již opravdově, že neblíží-li se již poslední soud, aspoň potopa nějaká odplaví Vražno. Takova bláznovství, oblohu zrovna prorážející! Pán její, padesátník, a strojiti jiným ze sebe šašky na divadle! Povážlivá její hlava přicházela věci na kloub: nikdo jiný za tím nestal, nežli ta emancipovaná Pražanka z Čerstvého vzduchu! Co by byla za to dala, kdyby se byla mohla dostati do milostpánova šuplíku ve psacím stole. Jindy pohodil leckteré psaní, a ona si je potají mohla krásně přečísti; ale nyní, již po delší čas, byl opatrný jako četník: každé psaní schoval pod klíč a klíče nedal z kapsy. A pak ta Pražanka! Viděla ji asi dvakrát. Pravda, je to postava krásné proporce a bohatá; ale krásu všecku nesnědla, a jiné panny a slečny jsou také bohaty. Že by jejího pana chtěla, nezdálo se jí; tolik zdravého smyslu paní Marjánka při všem bezpokoji si zachovala. Co tedy chtěli tím divadlem u Hajných? Kratochvíli, nic nežli kratochvíli, a její pán, ten pošetilý dobrák, jim pomáhá oběma rukama. Snad chce se tím té slečně z Prahy zalíbiti; bral by asi, bral. Ti mužští! Všichni jsou stejni; staří, mladí. Ukažte jim peknou ženskou larvičku, a fuk! saze z komína! Svět, aspoň mužský svět, dávno zasluhuje novou potopu!

Byla by ráda pána varovala, ale neměla jaksi k němu cestičky. Tloukla sice již kolikráte tak z pozdáleči na keř, ale viděla, že zajíc nevyběhne, a že by v pánovi

probudila hněv a nevoli. A on má dobrou paměť, a žertu s ním není. A tů na Vražně měla paní Marjánka teplé hnízdo, proč by z něho vylízala; jistě by jí bylo hůře na stará kolena na jiné službě. U svobodných pánů je přece nejlépe; nerozumějí tak hospodářství jako paní, nu, a ledacos spíš odpadne do kapsy! Však ona ta hloupost pomine; ale mlčeti, nežli pomine! Mlč, ženská hubo, když se chce mluviti! Sám Jelínek by řekl, kdyby byl duševní náladu paní Marjánky znal, že je to hrůzyplná »situlace«.

Jelínek se měl na Vražnu jako v nebi na kraji. Předně ten rajský pocit neposlouchati vřeštění dětí a nebyti na očích své ostré »Korfeliáně«. Tak říkal v duchu své drahé polovici, podle jisté úlohy téhož jména v nějaké divadelní báchorce. V duchu, pravíme; neboť kdyby jí byl Korfeliáno řekl do očí, bylo by se mu jistě od nějaké nádoby v očích rozjiskřilo. Jeho paní věděla, jak sladká jest vláda, ač o noviny ani nikdy nezavadila. A pak jak se na Vražně měl! Jedl sám druhý s milostpánem při tabuli i ve všední den někdy jídla, která doma ani o božích hodech nepřišla mu do úst. A nápojů, jež duši lidskou dle bible i zkušeností rozveselují, bylo také dostatek. Ký div, že herec, ať tak dím, v plísni i prachu všedního života zašlý, na dvorci vraženském tak na duchu a těle okříval, jak upocený chodec, když z parna i s tvrdé i nudné silnice zabočí do vonného chladu lesního na pěšinu, pružnou a mechatou, jež mimo to vede k hostinci, kde čeká naň pěnivý džbánek čerstvé chmeloviny. Tento chodcův ideál bylo Jelínkovi vystoupení na divadle v Záhořanech. Z Vražna neměl tam daleko; na lopoty a sloty, na plíseň i tíseň, jež nechal ve městě v domku svém, zapomněl a žil do dne v radostné práci. Ano, Jelínek se se sladkou zahálkou na Vražně neobjímal: vždyť šil pro Kopyto milostpánovi z brusu nový kustym a pro Ještěra mu oblek upravoval;

studoval a připravoval mu dvě masky a nehledě ani k tomu, že sám dvěma úlohám se učil, nešetřil potu, ani plic, ani celého těla svého, aby aspoň pro ten jeden večer z milostpána učinil herce nejen obstojného — Jelínek měl čest v těle — ale přímo znamenitého. Bylo to pachtění se za oblakem; ale Jelínek si myslil, když jsem jednou zde a dobře se mám, musím také něco dokázati a ukázati doktorovi, kdo jest Jelínek. Ale vycvičiti pana Borovce pro divadelní výstup bylo vrtati v suku. Měl málo trpělivosti, zanedbanou paměť, a žije stále téměř mimo společnosť, malou zevní obraznosť; a což horšího, mysl jeho byla málo pružna a čila k dojmům rychle po sobě idoucím, a jak jim měl teprve zevnější tvar udíleti! Ale Jelínek nebyl bystrým psychologem, aby to viděl.

»Však ono to, milostpane, pujde a jak!« říkával. »A Kopyto, milostpane, to je úloha! Ta se nedá zabiti. Až vystoupíte ve své masce, bude obecenstvo vaše. Dobrá maska jest půl výsledku. A druhou polovici zjedná vám dobrá moje škola. Vy musíte býti lvem večera, to je Jelínkova starosť!«

Budoucího večera posléze překonal všecku skepsi a uvěřil, že to půjde, ano viděl se již v duchu, jak za bouřlivého tleskotu obecenstva a volání k srdci svému tiskne vavřínový venec, jejž mu krásná ručka slečny Mély na jeviště hodí . . . Ó! on jí ukáže, že posud v žilách jeho krouží krev jinošská; že dovede něco pořádného pro lásku svou postoupiti a dokázati; že hoden jest vrchovatou měrou, by srdcem i rukou oblažila jej pro život; by zavěsila se bělostnými a měkkými lokty svými naň jako chmel na tyč, a tu krásnou kadeřavou hlavu svou na věrná prsa jeho přitiskla!

I dal se konečně opravdu do učení a nalezl zalíbení v Kopytu, jež mu mělo býti řebříkem k metě vysoko se lesknoucí. Do mysli i těla jeho vjela i pohyblivosť a

pružnost, pokud vůbec bylo lze, a jednoho večera, když dohráli zkoušku, promluvil Jelínek toto vážné slovo: »Teď, milostpane, můžete směle vystoupiti a třeba i v Praze, vždyť tam to někdy také lépe nedělají. Zítra máme zkoušku. Nenamáhejte se při ní; neboť ti druzí by viděli, že vynikáte, a sami by pak se přičinili, aby se vám o produkci vyrovnali, a vy byste se pak od nich tak dobře neodrážel. Já sám se budu mírniti v scéně s vámi; vždyť jde mi jen o to, bych si zahrál, a vím, že jsem ve společnosti, jež výše stojí nežli já.«

Druhého dne z rána přišel doktor na Vražno.

»Nu jakž, příteli,« oslovil pana Račte: »půjde-li to?«

»Inu tak, tak, snad dost mizerně,« odpověděl pan Borovec líčeně: »ale Jelínek myslí, že to nebude k utečení.«

Doktor si všiml, že mluví nějak pod barvou, a pravil:

»Naposledy, příteli, budete orlem mezi vranami!«

Borovec pokrčil rameny a potutelně třikrát zamrkal. Pomyslil si: »Aha! již jde strach na ně; nu počkejte, však já vám vypálím rybník. Nahlas řekl:

»Račte čtveračiti, doktore. Však je to v dobrém pořádku. Vždyť hrajeme všichni komedii; proč bychom nečtveračili, viďte? Co dělá má drahá slečna?«

»Těší se na vás a nemůže se ani zkoušek dočkati.«

»To je dobře! Já již zrovna žízním po jejím pohledu jako kantor, který čtrnáct dní piva neviděl.«

Na večer byla zkouška čítací. Trvala dlouho a byla úkladná, poněvadž doktor na význačnější odstavce a místa v obou kusech svůj personál upozorňoval. Slečna seděla v přízemí zastupujíc obecenstvo, a doktor se k ní někdy potazem obracel. Nejvíce zajímali ji Jelínek a pan Račte. Z úst Jelínkových slyšela po prvé klasickou »situlaci« a »distanci« a některé verše rozkošně zkomolené,

z nichž i sám doktor malou měl radosť. Celkem počínal si Jelínek trochu chladně, jako aby svou převahu nad ostatními ukázal.

»Trochu vřeleji,« napomínal jej místy doktor.

»Však já se rozehřeju, pane režisére; vždyť jsme při zkoušce.«

Borovec vedl si jaksi ledabyle, z čehož prosvítalo nemalé sebevědomí, jež slečnu Mély až překvapovalo. V Kopytě uhodil místy na tón živý, ano rozpustilý, a slečně se zdálo, že jen tak před ní vystrkuje růžky. Doktor jej neopravoval.

Po zkoušce bylo podáno malé občerstvení, studená pečeně a pivo, v přízemí. Slečna Mély zastupovala domácí paní a vykázala panu Račte místo prvé vedle sebe. Rozplývala se chválou o něm, že se Tureček i Svach potají durdili. Borovec byl samý cukr a med a slunil se v přízni a, jak se domníval, i v lásce své milostenky. Pronesl přípitek na zdar i slávu »dnešního našeho obecenstva«. Slečna se mu odvděčila přípitkem na Kopyto.

Mrkal stále samolibostí a Jelínek hrdostí na svou školu zářil. On jediný ani slova nepronesl. Necítil se doma. Tureček bavil se s Gábinkou a tiskli si pod stolem ruku. Ostatně točil se hovor o divadlo.

Když již po deváté hodině divadelníci se rozcházeli, ujednána nazejtří zkouška jenom na Ještěra.

Borovec s Jelínkem usedli do kočárku již starožitného a jeli k Vražnu. Noc byla teplá a klidná, cvrčkové cvrčeli ze všech stran, a vzduchem táhla vůně zvěstující, že asi později spadne deštík. Chvíli jeli bez hovoru. Pak ujal se slova Borovec.

»Nu což, Jelínku?«

»Inu, celek půjde, ač pan režisér nemá zběhlosti v divadelní výpravě. Ale já mu přece bez potazu nebudu raditi. Tolik mám úcty k veleváženě společnosti a vím z praxe, že jeden musí vésti slovo a vládu. A pak

račil jste si všimnouti, milostpane? Každého opravoval pan režisér, jenom vás neopravoval. Z toho zřetelně viděti, že moje škola je dobrá, a že má úctu pan režisér před mým uměním, třeba ani slovíčkem nechválil.«

»Není pochybnosti, Jelínku; myslím, že my zvítězíme!«

»Kdybych měl všecko tak jisto jako to, milostpane.«

Téže chvíle doprovázel pan Tureček slečinku Gabinku do dvorce. Asi deset krokův a více před nimi šla dueňa Gabinčina, hospodyně jejího otce, jež na ni dole v kuchyni čekala. V ořechovém stromořadí, vedoucím od zelenářské zahrady Čerstvého vzduchu do dvorce, bylo poetické přítmí, provanuté vůní z ořechového listí. Jinoch a dívka vedouce se tulili se k sobě a povídali si co Borovec s Jelínkem, že totiž není pochybnosti, že oni při představení zvítězí. Gábinka byla divadelní slávou všecka unešena, tak že ani nepozorovala, že Zdeněk jí krade hubičky. Když docházeli k dvorci, zastavili se a milovník pravil dojemně: »Ó, kéž bychom tak hodinku ještě se mohli procházeti!«

»Bohužel, nelze. Vy nejste jak živ spokojen.«

Zdeněk přivinul ji k srdci a dopustil se ještě jedné krádeže. Starostlivá dueňa šla zvolna ke předu a vytáhla z kapsáře klíč ke dveřím.

»Nu, jak?« tázal se pan Velemín dcery vstupující do pokoje, kde kouře z dlouhé dýmky byl vyložen v okně do milované zahrady.

Gábinka si poskočila.

»Ó, tatínku!« pravila, »já budu královnou divadla. Sám pan doktor na dvou místech mne pochválil.«

»Nu, jen ať jim to nezkazíš!«

Svach přišed do pokojíka svého v přádelně zul si boty a navlékaje trepky bručel před sebe: »Jeden větší tatrman nežli druhý! Ale život chce také zábavě. Čemu se stavěti proti větru! Myslím, že i na prknech dobudu

si uznání a dobrého oka u Hajného. Snad dá se pak spíše nakloniti k zvýšení služného.«

Z toho všeho viděti, že veškeren personál ovládala důvěra v sebe a vůbec dobrý duch, a že bylo se nadíti souhry, chuti i láskou prodechnuté, či animované dle slovníka divadelního. Při dalších zkouškách vedl si doktor Javorník rázně a neúnavně, a personál, kromě Jelínka, neochaboval. Jelínek v duchu režisérovi vyčítal, že stará se více o přirozené provedení her nežli o effekt. Podle jeho školy byl effekt divadelním panbíčkem, ať se docílí tak anebo jinak, jen když jest effekt. Leč z úcty k »velevážené společnosti« nekazil panu režisérovi radosti a myslil si: Nu, při představení půjdu já a vraženský pán podle mé školy a prorazíme. Ti ostatní jsou bez toho jen samá chamraď.

Pět dní před představením byl i Ještěr i Kopyto řádně nacvičen, a doktor popřál na dva dni svému personálu oddechu. Ale i mimo zkoušky bylo práce plné ruce. Novina, že na Čerstvém vzduchu hráti se bude domácí divadlo, roznesla se po okolí jako po telegrafu a živě zajímala kruhy, jež postavením svým v společnosti do domu Hajných měly přístup. Mladí lidé ze vzácnějších rodin těžce nesli, že nepřibráno jich do personálu a vůbec byli pominuti, a starší »šesté velmoci« kupecko-průmyslné záviděli, že tak drahé pobavy si může popříti. Nebyloť tajno, že zřízeno bude zcela nové jeviště pražským malířem, a k tomu ještě akademickým, a že vůbec co do výloh žádné meze se nekladou vystrojení divadelního představení, a popředně tomu věnován náležitý podiv, že vraženský pán Račte za to, že zábavy účastniti se může, i delší čas docela herce u sebe bytem má. Nebylť vůbec Borovec pro přílišnou štědrost a k penězům vlažnost v okolí na slovo brán, a výklad o tom stíhal výklad, až obecně doháďáno, že dvornost jeho k slečně Měřínské jest rázu povážlivého. Vraženský

platil u sousedův za muže majetného, mimo myslivost a povídavost střížlivého, ale šípům Amorovým již odrostlého, a proto dodávalo neobyčejné jeho jednaní domacímu divadlu na Čerstvém vzduchu zvláštní pikantnosti. Nebude tedy na div, že vybranější kruhy o to se zajímaly, aby chrámec Thaliin v Záhořanech jim nezůstal uzavřen, a proto ještě v příhodný čas plnil se salon u Hajných návštěvami četněji než jindy a hovor býval více méně opatrně sváděn na domácí slavnost za tím ovšem účelem, aby bylo na ně zpomenuto laskavým pozváním.

Manželé Hajných shledávali, že za takových okolností porada již z dobrého tónu jaksi nutna jest, i byla skutečně za předsednictví slavné intendance svolána a divadelní družstvo i s Borovcem bylo k hlasovaní i k úradě přibráno. Když se s dostatek narokovali, uzavřeno, pozvati tři nejbližší statkářské rodiny i rodinu domacího lékaře dr. Netušila z města, ano, by se dobrá vůle k lidu, v jehož luně Hajní přebývali, ukázala, vymohl Prokop, že pozvání rozšířilo se i na starostu a prvního radního ze vsi, starce to, již obecné přízně a vážnosti v lidu se těšili. Že na Drahokoupila nezapomenuto, rozumí se samo sebou. Takovým způsobem vzrostlo obecenstvo na více nežli dvacet hlav; zhotovili pozvánky s přídechem humoristickým a rozeslali je týden před představením po náležitých adresách.

Trnka přivezl z města ostatní dekorace, a pomocí praktického Jelínka dostaveno nadobro jeviště a shledány potřebné ke hrám rekvisity. Pokoj za divadlem upraven v oblekárnu a klavír postaven před jeviště a řádně naladěn. Trnka již z Čerstvého vzduchu neodešel a malé jeho postavičky i živé letory bylo všude plno. Krasochutí svou přispěl nemálo k úhledné a vkusné úpravě zejména hlediště. Divadélko samo bylo skutečně jako z cukru, a když jednoho večera bylo na zkoušku i s hle-

dištěm osvětleno, dostalo se Trnkovi celou společností jednosvorné, zvučné pochvaly. Kromě toho vzal na se Trnka vytahovati a spouštěti oponu.

Když již všecko stálo pohotově, nedaly sladké nesmysly satirické žíle doktorově pokoje, i prohodil, že by žádoucno bylo, oživiti malířské a výzdobné umění také nějakým slovesným přídavkem, čili nápisem. Trnka se postavil na obě nohy proti tomu, ale veškeren personál i s orchestrem přidal se k režisérovi. Vida se na holičkách změkl Trnka jen si vymiňuje, by nápis byl docela krátký. Všichni napjali struny fantasie a vtipu, ale režisér slavil opět triumf. Za obecného přihlasu i souhlasu přijat návrh doktorův. Trnka vymaloval pásku, úzkou a větrem rozehranou a napsal v červeném poli zlatými staročeskými literami ujednanou propověď a přibil ji druhého dne na průčelí nad oponou. Skvělť se pak na divadle tento nápis, významný i pro herce i pro obecenstvo: »Kritika a smích se zapovídá.«

XVIII.

Nadešel den patnáctého srpna. Byla právě neděle a svátek, a povětrnosť lahodná. Přírodou táhlo posvátné ticho, ale v Záhořanech, okolí a zvláště na Čerstvém vzduchu bylo šumu a ruchu jak v úle před rojením. Nebylo téměř komnaty ano místa vůbec, jehož by ruka divadelníků se nebyla dotkla, ani sama svatyně babiččina své brány proti nim neuchránila. Skleník a zahrada byly vyšumovány, a paní Turečková nevěděla prací a starostmi, na čem jí hlava stojí. Trnka byl všudy jako vzduch, a zbylo mu ještě času dvořiti se slečně Mély a významně všímati si Gábinky, čímž dopaloval i Borovce i Zdeňka a snad i poněkud pana režiséra. Konečně o druhé hodině odpolední ruch se na chvíli

uložil. Přípravy byly dovršeny. Pánové slezli se k doktorovi do komnaty a hovíce si v křeslech s doutníky v ústech sílili se na večerní slavnost, jež síly jich již tolik vyčerpala. Největší blažeností zářil Jelínek, a jen pomyšlení, že za nedlouho jej osud jeho života opět smete do náručí jeho Korteliány, přikalovalo chvílemi lazurovou hladinu nynějšího jeho blahobytu. Leč těšil se tím, že má ještě aspoň dva jasné a zlaté dni před sebou; neboť na zítřek byla ustanovena na večer společenská zábava pro divadelníky a pozejtří hodlal ještě na Vražně si odpočinouti.

Ač začátek představení byl na osmou hodinu oznámen, přece již po čtvrté bylo živo v oblekárně. Panové chtěli rytířského kostymu přece náležitě užiti, tu i onde bylo ještě třeba nějaké krejčovské poopravky, a líčení, jehož přese všecko dožadování se pana Trnky Jelínek šťastně sobě uhájil, potřebovalo mnoho času. Řídě se zásadou, že kvapné dílo nebývá milo, a že již čest jeho tomu chce, aby postavil řádné dílo, uminil si Jelínek, že žádnou hlavu dříve z rukou nepustí, dokud nebude povedena. A půlhodinka dlouho-li není ta tam?! Žalusie byly v oblekárně uzavřeny a světla hojnosť. Neboť co je pro světlo, musí se dělati ve světle, poučoval Jelínek, a posuzuje práci svou odstupoval vždy asi tak daleko, jako jest obecenstvo z první řady od herce. Bývala to mnohdy komická skupina: ta nedohotovena maska v záři lampové a dlouhý Jelínek z pozdáleči ji posuzující. Trnka je jen polykal očima: bylť to účinný genrový obraz. Nepletl se Jelínkovi do řemesla a uznával, že jistá zručnosť a jisté výhodné počiny se mu nedají odepříti; ale masky se mu zdály přece jen křiklavými. Vyslovil také mínění své po straně panu režisérovi. Ten však se Jelínka ujal pravě, žeIeštěr je rytířská hra, v níž teče také krev, a ta že již něco snese. V sedm hodin byli všichni hotovi kromě Jelínka, jenž si nyní vážně sedl

před zrcadlo, by sebe sama nalíčil. Když vstal, vypadal v pravdě hrozný; i žíly na rukou si namodřil, tak že i z nich šla hrůza.

»Takového Rozhona jsem si právě myslil,« pravil doktor satiricky se usmívaje.

»Nu, vidíš,« myslil si Jelínek rukou máchna; »teď víš aspoň, kdo jest Jelínek!«

»Běla-Gábinka vypadala jako orientálská krasavice.

»Slečinko,« lichotil jí Trnka; »z vás zrovna prší oheň lásky!«

»To musí býti,« odvětil hrdě Rozhon-Jelínek.

Oblekárna se utišila. Zimnička před vystoupením počínala účinkovati. Tu i tam zacvakaly stranou zuby. Jen Jelínek si mlčky a po rytířsku statně vykračoval po komnatě. Režisér a Trnka snažili se lhostejným pohovorem krev slavného personálu do oběhu přivésti, ale nedařilo se jim. Čím blíže k osmé se ratije na hodinách přibližovala, tím úzkostlivěji otáčeli se po ní zrakové herců.

Najednou zastavil se Jelínek před režisérem a pravil mu důvěrně:

»Trochu piva by personálu nebylo na škodu.«

»Nyní je již pozdě,« odvětil doktor; »až před Kopytem.«

Zimnice se zmáhala; herci se choulili k sobě, aby se jaksi ohřáli; Trnka odešel k oponě; Jelínek šel prohlížet lampy; režisér se sešitem a scenářem postavil se na stupně, vedoucí na jeviště.

Zbývá nám několik minut; podívejme se zatím do hlediště, nežli přijde obecenstvo.

Prostora před jevištěm jest skvěle osvětlena vesměs lampami s mlékovým sklem a přeměněna péčí Trnkovou v malý park. V rozích, v pravo i v levo od jeviště, jsou skupiny z cizokrajných listnatých květin malebně sestavené. Dveře proti jevišti jsou čalouny zakryty a na

tmavočervené půdě monogram z *M* a *P*, složený z oranžových květů u věnci ze živé myrty. Vstup jest z korridoru z levé strany. Proti němu z okna utvořen výklenek, od jehožto pozadí, opět tmavočerveného, odráží se sněhobílé veliké poprsí Apollina Belvederského, postaveného na šedém sloupci, jenž obklopen jest tmavou zelení živých rostlin. Podlaha pokryta měkkými koberci mimo pruh před samým jevištěm, na němž v levo stojí klavír, na jehož pultě jsou připraveny hudebniny. Po obou stranách pultu hoří ve stříbrných dvouramenných svícnech svíce. Opřena levým obnaženým loktem o pult dívá se slečna Mély do hudební skladby. Má na sobě skvostný plesový oblek z bílého atlasu, na ňadrech do rohu vystřižený a bruselskými krajkami jednoduše olemovaný. Po šatech, jakoby sám bůžek milosti je po nich rozházel, jsou připjata tu i onde bílá poupátka se zelením, a ve vlasech zatknuta nedocela rozvitá růže s dvěma poupaty právě se rozlisťujícími a s několika listy. Na klíně leží jí plesová kytice z bílých květin a tmavozelených listů, dar to doktorův. Na hrdle má zcela jednoduchý zlatý řetízek.

Trnka poodhrnuv oponu zadíval se malířskou svou duší do lepého toho zjevu jako dítě do kouzelných niv čarokrásné pohádky. Zapomněl na všecken svět a všecka jeho duše letěla očima jeho ven ke slečně. V tom zvedla slečna Mély svuj hnědý laňčí zrak k oponě. Trnka sebou otřásl, jakoby přistižen byl při hříšném skutku, a prsty jeho pustily oponu mimoděk. Na korridoru ozvaly se hovořící hlasy a šum lehkých kroků. Hodiny v oblekárně bily osm. Slečna Mély vstala a šla ke dveřím, aby uvítala obecenstvo, jež přicházelo všecko najednou. Napřed stará paní, pak paní Hajná a manžel její, pak ostatní. Zasedli si do křesel ve dvou řadách postavených, dle pořádku napřed ustanoveného. Manželé na čestném místě uprostřed. Hajný vida ten vkus, tu krásu bez

liché nádhery a přepychu, vzpomněl si bezděky na matku svou a nebožtíka strýce Vavřince. Jen jedno slovo ozvalo se mu v mysli, jediné slovo: »Práce.«

Obecenstvo si usedlo a dýchalo do sebe vzduch jemnou resedovou vůní prostoupený. Za oponou zacinkal dvakrát uchu lahodě stříbrný zvonek. Slečna Mély svlekla rukavičky a bílé prsty její sáhly do klávesnice. Vlny nějaké tragické ouvertury pojaly v sebe mysl obecenstva. Byla v nich čirá dojemnosť poesie, nic umělkovaného, ač skladba byla technicky nesnadná. Byl to asi tvůrce Fidelia, Adelaidy. Slečna dohrála. Tleskot zašuměl hledištěm; srdečný, upřímný, nikoli ze zdvořilosti. Došuměl. Zvonek zacinkal znova, třikrát. Pan Trnka chytil kliku, geniové tragické i komické umění soukali se s kytičkami svými do nebes a obecenstvo vstoupilo s básníkem do rytířské dvorany ze šedé dávnověkosti.

Kdybychom se o obsahu Ještěra v ráji čili Meče a dýky rozpovídali, nepověděli bychom nic nového. Ten vévoda byl tu již stokrát a bude opět a bude míti po každé jiný na ramenou plášť. Ale co bylo nového, byla »hrůzyplná situlace,« »věk k bídám lidským holstejný,« stará a věčně mladá pravda, že »soud lidský jest jen první dištance,« »vejřevný ohlas« a jiné věci »vejřevné«. A vše přednesl Rozhon-Jelínek tak mohutným pathosem a tak účinnými posunky, že se zdálo, jakoby okoralé svědomí veškerého světa chtěl proklepati a protřásti. Jeho postava, i nehybná, byla již na rozměr jeviště trochu veliká a padala tudíž obecenstvu do oka; když však přišla do ohně a jednala, trhala všecko s sebou jako povodeň do hučivého proudu effektu. Jen že dojem byl zcela opačný toho, jakého Jelínek v seči a davu své horlivosti se dořečniti a dojednati snažil. Vybrané a jemnoduché obecenstvo přistoupilo volně k jeho intencím, jsouc kromě toho devisou: »kritika a smích se zapovídá«

poučeno. Přijímajíc za vděk dobrou jeho vůlí usmívalo se jen potají a splácelo mu jeho pachtění se hojným potleskem. Jelínek bral vše za pravdu pravdoucí a pásl se, snad naposledy v živobytí svém, vší bytostí svou na rajském palouku divadelní slávy. I ostatní herci konali svou povinnosť jak nejlépe věděli a uměli: Stanimír-Borovec shledal se zcela pohnutlivě se svou dcerou, dávno za ztracenu pokládanou, a cedil poetické slzy, ač tyto v zracích obecenstva skutečné ovlahy nevzbudily; Běla-Gábinka a Jarovít-Tureček trpěli, milovali a slavili zásnuby »na věčnosť« coram publico způsobem na divadlech běžným; Lutoš-Svach zuřil a umíral zcela slušně naplňuje chrapotným rykem za posledních svých chvil i jeviště i hlediště; než lvem večera co do Ještěra byl Rozhon-Jelínek se svou dobrou školou. Bylť při otevřené scéně chválen, a když opona spuštěna byla, sám o sobě jednou a s ostatními všemi dvakrát za sebou vyvolán. I autor činohry neušel hlučnému vyzvání; leč jsa příliš skromen jako básníci vůbec a divadelní zvláště, neobjevil se při otevřené oponě, zůstav jako stydlivá panenka v oblekárně. Zaň vystoupil Rozhon-Jelínek omlouvaje »pana režiséra«, že poodešel trochu na čerstvý vzduch. Omluva tato se líbila, a v hledišti mezi obecenstvem rozvlnila se živá zábava, při níž nebylo viděti, že následuje po vážné hře. Chvála lítala z úst do úst, a oči se potutelně usmívaly. Skupiny utvořily se po hledišti, z nichž jedna byla charakteristická, totiž správce Velemín a oba rolníci. Tito brali vše docela opravdu, a starosta neznaje dobrého tónu nechválil otci do očí výkon Gábinčin, nýbrž vynášel do nebe pana kasíra Svacha, jenž prý si to umírání tuze pěkně »sesumíroval«. První radní si liboval Rozhona, jenž prý mu z »gruntu protřásl osrdí«.

Ještě se šumot v obecenstvu ani neuložil, když zvonek za oponou dvakráte zazvučel. Slečna Mély jakožto

orchestr přisedla ke klavíru. Mělať dle programu mezi Ještěrem a Kopytem dva delší kousky veselé nálady zahráti, by herci nabyli času na přestrojení. Obecenstvo utichlo; první kousek započal. Vlibné jeho nápěvy, proplétajíce se i uměle i rozkošně mezi sebou, zajaly uši obecenstva i loudily se v mysl jeho, připravujíce ji na druhý veselý kousek. Když skladby akkord poslední dozvučel, nastal v hledišti nový, hlučnější ruch, a muži i dámy hrnuli se k slečně, děkujíce jí nelíčeně za pochoutku. Slečna přistoupila k společnosti a bavila se s ní, až opět znamení zvonkem ji k pianu přivolalo. Tenkrát zavděčila se ještě povýšenější měrou: dovedné její prsty zahrály fantasii na některé české i moravské národní písně, již, ať bránila se jak bránila, musila opakovati. Zatím byli v oblekárně hotovi, kdež všichni do jednoho obstoupili Benigna Neděli, příjmím Kopyto. Trnka svíjel se smíchem a všem bylo do smíchu. Pouze Jelínek, jenž představoval jen episodní úlohu starého tovaryše a k tomu bručivého panice Slepičku, byl vážný jako Shakespearova tragédie. Režisér zahnal pana Trnku na jeho stanovisko a rozdělil herce na jeviště i mezi kulisy, a dal znamení osudným zvoncem. Obecenstvo utichlo a »Kopyto na zamilovaných cestách« vstupovalo do světa z malovaného plátna, latí a prken.

Po dvou úvodních výstupech, nic delších než byla potřeba, a co do rozmluvy rozmarných, mezi starým Slepičkou-Jelínkem a mladším tovaryšem Františkem Boubelou-Turečkem a Karličkou-Gábinkou, schovankou Nedělovou, jíž, mimochodem podotčeno, navzájem srdce si poranili, přišel vstup Benigna Neděle, nemálo vděčný. Právě když výmluvný František Karličce podával bulletin o stavu roztesknělého srdce svého, strhl Neděle v levo za scénou hluky a hromy jako starý desátník od skladiště, vyhrnul se na jeviště jako povětří, porazil ve chvatu Slepičku i s verpánkem, kteří mu byli v cestě, ztratil

trepku s levé nohy, jež na kus odlítla, a stanul uprostřed omráčen podívanou na zamilovaný párek, jehož krásnější polovici, jak dříve v kuse světle vyloženo bylo, sám miloval. To byl nastudovaný effekt z Jelínkovy školy. Obecenstvo bylo uchváceno a propuklo v smích, jenž stupňoval se v rozpustilý jásot, když rozk houtěný Benignus svou figuru postavil na odiv. Pana Borovce nikdo by nebyl v něm poznal. Bylť to komický ideál zamilovaného dědka. Ryšavá vlásenka s vysokým čelem činila jeho hlavu šišatou; tváře byly rozryty a složeny v starobné vrásky; nos měl dobrodružný tvar; v levo na bradě seděla bradavice jako trojník, a oči se dívaly na půldvanáctou. Měl černé kožené nohavice dole na tkanici, tmavozelenou kamizolu se žlutými knoflíky, a ševcovskou zástěru, z níž mu vykukoval cíp modrého šňupáckého šátku a na níž vystupoval profil kulaté piksly. Jelínek měl pravdu: dobrá maska půl výsledku. Benignus Neděle nepotřeboval ani mluviti, a osrdí celého obecenstva se potřásalo, jako prve při Ještěru panu prvnímu radnímu, jen že nyní nikoliv tragickou strázní, nýbrž smíchem.

»I ty moje kopyto!« mluvil Borovec úlohu; »já, kde ona, a ona tu s tím holobradým konipáskem!«

Rozumí se, že František nemlčel, a Slepička, jenž si pádem koleno narazil, také ne, a Neděle, jenž Karličku miloval »otcovsky a ještě trošku více«, také ne, a Karliččina malinová ústa nebyla také zamrzlá, a tak se to pletlo ráz na ráz, až se Benignus Neděle svou autoritou přece nahoru vypracoval a Karličce uložil trest, pro mladé děvče hrozný: skonfiskoval všecka zrcadla a zrcátka v domě, aby se neměla do čeho podívati. Z toho vznikl nový komický konflikt se žertovnými situacemi, z nichž vtipná a velmi směšná byla tato. František nepozorovaně Kopytovi přišpendlil zrcátko na záda a Karlička držela se kolem mistra, aby se mohla v zrcátku zhlížeti. Benignus Neděle si to vykládal, že už »měkne«,

a spravuje na verpánku botu vykládal dívce, jež za ním komicky si vedla, stav raněného svého srdce.

Schovanka na oko »změkla«, ale žádala, aby dokázal, že jest lásky mladého děvčete hoden, k čemuž se krásná příležitosť naskytla. Venku zazněl kolovrátek. Karlička vyzvala snubiče k tanečku. V tomto oboru nebyl sice mistr kován, ale z lásky hnutí svolil a začal s s děvčetem točiti do kola, při čemž spadl do škopku s mazem, z něhož nemohl chuďas vstáti. Na štěstí přiběhl Slepička vyděšen volaje o pomoc, že mají zloděje na půdě. Pomohl Nedělovi a odběhli. Karlička s Boubelou byli sami a nastal výstup pokojný, lyrický a dosti něžný: Karlička nemajíc zrcadla zhlížela se na radu milencovu v jeho očích. Zatím to nebyl zloděj, ale byl to bývalý soused Nedělův, uzdář Řemínek, vlastní otec Karliččin. Po letech vrátil se totiž do otčiny, by poohlédl se po dceři, kterou malou ještě po smrti ženy své, holduje nad slušnosť pití a nestálosti, zanechal dobrotě hodných lidí odešed do světa. Jsa bezdětek ujal se Neděle s nebožkou ženou děvčátka. Řemínek-Svach měl krásného psíka, jenž spatřiv na schodech, na půdu vedoucích, kočičku, za ní se pustil. Ale mistr měl na půdě husy na krmníku, ty strhly povyk, a Řemínek, nežli vkročil k Nedělovům, běžel za psíkem na půdu, aby nehodě zabránil. Slepička myslil nejinak, nežli že to zloděj. Po tomto mezidějі, zajisté původním a mistrně odůvodněném, rozvázal se dramatický zádrhel sám sebou. Neděle žádal ve vší počestnosti odměnu od Řemínka za vychování jeho dcery, totiž Karličku samu. Řemínek, jemuž se Boubela líbil, odevzdal rozhodnutí dceři. Tato nestonala na rozpaky. Zavázala oběma ženichům šátkem oči a slíbila, že bude toho, kdo ji chytí. V témž okamžiku, když ona sama vběhla do náručí Františkova, přišel Slepička Nedělovi do cesty. Tento jej objal a jásal: »Už ji mám! I ty moje kopyto! Už ji mám!« V tom spadl mu šátek

s očí a poznal omyl. »To je z toho,« končil Slepička poučlivě hru; »když je kopyto na zamilovaných cestách.« Benignus Neděle sklesl zdrcen na verpánek volaje: »Ach, ach, ach!« Opona spadla.

Za hry přihodilo se ještě něco mimodivadelně pikantního. Ač měl od Jelínka zakázáno, aby za hry nedíval se do parterru, přece nepřekonal pan Račte srdce svého touhu, aby chvílemi nezahleděl si na slečnu Mély, jež v dnešní strůji se mu zdála všech Venuší spanilejší. Pokaždé pak uvázl proud jeho úlohy, a doktor jako nápověda měl svou potíž s ním, aby jej opět náležitě rozhýbal. Zasvěcenější obecenstvo a zvláště krásná pleť slepů chtivá dobře si toho všímala, a dojem hry se jen tím zvýšil.

Nebudeme vypisovati, jakou hojnou žeň na pochvale a slávě po Kopytu pan Borovec sklidil. Připomínáme toliko, že když po třetí byl vyvolán, slečnu Mély rarášek tak ponoukal, že mu dívka, jindy tak rozvážlivá, neodolala: hodilať Benignovi Neděli svou kytici za odměnu. Když doktor ke konci s celým personálem i s Trnkou na jevišti vystoupil, nebylo čelo jeho beze chmur. Viděltť nerad svou kytici v rukách Borovcových. Leč dnešního dne vyjma několik satirických šlehů, jimž jenom slečna Mély rozuměla, nedal nic na sobě viděti.

Hosté rozjížděli se teprve po půlnoci v teplou hvězdnatou noc. Všichni zářili spokojeností a výbornou náladou. Leč duši pana Račte unášela slasť po rajských výšinách Elysia. Vždyť obstál skvěle ve zkoušce lásky a tiskl k srdci kytici z její ruky.

XIX.

Po práci byl odpočinek i milý i dlouhý, a divadelní společnost naše tím více si jej libovala, ponévadž s východem dnešní večernice kynul jí na Čerstvém vzduchu

kvas a beseda. Měla to býti odveta manželů Hajných za potěšení, jež způsobili jim včerejším slavnostním představením naši chraněnci Melpomeny i Thalie. V hořejším poschodí u Hajných bylo v pondělí dopoledne jako po vymření. Všechno vyspávalo, jen stará paní nevykročila z obvyklé každodenní dráhy své, zůstávala však i s Jarouškem v komnatě, poněvadž venku bylo nebe zataženo a větrno. Po polední vystoupil doktor Javorník z pokoje a šel se podívat k Trnkovi. Malíř polo seděl polo ležel v křesle, maje pravou nohu přes levou položenu a drže v klíně mapu, do níž čmáral.

»Kreslíte-li?« otázal se doktor.

»Namazal jsem tak z dlouhé chvíle Benigna Neděli, jak kytici od slečny Mély vine k zástěře.«

Doktorovi rtové sebou trhli, jakoby nějaká jiskra se jich dotekla. Díval se mlčky oknem do zahrady, a zdálo se mu, že v zeleni zakmitl se šat slečnin. Pobyl chvilku a vyšel na chodbu, kdež potkal slečnu.

Podala mu ruku a pravila srdečně i žertovně:

»Jakž venku, pane kolego?«

»Větrno.«

»Jakž ve vás?«

»Zataženo.«

»Po včerejším triumfu?«

»Borovcově?«

»Odkud bodláčí? Povídáte to přihořkle.«

»A kytice . . .«

Slečnin zrak utkvěl chvilku na mladém muži, vážně, zpytavě. Odvětila:

»Libo-li na kousek pohovoru ke mně?«

Vstoupili do komnaty. Slečna si sedla na milé místo své k psacímu stolku.

»Jsem-li vinna, doktore?«

»Odpověď musí ve vás býti.«

»Této chvíle mi praví vnitřní hlas, že nejsem bez viny; ale včera, za obecné, rozvázané veselosti mně to neříkal. Zabředla jsem do nesmyslův a dala se unésti. Odpuštění, doktore.«

»Dovolte, Mély; kytice byla dar ode mne, a byl v ní lísteček ode mne.«

»Nebezpečný?«

»Nikoliv; neškodný.«

Slečna si oddechla.

»Stojím, doktore, před vámi na velmi vážném rozhraní. Myslila jsem, že mi aspoň něco svobody při jednání mém ponecháte.«

»Láska jest soběcká.«

»A zotročuje.«

»Snad.«

»Vy, milý otrokáři. Tu máte si obě ruce mé. Spoutejte si je, spoutejte. Já nereptám nyní a nepozvednu nikdy hlasu k odporu. Abyste viděl, že láska vaše jest láska moje. K čemu mi svoboda, když mám lásku, upřímnou, ryzí lásku.«

»Mély, stojím před vámi zahanben.«

»Ne, ne, Jaroslave! Jsem vaše! V tom slově leží všecko. A vězte to, muži; bez vás jsem prázdný stín, ano, méně nežli ten, bez vás jsem nicotný pojem, nic, nic.«

»Jsem štěstím zpit, Mély!«

»S Borovcem třeba se spořádati. Učiníte-li tak sám, Jaroslave?«

»Ublížil jsem tomu muži. Nyní teprve, co vás mám, to cítím. Prosím, proveďte vyrovnání sama. Věc tak drsná zjemní se, podají-li ji mu měkké a lahodné vaše ruce.«

»Učiním po přání vašem, Jaroslave.« —

Na Vražné byli po obědě. Nebyli dnes sami, měli hosté, faráře suchotínského. Pozval se dnes sám na oběd.

Nedalo mu, aby zůstal doma. Stěny příbytku jeho tísnily jej dnes jako málo kdy jindy. Tak dokonale, tak olympsky blaze jako včera na Čerstvém vzduchu snad nikdy se nepobavil. Ještě dnes prochvívalo duši jeho blaženství, a všecko jeho myšlení živilo se ze zpomínání na rozkošný včerejšek. Nebyl dávno v divadle, a představení obou kusů zanechalo trvalé a účinné stopy v něm; ale v popředí se v jeho mysli nehrnulo. Tam stála slečna Mély, její krása a líbeznosť a všecka ta svatozáře poesie, jež včerejší její zjev oskvívala. I hra její na pianě, ač nebyl hudebník, proznívala posud myslí jeho jak ozvěna z ráje niv nepoznaných. A ruka její podala krásnou kytici Borovcovi za šašky a frašky! Suchotínský farář neměl pokoje. Vzal hůl a rozběhl se na Vražno. Musil s někým o včerejšku si pohovořiti, zapomněl nadobro na zlaté hodinky. I panu Račte bylo velmi milo, že Drahokoupil přišel; jeho duše byla jako svodič elektřinou nabitý. Prahnul po výboji. Zasmál se, spatřiv oknem přicházejícího faráře. I Jelínek byl tomu rád, že zavítal host. Prudký zápach včerejšího vavřínu kouřil se mu posud v hlavě. Duše byla beztoho v tom člověku, na pohled suchopárně střízlivém a škrobeném, povždy ve dví rozpoltěna. Noci pokojné na dnešek neměl; naopak házel sebou v loži jako pijavice v soli, klna osudu svému, že naň pustil kletbu v podobě Korfeliany a hladových dětí. Měl přece jen ostati při divadle, při umění. Kam to již mohl přivésti! Včera se jeho škola osvědčila, na něm i milostpánovi, a jak zřetelně a skvěle! A před jakým obecenstvem! Kdyby se byl před dobrými desíti lety neodtrhl násilně od kastalského pramene, jak mohl nyní se na výsluní divadelní slávy hrdě procházeti! A místo všeho, co jeho údělem na zemi? Prosaický džbán vody, mísa bramborův, ostré levity vadivé ženy v učouzené jizbě. Duše jeho rozhlodána světobolem sklopila smutně peroutky. A milostivý pán byl dnes naladěn do alleluja.

Jak měl mu jen poněkud s úspěchem tovaryšiti?! Kůže se mu zrovna rozvolnila, když vstoupil Drahokoupil.

Oběd vzhledem k večerní hostině nebyl hojný, ale zúplna postačoval, a staré podrobnosti z včerejšího večera byly mu příchoutkou velice vděčnou. Po obědě, při doutníku, povídalo se ještě rozkošněji, a celý roj myšlének o slečně Mély rozekroužil se hovorem. Najednou vstal Borovec a táhl kněze do parádního pokoje, kde na stolku při okně mezi záslonami, vzácným kobercem pokrytém, stála nejpěknější váza z domu s květodarem slečniným. Celek vypadal jako nějaká obětnice, a bylo to již po třetí, co Borovec dnes kytici faráři ukazoval. Jelínek zůstal v jídelně a zapíjel světobol.

Drahokoupil prohlížel bedlivě kytici a připomenul:

»Podíval-li jste se dobře, není-li v kytici nějaký lísteček? Bývá to již tak mezi milenci.«

»Ani mi nepřipadlo, příteli.«

Drahokoupil rozhrnoval opatrně kvítky a lístky.

›Zvolna, zvolňoučka; račte pozor míti,‹ napomínal Vražensky.

Farář zvolal: ›Je tu něco, je. Proužek papíru.‹

›Ó, dejte sem, dejte sem, přítelínku,‹ zajásal Borovec a přitisknuv závitek k ústům ustoupil s ním k druhému oknu a hltavě četl jeho obsah. Čelo jeho se zasmušilo, oči přitemnily; nerozuměl patrně obsahu, nebo byl mu nemilý.

»Nu?« otazoval se farář.

Borovec podával mu papírek, mluvě hlasem rozechvěným: ›Račte přečísti a možná-li rozřešiti smysl.‹

Drahokoupil četl hlasitě: ›Krásné polovici družstva polovice šeredná.‹

›Ruka jest mužská, viďte, příteli?‹ otazoval se třesavě Borovec, v jehož blažené duši se najednou zdvihal rarášek žárlivosti.

Drahokoupil studoval chvíli papírek. Pak odvětil pokojně:

»Proč by ta ruka musila býti mužskou?! Nynější vzdělané dámy mívají také vypsanou ruku.«

»Ah! Ráčíte mysliti!? Ale obsah, obsah; temný jako adventní noc!«

»Záhadný jest; ale přečtou-li se hieroglyfy na egyptských náhrobnících, proč by se nedala rozluštiti tato jednoduchá věta? ‚Družstvo!' Co může to býti, ne-li vy všichni divadelníci dohromady.«

»Pravda.«

»A vezmeme-li obsah ironicky, a takovým zdá se v pravdě býti, zněla by propověď takto: Šeredné polovici družstva polovice krásná. Pak — ano, již to mám. Šerednou polovicí jest švec Neděle a krásnou polovicí . . .«

»Mély!?«

»Nu a máme to.«

»Díky, neskonalé díky, přítelínku. Já si to myslil jinak. Představoval jsem si, že doktor dal kytici slečně, že ona o lístku nevěděla, a že uchvácena mou dojemnou hrou, kyticí mne poctila. Hroznejš žárlivosti mi dusil srdce. Já ji miluji, zbožňuji. Jí jen k vůli hrál jsem divadlo, jež již pro mne není. Ona mi tu zkoušku uložila. Doktor by mne nebyl přemluvil; dušuji se vám, nepřemluvil.«

Drahokoupil měnil barvu; Borovec si toho nevšímal.

»Příteli,« pokračoval panic; »již před divadlem byla na polovic moje. A pak můj úspěch a tato kytice, jíž mne před elitou naší společnosti vyznamenala, veřejně vyznamenala; a k tomu ke všemu tento důvěrný lístek . . . Ó, vždyť sám jste ráčil připomenouti, že jest to tak zvykem mezi milenci! Ó, příteli! Dnešní noc musí se můj, musí se náš los rozhodnouti; dnešní noc musím míti rozhodné, konečné slovo z jejích zlatých úst.«

»Spěch nebývá vždycky úspěchem.«

»Nemožno mi déle čekati; nemožno, bratříčku, nemožno. Zalknul bych se nejistotou! A pak ten doktor! Nedůvěra klíčí ve mně k němu. Vy jste mi ovšem psal, že jest zarytý bezženec; ale on s ní pod jednou střechou v jedné společnosti. I led ledoucí by časem roztál na výsluní těch nebeských očí! Tu nelze se již ohlížeti, tu třeba jednati.«

Drahokoupil svěsil filosoficky hlavu.

»Vidím, že nejde tu o mou radu,« připomenul diplomaticky.

»Leda, že byste mně u staré paní mohl posloužiti.«

»Prosím vás, v té věci pusťte mne. Kněz a namlouvati.«

»Nuže, půjdu sám po svém.«

Vrátili se do jídelny. Leč hovor každou chvíli seděl v písku. Prošli se trochu po zahradě a po dvoře. Ke čtvrté hodině Drahokoupil odešel předstíraje, že asi k večeru dá se do deště.

Když byl kousek od Vražna, zastavil se a pravil k sobě: »Ten a slečna Mély!«

Farář rozpřáhl se ze vší síly holí a přeťal bodlák při cestě stojící, že ubohá hlavička jeho daleko do pole zaletěla.

XX.

Na večer scházeli se divadelníci do návštěvny na Čerstvém vzduchu. Poslední přijeli Borovec a Jelínek, tenkráte v kočáře novém, jako sklo se lesknoucím. Vraženský panic měl na sobě bezúhonný salonní oblek, v knoflíkové dírce ve fraku bílý karafiátek, a vůně z kolínské vodičky linula se z něho na deset kroků. Tvář jeho nebyla zjevna a smévna jako obyčejně; zdáloť se, že zavěsila se bledá starosť na peruti mysli jeho, zdržujíc ji v rozletu. Jelínek vypadal veselejší nežli v poledne a

jindy vůbec: naděje na dobrý kvas a vzácnou zábavu pozdvihla duši jeho ze světobolných mátoh. Ostatní herci zářili humorem a onou v přítomné blaho oddaností, již míváme po práci řádně vykonané, těšíce se na sladké z ní plody. I všecka rodina Hajných, slečna Mély i doktor, měli dnes dobrou hodinu; společenská lahoda, přátelská přívětivost svítila z očí do očí, a všecken Čerstvý vzduch zdál se dnes dobromyslí býti nakouřen. Jíní na mysli páně Borovcově pozvolna sešlo; vždyť byl nejen na »jarním sluníčku«, nýbrž i v kouzelném kole očí Mélyiných, až milo svítivých!

Za večeřadlo zvolena byla pro dnešek síň divadelní, jež proti včerejšku jen v nepatrných částech pozměněna byla. Tak byly dvéře proti jevišti, včera monogramem manželů Hajných ozdobené, dnes dokořán, aby ostatní komnaty s divadlem souvisely a prostora besedníkům se rozvolnila. Na osvětleném jevišti byla opona vyhrnuta a po každé straně stálo, šikmo za sebou, po dvou leporostlých palmách, čímž jeviště získalo co do malebnosti a živosti. Oblékárna byla uzavřena, a klíč od ní měla slečna Mély. Tabule, sněhobílým damaškem prostřená, a křišťálovými sklenicemi, dorty, ovocem ladně srovnaným a dvěma něžně složenými kyticemi přizdobená, stála ve včerejším hledišti, vábíc úhlednou, ano malebnou úpravou i oči i čich i hrdlo besedníkův. O osmé hodině dáno zrovna jako včera před divadlem znamení zvoncem, a mladá paní Hajná vyzývala laškovně se usmívajíc »velectěné obecenstvo na dnešní představení,« podotýkajíc, že »kritika se dnes také zapovídá, ale smích že se bude bráti na tu dobrou stranu.«

Herci jsou veselá cháska: podej jim prst a sáhnou po ruce. Bez ostychu zvrhli domácí řád stranu doprovázení dám k tabuli: svižný Trnka nabídl rámě staré paní, Borovec slečně Mély, Švach mladé paní a Tureček ostal věren své včerejší Karličce. Doktor, pan Hajný a

Jelínek zbyli na ocet. Jelínek mermomocí chtěl býti posledním v průvodu, v jehož čele jako benátský nobili si vyšlapoval Trnka se slavnou intendancí, ale pan Hajný nedopustil a stoupal jako posledník rozveseleného voje.

I struje dámské byly dnes rozkošny. Babička volila šeď, mladá paní blankyt, slečna Mély růži a Gábinka běl za svou barvu. Gábince hořela v havraních kučerách syté nachová růže, slečně Mély visela z řeckého vrkoče větvice s růžovými poupaty. Mladá paní měla ve volně nakadeřených rusých vlasech kytici z konvalinek, a stará paní skvostný krajkový čepeček s kytičkou karafiátů míchané barvy. Páni byli kromě pana Hajného a doktora černě oblečeni. Místa při tabuli vykazovala stará paní, šetříc při tom osobní sympatie hostí. Tak dostal pan Račte za vedlejšek slečnu Mély, pan Tureček slečinku Gábinku a mladá paní Trnku, jejž asi stará paní chtěla míti na blízku, poněvadž se jí zdál býti nejsvobodomyslnějším ze společnosti. I staré paní bylo dnes do žertu: propustila dnes i z úst svých několik krotkých vtipů, když poskakovaly živější, aby plynný hovor se neobrážel o její mlčenlivost. Řada vybraných jídel, ovlažovaných říznym plzeňakem, zkyprovala mysl i rozvazovala jazyky, a sám Jelínek, jenž první půlhodinu se asi z ostychu k řeči neměl, jal se svým sousedům pozvolnu odhalovati některé stránky svého poetického nitra. Vlny besední veselosti již živěji se zvedaly, když po půl desáté vstoupil do večeřadla starý Barton, poštovský to posel ze Záhořan. Byl svátečně oděn a vyňal z tlumoku svého veliké psaní, telegram. Datován byl z ústřední telegrafické stanice přímo z Olympu a odevzdán šestnáctého dne srpna t. r. v osm hodin, žádné minuty, večer. Sepsán byl v hexametrech, z nichž právě nezvonilo péro Vinařického, a stálo v něm, že jménem Apollona, příjmím Phoeba, vůdce a ředitele svého, devatero »na zdar« volají Musy krásnoduchým tlumočníkům »Ještěra i Kopyta« včerej-

šího dne se proslavivším, orchestr, oponáře i napovědu-režiséra nevyjímaje. Zároveň prý se s modré výše pouštějí pršky růží, fialek i narcisků na hlavy veškeré společnosti na Čerstvém vzduchu shromážděné. Podpis zněl:

»Z rozkazu Jeho Jasnosti, našeho světlodárného kapelníka: Melpomené a Thalia.« Herecká chaska se rozjásala, a příboj homérického smíchu div neprobořil stěny hodovny, když za nastalé pomlky Jelínek se zcela upřímně tázal, kde Olymp leží, že toho města nezná. Byv poučen odvětil zcela pokojně, aby se veleváženä společnost pranic nedivila, on že již na čtrnáctý rok jest od divadla a tu že ledacos se mu z paměti vykouřilo.

Veselí vstoupalo, a když asi o půl jedenácté stará paní, provázena svým rytířem Trnkou a panem Hajným, do své komnaty odešla, ozývaly se již hlasy po hudbě a tanci. Ale splnění svého hned nedošly, neboť pan režisér vztýčiv svou autoritu, dovolil si vysloviti návrh, aby pan Rozhon-Jelínek nějaký nástin ze svého pamětihodného hereckého života podal pro obecnou zábavu, a volena všemi hlasy slečna Mély a Gabinka, aby jej »jakožto deputace všech přítomných« za to poprosily. Jelínek neodolal a omluviv se v úvodě neumělostí svou jal se koudel své minulosti před ušima veleváźné společnosti rozpřádati.

Doktor uklouzl do vedlejší komnaty a stenografoval. Díky jeho nápadu! Co vypravoval herec »dobré školy«, nezapadlo v tůni zapomenutí.

Jelínek dokončil; potlesk se rozlehl. Besední síní znova zahlaholil hlas po hudbě. Slečna Mély za šumu mrkla významně na mladou paní a vytratila se ven, směrem na chodbu. Mladá paní se zvedla, šla ke klavíru, a prsty její probíhaly se zkusmo po klávesnici. Besedníci tvořili skupiny: část uchýlila se k paní Hajné, Trnka s Borovcem dali se do rozmluvy u poprsí Apollonova v okně, a doktor přišed z vedlejší komnaty roz-

hovořil se s Jelínkem. Paní Hajná počala souvisle hráti, nejprve porůznu nápěvy z oblíbených zpěvoher, vymýšlejíc přechody mezi nimi, jež by skladatel »ze školy« s bolestným srdcem podpisoval. Ale posluchači byli vděčni, hra lichotila i sluchu i mysli, a tu i onde leckdo potichu spolu zanotoval. Leč ve hře mladé paní byla soustava: vodilať posluchače hodně dlouho procházkou po umělých parcích, až přivedla je k luhům a lesům přirozeným a každému přístupným. Branka se otevřela, vyhrnuli se ven. Národní písně! Srdce poskočilo, hruď se zvedla, oči se zajiskřily, mysl rozhoupala, hrdlo se dalo do zpěvu. Všichni do jednoho oblehli piano jako ti ptáčkové, lesní žáčkové, mateřské hnízdo. Zpívalo se plné, srdečné, jen ten či onen radostně si pozvolal: To je moje! A druzí vpadli s ním do písně; bylať také jejich; od plenky a peřinky byla jejich. S tou smálo se oko, s onou ronilo slzu a vezdy srdce k úsměvu i slze blahostně klepalo takt!

V tom zacinkal třikráte zvonek za jevištěm. Všichni sebou trhli jako ta kuřátka, chutné zrní zobající, když spadne mezi ně kámen. Rozestavili se před jevištěm, jež oslňující magnésiové světlo ozařovalo.

Nikdo ani nedutal, a srdce v každém bušilo. Hodnou chvíli bylo prázdno. V tom zakmitlo se v levo za palmami něco bělostného.

Vystoupila postava; vážně, ale lehounce, jako stín oblaku po rozkvetlé lučině.

Byla-li to slečna Mély?

Byla. Měla na sobě běloskvoucí řízu, bohatě zlatem lemovanou. Paže krásy antické byly od ramene obnaženy, a levé nadloktí obepínal plochý, zlatý kruh. Hrdlo a plecí svrchní část opíjelo oko bělostí svou, a ňadra v nebeském poklidu vlnila se pod splývavou tunikou, na ramenou zlatými knoflíky spjatou. Pravice vinula k ňadrům věnec vavřínový, levice visela dolů. Ve vlasech

zelenala se větvice břečtanu, a oči dívaly se plným duše proudem u vesmír. Nebyla to panna z luhů pozemských, byla to vzdušná bytost z hvězd kraje modrého, vidina z výsluní krasoduché Hellady.

Stanula uprostřed jeviště. Nemluvila. V divácích zatajil se dech. Tepot srdcí bylo slyšeti.

Musa!

Komu přináší věnec?! Rtové Musini sebou hnuli. Co povědí? Promluvili. Hlasem sladce měkkým, jako když drozd na vrcholu jedle zapěje do tišiny lesní. Promluvili slovíčko, jediné jen slovíčko; maličké, kratičké slovíčko: »Pojď!«

Kdo měl k ní jíti? Oko její utkvělo na Jaroslavovi.

Vyhoupl se šipkou na jeviště, vrhl se před ní na jedno koleno, sepjal ruce, sklonil krásnou hlavu. Ověnčila jej.

Trnka skočil na jeviště, chopil se kliky, a opona kvapně sletěla dolů. Snad nepřál malíř nezasvěcencům toho pohledu!

»Oponu vzhůru,« doléhalo obecenstvo. Geniové dramatického umění vyhrnuli se do výše. Doktor klečel posud na svém místě; Musy tu již nebylo.

»Kde Musa?« zaburácelo v hledišti.

Doktor ověnčen vstal a zasmál se.

»Asi v oblekárně,« prohodil s jeviště.

Dole se strhl smích. Doktor odběhl za scénu. Magnésiové světlo dohořelo.

Pan Borovec stál na svém místě, jakoby zloduch jej tam přimrazil. On jediný se nesmál, on jediný truchlil. Celý ten výjev na jevišti, smyslům omamný, vysoko se nesl nad jeho myšlení, ale pravda v básni obsažená porážela jej k zemi; k zemi všední, střízlivé, potem skropené, starostmi rozryté. Viděl nyní, kdo vyvolenec slečnin. Hroznejš ne již žárlivosti, ale zkázy, potupy

dusil mu srdce. Někdo mu položil kostnatou ruku na rámě. Trhl sebou, ohlédl se. Byl to Jelínek.

»Co chcete?« osopil se naň panic.

»Račte se podívati, milostpane; tamto přicházejí.«

Z druhé strany osvícenými komnatami přicházeli ověnčený doktor se svou Musou. Byli zavěšeni, a Musa vroucně se tulila k doktorovi. Vše volalo, vše tleskalo jim v ústrety.

»Sláva! Na zdar!« otřásalo hodovnou.

Nedošli tam. Mladá paní spustila na klavíru skočnou polku. Jaroslav objal v pasu tělo Musy své a počal se s ní točiti v divokém reji v pokoji před besední síní. Tureček objal Gábinku, ale ostýchali se připojiti.

»Chutě za námi!« zvolal Jaroslav z kola, čela Mélyna po prvé se dotknuv. Slečna se mu vyvinula nachem ne studu, ale lásky, rozpoutané, neomezené, planouc a hopkovala dle taktu hudby do večeřadla. Přímo k Borovci, vyzvala jej k tanci.

Tureček s Gábinkou vběhli do tančírny a zavířili v kole.

Borovec neodřekl. Dal se slečnou dovésti do kola a roztančil se s ní. Nebyl to tanec. Nohy se mu mátly, dech úžil. Potácel se skoro jako včera Benignus Neděle s Karličkou v »Kopytu«.

Doktor s ostatními mlčky se tomu dívali. Jelínek zabručel do sebe: »Nejde mu to, nejde! Ti dva nevyrostli pro sebe.«

Mladá paní při pianě dohrála polku.

XXI.

Jako když do žitného pole zaduje větřík, rozvlnila se společnost. Švižní po povrchu běhali vlékové. Střed se objevil, k němuž se všecko táhlo, v němž se shlíželo.

Slečna Mély! Krasné blankytné oči mladé paní svítily zpod dlouhých zlatých řas významně, radostné do očí pana Hajného. Rozuměli si. Oči si povídaly: »Jsou svoji.«

Ostatní si v duchu říkali: »Je to Musa, je to ona? Jest. Dýše, mluví, žertuje, jest. Jsme dnes v začarovaném kole. Přičarovala nás.«

Slečna Mély kypěla humorem. Cukrovinky lítaly z jejích úst ke každému. Nikdo nebyl svůj. Trnka blouznil, suchopárný Svach byl pln blahosti, Jelínek zapomněl na svou dobrou školu, na Korteliánu, na kustýmy. Turečkovi točila se hlava. Gabinka hořela jako ta růže v jejích kučerách, doktor necítil země pod nohama, jen Borovec, jenž nejvíce se zasloužil o včerejší slavnost, byl sražen se svého nebe do tmy tmoucí, nekonečné, bezedné, prázdné. Příkoří, křivda mu učiněna studila teplé srdce jeho jako kus ledu, utržený z věčného ledovce. Strhl led ten!

Hněv ozval se v něm, síla k odporu se zdvihla, hlas po pomstě zahřímal v něm. Hlad pomstíti se rozžíral jeho útroby, myšlénka pomsty zavířila v něm. Ale jak se pomstíti, pomstíti na ní? Není-li ten vzdušný tvor nad všecku pomstu? Slečna jej oslovila.

»Zamýšlíte-li se, pane Borovče?«

»Bůh ví. Zamýšlím.«

»Nový taneček rozčaruje zamýšlení. Maruško zlatá,« obratila se k paní Hajné; »nemáš mi záviděti! Však si také zatancuješ. Budeme se ve hře střídati; teď vezmu já partesy do ruky. Prosím, pánové, co srdci a nohám libo? Polka, třasák, kvapík nebo sousedská? Volba svobodná, pánové.«

»Třasák.«

»Zahraju třasák. Odstavte vedle nábytek.«

Učinili tak. Tanec otevřel pan Hajný se ženuškou svou, za ním Svach s Gábinkou. Vše hledělo do tančírny. Pan Račte přisedl k slečně Mély k pianu.

»Smí-li se mluviti, slečno.«

»Ó, smí.«

»Mám mnoho na srdci; Krkonoše se Šumavou. Oh!«

»Hněváte se na mne?«

»Hněvám.«

»Prahnete po pomstě?«

»Prahnu.«

»Že jsem vám včera dala kytici?«

Borovec se odmlčel a zadíval na bílé její prsty, jak se po klávesnici zmítaly. Urovnával si myšlénky, ale neurovnal.

»Viďte,« pokračovala slečna stále statně hrajíc; »neměla jsem vám dávati kytici?«

»Kytice! A lísteček v ní.«

»Nevěděla jsem o něm. Doktor mi dnes řekl, že není v něm nic důležitého. Bůh ví, nevím ani, co v něm stojí a jak si jej vykládáte.«

»První výklad nebezpečen, a můj byl první. A nejen co se týče papírku, ale i co se týče vaší lásky.«

»Lásky!?«

»Neupírejte, co se nedá upříti. Připomeňte si jen naše první shledání v návštěvně, pak na osamělém poetickém místečku v zahradě, kde jsem vám lásku vyznal, a kde jste mé lásce uložila zkoušku. A včera! Včera jste mne veřejně a okázale vyznamenala kyticí před výběrem naší společnosti. Tím vydán jsem nyní na posměšek a potupu těm lidem závistivým, klepů chtivým, škodolibým.«

»Ten posměšek vás tak hněte?«

»Ne; srdce mne bolí.«

Slečna Mély učinila nepravý hmat do kláves. Mžikem opravila chybu a sklonila hlavu.

»Viďte, pane Borovče,« pokračovala měkce, »já jsem vám ublížila? Bůh ví, nebylo to ze zlé vůle, ale bylo to z těch sladkých nesmyslů, v nichž jsem, až po tuto

chvíli skoro, pošetile vězela až po hrdlo. Pomýšlení toto kruší mně srdce; prosím vás již, odpusťte mi.«

Borovec mlčel; prsa jeho pracovala prudkým bojem.

»Vidím,« podotýkala slečna hlas přidušujíc, »že jsem vám velmi ublížila. Neboť ač jste dobrý člověk, odpíráte mi odpuštění.«

»Což, slečno, jsem z křemene!?« vybuchlo z rozlítostněného muže.

»Vy odpouštíte, vy podáte mně ruku?«

Borovec jí nastrčil pravici. Slečna mu dala svou hrajíc jen levou rukou. On stiskl ji oběma rukama a odvrátil tvář. Snad padlo mu něco do oka. Slečna Mély mu pravici nevymykala. Pravila srdečně: »Na důkaz smíru slibme si: budeme sobě přáteli, dobrými, upřímnými, stálými přáteli! Viďte, že budeme?«

»A doktor!?«

»Komu dala Musa věnec, toho jest.«

»Pravda pro mne hrozná, proň po nebesku blaživá. Na zlé planetě jsem se narodil.«

»Kytice přátelství našeho nezvadne?«

»Nezvadne.«

»Díky, srdečné díky, příteli!«

Slečna vyvinula mu ruku a dohrála třasák. Tanečníci vraceli se z tančírny do večeřadla. Slečna Mély vstala od piana a zavěsila se na Borovce. Doktor sleduje oba zpytavě zrakem, viděl, že vyrovnání provedeno. Nešel za nimi, když odcházeli do vedlejších pokojů projít se. Při tabuli bylo opět hlučno; slečna s Borovcem mlčky se procházeli.

»Nebyl jsem vás hoden,« přetrhl Borovec pomlku, když již asi třikrát sem a tam prošli komnatu; »vy máte něco v sobě, co není z tohoto světa.«

»Ó, neříkejte to, příteli,« kárala ho slečna; »nebo pak bych nestala se účastna štěstí a radostí tohoto světa, a přece toužím po nich po boku doktorové.«

Jsem prostý muž! Nuž, buď jak buď, slečno. Přítelem vám jsem a budu, vždy, vždy; dokud bude život ve mně. Zavolejme doktora.«

Učinili tak. Mlčky podal mu Borovec ruku a odevzdal mu slečnu Mély. Všichni šli k ostatním, hlučně se bavícím. Mladá paní, jíž po tanci v lících rozkošné růže jen hořely, zasedla opět ke klavíru.

Ač bylo již daleko přes půlnoc, hosté se nerozcházeli. Byli sice již unaveni, ale odpočinku se jim nechtělo, a nikdo nechtěl první natrhnouti pásmo společenské blahosti, jež ovíjelo besedníky. Borovec toužil nejvíce po oddechu pod čirým nebem. Asi za hodinu po své rozmluvě se slečnou pravil k Jelínkovi, jenž přebrav se asi úskočným vínem již hodnou chvíli zcela zamlklý na témž místě seděl: »Myslím, pane Rozhone-Slepičko, abychom pomyslili na navrátila. Máme nejdále domů.«

»To máme,« odpověděl bezezvučně Jelínek.

Manželé Hajní, slečna Mély, doktor a předem Tureček mu odchod rozmlouvali. Přidal ještě půlhodinky a zatančil si ještě sousedskou se slečnou Mély. Tenkrát byl jeho krok jistý, dech volný. Neměl již smělosti a síly kypré slečnino tělo k sobě přivinouti; slečna sama se k příteli přitulila, tak že cítil zvýšený tlukot srdce a šťastných jejích ňader zdvih a klad.

Rozloučil se a odejel s Jelínkem. Po nich poroučel se Svach a Tureček s Gábinkou, jejíž dueňu dole v čeledníku musili zburcovati. Chtěla mermomocí na cestu rozsvítiti svítilnu, ale milenci jí to rozmluvili. Trnka shasil sám lampy na jevišti; bál se, aby dílo jeho, jež k srdci mu přirostlo, nevzalo pohromy. Pak zapáliv si čerstvý doutník poroučel se též a odešel.

Slečna s doktorem doprovázeli manžely do jich komnaty, kde ještě asi půl hodinky rozmlouvali. Služebnictvo zatím shasilo světlo v hodovné i přilehlých

komnatách; na korridoru zůstalo jen skrovné noční světélko. Noční klid rozhostil se na čerstvém vzduchu; venku se spouštěl teplý deštíček.

U Hajných dali si dobrou noc. Doktor vyprovázel Musu svou k její komnatě. U dveří v chodbě stanuli. Doktor drže a tiskna ruce její ve svých obrátil k ní hlavu, štěstím se točící.

»Ó, Muso!« pravil. »Tys darem nejdražším ovila mé skráně. Ó, dej mi posilu z úst tvých, abych silen a mocen šťastně konal a dokonal života pouť.«

Musa složila na chvilku sníh pravice své do ebenové černi jeho vlasův a tisknouc v měkkých rukou svých drahou tu hlavu, přiklonila ji k sobě, že ovíval ji její teplý dech, a zašeptala:

»Měj si, muži můj, oč žádáš, aby šťastně rozvedl se záhadný akkord našeho života.«

Doktor ji objal a přitiskl k sobě, a dlouhé políbení spojilo jich duše ve svazek nerozlučný. V tom slyšeti bylo na blízko kroky. Doktor vtáhl rychle slečnu do komnaty a přivřel dvéře. Stáli chvíli po tmě při dveřích poslouchajíce. Kroky dozněly.

»Dobrou noc, miláčku,« loučila se Mély.

»Ó, jen okamžik ještě!«

»Podívejte se do chodby, prázdna-li?«

Pootevřela dvéře, a doktor vychýlil se z nich, aby chodbu prohlédl. V tom jej Mély lesť netušícího vystrčila i se vší jeho poesií ven.

Uvnitř cvakla závorka, a za dveřmi zaznělo laškovné ano škádlivě: »Dobrou noc!«

KNIHA DRUHÁ.

VÁŽNÉ PRAVDY.

I.

Do jarního modrojasu rozletělo se dvé skřivanů, jeden v levo, druhý v pravo, radostně trilkujíce. Vzduch vlažný byl, blankyt jedná chrpa a u výši nezměrné houpali se tencí, prosvitní obláčkové jako labutě na hladině. Po zemi zelenal se trávníček a proskakovalo milodějné kvítí. Bylo na sklonku měsíce máje, a po dlouhých větrech, deštích a plískanicích teprv asi třetí slunečný den.

Kousek cesty na sever od Čerstvého vzduchu byl nevysoký pahorek a na něm zděná kaplička sv. Anny, větry a deštěm ometena, s mechatou šindelovou stříškou. Kol ní stály tři lípy, posud jen dopola zelené. Čtvrtá vzala předloni za bouřky za své. K Záhořanům obráceny seděly pod jednou z nich na prosté lavičce dvě paní. Kousek od nich proháněl se s proutkem chlapeček tak spanilý, jakoby umývali jej žitnou rosičkou, sbíranou před slunce východem. Byl to Jaroušek z Čerstvého vzduchu a dámy paní Hajná a slečna Mély.

»Hlehle, Jarouškul« promlouvala slečna Mély. »Vidíš-li skřivánky, jak křídelkoma třepetají a do výše prozpěvují: tratalala?! Slyšíš-li, hošku? Jeden jest teta tvá a druhý veliký Jarouš z Prahy. Odtud jsme se rozletěli a sejdeme se opět v zeleném osení.«

Hošík se na ni podíval, jakoby rozuměl i nerozuměl, švihl prutem do země a poskakuje vedl si svou. Paní Hajná nespouštěla oka se synka a slečna dívala se do modroty za skřivany. Choť Prokopova byla všecka změněna i v obličeji i na těle a nikoli na prospěch svůj. Bylať nápadně bledá ano unylá, pod očima modraly se jí pruhy, a kolem úst jevil se výraz nepokoje, bázně, bolestivosti. I na tvarech jejího těla, ač byla oblečena do volných, vlněných šatů barvy šedomodré, nebylo viděti předešlé leposti. Rozvolnily a rozhojnily se do nepěkna. Byla všecka do sebe zatonulá, a pohled na Jarouška, tak zdálo se, rozvlnil jen nepokoj v dílně její mysli.

I slečna Mély byla zabrána v myšlénky, ale povahy zcela jiné. Podle všeho uloženy byly v nich i jistina i úroky její lásky: neboť naděje, ten předjem budoucího štěstí, oblévala blahou září ten profil ideálné jemnosti a lineament bezúhonné čistoty jejího obličeje; svítila ze zraku jejího do jarního modra a usmívala se ze rtů, jež ovlažil již opojný nektar lásky, do živa je zbarviv touhou po dalším sladkém požívání. Myšlénky její zaletěly od skřivanův u výši se ztrácejících do stověžaté Prahy, prolítly elektrickou jiskrou velkoměstský šum a ruch a vnikly přímo do studovny doktorovy, kde zasedly si do zelena květinového stolku. A Jaroslav dlí v křesle u psacího stolu, nad nímž mezi obrázky manželů Hajných visí její podobizna. A oči jeho hledí k ní hledem praduše lásky, a snímáť on podobiznu se stěny a tiskne ji k horkým rtům, na vlas tak, jako tenkráte po divadelní besedě za dveřmi její komnaty. A podobizna oživuje, proměňuje se čarovným kouzlem v ni, v Mély, a ona zavěšuje se lokty svými naň, skládá na bouřná prsa jeho hlavu a jedva dechu slastí popadá, jak silná jeho ramena ji k srdci tisknou . . .

Slečna div hlasitě nezajásala, jak zapomněla na přítomnost a jak rozkochala se všecka v záludu luzné obrazivosti.

Mladá paní se po straně do ní zadívala, a smrtelná bledosť rozložila se po jejím obličeji. Jemná duše její sčítala asi s tváří přítelkyně, co duši její štěstím opíjí, a oči její roztruchlily se smutkem a žalem. Rtové její vícekrát sebou hnuli, nežli odhodlala se k promluvě. Sklopivši oči pravila: »Dlouho-li tomu, co jsi dostala list od doktora?«

Mély sebou trhla a otočila k ní oči. Po chvilce odvětila: »Předevčírem; vždyť jsem ti jej ukázala.«

»Ach! ano. Je tomu již hodně dlouho, co jest od nás pryč.«

»Věčnosť. Od dvacátého šestého srpna minulého roku.«

»Já skoro šest let čekala na Prokopa.«

»Zpomínávám na tě častěji. Já bych tak dlouhý čas nepřečkala. To bylo jen možno při tak tichovroucné hrdličci, jakou ty jsi, Maruško. Já ji nejsem, má zlatá duše. Říci mně někdo: ‚Čekej šest let,' bylo by pro mne jako: ‚Chystej se do blázince.'«

»Ó, kéž by život náš se točil tak, jak mu přání a touhy naše předzpěvují! Ó, drahá Mély, třeba síly, rozvahy, odvahy, a přece se mnohdy blaho životní lidem zlomí tak, jako ten proutek, jejž právě Jaroušek odhazuje.«

»Jsi po delší dobu příliš vážna a hloubava, Maruše! Nervstvo tvé nevychází z rozechvění, mysl tvá se mu nad potřebu poddává a ubíhá ve skleslosť, z níž rodívá se temné hloubání.«

»Na konec, milá filosofko, výklad se všemu nalezne. Nemělas tomu odpírati, by Jaroslav o vánočních svátcích k nám přijel.«

»Ó, věř, že podstoupiti mi bylo prve krutý boj, nežli jsem pro to se rozhodla. Leč úhrnem vzato, dobře

jsem učinila. Vždyť víš, že psal, jak po delší čas pokašlává. A zima letošní byla tak drsna, řekněme úmorna. Sníh ležel od polovice listopadu, a cesty byly velice neschůdny. Řezavé větry, metelice byly na denním pořádku, vzduch sychravý, plicím nebezpečný. A pak, kdybychom byli při železnici, ale takto . . . Ne, ne, nebylo na jiném, nežli vymoci na něm, aby cestu k nám odložil. Nebyl zápas s ním věru snadný. Ale pomysli, co bych si počala, kdyby se byl jen proto, by mne viděl na několik krátkých dní, rozstonal, kdyby byl zdraví si porušil pro delší čas, snad pro celý život svůj. Já odřekla si tím mnoho, mnoho radostí, ale na svědomí jsem upokojena. A oběť pro vlastní blaho má také svou blaživou sílu.«

»Tu má, pravda; a snad i má ji, jde-li o blaho, jež leží mimo nás. Každým způsobem, slaba nejsi, Mély. Ze sta žen jedna sotva by šla tvojí cestou a pak tak jistě a klidně.«

»Rozumím-li ti dobře, narážíš na nedověrnosť, u milujících žen obyčejnou. Na tu nemoc, bohudík, nestůňu, a doufám, že stěží kdy stonati budu. Jako že jista jsem, že slunce nikdy na západě nevyjde, tak jsem i přesvědčena, že Jaroslav jest můj, a třeba po deset let jsme sebe neviděli. Ve smlouvě srdcí našich nic není ukvapeného, nic nezralého. Vše pozvolna se vyvíjelo, přirozeně uzrávalo a ze zdravých kořenů, z ryzího poznání sebe vyrostl kmen naší lásky. Nejsemť já děvčetem a on jinochem; jsme oba ve věku, kde chutnati může jen spravedlivé víno a nikoli slaďounká rosolka, fantasticky přibarvená, s pozlátkovou etikettou. Nás může roztrhnouti jen konec všech věcí — smrť.«

Mladá paní ztěžka si vzdychla a bavila chvíli Jarouška, dokud si nenalezl nové, tiché hry. Pak přejímajíc znova hovor přetržený, prohodila:

»Mužnosť, jež se při tobě, Mély, jeví, jest krásna, ale vzácna, a za jistých okolností neplatna. Myslím popředně na sebe, Mély.«

Slečna upjala na ni zvědavý zrak ostýchavě, úzkostlivě.

»Tento pohled tvůj, Mély, mi dobře povědom; již delší čas. Sama tušíš; ó, nezamlouvej, drahá! Nebudu tu asi dlouho mezi vámi... Snad ten den, v němž novému ubohému tvoru dám život, bude poslední.«

»Ale, Maruško! Který den na zemi náš poslední bude, jest nevýzpytným tajemstvím nebes.«

»Ó, neodpírej! Vím, že předtuchy bývají klamny, ano namnoze nicotny, že bývají planými strašáky, vycházejí-li z myslí rozechvělých, roztesknělých, přecitlivělých; ale při mně toho není. Když předtucha tak zmocní se duše a veškeré bytosti, jak se mnou se děje, pak nemůže býti bez podstaty, beze pravdy; pak jest, ať tak dím, zacloněnou výslednicí veškerých sil našeho těla i naší duše. A zkušenosť učí, že budoucnosť pak záclonu odhalí a ukáže, že předtucha holou jest skutečností.«

»Nezapomínej, Maruško, že nynější stav tvůj, již z fysiologických důvodů, mocně svádí duši na bezcestí truchlivých předtuch. Netrap sebe samu něčím, co logicky jasně před tebe nepředstupuje a neopravňuje ke skutečné obavě.«

»Ó, Mély, nejsem poprvé v stavu tom a sama vím nejlépe, že úkazy, jež při mně se tentokráte jeví, jsou nepravidelny, nepřirozeny, a neklamně k tomu poukazují, že rovnováha mého ústrojenstva nebezpečně porušena jest. Cítím na sobě, že čím dále tím nebezpečněji rozruch ten ve mně se šíří a návrat k prvotní rovnováze že stává se nemožným. A kdybych i připustila, o čem mne přesvědčiti se snažíš, že jsem jaksi jen hříčkou mimořádné nálady, fysiologicky odůvodněné, jež mne mýlí, tož nemůže mne mýliti doktor Netušil. Když poprvé

jsme jej k nám povolali, tu prozkoumav mne, vyslovil se jen obecně, pravdy dočetla jsem se já sama z jeho vzezření. Jest on, Mély, zkušený a opatrný lékař a v ženských nemocech platí v celém okolí za kapacitu, ale jednu vadu má, že neumí naličiti pokojnou tvář u nebezpečně nemocných, zvláště u takových, na nichž mu záleží. A na nás mu záleží, vždyť není jenom lékařem, nýbrž i přítelem domu našeho. Tvář jeho nepokojná, rozrušená mluvila ke mně neklamně. A pak, proč přijel za nedlouho, sám o své ujmě, po druhé ke mně?«

»Jsi na omylu, Maruško. Doktor Netušil měl zde v Záhořanech něco na práci a proto se u nás jen tak nahodile zastavil.«

»Tys na omylu, Mély. Já tajně pátrala a vyzvěděla, že to jenom předstíral. Sám ze sebe přijel na mne se podívat. Toto jeho jednání v jeho mluvě jest tolik: tuším, že život tvůj jest na zdlouhavém rozchodu s tělem. Požádala jsem ho za rozmluvu mezi čtyřma očima. Nerad svolil, viděla jsem to na něm. Dala jsem naň otázku, určitou, tak že vyhnouti se nebylo lze. Myslí-li, zda přečkám katastrofu. Zbledl a mlčel, dlouhou, hroznou minutu. Pak odpověděl jediným jen, obsažným slovem: ‚Doufejme.‘ Ó, doufej, Mély, doufej, když máš se odtrhnouti od štěstí, jež tě v náruči hejčká; doufej, když máš, jako vetchý list od stromu, odpadnouti od muže, jehož jsi byla první a jedinou láskou, z jehož upřímného, zlatého srdce jsi ssála do sebe sladkou a živnou mízu blaženosti, na jehož věrných prsou tak pokojně a šťastně jsi spávala jako nemluvně na klíně matčině; doufej, když máš na věky odejíti od svého synka, jenž omlazený jest obrázek muže tvého, jehož budoucí blaho visí na tobě jako kvítek na haluzi; doufej, když opustiti máš nemluvňátko, jež Bůh ti položil pod srdce! Ó, Mély, tu

neplatí: doufej, tu hřímá do duše strašlivé, neuprosné, neodvratné: zoufej!«

Mladá paní křečovitě zaštkala a zalomila rukama. Slečna Mély rovněž oslzela a chopila ji prudce za ruku.

»Zlatá Maruško,« lichotila se k ní soustrastně, »mírni se, mírni. Což kdyby si tvé bolesti výbuchu všiml Jaroušek a doma vypravoval . . .«

Mladá paní si rychle stírala slzy s očí a lící.

»Pravdu máš, Mély. Mně potřebí jest mužnosti, síly, rozvahy, odvahy! Ale probůh, kde je vzíti, kde je vzíti!? — — Kromě tebe, duši̇čko má, nesmí nikdo na Čerstvém vzduchu ani hlásky o tom se dověděti, co vytrhuje kořínky mého života z té půdy, slzami štěstí mého zbrocené. Ty mužna jsi, ty uneseš tajemství a byť jako skála leželo na dobrém srdci tvém; tebou jsem jista, Mély. I doktora Netušila slovo mám; stojiž bezpečně na jeho cti. Ani ta stará milá matinka, ani Prokop, a zvláště on, nesmí o ničem věděti. Já před nimi budu se přetvařovati, dokud síly stačí. Škrabošku úsměvu a žertu třeba zavěsím na zsinalé líce, aby Prokop byl šťasten na těch několik měsíců, co mne ještě bude míti; až do posledního vzdechnutí budu jej krmiti jako dítě živou nadějí u věčné štěstí naší lásky. Ó, Mély, víš-li v Praze o dobrém líčidle, piš pro ně. Já potají si naličím růže do tváří, aby myslil, že mi lépe, že mu neumru . . .«

Slečna Mély hlasitě se rozplakala.

»Neplač, děvče,« těšila ji paní Hajná; »já jsem pokojnější, já cítím blahodárnou úlevu, že jsem se se vším tobě svěřila. Ó, já vím, že bolesti jsem tobě způsobila, těžké i břitké; ale kromě tebe nemám tu nikoho, kdo by mně pomáhal nésti tajemství, jež mne již tíží svou omamovalo. Tys věrna, šlechetna, statna; ty mně od pustíš; vím to, Mély má, vím.«

Obě paní na chvíli se zamlčely dívajíce se upjaté pod sebe.

»A Jaroslav?« otázala se polo nahlas Mély.

Mladá paní se chvíli rozmýšlela. Pak pravila chvatně:

»Nic mu nepiš, nic, Mély.«

»Maruško, věř: bylo by mně to útěchou.«

»Já vím, Mély; ale neseš-li již pro mne tajemství, nes je sama, prosím tebe za to.«

»Budiž.«

Mély se poohlédla za chlapcem. Neviděla ho a šla za ním. Za kapličkou seděl na bobku a hrál si s broučky, jež do jamky dával, odkudž mu nahoru vylézali. Stěží jen dostala jej k matce.

Mladá paní dívala se dolů k Záhořanům.

»Dnes je krásně jako v ráji; vzduch průhledný jako křišťál. Zlaté, zlaté jaro! Tamto přichází pro nás Prokop od přádelny. Míří k nám; pojďme mu v ústrety.«

»Bude dobře, vyčkáme-li jej tady, Maruško. Ty zatím se utišíš.«

»Ó, jsem utišena; jak ho vidím, utišena.«

Mlčky čekaly, až Prokop přišel. Jen Jaroušek mu běžel s kopečku kus naproti. Vzav hocha do náručí, stupoval Hajný k dámám. Oči jeho smály se blažeností rodinnou.

»Nu, jakž jest, paní Maruše?« tázal se rozmarně, políbiv ji srdečně. »Jak působil v tebe dnešní jarní vzduch?«

»Dobře, že jsi nás ven vyhnal, mužíčku; velmi dobře.«

Všichni se po chvíli ubírali domů od kapličky.

II.

Jest jedním z příznaků věrného přátelství, že nevěřívá rádo něčemu zlému, jež buď potkalo nebo potkati má přítele, rovněž tak, jak rádo víru dává třeba liché zvěsti o něčem dobrém. Slečna Mély byla všecka rozrušena

tajemstvím nejdražší přítelkyně své a jakkoli byla povahou statečna, přece ji stálo zvláště první čas nemálo námahy, zachovati před ostatními v domě obyčejný mysli klid a míru. Když téhož dne večer ocitla se sama ve své komnatě, sklesla malomyslně v křeslo, složila mechanicky ruce do klína a pohroužila se v truchlivé dumání. Bylo jí jako chodci, jenž zabloudil v nelidných horách v husté mlhy, neví, kam jde, a rozechvívá se obavou, by nesklouzly nohy jeho někam do propasti. Ob chvíli zastavuje se, tápá sem a tam poutnickou holí, napíná kolem zraky, by pronikl smutné šedý nekonečný opar a zastihl nějaký světlý bod. Sluch jeho žízní po lidském hlaholu, omačkané nohy po odpočinku v lidském příbytku a moře mlhavé stále jest stejně jednotvárno a mrtvo. Drahnou chvíli bylo tak slečně Mély, ručije na hodinách šla od minuty k minutě, noci přibývalo. V tom sebou trhla. Na silnici pod přádelnou odtruboval ponocný dvanáctou hodinu. Duté zvuky jeho rohu zaznívaly jako průvod pohřebních žalmů. Mély přiskočila mimoděk k oknu, povytáhla oponu a podívala se před dům na dvořiště, nespatří-li plápol svěc a pochodní. Zpamatovala se. Oddychla si. Rozvaha nabývala v její mysli vrchu. Mlha, tísnivá a dusná, trhala se před zrakem jejím, rozplývala se, zdvíhala se vzhůru.

Při slečně Mély nebylo citlivůstek, nebylo v citu vrtkavosti. Snad z počátku milovala spolužákyni svou jen dívčí láskou, v níž více bylo libosti nežli citu; ale časem cit stal se opravdivým, pravou potřebou i potěchou srdce, a i když Maruška její se provdala, neutuchl, nýbrž sesilněl a zmohutněl. Milovalať paní Hajnou ovšem jinak než Jaroslava, ale po Jaroslavu byla jí nejdražší na světě. Ode dneška však zvroucněla láska její k přítelkyni měrou nad pomyšlení úchvatnou. Žena, jež muže svého tak milovala, jako Marie Prokopa, byla hodna nejen lásky, anobrž zbožnění. Když zpomenula si slečna Mély na

poptávku její po slíčidle, polily ji slzy při pouhém návratu té představy do vědomí.

Slečna Mély byla tak spokojena a tak šťastna na Čerstvém vzduchu, že nadobro se odhodlala pobyti tam až do chvíle, kdy doktor si ji odvede od oltáře. Hajným přicházel ten její zámysl nad míru vhod. Víděliť zřejmě, i stará paní i pan Hajný, že Marie bez Mély jaksi ani nemůže býti, a přáli si v duchu, rovněž jako mladá paní, aby svatba doktorova se prodlila. Žádosť ta plynula z vlastních jejich zájmů; bylať slečna Mély nejen želaný doplněk, ale poetickou okrasou nevelkého jejich rodinného okresu na venkově, málo zevnějších zábav poskytujícího. Jinak i slečna před založením vlastní domácnosti nemohla na širém světě nalézti teplejšího a příjemnějšího útulku nad Čerstvý vzduch, nehledě ani k tomu, že tam rozvila se i rozkvetla nejskvostnější květina jejího života, láska Jaroslavova, a že tudíž každá píď země tam měla pro ni »svou pohádku«.

Novinu, že paní Hajná znova bude matkou, uvítala slečna co nejradostněji. Vždyť nabízela se jí příležitosť, ukazati Marušce, jak ráda ji má, a v mnohých věcech v domácnosti jí účinně býti po ruce. V posledním roce teprve naučila se slečna milovati děti a roznítila se její mysl pro vznešený význam rodiny, v níž nejpřirozenější vrchol vší úlohy ženstva spatřoval rozvážlivý její duch. Ovšem i láska k Jaroslavovi, nevybíhající z mezí zdravé skutečnosti, působila v obnovu a přerod povahy její, po obecném pojmu druhdy emancipované. Byl čas, kde oddávala se fantastickým snům o úkolu ženy a ženouc se za nimi bez pevné půdy pod nohama přehlédala skutečnosť; nyní zavírala se víra její o ženě ve dvou střízlivých větách; zakládati rodinu a starati se obětovně o ni, a kde nelze jest, živiti se poctivě v bezúhonné samostatnosti. Zdali stála pod vlajícím praporem své doby,

o to nevedla Mély péči, bylať charakterem; jí postačovala zdravá myšlénka a zdravý cit.

Že v novém svém stavu Marie před jejíma očima zrovna v změny zapadala, nebylo vzdělané panně podivením. Vše až posud psala na účet mimořádné, fysiologické rozpolohy; dnes, na pahorku svaté Anny, zjistilo se v ní přesvědčení, že za všemi těmi změnami vězí příčina mnohem hlubší, přímo děsná nejen pro Maruši a celou rodinu, nýbrž i pro ni. Přesvědčení to mrazem prochvívalo ji až do poslední žilky a zvrhlo jasné její myšlení v trapliv chaos, jehož účinek ji teprve vší silou zachvátil, když večer byla v komnatě své sama, když prosta byla každého vjemu ze zevnějška.

Slečna Mély se vzpamatovala. Přemýšlela jasně, zvolna, střízlivě, pokud bylo lze.

Dvojí jen soud byl v té při možný: buď mluvila z Marušky pravda, na venek ve tvaru předtuchy prorážející, buď byla to pouhá předtucha, ze stavu jejího netěžko vysvětlitelná. Soud první byl hrozný ve svých důsledcích, ač Mély nepřipadlo, že klíčila by v něm tragika pro její život, pro její osobu. Soud druhý zamlouval se více i mysli i srdci, a důsledky jeho nebyly nebezpečny. Kam se přidati, k prvnímu čili druhému? Nedováží se každý, kdo váží a třeba byl na váhu pozoren. Slečna Mély se nedovážila.

Přidala se k soudu druhému, poněvadž zdál se jí býti přirozenějším a byl jí méně cizí i hrozný, a prozřetelnost či genius života vzácných lidí, či osud, sudba — na jménu právě nezáleží — jenž postavil ji před neuprosnou alternativu, zachvátily ji a umístily na svah, s něhož nesjíždí se k pozemskému štěstí.

Mély myslila, že jenom přelud štve paní Hajnou z úzkosti do úzkostí, a uzavřela po přátelsku upřímně, že seč síly její budou, se vynasnaží, by smutný ten stav jí učinila snesitelnějším z vděčnosti za její lásku. Usnesla

se na tom, že kdyby i kamení mělo na ni pršeti, na stanovisku svém, na poli přátelské lásky a cti setrvá, že Marii neopustí.

S jednou věcí hnětla se Mély v srdci svém, se slibem, že bude před Jaroslavem mlčeti. Dopisovali sobě velmi často, a srdce jejich byla sobě navzájem otevřenými knihami. Nyní měla míti před ním tajnou kapitolu. To tísnilo mysl její a urážело cit a vrhalo na ni vinu, za niž ovšem sama nemohla a jíž dopouštěla se z čirého přátelství k paní Hajné, jež však všecko její počínání, posud úplně svobodné, traplivou měrou obmezovati hrozila. Kdo jako slečna Mély, nejsa poután sterými ohledy obecného života, navykl podle své hlavy jednati a svou prováděti, na toho dvojnásobnou tíží dopadá každé obmezování; ramena břemenům nezvyklá i pod nevelkou tíží se prohýbají. Leč pro ten čas neviděla slečna zbyti a bylo jí vměstnati se v rubriku přítelkyní předepsanou Bylo jí to proti mysli a vůli, ale bez obětí nebylo se lze obejíti.

Upokojivši takto bouři, jež dnešního dne nitrem jejím otřásla, ubírala se slečna Mély na odpočinek. Nebylo již dlouho do nového dne.

Téže noci nebylo ani v ložnici manželů Hajných tak pokojno jako jindy. Na mladou paní nepřicházelo spaní i bylo jí dnes do řeči; do divných řečí, jak připomenul několikráte pan Hajný.

»Jsem ráda,« rozpřádala mladá paní rozprávku na loži svém nepokojně se obracujíc, »že je Mély tu. Los nás matek jest odevzdán nejistým příhodám. Kdybych, až čas můj dojde, umřela, bude tu Mély. Matinka jest stará a každým dnem ubývá jí sil; Mély i ochotně i svědomitě by mne zastala.«

Pan Hajný odvětil: »Takovým myšlénkám, drahoušku, neměla bys ani slyšení udíleti. Čemu týrati mysl bezpodstatnými přeludy? Berme život tak jak jest,

i s jasnem i s mračnem, a jděme bez podjatostí za svou prací. Dá-li nám Bůh dcerušku, jak se to u nás zazelená? Na to mysli, Maruško, a nech těch divných řečí.«

»V mračnech skrývají se blesky, drahý muži, a dobře jest, pomýšleti na ně, táhnou-li mračna do obzoru, a hledati si napřed bezpečné přístřeší. A povaha Mélina může je poskytnouti. Není Mély, která bývala; pamatuj, že z ní bude praktická žena.«

»Žehnám z toho srdce doktorovi.«

»Doktor není Mély.«

»Máš dnes divné řeči. Stojím zaň. Vnáší-li poesii do skutečnosti, není to vadou při jeho povolání. Vždyť není kupec. A učenec bez ideálů jest kupec bez čísel, bez knih. Trochu těch sladkých nesmyslů není na škodu té povaze jeho, po dětsku jasné.«

»Vy muži soudíte podle svého. Nehybné pevnosti v lásce při něm nehledám.«

»Jsme u velmi vážné kapitoly, nechme ji. Doktor Mély nezradí; spíše ona zradí jej.«

Nadešla delší pomlka. Mladá paní znova se ujala hovoru.

»Nebudu se s tebou hádati, ač věru nerozcházíme se pro stéblo slámy. Tolik však neupřeš, že kdybych zemřela, by Mély byla v domě velmi dobra. Vidím to z toho, jak miluje našeho Jarouška.«

»Myslím, že to chlapec velmi roztomilý a že jmenuje se Jaroslav.«

Mluvili ještě všelicos o záležitostech rodinných, až Hajný pokojně usnul. Mladou paní míjel spánek. Přesvědčivši se několika otázkami, že manžel spí, vztyčila se v loži a upjala zraky na hlavu mužovu, zcela pravidelně oddychující. Bylať sličná; vous, pečlivě pěstěný, slušel těm rysům i dobrotu srdce i bystrotu a starostlivost mysli jevícím. Slza kapala za slzou z očí mladé paní na bledé líce, a svit noční lampy mdle v nich se

třpytil. Kdyby byl Trnka míval příležitosť spatřiti teď paní Hajnou, byl by v ní viděl model pro Niobu, jen poněkud mladý.

Zdálo se, že mladá paní od spícího manžela nemůže oči odtrhnouti. Položila se vícekrát a opět se vztýčila. Posléze již se nepozvedla. Ležela, plavovlasou svou hlavu do sněhobílého polštáře zarvvši. Štkala chvíli přidušeně, pak se utišila.

Hodiny na stěně odbíjely jemným hlasem dvanáctou.

Téhož dne vracel se doktor Javorník v Praze do svého příbytku ze společnosti umělcův a přátel, s nimiž byl příjemný večer strávil. Rozsvítiv lampu podíval se nejprve nad psací stůl po podobizně Méliné. Zarazil se, strnul: místo na čalouně bylo prázdno, a obraz ležel na psacím stole. Spadl za jeho nepřítomnosti. Doktor si několikráte pohladil kníry a vážně promlouval.

»Báchorky! Nudné báchorky! Beru často obraz se stěny; hřebík se rozviklal, povolil a spadl. Třeba pevnější skobky.«

Přistoupil k psacímu stolu a zvedl fotografii. Sklo na ní bylo na příč puklo. Doktor se mlčky chvíli na ni díval a opřel ji pak na stole o bronzovou sošku nějaké antické Viktorie. Svléknuv se přistoupil k lampě a vrhl poslední pohled na obraz slečny Mély.

»Dobrou noc, Muso má!« zašeptal rukou políbení podobizně posýlaje.

Pak shasil lampu.

III.

Třetího dne potom — povětrnosť byla opět vlhka a nepříjemna — přivezl Hajný z města sebou poslovský balík. V obálce byl dopis slečné Mély, nějaká delší báseň pro ni a dárek, dávno již doktorem slibovaný. Byl to sešit, zavírající v sobě paměti herce Jelínka, jenž byl

Jaroslav o divadelní besedě v pobočné komnatě stenografoval. Dárek ten byl velevítán; neboť tyto dni bylo na Čerstvém vzduchu poněkud pošmourno, a Jelínkovy paměti, ač všichni, vyjímaje starou paní, je tehdy slyšeli, slibovaly nevšední společenské občerstvení, zvláště v rámci, do něhož je doktor zasadil. Věděliť, že pravda v nich propletena bude básní; že ku polnímu kvítí hercových dobrodružství přivázány budou květiny z doktorovy květnice, jimiž se před přáteli zablesknouti míní. Po přání staré paní bylo po obědě usnešeno, že hned dnes večer bude slečna Mély předčítati ze sešitu doktorova. Slibovalať si stařenka skutečnou zábavu, neboť vyslovila se, že »člověk ten na svou jehlu a cihličku trochu s vysoka si hraje, ale že mu to více sluší nežli vadí, a že má na sobě něco, co bezděky svádí k humoru a sympatii.«

Téhož dne došlo psaníčko od faráře Drahokoupila. Oznamoval v něm, že ráno jeda zaopatřit nemocného do Vražna porouchal si levou ruku, poněvadž pro poplašeného koně musil s povozu skočiti. »Dovoluji si ten příběh proto oznámiti,« dopisoval lístek, »abyste, kdybyste nějakou zveličenou o tom novinu uslyšeli, nadarmo pro mne se neráčili lekati.«

Připomenutí toto libě se zamlouvalo staré paní, ač novina sama všech dojala. Pravilať s přízvukem zvláštní spokojenosti: »Ráda vidím při panu faráři účinek dobré společnosti.«

»Zdá se, že panu faráři na nás záleží,« prohodil pan Hajný. »Kdo ví, nevábí-li jej k nám nějaký magnet. Ty-lis to, babičko, či někdo jiný, nebudu rozhodovati,« doložil žertovně vzhlédaje k slečně Mély. Tato se pozasmála; leč stará paní polo žertovně, polo káravě odvětila: »Máš, synu, malý respekt před duchovním svým rádcem. Zasloužil by, Maruško, metličkou.« Oslovená smutně se pousmála. Přátelé její byli šťastni, a její

nitro propadalo se truchlivostí. Přistoupila k oknu, aby si skrytě povzdechla. Mély přistoupila k ní. Dole šla mimo, nahoru k přádelné, Gábinka. Věděly ť obě, že maní tamtudy nejde.

»Všude štěstí. Mély, všude, a já jako štěp usychající v rozkvetlém sadě!« zašeptala k přítelkyni.

»Buď mužna, zlatá dušičko; nejsme samy.« —

Večer, po večeři, vytasila se slečna s doktorovým sešitem. Pan Hajný přistavil k ní lampu a všichni ji obsedli.

Slečna Mély četla volně a zvučně: »Z tlumoku starého komedianta. Vynáší na světlo bývalý režisér.«

»Ohlavení se mu povedlo,« připomenula stará paní.

»Co v pytli, ještě lepší bude nežli co na pytli, matinko,« prohodil Hajný.

»Uslyšíme. Račte, slečno.«

Slečna Mély jala se čísti:

»Připadá mi, velevážená společnosti, že jsem šel hodný kus cesty do kostela, ale že jsem nepřišel dále nežli do předsíně. Tam jsem, jenom na špičkách, pootevřenou branou viděl přes hlavy lidí do záře svěc u oltáře a viděl ten dým z kadidla, jak modrý pěkně se krouží nahoru ke klenbě. Ano, tak tomu jest: štěstí sedne jednomu a sto jiných zmýlí. Já byl mezi tím stem. Nebožtík děd po matce, perníkář Kuklík, říkával: Štěstí, lidičky, lítá na své cestě vzhůru nahoru; kdo se ho chutě chytí, projede se s ním, kdo se rozmejšlí, zůstane dole. Ostatně ďas aby s ním jezdil: je to janek, na nějž nevyzrál ještě vozataj. Je to pravda, je.

Mně knihy na neštěstí nevoněly; do latiny nebylo se mnou nic, ač rodiče by se byli ještě tužili. Dali mne na krejčovinu. Ó, je to hořký krajíc chleba: seděti a píchati a seděti ode tmy do tmy. A pak móda! To je zlá žena; krejčí nemá od ní do smrti pokoje. Dostal jsem za vyučenou a vydělal jsem si za týden slušný

peníz. O modrém pondělí mohl jsem si již kousek radostičky popříti, ale ve mně seděl již nějaký nepokoj jako přibit. Nějaké kolečko bylo ve mně pokaženo, hodiny mé nešly, jak měly jíti, aby lidem dobře ukazovaly. Jednou jsme měli doma křtiny. Mistr musil do kostela, a téhož dne mělo se do sousedního městečka odevzdati dílo panu správcovi. Já byl spolehliv, a mistr mne k tomu vyhlídl. Měl jsem zároveň peníze přinésti, celkem třicet zlatých a smluviti jsem se směl do dvaceti osmi. Správce byl znám, že něco musí strhnouti. Smluvili jsme dvacet devět; zlatička byla moje. Na rozích byla cedule: hrála tam nějaká divadelní společnosť Tvrdohlavou ženu od nebožtíka pana Tyla. Divadlo bylo od jakživa moje Praha. Nežli jsem si přečetl osoby, měl jsem již všecko krásně pohromadě, jak svou zlatku udám: večer do divadla, pak do hostince, kam chodí herci, a za svítání pěkně za chládku domů. Do divadla měl jsem ještě tři hodiny kdy. Zastavil jsem se v pivováře na sklenici piva, zapálil si doutník a pak jsem dělal pana po městečku. Když se mi zdálo, že již dosti jsem se ukázal, vyšel jsem si ven. Za městem bylo tuze pěkné: lučiny a háje a v levo vedle silnice hodný potok, vroubený olšemi a vrbinami. Tam seděl nějaký člověk a chytal rybičky. Sešel jsem k němu po mezi, pozdravil jej podle pravidla a díval se, jak mu berou. On poděkoval a po chvíli se ke mně obrátil. Nebyl mlád, nebyl star; oči měl trochu vykouleny a kůži jako pergamén. Byl to herec podle mého, a nemýlil jsem se. Bylo mně, jakoby mně někdo medu dal: nikomu jsem tak nezáviděl jako hercům. Oni nic nepracovali, večer měli zábavu a žili jako baroni. Kdo se má tak na světě? Myslil jsem si letmo: uděláš si známosť; neboť známosti jsou ve světě hlavní věcí. Pravil jsem: Berou-li, vašnosti? — Odpověděl: Málo, vašnosti. Sedím tu již od oběda, a teprve dva okouni a jedna bélice. — Byl muž zdvořilý,

to je pravda. Řekl jsem: Smím-li se chvíli dívati? Nemám, vašnosti, právě nic na práci a do divadla máme ještě slušný čásek. — Jste-li milovník divadla, vašnosti? — Ó, zabil bych se po něm, vašnosti. — Ó, umění jest rajský magnet! Jakého račte býti povolání, tuším, studiosus? — Ó, nikoli, vašnosti; jsem oděvník mužského pohlaví, tady cizí. Odváděl jsem tu panu správcovi dílo. — Ó, milostpaní a slečinka jsou ctitelkyně umění. O mém příjmu doufám, že se spanilomyslně osvědčí. — Ó, račte býti hercem, vašnosti? — Sloužím mu věrně, podle svých skrovných sil. Ale zapomněl jsem si doma doutníky, zpropadená věc, dokládal, náprsní kapsu si omakávaje. Nabídl jsem mu doutník a zápalky, on vybídl mne, bych si k němu sedl, a rozprávka šla nám, jako ta voda tekla před námi.

Abych si dodal vážnosti před ním, pověděl jsem mu, že mám dvacet devět zlatých v kapse, že mne krejčovina pranic netěší, a že horoucí můj ideál je divadlo. On řekl, že to dráha mnohdy trnitá, ale že bez odvahy není blaha, a že by stálo snad za pokus, bych zatančil si podle svého srdce písničky. On že by mne ze známosti vzal pod svou ochranu a rozumně promluvil se ředitelem, s nímž je jedna ruka, a že by snad nebylo nemožno, abych nepřipojil se k jich společnosti, jež prý jako každá má své dobré i slabší síly, z nichž on ovšem, totiž z dobrých, jest nejlepší. Ještě rok, dvě léta školy, dodával, a doufám pevně, že Josef Vratislav Štětina — to bylo jeho jméno — bude hráti v Praze. Žádná kniha nemluví tak zajímavě, jako mluvil Štětina; hlava má se rozpálila po divadle, a díky vzdával jsem nebesům, že tak z čista jasna dostalo se mně jeho přízně a přátelství. Pak vstávaje navrhl, bychom, hodlám-li již pod prapor divadelního umění se postaviti, šli rovnou k řediteli a vážně si tam porozprávěli. Šli jsme a stavěli se v první hospodě na posilněnou. Štětina pil dvojnásob

jako já a já rád za sebe i zaň zaplatil. Pak jsme šli k řediteli. On a jeho manželka, jež byla, jak říkáme, buclaté jablíčko zrovna k nakousnutí, rovnali na večerní představení garderobu, a Štětina odešel dle úmluvy na chvíli se ředitelem do vedlejšího pokojíka, by mu mou záležitosť světle vyložil. Když po chvíli se vrátili, vyjádřil se ředitel, že jsou nyní v létě zlé časy, ale na podzim a v zimě že bude lépe, a že by nebylo nemožno, aby mne přijal, kdybych totiž objevil nadání, což se teprv ukáže. Také že krejčí by se mu dobře hodil, poněvadž musí svou garderobu na zimu náležitě doplniti a peněz na vyházku právě není. Zeptal se své ‚paníınámy', co by ona soudila. Tato si mne byla již dříve zkoumavě prohlídla a řekla, že hlas bych měl, a postava má, zvláště až trochu sesílí, že jest jakoby ušita pro rytířské kusy a vraždohry. Potom šli jsme do hostince, kde stálo divadlo, a dole za nalévárnou sedli jsme si v pokojíčku a vyjednávali jsme dále při pivě. Přišli i jiní herci, tiskli mi bratrsky ruku a žertem připomínali, že musím dáti po divadle na uvítanou obvyklou úctu, proti čemuž jsem již z kollegiality nebyl. Pilo se, jedlo, kouřilo a žertovalo, a já byl jako v nebi na kraji: to byl svět, po němž srdce mé vzdychalo a prahl ten starý nepokoj ve mně. Hodinu před divadlem šli jsme nahoru do sálu, já tu a tam jehlou něco na hercích poopravil a dostal přidělenu úložku nějakého posla asi s desíti slovy. Podle kritiky Štětinovy vypadla na první pokus skvěle. I ředitelka mi řekla po straně: půjde to, Jelínku, půjde, jen co trochu načichnete lampami. Byla právě středa a v parterru »vzdušno«; nějakých čtyřicet, padesát osob i s drobotinou a dvěma preclikáři. Ale sobota a neděle a příjmy prý ještě obstojně vytrhovaly, zvláště uměl-li ten který beneficiant pořádně po domích kliky otírati.

Když opona nadobro spadla a jsme se ustrojili a světla shasili, šli jsme, pánové i dámy, procesím dolů pod komín. Tak říkáno pokojíčku, kde jsme se prve bavili. Byla to, velevážená společnosti, rozkošná noc, skoro jako dnes, jen že stůl byl hubenější, a slovo mělo nejplnější svobodu. Vedle řezník dělal právě droby, a jaternice se zelím šly na dračku. Smích, žert, zpěv a šarvátky nebraly konce, a každý pil plným douškem z poháru, který mu šťastný okamžik nastavil, jak stojí tak krásně v jedné úloze. Rozumí se, že já byl jaksi první osobou, proto že jsem platil, a že mně pozornosť pánův i dam lichotila. Vedle mne v pravo seděla slečna Dubinská, vlastně Krtičková. Bylo to bledé a štíhlé děvče a hrálo druhou milovnici. Měla nešťastnou lásku, proto že její milenec šel do semináře. Z dešperace dala prý se k divadlu. Za největšího hluku vzala mne za ruku a pravila: Ó, kéž bych mohla tak šťastna a vesela býti jako ti ostatní. Ale to jsou lidé bez srdce. Pak mi povídala o svém Antonínovi, a jak smutně to s ní dopadá. Bylo mně jí líto i slíbil jsem jí, že jí budu přítelem. Také jsem ji potom doprovázel domů a těšil ji, když prolévala po mém boku slzy pro nevěrného Antonína. Zmiňuji se proto o té události, že jsem později na své umělecké pouti s Dubinskou se opět shledal, a to způsobem pro mne osudným. Šeřilo se již, když jsme se rozcházeli z úcty pod komínem. Já a Štětina byli jsem poslední. Zaplatil jsem řád do krejcaru a nic mne nehnětlo, že platím z cizích peněz. Měl jsem trochu pod kloboukem a tu se to nebéře svědomitě se svědomitostí. Na noc vzal mne sebou Štětina, i spal jsem na pouhém slamníku, jakoby mně byl někdo máku dal.

V deset hodin jsem se zbudil; Štětina musil ke zkoušce, já si ještě trochu hověl a rozjímal. Hlava mne brněla, ale svědomí ještě víc. Z dvaceti osmi zlatých měl jsem sotva desítku a častoval jsem své hrdlo i hrdlo

jiných penězi, jež nebyly moje. Ještě nejvíce mne těšilo, že jsem se stal přítelem nešťastné Dubinské. Otevřel jsem si okno a dělal plány. Venku poprchávalo. Nechtělo se mi ani ven. Nevím, dlouho-li jsem tak byl u okna. Rozhodl jsem, že zůstanu při společnosti, a že dnes ještě napíšu otci psaní, aby došel k mistrovi a vyřídil, by peníze nepokládal za ztraceny, nýbrž jenom za půjčeny, a že mu je v nejbližším čase i s úroky poctivě nahradím. V tom vrazil Štětina do světničky a pravil: ‚Kollego, zle je! Otec tvůj tě hledá po městečku a ví již všecko o včerejšku.‘ — Zdřevěněl jsem a nežli jsem se probral z leknutí, bylo již otce za dveřmi slyšeti. Zprvu mínil jsem vyskočiti z okna, ale myšlénku jsem pustil oknem. Otec stál již ve světničce přede mnou a udeřil na mne jako tambor na buben. Hrom zahučel: Kde máš peníze? — Postavil jsem se do šiku. Všecko již nemám — pravil jsem — ale za schodek ručím. — Ty neopeřený výstřelku! Ty probiješ za jednu noc cizí těžké peníze s poběhlíky od divadla a pak mi vyslípneš: ručím za ně!? — Štětina ujal se švarně pohromené své cti, ale otec mu rázem zaťal žílu. Výklad otcovský bral se svou cestou: Však já ti obrazím křídla, abys mi tak prudce nelítal, hřímal otec; jsem starý, počestný, zachovalý muž, a v městě je plno toho, žes utekl s mistrovskými penězi. Po všechny časy ostříhám já dobrého našeho jména jako pořádný voják praporu a přísahy, a ty mně přicházíš pro lehkou svou krev takovým šejdířstvím? — Žádné šejdířství, otče, odpověděl jsem. Já jsem se odhodlal jíti k divadlu. — Otci naběhly žíly, začal pokašlávati. Znal jsem ty věci a věděl jsem, že je zle. Zakuklil zlobu svou jízlivým úsměchem a odříkával suše a pevně: Ty půjdeš okamžitě se mnou domů, rovnou cestou k mistrovi a ne k divadlu. Rozumíš česky? Se mnou, ihned. Zpěčoval jsem se. — Dobře, pravil, buď půjdeš se mnou, nebo jdu k četníkům. Byla

to strašná situlace: buď jako poctivý člověk vrátiti se s otcem domů, nebo jako špatný člověk jíti s četníkem! Rozhodl jsem se, řekl jsem: Půjdu s vámi. Šli jsme. Na náměstí potkali jsme Dubinskou. Podal jsem jí ruku, srdce se ve mně trhalo, že na ten čas jí nemohu býti ochranným přítelem. Půl třetí hodiny šli jsme domů, ale za ten čas jsme s otcem nepromluvili, co by se vešlo na jednu stránku úlohy.

U mistra se vše bez hluku spořádalo; zavázal jsem se, že schodek si u něho oddělám, a byl jsem mu také práv. Ale ve mně byla věčná vojna: zůstal jsem na tom, že padni co padni, k divadlu půjdu. Zatím přišel šeredný podzim. Myslil jsem si: počkáš, až otevře se jaro. Zavítala k nám v adventě větší divadelní společnost. Já seznámil se s některými členy a byl jsem již poloviční divadelník. Za kulisami jsem jim vypomáhal a třikrát také jako host vystoupil, po každé k mrzutosti s otcem. Ale povolání nad krev! Kdo sám nezkusil, neuvěří.

Na vrbách bylo již plno jehněd, topoly vyrážely a vesele se travička zelenala, když jsem se dal na pochod do širého světa. Prádla a šatstva měl jsem pro první dobu dosti a v plátěném váčku na holém těle paklíček uspořených bankovek na přilepšenou. Namířil jsem rovnou do Prahy, koupil si tam střevíce, pás, triko, vousy, límce, krabici s líčidly a vůbec potřebné věci pro herce, a po díle jsem se ani nepozeptal. Večer jsem šel do divadla. Byl jsem u vidění: to nebyla hra tam na prknech, to byla skutečnost. Má duše schlípila peroutky; cítil jsem, že jsem prázdná nula proti těm hercům. Měl jsem hrozně nepokojnou noc a usnul teprve k ránu. Ráno jsem znova rozvažoval, mám-li zůstati při jehle, či mám-li jíti mezi herce. Těšil jsem se, že Praha jen jedna jest a mimo ni že tolik se nežádá. A pak, vždyť šel jsem teprva do učení; ti v Praze musili se jistě také dlouho učiti. Řekl jsem si: roz-

hodneš, až vykročíš z domu, podle toho, koho prvního potkáš, a prosil jsem Boha, aby to nebyla bába. A nebyla to bába, byla to — Dubinská. Osud rozhodl! Byla přepadlá a sešlá. Nebylo divu: celý podzim a zimu skoro každého dne několik archů s citem odříkávati, nemíti teplého příbytku a dobré stravy a ke všemu míti nešťastnou lásku v ňadrech: to sebéře. Zastavili jsme se a dali se do povídání. Svěřila mi, že je tu u tetičky, by se u ní zotavila. Nemá prý sama mnoho a není prý v obcování líbezna, ale má prý takto dobré srdce. Také by prý ráda promluvila ještě rozhodné slovo s Antonínem, jenž prý letos v létě má býti vysvěcen a zde je v semináři. Měla z toho radosť, že jsme se shledali, a že našla v té cituprázdné Praze aspoň jednu citelnou duši. Já jí opět vyložil své plány. Zasmušila se velmi a prosila, abych jí neopouštěl; kdo ví, jak dlouho prý bude mezi živými. Co mi bylo počíti? Slíbil jsem jí jednou, že jí budu ochranným přítelem. Myslil jsem si: dostojíš. Podal jsem jí ruku, že se v Praze pozdržím, až jak to dopadne s jejím milencem a až poněkud na zdraví se bude lépe míti. Zavěsila se mně na rámě a děkovala mně. Pravila, že věděla, že mne jí posýlá zrovna dobrotivé nebe. Otázal jsem se jí, poradila-li se s osvědčeným lékařem. Ona, že nemá na to. Slíbil jsem, že zaplatím ze svého. Tiskla se ke mně a rozcházela samou vděčností. Šli jsme k lékaři, jejž si vyvolila, a já ji vydával za svou sestru. Lékař ji dokonale ohledal, předepsal jí pilulky a aby se koupala v chladné vodě a požívala živné stravy. Když jsem se ho mezi čtyřma očima tázal, myslí-li, že sestra se nevystůně, pokrčil rameny a řekl, že právě nejhůře není, ale že jí třeba největšího ošetřování a duševního pokoje. Obával jsem se pro Pepičku shledání s Antonínem a umínil jsem si, že mu dříve sám puls ohledám. Rozumí se, že zůstal jsem v Praze a vyhledal si tam práci. Pepičce dal jsem něco z uspořených peněz,

aby si mohla přilepšiti, a dovedl jsem ji k tetě. Byla hokynářkou na hořejším Novém Městě a byla to na pohled sekantná baba. Mně u ní nikdy nebylo dobře; ale pro přítelkyni jsem již přimhouřil oči a přivřel ústa.

V neděli po tom zašel jsem si do semináře k panu Antonínu Radochovi. Byl to mladík takto uhlazený a světu podobný, ale načichlý již svatostí. Pokoušel se i mně spasitelné rady udíleti, on, jenž Pepičce nezkušené srdce vydrancoval. Však jsem mu řekl, že by moudřeji učinil, kdyby pro Dubinskou raději do váčku sáhl jako já, cizí jí člověk, jenž kromě rukou a hlavy nemám, co by padlo za nehet. Ale toho jsem přece docílil při Radochovi, že slíbil, až shledá se s Pepičkou, největší opatrnosť, aby se jí zdraví nezhoršilo. Nu a shledali se a dopadlo to bledě mezi nimi. Radoch nazval lásku svou poblouzením z mladých nerozumných let, a nejlepší pečínka, kterou jí předložil, byla, že vezme si ji za kuchařku, až bude, dá-li Bůh, farářem. Také jí radil, aby již k divadlu nechodila; je prý to semeniště hříchův, a že prý, až ozdraví, si i jinde může vyhledati poctivý chléb. S Pepičkou nebylo potom mnoho dní rozumné řeči. Naříkala, že by nejraději sebe i život svůj minulý pohřbila na dně vltavském, a prosila, bych jí neopouštěl, poněvadž jsem »poslední věrná kotvice její ve vlnách neštěstí«. Úspora má se scvrkala; ne pro mne, pro ni. Někdy jsem si zabručel, ale venkoncem vzato, podal-li jsem již prst, proč bych odtahoval ruku? Aby toho nezasloužila, nevidělo se mi. Jediné potěšení, kterého jsem si ob čas popřál, bylo divadlo. Nepokoj se ve mně množil. Pepička se za mé peníze sbírala; Radoch byl vysvěcen. Upomínal jsem Dubinskou, že jest čas, abychom se ohlédli po nějakém místě. Jí se nechtělo, že není ještě dosti zotavena k takovému dření. To mne urazilo. Dření, divadlo: můj ideál, dření! Pověděl jsem jí bez obalu, co jsem měl na srdci. Neodmlouvala, ale

žádala, bychom posečkali aspoň k sv. Václavu. Řekl jsem, aby si posečkala, mně že šití do té duše se již protiví a že již bez divadla nemohu býti. Vzdychala a naříkala, že ji opouštím, ale jednou vyhnutí nebylo. Postavil jsem se proti ní na obě nohy, vytrhl se z díla a po třech dnech dal jsem Praze vale. Namířil jsem na Písek, kde právě byla společnosť. Věděl jsem to z novin. Tam jsem se ucházel o přijetí. Nešlo to věru, jak by namastil. Ředitel mi řekl, že nemá chuti tahati se s nováčky; kazí se prý tím přízeň obecenstva a kusu, a za jeden uspořený zlatý na gáži dva prý ubudou pokladně. Promluvil jsem ještě zvláště s jeho hospodyní a dal jsem jí pomazánkou láhev bílého ruského punče; zaslechl jsem od kollegů, že naň drží. A vydalo to. Měla s vrchu na jednoho episodistu pro nějaký klep a šlo jí o to, vystrnaditi jej. Vyložila řediteli, že již jako z krejčího může míti ze mne užitek a že bych se spokojil třeba s menší gáží. Přijal mne, od prvního byl jsem angažován; do prvního hrál jsem zdarma, opravoval garderobu a ušil několik nových sprostších kusů. Pak jsem dostával dvanáct zlatých na měsíc, ale šíti jsem musil také při tom.

Byly to hubené časy, ale na štěstí naučil jsem se od kollegy, s nímž jsem bydlil, hráti bulku národní a barvičku, a ty mně také trochu po hostincích vynesly. Měl jsem k tomu nadání. Na divadle začal jsem od posluhů, nosičů, drábův a poslův a plnil jsem svědomitě, co mi předpisoval režisér, a tu česť musím sobě vzdáti, že obecenstvo se mi nikdy nevysmálo. Jednou, když po patnácté jsem vystupoval, hrál jsem pitomého drába. Měl jsem tuze dobrou masku a jak jsem vyšel, bylo obecenstvo animováno. Tenkrát jsem odříkal svou úložku s celou duší. Potlesk zahřměl v parterru při otevřené scéně. Hlava se mi štěstím točila. Když jsem prostředkem odstoupil, řekl mi režisér: Dobře jste řval, Jelenovský —

to bylo moje první divadelní jméno — jenom po každé tak. Od té chvíle přestal jsem býti nováčkem a nezkazil jsem již více nikdy nic. Také chválili při mně, že dobře se umím přeličovati; někdy jsem ve větších kusech třeba tři osoby hrál; po každé do nepoznání. Proto říkám: Dobrá maska, půl úspěchu. Také jsem si dobře za kulisami všímal, co se při tom kterém herci líbí na jevišti, a pamatoval jsem si to a doma napodobil. To byla má dobrá škola. I do budky jsem si někdy sedl a naučil se napovídati. To je také dobrá věc; člověk pak na prknech nepotřebuje nic z budky soukati.

Při naší společnosti zůstal jsem celou zimu až do jara, a i mimo divadlo dbal jsem již jako bývalý krejčí na slušný zevnějšek. Bez rukaviček jsem do města nevyšel, a kollegové mi posměšně říkali: lord Špargl; však jiným přezdívali zase jináč. Ženských jsem se vystříhal, ale byl k nim zdvořilý a dal si od nich již nějakou špičku líbiti. Tím se stalo, že mne nesužovaly jako jiné kollegy, a ředitel mi nejednou řekl do očí, že jsem rozumný člověk. K Pepičce často myšlénky mé zaletovaly. Dopisovali jsme si. Byla opět druhou milovnicí při menší společnosti a chválila se v každém psaní, já však, co jsem poznal divadelní svět, na chválu její hrubě nedal. Také skoro v každém psaní narážela na nějakou půjčku. Ale kde pak! Byl jsem sám rád, že se má kola jen tak tak točí. Pak psávala řidčeji. Inu, myslil jsem si, ženský nevděk. Ale proto mne přece nemrzelo, že jsem k vůli ní se vydal z peněz krušně naspořených. Bylo mi jí líto, nu a pak byla mi přece milá. Rád bych byl s ní býval při jedné společnosti, ale nechtěl jsem se vytrhnouti. K jaru zlomila si hospodyně našeho ředitele nohu. Spadla v noci se schodů, bezpochyby přebrala. Byla to rána pro společnost, neboť hospodářskou stránku vedla ona sama a v té věci byla ostrá jako břitva. Ředitel sám to neuměl, byl na ni zvyklý a nevěděl se ohlédati.

V zimě byla návštěva ucházející; jarem silně ochabovala. Ředitel si umínil společnost ztenčiti. Starší členy podržel, mladší, mezi nimiž i já byl, rozpustil. Dal mi dobrá vysvědčení v každém způsobu a navrhl mi, bych svým časem jen se hlásil, až mlýn lépe pomele. Zašněroval jsem svůj tlumok a pustil jsem se ne již jako nováček, nýbrž jako uvědomělý herec za novým místem. Starosti mi hlavou nešuměly. Bylo a bude zas. Vesele do světa! Ať žije změna, věrná to milenka nás divadelních umělců!« —

Slečna Mély odložila sešit. Altový její hlas, melodicky měkký a co do okrouhlosti a plnosti bujný, dozníval posud v mysli posluchačů jejích. Chvíli bylo ticho, jako vůbec bývá, když mohutnější dojem ve společnosti se dovlnil. Doktorovo péro vypravování Jelínkovo právě nevyšňořilo; spíše, co z jeho úst vleklo se do epického pohodlí, přistřihlo, čímž dosaženo ráznějšího účinu zvláště při osobnostech v pamětech vystupujících. Stará paní byla patrně spokojena; byla tomu ráda, že mínění její vyhlíží z doktorova »tlumoku« jako ze zrcadla. Ona první ujala se v obecném tichu slova:

»Zdá se, že nejsme ještě u konce, drahá Mélinko.«

»Ah! Doktor navnadil naši babičku!« zažertoval Hajný.

»Navnadil. Leckdys v polovici novely jsem přestala, ale tentokrát snesu s pochoutkou i druhou polovici, je-li na světě.«

»Je šťastně zachována před zkázou a poslouží jí budoucně,« připomenula slečna.

»Zítra-li?«

»Po obecném přání, zítra.«

Vstali a rozešli se. Slečna Mély nešla sama do své komnaty. V mysli její zvučela jí stále poslední věta z »tlumoku«: »Ať žije změna, věrná to milenka nás divadelních umělcův!« U vypravování Jelínkově té věty

nebylo; vyplynula z péra doktorova. A díla spisovatelů jsou povah jejich odleskem, a doktor je také kus takového umělce ze světa prken a latí. Připomenula si také některé myšlénky z hovoru Mariina na pahorku svatoanenském. Znepokojila se. Leč konečně rázně mysl ztišila útěchou: »Vždyť to jen zbloudilá ozvěna ze sladkých nesmyslův.«

IV.

Na suchotínské faře seděli proti sobě u okna pan Račte a Drahokoupil. Tento měl levou ruku na bílém šátku zavěšenu, a Vraženský panic přišel ho asi navštívit. Bylo dopoledne, po desáté hodině; den po tom, co doktor zaslal Jelínkovy paměti. Oba pánové byli patrně hovorem svým na Čerstvém vzduchu, a příbuzný zájem prokmital z tváří jich obou.

»Mně se všechno zdá,« pokračoval Borovec v delší asi rozprávce, »že na Čerstvém vzduchu vítr se nějak obrací.«

»Neobrací; obrátil, příteli,« připomenul farář.

»Obrátil. Také jste změnu zpozoroval? Mám tedy dobré oko. Stará paní a Hajný staří jsou. Dámy jsou zcela jinší. Vidíte, příteli, napřemýšlel jsem se o tom dost a dost, jak jediný člověk může celý dům, ano celé okolí si po svém otočiti, než co dím otočiti, podmaniti, příteli, ovládnouti a řiditi, jako zručný jezdec koně.«

»Míníte doktora?«

»Doktora. Řekněte mi spravedlivě, v čem leží ta síla jeho? Myslím-li nazpět, jako bych se díval do pohadky, a přece sama pravda v tom. Já nejsem žádný nováček, vždyť znám ze života i čmoud prachu i sykot kulí, a nejsem věru člověk za pecí válený, a přece mne strhl do svého kola a já tancoval mu kalamajku podle jeho píšťaly. O, příteli, kroniky bych vám mohl povídati.

kroniky. Ten člověk musí zrovna v sobě míti magnetické fluidum.«

»Dr. Javorník má ducha, ráznost, pružnost; k tomu, co mu vydatnou podporou, má výtečnou společenskou obratnost a mysl vzdušnou.«

»A štěstí, příteli, štěstí plné kapsy. Takoví lidé umějí jiné do bláta strkati a sami hravě přecházejí suchou nohou, třeba po těch jiných. Ó, já to zakusil.«

»Snad i já, milý pane Borovče. Doktor jest nevšední muž a proto podmanil si i slečnu Mély, o niž si asi dost mladých mužů kopí své rozlámalo.«

»Obnovujete, příteli, ránu, jež se ve mně posud nezacelila. Než co tam, to tam. Není na jiném, nežli žalost poručiti lesním ptákům; nechť ji roznesou. — Víte-li, příteli, co podrobnějšího o svatbě?«

»Nevím nic podstatnějšího; ale myslím, že čeká se, až jak to s mladou paní na Čerstvém vzduchu dopadne.«

»Prosím vás, co jí říkáte?«

»Nelíbí se mi, příteli, nelíbí. Je při ní něco, co mne děsí. Dr. Netušil byl tam již vícekrate a jednou mimochodem zde se zastavil. Byl pošmourný.«

»A Hajný jest kliden?«

»Hajný jest muž práce. On zvyklý počítati věcnými faktory; věci nehotové leží mu jaksi mimo.«

»Ó, škoda by bylo, škoda té spanilé a líbezné paničky!«

»Škoda nenahraditelná.«

»A dejme tomu, čehož Bůh nedopouštěj, že by smrť ji v rozhodné chvíli zachvátila, proč zhatil by se tím poměr mezi slečnou Mély a doktorem?«

»Tolik jsem nepravil, ač není nemožností, že by taková závažná událost velice působila v zamýšlený sňatek.«

»Myslíte na odklad? Anebo že by slečna Mély po mateřsku se ujala opuštěných dítek po své drahé přítelkyni? Že by pak snad nevstoupila v stav manželský s doktorem?«

V tom zahrčel kočár na nádvoří. Do pokoje vstoupila hospodyně ohlašujíc, že přijela návštěva ze Záhořan. Oba pánové vstali a popošli proti dveřím: stará paní a slečna Mély vedouc Jarouška objevily se na prahu. I farář i Borovec měnili barvu. Tento zvláště střídavě bledl a rděl se. Bylť od svého divadelního triumfu všeho všudy jen asi třikrát na Čerstvém vzduchu, a návštěvy jeho i co do času i pohovoru byly odměřeny a volného srdečného tónu z dob dřívějších již v nich nebylo. Ať jakkoliv se přemáhal a lhostejnosť naličoval, naproti slečně Mély tísnilo se mu srdce i vázl jazyk, ač slečna mu v ústrety přicházela lahodnou přívětivostí i delikátností. Ostatní ovšem rozuměli mu a přátelskou pozorností ulehčovali mu neviditelné břímě, jež nadobro se s něho nedalo sníti. Naši přátelé usedli si k hovoru, jenž asi půl hodinky trval a otáčel se kolem nehody, jež včera duchovního pastýře na cestě jeho apoštolské potkala. Stará paní vedla slovo s farářem, slečna Mély vyměnila několik přátelských vět stranou s Borovcem. Když byly oběma pánům uložily, aby brzkou návštěvou je na Čerstvém vzduchu potěšili, zdvihly se obě dámy a opět odjely.

Oba pánové se bezděky rozchodili po pokoji. Nenadálým objevením se rozvlnila asi slečna Mély hladinu myslí jejich.

První zastavil se Borovec.

»Krásná jest jako z pohádky,« pravil a vzdychl si »Ano, všecko pohádka, jakoby ji stará chůva zlatem otkala.«

Oči se země nepozvednuv, zastavil se farář.

»Směl-li bych vás k obědu pozvati?« otázal se. »Mohli bychom si o pohádce dosyta povídati.«

Borovec mu položil pravici na loket.

»Řekněte, příteli, spravedlivě,« pravil k němu; »zdali i vy byste jí nemiloval, kdyby nebylo na vás té kutny?«

»Pokládáte-li, příteli, kutnu za talisman, jenž jistě proti lásce chrání? Láska, jako vše, druhy své má, a věru, bezúčelná láska není z nich nejsladší.«

Borovec otevřel naň dokořán oči. Mlčky stiskl mu ruku a rozchodil se znova po pokoji.

Zastaviv se pravil: »Na oběd nezůstanu. Třeba, bych občerstvil se na vzduchu. I vám bude pokojná chvíle milá. Jindy dále. Buďte tu s Bohem.«

Rozešli se.

Odpoledne téhož dne sběhla se v Záhořanech kromobyčejná událost. Úřední zřízenec z města vedl tudy, jako jindy častěji, houfec bezdomovných lidí postrkem, za nimiž jela kára o hubeném koníku. Ve voze na slámě ležela nemocná chudá žena a při ní sedělo uplakané děvčátko asi pětileté. Když přijížděli po silnici k přádelně, zastavil kočí dobročinný povoz a volal na zřízence. Tento, jakož i lidé z jeho průvodu obklopili káru a dívali se zvědavě i soucitně na ženu.

»Jest v posledním tažení,« prohodil jeden z mužů.

»Bude tomu tak,« odvětil zřízenec; »řekl jsem komisaři, že za ni nestojím, a teď jak vidím, živou ji nedovezu na stanici.«

»Mějte, lidé, slitování,« napomínala roztrhaná jedna žena; »nenechte ubohou ženu na voze pod širým nebem umříti. Pojď sem, panenko; pojď ke mně.«

I sňala děvčátko hlasitě vzlykající dolů, a mužští vzali chorou ženu s vozu a nesli ji do příbytku vrátného, jenž bydlil v pravo zrovna při vratech do továrny ve zvláštním domku. Vrátný Beran, jenž stál mezi vraty,

nenamítal nic proti tomu; ano, sám vyhledal otep slámy, na niž v síňce chudou ženu položili. Voláno po knězi, ale toho nebylo při ruce, a oči nemocné obracely se již v sloup a z úst chrčel jí chrapot smrtelný. Omývali ji vodou skraně, ale bez úspěchu. Jedna ze žen, nejstarší, poklekla k ní a modlila se hlasitě Otčenáš za její duši; ostatní i zřízenec i Beran poklekli taktéž před domkem obnaživše hlavy. Zatím přicházeli lidé i ze vsi i z továrny a z panského domu Hajný a Turečková. Když se domodlili, zvolala žena, jež byla při umírající:

»Už je po ní. Dej jí Pánbůh lehké odpočinutí.«

»Amen,« dodali ostatní a vstávali.

Děvčátko objímajíc chladnoucí tělo matčino křičelo a naříkalo, že v divácích usedalo srdce.

Pan Hajný podíval se blíže na umrlou ženu. Nebyla ještě stará, ale ubídněla, a bída a smrt nesetřely se zsinalých tváří stop bývalé sličnosti. Ustoupil s městským zřízencem a starostou, jenž zatím byl přišel, stranou a po krátké úradě nařídil, aby mrtvolu odvezli do umrlčí komory.

Někteří muži zvedli mrtvou a vynášeli ji ze síňky. V tom přibyl, přiběhnuv od Čerstvého vzduchu, správce Velemín a spatřiv mrtvolu zbledl, zalomil rukama a zvolal:

»Moje manželka!«

Udivení a leknutí trhlo zástupem zatím dosti zrostlým.

»Podívejte se důkladněji na mrtvolu,« oslovil pan Hajný Velemína; »snad se mýlíte.«

Správce se chvíli díval na nebožku a odpověděl:

»Nemýlím se, pane. Ona to, žádná jiná. O, prosím, nedávejte ji do umrlčí komory, dejte ji donésti do dvorce.«

Učiněno tak, a aby dámy na Čerstvém vzduchu ušetřeny byly žalostného pohledu, vynešena mrtvola

opět na silnici a v levo pak polní cestou zavezli ji ke dvorci. Velemín se starostou a několika rolníky šli za samým vozem a za nimi dělnice, nesoucí osiřelé děvčátko, a něco žen. Odevzdav prve úředně mrtvolu starostovi, zřízenec se svými svěřenci šel svou cestou dále. Nebožku správcovou složili do prázdné komory, od níž klíč dal starosta správcovi; děvčátko dal Velemín do svého obydlí donésti.

Z nešťastné této příhody bylo ihned v přádelně i ve vsi mnoho řečí, však největší dojem způsobila v panském domě. Vrátiv se hned jak průvod poodešel domů, zpravil pan Hajný domácí dámy o všem, co se u vrátnice sběhlo, vyhnuv se ovšem, již k vůli paní své, všem křiklavějším barvám. Když z prvního se probraly překvapení, ujala se stará paní rázným způsobem slova.

Předem projadřila se, že událost tato jest nejen mrzutá příhoda, nýbrž i skutečný skandál, zcela k tomu způsobný, aby poskvrnil čest domu Hajných, a že jisto jest, že již nyní letmo se roznáší po vsi a svým éa-em pro pikantnost svou do novin přejde. Ona sama že nevzala by za to nevím co, kdyby ta nešťastnice právě tady nebyla zemřela.

Hajný dovolil si namítnouti, že proti náhodám podobného rázu žádný dům není obrněn, v čemž mu však stará paní za pravdu nedávala.

»Nezakrývejte, pane zeti, obecnou frasí vinu, jíž jste se sám o své ujmě a proti zřejmé a dobré radě mé dopustil,« rozhřívala se pilná strážkyně domácí cti, jejíž neobyčejná nelibost prosvítala již z neobvyklého »vy«. »Doufám, že se pamatujete, kterak před šesti lety jsem vás zrazovala, byste Velemína za správce nepřijímal. Vysvětlila jsem vám již tehdy, že nežije s manželkou svou, že rodina jeho není bez úhony, a že přijmete-li jej do služby, nebude to se ctí domu našemu. Vy jste si po-

stavil hlavu a tvrdil, že nebéřete do služby ani manželky jeho, ani rodiny, nýbrž Velemína samého, poněvadž nad jiné způsobilý jest. A nyní smutně ukázalo se, kdo z nás měl pravdu, vy-li či já. Skandál jest tu, poskvrna padla na nás všecky, na celý dům. To, tuším, ani Cicero nezamluví.«

»Ale kdož mohl, matinko, něco podobného předvídati?« hájil se pan Hajný.

»Já to předvídala, já vás varovala; zkušený zrak můj tušil pohromu v budoucnosti. Bohužel, že byla jsem dobrou věštkyní.«

»I mne ta nemilá událost velmi mrzí; připouštím, že vrhá nepěkný stín na dům můj, a že na čas ocitneme se v lidských ústech spolu s Velemínem.«

»Právě. A proto třeba rázně a bezohledně zakročiti, by před lidmi důstojnost našeho domu se pozvedla a pronikla. Propusť, Prokope, Velemína okamžitě ze služby; já jiné pomoci nevidím.«

»Ale, matinko, správce jest pořádný a správný muž. Co může on za druhou manželku svou, jež mu již dosti mrzutosti a žalu nevázaným svým životem nastrojila? Jak mám jej najednou bezvinného připraviti o obživu a blahobyt? Vždyť to věc svědomí.«

»Žádný muž není, milý zeti, bez viny, jenž má takovou manželku; my ženy lépe to umíme posouditi nežli vy muži. Velemín není prost viny a třeba byl jinak pořádným člověkem. A pak běží o čest našeho domu; z té stránky může naše svědomí věru býti pokojno. Připouštím, že jemu bude výpověď nemilá, ale zájmy naše musí nám státi výše nežli jeho blahobyt.«

»Matinko, věc má hlubší dosah, nežli se ti třeba zdá.«

»Čest domu má pro mne nejhlubší dosah. Ostatně, co soudíš ty o tom, Maruško?«

Oči paní Hajné těkaly posud nepokojně s manžela na matku. Zdálo se, že posud kolísá, ke které z obou

stran má se přivinouti. Neodpovídala hned, rozvažovala. Stará paní vidouc nerozhodnosť její dodala: »Rozmysli si, dítě; nečiním nikomu násilí míněním svým. Ale tolik musím připomenouti, že by mně nebylo lze s Velemínem zároveň v Záhořanech přebývati.«

Paní Hajná se zachvěla. Znalať povahu matky své a věděla, že umí býti železně rozhodnou. Přidala se k ní. Pravila:

»Myslím, Prokope, že matinčina rada dobře jest rozvážena. Však Velemín podle svých schopností nalezne si již jinde náhrady a i tobě nebude zle o jiného správce s takovými schopnostmi.«

»Byl by to příliš krutý trest pro ubohého muže,« ozvala se nesměle slečna Mély.

»Není to žádný trest,« namítala stará paní; »jest to jen potřebný, ano nutný požadavek cti.«

Pan Hajný se rozhodoval.

»Dejte mi na rozmyšlenou,« pravil; »aspoň dokud mrtvola nebude pochována.«

»A pak?«

»Nu, dvorec bez Velemína nezahyne a Velemín v jiné službě, tuším, také bude živ.«

»Věděla jsem, Prokope, žes moudrý muž,« pochvalovala jej stará paní; »a že jsem ti milejší já, nežli cizí člověk, z něhož nám pocházejí mrzutosti a domu nečesť.«

Velemín kudy chodil byl zasmušilý a i tělesně byl všecek nesvůj. Postonával již před tím po delší čas a zvýšený tepot srdce jej velmi nepokojil. Nešťastná událosť s druhou manželkou, jejíž předešlé osudy mu sice byly neznámy, ale proto snad tím více jej děsily, a porušená tím česť rodiny jeho obestřely mysl jeho zlověstnými chmurami, jež jen láska Gábinčina na chvíle rozptylovala. V noci nespal a za dne potácel se jako stín.

Mrtvola manželky jeho byla druhého dne odpoledne soudní komisí ohledána a třetího dne dopoledne v Sucho-

tině do země uložena. Když odcházel od jejího hrobu, zdálo se mu, jakoby nohy jeho k půdě hřbitovní se lepily a jakoby ze všech koutů tajůplné, děsné hlasy za ním volaly: uvidíme se co nevidět! Když přišel domu, vrhl sebou na pohovku a tiše slzel. Gábinka nemohla jej upokojiti a téměř slova z něho dostati. Na večer navštívil jej pan Hajný. Správce sebou mimoděk trhl; četl asi v duchu, nežli pan jeho promluvil, jakou truchlou novinu mu přináší. I pan Hajný, spatřiv správce tak smutně změněného, stanul mlčky při dveřích. Chtěl se již vrátiti, ale pomysliv na tchyni a choť svou zarazil se a neodešel. Nebylo na jiném než zbýti se rázem dnešního krušného úkolu.

Poděkoval se správci za jeho dobré a spravedlivé služby a dal mu výpověď. Velemín ihned nepromluvil. Zbledl jako stěna, ruce se mu třásly a oči mu rozplály ohněm horečným. Po chvíli promlouval stěží ze sebe slova vyrážeje: »Pane, ne měsíc, ne rok, po léta věrně jsem vám sloužil a jmění vaše rozmnožoval. A nyní, když nelítostný osud zastihl příbytek můj . . . ano, ano, nyní jste přišel a mne, muže nevinného, počestného, vyhazujete před práh. Ó, jest spravedlivosť na nebi, jest . . . pane, jest. Přijímám, pane, výpověď. V daný čas nebudu vás obtěžovati. Nebudu. Poroučím se.«

Pan Hajný strnuv jeho lítostivostí a bolestí chtěl mu své postavení vyložiti; ale odpudivým posunem ruky Velemín mu nedal promluviti. Zavrávoral jen k oknu a zadíval se do zamilované své štěpnice. Pan Hajný uznal za dobré pro dnes odejíti bez výkladu.

To bylo asi v pět hodin večer. Záhy z rána po tom přiběhl Zdeněk k matce své na Čerstvý vzduch s hroznou novinou: Velemína po půlnoci ranila mrtvice.

V.

Po dnech znoji a strastech požíval Velemín pod zemí suchotínského hřbitova noci věčného míru; Gábinku dal pan Hajný do města k první modistce na vycvičenou, a děvčátko po druhé manželce svěřil v Záhořanech chudé a zachovalé vdově, kde nalezlo pokojný a šťastný domov. Vůbec postaral se pan Hajný o rodinu nebožtíka správce právě po otecku, a ve vsi i okolí jeden pochvalný šel o něm hlas z této stránky. Že však bez platné příčiny výpovědí svou, danou hned v den pohřbu Velemínovy druhé manželky, správce ne-li do hrobu připravil, aspoň smrt jeho znamenitě urychlil, těžko nesla spravedlivá mysl lidu a oddalovala se od těchto dob od domu jeho, k němuž posud chovala upřímnou přízeň i náklonnosť. V domě samém způsobil tragický konec Velemínův trapný rozruch, ač snažila se stará paní jej životní filosofií svou vypuditi a vyhladiti. Však jí samé nebylo při tom v duši volno, a pravice její nápadně se třásla, když obvyklé tři hrsti země spouštěla do hrobu na rakev správcovu. Již ta věc byla při ní neobyčejna, že nedala se přemluviti, by pohřbu se neúčastňovala.

I mladá paní byla ještě nepokojnější nežli posud. Časté sny o nebožtíku správcovi a jeho dětech rušily její spánek a přidávaly podpal k tajnému žáru, jenž nitro jejího blaha ujídal. Litovala toho upřímně, že v rozhodné chvíli postavila se na stranu matky své proti mužovi, a že svedena fantomy cti přičinila ke zkáze muže, úctyhodného již pro práci svou a starosť o vzrůst jejího domu. Slečna Mély a Hajný byli na oko nejklidnější. Vina ze smrti Velemínovy tížila je méně, ač v duchu nemohli upříti, že chybili, nepostavivše se rázněji proti požadavkům staré paní. Vypsavši dopodrobna všecken

věcí sběh doktorovi, čekala slečna velmi dychtivě na odpověď. Tato vypadla, jak se nadála: doktor zavrhl naprosto jejich jednání proti Velemínovi a připojil významně, že se mu zdá, jakoby osud touto událostí byl hledal přístup do pokojných komnat Čerstvého vzduchu a že slabostí jejich obyvatelů dvéře mu nebyly zatarasený.

»Mne jen ta víra a naděje napájí útěchou,« zavíral doktor dopis, »že za několik krátkých měsíců vytrhne tě věrná pravice má s jeviště, jež stává se podle zpráv tvých ne-li nebezpečným, aspoň kluzkým.«

V slečně Mély stisklo se srdce. Zaúpělo. Což kdyby byl doktor věděl o tajemství, jež svěřila jí paní Hajná! Ó, jak litovala toho, že slíbila před ním mlčenlivosť. Zatonula v rozbolestnění, jež projímalo ji nevídanou silou a logickou soudnosť v ní přímo podrývalo. Nebyla tudíž přirozenou měrou té mysli, aby vlastním klidem pokojila rozruch v domě panující. Jádro dopisu ženichova slečna Mély přítelkyni své i ostatním v domě zamlčela a svěřila jí jen, kterak doktor se těší, že za několik krátkých měsíců budou svoji.

»Krátkých měsíců,« opakovala mladá paní všecka zamyšlena. »Čas krátký jest, příliš krátký a úlohy naše veliké a těžké.«

Slečna Mély soucitně k ní vzhlédla; mladá paní sklopila před ní zrak, jakoby se zpytavého jejího oka bála, a obrátila hovor na pole jiné, jinak nedůležité.

Některý den po pohřbu Velemínově navrhl soukromí pan Hajný slečně Mély, aby pokračovala ve čtení pamětí Jelínkových, opíraje se o důvod, že veležádoucno jest, aby myšlénky jeho paní i babiččiny vytrženy byly z pošmourné přítomnosti a zavedeny do světlejších krajů Jelínkových příběhův a doktorovy obrazivosti. Slečna byla s ním za jedno a ještě téhož večera přinesla doktorův sešit. Paní nejevily právě mnoho žádostivosti obeznamovati se s dalšími osudy hercovými, ale návrh přijaly.

Pan Hajný přistavil opět lampu ke křeslu Méline a tato jala se čísti z »Tlumoku starého komedianta« část druhou.

»Veleváženā společnosti! Kdyby vánoce, velikonoce, letnice i Boží Tělo všecko dal dohromady, nebyl by to ještě takový svátek, jaký jsem slavil na den svého patrona, svatatého Saturnina, jenž připadá na dvacátý devátý den listopadu. Tenkrát jsem po prvé na divadle prorazil. Je to nepatrné slovo proraziti, ale pro nás divadelní umělce zavírá v sobě celý život, a něco ještě víc. Ano, ještě více, jen že to něco nedá se dobře vypověděti. Byl jsem tenkrát něco přes tři léta při divadle a to, co nazýváme řemeslem, měl jsem v malíku. Ale to není všecko. Chceme-li proraziti, musíme srdce i ducha až do poslední nitky natáhnouti, musíme, ano musíme . . . ze sebe před lampami utvořiti nového člověka, který tu ještě nebyl. Nový člověk! Ano, v tom leží ten zajíc! Ten aneb onen, kdyby sto let hrál, neutvoří ho, neutvoří, neprorazí.

Byli jsme tenkrát v Domažlicích a bylo to právě v první adventní neděli. Já jsem hrál Sosnomila v znamenitém kuse od nebožtíka pana Klicpery: Jan za chrta dán čili nešťastný panoš. Divadlo bylo natlačeno, a z okolních vesnic bylo tam také mnoho Chodů. Je to lid jako hora a tehdy nosil ještě svůj pěkný kroj. Když jsem jednal na divadle, bylo dole ticho jako o půl noci v kostele; myška kdyby byla šustla, bylo by ji bývalo slyšeti. Ale nebylo to mrtvé ticho, bylo to živé ticho. Ó, my herci dobře je umíme rozeznávati. Mrtvé ticho je, když obecenstvo má dlouhou chvíli s kusem i s herci; živé ticho, když je i kusem i herci vytrženo, když se tak baví, že až zatajuje dech, když všecka duše jeho je v očích i uších. Ó, bylo potlesku, bylo volání za mou hru, že div sál se nerozbořil. K tomu dupání selských bot, zrovna hromobití. Kdyby všecky zvony, co jich je

v Čechách, najednou se rozzvonily, tak slavně by mně nebyly zněly, jako ta sláva, kterou mně dělali. Kollegy klepala pekelná závisť, když viděli mé vítězství, a byl bych tenkrát přišel k úrazu. Jeden z nich nastavil mně, když jsem v druhém jednání odcházel s jeviště, nohu, a byl bych hnedle střemhlav spadl se schudků, vedoucích do oblékárny. Mohl jsem tenkráte meč do sebe vraziti a bylo by bývalo třeba po mně! Ó, závisť je pekelná saně a pravý její pelech při divadle. Však také vím, co závisť umí. V našinci se zastavuje dech, zatínají se pěsti, skřípají zuby a hlava jde kolem tygřími myšlénkami. Škrtiti, trhati, drtiti kollegu, který se líbí . . . tomu chce závisť, sedne-li na herce. Inu je to nemoc; kdo při divadle, musí ji odstonati. Také jsem ji odstonával a odstonal. Dokud jsem byl při episodách, ještě byl pokoj, ale pak! Na jednu kapku medu dvě, tři kapky jedu; pomluvy, klepů, špiček, úšklebků, zlomyslných pletich, ó, znám to, znám. Divadlo je jako kulisa: na vrchu pěkně vymalována, na rubu hrubé, šeredné plátno se záplatami. Mohl bych kroniky vypravovati, ale k čemu? Je to odstonáno! Myslil jsem, že po Sosnomilovi mám už cestu namašťěnu, ale planeta mi dále mnoho nesvědčila, štěstí nechtělo mi sednouti. Milá nebesa vědí, proč? Já se přece přičinil, že jsem se kolikrát potil, když jiným kollegům zima bradou házela, ale chodilo to se mnou ztuha. Kdežto jiní kollegové, skoro hravě, stávali se miláčky obecenstva, já jsem neprorážel. Ó, toho obecenstva! Tajtrlíkům stele do prachových peřin, umělci do tvrdých rohoží. Ó, zkusil jsem to, zkusil, a mnohou noc jsem pro tu nespravedlivosť provzdychal, ale pak jsem uvykl těm tvrdým kůrkám. Ovšem, schlípil jsem peroutky, ale přece jen na oko: uvnitř zůstal jsem umělcem, zůstal při dobré škole své a věřil a doufal pořád, že přijdu k platnosti. Za celou Příbram i s Kutnou

Horou nebyl bych šel od divadla. Srdce moje viselo na něm jako hladová včela na slunečnici.

S otcem jsem nevycházel z mrzutostí. Vyčítal mi, že toulám se po světě s darmochleby! Když jsem se doma musil stavěti na vojnu, rád byl by viděl, kdyby mne byli vzali, abych tak dal vale divadlu. Na štěstí neodvedli mne pro ploské nohy. Od těch dob nedbal jsem již na otce. Jak mohl také on, prostý řemeslník ze starého díla, mne umělce pochopiti? Nebyl jsem ani při jeho pohřbu; neměl jsem také peněz na cestu. V říši umění bývá o ně zle. Já bych si jich byl snad více vážil nežli jiní moji kollegové, ale neměl jsem hrubě k tomu příležitosti. Jen v jedné věci jsem si přece opatrně vedl: domek po otci jsem si pro pana Příhodu na stará léta zachránil. Vlastní střecha jest dobrá věc; kdo potloukal se tak dlouho pod cizími jako já, ví to posouditi. Před kollegy, to se rozumí, že jsem se s domkem nepochlubil. Věděl jsem, že bych byl takto přišel o poslední šindel.

Nemalou potíž měl jsem se Štětinou. Sešli jsme se po letech při naší společnosti, a stará známosť od rybiček se obnovila. Byl ženat, uhnal si ženu někde v Praze. Byla to hubená osoba ještě slušného zevnějšku i hrála obstojně jen staré panny a komické stařeny. Byla za lepších let hospodyní u nějakého policejního komisaře v Praze a vysloužila si tam několik set zlatých. Zamýšlel si těmi penězi vlastní společnosť zaříditi a spoléhal při tom na protekci pana komisaře. Ale nešlo mu po jeho, nebyl hospodárným. Přál si, a věno se mu většinou rozlitalo. Pozval si mne v pátek, když se nehrálo, k dobrému obědu, a když jsme se najedli a napili, bylo bratříčku sem, bratříčku tam, a vylezlo z něho, že si mne vyhlídl. Vyličil mně jakoby na plátně maloval, že bych jako výborný herec, jako krejčí pro šatnici, a pak hlavně, že po otci jsem dědil, jak náleží se mu hodil

za společníka do podniku, který zamýšlí a bohda i provede, a který jistě tučné úroky ponese, vezme-li on, zkušený divadelník, otěže do ruky. Já rozuměl i ptáčníku i jeho volavkám, vychválil mu jeho plány do alleluja, ale řekl jsem mu, že po otci nic jsem nedědil a co jsem dědil, že již oblaky roznesly. Štětina mi dobře nevěřil a nahrál mi toho plné uši na harfě své výmluvnosti, ale bez úspěchu. Tím se on i ona na mne rozkyselili a kuli proti mně intriky, že mne trpělivosť přecházela. Rozumí se, že jsem se nedal. Zlá krev se mezi námi rozjídala, a na konec nebylo nám oběma lze, na týchž prknech hráti. Ustoupiti se mi nechtělo: bylo po sv. Jané, nadcházela mrtvá sesóna, kde každý herec drží se kousku chleba jako klíště, ale ustoupil jsem přece. Lépe míti se zle, nežli podávati si ruku s nepřítelem na témž jevišti. Na ostatek byl jsem svoboden a krejčovinu jsem nezapomněl. Rozběhl jsem se do nejista. V boží přírodě se všecinko smálo, ale mně věru nebylo do smíchu. V kapse bylo pomalu i při největší skromnosti jakoby vysmejčil, a při divadlech nemohl jsem se dopíditi místa ani za nápovědu. Úzkosť šla na mne a když jsem si tak v chládku někde poležel, nezaříkal jsem ani nejtučnějšími místy z nejlepších úloh tu mizernou přítomnosť svou. Jednou, bylo to v sobotu večer, zastavil jsem se v hospodě ve vesnici, někde u Boleslavi. Jak řád a nocleh zaplatím, nevěděl jsem, ale doufal jsem, že se vysekám. Sedláků se sešla hromada. Vystoupil jsem a zadeklamoval jim Mlynářovu opičku, Já jsem Čech a Břetislavův soud. Vzali mne mezi sebe, dali mi jísti a píti, a když jsem se jim svěřil, že jsem herec bez chleba a že zároveň krejčovati umím, ujali se mne a nabídli mi, bych po domích šil, že vydělám si aspoň na cestu. Deset dní zapíral jsem v sobě umělce a krejčoval po staveních a ustřádal si slušné viatikum. Měli mne rádi, a starosta sám mi navrhoval, bych se usadil

u nich. Líbilo se mu při mně, že nejsem ani piják ani karbaník ani lehký světák. Ale zraditi umění pro krajíc chleba, a třeba byl ze pšenice, se mi nechtělo. Vzchopil jsem se a šel za povoláním. Někde, tuším před Benátkami, potkal jsem na silnici pana pátera Radocha. Poznali jsme se a zastavili na přátelský pohovor. Bylo to na večer a sluníčko polévalo zlatě růžovou záplavou okolní stráně a vrchy. Usedli jsme si kousek od silnice na mezi u žita. Tázal se, co vím o Dubinské. Řekl jsem, že zapomíná na to, co jsem jí před lety v Praze prokázal, a jen zřídka mi píše. On věděl víc o ní. Chytila prý se jednoho herce a žije prý s ním již po delší dobu, oddána, jak říkáme, na půl kola. Mne píchlo do srdce, ale poslouchal jsem. Potůček, tak říkali jejímu milenci, jest prý lehké zboží a prohejřil by prý vlastní hlavu, kdyby mu na ni půjčili. Protlouká prý se ze dne na den a bůhví kde by už ho bylo konec, kdyby Pepička oň nepečovala. Je prý to slušný človíček a zrovna prý jí udělal, bez toho že svou hubou; neboť jiného není prý na něm nic. Nesnášeliv je prý jako cvrček a dluhů má prý jako máku. Pepičce prý nadělá hromadu hoře a zármutku, a přece prý nechce od něho se odtrhnouti. On sám že s ní se sešel a jí domlouval, ale nic naplat; nedá prý jináč.

Noviny ty o Dubinské mne hodně polekaly. Podobné milostné svazky nebyly nic divného v našem uměleckém životě, ale Pepičky mně bylo upřímně líto. Pro vlastní zájmy a vlastní obživu jsem na ni pozapomněl, ale dnes mi opět obnovenou silou přistoupila k srdci, ano vcházela znova do něho. Vyptával jsem se dále, a páter Radoch mi pověděl ještě něco podrobností, smutnějších než první, a na konec mne vyzval, abych prý se Dubinské po otcovsku ujal. Mně prý jako herci lépe se to může podařiti nežli komu jinému, a mám prý ještě z Prahy nad Pepičkou jistou moc. Já mu

slíbil jenom napolo,' ale u sebe uzavřel jsem, že se podívám po Dubinské.

Dal jsem před ním jazyk na závirku. Neboť necitelným svým jednáním z předešlých dob byl mne proti sobě pohodil, a pak jsem mu tak zhola nevěřil, aby byl měl s Dubinskou poctivé úmysly. Sumou, umínil jsem si, že půjdu po svém. Když se dále ptal, jak mně se vede, nezamlčel jsem mu, že mám hubený rok, ale peněžité podpory, jíž mně nabízel, nepřijal jsem. Mrazilo mne před jeho pětkou; myslil jsem si, že by nebyla bez toho požehnaná, a pak měl jsem své umění s sebou, a kdyby již přišlo za krk, svou jehlu a nůžky. Přijal jsem jen pro dobrou vůli od něho nocleh u nějakého jeho známého v podměstí, ale sotva se šeřil ranní svit, byl jsem již opět na silnici a nečekal na velebníčka, jak jsme si řekli. Myslil jsem si, jdeme si každý po svých.

Cestou mi nescházela Pepička s mysli. Hodlal jsem se nejprve přesvědčiti, kolik pravdy měl páter Radoch, a pak učiniti, co bude s prospěchem. Šel jsem tak s myšlénkami svými dvě, tři hodiny, snad i více. Ani jsem si nevšiml, že jsem v lese. V tom padla v pravo rána. Já sebou trhl a strnul, a než pět napočítal, vyřítila se v pravo z lesa ekvipaž zrovna naproti mně. Kozlík byl prázdný a z kočáru zazníval žalostný křik. Odhodil jsem tlumok i deštník a postoupil v pravo, bych pomohl, bude-li lze. Oteže vlekly se po silnici. Zdvihl jsem je a zatrhl koni, co jsem síly měl. Kus táhli mne sebou; ale zastavil jsem je. Kde jsem síly nabral, podnes nevím. V kočáře stála paní z lepších stavův a děvčátko asi desítileté s rusými kadeřemi, jako obrázek. Byly do smrti polekány. Za chvíli přiběhl z lesa panský kočí; byl bez klobouku, a s hlavy mu tekla krev potůčkem. Spadl asi s vysokého kozlíka. Podržel třesoucí se dvouspřež, a já přistoupil ke kočáru, bych dámám pomohl s něho. Obě třásly se osykou a

ani se mne nespouštěly. Stálytě sotva na nohou. Řekl jsem, že jsem divadelní herec Jelínek; starší dáma byla slečna vychovatelka a děvčátko konteska De la Corona. Přijely z Vídně do Čech na návštěvu a bydlily na blízku v zámku letním na Bílé Vodě s paní hraběnkou. Vyjely si na procházku, aby jarního jitra v lese užily. Myslivec netuše asi na blízku ekvipaž, vystřelil, a koně se splašili. Přijal jsem díky za jich záchranu, a poněvadž nerado nechtěly si sednouti, nabídl jsem dámám obě ramena, že je doprovodím na Bílou Vodu. Prve jsem však kočímu zavázal šátkem hlavu.

Na Bílé Vodě bylo jako v ráji: zámek, fontány, park s cestičkami jako ze zlata; ze tří stran lesy, na jednu stranu širý kraj. Vzdychl jsem si, jak tak někteří lidé mají nebe na té zemi, plné práce a starostí. Dámy uvedly mne do salonu, a po některé chvíli přišla sama paní hraběnka. Byla to vznešená paní, ne mladá, ne stará, ale chladného nebylo při ní nic. Odeslala slečnu s kontesskou po chvíli ze salonu a tázala se mne, čím by se mohla odvděčiti. Ó, mně by byla tak stovka nejmilejší bývala, ale styděl jsem se něčeho podobného bytě i zpozdaleci dotknouti. Řekl jsem, jak napadlo mi z jedné úlohy, že vědomí dobrého skutku je nejkrásnější odměnou. Paní hraběnka odešla pak a přinesla mi darem krásné zlaté hodinky s řetězem a vyzvala mne, bych byl jejím hostem na Bílé Vodě, dokud se mně bude líbiti; přítomnosť má že i jí i kontesce bude velmi milá. Vykázán mi pokoj skvostně upravený, převlekl jsem se a vystrojil do nejlepších šatů, bych důstojně se mohl presentovati. Zlaté hodinky mne nad míru těšily; o takových se mi ani nezdálo. Každých pět minut díval jsem se na ně a hádal, kolik asi stojí. My herci jsme všudy doma, vždyť hráváme na všech všudy scénách, a proto hned první den nebylo mi na Bílé Vodě jako v cizině. Služebnictvo bylo ke mně pozorno, a já si

před ním nezadal, a panstvo chovalo se ke mně nenuceně, lahodně, jako k sobě rovnému. Tři neděle jsem tam pobyl, a byly to pro mne prázdniny z tisíc a jedné noci. Ale nebyl bych tam i déle setrval, i kdyby se nikdy nebylo mluvilo o lázních. Však není každý drahokam pravý, jejž pokládáme za pravý. I panstvo bělovodské mělo rub jako každá dekorace. Dověděl jsem se o tom stranou. Tak paní hraběnka nežila již po léta se svým pánem, a konteska nebyla prý jeho. Také prý co milenců se týče, není právě hvězdou polární; milujeť prý změnu, a jediná její stálosť jest, že přidržuje se věrné armády. I slečna učitelka jest prý více důvěrnicí a přítelkyní paní hraběnky nežli učitelka kontesky Roziny. Je prý více svatoušek nežli svatá, a konteska není prý v rukách, v jakých by měla býti. Také byly ke mně obě paní za vhodných příležitostí důvěrnější a přítulnější, nežli bych byl očekával podle svého postavení. Jednou docela mne hraběnka zpovídala, není-li již mé srdce zadáno. Mně se to nic nelíbilo a řekl jsem jí, že miluji jednu kollegyni, a že jsem na cestě za ní. Ona nad tím ukřivila nos a přála mi štiplavě a jak se mi zdálo, posměšně štěstí, nebude-li to při té, aspoň při jiné kollegyni. To mne pohněvalo a dopálilo, a když krátce po tom mluvily o lázních, vzal jsem z Bílé Vody propuštění. Daly mne dovézti do nejbližšího města, a slečna s konteskou mne kus doprovázely. Konteska mi dala na památku psaníčko. Byla v něm její podobizna a bankovka; obrázek její posud mám a peníze mi právě dobře přicházely jako na zavolání. Vesele jsem se pustil za Dubinskou. Zdálo se mi, že páter Radoch přeháněl v tom, co vypravoval o ní a Potůčkovi. Kdo nezná divadelního světa, nic dobrého si o hercích nemyslí. Nabitá kapsa a zlaté hodinky přivedly mne do dobrého humoru. Setřásl jsem se sebe úzkostlivosť a důvěrou v dobrou budoucnosť šířila se mi prsa.

Venku bylo květu a zpěvu hojnosť, a šťastný humor můj rostl do honu. Pomyslil jsem si, jak ta naše země jest dobrá: dává nám potěšení i výživu; že nás po smrti i přikrývá, nepřipadlo mi tehdy. Byl jsem mlád a jel jsem za milou! Škoda, že rmutné vlny všedního života i humor i radosť mou tak brzo spláchly!

V zájezdném hostinci sešel jsem se s jedním kollegou, jenž přicházel od společnosti, při které byla Dubinská. Dali jsme se spolu do řeči o tom a onom i zatočil jsem hovor k ní. On naši známosť z dřívějších let neznal a proto mluvil zcela bez ohrádky. Vyrozuměl jsem z jeho řeči, že páter Radoch byl o ní a Potůčkovi dobře zpraven. Potůčka vylíčil mi jako člověka nadaného, jemuž obecenstvo, zvláště krásná pleť, přeje, jenž však jest vrtkav, náruživ a vůbec lehkomyslný až do zámezí. Není prý téměř nectnosti, aby neměl hodný kus z ní. Tučky prý zná jako nejprohnanější advokát a dovede každého ošiditi a k tomu prý má čelo zrovna z oceli. Že je pijan a hazardní karbaník, nebylo by prý nejhorší jeho stránkou; hůře jest prý, že je svrchovaný sobík, prázdný citu a svědomí, jenž sám sobě jest Pánembohem a jemuž jiní jen řebříkem, aby po něm dolezl, kam se mu ráčí. Jediný jeho líc je prý jeho pěkná hra; každou figuru hraje prý jinak a vždycky prý, jakoby spisovatel byl ji pro něj psal. A to vše že mu jde bez práce; i když se napije, nikdy prý neuvázne, a obecenstvo sype prý mu pochvalu plnými hrstmi do čepice. A šrádu prý má, že by z hrušky vymluvil jablko. Každý rozumný člověk se tomu diví, jak se mohla Dubinská tak do něho zajísti. Její láska k němu jest prý jako z báchorky. Čáry prý jsou ovšem hlouposti, ale kdo se tak pozorně na to jejich hospodářství dívá, skoro by uvěřil, že Potůček Dubinskou očaroval. Potom mi vypravoval některé kousky ze života Potůčkova, více šeredné nežli vtipné. Posléze něco napověděl, ale nechtěl dopověděti; teprve

když jsem se mu k největšímu tajemství zavázal, svěřil mi skoro pošeptmu, kterak se povídá, že vlastnímu svému dítěti, asi před rokem, Potůček namíchal, aby se ho zbavil. Mně vyvstal na čele pot, a dech se zatajil. Nešťastná Dubinská! Do jaké ohyzdné louže zavlekl ji osud! A věděla-li o tom? vyptával jsem se. Nevěděla, odpověděl; stalo se, když nebyla doma; ale měla prý podezření a tušila prý, co se stalo, a z lásky k Potůčkovi mlčela. Lékař, jenž několikrát u dítěte byl, vydal prý úmrtní lístek, mrtvolu neprohlédnuv.

Kroutil jsem nad tím hlavou, vyčastoval jsem kollegu a rozloučili jsme se. Každá krůpěj krve vřela ve mně nepokojem a lítostí; pořádné, zdravé myšlénky jsem se domysliti nemohl. Tak jsem byl poděšen. Když se krev ve mně trochu uložila a rozum navracel, oddychl jsem si; zdálo se mi, že slyšel jsem jen klep, ovšem Potůčkovi třeba podobný. Však klepu bývá u nás více nežli peněz! Jiná byla, co nyní počíti? Měl jsem Dubinskou ponechati nejistým a nebezpečným příhodám, nebo měl jsem ji vytrhnouti z hadího pelechu, do něhož začarovala ji vášeň srdce? Venkoncem vzato, čemu rozhřívati se pro ženu jiného? Tato myšlénka byla hříšná; proto, poněvadž jsem na sobě cítil, že jest mi Dubinská drahá a kdyby bloudila nevím jak; tak drahá, že nebyl bych Jelínek, kdybych pro ni neučinil, seč vůbec jsem byl. Zdálo se mi, že osud sám schválně mne zanesl na Bílou Vodu, abych nabyl potřebných prostředků pro své dílo. Za takových okolností bylo by bývalo s hříchem, rozpakovati se. Pokoj se mi vrátil do svědomí a chuť do vůle. Uzavřel jsem najisto, že zítra dám se pro svou lásku do práce.

Záhy z rána vydal jsem se na cestu. Dojel jsem a přišel k divadlu, na něž nezapomenu, co živ budu. Všecko na světě jest divadlo: dnes hraje ten a onen se dívá, zítra obráceně. Nepřišel jsem k prvním jednáním,

přišel jsem k poslednímu. Jeviště bylo najatý pokojík; stěny holé, dávno obílené, bez obrazů; místy ležel na nich prach; nábytek lecjak sehnaný; po kufrech, stolicích rozházeny byly divadelní šaty, ženské i mužské, po podlaze obuv. Tabule v obou oknech nebyly dávno umyty; v pokojíku divný zápach, ne po stuchlině nebo kouři, po krvi. Dvéře byly dokořán, když jsem vstoupil, v domě i v ulici zvláštní ruch; lidé si povídali u dveří a oken.

Vstoupil jsem. V pravo u zadního okna stály tři ženštiny herečky, a tiše spolu rozmlouvaly; nepozorovaly mne. V levo při stěně, na starodávné posteli, na hubených nečistých peřinách, ležela oblečená mrtvola mladého muže s roztříštěnou lebkou. Ssedlé krve všudy plno na peřinách, stěně, podlaze. U postele klečela žena, tisknouc hlavu na ruku samovrahovu a usedavě štkajíc. Poznal jsem tu postavu, ty vlasy i to štkání, byla to Pepička. První chvíli mně jazyk zdřevěněl, bylo, jakoby mi někdo dal kamenem do čela; pak jsem ji zavolal jménem.

Obrátila se ke mně hlavou s pocuchanými vlasy, s očima strhanýma, s lícema umáčenýma, zvolala: „Ó, příteli, Bůh mně vás přináší v této chvíli, Bůh!“ I vlekla se po kolenách ke mně, objala má kolena a přitiskla k nim rozpálenou hlavu.

Dověděl jsem se později všecko. Potůček se zastřelil před samým polednem, když byla Dubinska při zkoušce. On nešel s ní, předstíraje, že závrať ho přemáhá a že musí nějakou hodinu tiše přeležeti. V prudké hádce se rozešli. Zanechal po sobě list, četl jsem jej. Stálo na něm tužkou: „Nespokojen se sebou, se světem, se vším, odcházím na věčnosť. Josefino, odpusť; musím.“

Příčina, že si zoufal, byla v krátkosti tato. Večer po představení odešel ještě s jedním kollegou do pokoutní hospody na předměstí, kde se scházívali hazardní hráči.

Zasedli ke kartám a hráli o veliké peníze, čím dále tím naruživěji. Potůčkovi štěstí přálo a měl prý již hromadu peněz vybraných. I kollegovi se vedlo dobře, ale k ránu se mu karta obrátila. Z nevrlosti počal se Potůčka dotýkati, a ostatní hráči stavěli se na jeho stranu. Stůj co stůj chtěli prohry opět na Potůčkovi dobyti, a hra se stávala bouřlivou. Obsedli si Potůčka, jenž počal soptiti. Dvakrát, třikrát strhla se šarvátka a spokojila se opět. Ráno posléze zdvihla se rvačka tuhá, šlo v ní o život. Kollega již se necítil a vyčetl Potůčkovi do očí, že otrávil své vlastní dítě. Bylo to před několika svědky. Jako šílenec vrhl se Potůček na soupeře svého a škrtil jej. Roztrhli je. Potůčkovi pobrali výhru a vystrčili jej ze dveří. On běhal pak asi v polích, kde se mu rozsvětlilo v hlavě, co se stalo. Vlastní svědomí se asi proti němu zbouřilo, to a strach před mečem spravedlnosti, již nebude lze obelstiti, doháněly jej k samovraždě. Doháněly a dohnaly a právě v čas; neboť po městě již se o výstupu na předměstí mluvilo.

Ujal jsem se svědomitě Pepičky, vždyť neměla nikoho na šírém světě a byla bez peněz. Potůčka jsme pochovali, společnosť se vybrala na rychlo z města, pře šla svou obvyklou cestou před soudem. Dítě bylo vykopáno a shledány v něm stopy jedu. Dubinská byla vzata do vazby, avšak propuštěna. Odjeli jsme spolu na Moravu k divadlu, bychom nový započali život. Bělovodské hodinky i s řetězem praskly, ale má láska nepraskla. Stali jsme se svoji před oltářem, hráli dále spolu a vedlo se nám všelijak; ale dvěma se lépe chodí po obtížné cestě nežli jednomu, a my jsme se chvála Bohu nikdy neoddělili.

Divadlo bylo i nadále po léta nejen chlebem, ale i mou jedinou snahou, mým jediným potěšením. Však do kostela jsem se nikdy nedostal; bylo mi usouzeno, zůstati v předsíni. K znamenitosti jsem to nepřivedl.

Ale čím starší jsem byl, tím pokojnější, ano i spokojenější jsem byl. Myslil jsem si: Skvělého úspěchu každý dosíci nemůže, ale za skvělý úspěch dávati se do boje může každý. A třeba nezvítězil, česť je v tom přece. A na konec nejlepší zábavu měl jsem přece ze své práce já, a obecenstvu jsem také způsobil mnohou kratochvíli a dal mu mnohdy i dobré poučení pro život. Manželka má hleděla trochu jinak na divadlo, ne tak s výšky jako já. Obracel jsem ji na svou víru, ale když se nechtěla dáti pokřtiti, nechal jsem ji při jejím. Měla některé dobré úlohy, pravda, ale celkem neprorazila také. V jedné úloze však byl jsem s ní úplně spokojen. Byla to indická vdova Korfeliána v báchorce: Démant velekněze, čili v paláci a v pralese. Je to stará nějaká hra, ale dobrá a poučná. Když jí zavraždili muže, a ona nad mrtvolou jeho naříkala a já najednou jako dávný milenec její se objevil, abych se jí ujal z upřímné lásky: tu vlekla se ke mně na kolenou, objímala mi nohy a zaplesala zrovna jako tenkrát, když Potůček se zastřelil a já za ní přišel. V divadle nebývalo suchého oka, a já i ona jsme prolévali na jevišti opravdovské slzy. Proto jí také říkávám někdy Korfeliáno.

Po letech dostal jsem zápal do krku, a lékaři mi nemohli od následků pomoci. Sípal jsem dlouhý čas, a hlas se mně nechtěl vrátiti. Každý mi radil: jděte od divadla, nemožno vám hráti. Manželka se pro mne poctivě obětovala a odplácela mi ráda staré dluhy, ale já již nemohl se na to dívati. Řekli jsme si: půjdeme od divadla, usadíme se v domku po otci a chytíme se opět krejčoviny. Provedli jsme zámysl, nastaly starosti, těžké starosti; dětí přibývalo, manželku i mne přešel humor, někdy se čtou levity mezi námi; nu, jak už tomu bývá, kdy pečené jest jednou za rok a brambory každý den. Ó, těžko jsem přivykal jehle, a abych od divadla nebyl usečen, jako pohozená větev od stromu, zařídil jsem si

půjčovnu kustýmů. Manželka má něco dědila, a tak to bylo možno. Ze svých obleků mám radost; držím si je v dobrém pořádku, a když je mně zle, sednu si na stolici uprostřed do své šatnice a jsem jako v divadle. Kustýmy se počínají hýbati, osoby vystupovati a mluviti, a já deklamuji s nimi. Proto po letech nevyšel jsem ze cviku. Však, veleváženú společnost včera se přesvědčila, že má Jelínek svou starou dobrou školu.«

Slečna Mély dokončila. Stará paní opět první se ozvala.

»Jsem spokojena. Přiznávám, že v pamětech Jelínkových více jest zrna nežli v plodech mnohých spisovatelů, jižto na vědra inkoustu již vypsali.«

»Co do mne,« prohodila slečna, »připsala bych k nim heslo z římského spisovatele: u velikých věcech postačí již vůle.«

»Já jiné,« doplňoval pan Hajný; »ničivé živly změn životních ovládá věrná láska.«

Bylo již velmi pozdě. Kritika tím skončena. Rozešli se do svých pokojův.

VI.

Za málo dní odejel pan Hajný v příčině kupeckých věcí na několik dní. Mladý Tureček, jenž vyprovázel jej do města, navštívil mimochodem Gábinku, již, co byla ze Záhořan, tím ohnivěji miloval, a přinesl odtamtud některé noviny, z nichž jedna rázem vetkala se v dějiny Čerstvého vzduchu.

V domě totiž, v němž byla dcera správcova na učení, bydlila nahoře rodina krajinského rady Roubala. Paní jeho byla již drahný čas velmi povážlivě nemocna a lékaři ji léčící poradili radovi, aby poprosil věhlasného lékaře z Prahy za návštěvu, aby nejistotě manžela, velmi

již ustaraného, učiněn byl konec. Rada uposlechl a profesor z Prahy ohlásil mu svůj příjezd na zejtřejší den. Uslyševši o tom od paní Turečkové paní Hajná, požádali ji, by dále, zvláště před starou paní o novině té se nezmiňovala, a vešla se slečnou Mély v tajnou úradu. Prahla zrovna po lékařské poradě s pražským profesorem, ale nechtěla tomu, aby matka i manžel její jakož i dr. Netušil o tom kroku jejím se dověděli. Přítelkyni její nebyla ta žádosť její hned po mysli, leč vidouc, ana Marie neústupně při úměnku svém trvá, smířila se s myšlénkou tou a slíbila svou podporu. Znalať se s profesorem již z Prahy, a ponévadž dcera po Velemínovi v témž domě kde rada bydlila, nebylo nesnadno, věc po přání paní Hajné zachovati v tajemství. Co do provedení nebylo tudíž obtíží, bylo jenom na uváženou, aby, kdyby pražský profesor po zvyku svém holou pravdu paní Hajné pověděl do očí, tato z toho nezmalomyslněla, což tělu i mysli její na větší škodu mohlo býti nežli posavadní její domněnky, a třeba byly sebe traplivější. To vše narychlo slečna Mély uvážila a navrhla, že sama dříve s profesorem promluví, ponévadž každým způsobem předběžné s ním úmluvy potřebí jest. Leč paní Hajná tušíc nějaké neviditelné léčky nespokojila se s tím naprosto. Připouštěla předběžnou úmluvu, ale brala zároveň na slečně Mély slib, že nebude přemlouvati lékaře, aby, až bude vydávati konečný úsudek, nepovídal pravdu věrnou a jistou, nebo ohlédáním se na její stav nějak přibarvenou.

»Snad tonu v domněnkách,« dodávala; »ale věř mi, zlatá Mély, že domněnky ty více upíjejí mi životní mízu z duše i těla, nežli jistota a pravda, které dohledati se doufám při profesorovi. Jistoty a pravdy třeba mi tak jako plicím božího vzduchu. Nebylo by mně zpomoženo, ano stíženo by mně bylo, kdyby se mně mělo dostati pravdy přestrojené. Neposloužila bysi mně

z dobroty srdce svého, spíše bysi, drahá duše, žalostný konec můj přispíšila.«

Slečna Mély ocitla se na bolestných rozpacích.

»Budiž, jak sobě žádáš,« odpovídala po chvíli, věc sobě přemyslivši: »leč nezapomínej, že tobě lékař nebude mluviti tak, jako s jiným nemocným. Kdyby muž tvůj s tebou byl, snad by mu pověděl pravdu, jak právě z vědy a zkušenosti lékařské vyvírá. Já při poradě budu takořka Hajného zastupovati; poprosím ho, by prostou mně pověděl pravdu, nejlépe písemně, aby nijak nebyl podjat, nu a já . . . Tu máš ruku, Maruško, že se spravedlivě o ni s tebou sdělím.«

Obě paní si podaly ruce a druhého dne z rána odjela slečna Mély do města, aby s profesorem porozprávěla. Slíbil, že odpoledne v městě se pozdrží a o čtvrté hodině paní Hajnou bude očekávati. Rovněž uvolil se, že z Prahy ji o výsledku zcela upřímně zpraví. S tím vrátila se slečna Mély na Čerstvý vzduch předstírajíc před starou paní, že modistka přímo z Paříže letní modu dostala, a vybízela paní Hajnou, aby s ní si zajela do města na podívanou a vybranou. Ponévadž den byl pěkný, navrhovala k tomu dnešní odpoledne. Stará paní netušíc žádné lsti, jim úmysl schválila a připomenula, že sama by s nimi jela, kdyby ji hlava nepokoušela. Takto že jí cesta trochu daleká a že obává se roztřesení nervů.

Odpoledne paní odjely, zastavily se na chvíli u Gábinky a modistky a šly pak do hořejšího poschodí k profesorovi, odkudž po půlhodince se vrátily. Paní Hajná byla všecka rozrušena a slečna, ač nutila se švarně do humoru, nebyla s to, by rozehnala mračna, v nichž se mysl mladé paní téměř ztrácela. Daly z úmysla pomalu jeti, ale i ten milý jarní vánek marně ovíval tu krásnou plavovlasou hlavu, starostmi i obavami sklíčenou. Kousek před Záhořany vystoupily z kočáru, by procházkou osvě-

žila se bledá líce mladé paní a setřely se s nich výmluvné stopy truchlivého dojmu. Bály se, aby před starou paní se neprozradily.

Pražský profesor chválil celkem léčbu dr. Netušila a nařídil jen některá nová opatření co do výživy a pohybu, kromě toho opakoval slib, že za několik dní bude slečně psáti. Umění jeho až mladou paní překvapilo: skoro bez poptávky uhodl oznaky choroby, jak jevily se při paní Hajné, a dotekl se i věcí tak nepatrných na pohled, že nevycházela z údivu.

Několik dní bylo paním čekati na osudný dopis. Byl to právě kus věčnosti, strávené v duševní mučírně, nejen paní Hajné, nýbrž i její přítelkyni. Byly ten čas skoro stále pohromadě a všecko jich myšlení i hovor zabíral očekávaný dopis. Jak litovala toho slečna, že rozhodný okamžik na několik dní odsunula; vždyť drahá duše její milenka se jí téměř před očima rozplývala v bytosť, vezdejšku nepodobnou. V čas, kdy viděly oknem Bartoně s poštou přicházeti po dvořišti, nebyly sebe mocny. Jedna druhé křečovitě tiskla ruku, ústa nemluvila, v srdci se srážela krev.

Konečně na večer čtvrtého dne dopis lékařův došel.

Mlčky uchýlila se slečna Mély s ním do své komnaty, přisedla k psacímu stolku a obracela chvíli dopis v rukou, nežli pečeť rozlomila. Posléze vzmuživši se statečně otevřela obálku a četla. »Velectěná slečno!« psal výtečník z vysokých škol pražských. »Nemohu stajiti obavy, že Vaší přítelkyni hrozí nemalé nebezpečenství. Leč já, jenž sloužím věrně vědě neúprosně střízlivé, vyslovuji jen tolik, kolik z ní vyčerpati lze; nemohu neomylně určiti, zdali rozhodný svůj čas paní Hajná přečká, čili nic. Kloňme se důvěrně k mínění prvnímu, neboť přírodní síly lidského těla jsou nevýzpytny a vedle nich jest naděje nemocným lékem nejvydatnějším.«

Slečna Mély odmyslila se od skutečnosti a zamyslila se do nekonečna. Po chvíli vzdychla, přetřela si bílou rukou čelo a byla opět svoje.

Jest ze vzácných vlastností ženské mysli, že v návalu bouří a protivenství, nejde-li právě o její lásku, širší jest a pružnější nežli mysl mužova. Pojavši v sebe celý svět bolů, nese je statně jako Atlas na ramenou svých a nespouští oka s cesty, skutečnými poměry vymezené a bezpečné, kdežto mnohý muž za týchž okolností neklesá-li, aspoň na scestí se ocitá. Probravši se z dusivého omamu obav svých, přemýšlela slečna Mély o tom, jak by sobě vésti měla, aby drahé své Maruši, buď již jak buď, pobyt na zemi nejlépe ovnadila. Setřela slzy, vstala a postavila se před zrcadlo. Studovala každé hnutí očí, rtův i svalů svého obličeje, jenž, po řecku úměrný a ladný, krásné letní krajině se podobal, na niž ledový mrak, prudkým orkánem přihnaný, nasypal sněhu. Slečna viděla, že takto nesmí před Maruši předstoupiti, a snažila se tváři své dáti výraz pokud lze klidný, jasný a jistý, zakrývající výhodně bol i nepokoj, nitro její prochvivající. Přislibovala si, že první dojem, který vstupujíc Maruši na oči učiní, bude rozhodným, a že ubéře se jím úmorná ostrosť bolesti, již by Maruše z dopisu profesora beze snadu vyčetla. Také domnívala se, že usnadní se takovým způsobem další vyjednávání mezi nimi.

Schovavši dopis šla slečna vyhledat paní Hajnou. Nalezla ji v ložnici, kdež při okně probírala se v dětském prádle. Marie nespouštěla s ní oka, studovala ji. Bledosť jejího líce přecházela téměř v zsinalosť. Hlavu opřela si o levici. Nepromluvila, neotazovala se. Mély si pokojně k ní přisedla. Obličej svůj opanovala, leč hlas svůj neměla v moci. Melodická jeho měkkosť zdrsněla vnitřními dojmy.

»Dopis jsem přečetla,« vypravila ze sebe dosti namahavě a sepjala ruce na klíně; »je to ten starý sucho-

parný vědec. Jest znám po Praze, že vidívá na černo. Na štěstí naše podává nám vyminečně znamenitou naději.«

Mladá paní pravila: »Předmluvou právě knihu nedoporučíš. Dej dopis sem. Z duševní mlhy vytrženu býti již samo sebou jest znamenitým ziskem.«

»Pro poznání věci ano; leč zdali pro člověka, zůstala bych na sporu.«

»Jsem silna, Mély. Pro mne bude pravda ziskem, a hřešila bys, kdybysi přede mnou kostlivce pravdu ověšovala hedvábnými cáry.«

Mély otřásala se omrazem; tak rozhodně pevnou a bezohlednou neviděla ještě nikdy drahou družku svou. Za takových okolností setrvati v přetvářce bylo holou nemožností. Zdráhala se sáhnouti po dopisu, leč přece vyňala jej a podávajíc jej přítelkyni promlouvala tónem nejsrdečnější lichoty: »Má zlatá, jediná Maruško! Vím, že nebudeš slaba a že touž důvěrou v šťastnou budoucnosť jej čísti budeš, jako já jsem jej pojala.«

Mladá paní přijala od ní dopis a dala se do čtení. Četla jej s celou duší, dlouho a na oko pokojna. Odloživši jej zahleděla se před sebe, jakoby se dívala do jiného světa, neuronila slzy, nepromluvila. Byla to minuta tak strašná, že slečna Mély bezděky rukama zalomila. Zdálo se jí, že přítelkyni pojala mdloba a strnulosť, a zvolala úzkostlivě položivši jí lehce ruku na hlavu: »Maruško!«

»Ach! Mé ubohé děti, budou asi přece sirotami,« promluvila mladá paní zvolna, slabě, hlasem prostým všeho vášnivého vzruchu, ale za to linoucím se z mrtvé beznadějnosti nitra, jež soucitnému svědku více srdce protýká, nežli hlučný výbuch bolesti. Tak dělo se i slečně. Všecka přetvářka, až posud násilně udržovaná, spadla rázem s ní, a dívka svezla se lítostí schvácena k nohám paní Hajné. Plakala, štkala usedavě.

Mladá paní nebyla slabá. Domněnlivá jistota zocelila jí pro první chvíli duši.

»Bohu buď poručeno!« pravila týmž tónem jako prve.

Mély pozvedla k ní zvolna uslzené oči. Podívaly se na sebe. Marie sebou trhla, přichýlila hlavu svou k její, rozplakala se, a slzy obou splývaly v jediný horký proud. Když se vyplakaly, vstala slečna a podávajíc přítelkyni pravici tak statně jako muž, pravila k ní určitě a pevně:

»Marie, ty budeš žíti. A kdyby, což Bůh jistě nedá... Já tvých dětí nikdy neopustím.«

Mladá paní chopila ji za obě ruce, sevřela je křečovitě v rukou svých a přitisknuvši je prudce k srdci svému, odpověděla:

»Beru tě za slovo, Mély, a děkuji ti, děkuji, děkuji . . .«

Obě rozhovořily se potom dosti poklidně o tom, jak sobě mají dále vésti. Prokop, stará paní, Jaroslav měli býti dále obavami ušetřeni.

»Tebe jediné,« pravila soucitně k Mély, »nemohla jsem ušetřiti a přece jsi mně tolik, tolik drahá. Jest v tom osud; smrtelník se mu nevymkne.«

»Ó, z toho srdce ráda trpím s tebou, Marie,« odvětila slečna.

Mladá paní jen přikývla hlavou.

Ráno před devátou hodinou přijel pan Hajný ze svých cest.

»Jak je ti, drahoušku?« bylo prvním jeho slovem, když objímal ženušku.

»Jsem mnohem utišenější nežli dokud jsi neodjel. Mír a pokoj vrací se opět do mne.«

»Ó, jak mne činíš blaženým, Maroušku; však za tvá zlatá slova přivážím dárek, jenž, tuším, nevhod tobě nebude.«

I dal přinésti kartán, z něhož všem třem paním dárky z cesty vybíral. Marii přivezl atlasovou robu barvy velmi bledomodré; slečně Mély bílou jako sníh, babičce skvostný čepeček do společnosti.

Mladá paní se lahodně naň usmívala, ale pod úsměvem pomýšlela její duše: »Tu robu vezmu s sebou do rakve a Mély ve své půjde k oltáři . . .«

VII.

Rosa visela posud v zářivých kapkách na trávníku, když vykročil ze své fary Drahokoupil. Připadala na dnešek nějaká fundační mše v kapličce svatoanenské, k níž obyčejně farář krátký výklad připojoval. Spoléhaje na pastýřskou svou zběhlost, připravoval se teprve cestou Drahokoupil na výklad. Byl však roztržit; ač zapuzoval jej, vtíral se mu jeden obraz do osnovy vážných pomyslův a hatil mu je. Ob čas se zastavoval a přemýšlel a zamýšlel. Že budou dámy z Čerstvého vzduchu při mši a výkladu, očekával na jisto. Také věděl, že bude pozván na snídaní a že dnes aspoň půldne stráví mezi nimi. Drahokoupil nebyl, který býval; již zevnějšek jeho projevoval pečlivost a jistá úzkostlivost zračila se mu ve tváři pečlivě oholené. Došed na místo, odkud Záhořany i sv. Annu dobře bylo přehlednouti, stanul na chvíli, obíraje se více myšlénkami svými nežli obrazem krajinným, v pravdě půvabným. Na pahorek trousili se již vesničané, zvláště ženského pohlaví, a na pěšině od Čerstvého vzduchu zdálo se mu, že přicházejí již dámy. Zvolna sestupoval dolů.

Po mši a výkladu přijal pozvání staré paní na snídaní i díky za výklad, pro panstvo více nežli pro obecný lid vypočtený, a ubíral se s nimi společně na Čerstvý vzduch. Když se o každodenních událostech dosyta na-

hovořili, poprosil pan farář o některé knihy z knihovny pana Hajného, kterýž jej odkázal na slečnu Mély. Zdvihli se od tabule, a slečna poodešla s farářem do bibliotéky. Tak říkali pokojíku, v němž ve dvou skříních, vkusně svázány, byly knihy obsahu zábavného nebo polovědeckého srovnány. Slečna otevřela obě skříně a pobídla Drahokoupila, aby sobě vybíral. Farář se chvíli po názvech ohlížel, ale bylo na něm viděti, že jest roztržit. Posléze projevil přání, aby, poněvadž tu tolik pokladů na výběr jest, slečna sama podle vytříbené krasochuti své proň voliti ráčila. Slečna mu lahodně poděkovala za důvěru a vybrala mu jednu poloučenou knihu, nesoucí název: »Volné vzhledy do říše umění slovesného.« Farář ji vděčně přijal.

»Krásná kniha,« prohodil; »věděl jsem, že krásnou mně vybéřete.«

»A z čeho jste tak soudil?«

»Poněvadž krása a líbeznost ve vás sídlo své má; poněvadž každého jimi okouzlujete, kdo štěstí má, blíže vás poznati. Já jsem jen prostý vesnický farář, jenž vysoce si váží dobré společnosti tohoto domu a předkem vás, jež jste, ať tak dím, jejím geniem.«

»Má ten genius,« tázala se žertovně slečna, »ještě některé knihy pro vás vybrati? Jaký jste vy dvorný muž, pane faráři!«

»Ne dvorný, slečno, ale upřímný.«

Slečna měla se k odchodu. Obrátivši se pravila: »Věřím, že pravdu díte o sobě. Prokažte mi službu. Kdyby se událo a paní Hajná se v důvěrný hovor s vámi pustila, živte v ní usilovně naději, že bude žíti, a dávejte myšlénkám jejím, poněkud blouznivým, zdravý, věcný směr. Jest to v zájmu mém.« Farář jí dal ruku na to, a odešli do jídelny, kde hovořil pan Hajný s paní svou. Tato vyslovila přání, že by ráda s panem farářem porozprávěla, zbývá-li mu čtvrt hodinky pro ni. Draho-

koupil projevil ochotu, a ostatní za krátko poodešli. Farář sedl si k oknu proti mladé paní.

»Řekněte mi spravedlivě,« vece ona beze všeho úvodu, »co soudíte o větě, že účel světí prostředek?«

Drahokoupil sebíral všecken svůj um na odpověď. Po chvilce odvětil tak vážně, jak vážna byla otázka mu daná: »Účel, čistý a spanilý, milostivá paní, jest jako nebe. Kdo do něho vejíti chce, musí za prostředek voliti ctnosť.«

»Tedy soudíte, že k spanilému účelu jen spanilé vedou prostředky?«

»Tak myslím!«

»A přece stává se nezřídka v životě, že člověk, chce-li dosíci dobrého účelu, bývá přinucen voliti prostředky nedůstojné účelu. A nelze mu jinak, on musí, velebný pane, musí.«

»Tak otec užívá metly, by dítě přivedl k dobru.«

»Ten příklad pro nepatrnosť svou nepřipadá. Mám na mysli nejvážnější účely života lidského.«

»Pak, milostivá paní, člověk se klame. Buď prostředky, jichž hodlá použiti, jen zdají se mu účelu nehodnými, buď není účel, jejž má před očima, v pravdě čistý a spanilý.«

»Nerozumíme si dobře, velebný pane; snad z příkladu lépe mne pochopíte.«

»Prosím.«

»Co mluvím, pravím k vám jako k zpovědníkovi.«

Farář přikývl hlavou.

Mladá paní pokračovala: »Jest muž, jenž má ženu, již vřele miluje, má dítky, jež dražší jsou mu života. Má i věrného přítele. Leč muž ten nosí v sobě zárodek smrti neodvratné, ví jistě, že brzy zemře a žena i dítky jeho stanou se sirotami. Co bude z dětí mých, co ze ženy mé po mé smrti? kvílí za dlouhých, bezesných nocí. Tu padne mu myšlénka na utrápenou mysl: Kdyby

tvůj přítel stal se po smrti tvé manželem ženy tvé, otcem dítek tvých, mohl bys pokojně zemříti; nebo věděl bys najisto, že vychová z dítek lidi třeba zdárnější, nežli ty bys z nich sám vychoval.«

»Až posud nevidím v jeho myšlení závady,« připomenul Drahokoupil.

»Avšak mužův přítel jest zasnouben, ano zasvěcen milence své, jež jenom v něm dohledává se štěstí života svého, jež duší jest duše jeho. Chce-li nemocný, umírající muž zachrániti po své smrti ženu a děti své, má jen jediný k tomu prostředek; přiměti přítele svého ku zradě nad nevinnou jeho milenkou. — Co soudíte o tom prostředku? Je-li špatný, trestuhodný, či dá se omluviti otcovým účelem, jenž zajisté sám v sobě dobrý jest?«

»Muž, otec dopouští se, milostivá paní, takovým rozumováním velikého hříchu.«

»Dopouští se, on to ví; ale on chce se jeho dopustiti nejen v mysli, nýbrž i ve skutečnosti; on jest hotov a připraven spravedlivou pokutu zaň snášeti a býť i na věčnosti, vše z lásky k dětem svým a ženě své.«

»Milostivá paní! Vy rozkládáte přede mnou velikou tragédii, a já nejsem ještě tolik bystrý, bych po prvé ji spatřiv pronikl všecko tkanivo děje a činů jejích.«

»Pusťme mimo podobenství: umírající muž jsem já; manželka a děti jest můj Prokop a dítky mé; přítel mužův jest Mély; nevěsta jeho doktor Javorník.«

Farář svěsil na chvíli hlavu; pak pravil odhodlaně:

»Jste na zlém scestí, milostivá paní, a jest mi na div, jakým skokem, nejmírněji řečeno dobrodružným, se duch váš, vždy tak klidný a jistý, na něm ocitl. Předem co předpokládáte o své smrti, totě přelud třeba děsivý, ale jistě beze vší pevnější podstaty. A pak čím zavinila se slečna Mély a pan doktor Javorník, že zradou otráviti jim míníte život? Vždyť vaše osnova jest přímo úmorným jedem na krásnou květinu jejich lásky!«

»Mély s Javorníkem nikdy šťastna nebude, toho mám přesvědčení dobré a jisté.«

»Proč?«

»On mysli jest nestálé a citů mělkých. Vzpomeňte jen na historku s Gabinkou — a pak takovou dobu nepřijel sem, aby Mély spatřil. Ne, ne, pravé lásky v něm není. V těchto věcech se my ženy citem jistě pravdy dohádáme a dopatráme. Půvabný zjev Mélin jej na čas oslonil, i žádal se jí z lehké mysli a nikoliv z nutné potřeby povah svých. Tuším, že už lituje toho kroku svého, a že naposled byl by mně povděčen, kdybych vytáhla jej ze svazků, do nichž tu z nepředloženosti se uvázal. Mély by byla šťastnější s Prokopem, a co nejzávažnější jest, byla by dobrou matkou dítkám mým.«

»Konec vašich výwodů, milostivá paní, převažuje silně ostatek, a co zovete přesvědčením, jsou jen domněnky, bohda liché, jež vyplývají jen ze starosti o synka vašeho, opět bohda lichých. A dejme tomu, že pan doktor takovým jest, jak jste jej vyobrazila: láska vykonala již větších divův, aby nedovedla z muže povah veselých a měnlivých odchovati ctihodného statečníka. A jakým svědomím můžete životní osudy slečny Mély a pana doktora podrobovati vlastním zájmům svým a trhati pásku, již věčné zákony vesmíru srdce jich k sobě sepjaly? Mne samého zrovna děsí, pomyslím-li na možné následky, a vy, tak útlá duše, živíte se takými myšlénkami?«

»Jsem matka, velebný pane.«

»Pravda, důvod to obsažný, zvláště v očích vašich. Ale kdybychom i při něm setrvali, vždyť vede lepší, přirozenější cesta z tmavé té houštiny. Kdyby i Bohu se zalíbilo vás k sobě odvolati, vždyť slečna Mély a doktor rádi by jako manželé vašeho synka vzali do mateřské i otcovské péče.«

„Ne, ne. Neznáte rodinného života! Prokop nedá dětí od sebe. On nepůjde z Čerstvého vzduchu, jenž jest zamilované dílo jeho, za doktorem do Prahy, a Pražští nepůjdou k němu sem. On časem vyhledá dětem macechu, a mne nahraditi může jim jenom Mély. Doktor Javorník není a nebude nikdy Prokopem.“

Vida, jak pevně mladá paní na svých úmyslech trvá, dal se farář do rozjímání. Celkem viděl u všem nepříčetnost a vůbec utkvělé fantómy z mimořádné rozpolohy její duše vystupující. Zámysl její znova zřejmě zatratiti nezdálo se mu na ten čas radno. A na konec, miluje-li doktor slečnu Mély opravdově, nedá se zajisté od ní odvrátiti. Rozhodl se a pravil:

„Milostivá paní, dožadujete-li se rady mé, podávám ji vám dle nejlepšího svého svědomí: pusťte všecky takové myšlénky s nebeskými oblaky a poručte všecky kříže své Bohu. Vše pak dospěje k nejlepším koncům.“

Do komnaty vstoupila stará paní.

Farář zůstal na Čerstvém vzduchu na oběd, ale byl tomu rád, že brzy po obědě přišel proň posel, aby šel zaopatřit nemocného. Když byl kousek za Záhořany, ulevil sklíčenému nitru svému hlubokým povzdechem. Co živ byl, neocitl se v tak krušném postavení jako dnes. Nebyl sebou spokojen; cítil v sobě nelibé prázdno, asi jako pracovitý člověk večer po dni, v němž z nerozhodnosti nevykonal práci, již sobě byl uložil. Do mysli jeho vstupovala obava před pošmournou budoucností.

Zatím u Hajných hovořili o něm. Panu Hajnému bylo dnes do žertu. Škádlil slečnu Mély, že se s farářem dlouho v knihovně pozdržela, a že když vycházeli, oba mu nějak podezřele připadali. Nerad prý se pouští do smělých sestav, ale všecko prý se mu zdá, že nejen srdce pana Račte, nýbrž i farářovo o spanilou Musu chytilo, a že prý pomalu z celého okolí učiní zamilovaný blázinec. Co tomu Jaroslav řekne, to že ovšem

neví; ale že by bylo snad příhodno, ho o novém nebezpečenství zpraviti.

Slečna Mély nedala podle Jelínkova slovníku jazyk na zavírku, připomenuvši, že by nebylo faráři na škodu, kdyby více se dostal paním pod ferulí.

»Víš co, Maruško,« obrátila se k přítelkyni, »vychovejme ho trochu, třeba bychom u pana manžela tvého přišly do podezření, že zamilovánky za tím vězí. Ostatně se muž bez zamilovánek od paní bez toho ničemu nenaučí, a proč bychom nekořistily z té slabosti mužů, chceme-li z nich něco řádného vychovati?«

Rtoma mladé paní pozahrál nucený úsměv. Odvětila významně:

»V žertu tvém, Mély, jest ukryta slušná částka pravdy, a na konec žárlí jen náš pan Prokop na faráře.«

»Tys to uhodla, moudrá hlavo,« rozesmál se pan Hajný, pohladiv ženušku po tváři.

Večer seděl Drahokoupil déle než obyčejně při lampě. Psal Jaroslavovi, prose jej za korrespondenci. Svléknuv se poklekl k večerní modlitbě a zahrnul v ni mladou paní, Mély, doktora i sebe. Duše se mu upřímnou modlitbou rozvolnila a ztišila. V noci se mu zdálo, že posud jest žákem; ale škola, v níž seděl, byla na čerstvém vzduchu.

VIII.

Dobře míněná pikle, jež obě paní proti panu Hajnému a staré paní vedly, dařila se jim po přání. Mladá paní byla na venek upokojenější, ano i veselejší, a ten neb onen projev duševní rozlady dal se již přičísti okolnostem. Sám dr. Netušil, ač byl bedlivý a svědomitý lékař, jevil jasnější tvář; věřilť zplna výpovědem paní Hajné, a ta jej klamala, líčíc sebe zdravější nežli byla skutečně. Věda kromě toho, že předpisy jeho přísně se

v domě zachovávají, domníval se, že nebezpečenství ubývá, a mluvil v ten smysl i s panem Hajným, když soukromí se ho po své paní dotazoval.

Tak stalo se, že pravý věci stav na venek nepronikal, a že v domě zavládl klam, na oko sice příjemný, ale sám v sobě nebezpečný. Paní žily zatím zcela pravidelně, buď v domě, nebo bylo-li krásné počasí, v zahradách, anebo v nejbližším okolí konaly krátké procházky a vyjížďky. Péči o drahou přítelkyni vedla slečna Mely nejjemněji, ano zapomínala téměř na sebe pro ni povznášejíc duši, obavami sklíčenou, vědomím, že krásná a mocná mateřská láska Mariina hodna jest sutou měrou veliké oběti z její strany. Ano teprve nyní otvírala se jí svatyně ženského srdce a milovala Marii tím vroucněji. Tato byla na oko pokojna. Nebylať posud odhodlána ve skutek přeměniti plán, jejž v stručných rysech Drahokoupilovi svěřila; bylo jí prve okoušeti všech muk dlouhého a horkého zápasu duševního, nežli probudila se v ní činoplodná síla.

Kdykoli pan Hajný za obchody odjel, spávala slečna Mély s Maruší v ložnici. Zde při noční lampě hluboko do noci si povídávaly o předmětech, jež oživovaly jich mysl a srdce. Mély ovšem nejraději mluvila o Jaroslavovi a své k němu lásce, a z jejích řečí vysvítalo nade vši pochybnost, že láska její k němu jest tak pevně v nitru jejím zakotvena a tak stálá, že nižádným vlivem zevnějším zviklati se nedá, a že vytkla si za životní úlohu, učiniti láskou svou Jaroslava šťastným a tím i sebe. A jaková byla láska její k doktorovi, taková byla její k němu důvěra: vespolná láska jejich připadala jí tak nezměnitelnou jako zákon přírodní, a víra v poctivou povahu Jaroslavovu byla v ní křišťálem horské studánky.

»Nejsem již svá,« říkávala k Maruši. »Všecka bytost má tak sloučena s Jaroslavem, jako s květinou zeleň a

květ. Není ve mně myšlénky, aby nestál jí Jaroslav za kmotra; duše má proniknuta duchem jeho tak, že nenalézám při ní již žádné samostatnosti. Nediv se, Maruše, oddanosti mé! V ní jest síla má, v ní pýcha má, v ní jádro mé jsoucnosti, z něhož, tak najisto očekávám, vyroste strom blahočinného života nám oběma.«

»Nelítostný bývá osud. Což kdyby odchýlil od tebe doktora, kdyby ti jej odňal?« zpytovala Maruše přítelkyni.

»K nám nemá osud cesty, nemá na nás zbraní,« odvětila odhodlaně Mély. »Láska naše jest hrází, jíž nerozrazí příval jeho vln. A kdyby se stalo, že bych Jaroslava nepolíbila jako manžela svého, přece tak bych mu zůstala věrna, jakoby mužem mým se byl stal. Nikdy, nikdy nezahodím se, poněvadž pro lásku svou zahoditi se nemohu. A Jaroslav rovněž se nezahodí.«

»Nebezpečno, má zlatá hlavičko, vyzývati osud!«

»Nevyzývám ho, ale kdyby odbila hodina k boji, mužně se mu postavím.«

Tato myšlénka byla těžkou skalou pro cestu mladé paní, ale nerozdrtila úmyslů jejích, jež čím dále tím úchvatnější silou všecko její myšlení ovládaly.

Snad řízení nevýzpytného osudu, jejž slečna Mély v překypu lásky své do boje vyzvala, snad čirá náhoda přinesla jí novou zprávu o doktoru Javorníkovi. Tato utvrzovala ji v myšlénce, k Drahokoupilovi projevené, že Mély s doktorem šťastna nebude, a pobodla ji, by plány své, dlouho tajené a přemítané, účinně ve skutek uváděla.

Za nedlouho po rozmluvě s Mély nahoře vylíčené pozorovala paní Hajná, že přítelkyně jest bledší a zamlklejší a proti zvyku svému zádumčiva a nesdílna, zvláště ode dne, co jednou došel jí dopis její tety z Prahy. Mladá paní domýšlela se, že asi příčinu k tomu zavdal doktor Javorník, a že mezi milenci vznikla neshoda, ovšem doktorem samým zaviněná. Prahla po tom,

pravdy se dopátrati, leč z opatrnosti přímo na slečnu Mély nedoléhala čekajíc, až sama sejme zámek mlčelivosti s nitra svého a dopřeje jí vzhledu na vše, co v něm před ní skrývala. Když Mély otálela, snažila se mladá paní po oklikách, tůčkami chytře naléčenými k cíli se dostati, leč nedověděla se více, nežli že daleko od pravdy neuhodila. Příčina toho asi byla, že Mély sama neměla posud plné jistoty; snad i z útlocitu drahé přítelkyni nechtěla svými obavami přitěžovati v strastech jejích.

V tom odjinud a neočekávané vrženo bylo nové a žádoucí světlo do mlhavých domněnek paní Hajné.

Herec Jelínek trávil sice ve fantasii po celou zimu z vavřínů na Čerstvém vzduchu natrhaných, ale v skutečnosti nezapudil neuprosnou prosu životní z chudobného svého příbytku, poněvadž to ani náležité neuměl. Zhola řečeno: rodině jeho vedlo se špatně. Zhusta nebylo ani na chléb, ani bramborů dosti, za to více než dost bylo levit z úst Korfeliány, s níž nedostatek stíral všecky zbytky bývalé poesie a již nadobro opouštěla křesťanská trpělivost. Teprve o masopustě, když »kustymy« se půjčovaly, začínal se ubohému umělci trávníček trochu zelenati; pastva byla sice sporá a dloužků jako chudobek, ale nebylo přece k zbláznění jako prve Jelínek nebyl sice nikdy při mase, ale po zimě byl při kostech, div v něm za chůze nerachotily. Přes to všecko zachoval si svou čest: ač jej mrzutá družka jeho osudů stále k tomu pobádala, neobtížil ani jedním psaníčkem o podporu »příznivce« své na Vraźně, v Praze nebo na Čerstvém vzduchu, nastavuje s tureckou resignací svůj hřbet důtklivým buchtám osudu svého. Těšil se na jaro jako dítě, ale člověk píše a Pánbůh maže: sotva se zlaté jaro otevřelo, rozstonala se manželka a za nedlouho nejmilejší jeho synek, na počest Klicperovu Václav Kliment nazvaný. Jelínek svých

drahých neopustil a nejlepší své kustymy poslal pro ně na studie. Konečně nadešly lepší časy: manželka chodila a obstarávala zvolna domácnost a Václav Kliment sedal již na prahu před stavením. Jelínek sehnal, kde se co ještě sehnati dalo, svlekl se sebe všechnu hrdost a všechen ostych, svázal si raneček a dal se na pochod za svými příznivci, aby prosebně zaklepal na přeplněné jich kapsy.

Zaměřil nejprve do matičky Prahy k doktoru Javorníkovi.

Bývalý »pan režisér« dobře přijal ubídneného muže, vyslechl trpělivě a soucitně celou tu dlouhou a truchlivou litanii, již mu za zimy a jara bylo se vymodliti, ponechal si ho několik dní v Praze, aby si odpočinul a pookřál, ošatil jej slušně a dal mu posléze na cestu pěkné viaticum, jakožto »honorář za životopis, jejž na Čerstvém vzduchu při besedě divadelníků tak věrně vypravoval.«

Začátek pouti Jelínkovy dopadl podle toho skvěle, a herec sám za těch pět dní, jež z přízně doktorovy v Praze bezstarostně prožil, tak okřál, že vypadal, jakoby ho proměnil. Při tom, ač držel se důsledně v uctivém pozadí, bedlivě si všímal všeho, co viděl a slyšel v okolí doktorově, aby nasbíral do svého tlumoku zajímavých novinek a klepů pro Vraženského pána, k němuž z Prahy putovati hodlal. Doktor vedl si před ním zcela nenuceně, ano bral jej i večer do důvěrného kroužku svých přátel, samých to svobodných paniců z lepší společnosti, aby jako beránek snímal smíchy jejich světa. Jelínek nebyl tolik hloupý, aby potají úmysl svého »příznivce« nepronikl, a byl tolik moudrý, že radosti celému klubu nekazil. V odměnu za své sebezapření dověděl se Jelínek hromadu zajímavých novinek pro pana Borovce, z nichž jedna byla rázu důležitého, ano povážlivého. Již v klubu slyšel narážky na nějakou důvěrnou známost doktora se

slečnou sestrou jednoho z přítomných pánů. Týž pan Jelínka jednoho dopoledne na Příkopech potkal a zapředl s ním hovor nikoliv bezúčelný. Šlo mu patrně o to, vyzvěděti na Jelínkovi, jaký jest v pravdě poměr mezi doktorem Javorníkem a slečnou Měřinskou ze Záhořan. Jelínek odpovídal z úmyslu jenom všeobecně a z opatrnosti dával vůbec jazyk na uzdu. Přítel doktorův zpozoroval to, a aby herci jazyk rozvázal, zavedl jej do vinárny, kde usedli při osamělém stolku k láhvi rýnského. Zde, by hoste svého rozhovořil, sám prve se s ním pustil do obšírného a důvěrného hovoru, zjistiv si jej, že doktoru Javorníkovi nic neprozradí. I vykládal mu široce, že má sestru vzácné krásy, vzdělanosti a společenské vybroušenosti, jež již mnohou skvělou partii zamítla, poněvadž doktora báječně miluje. Doktor prý sám jeví k ní nepopěrnou náchylnost, u přítomnosti její rozplývá prý se zřejmě blaženstvím, ale váhá prý posud rozhodně se vysloviti, ač viděti na něm, že váháním svým těžkou oběť svému štěstí s Emilií přináší. Příčinou toho že asi jest, že loni v Záhořanech, »z mladických asi vrtochů«, se zapletl se slečnou Měřinskou, že by asi velmi rád se ze svých slibů vytáhl, že však neví, jak by ten těžký ořech bez ujmy na své cti rozluštil. Sestra prý o tom ví, ale tak nejasně, že sama ho poprosila, aby požádal pana Jelínka o podrobný výklad v té věci, aby již prokázal mu to dobré přátelství, že sestra i on budou mu z toho z té duše vděčni, a že budou mu nejochotnějšími dlužníky pro budoucnost, vykoná-li jim tu službičku, jež nemá přece proň ani nejmenší obtíže.

Jelínek, jemuž jiskrný mok a vnadný průzor do budoucnosti jazyk skutečně rozvazoval, nevěděl na štěstí mnoho o milostném svazku našich přátel; ale co věděl, pověděl, přidav při jednom, že příznivec jeho, statkář šlechtic Borovec, slečnu Mély zbožňuje a půl Vražna by

za to dal, kdyby ji mohl odvésti od oltáře. Také připomenul, že z Prahy přímo do Vražna pojede, a slíbil, že na všecko dopodrobna se vyptá a až se vrátí, mladému pánu poví.

Hostitel jeho mu vzdal díky a navrhl mu zároveň, by pana statkáře pod kloboučkem o všem zpravil, co si povídali.

»Možná,« dodával, »že tak dobře posloouženo bude i panu Borovci i doktorovi. Přetrhne-li se ten svazek, kyne statkáři znamenitá naděje, že dostane slečnu Méřinskou, a doktorovi, že stane se svakem mým, zajisté šťastným. Vy sám, pane Jelínku, dobře při tom pochodíte a prokážete oběma příznivcům svým výbornou službu.«

Když se loučili, vtiskl mladý pán Jelínkovi bankovku do ruky, jak pravil, »za ten čas jen, o který jej svojí záležitostí oloupil.«

Jako dobrý člověk vzal náš herec celé vypravování za platnou minci, a když mu hlava vychladla a o věci přemítal, nenalézal v úloze sobě přidělené nic nepřirozeného nebo závadného. Podle zkušeností svých věřil i v poblouznění v lásce. Pobloudil-li doktor v lásce na Čerstvém vzduchu a kyne-li mu pravá láska v Praze, proč by mu potají vydatnou službou se nezavděčil? Kromě toho věřil také, že takovým způsobem pro budoucnosť sobě i rodině své valně může přilepšiti. Ostatně, na česť Jelínkovu budiž připomenuto, že mu ani nepřipadlo, by hráti mohl úlohu bezděčného pomocníka v intrikách mladé pražské dámy, jež usilovně o to pracuje, krásného a líbezného doktora Javorníka za ženicha uloviti.

Peníze, jichž nutně na cestu nepotřeboval, poslal manželce své, a když pozoroval, že přítomnosť jeho

doktora Javorníka již počna netěšiti, vzal v hluboké úctě a srdečných díkách od něho propuštění a dal se na cestu do Vražna. O Záhořany mínil jen tak mimochodem zavaditi.

IX.

V komnatách staroslavného Vražna přerušeno bylo s nenadání obvyklé ticho; v bezbarvou jednotvárnou idylu jich padl mimo vši naději živel nový a změnonosný. Měli tam návštěvu, herce Jelínka. Jednou na večer, za vlažného deštíka, přijel po svých s celou svou tragikomickou důstojností na nevelikou potěchu paní Marjánky, jíž od lonska vše, co zapáchalo divadlem, bylo plesnivinou v špižírně. Ostatně i panu Borovcovi nepřicházela z počátku návštěva ta dvakráte vhod. Strážce kapsy své povždy opatrný tušil hned na první pohled, co bývalého jeho učitele u věcech divadelních k němu přivádí, a čelo jeho vysoké skládalo se v starostlivé vrásky, když Jelínkovi na uvítanou pravici podával. Leč proto přece cize a chladně Jelínka nepřijímal; přirodilá mu dobrodušnosť jako vždy i tenkrát podržela vrch. Však hned první večer, když v jídelně po večeři při sklenici čerstvé chmeloviny a při doutníku se po chuti rozhovořili, obracelo se mínění jeho v prospěch přibylého hostě. Tomuto přirozenou měrou běželo o to, přichýliti k sobě hostitele svého, a nevěděl tomu právě lepší cesty, nežli sděliti se s ním důvěrně o vše, co o doktoru Javorníkovi v Praze vyzvěděl, při čemž po způsobě herců k úloze přidal také leccos z vlastní dílny své, by obecenstvo své pořádně si navnadil a domluvil se zamýšleného dojmu. Z údivu do údivu padaje otvíral vraženský panic k novinám těm oči i uši, a hledy jeho zpytavě tkvěly na rtech hercových, zda lítají z nich právě těžké koule pravdy, či bouchá-li z nich jen chlu-

mecký prach. Však vypravovatel se nepotřeboval na pravdu dušiti: posluchač cítil, že neprodává mu ani smyšlének ani klevet, a nepřipadalo mu ani na mysl, že by herec svými novinami chtěl si zakupovati jeho přízeň, nebo docela otvírati si jeho váček.

Když pásmo svého vypravování dovinul, otázal se herec svého hostitele: »Co ráčíte, milostpane, tomu všemu říkati?«

Vraženský pán neminil se před ním ze svého vydati. Pro ten čas uznával za dobré silný rozruch duše své před ním pozakryti a pokrčiv diplomaticky širokýma svýma ramenoma odpověděl po chvíli: »Nevěřil bych, kdybyste to nebyl vy, milý příteli; ale takto nutno jest věřiti.«

Přídanek »milý příteli«, dnes po prvé k němu pronešený, zalahodil Jelínkovi jako nejlíbeznější kritika. Pohladiv si samolibě kníry zavdal si piva a prohodil pak důrazně a jistě: »Myslím, že z té zamilované pšenice z Čerstvého vzduchu nebudou svatební koláče!«

Pan Borovec se zahleděl na chvíli do ubrusu.

»Bůh to suď!« odvětil, nutě se k filosofickému klidu. »Jsou to zvláštní lidé, slečna a doktor! Řekl bych, bílé koroptve. Slečna jest cherub co do charakteru, na to chtěl bych umříti.«

»Před slečnou Mély klobouk až na zem; ale pan doktor . . . Slečna je hodna lepšího charakteru: takového, v němž je tak něco staročeské síly a pevnosti, tak jako asi při vás, milostpane.«

Pan Borovec třikrát zamhoural očima, ale přímo neodpovídal. Dával se sice rád, jako každý smrtelník, hladiti po srsti, ale této chvíle nahrnulo se mu v mysli tolik nových myšlének a vzbouzelo starých, že pochlebenství Jelínkova náležitě nepožil. Aby nabyl tu i onde lepšího světla, dal na herce ještě několik podrobných otázek stranu doktora Javorníka a nové jeho známosti, vyslechl

a odvažil pozorně, co na ně odpověděl, a zahnul pak s hovorem na jinou cestu. Zatím odbila na rodinných hodinach desátá hodina a na unaveného Jelínka šlo zívání. Pan Borovec mu nabídl odpočinek, dali si dobrou noc a rozešli se.

Panic se svlekl a usedl si na postel, jež stala v levém koutě v jídelně. Ruce sepjal v klíně, přichýlil hlavu k prsům a dal se do rozjímaní. Imam, jenž po celý večer dřímal pod stolem, vstal, protáhl se a položil se k noham svého pána, kde z pravidla noci trávíval.

O spaní nebylo dnes při panu Borovcovi ani řeči. Jelínkovy noviny jej prudce vytrhly z poklidu, tak pracně dobytého, a rozvětřily celé jeho nitro. Myslil již, že nešťastná jeho láska jest položena ad akta. Ale chyba lávky! Dnešním večerem znova se vynořila z hlubiny zdánlivého zapomenutí a postavila se předeň, tak silná, svěží a půvabná jako před tím, nežli Mély ověnčila doktora, nežli mu při piané v divadelní besedě dala tím přenešťastným košem! Co tu nových myšlének a citů rozšířilo se v něm opět! Jak státi se pánem jich, jak domoci se pokojné, zdravé, úrodné myšlénky v té vířivé směsi!

Vraženský pán byl dobrý a šlechetný člověk, to bylo viděti z toho, že ač byl až nad svou pleš zamilován, prudký a hořký hněv pojal proti doktorovi, jenž po jeho soudě jednal s Mély jako zrádný padouch s andělem. Pan Borovec mnul si křečovitě ruce a stiskl zuby. Krev jeho rozpálila se bohatýrským žárem a duši jeho bleskem projela myšlénka, pomstíti se na doktorovi. Panic skočil s postele a rozchodil se prudce po jídelně kolem stolu. Nevěda, co s pánem se děje, vzchopil se Imam s podlahy a chodil za ním. Krvavé myšlénky létaly z hlavy Borovcovy jako jiskry z prskavky.

»Vyzvu jej na souboj, vyzvu,« mluvil polo nahlas: »na palnou zbraň! A zastřelím jej jako pominulého hafana. Ano, ano, tak učiním a učiním. Mély jest útlo-

citná žena! To by bylo, aby pak z vděčnosti nestala se mojí! Zastřelím jej. Ale což kdybych měl sám padnouti?«

Panic s Imamem se zastavili.

Sám padnouti! Pomysl ten poněkud ochladil horkou hlavu a zdusil šlehy bohatýrského nadšení. Skutečnost brala za uzdu ohnivého komoně fantastiky a chlácholila jej k pravidelnému chodu. Vraženský nahlížel, že kdyby měl sám padnouti, souboj s doktorem pro Mély byl by věcí prazbytečnou, po případě i směšnou. Duch zdravého sobectví dostavil se a napomínal jej: vezmi věc střízlivě a prakticky do ruky a vytěž z ní pro sebe, co vytěžiti lze. Jen krok za krokem. Žádné skoky. Nadešla rozhodna pro tebe doba: Mély může býti tvojí, životní štěstí můžeš si zachrániti. Jen rozum do hrsti.

Panic s Imamem znova se rozešli, ne již prudce, zcela volně. V myšlénky zabrán prošel Borovec sousední komnatu a vstoupil do paradního pokoje. Spatřiv Mélinu kytici, jež posud stála mezi záslonami před oknem, přitáhl si k stolku, na němž stála, křeslo a sedl si do něho. Věrný jeho nohsleda položil se k nohám jeho a zvědavě ob chvíli k němu vzhlížel. Venku zatím chmury na obloze se rozešly a z temné modroty svítil do komnaty měsíček, ten věrný a mlčelivý přítel zamilovaných. Pan Borovec přemítal o magickém jeho světle a osnoval si plány. Konečně vyvinul se mu z prsou spokojený oddech. Ustanovil se na cestě, kterou půjde znova za cílem svým milostně zářivým. Venku před vraty zatroubil ponocný dvanáctou. Vstávaje z křesla všimnul si po prvé panic Imama. Vzal hlavu jeho oběma rukama a přitiskl ji k srdci.

»Věrná duše,« zašeptal k ohaři a ubíral se na lože své, kdež v brzce sen jej obešel.

Druhého dne vzbudil se záhy z rána a ještě před snídaním vyšel si před dvůr, kde stály dvě řady akacií

u vší nádheře bílých květů svých. Líbezná vůně linula se z květných jich hroznů do ranního vzduchu, že radosť bylo tam chvíli pobyti. Byla neděle. Obecný ruch všední práce ustoupil posvátnému klidu, jenž celou krajinu províval sváteční náladou. Zevšad, kam vzhlédlo oko panicovo, usmíval se naň blahý soulad, jen v nitru jeho šoumalo traplivé bezpokoji asi jako podzimní vítr v stromoví. Byl pln starostí, jak se svým plánem dopadne. Nasnídav se dal zapřáhnouti a zajel si do Suchotína na službv boži, nechav Jelínka doma. Odtud jel na Čerstvý vzduch. Bylo mu milo, když ještě v Záhořanech se dověděl, že pan Hajný jest na cestách, a ještě milejší, když se v návštěvně sešel se samotnou mladou paní, svým milým sluníčkem. Jeden před druhým se jaksi zarazil: ona se mu zdála napadně přepadlou a bylo při ní viděti, že úsměv její více ze zdvořilosti vychází nežli z milé nálady mysli; on zdál se jí příliš vážným, a tušila hned, že nepřichází náhodou nebo z pouhé zdvořilosti. Oběma bylo asi tak, jakoby nějaké neviditelné čarovné ruce je zároveň sváděly a od sebe odháněly. Proto také rozhovor jich se z počátku ztěžka rozjížděl, a třeba drželi jej v obecných kolejích: mladá paní tušila, že mysl sousedova k jiné cestě tíhne, a Borovec nevěděl, jak nejvhodněji by svou při vésti počal, ano nyní rozpakoval se, má-li ji vůbec počíti. Něco, čeho sobě vysvětliti nedovedl, kladlo mu závoru na ústa, jindy tak hovorná. Posléze, když paní Hajná slečnu Mély do hovoru přivedla, odhodlal se se svou vystoupiti.

»Že právě, milostivá paní, o slečně mluvíme,« pravil oči k zemi klopě, »musím se přiznati, že dnes přicházím k vám u velmi delikátní záležitosti, jež právě slečny nejvíce se týká, a jsem z toho srdce tomu rád, že popřáno mi snad prozřetelností s vámi mezi čtyřma očima si porozprávěti.«

Paní Hajná se lehce zarděla a zpytavě a zvědavě upjala naň své blankytné oči.

Borovec krátce vylíčil, že včera na večer Jelínek na Vražno zavítal, a vypravoval obšírně, co mu svěřil o proněvěře doktorově. Při tom, aby pravé zámysly své prozatím před mladou paní ukryl, dával hovoru svému barvičku rozhořčenosti nad zrádným jednáním doktorovým a tvářil se vůbec ne jako tajný snubič slečnin, nýbrž jako nezištný a upřímný přítel její a celého domu Hajných.

Paní Hajná každou minutu barvu měnila a hltala zrovna jeho vypravování. V očích jejích zasvítil tajný zážeh radosti, Borovcovi neviditelný. Snažila se, aby zůstala pokojnou, ale bystrý pozorovatel byl by si všiml, jak prsty její křečovitě tisknou opěradla jejího křesla.

Když Borovec se odmlčel, promluvila hlasem vnitřním rozruchem rozechvěným:

»A je-li Jelínek spolehlivý muž? Nemá-li snad v zášti doktora?«

»Stojím zaň,« odvětil Vraženský panic. »Jelínek je prostý, počestný člověk, životem zkušený; aby lhal, nepodobá se ani dost málo. O zášti k doktorovi nemůže býti řeči; naopak vím, že jej ctí, ano že mu i nakloněn je pro lásku doktorovu k divadlu.«

»Tedy pravda; velmi důležitá . . .«

»A smutná.«

»Ano, pro Mély velice smutná. Dobře jest, že mne první do ní zasvěcujete, příteli. Prosila bych vás vůbec snažně, abyste při mně přestal. Je to věc pro náš dům nemálo ožehavá.«

»A pro mne a štěstí mé nesmírně důležitá,« ujelo stísněným ňadrům Borovcovým.

Mladá paní vznesla k němu zpytavý zrak. Živý ruměnec, jímž tváře jeho jenjen hořely, prozrazoval jí zřejmě, co svými slovy míní. Cítila nelibý, studený pro-

chvěv v srdci svém a nepronesla ani slovíčka sousedovi na povzbuzenou. Leč on nedal se odbyti.

»Miluji, milostivá paní, slečnu Mély,« zpovídal se Borovec, »přese všecko, co se stalo, ji miluji upřímně, vroucně, tak jako prve. Nejen štěstí své i život svůj dal bych za ni. Štěstí její jest štěstím mým, neštěstí její neštěstím mým.«

»Snad neštěstí to se od ní odvrátí. Třeba vyčkati, přesvědčiti se. Snad Jelínek věc s doktorem zveličil, snad stane se náprava.«

»Jsem jist, že věc se má tak, jak jsem ji vypravoval. A vidím v tom pokyn s hůry, abych nevzdával se lásky své, již kyne nová a podstatná naděje tím, že doktor se samovolně lásky své zříká. Třeba jen, aby slečna Mély na mne v pravý čas upozorněna a připravena byla, a jsem přesvědčen, že kdybyste vy, milostivá paní, na niž ona všecko dá, tu úlohu na se přijala, má touha a osvědčená láska by ke šťastnému došla cíli a konci. Ó, buďte při mně, milostivá paní, zastaňte se upřímně o mou věc, a do posledního dechu budu vaším nejoddanějším dlužníkem.«

Mladá paní ani hrubě Borovce neposlouchala. Vlastní její záměr, jenž dnešní novinou znamenitě se přiblížil ke skutečnosti, vyplňoval všecko její myšlení a vzpružoval vůli její k ráznému chtění. Viděla ráda Borovce v domě svém, ale nyní stával se jí nepohodlným a nepříjemným, poněvadž svým zájmem křižoval její záměr. Paní Hajná byla povahou; sliby na prázdno rozdávati příčilo se jí, a Borovce přímo od sebe odpuditi nezdálo se jí býti opatrným jednáním. Vždyť by on, jak dnes jej poznávala, na vlastní vrub mohl se při Mély o při srdce svého zasaditi, a třeba bylo málo naděje na vítězství, mohl přece provedení jejího záměru býti na závadu, když ničím jiným, aspoň tím, že by myšlénky její přítelkyně odváděl od směru, ve kterém jediné je paní Hajná

pro svůj záměr míti chtěla. Také jí šlo o to, by co nejrychleji zavázala si Mély slibem; samostatné jednání Borovcovo mohlo zplozovati otalování. Viděla tedy toho potřebu urovnati si odpověď co možná diplomatickou a pro Vraženského panice snesitelnou. Pravila:

»Mély jest mi více nežli přítelkyní; ona jest kusem živé duše mé. Vaší novinou jsem všecka rozrušena, ano zdrcena; k jiné pořádné myšlénce se mysl má ani vzepříti nemůže. Pak považte, milý a vážený příteli! Rána, která Mély očekává, tak hrozná jest, že sama trnu úzkostí, nepodlehne-li jí útlá její duše. Mély jest ovšem povahou silná: ale sklamaná a zražená láska jest morem na povahu ženskou i nejsilnější. Snáze unese žena smrť drahého muže nežli jeho proněvěru. Jak za takových okolností i při nejlepší vůli měla bych přijíti Mély s vámi? Zdaž nevzbudila bych v přítelkyni odpor proti vám, zda nebylo by v takém jednání viděti drsnou bezohlednosť vaši k jejímu neštěstí? Tak srdce ženy se nekupuje: jemná soustrasť v neštěstí jejím, obětování vlastních zájmů bolesti její jsou neskonale vábnějším vnadidlem srdci ženinu. A na konec dojde na vše ve světě, dojde i na vaši lásku.«

Pan Borovec nebyl spokojen, ač celkem mladé paní musil dáti za pravdu. On žádal slibu a ten mu nebyl podáván. V ten smysl se vyjádřil k paní Hajné.

»Co do slibu,« odvětila mu, »neplyne-li ze řádné rozvahy? A jak můžete nyní, a v delším ještě čase, žádati na mně řádné rozvahy? Vždyť pravila jsem vám, že Mély kus jest živé duše mé. Trpělivosť, příteli: vemte prozatím za vděk pouhým mým přátelstvím. Svým časem a v pravý čas ukáže se jistě účinným.«

Rozladěn na mysli odjížděl dnes pan Borovec z Čerstvého vzduchu. Bůhví, že na tom místě, na světě mu nejdražším, nemohl se z trpných svých úloh propracovati k činnosti! To stlačovalo mysl jeho, to kazilo všechen

její volný vzlet, to kormoutilo ji. Kromě toho Vraženský panic si nebyl toho vědom, ale cítil to, a takové cítění bývá z pravidla příčinou rozladu naší mysli — že on s vlastními zájmy svými bývá u Hajných jen nástrojem v rukou jiných. Přidáme-li ještě k tomu, že dnes zvláštní škádlivou náhodou ani nejdražšího obrázku srdce svého v Záhořanech nespatřil, nebude nám s podivením, že návrat jeho do Vražna Jelínka příliš nepotěšil. Dnešní oběd uplynul dosti bledě a téměř bez hovoru. Jelínek sám, pokusiv se několikrát s chatrným úspěchem o zabavu, svinul plachty své, nahlížeje, že by dnes ani sv. Jan Zlatoústý mrzutých komárů s mysli jeho hostitele nezapudil. Hned po obědě rozešli se do polí; každý jinam.

Paní Hajná si oddechla, když na dvořišti doznél hrkot kočáru Borovcova. Bylot jí třeba samoty, aby připravila se k dílu, dlouho zamýšlenému a odkládanému. Dnešní výpovědi Borovcovy byly pro ni rozhodny. O pravosti jich nepochybovala ani dost málo, poněvadž tak výborně se hodily k jejímu životnímu účelu. Co jí posud vázalo ruce, co ji posud zdržovalo záměr svůj s Mély vtělovati v čin, byla nejistota o doktoru Javorníkovi. Až do dneška jen se domnívala, že není hoden lásky přítelkyně její, že Mély nedojde po boku jeho pravého manželského štěstí; dnes, co posud viděla jen v mlhách, spatřovala v bílém světle pravdy: doktor Mély pravou láskou nemiloval, doktor zadal se s ní jen z lehké mysli, ne z plné mužné rozvahy. Svoji nemohli býti. Mély bude nástupkyní její u Prokopa, bude po její smrti dobrou mateří dítkám jejím. Co posud nejvíce cestu jí zaléhalo, to nebylo nyní již nesnadno: odvrátiti Mély od doktora. Znala dobře povahu Mélinu a byla přesvědčena, že muži, jenž zradil lásku její, nikdy ruku k sňatku nepodá. A bude-li Mély svobodna, ostatek se již podá při dobré taktice.

„Ona mne miluje, opravdivě a vřele,“ rozumovala mladá paní odstupujíc od okna, kde až posud po odchodu Borovcové stála; „ona mne miluje, ona jest šlechetna. A z lásky její a šlechetnosti vyčerpám obět její pro sebe a děti a zjistím si ji slibem. Vždyť na polovic již složen jest v rukách mých!«

Při tom umínila si, že rázně si pospíší s provedením svých záměrův.

X.

Byl večer a již pozdě. Slečna Mély seděla ve své komnatě při psacím stolku, na němž hejno dopisu, složených, polootevřených i rozložených, v malebném bezladí se válelo. Spanilou hlavu měla v levici složenu, něco v pravo nachýlenu, a v záři lampy, poněkud v levo na stolku postavené, lahodně vystupovala hellenská kresba jejího profilu. Obličej její byl přibledlý a na bělostném čele rozpínaly se tmavší linie lehounkých vrásek, znamení to, že duše její zabrána jest do vážných a trudných myšlének. Oděna byla ve volný župan hnědé barvy s theovými růžemi, při krku poněkud rozhalený, a bílé její hrdlo bylo by luznou vnadou svou oko malířské i nejpřísnější uspokojilo.

Slečna hleděla upjatě do dopisu psaného ženskou rukou, kdežto téměř všecka ostatní psaní jevila rukopis mužský, patrně doktorův. Dopis, nad jehož obsahem slečna dumala, jest nám již povědom. Psalať jej neteři své teta Filipína z Prahy, a obsah jeho vrcholil v tom, že doktor Javorník nápadně se slečně Emilii Bohatové, sestře přítele svého, dvoří a koří, a že slečna pozornosti jeho co nejochotněji přijímá, ano, že v kruzích dobře zpravených proskakují zvěsti, že milůstky ty povedou až k oltáři. Každým způsobem prý slečna Emilie nejen

doktorovi přeje, nýbrž všecka do něho jest zamilována. Teta ovšem ctí svou za pravosť zpráv svých neručila, ale uznávala za svatou povinnosť svou, vše spravedlivě neteři vypsati a bedlivé oko na doktora a jeho počínání nésti, přidavši na konec radu »co nejlépe míněnou«, by opustila Záhořany, a chce-li si doktora zachovati, do Prahy k ní se přestěhovala. Slečna Mély až posud plně důvěřovala doktorovi, ale srovnávajíc dopis tetin s některými výpověďmi Maruše o svém ženichu, jakož i s některými projevy mysli doktorovy, o vážném vzhledu do zájmů životních pravé nesvědčícími, nemohla se uzavříti před nepokojem a obavami, jež pevnou její víru v štěstí lásky rozviklávaly. Cítila nyní dvojnásob, jak doktor jí drahým, a prosila Boha jen o ducha mírnosti a klidu, aby jednáním svým, snad řádně nerozváženým, sama nepřispěla k tomu, by z mračen posud dalekých a snad i nepatrných nespustila se na lásku její záhubná bouře. Bralať nyní i sílu i dovednosť svou jaksi v pochybnosť, což zplozovalo v duši její bezpokojí čím dále tím traplivější.

Před Maruší nemívala nikdy tajemství, a první ponuk k tomu jí měl, přítelkyni tetino psaní na uváženou předložiti a upřímné rady její se dožadati, jak by nejprospěšněji bylo v té věci s doktorem jednati. Leč nešla po prvním hlase svého nitra; z leckteré příčiny. Předně soudila z mnohých výpovědí Marušiných, že nevidí v doktorovi oné vzácné povahy, které se ona v něm zcela důvěrně dohledávala. Věděla, že Maruše nevěří tak jako ona u věrnou jeho lásku, a obávala se, aby tetiným psaním, jež by jistě za čirou pravdu vzala, se proti doktorovi nezatvrdila a pak jí nedala rady, jež by vedla z nedorozumění do nedorozumění a snad i k rozestanutí. Každým způsobem zdála se jí Maruše proti doktorovi podjata, a kdo ví, zdali by i po straně, na vlastní vrub, ovšem že z lásky k ní, něco nepodnikla, co by

lásce její mohlo býti se škodou, nebo situaci ještě více zapletlo. Také myslila, že kdyby se Maruši se vším svěřila a za radu poprosila, by v ní vzbudila myšlénku, že doktorovi nedůvěřuje, že jej podezřívá, zkrátka, že není lepší nežli jiné milenky a vůbec nenese se povahou svou i v lásce nad všednost. Posléze domnívala se, že vznikne-li již mezi ní a doktorem neshoda, nejlépe bude, když jenom mezi nimi opět se vyrovná, a že se vyrovná, bude-li jaká, jistou se kojila nadějí. Z těch příčin zatajila slečna Mély před mladou paní obsah tetina dopisu, ač neměla dosti síly, aby dojem jeho i s tváří svých smazala. Cítila sice, že Maruše pravdu tuší, a neušlo jí, že jí záleží na tom, chytrou taktikou, nepřímo, pravdy se dopátrati; ale přes to slečna ze zálohy své nevykročila. Co musila napověděti, napověděla, ale jasné pravdy nedopověděla, zůstavši si věrna. Takto byl by do vroucího přátelství obou paní, na sebe odkázaných, zavanul chlad oběma nepříjemný, ale za okolností, jež právě byly na Čerstvém vzduchu, byl snesitelnější; bylať každá z nich zaujata svou vlastní starostí, jež potají, různými cestami, k jedné se sbíhaly metě.

Jako vždy tak i v této době, srdci jejímu trpké, jala se slečna Mély samostatně kolísavou lodici lásky své, ano života svého, uváděti v běh, jenž po mínění jejím vésti měl do želaného přístavu.

Zatajivši pramen psala doktorovi pod žertem, který jí ostatně mnohou vážnou slzu stál, co dověděla se o jeho dvoření slečně Bohatové, gratulujíc mu k líbezné zábavě, jíž se mu dostává v záři krásných očí Emiliiných. Dala si na tom záležeti, aby do prostého humoru nevloudilo se ani za mák trpké ironie nebo břitké satiry, a byla s provedením úlohy své spokojena. Odpis doktorův byl rovněž žertovný, ale beránek jeho humoru nebyl bez trkavých růžků satiry, jež srdce slečnino dobře cítilo. Nepokoj a obava její nespokojily se, spíše nabyly popudu

a oživy a zřejměji již prosvítaly z druhého jejího psaní. Nastal souboj pérem, z něhož žert pomalu nadobro se vykouřil a v němž saháno zvolna k opravdivé zbrani. Doktor stál na tom, aby mu jmenovala pramen, z něhož nedůvěru a podezřívání čerpá, a když po delším odporu slečna Mély tetu prozradila, zasypával ji trpkými výčitkami, že obstavuje jej špehy z nedůvěry v jeho lásku, a žádal přímo neobmezené víry ve svou lásku a uznání, že dopustila se proti němu chyby a viny. Rána ta ťala slečnu do živého srdce. Česť její, panenská její důstojnosť a nevina zbouřily se v ní k odporu, i jala se sebe důstojně, ale i ostře hájiti a klásti i ze své strany požadavky, k nimž měla touž měrou právo jako doktor k svým. Takovým a podobným způsobem rozjídal se spor mezi snoubenci do šíře i hloubky, jedno nedorozumění dávalo druhé, hořkosť plodila hořkosť, a štěstí lásky hrozilo rozvolnění svazku, jenž druhdy tak krásně spínal srdce k srdci. Byliť oba idealisté a měli již z povahy i z vychování jistou přirodilou hrdosť v sobě, jež nad slušnosť podmaňovala sobě i dobrotu i krásu srdce, jež do boje vyzvána byvši srážela se o sebe jako křemen o křemen a jež již mnohé lásce v předčasný ustlala hrob.

Doktor sám nedával se vinen a v pravdě lásky své k Mély nezradil. Vadou jeho bylo, že neuměl nebo nechtěl sladké okovy lásky tak nositi, jak praví milenci je z pravidla nosívají. Volný, avšak bezúhonný panický život, obvyklý u vybrané společnosti, byl mu potřebou, a sluniti se v přízni krásné a duchaplné dámy, třeba jiné srdce i ruka byly zadány, nepokládal podle svého katechismu za žádný hřích, za nějž by mu bylo snášeti výčitek nebo pokuty. Jsa více méně idealistou, nelámal si hlavy s věcnými poměry společenského života a nedal si práci uvážiti, že by slečna Bohatova, vědouc o tom, že jest ženichem, zplanouti k němu mohla vášní srdce a potají užívati mohla vhodných i nevhodných prostředkův, aby

jej pro sebe získala. Chyboval v tom, že ač napolo od jejího bratra věděl, že jej miluje, moudře nezabočil k ústupu, a že, těše se z marnivosti svému úspěchu, nepřestal choditi v dům přítele svého, utvrzuje celou rodinu a zvláště slečnu v domněnce, že přízeň její jest mu draha a že nebéře právě vážně své povinnosti k nevěstě. Netušil snad ani s idealného svého společenského stanoviska, že vzhledem k Mély zaběhnouti se může na kluzké scestí, a tušil-li, neviděl v tom přece závady pro čest svou nebo docela viny nějaké, lahodně baviti se s duchaplnou dámou, jíž skutečně slečna Emilie byla, a hráti si při ní na dvorného společníka, jemuž jiní mladí mužové z jeho kruhu štěstí to záviděli. Dopisy jeho nevěsty mu ovšem sňaly bělmo s očí, ale urážely při tom hrdosť jeho. Miloval svou Mély posud láskou prostou a vřelou a viny nebo docela zrady nebyl si žádné vědom, ale když dověděl se od své nevěsty, že její teta jej zde v Praze špehuje, zahořel nevolí, jež lásku jeho na cas zatemnila a všecku jeho bytosť k odporu pobodla. V této míře mysli své ustanovil se mladý muž na tom, že v tomto prvním rozporu lásky bude nepodajným, aby si pro budoucnosť nic nezadal, nerozváživ, že Mély mu charakterem příbuzná, že nepodajnosť pak vzbudí nepodajnosť, a že nepodajnosť s nepodajností ještě nikdy štěstí nezaložily.

Zřejmou nehodou bylo, že doktor Javorník již dlouhé měsíce Mély neviděl, a že bojovali jen pérem. V zimě a z jara, poněvadž churavěl na dychadlech, povolil prosbám nevěsty a zůstal v Praze. Když úplně ozdravěl, odrážel jej od návštěvy stav paní Hajné a pak neshoda mezi nimi vzniklá. Měl sice úmyslem hned po druhém dopise zajeti si do Záhořan, ale odkládal, až odložil návštěvu z uražené hrdosti.

Láska našich milenců rozvolnila se; značně rozvolnila; posud nepřetrhla se; ale nebezpečenství, že tak

se stane, dívalo se již do okna. Slečna Mély o něm nevěděla, netušila, že spoutáno leží v ňadrech paní Hajne, a že ještě tento večer, co nad dopisy doktorovými při psacím stolku dumala a přemítala, hrubě vrazí do příbytku jejího štěstí a zpustoší jej.

Unavena přemítáním o neštěstí svém a vidouc, že není v ní dosti duševní síly, by blaho životní sama si určila, zmalomyslněla slečna Mély a rozplakala se. Neštkala, slzela tiše pláčem nejbolestnějším. Přeslechla tichý klepot na dvéře, přeslechla i když dvéře se otevřely a mladá paní v nočním rouchu do komnaty vstoupila.

Paní Hajná popošla až k ní a položila lehce levici na její rámě.

»Nespíš-li, Meloušku?« oslovila ji jemně.

Slečna sebou trhla a všecka se třesouc vyděšeně vzhlížela k přítelkyni.

»Ty pláčeš, dušinko,« pokračovala příchozí paní.

Místo odpovědi Mély vyhoupla se z křesla, padla jí do náručí a skryvši hlavu svou na jejích ňadrech, hodnou chvilku si poplakala. Pak vztyčivši utřela si obličej slzami zmočený a zalomila rukama.

»Snad Bůh tě sem přivádí v této chvíli, Maruše,« jala se úryvkovitě mluviti; »ó, ty nevíš, že jako plaz pod kamenem svíjím se pod svou boleští.«

Paní Hajná přišoupla si křeslo ke stolku a obě paní usedly držíce se za ruce.

»Mám mnoho na srdci, Maruško,« jala se slečna vypravovati; »a hřešila jsem, že jsem hned z prvopočátku se tobě se vším nesvěřila. Mělo již tak býti!«

»Míníš asi dopis tety Filipiny,« podotkla paní Hajná; »neb od těch dob vidím na tobě značnou změnu. Tuším, žes mi povídala, co jeho obsahem?«

»Jen napolo, obecně; tu máš, čti, duše drahá.«

Paní Hajná přijala podávaný jí dopis a pozorně se dala do čtení.

Dočetši pravila:

»Myslila jsem si již dávno, že to a nic jiného v něm obsaženo.«

Mély zbledla jako stěna; oči její svítily úžasem a rtové se pootevřeli.

»Jak, Maruše!? Ty sama něco víš?! A mlčela jsi?!«

»Já, tuším, v doktorovi jsem se nikdy nemýlila,« odvětila paní Hajná. »Však se asi pamatuješ?«

»Bohužel! Pravda to, trpká a žalostná! Maruše, musím ti všecko, všecko povědéti, abysi mohla posouditi, abys uvážila míru mého hoře.«

Nejprve zvolna, pak rychleji a živěji rozvíjela slečna Mély před přítelkyní pásmo svého trápení. Nebyla obšírna; stručně ale jasně, jak upřímnost to činívá, pověděla, co se mezi ní a doktorem sběhlo. Na konec vyslovila své o všem mínění, jež vrcholilo v tom, že kdyby i tetiným dopisům docela za víru nedávala, přece oprávněna jest věřiti, že doktor se dopouští na jich lásce proněvěry, a že vůbec si při ní důvěru zmrhal, což již z toho viděti, že v listech hlavní věci ledabylo odbývá, ano mlčením pomíjí, ale vedlejší ve svůj prospěch obrací a pak proti ní za zbraň používá, aby tak hlučně zamluvil prostou pravdu viny, zcela jak činívají lidé nedobrého svědomí.

»Ó, jsem nešťastna!« dokončovala slečna znova oslzevši; »vždyť láska na důvěře visí a leží všechna, a důvěře mé podťaty jsou kořeny. Ó, že jsem jej právě milovala, že jej právě miluji! S mého jediného a největšího štěstí, s mé lásky, sprchal květ i list a kořeny tlí. Jsem skácený strom, Maruše! Zaplač nad ním!«

Mladá paní po chvíli odvětila:

»Neštěstí prý, Mély, nejmoudřejším jest učitelem lidem rozumným, a věř mně zkušené, zlatá dušinko má, že člověk unese neštěstí i nejhorší, jako já je nesu. Povídají, že není neštěstí, aby v něm nebylo něco štěstí,

a zkušenosť tvá na druhé straně přinese ti štěstí jisté. Ó, jak jsem se obávala o tebe, Mély, že s doktorem nebudeš šťastna! Tušila, ano věděla jsem, že doktor tebe není hoden! Do obyčejného kovu nezasazuje se drahokam, jakým jsi ty. Nyní se ukazuje a ukázalo, že měla jsem pravdu. Poklekni vděčně a děkuj nebesům, že nedošla jsi pravého poznání pozdě, že ještě v čas podařilo se ti spatřiti doktora tak, jakým skutečně jest. Ty nevíš všecko, vím více, nežli psala ti teta. Buď silna, Mély; neboť tato hodina snad Bohem k tomu určena, bys dopila, co dopiti musíš, chceš-li z vášně srdce svého vystřízlivěti a ozdravěti.«

»Maruše!«

»Poslyš, zlato moje! Poslyš statně a mužně!«

A mladá paní vypravovala, co slyšela od pana Borovce. Nepřimyslila nic, ale také nic neubrala z celého vyjednávání bratra slečny Emilie s Jelínkem a právem položila celý důraz na to, jak doktorovi na tom záleží, aby bez ujmy na své cti vyvadil se ze slibu k Mély jej vížícího.

Slečna ji bez poznámky poslouchala, krčíc hlavu mezi ramena, jakoby očekávala tnutí katova meče.

Když mladá paní se odmlčela, otázala se polo nahlas:

»A ty myslíš, Maruše, že měl Bohata k tomu od doktora mandát?«

»To myslím. Bystrý a vtipný jest. Našel si tak cestičku, aby se jeho úmysl dostal nám k uším a především tobě.«

Slečna Mély přikývla hlavou, chytila se oběma rukama o kraj stolku a položila obličej na ně. Minutku ani sebou nepohnula, pak trhla hlavou a lítosť a bolesť vybuchla z ní rykem srdce rozrývajícím:

»Moje láska ho mrzí, Maruše, mrzí, mrzí! On chce se z ní se ctí vytáhnouti, ó! . . .«

»Meloušku, buď silna, buď mužna!«

Mély uchopila ji prudce za ruku a křečovitě ji tisknouc zašeptala:

»Jsem, Maruše, jsem. Nepláču již a nebudu již plakati. Nebudu, ujišťuji tebe, nebudu. Leč něco musím učiniti; musím, Maruško, musím. Vím již, co učiním, vím.«

»Co hodláš?«

Těžce oddychujíc vstala slečna Mély z křesla a odstrčila je od sebe. Levicí podepřela se o stolek, pravici zaryla do ňader, k srdci, a pronesla temně, ale pevně a hlasitě:

»Já ho vysvobodím.«

»Rozvaž, Mély, co činíš; není na spěch,« napomínala paní Hajná.

»A sto let kdybych rozvažovala,« odvětila dívka, »neučinila bych jinak.«

To pravivši strhla se stěny podobiznu doktorovu. Zdálo se, jakoby ji mrštiti chtěla o zem. Ale když se podívala na obraz jeho tváře, zavrávorala nazpět a klesnuvši do křesla vypukla v křečovité štkání a lkání.

Mladá paní ji pojala do náručí. Byla její.

XI.

Jest po poledni, třetí den po tom, co právě vypravováno; blíží se druhá hodina. Na rozpálenou oblohu červencovou vjíždí zvolna od západu, jako povoz s ohromným nákladem do kopce, mračno. Jest to beztvarý, vydutý, hustý a těžký chumáč příšerných rozměrů. Jádro jeho zdá se černé jako uhel, ale nepokojný spod jeho jest černošedý, brzy tmavší, brzy světlejší, jak právě se choulí, a jako cáry visí z něho šedé mlhavé chumle; různotvárné laloky na okraji jsou na hranách

bělavý až průsvitný, jako rozpuštěné olovo. Slunce praží a rozžhavená vzduchová vrstva nad zemí míhavě se tetelí. Všecka krajina kolem Záhořan jakoby spala spankem tvrdým, v smrtelnou tesknosť přecházejícím. Tu i onde povyletí motýl, leč nevysoko, a brzy jako barevná jiskra zapadá do trávy chladodárné; rybky nepohnuté proti proudu v potoce se postavily a ostříž střelhbité z polí míří do lesa. Mračno pomalu vstoupá výše, šíří se v pravo a v levo, jakoby pozdvihovalo od obrovského těla svého křídla; i zadní jeho část vyšinula se již přes čáru obzorovou, tak že je viděti v celé jeho hrůze a velebnosti.

Kousek nad Vražnem, na výšině, kudy se chodí k Suchotínu a odkudž rozhlednouti se lze po širé krajině, stojí Drahokoupil s Borovcem. Vzezření obou pánů jest vážné; hovor, jejž právě dokončili, nebyl asi radostný. Oba dívali se upjatě na mračno, mlčky a pozorně.

»Zlý to posel, velebníčku,« prohodil pan Raćte, oka od mračna neodchyluje; »rač Bůh ochrániti tu krásnou úrodu před krupobitím. Dnes asi bude třeba modlitby.«

»Dejž Bůh, aby nepotlouklo!« odvětil farář. »Jest čas, abych šel a nohám přidal ovsa, bych ještě před dopuštěním božím dosáhl domácího přístřeší.«

»Dojdete ještě, leč nezdržuji vás. Zrovna mne srdce bolí, dívám-li se na to zlaté osení! S Bohem!«

Rozešli se. Vraženský panic rychle se vrátil do dvora, by dal lidem potřebné rozkazy pro všeliký případ.

Mračno se valí ke předu, šíří se na vše strany a zastírá již slunce. Stín, jejž vrhá na zem, vleče se zvolna jako obrovský příkrov po polích a lukách. Jako tlupy za hlavním vojem objevují se na obloze menší mraky. Z počátku jest jich jen několik, pak přibývá jich do nepočetna, jakoby je neviditelná ruka po obloze rozsypala. Jsou ještě vysoko, ale níží se, slévají se mezi

sebou i s mračnem hlavním a nabývají vlády nad klidnou modrotou plochou i ruchem svým, jako temné objevy vášně nad jasnem rozumovým. Nebeské zlato sluneční proskakuje jen chvílemi a na kratičko. Modrotu viděti již jenom po kusech a i ty ztrácejí se v mračném šeru, jež spouští se dolů, jakoby zemi chtělo do tmy své zahrnouti a zadusiti.

Dole na zemi zadul čerstvý vánek. Čeří klasná pole a krouží na silnici prach do kotoučů, jež jako šotkové vedou si v proskočném tanci. Leč na krátko. Vánku přibývá síly, mění se u vítr; kotouče vzrůstají v prašné oblaky, jež vítr pohání po silnici a rozhání po krajině. Vítr se rozhučel bujně a nevázaně na vše strany a seč jest, smítá před sebou: se stromoví trhá listí a láme větve a shazuje ovoce ještě nezralé. V šírém poli točí se v zběsilém reji a vichřice zdvihá se vzhůru k bouřlivým mračnům, jež divoce se shrnují, choulí a z nichž druh s druhem se sráží, jakoby hrdlem chtěly štíra zaplatiti. Západ zažíhá se blesky, hřímá; posud na holo. Leč hřímoty se množí na všech stranách, blesky počínají šlehati po celém chmurném bojišti. Tma jest jako za soumraku, chladno jako na podzim, vichr burácí, hrom rachotí, mračna chrlí blesky, těžké krupěje dešťové padají hustěji a hustěji, až spouští se liják, jakoby z konve cedil: bouře udeřila vší rozvratnou silou svou, přírodě se zachtělo bořiti v děsně hučivém a skučivém reji.

Strašná bouře strhla se nad Záhořany; nebylo jí pamětníka. Boží dopuštění! Z oken chalup kmitalo světlo z rozsvěcených hromic, venku nebylo živé duše viděti, v přádelně pro temno přestali pracovati a zarazili páru, by nestalo se neštěstí. Jen otužení hospodáři stáli u oken prudkým lijákem omývaných, úzkostně čekajíce, nevypukne-li nikde oheň, anebo nepřijdou-li kroupy. Ženy se modlily, děti plakaly zarývajíce se do peřin. Protivný

vítr nepřicházel, by zahnal bouřku, jež zuřila již asi čtvrt hodiny. Táhlo na pátou hodinu.

Na Čerstvém vzduchu byly paní v jídelně pohromadě. Stará paní, tulíc Jarouška k sobě, seděla vedle Marie; slečna Mély stála u okna a dívala se do bitvy přírodní. Pan Hajný odskočil do přádelny, aby byl při ruce, kdyby státi se měla nějaká nehoda. Slíbil, že brzo se vrátí. V komnatě panovalo ticho jako na poušti. Se stíny venkovského soumraku vplížil se do jídelny úděs, zvýšený rachotem hromu, hukotem větru a deště a občasným plápolem blesku i otřásal mohutně útlou myslí dam i chlapečka. Veliký strach byl na všech, jakoby poslední nastával soud. V tom zablesklo se tak silně, že všem oči přešly, a hned po tom udeřil hromový rachot, že okna se třásla a duněla, a úžas projel nervstvem všech přítomných. Slečna Mély odskočila od okna a stanula kousek od něho.

»Udeřilo někde na blízku,« pravila, neodvracujíc zrakův od okna; »asi v Záhořanech.«

»Kde je Prokop, že nejde!« zakvílela paní Hajná.

Jaroušek se rozplakal; babička jej konejšila.

»Maminko, co to bude?« tázal se plačky hošík matky.

»Buď pokojen, synáčku; nic se nám nestane,« těšila mladá paní dítě. »Pánbůh se hněvá.«

Jarouš obrátil k ní zvědavě své veliké oči a chvíli mlčky se na ni díval. Pak pravil: »A na koho hněvá se Pánbůh?«

»Na zlé lidi.«

»To nejsme my, viď? Ani já, ani ty, ani babička, ani Mély? Tatínek také ne. My jsme hodni, viď, my nikomu nic zlého neučinili?«

Nevinná slova dítěte bodla paní Hajnou do živého srdce, že se dech v ní zatajil. Mimoděk pohlédla stranou na Mély a svěsila hlavu k prsům.

»Ty nic nepovídáš, maminko!« ozval se znova chlapec.

Mladá paní sebou trhla a přejela si bílou rukou čelo u vrásky složené.

»Skryj si jen, Jaroušku, babičce do klína hlavičku a říkej si v duchu modlitbičku.«

Nastalo opět ticho v jídelně. Bouře zuřila stále, blesky lítaly po nebi a osvěcovaly chvílemi šero komnaty. Úzkosti paním přibývalo. Minulo několik trplivých minut.

Slečna Mély vybrala se ze zamyšlení a obrátila hlavu k přítelkyni. »Není-li ti nic, Maruško?« otázala se jí lahodně.

»Nic, Mély, nic.«

»Co jest dnes tvému muži, že byl již dopoledne tak zasmušilý? Při obědě hrubě ani nejedl a nic nepromluvil?« tázala se slečna, aby mladou paní na jiné myšlénky přivedla.

»Dostal nemilou zprávu.«

»Obchodní?«

»Ne.«

Nastala přestávka. Bouře venku neubývalo a vítr metal dešťové přívaly do tabulí v oknech. Jaroušek, jenž poslouchal, co paní mezi sebou mluvily, díval se minutku udiveně na maminku. Pak pravil:

»Já vím, jaké psaní tatínek dostal. Strejček doktor v Praze psal, že bude míti svatbu. Tatínek to povídal mamince. Já to slyšel a já pojedu také na svatbu.«

V tom udeřilo opět, blíže nežli dříve. Hromový hlahol projížděl paním kosti.

»Pánbuh s námi!« zvolaly jedním hlasem stará i mladá paní.

»Ó, proč neudeřilo raději do mne!« zahořekovala slečna zalomivši rukama.

V tom vrazil do komnaty všecek udýchán a mokrý pan Hajný.

»Nelekejte se, zlaté lidičky,« zvěstoval paním; »uhodilo do topolu u vsi a chytila vedle stodola. My tu jsme v úplné jistotě; liják bez toho požár zhasí.«

Slečna Mély se vzchopila a chtěla z komnaty ven. Pan Hajný zděsil se jejího pohledu. Zastoupil jí cestu.

»Kam jdete, Mély?«

»Nevím.«

»Probůh! Pamatujte se.«

»Ó, já nevím, kde jsem. Ó, Bože, Bože můj.«

Hlava se jí zamotala, potácela se k zemi. Pan Hajný ji zachytil do náruči. Paní Hajná vyrazila ze sebe sten, srdce pronikající, a padala do mdlob. Slečně se vrátila paměť, přiskočila i s panem Hajným k ní. Stará paní hlasitě naříkala, Jaroušek se dal do křiku. Pan Hajný se slečnou odnášeli omdlelou do ložnice.

Venku zatím bouřka se pokojila; protivný vítr vznikl u výši a rozháněl a zaháněl mračna oheň soptící. Hromovému rachotu ubývalo síly, bleskot řídl a bledl, vichřice jen chvílemi skučela, liják přecházel v déšť. Rány hromové byly zdlouhavější a v přestávkách, až jenom temné duněly; obloha zbarvila se v jednotvarnou šeď jako za deště. Rozsvětlilo se poněkud a vlhkým ovzduším táhla vůně z rostlinstva. Lidé vycházeli ze stavení, dělníci z továrny. Vše běželo dohasit požáru nahoru do vsi. Omezili oheň na stodolu a učinili jej neškodným. Co bylo viděti, udeřilo za bouřky pětkrát v okolí: v Záhořanech, ve Vražné shořely dvě chalupy a na Svatoanenském kopečku přeražena byla jedna lípa a kaplička vzala za své. Kromě toho udeřil boží posel do staré hruše na stráni a do smrku při kamenném kříži, na cestě do Vražna. Přestalo pršeti, na obloze objevily se kusy modra, sluníčko začalo svítiti, nejprve nesměle, pak stáleji, až opanovalo milostným svitem svým. Z deště a chmur vy-

nořil se čarokrásný podvečer. Květy otvíraly vonná ňadra svá, skřivani se rozepěli a hory, přívaly umyté a občerstvené, líbaly se s červánky. Lesk nebes byl v pravdě magický, všudy jasno a čerstvo, jen lesy pozdálí ovíjely tenké mlhy.

Na čerstvém vzduchu nedocházely všecky ty vnady přírodní povšimnutí. Strach z bouřky, neobyčejně hrozné i dlouhé, a leknutí s Mély přispíšilo hodinu paní Hajné. Stará paní, bez toho vetchá, dojmy dnešního dne ochuravěla, a všecka starosť padla na slečnu Mély a paní Turečkovou. Když později doktor Netušil přijel, spokojilo se poněkud obecné rozechvění. Po desáté hodině v noci přišel na svět zdravý chlapeček. Když jej v peřince paní Hajné podávaly, podívala se naň bolestně a udělala mu křížek.

»Dejte jej Mély,« zašeptala.

Tato vzala dítě do náručí a přistoupila k ní.

»Tvůj jest,« pravila matka; »tobě jej odevzdávam.«

Slečna přivinula nemluvně k srdci a zadívala se do něho. Otevřelo očička. Mély připadalo, že jsou to oči Jaroslavovy. Polily ji slzy. Podala dítě panu Hajnému, jenž opodál stál zaražen slyšev, co Marie pravila. K radosti, jíž srdce se mu šířilo, přimísila se tesknota, jíž příčiny nevěděl. Mimoděk podíval se na lékaře, jenž stál při nohách nemocné vedle lože. Vypadal velmi vážně.

Venku svítil měsíc jako rybí oko a libodechá noc ovinula krajinu, bouří ne tak zpustošenou jako občerstvenou.

XII.

Minulo patnáct dní. Jest noc. Na západním obzoru projasňuje se bělavý pruh. Bude se pomalu šeřiti; není již mnoho do svítání.

Na čerstvém vzduchu, v místnosti, kde loni slečna Mély jako Musa šťastného Jaroslava lavřínem korunovala, míhá se nezastřenými okny světlo a jedno okno jest dokořán otevřeno. Uprostřed komnaty asi, na lešeníčku sněhobíle prostřeném, leží mrtvola paní Hajné. U hlavy hoří jí tři silné voskovice. I u věčném spánku jest zjev její ladný a nevzbuzuje nijak odporu, jako vůbec pěkní lidé, i když Morana v nich sfoukla světlo životní. Je tomu teprve několik hodin, co vychladla. Stopy smrtelného zápasu vymizely z tváří jejích, do modra zakvetlých, a původní podoba se jí vrátila. Vypadáť, jakoby spala, jen bílý podbradek, jímž ovázán ovál jejího obličeje, ruší nelibě podívání. Oděna jest, jak toho sobě před zesnutím byla vyžádala, ve skvostnou atlasovou robu mořské modři, již jí byl manžel nedávno z cesty přivezl, holé ruce má na prsou skříženy a v nich úbělový křížek a růženec s hnědými kuličkami. V hojno nakadeřených vlasů vetkla jí prozatím slečna Mély živou běložlutou růži s několika tmavozelenými listy, aby nebyla tak zhola bez života.

Bolestí něm, s rukama na klíně sepjatýma, sedí opodál blíže hlavy nebožčiny v domácím županu pan Hajný a chvílemi pohlíží k ní zkalenýma a strnulýma očima. Tváře i vous jeho jsou vlhky od slz. U nohou mrtvé paní, při nichž shrnuto prostěradlo, sedí farář Drahokoupil a modlí se v duchu z knížek černě vázaných s červenou ořízkou. Oba pánové nemluví. Posvátné ticho šumí komnatou, rušeno jen kýváním nástěnných hodin.

Farář pozvedl oči z knížek, podíval se na pana Hajného i zesnulou paní a pravil:

»Bylo by dobře, milý příteli, kdybyste ráčil si popřáti odpočinku a odešel na lože. Ubezpečuji vás, že rád tu probdím u nebožky do rána.«

Oslovený na zápor zakroutil hlavou.

»Alespoň dovolte,« pokračoval farář ještě vlídněji, »abych prostěradlem ji pozastřel.«

»Ne, ne, velebný pane,« prudce se ohrazoval pan Hajný. »Nechte ji, jak jest. Nemohu pohledu od ní odtrhnouti; nemohu uvěřiti, že na věky ta tam. Oh! Marie, zlatá duše má!« vypukl v srdcervvný nářek a pokleknuv k choti své skrápěl ji hojnými slzami.

Farář si vzdychl a obrátil opět oči do knih.

Co věhlasný lékař z Prahy pod barvičkou předpovídal, čeho doktor Netušil potaji se obával, vyplnilo se. Životní síly paní Hajné byly podlomeny; vadly, chradly, až dochřadly. Některý den po rozhodné její chvíli dostavila se nemoc se vší ničivou silou svou, a úsilí lékařů nejhorlivější, ošetřování nejpečlivější a nejlaskavější nemělo jiného účinu, nežli že osudná rozhoda prodloužila se o několik dní. Paní Hajná trpěla statečně, nebývala mnoho při paměti, ale za jasných chvil byla mysli ku podivu pokojné, ano těšila spíše sama, nežli se dávala těšiti. K dětem i matce nejevila mnoho sympatie, více k manželu, nejvíce k Mély. Pan Hajný se vzmužoval před ní, ale v samotě propadal v tíseň a bolesť jako ten kámen do vody. Jako muž trpělivě snášel dni v strasti a hořkosti, jež div o rozum ho nepřipravovaly. Jakoby chtěl všecku svou lásku k Marii vměstnati v ten kratičký čas, v kterém jí ještě bylo popřáno dlíti na živě, ošetřoval i těšil ji dnem i nocí a ustupoval pouze Mély a to jenom, když usilovně si toho přála Marie. Stará paní, jež bez toho postonávala, leknutím a žalostí přemožena ulehla. Kdyby nebylo bývalo Mély v domě, bůhví, kam by byla ubohého muže žalosť zanesla. Příklad její, neúmornosť její za strastiplných těch dní, povždy znova osvěžoval jeho duševní i tělesné síly, kdy byly na sklonku.

Při slečně Mély skvěle se ukázalo, co dovede provésti srdce milující ženy. Obě děti pokládala za své a věnovala jim všechen čas a všechnu pozornosť; vždyť

nebylo, kdo by byl péči o ně vedl, poněvadž paní Turečková odkázána byla k posluze staré paní. A při tom, kde která chvíle vybyla, zvláště když děti spaly, nebo byly na procházce, náležela ošetřování ubohé nemocné, jež téměř okřívala, byla-li Mély při loži jejím. Slečna Mély zapomínala na sebe, na svůj zármutek, na posilnění tělu potřebné, a kdyby byla vlastní matku ošetřovala, oddanější lásku, větší sebezapření nemohla jí prokázati, než jak je projevovala k nešťastné své přítelkyni.

»Kdyby tebe, zlatá Mély, nebylo, nebyla bych již tady,« nejednou promlouvala k ní nemocná.

»Jsem jista, že ani Prokop ani děti nikdy ti lásky tvé ke mně nezapomenou,« děkovala jí jindy, za jasnějších svých chvil.

Asi šestý den před zesnutím paní Hajné seděla slečna Mély při jejím loži, držíc ji za chladnou a vlhkou ruku. Byla noc; hodiny bily první s půlnoci. Paní Hajná nepromluvila již dlouho, ač Mély ob čas ji oslovovala, tazajíc se jí po přání a libostech jejích. Najednou obrátila nemocná hlavu a utkvěla zrakem na přítelkyni.

»Mély,« zašeptali její rozpálení rtové.

»Vezmi lék, má jediná holubičko; uleví se ti,« rozmlouvala slečna.

Paní Hajná poslechla a pravila po chvíli:

»Mohu mluviti.«

»Ó, nemluv, drahá!«

»Musím. Nutno. Kolik hodin?«

»Jedna odbila.«

»Už. Vyslyš, Mély, oč tebe prositi budu.«

»Ó, věz již napřed, že všecko vyplním.«

»Ne tak. Jest to prosba příliš vážná pro tebe. Poslední prosba má. Poslední prosba umírající přítelkyně.«

»Jest mi svatá.«

Marie se odmlčela a přivřela oči. Sbírala asi v duchu myšlénky. Po chvíli pokračovala:

»Že budeš dětem mým matkou, slíbila jsi mně, Mély. Dovrš oběť, popřej mi šťastné poslední hodinky: staň se manželkou Prokopovou.«

Mély zbledla jako stěna a zahleděla se pod sebe. Marie cítila, jak se její ruka v její pravici chvěje a jak chladne. Chvíli nepromluvila, čekala asi na odpověď. Když se Mély k této neměla, jala se dále svou osnovu rozpřádati.

»Nemysli, Mély, že mluví ze mne choroba nebo pobloznění. Dlouho již je myšlénka ta duši mé osou a cílem. Jest za zdravé mysli rozebrána; jest určena dlouho již za poslední prosbu k tobě. K čemu důvody. Prokop se ožení časem. Při jiné ženě budou mé děti ztraceny. Tys svobodna.«

»Budu jim bez toho dobrou matkou,« namítala Mély.

»Ne dívka, jen žena může býti matkou.«

»Přísahala jsem u sebe, že zůstanu věrna jediné své lásce v tomto životě, a třeba byla srdci mému korunou trnovou.«

Marie uzavřela opět oči a těžce oddychovala. Mlčela. Mély přichýlivši hlavu k ní zděšeně se jí do obličeje dívala.

»Dřímáš-li, Maruško?« tázala se měkce a lichotně.

»Nedřímám.«

Mély ukáplo několik horkých slz na čelo přítelkyně.

»Cítím svěcenou vodu, jež kape na mne ze srdce tvého, Meloušku,« pravila nemocná.

V Mély stisklo se srdce bolem nevýslovným. Vzchopila se a přešla několikrát komnatu. Pak opět šla k loži a zahleděla se do zesinalých tváří Mariiných. Rtoma jejíma trhala bolesť, ruce se jí třásly, z očí se jí koulely čerstvé slzy. Snažila se promluviti; nebyla se slovo.

»Umřela bych pokojně,« zavzdychla si Marie.

Duše se v nešťastné dívce rozvolnila; s jazyka spadlo strnutí. Pravila:

»Umři pokojně, Maruško; vyplním, oč žádáš.«

»Věděla jsem, že tak učiníš, Mély.«

Nadešla opět delší pomlka mezi paními.

»Zmínila jsi se o tom mužovi svému?« tázala se Mély.

»Nezmínila a nezmíním se, drahoušku. Nesnesla bych to.«

»A on-li nepožádá za ruku mou?«

»Není slep a hluch. Má bystrý, praktický rozum. Jen pošetilec by tak neučinil.«

»Pak byla bych volna?«

»Pak — ano.«

Nemocná paní upadla opět v malomocnou netečnosť, z níž této noci již nevybředla. K ránu vystřídal se se slečnou Mély pan Hajný. Promluvili jen krátce spolu a slečna potácela se do komnaty své, v níž měla umístěny děti. Jaroušek již byl vzhůru, postavil se v postýlce a natahuje po ní ruce volal ji k sobě. I maličký Prokůpek v náručí kojné točil po ní očka. Mély si pomyslila:

»Cokoliv učiníte pro jednoho z maličkých těchto, mně jste učinili.«

Tvář její se povyjasnila, do duše vcházel jí libostný úkoj. —

Nemoc šla svou cestou. Klidně a trpělivě strádala paní Hajná na lůžku svém a dala se těšiti lékaři i svými drahými. Ze všech nejraději viděla při loži Mély a dívávala se mlčky dlouho do jejího obličeje a vyčítala z něho, co děje se v hlubinách duše její. Když viděla pohaslé její oko, mnohdy přese všecko přemáhání se slečny slzami zalité, a ty bledé, utrápené její tváře, vyvíjel se z ňader jejích mnohý těžký vzdech, a nejednou se zdálo, že má něco na jazyku, co velmi těžce pro nerozhodnosť svou v sobě tají. Leč důležitého nic již

k ní nepronesla, zejména nikdy nepromluvila o slibu, jejž vynutila na přítelkyni stranu pana Hajného. Duševního nepokoje nemocné paní přibývalo a Mély pozorujíc to dotazovala se vlídně a lahodně po jejích přáních.

»Nepřála bysi sobě,« tázala se jí slečna to dopoledne, den před smrtí; »nepřála bys porozprávěti si s farářem? Velmi se, Maroušku, o tebe zajímá.«

»Tys vyslovila, čeho sobě ještě žádám. Pošli pro faráře. Pošli hned.«

Drahokoupil přijel bez odkladu a byl sám s nemocnou paní asi hodinu. Když vystoupil z komnaty, byl nad míru dojat a v sebe zatonulý. Zůstal na oběd, ale hrubě s ostatními nepromluvil. Po obědě předstíraje, že vzpomněl sobě na velmi krásnou modlitbu, odešel na hodnou chvíli opět k nemocné. Pak vyšel trochu do vsi, ale do Suchotína se nevrátil. Ráno odjel jen domů, by povinnou bohoslužbu vykonal, a přijel opět. Večer toho dne nadešla katastrofa. —

Slunce vznášelo se již kus nad horami. V komnatě, kde ležela nebožka paní Hajná, seděl i Drahokoupil i pan Hajný posud na svých místech. Jeden se modlil, druhý dumal. Zavrzly dvéře a do komnaty vstoupila v řasnatém ranním oděvu slečna Mély. Farář jí očima poukázal na pana Hajného. Přistoupila k němu a dotekši se jeho ramene jemně jej oslovila:

»Příteli, jest již ráno. Nespal jste celou noc, jděte si odpočinout.«

Pan Hajný se bezvýznamně na ni podíval, vstal a pojal ji za ruku.

»Chcete-li tomu, Mély, půjdu. Jen, prosím vás, neopouštějte mne!«

Potom přikročiv k nebožce a políbiv jí čelo i ruce dal se odvésti. Slečna Mély vrátila se na okamžik k faráři. Tento pozakryv prostěradlem mrtvolu promlouval:

»Mnou se nedal nešťastný muž přemluviti. Vy jste, slečno, v pravdě andělem. Bůh vás musí odměnou obmysliti za spanilé skutky vaše.«

Slečna se mu podívala do očí a odvětila:

»Doufejme, velebný pane.«

Drahokoupil sklopil oči a měnil barvu. Pravil:

»Spanilá oběť jest úrodné pole; hojná žeň ho nemine.«

»Však třeba mi božího požehnání,« pronesla po té dívka. »Ó, velebný pane, nezapomínejte na mne ve svých modlitbách — nezapomínejte!«

»Buďte ubezpečena, slečno, že nezapomínal jsem a nezapomenu.« To praviv odešel ven, by zastřel před jejíma očima pohnutí, jež jedva ovládal. Zamyšlena hleděla slečna chvilku na dvéře, jež za ním se zavřely. Pak usedla k oknu, na němž ležely její modlicí knížky. Rozevřela je a jala se v duchu s nebesy rozmlouvati.

XIII.

Ve starobylém kostelíku suchotínském, jenž stál uprostřed hřbitova v šedé ctihodnosti své, dozvučely poslední akkordy rekvií za paní Hajnou, jež učitelé a jich zpěváci z okolí obstojně provedli. Selský lid a dělníci vyhrnuli se dvěma proudy z chrámu a rozstupovali se od hlavních vrat ve dvě řady, aby záhořanské panstvo a četné pohřební hosti propustili ke kočárům, jež před hřbitovem na cestě v dlouhé řadě na ně čekaly. V předu kráčel pan Hajný a slečna Mély vedouc uprostřed Jarouška, a babička s Prokůpkem; pak švakři Hostkové z Prahy, jeden s paní, pan Borovec s doktorem Netušilem a jeho paní a za nimi řada okolních statkářův a některých hostí z města. Lid buď trousil se za nimi, buď skupil se v tlupy, jež rozestavily se za nízkou zdí

hřbitovní, aby viděly odjezd panstva a vůbec z dnešní podívané nabraly si zásoby pro klevety a povídání za nejbližší zimy.

»Ubohý pan Záhořanský!« zahájila kritiku kmotra Kabátnice, babička to věkem shrbená. »Celou boží mši jsem naň viděla. Lidičky, slzy mu z očí zrovna pršely. Inu, páni mívají také někdy svůj půst, aby pro masopust nezapomínali na Pána Boha.«

»Však zármutek ho přejde, jako pavouk slunečnici,« hlásila se k slovu kmotra Mlčochová. »Moji zlatí lidičky! Spravedlnosť boží má dlouhý a jistý meč. Zasáhl ho pro nebožtíka správce Velemína. Což mohl on chuďas za nezbednou svou manželku?! A přece Záhořanský jej vyhnal z chleba pro ni! Pánbůh peče oplatky! A zdali jste si všimnuli prvního kočáru? Inu, vidíte, tak to je. Ta slečna s tím dlouhým závojem v pravo, on v levo; chlapec mezi nima, po koních babička s děckem. Pamatujte, co vám povídám: první paní v hlíně a druhá sedí s ním v kočáře.«

»Aby vás něco, sousedo. Bůh mne netresci,« rozehříval se starý Matouš, jenž již s osmým křížkem se nosil; »vám neprojde ani nešťastný člověk, aby váš utrhačný jazyk na něm kabátu netrhal.«

»Nevídáno! Mně nikdo oči nezamydlí; nejsem letošnice. A na ostatek . . .«

»Na ostatek vám povídám, že není po křesťansku, když někdo svou hodnou ženu pochovává, hned mu namlouvati jinou.«

»Ó, kdybych já vás mužské neznala!?«

»A vy ženské jste lepší! Když vám první muž umřel a šla jste zvát do Vražna Říhu, zapřete, že jste mu netiskla ruku jako mladice svému hochovi? a že se vaší ruce ani z jeho nechtělo? A muž váš ještě nebyl pod hlinou a byl z dobrých lidí.«

Tlupou probíhal smích. Mlčochová všecka se zapálila zahanbením.

»Nu, co bychom se na tom svatém místě štířili?« vytáčela se z kličky kysele se usmívajíc. »Však uvidíte, za rok uvidíte, měla-li jsem pravdu. Já mám vždycky pravdu. Ale musím domů a pomýšleti na nějaký ten oběd.«

Tlupa se zvolna rozcházela do vsi. —

Doktor Javorník stále věděl, co se děje na Čerstvém vzduchu, neboť Drahokoupil si s ním dopisoval. Věda, že pozorně bývá čten až do konečné tečky, naučil se farář zabíhati do podrobností i na oko nepatrných, čímž velice zavděčoval se doktorovi. Vůbec ujalo se mezi oběma pány přátelství, v planých řečech sice nehorující, ale co do podstaty rozumné, upřímné a účinné. Farář cítil s nešťastným ženichem Mélinym, ať tak dím, jedním citem, a trpěl s ním i s Mély, vida pannu, kvetoucí před tím na duchu i těle, zasmušilou i rozrušenou, pobledlou i ustaranou. Až do katastrofy doufal neúmorně v nápravu a vžil se v tu myšlénku tak, že ozdravení paní Hajné pokládal za věc jistou. Proto živou nadějí v dopisech svých k Jaroslavovi oplýval, prohřívaje mu takto ledovou skutečnosť teplými paprsky dobré budoucnosti. První dni po památné bouřce, když Prokůpek se narodil, rozjařil se farář všecek radostí. Leč byla to jen úleva, jakou mívají na smrť nemocní krátce před koncem svým. Brzy rozehnala oblačný hrad naděje děsná jistota. Sesypával se, sřítil se. Paní Hajnou obešel věčný sen. Jaroslav dostal od faráře osudný telegram, pak obšírnější dopis a posléze od pana Hajného tištěné pozvání k pohřbu.

Touha, mocná jako zákon přírodní, posedla jej spatřiti Mély. A třeba pozdáleči, spatřiti ji musil! Veřejně na pohřbu před ni předstoupiti bylo mu nemožno; již z útlocitu k ní a z útlocitu k příteli Hajnému, nejbolestnější nehodou zastiženému. Věc dala se provésti jen

prostřednictvím farářovým, tajně. Telegrafoval a v noci, den před pohřbem, přijel kus před Suchotín, kde farář jej očekával a odkudž jej zavedl nepozorovaně do fary. Hospodyně, spolehlivá to žena, byla pojata v tajemství; jinak nikdo o jeho příchodě nevěděl. Když bral se smuteční průvod mimo faru, stál doktor v okně, květinami zastaveném, a díval se skrze ně kukátkem divadelním. Průvod šel zvolna a zrovna před farou se měnili nosiči. Doktor měl pokdy viděti s dostatek Mély. Celý čas řeči, pohřebních obřadův a zádušních mší proseděl na témž místě u okna, jsa samojediný v domě. Když lidé se po obřadech trousili, přistoupil znova k oknu. Přišla Mély, Jaroušek, Prokop; sedali do kočárů. Když odjížděli, nemohl oka od prvního kočáru odtrhnouti. Hospodyně se vrátila, že již jdou páni páteři. Nežli přišel Drahokoupil asi s pěti pány bratry, na dnešek sezvanými, uchýlil se do komory, jež byla mu skrýší. Teprve na večer, když cizí duchovní po dobrém obědě se rozjeli, vyvedl jej odtamtud farář. Mluvili spolu málo a úryvkovitě. Srdce oběma žalostí přetékalo.

»Kdyby Mély umřela, nebylo by mně tak zle; ale kdyby se stala ženou jiného, nevím, snesl-li bych to!« opakoval vícekrát doktor.

»Čím mám vám odpověděti, příteli,« pravil srdečně Drahokoupil. »Nelze mi jinak nežli kněžskou frásí, jež však vychází mi imo a pectore: Nechme toho vlásti, jenž rukou svou otáčí osu všehomíra. Nejsme lístky, upadlými do dravých vod.«

Doktor si záhy lehl, aby se posilnil spánkem. Byl po předešlé noci nevyspalý a duševním napjetím velmi unaven. Po půlnoci opustil suchotínskou faru. Farář jej opět doprovodil kus za ves na silnici a slíbil dále dopisovati. Objednaný povoz právě přijížděl a unášel krásnou letní nocí doktora trochu do světa. Chtělť nešťastný muž v šumu cizích končin hledati úlevy pro útroby své,

bolestmi rozjizvené. Farář se díval za přítelem, dokud mu nesešel s očí. Pomalu vracel se pak domů a zamyšlen procházel se ještě asi dvě hodiny po zahradě, nežli vyhledal lůžko své.

Příchod doktorův nezůstal naprosto tajným. Slečinka Gábinka zahlídla jej oknem, večer před pohřbem mimo jedoucího. Ráno to vypravovala mladému Turečkovi, jenž na půl cesty ze Záhořan přišel jí naproti, a divila se, že nevidí doktora mezi hostmi. Pověsť ta, ovšem nezjištěná, dostala se i slečně Mély na vědomí a nemálo ji znepokojila. Zmínila se o tom panu Hajnému, a bylo to vůbec poprvé, co před ním po delším čase jméno doktorovo vyslovila. Pan Hajný se domníval, že jsou to liché řeči, ač by byl rád doktora viděl. I Drahokoupila pozeptala se toho dne soukromí. Odpověděl diplomaticky správně, lži se uhýbaje, že nic podobného sám neslyšel. Leč v duchu pozastavil se nad poptávkou. Věděl, že již po neděle na Čerstvém vzduchu jméno doktorovo se neozývá, a zpravil také o tom co nejdříve doktora.

První čtyři dni nebyly na Čerstvém vzduchu klidny. Byliť tu hosté z Prahy, a slečna Mély měla kromě dětí a staré paní starostmi o dům plnou hlavu, ač paní Turečková se horlivě snažila polehčiti jí břemene. Švekruše pana Hajného z Prahy byla by na delší čas v Záhořanech ostala, ale stará paní, jež příliš ráda ji neviděla, ji to zdvořile a hladce vymluvila, zastírajíc se pečlivostí slečny Mély i Turečkové. Když vrátili se z pohřbu, potkal po chvíli pan Hajný slečnu Mély v chodbě. Podal jí ruku a pravil k ní prosebně a lítostivě:

»Ó, Mély, neopouštějte mne a děti; zastihla mne rána palicí do hlavy.« Slzy mu vyhrkly potůčkem z očí.

Slečna mu odvětila pevně a laskavě:

»Buďte bez starosti. Neopustím dítek vašich. Byla by to zrada na Maruši. Bůh dá vám i nám potřebné síly.«

Čtvrtého dne odjeli příbuzní a domácnost vracela se pomalu do poklidných kolejí. Stará paní vzala domácí žezlo do ruky a zahájila svou vládu poradou se slečnou Mély, kam by nyní nejvhodněji bylo s dětmi se uchýliti. Do Prahy se přestěhovati již z útlocitu ke slečně, pro doktora Javorníka, nebylo jí k mysli; pomyšlení na Vídeň, stařence cizí a příliš hlučnou, tolikéž narazilo na podstatné obtíže, z nichž předem ta vydala na váze, že útlému Prokůpkovi by tam hrubě nesvědčilo. Poněvadž blízkému městu nikdy nepřála a nebyla by tam ráda delší čas trávila, zdál se jí posléze záhořanský dvorec aspoň na ten čas, dokud Prokůpek z nejhoršího neodroste, dosti příhodným. Mínila tam pana Hajného přestěhovati, již také proto, že by se mu tam dosti příjemná domácnost zaříditi dala.

»Příbytek se mu tam dá slušně upraviti,« dokládala; »a dáme mu tam Turečkovou za hospodyni, a aby měl společníka, přidáme mu do hospodářství mladého Turečka. On jest mysli velmi družebné, a Hajný jej rád vidí.«

Když pak přibrán byl do úrady, přijal pan Hajný vděčně, na čem paní se usnesly. Mohlť takto dítky míti na blízku, což mu bylo velikou potěchou; kdyby mu je byly chtěly odvésti, sotva by byl ve smlouvu věšel.

Slečna Mély by byla čím dále tím raději s dětmi a starou paní odjela, ale z dobroty srdce této neodporovala.

Co ujednáno, za tepla bylo provedeno, a dámy opanovaly čerstvý vzduch, a pod ochranou staré paní, jež zůstala vladařkou domu naproti světu, nastoupila slečna Mély svůj úřad jako pěstounka dítek Mariiných. Nikdo nepostrádal v domě svého pohodlí, jenom slečna Mély, ale ta ráda se ho vzdávala. Bylať nynější činnost její přece jen odpočinkem proti bolestným zkušenostem a takořka šžíravému ruchu za posledních tří čtvrtí let.

V jedné věci počínal se jí nyní teprve rozum otvírati: že práce nejen sílí a baví, ale že jest i nejvydatnějším lékem proti všelikým útrapám pozemským. Nic ji více netěšilo jako činnosť a práce, a pod jejíma rukama rostlo do honu požehnání. Viděla to a cítila a měla z toho potěchu i radosť. I stará paní přilnula k ní mnohem vroucněji a neříkala jí jinak nežli: »můj zlatý Meloušku.« Mluvívala s ní dlouho o miláčku svém, nebožce Marii, a přenášela zpovolna mateřskou svou lásku na ni. K zeti svému, jehož někdy s dětmi navštěvovala, vyslovila se nejednou:

»Tak, tak, milý synu; božím řízením se nám oběma špatně daří. Ale vznesme nebesům dík, že máme Mély. Ona má povahu i srdce; vytrvá.«

A pro sebe v duchu mudrovala: »Kdybych se měla dočkati, a Prokop zamýšlel se oženiti, musí Mély i děti se mnou. Cizím rukám jich nenechám.«

O budoucnosti slečny Mély co den rozjímala. Setrvala na tom, že dokud bude živa, ji od sebe nepropustí, a spokojila se nadějí, že čas sám vynese radu, jak jí ustrojiti a zabezpečiti nejlepší budoucnosť.

S panem Hajným se Mély velmi zřídka setkávala. Chodívalť po přání staré paní i do továrny polní cestou na silnici. Branka, vedoucí přímo od panského domu do dvorce, byla proň na závoru. Zacházela s ním s onou skromnou prostomyslností, jaká zdobí lidi dobře vychované a rozumné, ale odrážel ji od něho jemný panenský ostych. Byl pan Hajný, ač v uctivé vzdálenosti se choval, přece jen v nejlepší mužské síle, byl sličen a svoboden, a Mély byla podjata slibem, jímž zavázala se Marii na smrtelném loži. Hrdosť její nepřipouštěla, aby přiblížila se jen o vlas blíže k němu, nežli požadoval vzájemný jich přátelský poměr. Tím vloudil se v zacházení jich hned z počátku nepřívětivý stín nějaké cizoty, jehož si Mély byla vědoma, jemuž

však pan Hajný naprosto nerozuměl. Ale přes to cítil jeho účinek, když probíral se zvolna ze smutku a žalosti, jež všecku jeho bytosť první čas k zemi tlačily jako kámen, jenž zlou náhodou svalil se na květinu ne sice útlou, ale nikoliv také tak silnou, aby byla nárazu jeho úspěšně odolala.

Trpěl velmi mnoho, třeba před nikým nehořekoval. Ač zvýšenou prací se snažil, mysl ze zármutku vytrhnouti, přece se mu to, zvláště první čas, hrubě nedařilo. K tomu potkala jej krátce po úmrtí jeho paní v obchodě značnější peněžní ztráta, jež kupeckého jeho ducha nemálo hnětla. Bylo věcí ujednanou mezi starou paní, slečnou Mély, Drahokoupilem i Borovcem, vypraviti jej na několik neděl na cesty, aby okřál na těle i mysli. Doktor Netušil úplně souhlasil.

Pan Račte, co zašlo mu »jarní sluníčko«, opět častěji docházíval na Čerstvý vzduch. Na oko, by pana Hajného povyrazil, v pravdě však znova jej vábila slečna Mély, jíž smutek tak pěkně slušel a o níž soudil, že opět jest svobodna. Nevěděl sice nic určitého; ale byly prázdniny a doktor Javorník nepřijel, ano nedostavil se ani na pohřeb. To mělo důležitou svou příčinu. A když jednou hovor na doktora zatočil a zpozoroval, jak všickni se při stole snaží, slova jeho zamluviti, a slečna Mély rozpačitě a nevlídně k zemi hledí: přijal za jistotu, že námluvy doktorovy jsou rozbity. Napadlo ho sice cestou, že slečna Mély je partie pro Hajného jakoby ušita, ale dobrák Vraženský si naproti tomu pomyslil, že svobodný muž, jako on, přece jest lepším ženichem nežli vdovec s dvěma malými dětmi, a na povadlé jeho rozmarýně počaly se opět proutky narovnávati. Na Čerstvém vzduchu byl velice opatrný a věnoval se zcela panu Hajnému, pro nějž vymýšlel vyražení, čímž se stal i paním vítaným a milým.

Pan Hajný zpěčoval se jíti na cesty kryje se tím, že mu srdce nedá, aby opustil čerstvý hrob Mariin. Ale pan Račte věděl tomu radu.

»Milý příteli,« vykládal mu; »hrobu našeho jarního slunička neráčíte přece tak nechati, jak jest. Račte uvážiti: podzim je za humny, a pojednou-li nebudeme vytahovati kožichy a bačkory? Krásný pomník nebo hrobka nesfoukne se. Čas největší dáti se do práce. Pojedu s vámi do Prahy a třeba o hromádku kilometrů dále. Nebude mi také na škodu, protřesu-li trochu cestou osrdí. Stavíme se v městě u malíře Trnky, teď bude doma, a vezmeme jej s sebou do Prahy. Ten tomu rozumí z fundamentu, poradí, provede nás po umělcích. I kapse vaší bude při tom zdrávo. Jaké komedie s přípravami: pozejtří jest sobota, vyjedeme a v neděli sedíme pěkně v Praze s Trnkou při plzeňském a učiníme objednávku. Do zimy bude hrobka postavena a lidé budou se na ni choditi dívat do Suchotína a vyvalovati okuláry.«

Prorazil. V sobotu odjeli oba pánové do Prahy, a pan Borovec vrátil se teprve po témdni sám. Podávaje paním referát o cestě tak obšírný, že by čtvrť kroniky Hájkovy vyplnil, dovršil jej těmito hrdozvukými větami: »Za těch několik dní jsem si milého Hajného přece osedlal. Dovezl jsem jej až do Postojné a vypravil jej odtud dolů do Terstu. Benátky a Milán jsou famosní podívaná a nahoru po jezerech, do Tyrol, stojí již za nějakou stovku. Bavory dostane se domů. Při tom může odskočiti do Říma a do Neapole a vypiti tam láhev Lacrymae Christi na všech nás zdraví. Trnka je čipera; on nám o tom všem toho navypravoval, že jsme to viděli před sebou jako v kukátku. A čtverák, jakživ tam ani botou nepáchl. Míti tak dvě, tři stovky na vyhozenou, byl bych mu je dal, aby jel spolu.«

Pan Račte si učinil rozhodně dobré oko při paních, pozoroval to a prozpěvoval si v duchu, že zasadil si karafiát do zahrádky tužeb svých.

Jaroušek i Prokůpek byli skutečně v rukách mateřských a viseli také na slečně Mély jako na matce. Jaroušek již zapomínal na maminku, »co je v nebi«, a miloval Mély, jakoby od jakživa byla jeho maminkou. Sama kojná se někdy přeříkala oslovujíc Mély názvem »milostpaní«, ač prosté ženě po každé tu chybu vytýkala

Slečně Mély nescházely děti s mysli. Přiznávala sama sobě, že přirostly jí k srdci, že odtrhnouti se od nich bylo by příkoří jejímu citu a jejímu přesvědčení, a že byla by to skutečná neshoda mezi srdcem a rozumem. A přece se žádná ani dost málo vřelejší příchylnost k panu Hajnému v ní neznímala. Žena rázu jejího mohla jen jednou milovati, jen jednou také milovala, Jaroslava, a — cítila, že miluje jej posud, třeba nebyl citu jejího hoden. Ó, jak tížil, jak skličoval ji těsné slib, složený Marii! Jak rozkošný by byl život, kdyby Jaroslav byl jejím manželem, a kdyby spolu odchovávali dítky Mariiny Hajnému!

»Štěstí existuje jenom ve fantasii,« vzdychla sobě, »a skutečnosť jest katem fantasie.«

XIV.

Ve Veroně setkal se pan Hajný s doktorem Javorníkem. Bylo to v zahradě Giusti, malebně na výšině nad městem položené a cestovateli vyhledávané.

Spatřivše se tak z nenadání zarazili se oba přátelé a chvilku mlčky a udiveně na sebe pohlíželi. Pan Hajný, jenž právě s průvodčím na teras vystoupil, kde pod

stoveckými cypřišemi doktor lepou vyhlídkou se bavil, poodvrátil se, jakoby opět dolů odejíti zamýšlel.

Doktor popošel proti němu dva tři kroky a nastrkuje mu pravici, pravil měkce, skoro lítostně:

»Trpím. Nechtěj, Prokope, odchodem svým stísněné duši mé přitěžovati.«

»Po všecky časy vážil jsem tebe vysoko, doktore,« odpovídal pan Hajný pokojně a pevně, klopě k zemi zraky; »ale letos shledal jsem při tobě, že sladké nesmysly tvé v porobě drží povahu tvou na ujmu mužné tvé cti a statečnosti.«

»Trpce mluvíš a věru, od tebe jenom bez reptání a hořkosti přijímám soud, tak těžký a nespravedlivý. Pravda, vše svědčí na oko proti mně, i tys podjat na mne, a přece jako všecky obestírá i tebe jen zdání a klam.«

»Nechme sporu. I cit tvůj, Jaroslave, přátelství ke mne ochladlo; ani na pohřeb drahé mé Maruše jsi nepřijel.«

»Byl jsem při pohřbu nezapomenutelné ženy tvé. Ovšem jste mne neviděli. Vždyť nemohl jsem se ukazovati před Mély, a nebylo příležitosti s tebou potají promluviti. Lépe bylo tak, jak učinil jsem. Zeptej se Drahokoupila, jenž mne hostil; on pravdě vydá svědectví.«

Cit starého přátelství v panu Hajném libě oživl. Zkoumavě pohlédl na doktora a viděl na jeho tváři, že mluvil pravdu.

»Díky,« pravil popošed a potiskl příteli ruku.

»Ó, porozprávějme sobě o Mély, Prokope!« navrhoval srdečně doktor.

»Bylo by to tolik jako obnovovati, co nás asi oba hněte. Lépe bude, doktore, neohřívati mrzutých věcí.«

»Nelze bez toho se obejíti, Prokope. Propusťme průvodčí. Prosím za to.«

»Budiž,« odvětil továrník.

Oba pánové postavili se mezi dvě nebetyčné cypřiše a zadívali se na chvíli dolů. Rozkošný rozhled prostíral se před jejich zrakoma. Dole starožitná Verona s ohromným svým amfitheatrem na předměstí Bra, s Adiží a četnými mosty; kolkolem šírá, nedozírná rovina, až k Solferinu se prostírající, a v pravo, v modravé dáli jemně zamlženy, mohutné hory alpské u velebně malebném seskupení. Doktor Javorník první přetrhl delší pomlku.

»Věř mi, Prokope, do slova,« rozpřádal další hovor, »že jsem nad svou ctí nikdy se nezapomenul. A proto mám nejen právo, nýbrž i povinnosť, pozvednouti ji opět z nedůstojného ponížení, v němž se sběhem věcí podivných, ano pro mne tajůplných,« ocitla.«

»Odpusť otázce, doktore. Posud-lis svoboden, či jsi snad právě na svatebních cestách s mladou paní? Aspoň dopis tvůj ze začátku července silně napovídal svatbu a měl pro Mély nerozumným a nevčasným žvastem Jarouškovým, jenž mne a Marii o tom hovořiti poslouchal, žalostný účinek.«

Doktor se zarděl studem a nelibostí.

»Jsem svoboden,« odpověděl jistým hlasem. »Přetržen jest nadobro zdánlivý poměr mezi mnou a slečnou Bohatovou a přerušen všechen styk můj s jejím bratrem; provždy. Vlastně žádného poměru nebylo a nemohlo býti, poněvadž Mély vždycky byla cílem srdci mému jediným. Sám suď, mohl-li jsem odjev od vás v Praze žíti jako trappista, já, jenž sterými nitmi se společností souvisel, jenž všude rád viděn byl a zvyklý byl na lichotky i z krásných rtů, pro jiné mladé muže skoupozvukých? Přízeň slečny Bohatové mne vábila, mně

lichotila, ale bůhví vstoupiti s ní do vážného svazku manželského nikdy mně nepřipadlo. Já trhal z její přízně pestré a vonné květiny společenské záliby, ale srdce mé, Mély v pravdě oddané, nikdy se jimi neopojilo. Dopis, o němž jsi zmínil se, byl přenáhlen; počínání Mélino urazilo nevinu mou, a hrdosť, uražená ješitnosť rozvětřila mně mysl a vrhl jsem něco na papír, co nebylo z povah mých, co mne později mrzelo a posud mrzí. Snad jiný na mém místě, jsa tak opovržen a zamítnut od nevěsty své jako já od Mély, byl by se z nevole oženil; já, Prokope, nikoliv.«

»Neodtrhnuv se od svých sladkých nesmyslů, bral jsi, doktore, vážnou pravdu na lehké váhy. Mély jest žena; ženin vesmír jest láska. Poruš ji a porušíš ženu všecku.«

»Ani Mély není prosta viny. Nebylo v ní neobmezené víry v poctivosť lásky mé. Proto stal jsem se obětí klevet a tajných piklí. Mély nastrojila v Praze tetu, by slídila po mně.«

»K tomu bych, milý doktore, napsal otazník.«

»Pak teta její jednala o své ujmě, ale nalezla víry a ohlasu, a to jest nejsmutnější. Kromě toho utkávaly se potají na mne i jiné pikle. Zdá se mi všecko, že od samé slečny Bohatové. Prostředkující článek jich byl Jelínek. Toho mám skoro jistotu. Byl u vás, na Vražně. Když se vracel, byl zde v Praze; viděl jsem ho na ulici a on patrně i mne, a přece ubíhal mně. Bylo mně to nápadno, jakoby ke mně neměl dobrého svědomí. Kromě toho dověděl jsem se maní již dříve, že s Bohatou měl delší rozmluvu. Nedalo mi to pokoje, Jelínka jsem nepropustil, aby mně stál k slovu. Ze všeho vyrozuměl jsem, že namluvil toho tomu věčnému ženichu na Vražně o mně a Bohatové plné uši, a pan Račte ráčil donášeti na Čerstvý vzduch. Vždyť krátce po pobytu

Jelínkové na Vražně dostal jsem od Mély konečnou výpověď z lásky. Co do bratra Bohatové nechtěl Jelínek barvou se vytasiti, a když jsem ho spletl, zamotával se v odpory. Mně zhnusil se ten člověk, jenž z divadelních intrik asi nikdy nevybředl. Vrhl jsem mu opovržení do očí.«

»A proč by tak jednal ten člověk?«

»Bůhví, snad hledal si tak pěšinku do ohrazené kapsy Borovcovy.«

Pan Hajný se zamyslil.

»A vypsal-lis to Mély?«

»Vypsal, ale od těch dob, milý Prokope, co dala mi výpověď, nerozpečetěny vrátily se dopisy mé. Myslil jsem na tebe, ale tebe zastihla rodinná rána. S Drahokoupilem jsem byl na vahách.«

»A osobně?«

»Trnul jsem strachy, ne předstoupiti před Mély, ale nebyti za těch okolností předpuštěnu. Tak upadl jsem v truchlý stav, v němž mne vidíš. Stává se ze mne nevlídník a samotář, všecko myšlení mé vleče se v dusném oparu trudův a nespokojenosti. Hledám na cestách rozptýlení mysli.«

»Chyba se stala, doktore; ale ty nejednáš jako praktický člověk.«

»Chybil jsem, chybil; ale vina má není v poměru k pokutě. Přijíti o životní své štěstí takovou chybou, toť smutná tragika.«

»Podle všeho Mély posud miluješ?«

»Více nežli dříve. Snad Bůh lásky sám přivádí mi tebe do cesty, Prokope. Ó, promluv za mne s Mély, vysvětli jí temné záhady, v nichž oba toneme, vyveď ji z nich praktickým svým duchem, nakloň mi ji opět, vrať ji v jaré obnově osiřelému srdci mému.«

»Mnoho žádáš, příteli!«

Doktor Javorník poodstoupil na krok a oči jeho zabodly se podezřivě v klidnou tvář továrníkovu. Prsa jeho bouřně oddychovala.

»Snad sám, Prokope, nemyslíš na ni?« vypravil pracně ze sebe. »Ona se tolik zasloužila o tvůj dům, ona vychovává ti děti . . .«

»Ustaň, urážíš mne,« odpověděl pan Hajný oklepávaje doutník. »Vždyť jsem drahou nebožku svou miloval aspoň tolik, jako ty Mély, a mrtvola její sotva pod zemí ochladla.«

»Malér jest u mne na denním pořádku. Nechtěl jsem doteknouti se bolestných strun tvé duše. Myšlénka ta mne tak projala a ne právě teď, kdy zdráháš se přistoupiti na prosbu mou, již prve a jindy, Prokope; vždyť tys jí na blízku.«

Pan Hajný se zamyslil a neměl se do hovoru, ač patrně doktor, co řekne, očekával.

»Ó, promluv za mne s Mély!« doléhal naň znova. »Tobě sluchu odepříti nemůže, v tebe má víru. Do nejdelší smrti budu ti vděčen, ať dopadne, jak dopadne.«

»Jsem praktický muž, doktore; pružnosť ducha mého a výmluvnosť má jest chuda pro podobné úlohy. Kdyby šlo vyjednávati o věno, snad spíše bych byl na svém místě. Což Drahokoupil?«

»Odřekl zdvořile a rozhodně mluvě jako orakulum, že vyšší povinnosť jej váže nemíchati se mezi nás. Snad i on ji beznadějně a potají v srdci nosí!«

»Podle tebe jest celý svět do ní zamilován; důkaz, že v pravdě ji miluješ.«

»Bojím se o ni více než o vlastní život svůj; miluji ji, toť alfa a omega všeho.«

Pan Hajný se ještě minutku rozmýšlel.

»Nuže,« pravil, »učiním ti po vůli a přání. Promluvím s Mély, ale napřed vyhrazuji si, že se jí přes vůli její s těmi výklady vnucovati nebudu. Popřeje-li mně sluchu, tu službu tobě vykonám a zpravím tě o tom.«

Doktor Javorník okřál radostnou nadějí a stiskl kupci srdečně pravici.

Zatím zvedl se podvečerní větřík a šustil stověkými cypřišemi a slunce v šarlaté slávy své sjíždělo zvolna k obzoru. Oba pánové se vzchopili a mlčky sestupovali po starých schodech s terasu dolů. Ještě téhož večera umluvili se, že společně pocestují k jihu, ale pan Hajný si vymínil, že nebude mu na cestách doktor Mély připomínati, ponévadž by jinak domov měl stále na očích a s účinkem cesty své se minul. Nerad podvoloval se doktor k závazku tomu těžkému, ale z vděčnosti k svému příteli jakž takž mu přece dostál. Rozešli se teprve na zpáteční cestě ve Vídni.

Asi po pěti nedělích navrátil se pan Hajný do Záhořan. Byl jasnější a pokojnější mysli, ač nikoliv ještě ustálen. I co do zdraví cestou znamenitě se osvěžil. Drahokoupilovi přinesl zlaté hodinky s řetězem, Borovcovi krásný výběr fotografií.

O spodu hrobky již se v Suchotíně pracovalo podle plánu jednoho z prvních stavitelů pražských, práce kamenické byly v plném proudu a Trnka maloval již o obraze, jenž měl býti první díla okrasou. Byl to jeho první větší obraz, v olejových barvách provedený, a mladý umělec zbožně i nadšeně podjal se práce své a vytrval tak při ní až do posledního tahu štětcem. Připadalo mu stále, že nebožka paní Hajná, okrásena rajskou blažeností, při podstavci jeho stojí, a po letech ještě zpomínával s pietou na hrstku těch šťastných neděl, co maloval pro suchotínskou hrobku. Co do skladby nebyl obraz příliš původní, ale dojímal vroucnou a lahodnou poesií: za stříbro-

jasné letní noci unášel plavovlasý anděl, nebožce paní podobný, tělo lidské, bílým rouchem úplně zastřené, do výšin nebeských. Hluboko dole viděti bylo krajinu, dálkou v plochý obraz se ztrácející, v osvětlení měsíčném. Byl to Anděl od Lermontova, přeložen v barvy. I Trnkův anděl zpíval, jak souditi bylo ze rtů, zpěvem pootevřených. Původní křídový nákres dal Trnka doktoru Javorníkovi na památku; aquarel, značně zmenšený, zdobil stěnu nad ložem pana Hajného.

O slavnosti dušiček byla hrobka za návalu osadníků zasvěcena a ostatky nebožky paní byly do ní ku stálému odpočinku přeneseny.

XV.

Navrátiv se z cest nezmínil se pan Hajný nikomu, že s doktorem Javorníkem se shledal a nějaký čas s ním cestoval. Slečně Mély, jejíž nitro přirozenou měrou v stálém bylo napjetí, sice připadalo, že vdovec nyní významněji na ni pohlíží nežli prve. I zachvívala se v duchu starostmi, že pestrou směsicí dojmů cestovních z ohlušného žalu se vymaniv pan Hajný přemítá o budoucnosti své i dětí svých, a že ona asi v pásmu jeho myšlének jest podstatným článkem. Leč pan Hajný z posavadní míry své nikterak nevystupoval, řeči jeho byly prosty a společensky řádně odměřeny, a dívka opět se upokojovala, přemlouvajíc sebe, že tape v omylu. Kupec byl nyní dvojnásob obchodem svým zaměstnán a za prázdné bavila jej suchotínská hrobka, jejíž stavbu co nejpozorněji sledoval. Ač slib doktorovi daný mu s mysli nescházel, přece po delší dobu rozmluvy o té věci s Mély nevyhledával. Něco, čeho sobě sám vysvětliti nedovedl, odráželo jej od převzaté úlohy a činilo mu ji pernou a nepří-

jemnou. Doktor již dvakrát jej písemně upomínal a on ještě proti obyčeji svému otaloval. Na konec však, bylo to již na sklonku měsíce listopadu, odhodlal se, že svůj slib vyvadí, by z té stránky aspoň nabyl upokojení. Vhodná příležitosť se mu namanula.

Jednou, za odpoledne jasného a ještě dosti teplého, vyšla si slečna s kojnou a dětmi do polí stranou k Svatoanenskému pahorku. Mély si povšimla, že vdovec za ní přichází a pevně se držela ruky Jarouškovy, aby s panem Hajným beze svědka mluviti nemusila. Ale hošík nedal se udržeti, vymknul se jí a odběhl kus napřed za kojnou, aby si svobodně hry své prováděti mohl. Mladý vdovec dohonil slečnu a mohl s ní zcela důvěrně porozprávěti.

Dal se do své úlohy po kupecku suše, nejevě hlavně z počátku žádné vřelejší sympatie k doktorovi. Vypověděl slečně, že z nenadání setkal se s ním ve Veroně, v zahradě Giusti, a že doktor, ne s vůlí jeho zapředl s ním hovor o ní. To, co povídal, že nepřipouští pochybnosti, a že on, ač zdráhal se, přece na se vzal úlohu zaň s ní promluviti, tím více, poněvadž nového světla tím nabývá záhada, sběhlá mezi ní a doktorem.

Slečna se zastavila a hledíc pod sebe odvětila chladně a určitě:

»Záhada mezi mnou a panem doktorem byla. Nyní již jí není. Jsme sobě pro tento život cizí. Tím můžete, pane Hajný, slib svůj naproti panu doktorovi pokládati za naplněný a rozřešený.«

Kupec se odmlčel. Tón, jímž Mély všemu vyjednávání odpírala, překvapil jej a zarazil.

»Přes to,« pravil poněkud nejistě, »prosil bych, slečno, abyste mne vyslyšela. Křivda, doktorovi připisovaná, není po mém soudě taková, jakou vypadá v očích vašich. Doktor nebyl a třeba není posud prost chyb, ale pokuta, již jste jemu, jenž vás posud upřímně miluje,

za né vyměřila; každým způsobem předstihuje vinu jeho.«

»Vy pánové měříte asi jiným loktem nežli my ženy,« odpověděla slečna určitě. »Trvám na dřívějším svém úsudku.«

V panu Hajném hnul se cit pro právo a spravedlnosť.

»Mély, nebuďte neoblomna,« pravil rázněji nežli prve. »Pomněte, že doktor neslyšán byl odsouzen.«

»Byl slyšán s dostatek, pane Hajný; vyjednáváno dosyta mezi námi. Ale pan doktor nejen že neviny neprokázal, on nechtěl k vině své se nikdy přiznati a hrdě vyšvihl se na stanovisko muže, jemuž se křivda děje. Leč, prosím, nechme toho jednou pro vždy; všeliké o tom vzpomínání jest mi nanejvýš nemilo. Ctím cit přátelství vašeho k doktorovi, ale prosím, byste i z přátelství ke mně spokojil se s prvnější mou odpovědí, jež byla a jest konečna.«

Slečna zavolala, nežli pan Hajný znova promluviti mohl, na děti, a Taroušek přiběhl. Mlčky kráčel pan Hajný vedle ní a rozhovořil se s dětmi. Pak odešel.

I slečna i vdovec byly s výsledkem té rozmluvy spokojeni. Mély si pomyslila: v Hajném se nevznímá žádný vřelejší cit ke mně; nebo nebyl by se zajisté propůjčil doktorovi za advokáta. Kupec si pomyslil: jest nezvratný konec mezi nimi. Snad . . . Další vývody z myšlénky té prozatím zamítl. Připadaly mu hříšné, když vzpomněl na drahou zesnulou Maruši. A přece byla mu upokojením myšlénka: Mély jest svobodna. Doktor zapadl hlouběji v beznadějnost a žal a musil všecky síly ducha svého vzpínati k tomu, by nezabředl a nezmalomyslněl. Naprosto naděje přece se nevzdal.

Přiblížily se vánoce, tenkráte již bílé. Sněhu již v polovici prosince napadalo po kolena, ale metelic bylo

poskrovnu. Cesty se vyšlapaly a ujezdily a sanice byla výborná. Před Čerstvým vzduchem zastavovaly se častěji sáně nežli kdy jindy. Hosté z okolí vyhledávali jaksi dům pana Hajného. Ne tolik pro zábavu za zimní dlouhé chvíle a aby použili dobré sanice, ne tolik ze soustrasti, kolik z jiných praktických příčin. Pan Hajný byl výborná partie, slečna Měřinská neméně. Že sňatek s doktorem Javorníkem rozpadl se v niveč, bylo nad obecnou pochybnosť, a nemohlo býti na škodu ani čekancům ženitby ani rodinám, dospělými dceruškami požehnaným, se Záhořanskými blíže se seznamovati. Pana Hajného a slečny Mély neušly tyto tajné popudy, ač pro společenský blahomrav nejvýše žertem jen někdy vyplývaly na povrch; vdovec sám, nevěda ani proč, jimi potají se znepokojoval; slečna Mély však celkem byla ráda návštěvám těm, poněvadž jimi zimní jednotvárnosť se oživovala a opestřovala a myšlénková výměna s lidmi šťastnými a spokojenými v ní i starou paní blahodárně účinkovala.

Nejvíce bručíval pan Borovec do knírů. Viděti svobodné pány, jak zbožňovaný jeho ideál dvorně obletují, jak ze společenské žíly své před ní svou nejlepší pouštějí krev a v zdánlivé její přízni se ohřívají, bylo proň trhati šípek holýma rukama. Náš věčný ženich se nesmlčel se svými strastmi faráři Drahokoupilovi, ten však žárlivosť jeho obracel v posměšek.

»Tobě je hej!« filosofoval pan Račte pro sebe; »ty máš své zlaté hodinky v kapse, ale já nemám Mély na Vražně!«

Pan Hajný čím dále tím důtklivěji strádal duševním nepokojem. Dvoření se svobodných pánů slečně Mély nebylo mu milo, ale byl by je ještě unesl; více hnětla jej myšlénka na nešťastného doktora. Nebylo ani jinak lze, nežli že když přemítal o budoucnosti své a dítek svých, nemohl se ubrániti přesvědčení, že nikdo jiný jako Mély

by nemohl nebožku ženu jeho dětem nahraditi. Pomyšlení to nezdálo se mu příliš smělým; bylať Mély nyní svobodna, paní nad srdcem i rukou svou, a souvisela těsně s celou jeho domácností. Co řekl by k tomu doktor? Nebyla-li by to zrada nad starým přátelstvím? Jsa kupcem měl továrník živý a účinný cit sobectví v sobě; ale ten jej tenkráte ledabylo nepřenášel přes přátelství k doktorovi. Cit povinnosti otcovské a přátelství rozehříval se v něm k trapnému boji. Věděl ovšem, že láska doktorova bez naděje jest, ale přes to myšlénky na zradu nemohl se zbaviti naprosto. K tomu přistupovaly ještě jiné věci nemálo důležité, jež v nitru jeho nepokoj rozdmychovaly.

Navštěvujíc jej ob čas ve dvorci s dětmi stará paní jala se zcela vážně s ním myšlénku na rozloučení rozbírati.

»Myslím, milý synu,« bylo jádrem jejích výwodů, »že jsem z lásky k tobě a z ohledů na útlý věk Prokůpkův učinila veliký a pro mne bolestný ústupek dobrému tónu, že jsme s Mély přes zimu v Záhořanech uvázly. Tak zůstati nemůže. Musíš se spřáteliti s myšlénkou, že s Mély a dětmi na léto se odstěhuji. Sama bez Mély nejsem s tu těžkou úlohu, a přiznávám se ti, že Mély mi nenahraditelna. Leč tys vdovec a ona svobodna, a já i ty a všickni my jsme jí nekonečnými díky zavázáni. Nutno jest rozloučiti se a náležitě na to se připraviti.«

Pan Hajný by byl věděl radu, ale ostýchal se z úcty k tchyni své jakož i z úcty k památce své zesnulé ženy v tento ještě nepříhodný čas jí jen pozdáleči napověděti. Nebylo na jiném nežli spokojiti se s míněním staré paní, třeba věděl, že čekají naň dnové strastného bezpokojí.

Aby se povyrazil, zajel si na Vražno. Bylo to v únoru, v neděli odpoledne. Nebe bylo zataženo, sníh scházel

a nebylo daleko do deště. Vraženský uvedl jej do parádního pokoje, kde přisedli ke stolu, a nabídl mu doutník. Parádní pokoj pana Borovce v ničem se nepozměnil. Kytice, pana Račte divadelní triumf, posud stojí na stolku před oknem mezi záclonami. Jest ovšem uschlá na padrť, ale proto přece stala se úvodem k hovoru slečně i panu Račte a všem našim přátelům jaksi osudnému.

Pan Borovec zaplál ohněm řečnickým. Jeť na tom provésti po tolikáté a tolikáté při, v niž běží o nejdražší klénot, jejž má na světě, o slečnu Mély.

»Drahý příteli!« začínal zcela podle Quintiliana. »Nejdražší příteli! Žádný syn nemůže se tatíkovi svému tak upřímně a beze vší falše svěřiti, jako já se svěřuji vám, ačkoli jste mladší nežli já. Hned od prvního pohledu bylo srdce mé plno slečny Mély. Ani celá bibliotéka nevyslovi, co jsem zkusil pro ni, když začínala si s doktorem. Nebyl jsem jí protivný; naopak prokázala mi pozornosti, význačné pozornosti, jež v pravdě krmily naději mou. Zde podívejte se na tu kytici. Ona mne jí vyznamenala veřejně a měla ji darem od doktora! Ale musil jsem mladému, sličnému větroplachu z cesty se uhnouti a ještě nad to mnohé příkoří překousnouti. Leč co tam, to tam; o to hlavu nelam! Přetrpěno, odbyto, zapomenuto. Známosť s doktorem, námluvy jeho se zhatily; jest po nich. Však račte to sám nejlépe věděti. Slečna Mély jest svobodna, jest na zadanou a jest ještě moudřejší z vlastní zkušenosti. Lidé si ovšem špitají, že vy si ji račte vzíti. Ale já tomu nevěřím, já vím, že zůstanete věren tomu našemu jarnímu sluníčku, jež chuďátko tak záhy se schovalo na suchotínský hřbitov. Vždyť druhé takové ženušky neračte najíti, kdybyste schodil šířinu světa. Ó, slečna Mély! Když ji tak vidím ve vašem domě! Která ženská na světě by se tak obětovala jako ona? Jen se podívejme, jak ona se stará

o starou paní, a račte věděti, že staré dámy nejsou nejroztomilejší; jak po mateřsku pěkně zachází s dětičkami. Jaroušek, ten by se ani nepustil její sukně a samou láskou by ji snědl; Bůh mně odpusť, ale ani vlastní matičky neměl asi tak rád! A s Prokůpkem jak se piplá! To nemluvňátko z daleka ji zná a usmívá se na ni. Věru, tygří srdce musilo by se rozplakati, když vidí, jak je dobra, laskava, trpěliva, a jak jí při všem všecko od ruky jde jako vítr v poli. Ó, já mám smysl pro takové ctnosti, já to umím uvážiti a oceniti; na rukou bych ji nosil, paty bych jí líbal, kdyby byla mojí! A při tom všem, jak vám vede domácnosť! Vždyť co je oko v hlavě, to jest ona ve vašem domě. Všecko chodí jako na drátku, jako chodívalo prve za nebožky paní. Ó, nejdražší příteli, račte mi pomoci k tomu klénotu, k tomu drahokamu, abych si jej mohl zasaditi do Vražna. Na mou věrnou duši, já nehledím na to, co do domu přinese: kdyby byla bez groše, tak bych ji chtěl, jako nyní ji chci. Ó, drahý příteli! Učiňte něco pro mne, budu vám do smrti dlužníkem, služebníkem, otrokem. Předneste jí mou žádosť, mou jedinou horoucí prosbu; vypište jí, kdo je Borovec, jaký jest. Vždyť račte znáti mé poměry, víte, že si stojím dobře, třeba nebyl Demidovem, a že mohu se svědomím zcela pokojným založiti štěstí rodinné. I má povaha, Bohu díky, je mladá a veselá. Celý boží čas ani nezabručím, a v náručí mém by mohla spáti jako děcko na klíně matčině. Ó, viďte, že z dobrého přátelství mi tu službičku prokážete?«

Pan Račte se odmlčel a čekal na odpověď. Ale bylo mu chvíli na ni čekati, neboť pan Hajný se velmi povážlivě zamyslil. Za řeči Borovcovy uložila se v něm nerozhodnosť a uzrálo rozhodnutí. Co Vraženský viděl na Mělý, bylo všecko pravda, nic nebylo přebarveno, a on, jenž život svůj kolem ní trávil, se ostýchal po těch pokladech jistou rukou sáhnouti. A osiřelé dítky

jeho! Kde na světě by se jim dohledal lepší a šlechetnější matky, nežli jest Mély?! A pak: Mély nemohl přece jinak k rodině své připoutati nežli jako manželku. Myšlénka na doktora vybledla v něm v prázdný fantom.

»Odpusťte, drahý příteli, že vás vytrhuji,« ozýval se pan Račte; »ale vy mlčíte k prosbám mým!«

Pan Hajný sebou trhl a vmyslil se znova praktickým duchem svým v situaci. Odpovědi nebylo se vyhnouti a dobrého toho muže nemohl ledajaks odbyti. Bylo tu třeba přímosti a ráznosti. Leč prozatím srovnal si na zkoušku odpověď chlácholivou.

»Milý příteli,« odvětil, »rád bych se vám odvděčil za upřímnost a lásku ke mně a k mému domu, a pak nebožka Marie vždycky vás ráda viděla. Ale nezapomínejte, že jsme posud v smutečném roce. Jsem posud po té ráně omráčen, strnulý; jak mohu vám býti za takových okolností námluvčím? A pak, upřímnost za upřímnost, každý se musí předem starati o svůj užitek. Že mi Mély dítky tak výborně obstarává, jest mi s prospěchem neocenitelným; proti sobě bych byl, kdybych ji od nich někomu jinému vábil. A co v ní mám, sám jste vy mně právě ukázal.«

»Vy tedy ráčíte sám na slečnu Mély mysliti?« obracel pan Račte všecek udiven a polekán.

»Do dneška nerozhodl jsem se. Ale vy sám ukázal jste mi cestu ze zmatku k novému, spořádanému životu, jehož se dožadovati přece právo mám.«

»Již vidím,« naříkal pan Borovec, »že mne nějaká jedem kalená bába hned v mládí začarovala. Štěstí v lásce mi nesvědčí a nesvědčí, a kdybych se roztrhal. A nebožka paní, neobrátí-li se v hrobě, vezmete-li sobě slečnu Mély, drahou její přítelkyni?«

»Neobrátí. Spíše požehná mi, že jsem se tak dobře o děti její postaral.«

»A co říká tomu slečna?«

»Neví o ničem. Co svým časem řekne, Bůh milý ví. Řekne-li však ne, buďte ubezpečen, že nesnížím se ji přinucovati. Pak dojde, příteli, na vás, pak hotov budu ke službě, za niž mne žádáte. Myslím, že můžete se spokojiti.«

»Všecko je med za sklem! Bůh to změň; já to nezměním.«

»Ale domu mému se vyhýbati nebudete? Bylo by to nápadno, že právě po tom, co jsem já u vás byl. Také doufám, že co jsme si pověděli, zůstane mezi námi?«

Nerad podával mu pan Račte ruku; ale podal ji.

»A zeptáte se jí, až dojde smutek?«

»Dříve žádným způsobem.«

XVI.

Od těch dob, co roztrhl okovy své nerozhodnosti před Borovcem, byl pan Hajný všecek pozměněn. Ač si dával všecku práci, by rozruch nitra svého před domácími ukryl, neušla přece ta pozměna zpytavému oku slečny Mély. Nepokojila se opravdově a trnula před dalším svým osudem, jenž z daleka hrnul se jí v ústrety a před nímž na žádnou stranu neviděla vyhnutí. Trpný stav její stával se jí mučírnou, a zaplesala v duchu, když začátkem června odjížděli z Čerstvého vzduchu do Plzně, kde pan Hajný koupil pro tchyni svou malý slušný dům se zahradou. Kupec paní a dítky tam doprovázel, a když se loučil, jevil zvláštní pohnutí. Zejména když Mély s Bohem dával, bledl i rděl se střídavě, a Mély tušila, že ta ruka, jež pravici její tiskla a se

chvěla, napovídá, co ústa za nedlouhý čas zřejmě dopovědí. Ó, kéž by se byla klamala!

Vdovec žil opět svému průmyslu v Záhořanech a tajného úmyslu s Mély nikomu nepronesl, ani k doktorovi. Pan Borovec, ač takto rád povídal, zůstal přece mužem od slova. Mlčel a čekal, jak věc dopadne, doufaje přece, že radostná hodinka mu snad jednou zacinká. Ob čas dojíždíval pan Hajný do Plzně, by podíval se na děti, nezdržel se však nikdy déle a nikdy nevybočil naproti paním ze zdvořilé a uctivé své odměřenosti. Teprve několik neděl po tom, co slavili výroční den zesnutí Mariina, vykonal s paní tchyní delší poradu a poprosil hned potom slečnu Mély o soukromou rozmluvu. V dívce se srdce úzkostí stáhlo a dech zatajil. Nemohla odepříti.

Pan Hajný byl na oko pokojný, a jen zpočátku selhával mu poněkud hlas. Nyní, když šlo o jeho zájem, ukázala se praktická jeho povaha zřejměji, nežli když mluviti chtěl za doktora. Bylť pravý učeň nebožtíka pana Vavřince. Rozmluvu svou opřel předem o dítky své, a řeč jeho prohřáta byla vřelostí v pravdě srdečnou, když vylíčil city vděčnosti, jež k Mély chová za vzácnou a těžkou oběť, které se z lásky k nebožce Marii pro děti jeho podjala. Hned však potom namířil pevně a jistě na svůj cíl.

»Matinka,« vykládal, »jest stará, churavá, strastmi sklíčena a žití jejího jest na mále. Kdyby zemřela, nemohu přece, Mély, na vás žádati, abyste sama vzala si dítky na starosť, abyste všecken život svůj jim obětovala a pro nebožku Marii zříkala se všeho dalšího blaha svého života. Kdybych toho se na vás doprošoval, nebylo by v jednání mém ani rozvahy řádné, ani svědomí, ani citu, nehledě ani k tomu, že otcovskou mou povinností jest spolu působiti při výchově mých dítek. Ano,

kdybyste se byla za doktora provdala, třeba bych se nerozpakoval, ale jak nyní se věci mají, voliti jest mi cestu jinou.«

Odmlčel se, a když dívka nic nepřipomínala, pokračoval:

»Když jsem se před lety svěřil dobrodinci a pěstounu svému, nebožtíku strýci Vavřinci, že Marii bych rád pojal za manželku, šel se do Prahy na budoucí nevěstu podívat. U Hostků spatřil také vás, Mély, a když se vrátil, pravil ke mně ten muž praktický, prohlédavý a nikoliv beze srdce: Nemám nic proti tvé volbě, ale raději bych byl viděl, kdybysi byl volil tu druhou slečnu. Tím myslil vás, Mély. K tomu připojil, že zdravá žena stojí za dukáty. Manželstvo naše s Marií nemohlo býti šťastnější. Na druhou propověď strýcovu vzpomínal jsem teprve, když Marie churavěla; na první, o vás, Mély, když jsem viděl, jak se za děti mé tak krásně obětujete. Pravda: miloval jsem Marii prvním a nejprudším ohněm srdce svého a nikdy, nikdy na ni nezapomenu; ale děti mé potřebují matky, dobré, laskavé a obětovné a především rozumné, a jsem jist, že lepší nad vás, Mély, jim najíti nemohu, a kdybych se rozhledal. Také jinak vás jim zachrániti nemohu, nežli podaří-li se mně, vyprositi na vás slib manželský. Plýtvati slovy a prosbami před vámi, bylo by, Mély, povahy vaší nedůstojno, končím krátce a upřímně jako počestný muž a přítel váš; oblažte mne, oblažte děti mé, posvěťte nejpěknější obětí památku Mariinu: dejte mi ruku svou a srdce.«

Po chvíli odpověděla slečna více mrtva nežli živa:

»Z útlocitu jste se o Jaroslavovi jen mimochodem zmínil. A přece stojí mezi námi a jest k tomu přítel váš.«

»Rozvážil jsem to na vše strany. Vy-li jste jej zavrhla, nevidím překážek.«

»Trváte tedy na své žádosti?«

»Trvám, Mély.«

»Až přijedete opět do Plzně, prosím, přijďte pro odpověď.«

»Přijdu, Mély.«

Pan Hajný odjel. Večer radila se slečna se starou paní, jíž se se vším svěřila. Tato ji objala a laskavě k ní pravila:

»Můj zlatý Meloušku! Hajný k vám pronesl jen dávné a srdečné přání mé, jež zdráhala jsem se vám projeviti, byste zcela svobodně jednati mohla. Svolíte-li, budeme bohdá všichni opět šťastni; pakli nesvolíte, my dvě při sobě setrváme a dětí tak snadno nevydáme. Směla-li bych dříve znáti odpověď, jíž dáte Hajnému?«

»Svolím.« povzdechla Mély a slzy jí zatopily oči.

Stará paní jí čelo zulíbala.

Téhož dne měla Mély zlou noc.

Večer, když stará paní a děti usnuly a všechen denní ruch se v domě uložil, seděla zamyšlena při okně svého pokoje hledíc strnule před sebe a majíc ruce na klíně semknuty. Venku byla větší tma než obyčejně, obloha zatažena a sypal se dolů teplý deštík šelestě příjemně v listí stromovém. Okno bylo otevřeno. Takové noci mívala druhdy Mély ráda; dnes nevěděla hrubě, co děje se mimo ni. A co v ní se dělo, bylo pusto a smutno. Mrákota, děsná a tupá, hrnula se na ni a připadalo jí, že zpovolna mimoděk propadává se hloub a hloub ze živého denního světla v nekonečnou mrtvou tmu, marně volajíc na všecky strany o pomoc. A jedva se vytrhla z jednoho přeludu, druhý hodil na ni čarodějnou síť: připadala si opět s láskou svou, že jest motýl otakárek, jenž nevčasně opustiv teplou ochrannou kuklu úchvatem prudkého větru pohozen jest do prosincové metelice v pospas kruté nehodě. Ano, ta láska k Jaroslavovi více než rok tlumená, dušená, utlačovaná, rozrušila bránu srdce, jež se před ní uzavírala, a volala:

zde jsem, učiň mi po právu, nezrazuj, neodháněj, nezatracuj mne, ty nemilosrdná duše! A ta duše neměla síly, neměla vůle, byla jen bezvolný stín jiného zaniklého stínu v hlubinách země. Slib, umírající přítelkyni složený, umrtvil sílu její, rozrušil vůli, bytost živou a činnou snížil v stín mdlobou schvácený, trpný. Kdo sejme kletbu toho slibu s ní? Ticho hluché a němé kolkolem, nikde odpovědi, nikde rady.

Slečna Mély rozpomínala se dopodrobna na dějiny své lásky, kdy klíčila i kvetla i kdy vadla. Nebylo tomu dlouho, co jí pan Hajný v polích řekl: on vás posud upřímně miluje; vina jeho daleko nerovná se pokutě, jíž jste mu vyměřila; odsouzen byl vámi neslyšán! Týž muž se ho ujímal, jenž dnes žádal o srdce její a ruku, týž muž, jenž když mu namítla, že Jaroslav stojí mezi nimi, pokojně odvětil, že to rozvážil, a že nevidí v tom překážek. Kdo jest ten muž? Praktický kupec, jenž dětem svým hledá ženu dobrou, především rozumnou. V pravdě kupecký výpočet! A přece lepší jest než ona. On nechtěl Jaroslava zraditi, on zaň se chtěl přimlouvati. Vždyť pravil, kdybyste se byla za Jaroslava provdala, pak bych vám oběma svěřil děti, pak bych se neženil, ale takto jdu za otcovskou povinností. On vlastně nezrazuje přítele, ale ona zradila svou lásku, ona ji zrazuje. Vždyť Jaroslav ji posud upřímně miluje a ona — miluje jej též, více nežli jindy; více, nekonečně více od dnešního dne! A staré paní pověděla již, že svoluje k sňatku s Hajným, a Hajnému musí také tak říci, vždyť vázána slibem, daným ze slabosti přítelkyni, snad v žádosti nepříčetné.

»Čím to jsem?« tázala se přísně sama sebe.

»Slabou ženou, hodnou, aby byla odklizena. Nic více,« odpověděla si tvrdě. »Co tě čeká, není nespravedlivo.«

Sžíravá bolest projela jí nevídanou silou útroby. Zmateně, vyjeveně, divoce rozhlížela se po pokoji. Snad hledala, odkud by jí zasvitla nějaká potěcha, snad hledala, neleží-li někde nějaký nůž, spasitel z bídy. A když tak ty oči po pokoji se točily, utkvěly na jednom místě na stěně proti oknu. Visel tam obraz bolestné Panny Marie. Slečna rozběhla se k němu, ale nohy jí službu vypovídaly. Podél stěn, chytajíc se nábytku, dovlekla se až pod obraz, sklesla před ním na kolena, sepjala křečovitě ruce, zalomila jima a pomodlila se nahlas, s ostrým přízvukem rozbujnělé zoufalosti:

»Matko Ježíše Krista! Smiluj se nade mnou!«

To byla všecka její modlitba. Po ní svalila se zvolna na podlahu, přitiskla hlavu k ní a štkala; nejprve rychle po sobě a hlasitě; pak řidčeji, volněji, slaběji, až usnula na podlaze.

Bylo již daleko přes půl noc, když sen ji pojal, a byly právě dvě hodiny, když z něho se protrhla. Vstala a rozhlížela se; vzpamatovala se. Uhasila lampu, zavřela okno a vyhledala lože své. Usnula opět za nedlouho, ale nebyl to spánek pokojný a sílivý. Sen za snem probíhaly hlavou její, druh druha trapnější a hroznější. Když ráno se zbudila, na jeden nejživější asi z ostatních dobře se rozpomínala. Zdálo se jí, že za větrné noci ocitla se samojediná na suchotínském hřbitově. Slyšela hukot větru a jak tabulky o železné kříže klepaly. A když se na zem podívala, plazilo se kolem ní hejno hadů, ještěrek a štírův a ona nevidouc jiného útulku vyšplhala se na jeden selský pomník a chytila se studeného železného kříže na něm. A tu vzala se najednou vedle ní nebožka Maruše, rostla k ní do výšky a pojavši ji za ruku jednou rukou, druhou ukazovala jí někam na horu. Slečna Mély napínala zraky seč byla, ale nic v těch místech neviděla nežli mlhu nebo dým, v chumáčích přes sebe se hrnoucí. Ale něco za těmi

chumáči bylo, co mohla rozeznati. Předmět ten měl tmavou černou barvu, ale obrysy jeho splývaly s dýmem. Konečně, když chvíli se dívala, rozsvětlovalo se nahoře a poznala kněžskou postavu. Nebyla jí cizí, znala ji, nyní sešla jí i mlha s tváře. Poznala kněze; byl to farář Drahokoupil.

Tím končil sen.

Životní síly slečny Mély se spánkem přece osvěžily. Když jala se z rána znova o své situaci přemýšleti, připadlo jí, že vlastně Hajnému slovo k sňatku ještě nedala, a že nežli o ně se hlásiti bude, možna jest změna. Ale jak tu změnu přivoditi, když duše slibem jest svázána! Včerejší sen vstoupil jí znova na mysl a opanoval ji všecku. Spatřovala v něm ponuk k činu, z něhož ne-li spása aspoň úleva by mohla vzejíti. Hned ráno sedla si ke stolku a napsala Drahokoupilovi nejsnažnější prosbu, by ji bez odkladu za veledůležitou událostí v Plzni navštívil. Zimničně napjata čekala faráře neb odpis. Teprve čtvrtého dne došlo psaní, nenapsané rukou farářovou. Podepsán byl na něm kněz Matěj Rmen — toho času zástupce Drahokoupilův v Suchotíně. Psal, aby odpustila, že její dopis rozevřel, domnívaje se, že jde o nějaký náboženský výkon stranu nebožky paní Hajné. Pan farář že, bohužel, osobně do Plzně přijíti nemůže, poněvadž se velmi povážlivě na horečku rozstonal, tak že sám pan doktor Netušil velice jest oň starostliv. Také prý není dobře při paměti a jest prý ke všemu netečným, že s ním ani obsah jejího psaní sděliti nemůže. Bude-li mu lépe, že svým časem se žádostí její jej obeznámí.

Slečna Mély zalomila rukama a pohlédnuvši oknem k nebesům pomodlila se pokojně a odevzdaně:

»Staň se vůle tvá, Bože! Tvá jsem za živa i za mrtva!«

XVII.

Bylo dopoledne téhož dne, co slečna Mély dostala Rmenův odpis. Před suchotínskou farou zastavil se kočár ze Záhořan. Sestupovali z něho pánové Hajný a doktor Netušil a vypadali oba velmi vážně a starostliví. Z fary v ústrety jim vycházel kněz Rmen, podle všeho nový vysvěcenec, a mlčky jim podával ruku.

»Nuže jak, velebníčku?« otazoval se lékař.

»Po vaší radě, pane doktore, napsal jsem všecko, co jsem mu vyrozuměl.«

I vyňal z náprsní kapsy lístek, tužkou popsaný, a podal jej doktorovi. Tento nastavil lístek tak, aby i pan Hajný do něho viděl, a četl hlasitě: »Slib — nebožka paní Hajná — pro děti — slib — umírala — já tam byl — zpovídal jsem — byla tu — nechoďte sem — já rozvážu — pro děti — už jde — u okna — nebožka paní — Bože, Bože — slib — slib.«

»Pozorně-li jste naslouchal, velebný pane?« znova se tázal doktor.

»Pozorně. Jiných slov jsem v té záležitosti nezaslechl; leč opakovala se vícekrát.«

»Pojďme k nemocnému, zcela bez šumotu. Vy, velebníčku, postavte se před něho.«

Všichni tři vstoupili do pokoje, kde v rohu, hlavu ledem obloženu maje, na loži strádal nemocný Drahokoupil. Měl oči přimhouřeny a ležel tiše, bez pohybu. Pánové usedli k oknu.

»Spí-li?« tázal se doktor.

»Nezdá se,« odvětil polo nahlas Rmen.

»Čekejme.«

Nemocný sebou pohnul a prsty na jeho rukou se rozhýbaly. Pak zvedal ruce a dělal jimi ve vzduchu posunky. Za chvíli žalostně sténal. Pak začal blaboliti jednotlivá slova, ale nebylo jim rozuměti. Konečně mluvil srozumitelněji: »Vidíte ji tu — tu.«

»Vidí opět nebožku paní,« zašeptal lékař k panu Hajnému.

»Mély, Mély — slib — vynu . . .«

»Přece,« pravil doktor lakonicky. »Račte se mnou trochu ven, pane Hajný.«

Vyšli z fary a stanuli. Pan Hajný se zadíval na hřbitov.

»Pojďte do zahrady,« navrhoval doktor Netušil; »my lékaři hřbitovům nepřejeme.«

Zašli do zahrady a procházeli se řadou švestkových stromů.

Doktor vyňal znova Rmenův lístek a připsal poslední slova farářova. Poslední si doplnil na »vynucen« nebo »vynutila«.

»Je to smutný protokol, příteli, ale obsažný,« jal se rozmlouvati. »Srovnám-li jednotlivá slova v logický pořad, stává se domněnka, již jsem vám cestou přednesl, jasnou skutečností; a srovnám-li opět skutečnost tu s novinou, již jste mně dnes pověděl, že žádal jste slečny Mély o ruku a ona vám ani slovíčkem neodporovala, a se psaním staré paní, že svoluje, myslím, že třeba, ano nutno, abychom vážně o věci porozprávěli.«

»Jsem velmi znepokojen, vážený příteli,« podotkl pan Hajný.

»Jest příčina k tomu. Drahokoupil nadarmo vaši nebožku paní před sebou nevidí. Přeludy jeho souvisí se skutečností; toho mám přesvědčení. Hleďte, co vypovídá, ovšem tak, jak choroba jeho dopouští: Vaše ne-

božka paní z lásky k dětem svým, aby měly po její smrti dobrou matku, vynutila na slečně Mély, nota bene na smrtelném loži, slib, že si vás vezme za manžela. Ale když měla na věčnost odejíti, hnětlo ji svědomí, nahlédla, že těžkého hříchu se dopouští, a vyzpovídala se faráři a vyžádala na něm, aby ten slib rozvázal. Tu vidím mezeru, ale dá se doplniti. Farář nevěděl o tom, že žádal jste za ruku její a snad nebožce paní slíbil, uvidí-li, že slečna Mély nebéře si vás z náklonnosti, nýbrž ze slibu na ní vynuceného, že slib ten rozváže. Proto také až posud jednal správně; čas rozvázati slib nebyl ještě tu, a nyní, když nadešel, není k tomu schopný a snad ani nebude. Bojím se oň do pravdy; bude zvláštností, ozdraví-li.«

»Ale vezměme věc prakticky, doktore,« namítal pan Hajný. »Poměr mezi Mély a doktorem nadobro se rozpadl. Vím to z úst samé Mély. Mély jest svobodna a u věku, v němž nutno jí zaopatřiti se pro budoucnosť. Nechci si lichotiti, ale myslím, že nad partii se mnou nemůže býti pro ni výhodnější.«

»Mély jest charakter,« odpovídal doktor pokojně. »Dlouho nemilovala, a když milovala, milovala jednou pro vždy, a doktor Javorník sedí jí hluboko v srdci. Znám, příteli, ze své praxe ženy, všední i vzácné; Mély je ze vzácných, a takovým státi se všedními rovná se k smrti. A kdyby si vás vzala, jednala by jako všední žena. Ostatně mám podezření na vaši nebožku paní, že bezúhonně nešla za svým cílem. Zdá se mi všecko, že sama mocným svým vlivem v Mély působila, aby roztrhla ji s doktorem, aby Mély přišla o svou lásku, aby ji měla svobodnou a učinila si ji bezvolným nástrojem pro svůj účel.«

»Pane doktore, trpce se mne dotýkáte,« ozval se rázně pan Hajný. »Památka ženy mé jest mi svata; nešlechetnosti takové nebyla schopna.«

Doktor Netušil pokrčil rameny a chvilku rozmýšlel.

»Pomysleme, příteli, na její stav, pomysleme, že brala za jisté, že umře, a že byla starostlivou matkou, a pak kdo ví, neměla-li subjektivní přesvědčení, že Mély s Javorníkem nebude šťastna, a že po boku vašem kyne jí lepší a jistější budoucnosť. Ostatně farář asi všecko ví, on by mohl mluviti. Jest osudno pro Mély i vás, že mluviti nemůže.«

Pan Hajný se rozpomínal o tom, jak jeho paní o doktorovi Javorníkovi soudila, a jsa spravedliv, musil skoro doktorovi dáti za pravdu a v duchu pokořiti se jeho bystrovtipu a znalosti lidského srdce.

Doktor Netušil jej z myšlének vytrhl.

»Nemudrujme, milý příteli, do modra,« pokračoval; »postavme se pokojně při skutečnosti. Co nyní činiti? Nejezděte žádným způsobem k Mély o slovo, dokud záhada, tak podivným způsobem probuzená, řádně se nevysvětlí. Také pozvete k sobě doktora Javorníka, ať jedná s námi společně. Snad i on sám přivede nás na dobrou stopu, to jest, jestli mu posud na Mély záleží.«

»Miluje ji posud.«

»A vy jste si ji chtěl vzíti za ženu?«

»Jste krutý soudce, příteli.«

»Já ze své strany,« zamlouval tu poznámku doktor, »přičiním se zuby nehty, aby Drahokoupil byl zdráv. Všechen prázdný čas svůj věnuji jemu. Jiného již pro vás všecky učiniti nemohu.«

»Zachovám se, jak umluveno,« slíbil pan Hajný, ruku lékaři tiskna.

»Každý povinnosť svou, příteli, a bude bohdá dobře,« přisvědčil bodrý Netušil.

Vyšli ze zahrady. Pan Hajný odjel a doktor Netušil zůstal v Suchotíně. Nemocného faráře ošetřoval jako

své oko a pro jistotu pozval si některé lékaře z okolí, v jejichž zkušenosť a vědu věřil. S malou pozměnou usnešeno mezi nimi setrvati při jeho léčbě, a štěstí jim přálo. Drahokoupila odtrhli od kraje hrobového.

Doktor Javorník zůstal na Čerstvém vzduchu, čekaje netrpělivě, až jak Drahokoupil při Mély pořídí. Farář se u slečny opověděl, a když mohl se vydati na cesty, odjížděl, požehnán doktorem i panem Hajným, do Plzně. Vzal na se úlohu dvojí, rozvázati těžký její slib a navrátiti ji opět doktoru Javorníkovi; ostatně jedna úloha sahala ústrojně do druhé. Náležitě se připraviv přistoupil k svému dílu. Když mu Mély hned ze začátku svěřila, že nikoliv z nějaké náklonnosti, nýbrž zhola jen ze slibu, Maruši daného, hotova byla ruku panu Hajnému pro vezdejší pouť podati, sňal s ní slib, jenž stál ji tolik slz a bolestí, vypravuje dopodrobna všecko, jak měl uloženo z úst nebožky paní Hajné.

»Buď jí odpuštěno, v čem hřešila,« zvolala Mély rozplývajíc se radostnými slzami; »na konec přece jí jen šlo o blaho mé, třeba pobloudila na cestách svých!«

Když pak farář se odvážil jménem doktorovým na srdce její zaklepati, mlčela a povážlivě kroutila hlavou. V dívce, strastmi zkušené, pozdvihl se tuhý boj, s jehož rozhodnutím nechtěla se ukvapiti. Farář doléhal na určitou odpověď omlouvaje se tím, že poslání jeho, kdyby nepoznal i v té věci smýšlení její, zůstalo by kusým, a že domnívá se za službu svou hodným býti, aby nepropustila jej s neplnou pořízenou.

Slečna odvětila:

»Byla bych nevděčnicí, kdybych jen tím se vám odsluhovala; dík můj musí dokazovati celý můj život. Abyste však i v té věci viděl mou k vám ochotu a vůli, vyřiďte doktorovi, by sám ke mně přišel.«

»Pro odpuštění a smíření?«

»Snad.«

Farář se spokojil.

Doktor dostavil se jako po páře. Po dlouhém čase, pro vzácné štěstí zmrhaném, milenci opět se setkali. Když poprvé sebe lícem v líc spatřili, sčítal druh s druha písmo utrpení, jež žalosť do rysů jich tváří vepsala. Ani on ani ona nebyli se slovo, duše jich se rozlítostnila a na oba připadla měkkosť, jež klidné rozumného pohovoru naprosto nepřipouštěla. Chvíli stáli mlčky proti sobě. Doktor se vzmužil. Sepjal ruce jako k modlitbě a promluvil hlasem, jenž čarodějným omamem obestřel duši dívčinu:

»Mély! Život nebo smrt?«

Mély svezla se bezděčně do křesla, při němž stála, a vypukla v pláč. Upokojivši se odvětila:

»Jsem žena!«

»Žena jest úrodným a svatým pramenem života, Mély; živé přírody plodem nejskvostnějším. Mély, dej mi život!«

»A dám-li jej?«

»Vyrvu si srdce z prsou, vyrobím z něho korunu a postavím ji na tvé čelo, tak jako tys druhdy vavřínem ověnčila čelo mé na Čerstvém vzduchu. Mély, tvá duše se mi otevírá dokořán, z očí tvých svítí ten starý lahodný úsměv a zove mne k srdci tvému. Ó, duše mého ducha, tys má, má, na věky má!«

A doktor v šílené radosti přiskočil k dívce, zdvihl ji silnými rameny vzhůru, jakoby ji celému světu ukazoval, a vzhlédna k nebi volal:

»Díky tobě, Pane Bože, za ni.«

* * *

V Suchotíně byla opět hromada kočárův a lidí v kostele a na hřbitově jakoby máku rozsypal. Koně při kočárech měli barevné stužky, z kostela zaznívala veselá

hudba a mezi vesničany bylo plno řečí, že takový párek, jako ten doktor z Prahy a slečna z Čerstvého vzduchu, se ani za dvacet masopustů takhle neshledá. Varhany dohrály a z kostela zazvučely hlučné intrády. Lid se hrnul ze chrámu a z prvních byli muzikanti, již doleji při rybníčku se seřadili, a když svatebníci do kočárů sedali, svůj kopuletý oblíbený pochod spustili. První kočár zaujali noví manželé: doktor a Mély, a proti nim seděl Jaroušek a služebná s Prokůpkem. Byla to zvláštnosť, ale pěkná zvláštnosť, neboť každému se líbila. A manželé naši nevezli dítek jen na Čerstvý vzduch, ale odvezli si je i do Prahy.

V jednom ze zadnějších kočárů seděl pan Račte. On jediný byl dnes na svatbu příliš vážný. Při hostině sice rozveselil se poněkud a pronesl dosti obstojný přípitek, ale v noci vytratil se z prvních domů. Měl dnes doma ještě funkci. Zavřel dvéře do síně vedoucí a osvětlil všecky pokoje. Pak v slavném průvodu se svým Imamem odebral se do parádního pokoje přímo ke kytici, slečnou Mély mu darované. Vyňal ji opatrně z vázy a šel s ní ke kamnům, kde měl již připraveny papíry. Byly to pomačkané a opotřebované úlohy jeho z Meče a Dýky a z Kopyta. Zapálil o svíci papíry a do veselého plamenů reje uvrhl slečninu kytici. Pak díval se vážně, jak rozsypávala se v prach a popel. Když poslední jiskřička dohasla, obrátil se k svému Imamovi a pravil:

»Jest po všem, milý brachu! Odpočiňme v pokoji.«

Téhož roku, před adventem, stali se Tureček a Gábinka svoji.

OBSAH.

A. V. ŠMILOVSKÉHO

SPISY VÝPRAVNÉ.

ÚHRNNÉ VYDÁNÍ.

SVAZEK X.

MARTIN OLIVA. — KMOTR ROZUMEC.

V PRAZE.
KNIHTISKÁRNA F. ŠIMÁČEK, NAKLADATEL.
1896.

MARTIN OLIVA.

TRAGEDIE ZE VSI.

Budu vám vypravovati o životě a osudech českého rolníka, Martina Olivy ze Štěpánova, jež duši moji zvláštní silou dojaly, když jsem o nich poprvé slyšel při rachotu rychlíku na cestách svých po krajích pošumavských.

Náhoda, tenkráte s vlídnou tváří, svedla mne s jedním ze starých známých, se sudím Hlavou, právníkem to nejen nevšedním, poněvadž pro své povolání zaníceným, nýbrž i pravým demokratem a lidomilem, jehož povahu mimo to krášlil zdravý krasocit. Byla tehdáž cesta má věru půvabná!

Bílá záře měsíce svítila nám líbezně do koupé, kola drnčela a kopyta koní chutě tepala tvrdou, žulovou silnici; šumavské vrchy s těmi jemnými konturami svými, větším dílem lesy porostlé, mile střídaly se se zelenými údolími a planinkami a k tomu ke všemu byl dnes Hlava od řeči a rozhovořil se upřímně v prostém a jadrném svém slohu.

Příčinu k vypravování zavdala vesnice, kterou nám právě jeti bylo.

»To je Štěpánov,« odpovídal Hlava na mou otázku »Náležela druhdy do soudního mého okresu, a stal se tu asi před šesti lety případ, jaký člověku vryje se v pamět a otřásá duší. Byla to pravá tragedie ze vsi.«

Vypravování Hlavovo uvázlo mi v duši a nedalo mně pokoje. I vrátil jsem se úmyslně po několika nedělích do té krajiny, abych důkladně poznal jeviště a seznal některé osobnosti, jimž úloha v kuse byla přidělena.

Tak poznal jsem Čertováka a synka Olivova, Martinka. Též statek druhdy Olivův dobře jsem si prohlédl a asi půldne potloukal jsem se v lese, jenž slove »Pokrvadla«. Ba i v rasovnu, ostatně velmi malebně položenou, jsem si zašel, abych promluvil se starou Káčí, jež ostatně má jen episodu. Tak nasbíral jsem podrobností, o kterých ovšem Hlava nevěděl, a zaokrouhlil si v obraz hrubé rysy z vypravování Hlavova. Když pak dostavila se potřeba ku psaní a Martina Olivy postava se hlásila o své právo, neutonouti v nepaměti, postavil jsem se k svému psacímu pultu . . .

I.

Starý Oliva byl muž, jenž měl při sobě něco zvláštního; člověk to viděl na něm, když se s ním poprvé sešel, ale nevěděl tak brzy, co to je. Bylť nejen sedlákem, ale i filosofem; zvláště když se napil, což nebývalo jednou za uherský měsíc, uměl ty selské rozumy tak na skřipec natahovati, že ažaž praskaly.

Jako každý filosof měl starý Oliva svoji zásadu. Ta byla: »Každý hleď, abys dobře živ byl; to ostatní už jde samo.« Není pochyby, zásada ta dá se ještě více roztáhnouti než paragrafy jisté známé konstituce, a proto ponecháváme rozmanité její vyložení čtenáři samému, jen tolik podotýkajíce, že aspoň starý Oliva věrně se jí držel. A také se mu dobře vedlo, nejen dnes neb včera, ale odjakživa.

Starý Oliva seděl dvorem na jednom z nejlepších statků v Štěpánově. Dědilť jej po otci, jenž přes třicet let na něm hospodařil, a pole, luka i stavení jak náleží zvelebil. Jen kus lesa odprodal vrchnosti, aby snad některý z jeho potomků nedostal chuť na flintu, »ten ďábelský nástroj pro sedláka«, jak říkával.

Ze tří dětí byl starý Oliva jediný mužský potomek, a poněvadž byl nejmladší a poslední z dětí, byl miláčkem tatíka i matky. Otec jeho, ač byl přísný a nábožný Staro-

čech, zamhouřil často při vychování oko nad jediným synkem svým, a odtud lze si vysvětliti, že starý Oliva měl trochu jinačí hlavu, než jiní lidé ze vsi. Když tatík starého Olivu oženil, dostal mladý hospodář tolik věna v tolařích a dvacetnících s nevěstou svou, že obě sestry své, jež zatím se byly již provdaly, do groše vyplatil. Byla tedy Olivovi hračka hospodařiti, a to tím více, an měl málo dětí. Dohromady narodilo se mu jich čtvero, ale vyjma jednoho chlapce všecky brzy pochoval. Chlapec ten přišel na svět zrovna na martinské podkovy, a nazván proto Martinem. Starý Oliva odříkával za něho třikrát denně modlitbičku: »Pane Bože, zachovej mi Martina,« a opatroval jej jako oko v hlavě. A Bůh mu ho zachoval.

Martin šťastně odrostl a ukazoval celkem mírnou a povolnou povahu. Hrdosti neznal, ač otec mu záhy vštěpoval poučení: »Ty nejsi jako děti jiných sedláků. Ty budeš mít statek, na němž není groše dluhu, a můžeš si vždycky na sobě zakládati.« I v jiné věci nepodařil se po otci. Byla to jistá opatrnosť, odhodlanosť a ráznosť, kterou starý Oliva v pravý čas měl vždycky přihotově. Když starý Oliva řekl: »Tak a tak to bude a ne jinak,« provedl si vždycky svou, i kdyby »hrom bil«. Proto měli ve vsi slovo jeho i osobnosť v uctivosti; ano i páni rádi s ním jednali, protože řekl bez obalu, co chce a nekoukal nikdy na ten nějaký zlatý. Však v jednom ohledu byl syn po otci. Starý Oliva si rád přál; vždyť měl na to. »Na poli rostou dolky, ve dvoře vepři,« říkával; »k čemu přecpávat se dolky, můžeš-li kousati vepřovinku; k čemu píti vodu, máš-li na pivo a na vínko. Pánbůh dá déšť i slunce a obilí bude sypati, jako vždy sypávalo. Každý hleď, abys dobře živ byl!« Náhledy rázu tohoto nepadly při Martinovi na skálu a písek, naopak utkvěly v něm. Nepoznav nikdy nedostatku, měl za to, že kdo na to má, má si přáti.

Proto si přál a tatík neměl nic proti tomu. Byla to ovšem chyba pro Martinovu budoucnosť, ale dostatek a bohatství už ji přinášejí. Tak se stalo, že když Martin na rozumu dospíval, na život hleděl trochu lehkovážně. Otec buď toho při něm nepozoroval, buď si myslil: »Přejme mu; však bude jinší, až se trochu v životě ostřílí,« a Martin, jednalo-li se mu o nějakou kratochvíli, našel povždy otcův měšec otevřený.

Jinak Martin polní práci dobře chápal a dobře se jí naučil. Práce se neštítil, naopak, vydržel třeba celý den za pluhem, dobře věda, že otec se o to postará, aby večer se jak náleží posilnil. S otcem vycházel povždy dobře, a jestli někdy se nepohodli, nebýval starý Oliva k němu tvrdým. »Myslím,« říkával, »že, chlapče, svou vinu napravíš! Povídám ti: ze svých chyb se člověk nejlíp učí. Zapiš si to za uši; nejsem tvým kantorem, abych ti to desetkrát opakoval.«

Tak přišel Martin do těch let, kde pomýšlí se na odvod a na ženění. První věc si starý Oliva s pány snadno spravil, a druhá nenadělala mu mnoho vrtochův. Když některý ze sousedů před ním o ženidlo zavadil, říkával: »Neženil jsem se s dvacíti lety; Martin se nepotřebuje také ženiti. Všecko ve světě přijde samo. Až přijde ženidlo na Martina, pak teprve budeme mluviti.«

V ten čas asi zemřela Martinovi matka. Byla to mírná, tichá žena, a co hlavní věcí, spolehlivá hospodyně. Pravda, mnoho řečí v domě nenadělala, ale za to konala bedlivě svou povinnosť. Starý Oliva ji brzo pohřešoval a cítil teprve teď, že byla v hospodářství jeho pravá ruka a že není právě k nahrazení. Chodil pak několik neděl zasmušilý, ale pak pravil jako pravý filosof:

»Co naplat! Jednou musela umříti a buďme rádi, že nám ji Pánbůh aspoň tak dlouho nechal. Kdyby byl Martin ještě malý, byl bych býval přinucen macechu do statku přivésti. Mnoho dobrého by nebylo z toho

pošlo. Teď mám aspoň svatý pokoj a dnes neb zejtra beztoho se Martin ožení!«

Ale rok ucházel pozvolna za rokem a Martin nepomýšlel na ženění. Kde byla která světu jen trochu podobná svobodná dívčice, každá si ho nadcházela a někdy až příliš zřejmě. A Martin se přece neženil. Proč? Snad právě pro to nadcházení. Stav panický se mu při těch okolnostech zalíbil, k čemu horempádem dělati mu konec? Vždyť se již nevrátí! Martin si odjakživa přál, proč by si nepřál těch radostí stavu mládeneckého? Starý Oliva kroutil nad tím hlavou, že Martin chodí pořád na zálety a pořád nevěsty nepřivádí. Pozbýval už trpělivosti v té věci a byl by už rád měl v hospodářství pokoj. Měl ovšem dost spolehlivou čeládku a Martin ho v mnohých věcech dobře zastal; mohl si i nyní dobře přáti a přál si také více nežli dříve, ale čert nikdy nespí, a kdyby to šlo s hospodářstvím s kopce, byli by lidé jemu vinu dali a ne Martinovi. Časy byly horší, daně větší, k čemu se lopotiti, když mu nebylo toho potřebí! Byl by už rád šel na výminek, který si už dávno v hlavě dobře vymyslil a rozmyslil. Nebyl ještě tak stár, aby nebyl mohl počítati na deset, dvacet let odpočinku a dobrého, bezstarostného bydla. Či snad Martin se bojí, že bude na něm žádati veliký výminek?

Takové a podobné myšlénky vrtaly mu mozkem. I nemaje zvyku potáceti se v nejistotách, zašel si za čerstvé paměti za Martinem na pole.

»Já řku, Martine,« jal se mluviti k synovi mezi čtyřma očima, »proč se neženíš? Čas je tu, na sv. Martina budeš plnoletým a nevěst je na fůry.«

»To musí, tatíku, samo přijíti,« odvětil Martin; »až to přijde, pak se ožením.«

»Pravda; ale já nemládnu, nýbrž stárnu, a co matka zemřela, neubývá mně starostí, nýbrž přibývá jich. Ne-

ženíš-li se snad proto, že se bojíš, že budu na vás žádati veliký výminek, jen mně to pověz. Myslím, že se spolu smluvíme a nepůjdeme k rychtáři.«

»K čemu mluviti o výminku! Vždyť jste vy pánem statku a mým otcem. Co budu míti, budu míti od vás, z vaší vůle, a na to nikdy nezapomenu, jako že jsem jediný váš syn.«

»To se dá slyšet, hochu, ale měl bys přece se oženiti! Však můžeš bez starosti spáti, já vás zbytečné neutlačím.«

Po té vykládal starý Oliva synovi výminek, jaký si přeje a chce. S logickou důsledností a vážností uvedl i sebe menší požadavky. Tak neopomenul na př. podotknouti, že Martin povinen každý svátek a neděli dáti skrze své služebné vyčistiti otci šaty i obuv. Jeden ze zajímavějších odstavců smlouvy, kterou právě s Martinem uzavíral, byla šedivá kobyla Coura a vozík k ní

»Víš, že už nerad chodím pěšky,« vysvětloval Martinovi, »a proto podržím si pro sebe Couru a vozík, a povinností tvou bude živiti ji a držeti mi vozík v pořádku.«

Pozastavme se u toho zvířete, poněvadž v průběhu naší pověsti vícekrát o něm mluviti budeme.

Coura byl silný, hřmotný kůň, pravého českého selského plemene, které k nemalé škodě těžké polní práce za našich dob už silně vymírá. Coura byla rozumná jako dítě, narodila se na statku Olivově, byla tam vychována a pracovala proň po celý svůj život. Do práce byla jako drak a v celé vsi nebylo nad ni jistějšího koně. V mládí již přišla na pravou zadní nohu k pohromě, čí vinou, nevypátralo se, a když se uzdravila, vlékla poněkud tu nohu za sebou; odtud přezdívka »Coura«, kterou jí jeden čeledín dal a která jí zůstala. Když šla krokem, nebyla ta chyba pro neznalce koní patrna, ale když poklusávala, bylo ji dobře pozorovati.

Coura měla výbornou paměť a znala cesty na několik hodin v okolí lépe než mnohý čeledín. Starý Oliva přál si od smrti své ženy více než jindy, a maje Martina při hospodářství, rád si s Courou zajížděl do okolních měst a obcí, aby něco pořádného užil. Často se stávalo, že si tam notně přihnul a že ochmelen se vracel do Štěpánova nezřídka i v tmavé noci. Na vozíku obyčejně usnul a usnul pokojně, poněvadž věděl, že Coura ho dobře domů přiveze. Coura byla skutečně rozumná. Potkala-li nějaký povoz, sama se uhnula, a jel-li ten povoz jen poněkud rychleji, zajela s vozíkem k příkopu a stanula tam tak dlouho, dokud povoz nepřejel. Když dojela domů, řehtala před vraty tak dlouho, až ji uslyšeli a vrata otevřeli. Coura byla bez bázně a strachu; ji nepolekal ani blesk, ani hrom, ani ohnivý muž při cestě. Zamkla oči a jela okolo něho dále obvyklým svým volným a jistým krokem.

Proto vymínil si starý Oliva Couru a vozík.

»Teď jsem ti, Martine, všecko vypověděl, od ‚otče‘ až do ‚amen‘,« končil Oliva svou řeč; »teď víš, čím se říditi, až se oženíš. Nenutím tě k ženění, ale čím dříve se oženíš, tím raději to uvidím.«

Martin podal mu ruku a pravil:

»Váš výminek je, otče, obstojný; přijímám jej, a až přijde k tomu, dáme jej do knih od slova k slovu, budete-li na tom státi.«

»To víš, že stojím na tom, co jsem jednou dobře rozvážil. Tvoje rukoudání mně prozatím takovou jistotou jako knihy. Vždyť jsi Olivův.«

Rozešli se.

Uplynul více než rok. Martin se posud neženil, aniž činil nějaké přípravy ku změnění svého stavu. Zatím však se něco přihodilo, co naplnilo hlavu starého Olivy starostmi a nepokojem.

V údolí, za vrchem, v levo od Štěpánova ležela dole při lese vesnice Rákosín. Ze Štěpánova šla přes vrch, pěkně lesem, asi hodinku dlouhá cesta do údolí k Rákosínu, kterou hoši štěpánovští rádi šlapali, neboť v Rákosíně bylo vždy několik hezkých děvčat na zadání. Štěpánovská děvčata to ovšem nerada viděla, ale což naplat, »zabrousit si do Rákosína« byl už starý návyk mužské štěpánovské chasy. Ale tenkrát dostalo se závistivým děvčatům štěpánovským takového radostného dostiučinění, že si nad tím škodolibě ruce mnula a smíchy tajně div se nezalkla. Kdykoliv nějaký štěpánovský chasník ubíral se cestou rákosínskou dolů, pokřikovala děvčata za sebou:

»Aha, brousil za Rákosínskými! Jen ať se mají ty Rákosínské na pozoru, aby se jim tak něco nepřihodilo jako Vaňkovic Mařce!«

Ano, ta Vaňkovic Mařka! Ta právě naplňovala hlavu starého Olivy starostmi a nepokojem. Poslyšme již, co se stalo.

V Rákosíně, hned v druhé chalupě od kraje, když se tam přišlo ze Štěpánova, bydlil chalupník Vaněk. Vaněk měl dětí »jako smetí«, všeho všudy osm, ženu churavou, jež každý rok několik neděl si poležela, a ke všemu dluhy na chalupě. Ký div, že on, žena i děti jeho notně se museli oháněti, aby jen tak živi byli. Staří Vaňkovi vypadali ustaraní a děti byly až na Mařenku bledé a vyhublé. Mařence šlo tenkrát, když se stalo, co tu povídáme, asi na osmnáctý rok, a bylo to skoro nejhezčí děvčátko z celého Rákosína. Byloť to děvče jako lusk! Pleti byla bílé jako mléko, ve tvářích rděly se jí červánky studu a líbeznosti a veliké hnědé oči koukaly tek upřímně do světa, že kdo je jednou viděl, v duchu si řekl: »Tohle jsou oči!« Postavu měla Mařenka pěkně rostlou, více útlou než statečnou, a proporci tu nejpěknější. Však nejen zevnějšek, ale i povaha

Mařenky byla roztomilá, a sám farář nejednou o ní řekl: »Mařenka jest jedna z nejmravnějších a Bohu zajisté milých děvčat z mé osady.« A farář věděl, proč to říká. Žádné z děvčat rákosínských nevyhýbalo se tak záletným hochům jako Mařenka, žádné nechodilo tak málo k muzikám a žádné nepospíchalo tak záhy prvč. Když bylo Mařence dvanáct let, dostala se za husopasku k rákosínskému dvoru, tam postupovala v službě a při dobré stravě sesílila a rozvinula se jako to boží obilíčko při dešti a slunci! A při tom při všem přihodilo se Mařence, že se jí za svobodna »sukničky krátily«, a to pro žádného jiného, než pro Martina Olivu ze Štěpánova. K čemu dlouhých loket na to, čeho se každý rozumný sám domyslí: Mařenka, ta dobrá mravopočestná Mařenka, měla Martina ráda, věřila slovům a slibům jeho jako evangeliu a konec konců — byl k pláči. A coz Martin? Nemiloval ji? To rozhodniž sám Bůh! Možná, že ji miloval, upřímně miloval; možná, že proto, ponévadž žádný sebe hezčí chasník, a byť byl bohatý jako on, neměl při ní štěstí, jej mravná a spanilá dívka k sobě vábila; možná, že proto právě přiložil k ní na čas srdce své, upřímné a vroucné . . . Ale bylo to jen na čas, láska jeho nebyla ta pravá a trvalá; aspoň události, jež budou následovati, dávají o tom svědectví.

Mařenčin stav se horšil a horšil; oči byly pláčem strhány a služba už jí přicházela za těžkou. Martin nešel do Rákosína, ať poslala k němu kohokoliv. Co měla dělati, co ustaraný a zarmoucený otec její Vaněk? Kdo zdvihne na něj kámen, že vzal Mařenku za ruku a že ji vedl do statku Olivovic do Štěpánova? Vždyť hořela pod jejich nohama cesta, když šli Štěpánovem a lidé škodolibé z oken na ně koukali! Ubohý Vaněk, ubohá Mařenka! S jakou pořízenou vrátí se od Martina?

Starý Oliva nebyl doma, zastali Martina samotného.

O čem tam spolu více než hodinu rokovali, nedověděl se nikdo. Martin to nikomu nepovídal a starý Vaněk také ne. A Mařenka ta brzy už nemohla mluviti. Jen tolik vyšlo na jevo, že Mařenka u Olivů omdlela »jako špalek« a že starému Vaňkovi tak se udělalo zle okolo srdce, že nebyl ani s to do Rákosína se vrátiti. Proto odvezl oba, otce i dceru, Olivův čeledín k večeru do Rákosína. Martin téhož dne nevyšel a starý Oliva vrátil se teprve okolo půlnoci domů. Martin posud nespal, neboť čekal na otce, aby mu vypověděl, co se tu stalo, když byl pryč. Starý Oliva byl trochu naražen, ale vystřízlivěl ku podivu brzy při zpovědi Martinově.

Svraštil čelo a škrábal se za ušima a oněměl, když Martin byl s řečí hotov, na chvíli jako kapr. Posléze pravil s třesoucím se hlasem:

»Je to hrozné, chlapče, hrozné je to, co jsi udělal. Ale co platno! Jinak jsi nemohl jednati jako Oliva. Kdybych i na krásno nade vším zamhouřil oči a kdybys Mařku uvedl sem za hospodyni: těch devět hladových krků, které by za sebou vlékla, přivedlo by tě ne-li na mizinu, zajisté do dlouhých nesnází. Proto však budu sám o to dbáti, aby bylo o Mařku postaráno a o tvé dítě. Co se stalo, nedá se odfouknouti; ale je to chyba a hanba pro tebe i pro mne, že bych nevzal za to ani tisíc zlatých. Ale to pochází odtud, že nedbáš na mou radu a se neženíš.«

Ale starosti o Mařenku a Martinovo dítě oběma Olivům brzy samy sebou odpadly. Za krátký čas po návratu ze Štěpánova přišel čas Mařenčin. Na svět přišlo mrtvé dítko a asi čtyři neděle po té odnášeli mrtvou Mařenku za ním na hřbitov. Hrozná ta událost otřásla srdcem každého citlivého člověka a naplnila hořkostí proti Martinovi. Sám starý, životem tak ostřílený Oliva neviděl ani na cestu, když hned z rána druhého dne tři stovky nesl v kapse starému Vaňkovi, aby Mařenku

důstojně pochoval a sám s rodinou za zármutek si přilepšil.

Starý Vaněk peníze odmítl a odpověděl důstojně, ale hořce:

»Nechte si peníze; do smrti by mne na svědomí pálily. Mařenku nemohu ani za tisíc zlatých důstojně pochovati, poněvadž je padlá osoba, a svůj a mé ženy zármutek neudusím v srdci vašimi stovkami. Ale budeme i bez vás, jako vždycky jsme bývali, živi. Ostatně Josef Čertovákův si to nedal vzíti a vystrojí Mařence pohřeb na svůj groš.«

Zdrcen a zahanben až do duše odcházel starý Oliva. Zmínka o Čertováku vryla se mu do srdce jako břitký nůž. Cítil, ba byl přesvědčen, že vyvstává ode dneška mrak na obloze života Martinova, který nese v sobě zkázu a záhubu. Ale před Martinem ani slovem o tom neprohlesnul, a to jenom z útlocitu k synovi, který chodil po dvoře zmámený, jakoby mu byl někdo učaroval. Asi čtvrt léta nešel Martin lidem na oči, a když ponejprv vyšel si do polí, jak toho litoval, že nezůstal ještě dnes aspoň doma.

Setkal se tam s Josefem Čertovákem. Rozprávka jejich byla kratičká, ale konec její důležitý a hrozný.

Josef Čertovák chytil Martina za prsa, zatřásl jím, že až kosti v něm chrastily, a zařval:

»Ty jsi ji zabil, Martine! Jako že jsem Čertovák, já ti to nikdy nezapomenu.« —

II.

Čertovák byla přezdívka a říkali tak v Štěpánově sedlákovi Černému; »u Čertováků« pak slul jeho statek, jenž ležel v pravo od silnice, hned za můstkem v stínu

dvou vysokých topolův. Místu tomu za silnicí říkalo se vůbec »na vejpichu«, a mimo statek »u Čertováků« stála tam jen veliká zájezdná hospoda, kovárna a asi čtyři baráky. »Vejpich« netvořil ani šestý díl Štěpánova, jehož ostatních pět šestin, mnohem obydlenějších, malebně se rozkládalo na druhé straně silnice zpovolna vystupující do vrchu. Ke konci, nejvýše nad vsí, stál starožitný kostelík, obklopen bílou hřbitovní zdí a přiozdoben několika stověkými jilmy. Zbytky staré románské stavby, dovedná a vkusná řezba jednoho z dvou vedlejších oltářův asi ze šestnáctého věku a dva zvony z téhož věku na nevysoké kamenné věži stály povždy za návštěvu, nehledě ani k vyhlídce na šumavské horstvo i s Královským Hvozdem, jmenovitě k západu dosti rozsáhlé a zajímavé

Přezdívku »Čertováci« nepokládali Černých za nečestnou. Hromada lidí ze Štěpánova ani nevěděli, že Čertováci vlastně jinak se jmenují, a marně by se byl cizinec doptával na Černého a jeho statek; ba i lidé, s nimiž nynější starý Černý vedl obchody s obilím, znali jej jen pod jménem Čertováka

O původu toho neobyčejného jména rozcházely se v samém Štěpánově pověsti a mínění. Jedni, v jichž hlavách strašily ještě středověké pověry a babské názory světa, vypravovali zcela bez obalu a ostýchání, že Čertováci odjakživa byli v přímém spojení s čertem.

»Jsou ještě pamětníci, jako starý Janota zákostelský,« vypravovaly báby vnukům a mladé chase o přástkách při vrčení kolovratův, »jsou ještě pamětníci, již na svoje vlastní oči viděli, kterak čert se pokoušel o prvního Čertováka, jenž v Štěpánově se usadil. Měltě první Čertovák psíka barvy perníkové, jemuž říkali Myšina, a bez toho nevyšel ani na krok ze stavení. A toho psíka musel míti pořád po ruce, aby ho nastrčil čertovi, kdyby si

tento venku pro Čertováka přišel Snad docházela už jejich smlouva. A jednou si skutečně za bílého dne čert pro Čertováka přišel. Bylo to na poli »u vrbiček«, kus cesty pod Pokrvadly. Hromada lidí viděli to na své vlastní oči, a člověku naskočí husí kůže, jak si jen na to vzpomene. Poslyšte, lidičky!«

»Bylo to o žních, odpoledne. Nebe bylo modré jako chrpa a ani obláčku na něm. Kus od vrbiček žali Čertovákovi pšenici a on se svým psíkem k lidem dohlížel. Tu vám najednou z čista jasna, zrovna nad hlavou Čertovákovou, vysoko na nebi, udělá se černý kulatý mráček. Ze začátku byl asi jako dno od máselnice, ale pak, když se dolů pouštěl, rostl a rostl, že byl veliký asi jako deska hodně velikého kulatého stolu. A černý byl jako uhel Když už byl asi jen sto sáhů nad Čertovákem, tu zavyl Myšina, Čertovák se podíval na mrak, chopil psíka nad hlavou za kůži a horem pádem pelentěl s ním do vrbiček. aby se ukryl. Mrak se pustil v rychlosti za ním, na okraji jeho šlehaly blesky a vykukovaly spáry a kopyta čertovy, ba vzadu i chvost jeho ocasu. A když byl mrak už skorem u země, tu vymrštil Čertovák Myšinu zrovna doprostřed mraku, zavznělo pekelské zaklení, rána — a čert i s psíkem propadli se do země. To vše stalo se tak čerstvě, že bys byl ani pět nenapočítal.«

A co Čertovák?

»Čertovák vzal hned po té nohy na ramena a utíkal do vsi, jakoby mu byl někdo brslenky na těle zapálil, a druhého dne měl zase nového psíka, zase perníkové barvy.«

A nešli se lidé na to místo podívat?

»Ba že šli, hned jak se z leknutí vzpamatovali«.

A co tam našli?

»Hm, trochu chlupů a pak . . . nu, víte, co pes ztratí, když mu jde o život? To tam našli a ostatně nic . . .«

»Však první Čertovák neumřel tak, jak umírají spravedliví křesťané. Sotva duše z něho vyletěla, zčernal jako uhel. Nechtěli ho ani nikomu ukázati, sami ho zabednili do rakve! Ale Bůh ví, co tam zabednili, bezpochyby nějaký pařez; tělo Čertovákovo si beztoho rarach v noci do pekla zanesl.«

Tak povídaly báby o přástkách, a není divu, že nebyli Čertováci v Štěpánově oblíbené osobnosti. Časem se jim ovšem lidé nevyhýbali, ale důvěry k nim neměli nikdy opravdivě. Nedůvěru zvýšilo ještě nenadálé zbohatnutí druhého Čertováka, syna prvního. Odkud nabral najednou tolik peněz, ne-li od čerta? Nesedával v čeledníku nadarmo černý kocour na falousku, tak rozumný, že každému slovu rozuměl! O nynějším, třetím Čertovákovi, otci Josefově, který více vyležel dní v lůžku na komoře, než prochodil jich ve vsi a po polích, ovšem nic podezřelého se nevědělo, ale byl přece jen i se svým synem Čertovákem!

Tolik jedni o původu jména Čertovák. Druzí, bystřejšího a střízlivějšího rozumu a zkušenější životem, zavrhovali naprosto i sebe malebnější pověry a nevěřili babským pověstem rovněž tak, jako nevěřili, že to vypadá tak v očistci, jak to stojí namalováno v Nebeklíči, kde za okny silně omřižovanými ubohé ubídněné duše lidské žalostivě se pekou a škvaří u víru nenasytných plamenův, a tak se očišťují. Ti vysvětlovali původ jména Čertovákův zcela přirozeně.

Dle nich měli Čertováci jméno své od Čertovky, pěkného to, téměř panského statku, jenž asi tři hodiny od Štěpánova o samotě v úrodné planině ležel. Statek ten náležel někdy rodu Čertovákův, již o něj přišli po-

hromami, o nichž už nic bližšího se nevědělo. Otec zemřel a synové se rozešli, zachránivše si jen částku jmění. Z toho zakoupil se první Čertovák v Štépánově, hospodařil tam asi deset let a zvelebil si tak hospodářství, že při jeho smrti nebylo ani k poznání. Syn jeho, druhý Čertovák, tím prý si pomohl, že mu zasílal peníze jeho strýc, jenž přeplaviv se do Ameriky, v Kalifornii zbohatl. Těmi penězi začal druhý Čertovák obchod s obilím, a poněvadž byl člověk přičinlivý a opatrný, hrnuly se mu ovšem peníze do stavení. Třetí Čertovák, nynější pán statku, vedl také obchod, ale neměl v celé hlavě co otec jeho v malíku, a proto mu nepřibývalo jako jeho předchůdcům. Ostatně byl také málo zdráv.

Čertováci měli své zvláštnosti. Již ve tvář vložila jim příroda něco nepříjemného, naprosto odpuzujícího. Ostré tahy, jiskrný zrak, černé, husté, tvrdé vlasy a hřmotná postava byly u nich v rodě dědičné. Zasmál-li se některý, bylo dobře viděti, že jim to nejde od srdce. Možná, že byli v podstatě dobří lidé, a že by byli bývali zcela jinší, kdyby se nebyli bývali tak často potkávali s předsudky svých vlastních rodákův. Hloupost nevzdělaných zatvrdí někdy i to nejměkčí srdce, a možná dost, že zatvrzovala srdce i jinak rozumných Čertováků. Lidé jim vyčítali, že nedávají almužny žebrákům. Ovšem, ale žebráci sami nešli z předsudku k Čertovákům, a zabloudil-li tam někdy cizí žebrák, vyhnali ho Čertováci jen proto, že si myslili: »Když sem nejdou známí žebráci, nechoď i ty sem!« Jednalo-li se však o nějaký skutečné dobročinný skutek, sahal snad ze všech občanů štěpánovských Čertovák vždy nejhlouběji do kapsy!

Ze všech Čertováků má ovšem Josef pro nás největší důležitosť, neboť on bude jednou z nejprvnějších osob naší truchlohry. Uvidíme, že šel nepravou cestou, uvidíme však také, že tato nepravá cesta životem při-

vedla jej konečné, jak se to u každého nevšedního člověka stává, na cestu pravou a dobrou.

Ale dříve dlužno pozastaviti se u jeho otce, bychom poznali hned ty první nitky kořene, z něhož rostla zkáza rodině Olivův.

Starý Oliva a starý Čertovák nejídali spolu sice nikdy z jedné mísy, ale nepřátelé také nikdy nebyli. Rozumný Oliva nepřikládal babským báchorkám a předsudkům ani za mák víry a hleděl vždy na Čertováky okem zdravého, nepředpojatého rozumu; Čertovák to věděl a měl Olivu za to ve vážnosti dlouhý čas, až něco do toho přišlo, což zavdalo příčinu k prvnímu mezi nimi rozstrku. A příčina první nebyl nikdo jiný než šedivá kobyla Coura. Starý Čertovák měl svého koníčka v koních. Ač nevedl v nich obchod, přece rád si při obchodu v obilí do koňařství zaběhl, a to bylo asi příčinou, že mu i obchod v obilí dobře nešel, poněvadž sloužil dvěma pánům. Čertovák měl gusto na Couru! Kdo není milovníkem koní, aneb s lidmi toho rázu neobcoval, nikdy by nemyslil, jaký obsah a dosah má ta jednoduchá věta Řekne-li ohnivý holobrádek o své milence: »Tu, jen tu a žádnou jinou,« neřekl ještě dávno tolik, jako řekl milovník koní několika slovy: »Na toho koně mám gusto!« A Čertovák měl gusto na Couru. Věděl, že má chybnou nohu, ale věděl také, jaké rozumné zvíře to je, a pak i její zevnějšek byl sličný a postava statečná. Čertovák byl rozumný a věděl, že u Olivy nesmí padnouti do vrat, a obcházel si z povzdálečí Couru jako kočka horkou kaši, a otálel dosti dlouho, nežli si ústa omočil. A spálil se. Oliva míval ve zvyku mysliti do budoucnosti, a k té náležela i jeho Coura. »Hola,« rozumoval, »až půjdu na výminek, doveze a přiveze mě Coura, kam bude srdce ráčit, a třeba jsem se trochu podnapil! Žádný poklad mně ji nenahradí!« Čertovák splakal nad vý-

dělkem, ale nedal se odstrašiti. Oliva si postavil hlavu, a když mu Čertovák pořád peníze strkal, posléze se rozehřál a dopálil. Slovo dalo slovo, trumf dal trumfa, kosa přišla na kámen. I Čertovákovi došla trpělivosť. Oči se mu hněvem rozkoulely, žíly na skráních naběhly a pěsť uhodila na stůl.

»Však kdybych nebyl Čertovákem,« soptěl, »vy byste mně, kmotře, Couru prodali. Ale to je to, že jsem Čertovák!«

To Olivovi dodalo. Zakládal si na svém rozumu a na své moudrosti, a Čertovák ho takto stavěl na roveň hloupým babám.

»A kdybyste si přivedli na pomoc všecky čerty, kterým jste se vy a vaši předkové krví svou zapsali, Couru vám nedám,« zvolal Oliva.

Čertovák mlčky odešel, ale od těch dob byli oba jinak rozumní mužové na kordy. Časem ovšem se nepřátelství jich zmírnilo, ale neutichlo; kyselosť v srdci zůstala, a Oliva dobře věděl, že Čertováci na urážku sebe menší nezapomínají a že se umějí mstíti. Nyní přistoupilo ještě něco nového, mnohem horšího.

Josef Čertovákův měl také Mařenku rád a Mařenka snad z předsudku dala Martinovi přednosť. Starý Oliva tušil, ze bude zle, a proto se také ulekl, když mu Vaněk odpověděl: »Nechte si peníze; Josef Čertovákův postará se o pohřeb!«

Josef a Martin měli v leckterém ohledu k sobě podobnosť. Byli téměř v jednom věku — Josef byl jen asi o rok starší — byli oba jediní synové a dědicové svých otců, a oba posléze otáleli se ženěním a nepodobalo se k tomu, že svůj mládenecký stav změní. Jako chlapci vyrostli takřka vedle sebe, a i později sbíhaly a proplétaly se častěji cesty jejich, nikdy však vroucněji myslí k sobě se nepřivinuli, aniž kdy patrněji se roz-

vadili. Bylať ovšem povaha Josefova z jiného, hrubšího a drsnějšího těsta než povaha Martinova. Josef byl prudší v cítění, důslednější a pevnější v myšlení a okázalejší a rozhodnější v konání. Povždy věděl dobře, co chce, a jednalo-li se o provedení, nebýval při volení prostředků dlouho na vahách. V případech, v nichž by se byl Martin dlouho rozmýšlel, sáhl Josef směle k prostředku, a nebral příliš svědomí k potázání. Srazili se sice leckdys, ale nikdy v takové síle a při tak důležité věci, jako byla láska jejich a náklonnosť k sličné a roztomilé Mařence z Rákosína. Nelze upříti: Martin byl více ve svém právu nežli Josef. Bylť on dříve s náklonností, touhou i žádostí zahleděl se do snivého oka pěkné dívčiny, a teprve když se byl tím mezi hochy pochlubil, obrátil k ní i Josef svůj zrak. Ano, podobalo se k tomu, že láska Martinova vzbudila a vzpudila stejný cit v Josefově srdci, které nejsouc od přirozenosti jemné a vroucné, z venčí pobídky potřebovalo, ač mělo-li se vznítiti. Dobré srdce nezkušeného děvčete dalo ovšem přednosť jemnějšímu a přítulnějšímu Martinovi před prudším a drsnějším Josefem, a možná, že i předsudky a pověsti, kolující o Čertovácích, odvracely srdce její od Josefa. Ke všemu byl Martin sličnější v tváři a úhlednější v pohybu, a řeč jeho zněla mnohem srdečněji a měkčeji než řeč Josefova. Martin zvítězil a děvče odevzdalo se mu s celým tělem i s celou duší. Teprve když Josef viděl, že mu pražádná čáka u Mařenky nekyne, ustal od znepokojování milenců a s hněvem a nevolí vpravoval se v osud svůj. Nějaký čas dal Josef sobě a milencům pokoj; ale když trousila se Štěpánovem novina, že to s poctivostí Mařenčinou bledě vypadá a že asi bude chovati, usmál se Josef škodolibě v srdci svém a napjal znova pozornosť svou, jak to vypadne. Mařenka a Martin začali ho velmi zajímati. Kdyby byl Martin tak jednal, jak se sluší na poctivého

muže, byla by napnutosť duše Josefovy sama sebou povolila a doutnající posud jeho vášeň vychladla a uhasla. Martin však jednal jinak. Z ohledů peněžných a všedních zradil Mařenku a plod zbloudilé její lásky. Josefova vášeň vzplanula. Nebyl snad v tom ohledu lepší než Martin, a možná dost, že sám v témž postavení jinak by nebyl jednal než Martin: ale nyní vmyslil a vžil se tak do své lásky a posuzoval tak přísně bezpráví, kterého Martin se dopouštěl, že proti Martinovi žluč se mu po útrobách rozlila, a soucit a útrpnosť s nešťastnou Mařenkou veškerou jeho bytosť uchvátily.

Když Mařenku a Vaňka po oné osudné návštěvě ze Štěpánova odvézti musili, byl by Josef málem sám na Martina šel, aby ho ztrestal. Čertováci však nemívali ve zvyku se přenáhlovati; Josef se také nepřenáhlil a s napnutostí dále čekal, co se bude díti. Víme již, co se stalo. To Josefovi dodalo. Smrť Mařenky otřásla divoce duší jeho. Myšlénka: »Tys mohl býti po celý život s Mařenkou šťasten, kdyby nebylo Olivy; Martin připravil tě lehkomyslně o štěstí, které ti už více nevykvete, o štěstí celého života!« tak jej ovládla, že duše jeho naplnila se hořkostí a zlostí proti Martinovi, že roztoužila se a zapiahla po dostiučinění, po pomstě. A Čertováci uměli se mstíti, a Josef byl Čertovák!

Mrtvola Mařenčina ještě ani nevystydla a Josef byl už u Vaňků. Ukázali mu mrtvou dceru, chloubu a naději ustarané rodiny. To nebyla již ta kvetoucí dívčina plná vděků a rozmilosti, byla to květina pohozená, uvadlá, ubídněná, sešlapaná! Nic nezbylo v mrtvých lících než brázdy bolesti a zoufalství. Srdce se v Josefovi stáhlo, do očí mu vstoupila slza, horká, kalná, veliká. Byla to první upřímná slza v jeho životě a snad poslední! Udělal Mařence kříž a odešel z komory. Starého Vaňka vzal si na kus cesty s sebou a vypravoval mu, jak měl Mařenku rád a jak ona ho zavrhla.

»Pohřeb vystrojím Mařence sám za své peníze; je to poslední, co chudince mohu dobrého udělati!«

Starý Vaněk slzel a stiskl mu ruku. Neměl chudák v stavení ani truhláři na rakev!

III.

Hrob Mařenčin a jejího dítka zarostl travou a asi třikrát napadalo na něj sněhu. Zapomněli na ni v Štěpánové i v Rákosíně, měli jinší starosti, jinší práci. Ale mladý Čertovák měl dobrou paměť; on nezapomněl. Starý jeho tatík postonával hůř a hůře, a tlačil na syna, aby se oženil.

»Nezamknu oči s pokojem, neuvidím-li v statku hospodyni. Žeň se, hochu, neotálej. Jen s kuráží do toho. Mnohý se rozmýšlel, až mu vlasy zšedivěly, a uvázal si ke konci na krk fenu. Jen směle do toho.«

Josef se oženil před adventem a týden před štědrým dnem pochoval svého otce. Vzal si přespolní nevěstu. Nebyla sličná, ale měla peníze. Byla sirotek, bez příbuzenstva. To bylo Josefovi vhod, chtěl zůstati svým pánem a nechtěl, aby se mu někdo do hospodářství míchal, a třeba to byl otec jeho ženy. Báby nevěštily Čertovákové nic dobrého, ba mnohé jí litovaly. Josef věděl dobře, proč se ohlédl po přespolní nevěstě.

Sprovoda po té měl mladý Oliva ohlášky s Rozárkou Žitných ze Štěpánova. Martin neoženil se tak ledabylo a tak na rychlo jako Josef. Vzal při tom v potaz své srdce a pochodil také rozhodně lépe nežli Josef. Rozárka Žitných byla mladá, zevnějšek její byl příjemný a vnadný, a co hlavní, měla vlastnosti, jež povždy bývají nehynoucí okrasou ženy, byla tichá a dobrá jako beránek. Ten může bezpečně na obě oči spáti, kdo to děvče dostane,

zněl jeden hlas o ní; ta zajisté svého muže nezarmoutí! Mladý Oliva měl už v lásce štěstí; záviděli mu je mnozí a mezi mnohými nejvíce mladý Čertovák.

Mladý Oliva měl na Rozárku už dávno oko, ale nepomyslil nikdy, že ji právě vyvolí si za nevěstu. Všímal si jí proto, že oko její mělo podobnosť s okem nebožky Mařenky. Nekoukalo se sice tak otevřeně a upřímně na svět, ale lesklo se jakýms soucitem, jenž splýval člověku v srdce, když se déle do něho pohroužil. Martin nechodil za Rozárkou, celá jich známosť byla vůbec zvláštní a nikdo ve vsi neměl téměř o ní zdání, až když byla ruka v rukávě. Ostatně zasluhuje celá ta věc, abychom o ní šíře vypravovali.

Asi půldruhé hodiny na východ od Štěpánova rozkládala se v širokém údolí, na patě o sobě stojícího, borem porostlého vrchu výstavná vesnice Zdaslav. Pouti zdaslavské byly daleko široko známy a kdykoliv která se konala, vyslala tam zajisté každá z okolních vesnic, aspoň na dvé hodiny cesty, veškeru svou mládež, sousedy a staré lidi ani nepočítaje. Dnes byla pouť v Zdaslavi, a Martin byl na ní. Nešel tam s velikou chutí, neboť po celá tři léta od smrti rákosínské Mařenky nejen že nevyhledával zábav a kratochvílí, ale i týtýž jim se vyhýbal. Šel do Zdaslavi, jen aby byl po vůli otci, který od starého svého známého ve Zdaslavi na pouť i se synem byl pozván. Starý Oliva držel se povždy jistých společenských mravův a přijal-li jednou pozvání, dostavil se, třeba i šídla padala. Martin šel hned ráno; starý zůstal doma a hodlal teprve k večeru, až Martin se navrátí, do Zdaslavi si zajeti. Věděl, že tam nalezne hromadu známých z okolí a že o nějaký karban nebude zle. A na kartičky starý Oliva čím dále, tím více držel, a pustil-li někdy při nich chlup, což zřídka se nestávalo, nebýval zlý, mysle si asi: »Však nevěsta přinese do statku peníze!«

Martin šel na pouť, ale nezdržel se dlouho. Po požehnání podíval se k muzice, provedl ze zdvořilosti známá děvčata jednou do kola, a pak se z hospody vytratil, aby šel domů. Byl už hodný kus cesty za Zdaslaví, když spatřil asi dvě stě krokův před sebou dívku, z pouti k Štěpánovu se vracející. Byla pěkně ošacena a nesla v levé ruce z pouti výsluhu. Celá její postavička, pěkná chůze, ale zláště ty švižné nožky, bílými jako sníh punčochami potažené, zalíbily se ze zadu Martinovi, takže zbudila se v něm zvědavosť, kdo to děvče je. Cesta dosti kostrbatá vedla do vrchu k lesu, jenž ve vzdálenosti asi čtvrt hodiny daleko široko se rozkládal. Říkali mu Pokrvadla. Martin si přispíšil, a poněvadž dívka krok svůj do vrchu zvolnila, dohonil ji brzo a poznal a pozdravil v ní Rozárku.

»Nic k muzice?« rozpřádal Martin hovor s Rozárkou, jda několik krokův od ní po pravé straně cesty.

»A což vy?« tázala se Rozárka, ani k němu nepohlédnuvši.

»Což já!« odvětil Martin. »Já už mám těch muzik právě dost a dopřeju té radosti jiným, mladším!«

Rozárka se naň podívala pohledem, jenž déle trval, než obyčejný pohled. Neviděla na Martinovi nic starého; měl rovnou, svěží postavu a obličej jeho, ač ráz mužnosti z něho se zračil, byl sličný a nikoliv prostý půvabů mladosti.

»Což se tak na mne díváš, dítě?« pravil Martin, jehož srdce se při pohledu Rozárčině jaksi podivně zachvělo.

»Myslím,« pravila Rozárka sklopivši k cestě oči, »že nejste tak starý, jak se děláte.«

»A přece mně připadá, jako bych už byl bůhví jak dlouho živ!« prohodil Martin s přízvukem zádumčivým. »To aspoň, co tebe ještě, Rozárko, očekává, dávno mám za sebou.«

Rozárka se opět úkosem naň podívala. Cítila v srdci svém hnutí, bylo jí jaksi líto Martina, nebcť věděla, nač bije.

»Nemáš snad nic proti tomu,« pokračoval Martin, »že půjdu kus cesty s tebou? Vždyť vede nás jedna cesta.«

»Abych vám pravdu řekla, šla bych raději sama,« uklouzlo Rozárce.

»A proč?« zarazil se Martin.

»Já se vás bojím,« odpověděla nesméle Rozárka.

»Vím, nač narážíš, Rozárko,« pravil truchlivě Martin; »ty mé máš za zlého, za špatného člověka jako mnozí jiní u nás! Nedivím se ti a nemám ti za zlé, a připomínám jen, že mnozí lidé špatné pověsti bývají někdy v srdci svém desetkrát lepší, nežli je jejich pověsť!«

Rozárka se zastavila a upřela zrak svůj na Martina. A mladý Oliva díval se jí tak poctivě do očí, že od srdce litovala, že mu svými neopatrnými slovy ublížila.

»Jak je Bůh nade mnou, Martine,« pravila, »já nechtěla vás uraziti. Jsem neopatrná a nezkušená, a neberu, co řeknu, na váhy. Odpusťte mi, já nemyslila nic zlého «

Martin se bezděky k ní přes cestu přiblížil a vzal ji za ruku.

»Já vím, žes hodné děvče, Rozárko, a že ani na nic zlého mysliti nemůžeš,« pravil k ní za ruku ji stále drže; »ale lidé jsou proti mně a ty nevědomky s nimi. Leč, Rozárko, jestli se mne bojíš, půjdeme každý svou cestou. Budeš aspoň beze strachu.«

Při tom pustil ruku Rozárčinu a strojil se ku předu. V Rozárce to jaksi hrklo; napadlo jí v tom okamžení, že nesmí se odloučiti od Martina, že by Martin se musel na ni hněvati, a ona ještě, co byla živa, žádného člověka nerozhněvala.

»Poćkejte, Martine.« volala za odcházejícím mladíkem, »a vemte mě s sebou. Teď už se vás nic nebojím.«

Martin se zastavil a oba mladí lidé šli kus spolu ani slova nemluvíce. Přišli už skoro k lesu, když Martin opět převzal slovo.

»Od smrti nebožky Mařenky,« vypravoval Rozárce, »jsem o té celé smutné věci ani s živou duší nemluvil. A tížila mě povždy a tíží mě posud jako skála na duši. Jak rád bych si byl ulevil, ale nikdo mně neotevřel srdce, abych se mu byl ze srdce vyzpovídal, nikdo ke mně neřekl: ‚Martine, pověz, jak to vlastně bylo; vždyť nejsi přece tak bezcitný jako to dřevo v lese! Vyhýbali se mně, a kdo se nevyhýbal, mluvil se mnou o všem, nač člověk jen přijíti může, ale o Mařence nepromluvil nikdy. Já vím a cítím, že jsem se dopustil těžkého hříchu, těžké viny, ale vždyť je na tisíce lidí, již také mají vinu a horší třeba nežli já, a ty tak nekamenují, jako kamenují mě. Znám život a vím, že lidi, již jsou bez viny, spočítáš na prsty!«

Martin se rozpálil. Čelo jeho se stáhlo u vrásky, ústa se křečovitě sevřela a z očí mu sršely jiskry hněvu. Podíval se na Rozárku. Výraz hněvu přešel okamžitě u výraz upřímnosti, dobroty a náklonnosti.

»Ty jsi, Rozárko, bez viny, ty jsi jako dobrá holubice. Tobě se musím se vším svěřiti, tobě musím všecko pověděti, sic by se mi jinak srdce roztrhlo,« doložil hlasem mírným a měkkým.

Rozárka upřela naň své velké hnědé oko a Martin hledě před sebe pokračoval: »Bůh ví, měl jsem Mařenku rád, upřímně rád. Kdyby to bylo bývalo jen trochu možná, ona jen a žádná jiná byla by bývala mojí ženuškou. Je to čirá pravda, co tu mluvím. Ale nebylo to možná, Rozárko, nebylo. Kdyby už byla mívala třeba tu jednu kytlici, bylo by to ještě chodilo, ale to

její příbuzenstvo! Kdybych si ji byl vzal, byl bych si je všecky vzal na krk. A i to byl bych ještě podnikl. ale což byl jsem svým pánem? Není tu otec můj, jemuž náleželo všecko. pole i stavení i co v tom bylo a jest? Otec nechtěl ani slyšeti! Měl jsem otcem povrhnouti a jíti sám někam za čeledína? Měl jsem zapomenouti, že jsem jeho syn, jeho jediný, milovaný syn? Kdo na mém místě, Rozárko, byl by jinak jednal? Jmenuj mi někoho z vaší vesnice, jmenuj odjinud? Nikdo by nebyl jednal jinak. Ovšem, řekne mi rozumný člověk: to jsi měl bedlivě uvážiti, nežli jsi tak daleko s Mařenkou šel! Pravda, ale rozvažuje srdce prve ty věci, když má někoho rádo? Nerozvažuje ani za mák! A pak, když začíná rozvažovati, bývá už pozdě. Já také pozdě rozvažoval a nemohl už k cíli doběhnouti! Zlá nehoda nespala, číhala. Mařenka byla útlá květina. Svadla, zahynula a vina všecka svalila se na mne! Zasluhoval jsem to, patřilo mně to, ale pomoz si, když nemůžeš!«

Martin se odmlčel, Rozárka nespustila s něho oka Byli už hluboko v lese. Mladý Oliva pokračoval po chvíli, probrav se ze zamyšlení:

»Co tenkrát v prsou mých se dělo, žádný lidský jazyk nevypoví! Bolesť, žalosť, hanba, ostré výčitky svědomí, myšlénky černější nežli hrob, ztracený mladý věk, děsná budoucnosť . . . ó, Rozárko, jak by takový dobrý a nevinný člověk jako ty jsi, to všecko v sebe pojal! Což mně bylo platno, že jsem v noci pro samý hořký pláč nemohl oči zamhouřiti, co bylo mně platno všecko modlení, co vymlouvání otcovo? Zkouší-li člověk tak žalosti a bídu, pak věru lépe by mu bylo, aby se nenarodil. Víra mé opustila a já proklínal tu chvíli, v které jsem spatřil světlo boží! Což mně bylo platno, že jsem v tmavých ošklivých nocech, kdy by žádný ani psa ven nevyhnal, se kradl ke hřbitovu, že jsem jako zloděj přelézal zeď a vrhal se na hrob Mařenčin. Tam

jsem si vinu dával, že jsem ji zabil, tam jsem ji úpěnlivě prosil, aby mně odpustila, tam jsem jí sliboval, že budu hodným člověkem. Což to bylo všecko platno!«

Martin se dal do pláče. Bolesť stáhla mu hrdlo, nepřišel po dlouhou chvíli k slovu. Bezděky chopil Rozárku za ruku. Dívka mu ji nevytrhla; slzy jako hráchy koulely se jí po tvářích, nebyla s to oka od Martina odvrátiti aniž kroku ku předu udělati.

»Vidíš, Rozárko, takový jsem já, a přece mě každý odsoudil a zavrhl, a jako že Bůh živí všecky tyto stromy, já nejsem horší nežli na sta jiných, kteří všude a u všech nalézají úctu a přízeň.«

»Ty jsi, Martine, hodný člověk!« odpověděla Rozárka pevným hlasem k jeho výčitce.

»Zaplať ti to Bůh, Rozárko, že jsi to slovo pověděla,« děl na to Martin; »ty jsi hodné, nevinné dítě, ty pláčeš se mnou a nade mnou! Ale to jen tak pro okamžik,« dodal po chvilce, »jen pro okamžik, dokud ti neštěstí mé v živé paměti. Až tvůj soucit se ochladí, budeš zas tak myslit o mně, jako jiní.«

»Nebudu,« odvětila Rozárka, »do své smrti nebudu.«

»Že nebudeš, Rozárko? A což kdybych ti řekl: Rozárko, zachraň mne, vysvoboď mě z mé tísně, ustroj mi lepší budoucnosť, buď mně dobrou, věrnou, upřímnou ženou, já ti do smrti budu za to vděčen: což pak bysi řekla, Rozárko?«

V Rozárce se zatajil dech. Co měla říci? Což jiného, než co měla na srdci a na jazyku. Jakživa nelhala, nemohlať tedy i Martinovi lháti. Odpověděla zajíkavě:

»Pak bych řekla: Uznáš-li mě, Martine, za hodnou, budu jí.«

Martin se vzpamatoval. Ustoupil na krok, pustil Rozárčinu ruku a pohroužil zkoumavě zraky své do očí Rozárčiných. To dobré, nevinné dítě nemohlo lháti!

Srdce Martinovo se zachvělo netušenou slastí a poskočilo si jako dítě v prsou.

»Rozárko, ty bys chtěla?« tázal se hlasem, jenž by byl mramor pronikl.

Rozárka kývla hlavou a podala mu pravou ruku. Martin ji stiskl. Byli svoji.

Mlčky vedli se za ruce, až když vyšli z lesa. Odtud táhla se cesta dolů k Štěpánovu, jejž už bylo viděti. Kus pod lesem spatřil Martin hlavu Coury, jež z úvozu se starým Olivou vyjížděla. Rozumný kůň jak ho spatřil, vesele zaržál. Snoubenci pustili si ruce. Starý Oliva se ve svém votíku vzpřímil, a spatřiv Martina s Rozárkou, volal na syna:

»Dobrá, že jdeš, Martine, nemohl jsem se tebe už dočkati, a zapřáhl jsem si. Ah! to je Rozárka Žitných! Pozdrav tě Bůh, děvče; jestli pak si něco hezkého neseš z pouti?«

Že si Rozárka z pouti v srdci Martina nese, na to by byl i moudrý starý Oliva nepřipadl. Ale proto, sotva snoubenci kousek dolů zašli, zastavil Couru a vozík a ohlídl se po nich.

»Nu, nebylo by to k zahození,« bručel do zubů a smačkl si palcem tabák ve své ulmovce, stříbrem okované.

Když se obrátil, potkal se jeho zrak s velikým černým okem Coury. I ona ohlížela se po milencích.

»Nu, nu, stará,« hovořil k ní s úsměvem starý Oliva, »abys ty si všeho nevšimla! Tobě ani myš neujde, ty zvědavá! Bude-li z mráčku déšť, nu, pak nepotáhneš již pluh, ale jen starého Olivu. To ti slibuji, stará. Ale teď jdi k Zdaslavi.«

Coura poslechla a zatáhla a šla obvyklým svým jistým krokem k lesu. Chvilkami popohazovala hlavou; snad těšila se už také na výminek.

IV.

Starý Oliva pustil v noci o zdaslavské pouti notné chlup; štěstí mu v kartách nepřálo a pak byl trochu roztržitý. Mimoděk zabíhala mysl jeho z »obrázků« k Martinovi a Rozárce. Teprve ráno odjížděl ze Zdaslavi a spoluhráči volali naň se smíchem:

»Jen zas brzy přijďte, Olivo; budete nám vítán!«

Oliva pošoupl si klobouk k uchu a ulehčil si pokradmu zaklením. Kdyby byl měl bič při ruce, byl by jistě i starou věrnou Couru švihl; štěstí, že s ní jezdil vždycky bez biče. Mrzut přijel domů a lehl si trochu do komory, aby pospal a zaspal nehodu. Nezaspal ji. I když se probudil, byl mrzut; měl už dnes svou zlou hodinu. Poobědvav zapálil si dýmku a šel do polí za Martinem. Měl dnes chuť, vyliti si na synovi svou nevrlosť. Sotva k Martinovi došel, zabručel, odfukuje kotouče dýmu:

»Jářku, Martine, jak dlouho budu čekat, až se ti zlíbí se oženiti. Nevyhlídl jsi sobě včera nic na pouti?«

Martin vycenil naň přívětivé zuby a pravil polo smíchem, polo vážně:

»Vyhlídl, otče!«

»Čerta,« zvolal starý a odložil dýmku; »a koho pak?«

»Nu, čerta ne, ale Žitných Rozárku.«

Zakaboněný stařec se vyjasnil, jakoby byl bral stovku v kartách, a otevřel podivením ústa na syna.

»Ta by nebyla zlá,« rozumoval; »dostal bys ovšem bohatší, ale Rozárka by se mně líbila! Saláte s octem! umíš vybírat. A což, chce ona také tebe?«

Místo přímé odpovědi jal se Martin otci vypravovat o svém návratu z pouti.

Starý poslouchal tak pobožně, že mu ani písmenka neušlo. Zapomněl na kouření a nespustil se šťastného svého syna ani oka. Když Martin dokončil, poškrábal se starý na nose, což míval ve zvyku, měl-li nějakou radosť, a zvolal:

»Saláte s octem! ale ty sis' to také moudře navlékl. Povídám ti, Martine: žádný filosof by to byl lépe nedovedl!«

»Mluvil jsem, co mně Pánbůh položil na jazyk,« odpověděl skromně Martin.

»Dobře jsi udělal, hochu! Pojď sem, ať tě políbím! Kdo by byl řekl, že budu míti dnes takovou radosť!«

A starý přitiskl zas po dlouhých letech syna upřímně k svým prsům.

»Jednu žádosť mám k vám, otče,« prohodil Martin, vymknuv se z objetí otcova.

»Co pak?«

»Neříkejte ani živé duši, čím jsem se vám svěřil. Rozárka by třeba mohla od svého slibu ustoupiti . . .«

»Jdi s takovou řečí! Jak jsi mně to povědél, neustoupí. Znám já lidi, a Rozárka musí také hleděti, aby byla dobře živa; to ostatní už jde samo! A ty a statek náš, to je vejíčko i pro kanárka, a Žitných poděkují Bohu, že se to stalo!«

»Všecko možná, ale lidé jsou zlí a zkazili by třeba mé štěstí.«

»Máš pravdu, hochu, mlčme zatím jako ryby.«

Známosť Martina s Rozárkou zůstala skutečně pod pukličkou: kromě starého Olivy věděli o ní jen rodiče Rozárčini. Ti mlčeli také, neboť věděli proč. Ostatně měli ujištění, že věc se provede. Co řekl starý Oliva, platilo za svaté, a Martinův otec potkav jednou na cestě starou Žitnou, dal se s ní do řeči o synu a Rozárce.

»Nemluvme zatím o tom veřejně; lidé mají na Martina svrchu. Ostatně co já řeknu, je pravda, a já

vám povídám, že Martin si nevezme žádnou jinou než Rozárku. A pravda zůstane pravdou, a kdyby hromy do toho bily. Zatím, maťko, jazyk za zuby!«

Jest už tomu tak a ne jinak. Láska bývá tím sladší a milejší, čím skrytěji rozkvétá. Nebývá ona ráda hrdou jiřinou, jež na veřejném záhoně vábívá zraky kolemjdoucích lidí, ale bývá ráda skromnou fialkou, jež kradmo, skrytě v houštině kvete a voní. Pak těší a oblazuje srdce a zahání chmury a stíny s oblohy života. Srdce Martinovo cítilo v plné míře tu blahodárnou pravdu. Neštěstí, jež nechodí po horách, ale po lidech, sáhlo úmrtím Mařenky jeho srdci tak do živého, že nejen na dobro osiřelo, nýbrž, což horšího, i vší čáky se vzdalo, že přijdou mu ještě kdy lepší a sladší dnové. To trvalo téměř tři léta. Martin byl by ovšem v tom čase snadno nalezl nevěstu, avšak domníval se, a to právem, že sotva by s rukou její dostal i její lásku. A oženiti se bez lásky, nesrovnávalo se s myslí a povahou jeho. Útrapy, které sám o sobě zavinil, měly však při vší hořkosti své něco dobrého pro ň. Martin otužil se jimi, zmoudřel z nich a připustil posléze naději a víru k srdci, že neštěstí rovněž jako štěstí měnívá své noclehy a že korouhvička se mu může ještě obrátiti. Jak jsme viděli, obratila se mu skutečně. Jako ta slza zrodila se v jeho oku, když vypravoval Rozárce své neštěstí, tak zrodila se najednou i v srdci jeho láska a padla nejen jemu, ale i Rozárce k srdci! Padši zakořenila se a rostla jako po vláze osení; vyrostši těšila a blažila tím více, ana zrodila se ze slz. Martinovi bylo, jakoby se byl znova narodil, měl chuť k životu, k práci, vše kolem něho znova se mu zazelenalo. Při vší radosti své nemohl se však sprostiti docela stínův; bál se o to, co nosil v srdci, bál se nehody, aby se lásce jeho nepostavila do cesty. A strach a bázeň jeho nebyly liché, zdálo se, že osud znova ho chce zkoušeti.

*

Několik něděl po zdaslavské pouti rozstonala se Rozárka. Nemoc z počátku nepříliš patrná zhoršila se po několika dnech tak, že jí přivezli lékaře. Rozárka padla do těžké horečky, jež přivedla život její do nebezpečenství. Zpráva o tom vzbudila soustrast v celém Štěpánově, neboť Žitných byli lidé, které každý dobře mohl vystáti, a nad to byla Rozárka v onom krásném věku, do kterého když smrť železnou a ohyzdnou svou rukou sáhne, lupičství její vypadá hroznější a děsnější než v kterémkoli jiném věku života lidského. Co však byla soustrast celé vesnice u porovnání s bolestí Martinovou?! Jako tělo bez duše potácel se Martin, kudy chodil, a div že se nerozpučel od žalosti srdce. Do jasna jeho lásky a rozkvétajících nadějí vehnala rázem nahodilá nemoc Rozárčina mračna, obtěžkaná záhubou a zkázou, jež hrozila jenjen se sesypati. A kdyby byl jen Martin nemoc tu měl za nahodilou! To bylo nejhorší v jeho postavení, že mysl jeho, jakoby ji byl někdo očaroval, hledala původ celé nehody jinde než v náhodě. Řekněme to bez okolků: Martin hledal a nalézal vinu, že Rozárka se rozstonala, sám v sobě, on pokládal nebezpečnou tu nemoc za kletbu, jež s něho padla na Rozárku, že dopustil se hrozného bezpráví na Mařence. »Za tebe trpí Rozárka, že tě miluje; tvoje vina spáchaná na Mařence připraví ji do hrobu. Kletba spočívá na tobě a na celém živobytí tvém!«

Tak přemítal Martin ve své mysli, div že neminul se rozumem. Nebyl k práci, nebyl k řeči, nebyl k ničemu. Kudy chodil, vzdychal, a nemaje v nocech pokoje a spaní, tratil se vůčihledě, tak že jedva byl k poznání. Starý Oliva dlouho se díval mlčky na syna. Nevytrhoval jej žádnou otázkou, žádnou výčitkou, aniž se pokusil trpícímu synovi slova útěchy podávati; nedalť zkušený stařec v takových okolnostech mnoho na těšínská jablka. Ale konečně nebylo mu lze dívati se mlčky na žalosť

Martinovu; bylť otec, a neštěstí synovo šlo mu příliš k srdci. Také asi tušil, proč Martin do své bolesti tak zabředl.

Bylo to v sobotu na večer. Martin přišel z polí a usedl si celý malomyslný na matčinu truhlu v komoře. Otec šel za ním.

»Hochu,« jal se starý Oliva syna těšiti, »vypadáš, že by se kámen nad tebou smiloval. Poruč už všecku žalosť a starosť do vůle Boží. Rozárka je člověk, a člověk je už jako pára nad hrncem. Dnes je člověk, že by skály lámal, a zítra by ho větřík povalil! Smrť je zákon přírody, a my všichni mu podléháme, starý jako mladý, chudý jako boháč. Všecko je náhoda. Z desíti devět se s ní mine na svých cestách, desátý se s ní setká. Tys takový desátý. Hlavou zeď neprorazíme, bědováním a trápením sebe ji nezažehnáme. Buď už, hochu, rozumný; jen rozumný člověk přestojí všecko!«

»Náhoda!« zvolal Martin trpce, »náhoda! Vy máte za náhodu, co je následek věcí, které předcházely. Smrtelná nemoc nebyla by přišla na Rozárku, kdybych já si ji nebyl vzal do srdce! To je ta náhoda! Řekněte raději: kletba to je, která ji proto stíhá, že chce býti ženou mojí a že já v ní nalézám potěšení.«

»Hlouposti,« prohodil starý Oliva.

Martin se ještě více rozhorlil.

»Vám je všecko hloupostí!« pravil s prudším ohněm nežli prve, »i to, že jsem od sebe zapudil nebožku Mařenku a přivedl ji a dítě svoje do hrobu! Ovšem, mudrc jako vy má zcela jiné brejle na svět. A kdyby nebylo vás, nebylo by se to stalo; Mařenka mohla tu pěkně seděti a hospodařiti se mnou, a život můj mohl býti šťastný, pokojný, a ne stížený kletbou a žalostí!«

Starý Oliva se rozpálil, jakoby byl sršeň naň sedl; v okamžiku se však vzpamatoval. Spolkl přes moc hořkou

pilulku, již mu byl Martin právě podal, a pravil hlasem utlumeným a co možná pokojným:

»Však víš, Martine, dobře, že já jsem neodstrčil Mařenku Vaňkovic, když u nohou na podlaze se svíjela a pro všecko na světě prosila, abys ji až do smrti nedělal neštastnou, a když prosila za červíčka, jejž pod srdcem nosila. Byl to někdo jiný! Já jí také neotevřel dvéře před nosem a nerozkázal jsem čeledínovi, aby ji a starého odvezl. Byl to také někdo jiný. A ostatně, kdyby byli oba přišli ke mně, k starému Olivovi, kdo ví, co by se nebylo stalo; kdo ví, jestli by tu podnes Mařenka s tebou nehospodařila, a jestli bych nehoupal dnes na kolenou vnoučata! Leč to jsou věci, které už dávno větry roznesly, o těch už nikdo ve vsi ani nezakašle! K čemu je znova ohříváš? Buď, hochu, rozumný a nes trpělivě, co náhoda ti přinesla. Vždyť Rozárka posud není na prkně, a kdyby se to i stalo, pamatuj, že člověk nesmí býti z marcipánu, chce-li být dobře živ. Kletba! Jdi mi k šípku s kletbou; náhoda je to, čirá náhoda, jako všecko na světě! Měj jen rozum a nedej se zlou náhodou povaliti!«

Martin chvíli neodpovídal, pak pravil malomyslně:

»Vám je snadno mudrovati; kdo nezkusil, neví.«

Po té odešel; starý nespokojen sám s sebou a se synem, popocházel po komoře. Pak šel za ním k Žitným.

U Žitných naříkal a plakal jeden přes druhého; čekali Rozárku každou chvíli do hodiny. Soucitní sousedé obcházeli stavení, známější byli v síni, u oken a v čeledníku; ženské, klečíce na zemi, modlily se hlasitě za Rozárčinu duši. Když tam přišel starý Oliva, běhal Martin mezi lidmi po čeledníku jako pološílený. Otec se na okamžik zastavil, maje v úmyslu odvésti syna z místa zármutku. Pak ho nechal, a podávaje ruku starému Žitnému zašeptal:

»Co dělá Rozárka?«

»Leží v posledním tažení!«

Martin to zaslechl a vyskočil ze stavení. Venku bylo tma, žes sotva viděl na tři kroky před sebou. Sychravý podzimní vítr vál od hor. Martin běžel vsí dolů, pak zas po silnici, přeskočil příkop a běžel do polí. Běžel nevěda kam, ba vůbec ani nevěděl, že běžel. Bůh ví, kde se všude toulal. Mohlo býti okolo půlnoci, když celý spocen a unaven do něčeho tvrdého vrazil a do hlavy se udeřil. Vzpamatoval se. Byl »na tanečku«, a předmět, o nějž se narazil a který oběma rukama obemknutý držel, byl nízký, ze žuly hrubě vytesaný starý kříž, jenž tam už od věku stál. Martin se vzpamatoval a hrůzou třásl v hlubinách své duše. Lidé říkali, že »na tanečku« strašívá. Před dávnými lety našly se tam »staré střepy s popelem«, ano i celé »baňky s popelem«, a některé prý byly postaveny ve zvláštních sklípkách. Bylo to patrně pohanské pohřebiště, a možná, že jméno »na tanečku« pocházelo ještě z pohanských dob, kdež naši předkové při slavnostech pohřebních křepčívali. Místo samo bylo nyní pusté, patřilo obci, a nikdo by se byl neodvážil je zaseti. Martin se přitiskl ke kříži a s hlavou k nebi obrácenou zvolal:

»Pane Bože, zachraň Rozárku! Jestli ji nezachráníš, budu věděti, že je můj život proklet, a nebudu věřiti ani v peklo, ani v nebe, ani v Trojici, ani v nic!«

Tak modlil se Martin. Pak si usedl na stupeň kříže a pohroužil hlavu do dlaní. Usnul a zbudil se, když již nad lesy svitalo. Šel k Žitným. Rozárka posud neumřela. Sedl si na truhlu u její hlavy a čekal, až okolo osmé přijel doktor. Prohlídl si Rozárku a pravil:

»Všecko se mně zdá, že máme vyhráno. Lidičky, vy můžete mluviti o hrozném štěstí.«

Rozárka měla vyhráno, trvalo to však mnoho, mnoho neděl, než se jen poněkud zotavila. Nebyla ani sobě podobna. Byla bledá jako stěna, vyzáblá, jen kosť a kůže,

a krásné vlasy jí nadobro vypadaly. Oči její zdály se ještě větší a koukaly se až děsně kolem sebe. Lidé říkali, že má od té nemoci úbytě, lékař však, když si Martin u něho na to stěžoval, se mu vysmál, nazval to babskou pověrou a připojil, že po takové nemoci se silný člověk dlouho nevzpamatuje, a třeba jedl samou uzeninu a pil silné víno, nad to prý útlá dívka jako Rozárka. Věda, že Martin je ženich Rozárčin, měl tehda doktor ještě jinou veledůležitou věc mladému Olivovi svěřiti, a byl by tak zabránil neštěstí; ale starému pánovi to nepřipadlo. Byl ze staré školy, uměl léčiti tělo a nic víc; jiného širšího povolání lékařova neznal. Lidé radili staré Žitné, aby dovedla Rozárku k staré Káči, ta že jí jistě úbytě zažehná. Šly tam a Martin s nimi.

Stará Káča bydlila v pohodnici uprostřed lesa, v lese od cesty ze Štěpánova do Rákosína na svahu vrchu k řece obráceném. Poloha pohodnice byla pěkná. Dvě, tři stavení, studně, rybníček, zahrada, luka a pole, a kolem jehličnatý les. Vyhlídka dolů do údolí rozsáhlá a malebná. Všude čisto a veselo, člověk by neřekl, že tu bydlí pohodník. Stará Káča měla daleko široko dobrou pověsť jako lékařka a zažehnávačka; i lidé z města k ní chodili, když lékaři nemohli už pomoci. Byla z rodu pohodnického, v mládí utekla za vojákem, potloukala se Bůh ví kde po dlouhá léta, a vrátila se, když už byla skoro stará žena. Pohodník jí dal světničku a ona mu slíbila, že mu své prostředky prozradí, nežli umře. Starší rány hojila výborně, ve shánění mzi měla veliké štěstí, a krtice a úbytě zažehnávala s dobrým výsledkem. I jiné její rady stály za peníze, a staré Káče se při obecné důvěře venkovanů zle nevedlo.

Žitná s dcerou šly do světničky Káčiny; Martin zůstal venku.

»Dobře jste přišly,« pravila k nim Káča suchým svým hlasem; »měsíc jde právě dolů, a v ten čas jdou

i úbyté dolů, jestli totiž milosrdný Bůh a svatá panna Barbora mně tu milosť udělí, že je zažehnám. Postav se, děvče, zde naproti oknu. Tak. Teď roztáhni ruce co můžeš, aby s tělem dělaly kříž. Tak, a teď měj chvilku strpení.«

Po té vyndala Káča ze šuplíku klubíčko nití a rozvinuvši je měřila Rozárku nejprve na děl od špičky ukazovatele na pravé ruce až k špičce téhož prstu na ruce levé. Pak změřila ji od hlavy dolů až k patě.

»Vidíš, holka, jaký kus ti schází,« pravila po té, ukazujíc kus přebývající niti; »máš silné úbyté, ale dá Bůh, že ti je zaženu Modli se k rodičce Boží!«

Stará Káča jala se zaříkávati »ve jménu trojjediného Boha«, dělajíc Rozárce kříže na čele, prsou a břichu. Mumlala při tom tak, že jí slova nebylo rozuměti. Ke konci teprve dodala srozumitelným hlasem:

»K tomu mi dopomáhej Bůh Otec, i Syn jeho, i Duch svatý! Amen.«

Po zažehnání vzala niť a složila ji tak, aby délka i šířka těla, jak je byla změřila, podle sebe šly, a rozdělila je důkladně na tři stejné díly. První třetinu schovala si do přihrádky ve zdi, druhou a třetí spálila, hned jak Rozárka odešla, na prsku, každou zvlášť, a popel z nich dala si do dvou papírkův. Když Rozárka po třetí k měření přišla, dala jí třetinu popelu ve sklenici vody při zažehnání vypiti. Třetí třetinu nasypala na kus chleba a dala jej snísti domácímu psu. První třetinu posléze zakopala pod vrbou u rybníčka.

Když byla Káča po prvnikráte se zaříkáváním hotova, pravila k staré Žitné a k Rozárce:

»To víte, že nejsem jestřáb, který se učí na slepici. Dá-li Pánbůh, pomohu děvčeti. Ale prozatím nasbírejte listí z višní, třeba opadalého, svařte je do koupele a koupejte v něm Rozárku každý den večer. Po té vemte přehršli pšeničné mouky, rozdělejte z ní těsto pivnými

kvasnicemi a tím natírejte Rozárce žíly na rukou a nohou. Ty pak, Rozárko, vem s sebou tu modlitbičku a nos ji ve dne v noci za ňadry na holém těle. Za tři dni přijď zas.«

Stará Žitná spravila se po té s Káčí a pak odešla i s dcerou.

Rozárce šly úbytě skutečně dolů. Byly by ovšem i bez zaříkání odešly, a zahnala je vlastně silná potrava a pohybování se v čerstvém vzduchu, ale lid už chce míti něco neobyčejného, čáry a kliky háky, a co hlavní věci, věří v ně. Rozárka také věřila, že Káče a ne lékař ji uzdravil, a byla jí za to vděčna.

Choré děvče sbíralo se vučihledě; vlasy jí narostly, těla přibývalo a růže na lících rozkvetly. Než přišel masopust, byla zase tak pěkná, jakoby ji z vosku vyloupl, a s provoda ji přivinul Martin k srdci jako svou roztomilou ženušku.

Svatba byla hlučná a veselá, a jen jeden člověk hleděl více než jindy zamračeně pod sebe, když do kostela vyzváněli. Byl to Josef Čertovákův. Měl příčinu: Rozárka Žitných byla přece něco zcela jiného než jeho žena. Ten Martin měl přece jen štěstí! »Ale štěstí měnívá své noclehy,« mudroval Čertovák, »kdo ví, jak dlouho bude ve statku u Olivů spáti!«

V.

Podivnější než všecky úkazy přírody na nebi i zemi jsou cesty lidského života. Kdož řídě se zdravým nepředpojatým rozumem a zkušenostmi, kterých pracně nasbíral na pouti své po zemi, jest s to, aby určil napřed, než co dím, jen předvídal, co potká v životě jeho přítele, jehož útroby jsou mu otevřenou knihou, o lidech,

jichž důkladně neznáme, ani nemluvě? Kdož, a byť sebe moudřejší, nesklonil kolikrát pokorně pyšnou svou hlavu a nezvolal: Divná náhoda, divný osud! Starý, zkušený Oliva pravil k synovi: »Náhoda je to, čírá náhoda, jako všecko ve světě,« a připojil hned k tomu: »Měj jen rozum, a nedej se zlou náhodou povaliti.« Leží mnoho pravdy v tomto vyřčení, hlavně však v tom, že stavěl rozum proti zlé náhodě; ale co náhody samé o sobě se týče, nešel vesnický filosof dosti hluboko a nedobral se daleko dna pravdy. Větší pravdu vyslovil jeho syn, an řídě se tušením svým pravil: »Vy máte za náhodu, co je výsledek věcí, které předcházely.« Ano, takového původu bývá často náhoda, jenže člověk nerad se k tomu přiznává, a že rád hledá příčiny k tomu nad sebou, kolem sebe a ne blíže, totiž sám v sobě! Pravdu tu uvidíme vtělenou v osudech manželův Olivových, jež v této knize krajanům předvádím. Kojím se nadějí, že vděčně přijmou kus skutečnosti, odrážející se ze zrcadla vlastimilovné mysli osvětleného světlem umění.

Martin Oliva neoženil se jen očima, nýbrž i ušima, nejen se srdcem, nýbrž i s rozumem. Každý rozumný člověk ve vsi a okolí věštil také sňatku jeho s Rozárkou dobrou a šťastnou budoucnosť. Bylť Oliva více nez zámožný, zdráv na těle a na duchu, zkušenostmi vlastními v jisté míře vytříbený, nebyl vášnivý ani tvrdé šíje, nebyl žádný hýřil neb útrata. I Rozárka nepřišla s holýma rukama do statku a s pracovitostí a znalostí v hospodářství přivedla do něho mírného ducha, měkké srdce a korunu všeho, upřímnou lásku k Martinovi. Rozvinul se také první čas u Olivů život tak krásný jako jaro v poli. Práce šla mladým hospodářům od ruky jako voda, osení na polích se urodilo, zkrátka: nebylo, co by jednak zakalilo první dny a měsíce šťastného manželství. Sám starý Oliva zářil jen spokojeností. Dosáhl, po čem toužil, jasného, bezstarostného odpočinku,

a mnohý jiný otec mu záviděl, že, ač dosti pozdě, přece syna tak dobře oženil. Ze začátku ovšem přihlédl k hospodářství, ale vida, že úplně se může spolehnouti na Martina a Rozárku, upustil od toho a uzavřel žíti jen pro své pohodlí a užívati v pokoji a radosti šťastných dnů svého stáří. Při výminku svém byl dobře svého prospěchu pamětliv a vymínil si mimo jiné nikoliv nepatrný roční plat, jejž mu Martin vypláceti musel. Jiný syn na místě Martinově byl by se silně zdráhal tento odstavec smlouvy podepsati; Martin však jej přijal bez odmluvy, věda, že otec by neodstoupil, a domýšleje se, že statek jeho unese bez obtíží takové břemeno. Měltě tedy starý Oliva všecko jak chtěl, a neměl nic jiného na starosti, než zapřáhnouti si do svého vozíku Couru a jezditi po zábavách a kratochvílích, kde která se mu naskytla. Víme již, že než Martin se oženil, rád se starý napil, a třeba do rána při kartách vydržel, leč bývalo to jen jednou za čas, kdy právě vábila příležitosť. Nyní, an neměl nic na práci, stalo se mu pití a karban pozvolna potřebou, jež časem nabývala větší síly a moci nad ním, až posléze proměnila se v neblahou náruživost. »Starý pije jako do důchodu a hraje jako ze řemesla,« říkali o něm ponenáhlu v Štěpanově, ovšem za zády; do očí mu to povědíti se ostýchali, neboť nebylo radno si ho rozhněvati. Martin jen jednou z povzdálečí zmínil se o té chybě u přítomnosti otcové, špatně však pochodil. »Co jest mého, víš,« odvětil starý zamračiv se, »a o ostatní se nestarej. Hleď jen sám, abys dobře živ byl.«

Povídalo se, že starý Oliva také i dloužky dělá; Martin tu novinu nepřeslechl. Ale těšil se tím, že štěstí v kartách se obrací, a otec sám se spořádá. —

Rozárce se u Olivů dařilo výborně. Rozkvétala jako květina v poli, tělo nabývalo plnějších a půvabnějších forem, a obličej bral na se ráz ušlechtilejší a

libější, tak že nebyla to ani lež ani přehánění, prohodil-li některý známý před Martinem: »Tvá ženuška je den ode dne hezčí, věru, v Štěpánově nenalezne člověk druhou. Člověk by na ní oči nechal, když ji potká!«

Rozárka byla úplně šťastna; vždyť ji měl Martin tak rád, že ani v neděli nechtělo se mu od ní do hospody. A jestliže někdy odešel, říkával, když přišel domů a Rozárku k srdci tiskl:

»Všude se mně stýská bez tebe, ty černooké, dobré koťátko moje!«

A vskutku, kdykoliv byli sami pohromadě, byla Rozárka k Martinovi tak milá, hravá, přítulná a veselá jako koťátko; každou žádosť, každé přání jeho vyčtla mu z očí, a přeletěl-li nějaký sebe menší stín po jeho čele, laskavým slovem a laskavějším ještě pohledem dovedla jej zapuditi. Jako každý muž, měl i Martin své slabší a temnější stránky; ty poznala Rozárka ku podivu brzy a uměla jim v krátkém čase tak vyhovovati, že to ani starému Olivovi neušlo, jenž nejednou pro sebe zabručel:

»Ten hoch udělal trefu. To děvče je dobrá hodina; takových žen je málo!«

Starý říkal Rozárce »děvče« a nevrátil se nikdy z pouti nebo výročního trhu, aby nebyl svému »děvčeti« něco sladkého pouti nebo jarmarku přinesl. Martin to rád viděl, že přišel otci, nyní již častěji nevrlému, Rozárkou do noty, a těšil se, že ženuška jeho časem roztomilostí svou tchána tak ovládne, že zanechá toulání svého po okolí a více se k domovu připoutá.

Tak uplynul první rok od svatby Martinovy; uplynul v lásce a spokojenosti bez všelikých pozoruhodných výtržností. Leč nic na světě netrvá věčně, tím méně lidské štěstí, jež nejčastěji zavěšeno bývá na listě osykovém. Zaduje vítr, přižene stín a chlad, člověk neví odkud;

obloha se halí a kalí, duše se otřese, trne, pochybnosti se probudí a mučí, a otázka vtírá se do mysli: Nerozséval jsi na písku?

I z hlubiny duše Martinovy vystupovaly stíny; z počátku nepatrné, řídké, rozplývající se jako lehké letní páry. Ale byly to přece stíny, jež nezmizely beze stopy, jež přikalovaly mysl, a tytýž i usedly na čele. Martin viděl, jak jiní mladí manželé jsou šťastni ve svých dítkách; i on toužil po sladkém úsměvu svého dítěte, i on prahl po dědici, a byl už přes rok ženat a bezdětek, a co horšího, posud nebylo žádné, sebe skrovnější naděje, že Rozárka bude matkou. Posud byl Martin tak moudrý a opatrný, že neprozradil, proč bývá časem zaražen, smutnější a mrzutější, než býval jindy. Posud byl Martin silen láskou k své ženušce. On ji miloval vroucně a upřímně, byl přesvědčen, že i ona stejnou láskou mu splácí: jak by býval s to, aby vinil ji z něčeho, za co ubohá dobrá Rozárka nemohla. Bojoval, namáhal se, vítězil nad sebou, ale nedovedl povždy před Rozárkou ukryti, že vůbec něco hlodá na kmenu jeho štěstí. Vysloviti, co ho hlodá, neměl síly; byl posud tolik útlocitný, že tušil, že by dobrou svou ženu podobnou výčitkou urazil. A přece by bylo lépe bývalo, kdyby byl Rozárce zřejmě pověděl, co ho hnětе. Rozárka dobře si všímala, že Martin není ten starý, a pátrala po příčině změny té. V chování svém k Martinovi nemohla chyby nalézti; vždyť milovala Martina čím dále tím vroucněji, a nebyla by se rozpakovala, kdyby se jednalo o jeho spásu, i svůj život zaň dáti. Co na očích mu viděla, konala s myslí veselou a upřímnou, a neslyšela posud také od něho hořkého slova. Rozárka pátrala a ronila poprvé potajmu slzy za svou lásku. I ona toužila v srdci svém po dítku jako zprahlé osení po vláze, ale že by v tom právě vězela příčina Martinova smutku, nepřipadlo nezkušené mladé

ženušce, jejížto celá moudrost a zkušenost v tom záležela, co jí matka v ohledu dětí pověděla: že totiž Pánbůh dá dítě někomu dříve a druhému později. Že by vesnické ženy byly neplodné, nahodí se zřídka, a Rozárka těšila se nadějí, že posud není zmeškáno, že jí Pánbůh, až přijde čas, dá už nějakého buclatého Martínka. Nevěřila také, že by Bůh za její lásku k Martinovi mohl kletbou neplodnosti lůno její trestati.

Tak mluvívala k Martinovi také v oněch sladkých chvílích, o nichž ani nikdy nezasní chladnoduchý, vší obětivosti prázdný bezženec. Martinovi bývalo v takových chvílích okolo srdce, jakoby někdo trny a ostny do něho vrážel; jak měl Rozárce tak zhola říci: »Jsem nešťastný, že nerodíš mně dítě!?«

K otci byl upřímnější. Když se ho jednou starý Oliva tázal:

»Co je ti, Martine, že když jsi sám, chodíváš někdy jako ztrápený oficír?« odpověděl mu:

»Jsem přes pět čtvrtí roků ženat a není posud ani nejmenší naděje, že bude Rozárka chovati. To mne rmoutí a bolí.«

»Nebuď blázínek,« pravil na to starý; »co není dnes, bude zejtra. Však nejste ještě deset let svoji. Já bych to sám rád viděl, ale co naplat, člověk si v té věci nemůže předpisovati.«

A Martin byl nějaký čas pokojnější; zatím uplynul druhý rok a několik měsíců jeho manželství. Stíny duše Martinovy, až posud před laskavým pohledem Rozárčiným se rozplývající, choulily se v tmavé mráčky, husté, nic dobrého v útrobách svých neskrývající; chlady, prve nepatrné, měnily se v ostré, mrazivé vánky, při nichž tytýž vroucí Martinovy city trnuly a v účincích svých ochabovaly a slábly. Tajné slzy se z očí Rozárčiných hojněji řinuly a bolestné vzdechy častěji se draly ze srdce žalostí stísněného. Něco chladného, neviditel-

ného stavělo se mezi oba manžely, již při vší lásce, kterou posud k sobě měli, dosti síly a statečnosti neměli, aby překážku tu odvrátili a zahladili. Ke všemu přidalo se ještě něco horšího, co přimnožovalo zmíněnou překážku, ba co z ní časem vystavělo mohutnou a pevnou hrázi, již bylo už velmi těžko rozkotati. Byl to lidský úsměšek.

Kdo si bystře lidí a jich konání všímá, pozoroval zajisté, že většina jich má veliké zalíbení v tom, škádliti a popichovati své bližní, zejména v oněch stránkách, o nichž vidí, že jsou útlé a citlivé, a že sebe menší píchnutí jich bolí. Takoví lidé nemají častokráte ani zlého úmyslu, ale těší je, vidí-li, že ten, na něhož svými jehlicemi si namířili, durdí se a hněvá, a vůbec jich úštěpky těžce nese Běda tomu, kdo dá na sobě znáti, že úštěpky jejich bolestně ho raní: nabírají si ho častěji a více, až se stane terčem jich úsměšku. Jak mnoho srdcí, jež sotva se počala milovati, bylo už lidským úsměškem rozvedeno, a mnohé manželství přišlo právě jen jím na nešťastný konec!

»Je to pravda, Martine,« volal leckterý známý při setkání na Martina; »je to pravda, že budeš křtíti?«

»Kdes nechal ženu, Martine, že jsi tu sám! Snad nestrojí se na cestu do Říma?« vtipkoval druhý a třetí, a čtvrtý prohodil jakoby maně:

»Což ty víš, Martine! Počkej jen, až se vám rozboří pec a budeš vařiti kašičku! To ti nabrousí rozum!«

Takové a podobné úštěpky a narážky musel Martin často poslouchati; uši si zacpati nemohl Poněvadž nebyl ani stromem, ani kamenem, a každé takové bodnutí více v srdci cítil, než si kdo mohl pomysliti, přešla ho brzy trpělivosť, nemlčel, odpovídal ostře a kysele, a píchl tím jen do vosího hnízda Úštěpky se naň jen sypaly, a Martin stával se den ode dne nevrlejším a mrzutějším. Věděl dobře, kam lidé bijí, a poněvadž svou ženu po-

kládal za pramen a příčinu všech těch úštipků, odcizoval se jí více, nežli sám by si byl pomyslil. Padlo leckdys hořké slovo, padly výčitky, genius manželského štěstí se vzchopil a opouštěl světnici Olivovic statku.

I Rozárka se změnila, jen v jedné věci byla ta stará: v lásce své k Martinovi. Snášela a trpěla a živila stísněnou duši svou nadějí, že Bůh požehná lůno její a uční konec její bolesti a nevrlosti a nespokojenosti Martinově. A čas ubíhal a naděje její byla klamná a prosby její bez účinku; Bůh nepomáhal. Rozárka zkoušela hořké věci, bledla a vadla, a Martin stával se den ke dni větším mrzoutem a zatvrzelejším nespokojencem. Domov jej již netěšil; dobrá a sličná Rozárka již ho nevábila; měl ji sice posud rád, ale nestál o její společnosť, nepozoroval, že ji třeba celý týden nepolíbil, a byl-li rozkvašen, byl k ní tvrdý ve slovích, bez obalu a šetření.

»Co na tom,« myslil si v duchu, »ona je neplodná! Nemůže ovšem za to, ale pro mne jest to neštěstí! K čemu hospodařiti a mozoliti se, když není naděje na potomka! Hloupesti! vem to všechno ďas! Těch několik let, co člověk je na světě, některak už ujde! Tatík jediný má pravdu; on si přeje. Proč bych si já nepřál; mám z čeho, a potomka nebudu míti do smrti!«

Tak přemítal Martin v duchu a uváděl ponenáhlu přemítání své v skutečnosť. Dobrý anděl jeho duše ozval se sice vícekrát proti náhledům, které si Martin za cíl vystavoval, ozýval se, zrazoval, zpěčoval se . . . avšak zlý anděl zvítězil; mělť rozum na své straně.

Nenalézaje zábavy a útěchy u Rozárky a o samotě, zamiloval si Martin společnosť a hospodu. Kde bylo hlučno, živo a veselo, tam zapomínal na to, co ho rmoutilo, co mu pilo krev a sílu Z nedostatku vlastní síly a statečnosti ocitl se zpovolna mladý Oliva na kluzké dráze, vedoucí samým nebezpečenstvím. Bylo tu

potřebí ruky, jež by jej byla zastavila, bylo potřebí přítele muže, jenž by byl rozumně a upřímně k němu zvolal: »Martine, stůj! Či nevíš, kam zabíháš? Ejhle, propast! To tebe nemine, to jistě se ti stane, nevrátíš-li se k Rozárce, k svému hospodářství, k zdravému, nepředpojatému rozumu! Vprav se bez reptání, beze vzdorů do toho, co život tvůj ti podává, a dojdeš časem k pokoji i blahu. Nepředpisuj, co život ti má dáti; on nedá sobě předpisovati, ale budeš-li silen, statečen, budeš-li míti pevnou, neoblomnou vůli, vztýčíš-li se v zármutku a pozvedneš hlavu a ruku k činu: nebude ti zle, Martine, neutoneš, zvítězíš a přivedeš svůj život na šťastný konec. Vari, Martine, z této cesty. Ejhle, propast!«

Martin posud neohluchl, on byl by slyšel takovou upřímnou radu, on by ji byl vzal v uvážení, v rozumné a zralé uvážení, leč nebylo, kdo by byl k němu mluvil tak otcovskými slovy. Starý Oliva, rozumný jinak a zkušený muž, hleděl v posledních letech více sklenici na dno než životu v jeho zápletky, a »malované obrázky« a míhající se v nich liché štěstí staly se mu důležitější a milejší než syn a jeho domácnost. Žil pěkně jako svatí v nebi a nestaral se o nic. Zmínil-li se mu někdo, že Martin hází přes kopýtko, odpověděl bez přemýšlení: »Hleď každý, abys dobře živ byl, o jiného se nestarej. Však má Martin svůj rozum k živobytí a pak — nu, nemá o koho se starati. Neoženil se dobře.«

Byl tu ještě někdo druhý, kdo neměl Martina s očí pustiti, kdo měl se mu rozhodně postaviti do cesty a nepouštěti jej dále k jícnu hrozící propasti. Byla to jeho žena Rozárka. Vždyť jednalo se jí o celé její štěstí; neb štěstí její viselo výhradně na Martinu, záhuba jeho byla záhubou její. Nevyzpytatelné cesty života! Rozárka byla žena útlého, vroucího citu, hotova k oběti sebe krutější, ale bez potřebné váznosti a bez hlubšího rozmyslu do budoucnosti. Cítila a tušila ve své sklíčené duši,

kam zavede Martina nepředložené jeho jednání, cítila a tušila, kam ji Martin zavede a uvrhne, tušila a předvídala to, ale kdyby jí byl Pánbůh všecky hříchy odpustil, nebyla by bývala s to, aby před Martina vstoupila, za ruku ho chopila a k němu povědéla:

»Martine, zanech společnosti, pití a hry; nermuť se déle, buď trpěliv a mírný jako jsem já. Vynasnažím se dnem i nocí, abych ti dělala radost. Věř mně a trp jen nějaký čas, Bůh sešle ti dědice, a uvadlá růžička našeho štěstí opět se občerství a pokvete až milo. Martine, vezmi si můj život, zahub mne radéji, jen neopouštěj naši domácnosť a hospodářství, nechytej se zlé společnosti a nekopej sobě i mně zbytečné hrob. Martine, jen přes mou mrtvolu můžeš jíti dále na své záhubné cestě!«

Pochybujeme, že by byl Martin odstrčil Rozárku, náruč svou mu otvirající, ale Rozárka trpěla a snášela jako beránek, ale k Martinovi promluviti rozumně a upřímně, vážně a laskavě neuméla. Nenalezši u své matky, jež nyní stále churavěla, a u sousedek rozumné rady, pomyslila Rozárka už kolikrát na starou Káču v pohodnici. Při své prostotě věřila, že jí Káča svými čarami pomůže, ale ostýchala se krok ten učiniti, poněvadž věděla, že by nezůstal ve vsi ukryt, a poněvadž se obávala, že by Martin na ni ještě více zanevřel. V tísni a nejistotě, v slzách a vzdychání trávila nejkrásnější svůj věk, a viděla-li náhodou, jak jiné sousedky jsou dítkami svými šťastny, div nezoufala ubohá, dobrá Rozárka.

VI.

Stará pravda: Manželstvo bez dětí, den bez slunička. Měj si, co srdce i co hrdlo ráčí, neklene-li se v jistý den nad hlavou tvou jasné, modré nebe s tím jasným svým prasvětlem, nepožiješ nikdy v celé pravdě, v celém objemu a hloubi lahody života. Nebeské oko, zlaté sluníčko! V odvěkém sňatku svém s kamennou zemí zplozujeť ono i zelené bylí i vše, což čije, dýše a žije. Ono rozžehá v lidských srdcích světlo i oheň lásky a zplozuje z ní obrázky sobě podobné. Ty blaží pak a těší svýma jasnýma a nevinnýma očkama, se zvatlavými rtíky a nerozumnými rozumečky srdce smrtelná zrovna tak jako to dobré, nebeské oko, zlaté sluníčko. Vznešená, krásná i líbezná jest láska manželská, nedostoupí však nikdy výše ideálu, nezhlíží-li se v oku rozkvétajícího potomstva.

Den štěstí Rozárčina a Martinova uplýval pod šedými, věčně jednotvárnými, nevlídnými oblaky; byl to den bez slunička; nebyl k tomu, aby v pravdě blažil. Byla tomu už čtyři léta, co byli svoji. Květina naděje, že neumře bez potomka, uschla téměř docela v duši Martinově, zlý duch požívání života roztahoval se v ní; rozum už ho nevypuzoval, nemaje k tomu důvodu. Poměr mezi prací a užíváním velmi se zhatil. K čemu pracovati, mohu-li užívati bez práce, aspoň bez usilovné práce! Patrno, že mladý Oliva nacházel se na cestě kluzké a srázné, vedoucí samým nebezpečenstvím.

Věc ta nebyla štěpánovských sousedů tajna. Vrtěli nad tím hlavou a prorokovali, že Martin bohat neumře. Staré klepny hrabaly znova v zaprášeném archivu své paměti a říkaly: To mají Olivovic za to, co spáchali na Mařence Vaňkovic. Starý Žitný, muž dobromyslný, beze všeho širšího rozhledu, vzal si po dlouhém otálení

srdce a promluvil rozumně se svým zetěm. Nepochodil dobře, ba byl prý zhruba odbyt. Nedivme se tomu; Martin měl svou hlavu a byl zvyklý jednat o své vůli a ujmě.

»O mne buďte bez starosti, a Rozárka nebude zkrácena; kdybych dnes umřel, bude míti několikrát víc, nežli přinesla do statku.«

Starý Žitný byl odbyt.

Byl však ve vsi člověk, jenž bedlivěji nez kdo jiný stopoval téměř každý krok Martinův; neušlo mu nic, co u Olivů se dělo. Sebe nepatrnější věci všiml si s poklidem a rozvahou, a mnul si často potají ruce samou radostí a škodolibostí. Známe ho dobře; byl to Josef Čertovák. Byl to člověk tvrdé šíje, pevný v chtění, vytrvalý v provádění a pravý žid u vypočítávání. Slíbiv před lety Martinovi, že se mu pomstí za Mařenku, držel se posud v náležité vzdálenosti, a po celý čas neučinil žádného kroku v tom ohledu. Zdálo se, že docela zapomněl na to, co slíbil; tak domýšlel se Martin. Ale paměť Čertovákova nebyla krátká; on nezapomněl, nýbrž držel se zásady otcovy:

»Nikdy se nepomsti hned, ale čekej na dobrou příležitosť. Byť i po letech, ona přijde, a člověk si může pak upéci oplatky jen což.«

Také nezavdal mu Martin od těch dob novou příčinu, aby přistoupil k pomstě. Oženiv se vzbudil v něm ovšem znova závisť; hodná a pěkná Rozárka byla něco jinšího než žena Josefova; Čertovák uměl porovnávati a porovnával a záviděl od srdce Martinovi. Ale nedal toho na sobě viděti, a zasmál se teprve jak náleží od srdce, když viděl, že Rozárka nedává Olivovi potomka. Opatrný Čertovák tušil hned, že Martin nebude spokojen ve svém manželství, a že tato nespokojenosť zavésti může Martina tam, kde si jej míti přál, zkrátka:

tušil, že první zrní padlo tím na pole jeho msty. Nesklamal se ve svém vypočítání; s Martinem to šlo s kopce. Ale jednou přece Martin Čertováka znova dopálil. Jednou, bezpochyby že ochmelen, prohodil ve společnosti, že žena Čertovákova je boubelatá jako hrábě. Nějaká milosrdná duše donesla to Josefovi za tepla. Čertovák se na pohled tomu usmál, ale když poslíček odešel, zaťal pěsť i zuby. Pokládal slova v žertu a bez všeho úmyslu prohozená za vyzvání se strany Martinovy a zapsal si je do své černé knihy.

Den po té jel Josef z města. Neujel ještě ani třetinu cesty, když spatřil kus před sebou člověka s těžkým rancem na zádech, jenž v prachu a vedru slunečním, v sporém stínu stromův, jež vroubily silnici, k Štěpánovu zvolna se ubíral. Uslyšev hrčení vozu, zastavil se muž s rancem a opatrně se obrátil. Kus cesty, než k němu Josef dojel, měl čapku smeknutou a utíral si hrubým barevným šátkem pot s čela bohatě se řinoucí.

»Pozdrav Bůh, pane Josefe,« volal na Čertováka.

»Dejž to Bůh, Abrámku,« odpověděl Josef a zastavil. »Což nechcete se se mnou trochu svézti?«

»Vezmete-li mne s sebou, zaplatí vám to Pánbůh, Josefe!«

»Nu, pojďte a lezte, Abrámku.«

Abrámek sundal ranec a položil jej opatrně vzadu do košatiny na slámu. Pak vylezl sám na vůz a usazoval se naň.

»Nechte tam ranec, však on nevypadne,« hovořil Josef, »a sedněte tu ke mně, budeme si lépe moci povídati.«

Abrámek uposlechl. Povoz se hnul.

»Dnes to slunce praží jako o psích dnech,« pravil Josef, »pojedeme zvolna, aby se koně neupachtili.«

»Horko až dost,« prohodil Abrámek, »kdyby si ho mohl člověk tak několik žoků na zimu nachytati, ne-

škodilo by. Dříví pořád dražší a není naděje, že by mu spadlo. Měšští chtějí na místě za sáh pět zlatých padesát, a Zdaslavští jak by smet.«

»Pro to, co vy spálíte,« odpovídal Josef, »dříví nepřiplatí a výdělky vaše i něco horšího ještě snesou.«

»To je jenom řeč, Josífku, a víc nic,« namítal žid; »v studeném hrnci neuvaří se ani brambory ani zápražka, a živit šest hladových krků a k tomu ještě ženu, to není, panáčku, žádný žert!«

»Jak je to ve světě divně rozděleno!« prohodil Čertovák a upjal na Abrámka oko s významným pohledem. Po chvilce pokračoval se zvláštním důrazem:

»Vy máte hromadu dětí, a chcete-li je vyživiti a aby vůbec něco z nich bylo, musíte se s rancem na zádech ve vedru a prachu plahočiti, a jiný, jako mladý Oliva, nemá ani jedno dítě a měl by až dost pro ně a dal by nevím co za to, kdyby nějaké měl.«

Žid, jenž po celý hovor bezděčně před sebe hleděl, obrátil při těch slovech k Čertovákovi hlavu. Oči jejich se setkaly a hleděly na se několik sekund. Židovo bezvýznamné, téměř ospalé oko oživilo se; zajiskřilo se v něm na kratičký jen okamžik. Nesklopil je hned, nýbrž měl je chvilku na Josefa upřené, tak upřené, jakoby chtělo proniknouti Čertovákovy útroby. Proč právě porovnával Čertovák, jenž patrně byl nepřítelem Olivovým, tohoto rolníka s ním, s Abrámkem! Ta otázka tanula židovi na mysli a zavrtala mu mozkem. Nebylo pochyby, Čertovákův významný pohled pravil Abrámkovi, že Josef nemluvil jen marně, že mluvil s rozmyslem a snad i s úmyslem. Proč tak učinil? Bystrému Abrámkovi potřeboval jen někdo něco napověditi, on se už sám dovtípil. Ale Čertovák napovídal mu přece jen málo, Abrámek tušil, ale nevěděl, na čem je. Myšlénky tyto prolítly židovi mozkem a zaujaly pro ten čas všecko

jeho vypočítávání. Byl tak opatrný, že nepovzbudil Josefa žádnou otázkou k dalšímu vysvětlení; věděl, že je Čertovák po čertu chytrý. Sklopil oko, zahleděl se do koní a přemýšlel a počítal. I Čertovák se zamlčel a nemluvil už celou cestu ani slova. Když přijeli k první chalupě, jež kus před vsí v levo od silnice při rybníku stála, požádal Abrámek Čertováka, aby zastavil, že tu sleze; má prý s Vránou něco k pojednání. Ale jednalo se mu vlastně o to, aby lidé neviděli, že ho Čertovák vezl. Žid myslil, že pro budoucnost bude dobře, nevšimnou-li si lidé, že má s Čertovákem nějaký zvláštní, tajný obchod. Abrámek odcházel v levo k Vránovi, a Čertovák jel sám do vsi.

Za čtvrť hodinky přišel Abrámek domů. Šel zadními dvířkami přímo do světnice, kde to vypadalo dosti chudobně, ale čistě. Na kolébce v barevných peřinkách spal spokojeně malý židáček; děvčátko asi pětileté kolíbalo ho levou nohou a ručkama pletlo dosti neuměle punčochu. Abrámek si dětí sotva povšiml, složil ranec, svlékl kabát a vyndal ze záňadří usmolenou koženou tobolku. Vybral z ní všecky peníze a počítal, co utržil a co vydělal. Ze světnice vedly dvéře se skleněným svrškem do krámku, kde matka s dcerou něco prodávaly. Ostatní děti nebyly doma.

Abrámek jmenoval se vlastně Abraham Sicher. Otec jeho, jenž do Štěpánova se přistěhoval, byl malé postavy, jmenoval se Abraham, a lid si oblíbil říkati mu Abrahámek a zkráceně Abrámek. Synovi neříkali pak ovšem jinak. Náš Abrámek nebyl malý, naopak byl větší než prostřední postavy, suchý, skoro vychrtlý. Na nepoměrně příliš vysokém krku seděla hlava neobyčejná tím, že měla široká ústa, jejichž pravý koutek silně se táhl k pravému uchu. Abrámek byl na první pohled ošklivý, a jestliže ve vsi některé dítě příliš křičelo,

říkávaly mu matky: »Jen roztahuj hubu, cikáne, budeš ji pak míti jako Ábrámek.«

Abrámek měl dobrou pověsť v Štěpánově. Bylť na pohled jako všecky děti Mojžíšova kmene pokorný, povolný a vlídný, snášel trpělivě bez reptání a vzdorů sebe špatnější žerty a ústrky od vesnických lidí, a vedl při tom obchod, jaký se právě vésti dal. Neměl však štěstí a nemohl zbohatnouti. Když se po smrti otcové oženil, vedlo se mu lépe, a Abrámek vypočítával, kdy bude moci Štěpánov opustiti a do města jíti, aby si obchod zvelebil a výdělky zdesateronásobil. V tom zastihl oheň Štěpánov, a barák jeho, v levo od silnice, lehl popelem. Abrámek vystavěl si nový, celý kamenný domek, zřídil si v něm krámek, zásobil se tím nejrozmanitějším zbožím, a myšlénku na město na čas pustil z hlavy. Obchod vedl dále, on sám podomní, a žena v krámku. Šlo mu zas brzy dobře, ale zbohatnouti nemohl, dítě přicházelo za dítětem a výlohy se množily. Abrámek měl starostí plnou hlavu, a ač byl vtipný a podnikavý, nemohl se přece do něčeho většího pustiti; nemělť k tomu prostředků, a bez peněz není svatby, říkají židé. U svých spoluvěrců měl ovšem úvěr, ale úvěr ten byl přiměřen jeho jmění a nikoliv jeho schopnostem. Ve vsi pak neměl příležitosti k výnosnějším obchodům, jmenovitě na směnky; lidé šli raději do města, a městští židé byli by bývali blázni, aby byli přenechali vesnickému židu, co mohli sami polapiti, a z desíti, dvacíti zlatých nerodívají se stovky; stovky rodí opět jen stovky. To všecko věděl a znal Abrámek dobře, ale nemohl si pomoci při nejlepším svém snažení a čekal jen na vhodnou příležitosť, aby se zmohl a aby nemusel stále jen dohazovati, nýbrž sám podnikati a na profitu si pochutnávati. Při tom při všem vedlo se Abrámkovi dobře, aspoň lépe než na sta jiným křesťanským řemeslníkům nebo živnostníkům ve mě-

stech. Když rok se sešel s rokem, neměl nikdy schodku, a přebytek se od času, co vyhořel, nikdy nezmenšil, třeba také nerostl v té míře, jak si Abrámek přál.

Abrámek měl sto očí; nic mu neušlo, z čeho by se dalo něco vytěžiti. Znal on v celém okolí každou strojivou a mlsnou hospodyni, každého rozkoší milovného, lehkovážného neb aspoň neopatrného hospodáře. Jak to vypadá v knihách, věděl lépe než mnozí věřitelé. Cenu měli jen ti lidé pro něho, již měli chyby; neb z chyb jiných vydělávají se peníze, staré to židovské pravidlo. Znal oba Olivy, starého i mladého, a byl přesvědčen, že bude z nich výdělek, půjdou-li jen dále cestou, na kterou se dali. O starém nepochyboval pranic, ten už leckdy vypůjčil si od něho »pakatýlek«, když došlo mu v kartách. Leč o směnce nechtěl ani slyšeti, a Abrámek musel půjčiti na slovo. Ale starý Oliva byl správný, přinesl často dříve peníze, než je přinésti měl, a bez směnek jsou výdělky těžké! Mladý stál si posud dobře, ale šlo to s ním s kopce, domácnost ho netěšila . . . Abrámek zbystřil svůj zrak, ne dnes, ne včera, už více než po dvě léta; čekal, čekal trpělivě . . . tu vzpomene mu Čertovák na něj . . . Čertovák má peníze, je nepřítel Martinův; kdyby dal prostředky na ruku . . . šlo by to, šlo, Abrámek by se už zmohl, o vtip a podnikavost by nebylo!

Dvéře u krámu vrzly; Abrámkova žena vstoupila. Místo pozdravení pravila k mužovi:

»Mnoho-li?«

»Dva zlaté šedesát krejcarů,« odpověděl Abrámek vstávaje od stolu.

»Hm, toť málo za celý den práce!«

»Není víc, a ty?«

»Zlatý deset.«

»To je tři zlaté sedmdesát. To projde, není-li víc. Ostatně jsem se na cestě o něčem dověděl, co nám

časem tolik vynese, že půjdeme do města, jestli se to jen trochu zdaří.«

»Byl by už jednou čas,« vzdychla židovka a jala se rozvazovati ranec a spočítávati zboží.

Abrámek uložil do stolu peníze a rozevřel si účetní knihu. Dal se do počítání. Malý židáček chrápal v kolébce, a sestřička pletla mu punčochy na zimu.

VII.

Asi týden po té stala se světnice, v níž stálo manželské lože Martina a Rozárky, jevištěm výstupu, jenž pro další rozvoj našeho vypravování byl nad míru důležitý. Bylo právě pondělí, a Martin, jenž v noci trochu déle v hospodě se zdržel, vyspával skoro celé dopoledne. Probudiv se vstal, jak se říká, na ruby, a každý, kdo mu v stavení v cestu přišel, pocítil jeho nevrlosť. První byla Rozárka. Hned po snídaní pohádali se bez příčiny. Rozárka jsouc v právu, nemlčela a nedala se; slovo dalo slovo, tnutí odseknutí, rozešli se s kyselostí v srdci. Oliva, jehož vše doma pálilo, vyšel si za lidmi do polí; chtěl také vyvětrati od předešlé noci trochu těžkou a zamračenou hlavu. Kousek za vsí přeběhl mu zajíc přes cestu. Jako všichni vesničané, byl i Oliva pověrčiv, a nebyl by za celý svět šel dále. Kam jíti? Domů se mu nechtělo. Oko jeho padlo na zahradu. Slunce pálilo. Usednouti si pěkně do trávy ve stínu stromů nemohlo škoditi Martin tak učinil a zahleděl se pod sebe. Přemítal, jak právě myšlenky vystupovaly ze zamračené hlavy K čemu je ten život, nemá-li člověk v něm to, co chce? Říkají lidé: blaze tomu, kdo má peníze! Hlouposti! Kup si, čeho nemáš, kup si, na příklad — dítě! Zlý duch mu to slovo pošeptal; zlý duch zavichřil mu v duši!

»Jářku, Martine, děláš kalendáře?« vytrhl ho drsný hlas z dumání. Martin se zachvěl, jakoby ho ledovou vodou polil. Pozvedl zrak k plotu, odkud hlas pocházel, a spatřil tam Jíru od kostela. Jíra byl náruživý mluvka, on musel mluviti, třeba páté přes deváté, jen když mluvil. Každý, kdo měl na pilno, zdaleka se mu vyhýbal; s kým se dal Jíra do řeči, toho tak brzy nepropustil. Byl nezbytnější než blecha a lepil se člověku hůře nežli smola.

»Vidíš, hochu,« rozpřádal Jíra hovor, »kdybys měl děti, pohrál by si s nimi, a nemusel se válet po zahradě!«

Martin vyskočil a utíkal do stavení. Jíra vyvalil za ním oči.

»Jářku, mám něco pro tebe, neutíkej,« volal Jíra.

Martin už neslyšel.

»Má sojky v hlavě!« bručel rozdurděný Jíra a obrátil se. Na štěstí spatřil nějakou ženskou s košem. Šel k ní a dal se s ní do hovoru.

Martin vkročil do stavení nevrlejší, nežli když z něho vyšel. Hledal příčinu, aby si ulevil. Ta se mu brzy naskytla

Čeledín vrátil se s pole, neboť bylo poledne. Odpřahuje koně, klel.

»Co zas máš, Bárto,« volal naň Martin z okna.

»Eh, ztratil se mně zákolník někde na cestě.«

Martin vyběhl a jal se nepozorného čeledína peskovati. Bárta nebyl podle toho, aby mlčel. Rozvadili se, a Bárta mu vyčetl, že uz není u něho k vydržení. Rozárka je chtěla smířiti, volala oba k obědu. Šlo to ztěžka, a oběd nechutnal nikomu.

»Nevídáno o zákolník,« káral starý Oliva Martina; »na půdě mezi starým železem najdeš zrovna takový. Jen se tam podívej!«

Po obědě šel Martin do polí, ale vrátil se o třetí hodině domů. Ve vratech počkal otce.

»Nalezl jsi zákolník?« tázal se starý.

»Podívám se tam,« odpověděl mrzutě Martin a šel rovnou cestou na půdu.

Martin nebyl už dlouho na půdě, možná, že několik let, a když vstoupil do obdélného, jenom slabě osvětleného prostoru, zarazilo ho něco, čeho sobě právě vysvětliti neuměl. To tajůplné šero, jež ztrácelo se v polotemno až ve tmu v jednotlivých koutech, ty zaprášené bílé komíny, ten starý, buď rozlámaný neb aspoň vetchý nábytek, jenž se tu povaloval, to harampátí všeho druhu na prst prachem pokryté a pavučinami opředené, vše to divné dojalo nevrlou duši Martinovu. Zapomněv na chvíli na všecko, co dnes nemilého se mu přihodilo, zamyslil se Martin do zcela jiného světa. Dávno zapomenutá, jasná a veselá doba mládí prostírala se najednou před jeho okem. Co se nadováděl na této půdě jako chlapec s dětmi sousedskými! Každý kout vysmejčili, každý kus starého nábytku stokrát přelezli, nic nenechali na místě, všecko, i kus latě nebo prkna, neb starého železa, bylo jim jako hračka milé. Kolikrát nepřišel na né otec, aby je sehnal dolů z oblíbeného rejdiště! »Což nemáte místa na dvoře, v zahradě nebo návsi, že mně nad hlavou svým skotačením chcete stavení zbořiti?! Hejdy dolů, rozpustilá havěti, nebo ...« Tu ukončil napomínání a zdvihl hrozivě ruku. Kluci umlkli, krčili se a sypali se jako mokré slepice se schodů. Ale druhý den byli zase na půdě, a šlo to zas znova, jakoby namazal. Někdy přišla na né matka. Ta napomínala jinak. »Ale, ale, hoši, nechte toho dovádění, vždyť zlámete ruku nebo nohu, a co pak řeknou vaše maminky, že se to u nás stalo. Pojďte dolů, vždyť pro prach, který tu děláte, nemůže člověk ani mluvit. Pojďte!« Chlapci ani nemukali a poslechli.

Ta dobrá matka! Martin ji viděl zrovna před sebou! Byla od rána až do večera dobré a veselé mysli, nevěděla, co je hněv, zlosť, závisť a podobné věci. Tatík Martina nikdy nebil, ale jednou, když byl špačkem rozbil okno, chtěl mu jednu strčiti. Matka zakryla hocha svým tělem a dostala sama ránu za něho. Starého Olivu to zamrzelo.

»Vidíš, matko,« pravil k ženě, »teď to máš, proč se toho nezbedníka ujímáš! Kdo ví, jak se ti odmění!«

Martin si vzpomněl tak živě na ten výstup, že zrovna cítil, jak jej matka ke svým prsům tiskne. Vzdychl si a přetřel rukou čelo; vzpamatoval se, proč přišel na půdu. Šel hledat zákolník.

Hledal, ale nenacházel. Ale za to přišel k něčemu, co jej znova zarazilo. Byla to kolébka, v které ho matka uspávala, v které si hrával, dokud neuměl běhati. Kolébka byla staromodní, z dubového, nebarveného dřeva, těžká, že nemohla se překotiti. Martin se znova zamyslil; ale tenkrát jeho zamyšlení souviselo s trudnou jeho přítomností. Vzpomněl si, jak jednou v sobotu odpoledne při uklízení nařídila matka Bétce, aby odnesla kolébku z komory na půdu, kde nebude překážeti.

Otec pravil: »K čemu se s ní tahati na půdu; nech ji dole a daruj ji Barboře, bude do svátků beztoho kolébati a na novou kolébku nemá. Ty ji beztoho už potřebovati nebudeš.«

Matka pravila: »K čemu ji dávati ze stavení! Naše děti na ní ležívaly a Martina jsem na ní odchovala. Však nebude Martin panem páterem; jednou se ožení a Bůh mu dá také děti. Pak si může kolébku s půdy snésti, a v kolébce, ve které sám se kolébal, může své děti kolébati!«

Martin tu řeč z čeledníku poslouchal. Jedním uchem šla mu k rozumu a druhým ven, byl ještě chlapec. Ale teď, když si na ni vzpomněl, nebyl už chlapec, byl muž,

byl manžel, byl čtyři léta ženatý, a posud neměl potřebí dojíti si na půdu pro kolébku, kterou mu tam dobrá matka pro jeho děti schovala. Posud toho neměl potřebí a nebude míti potřebí nikdy, nikdy, a kdyby sto let byl ženat! Martinova duše se vzbouřila Krev se mu hnala do hlavy a prsa jakoby mu někdo železem stáhl. Jedva ducha chytaje zadržel se o kolébku Kdyby si byl vzal jinou ženu, chudou, třeba někde ze silnice, kdyby si byl vzal třeba nějakou fenu nebo štěkuli, jež muže ani hodinu nenechá na pokoji, ba kdyby si byl vzal třeba nějakou lehkou osobu, a kdyby ona mu děti byla porodila: lépe by mu bývalo a bylo než při Rozárce. A kdyby sám neměl kam hlavu položiti, kdyby večer nevěděl, co ráno bude snídati, a kdyby měl dítě, kdyby je tak k svému srdci mohl vinouti, jako vinula jej matka za dob jeho dětství: zdaž nebylo by jeho postavení stokrát krásnější, zdaž nebyl by život jeho stokrát veselejší, nežli je nyní bez dětí při Rozárce. Manželstvo bez dětí, den bez sluníčka, duše bez radosti! Proklet buď takový život, takový suchopár, na němž nic neroste!

Takové myšlénky hnaly se za sebou jako mraky před bouří duší mladého Olivy. Jeho duše byla rozvichřena a naplněna žhavou a jedovatou látkou, pracující k výbuchu, jako obloha před bouří, v níž se hromadí elektřina, aby bleskem vystřelila do země. Zdravá rozvaha nadobro Martina opustila. Každá žíla v něm hrála, každý nerv se tetelil. Sběhl dolů s půdy, štěstí, že mu nikdo, zvláště že mu Rozárka nepřišla do cesty. Běžel ven z vesnice, aby se občerstvil na čerstvém vzduchu. Vzduch neobčerstvoval, nechladil, bylo horko, ba parno, slunce stálo a pálo ještě dost vysoko na obloze. Martinovi se dělalo sucho v ústech i v hrdle, maní šel do hospody. Nebyl tam nikdo. Sedl si za stůl a dal si naliti. Pil. Jsa tomu rád, že nikdo ho řečí nevytrhuje,

zahloubal se opět do svých trudů. Venku se zatím zvolna setmívalo. Martin si toho nevšiml, nevšiml si vůbec ničeho, a tedy i toho, že vkročil do šenkovny mladý rolník, podle hole v ruce přespolní. Šel přímo k Martinovi a udeřil mu srdečně na rameno se slovy:

»Pozdrav tě ruka Páně, Martine!«

Martin vyskočil a vyvalil naň podivením oči. Vzpamatovav se podal příchozímu ruku a sklenici s pivem k zavdání.

»Vítám tě, Matesi, do Štěpánova; co nového v Zdaslavi?« tázal se bývalého svého kamaráda.

»To nejnovější je, Martine, že se mně dnes v pravé poledne narodil kluk jako turek,« pravil vesele mladý rolník ruku Martinovi potřásaje. »Přicházím za tepla do Štěpánova, abych tě požádal, abysi mně stál kmotrem. Matka si to také přeje, a tys to beztoho jednou slíbil.«

Martin se otřásl, jakoby byl vedle něho udeřil hrom. Mates nebyl ještě ani rok ženat a měl už kluka jako turka! Mates byl jen chalupníkem, a přece mu štěstím oči svítily, když vypravoval, že má kluka, prvorozence, a on . . . Martin pozbyl vší rozvahy, nebyl v okamžiku s to, aby kamarádovi odpověděl.

Mates usedl naproti němu, a zpozorovav zamračené čelo Martinovo, pravil:

»Co je ti, Martine? Vždyť vypadáš, jakoby . . .«

Martin se vzpamatoval a skočil mu do řeči:

»Nic, nic, Matesi! Tak ty máš už kluka, a komu je podoben?«

»Mně,« odpověděl hrdě mladý otec; »bába řekla, že je, jakoby mně ho z oka vyloupl. Jen až ho uvidíš!«

»Těším se, těším,« odpovídal Martin s úsilím v sobě tlumě bouři, jež mu rázem k hlavě stoupala.

Mates, unesen vlastní radostí, nepozoroval na štěstí, co se v Martinovi děje, a dal se plnými ústy do vypravování, jak se jeho prvorozenec dostal na svět. Nepřišel

ještě ani ke konci, když několik jiných štěpánovských občanů do šenkovny vstoupilo. Sesedli se a rozhovořili a byli déle než jindy veselí. Mates odešel k desáté hodině domů; Martin zůstal a zapíjel více než jindy své žalosti a bolesti. Mluvil jen málo a nedbale, a i když sousedé jeho bezdětností si ho nabírali, nedopaloval se jako jindy. Ale jen na oko; uvnitř v něm všecko vřelo a rozbouření jeho blížilo se k svému nejvyššímu napjetí. Zpráva Matesova mu patrně dodala; to mu ještě dnes chybělo, aby se rozkatil. Okolo půlnoci šel domů. Sotva byl sám, zastavil se a zvolal:

»Proklet buď takový život, takový suchopár, na němž nic neroste! Mates je šťastný, ovšem, ale já, já . . .«

Nedopověděl, ale chytil se oběma rukama za hlavu; hrozila se mu rozskočiti. Přišel k domácím vratům. Bouchal a trvalo mu to dlouho, než mu šel někdo otevřít. Byla to Rozárka a pojala ho vlídně za ruku. Martin ji od sebe odstrčil a šel do stavení. V komoře hořela lampa. Martin ani klobouk neodloživ sedl si na postel. Rozárka chvějíc se úzkostí a strachem, jako nikdy posud, co byla vdána, ulehla. Z čeledníku bylo slyšeti cvakati hodiny; Martin těžce oddychoval. Chvíli bylo trapné ticho.

»Je ti něco, Martine?« tázala se Rozárka jako úkropek.

»Je mi!« odsekl Martin z hruba a mrštil kloboukem o zem.

»A jak by nebylo,« mluvil pro sebe trpce a studeně, »Mates není ještě ani rok ženat a má už chlapce. Povídám ti, kluka jako turka, a já mu půjdu za kmotra,« dodal sám sobě se jízlivě pozasmáv.

Rozárka ani nedutla.

»Ovšem,« rozhovořil se Martin, »má jinou ženu, nežli jsi ty. Dříve bude míti něco ten kamenný kůl

u našeho plotu, nežli ty, ty věčná panno! Každý má nějaké potěšení na světě, jen já ne! Kdybych si byl uvázal na krk nějakou poběhlici, stokrát lépe bych byl učinil, nežli že jsem si vzal tebe!«

Rozárka vzlykala.

»Co pláčeš?« rozhorlil se Martin a vyskočil, »myslíš, že mně tvůj hloupý pláč nahradí dítě? Tos na omylu! Nic mně dítě nenahradí, leda jiná žena, až ty budeš bradou vzhůru! Ale kdy se toho dočkám, kdy? Věčně věkův ne, ďábel si tebe zvolil k tomu, abys mně pila krev!«

Rozárkou to trhlo, v srdci jí něco škublo tak hrozně, tak bolestně, že bezděky zaúpěla. Povztýčila se s namáháním v loži, usedla si a obrátila oči své zastřené mlhou a lesknoucí se jako kusy skla k Martinovi.

»Co vstáváš?« burácel Martin; »chceš snad odmlouvati? Zkus to!«

Martin rozpřáhl pravici, Rozárka padla do mdlob.

Martin nachýlil se k loži, oko jeho padlo na bílé hrdlo Rozárčino. Prsty na jeho pravici začaly se svírati, neviditelná moc táhla je k hrdlu Rozárčinu. Jedno pořádné stisknutí hrdla a bude konec. Martin natáhl ruku, aby . . . Rozárka procitla a podívala se na Martina. Ubohá, myslila, že Martin ji chce obejmouti, že chce ji smířiti a napraviti žalosť, kterou jí svými hořkými slovy způsobil. Chytila oběma rukama jeho pravici, jež ji právě chtěla zardousiti, přitáhla ji k ústům a zlíbala ji.

»Vždyť já vím, Martine,« pravila vesele, »žes to tak zle nemyslil, že mne máš přece rád; buďme ještě nějaký čas trpěliví, Pánbůh nás neopustí a dá nám dítě! Modlím se za to ve dne, v noci!«

Martina chytila lítosť. Srdce div mu nepuklo, oči se zakalily slzami a kolena pod ním klesala. Svezl se

u postele na zem a dal se do usedavého pláče. Teprve k ránu se upokojil. Kohout už dávno kokrhal, když usnul. Rozárka nezamhouřila ani oka. Po celou noc těšila ho laskavými nadějemi. Ty ho posléze ukonejšily.

VIII.

Jediná hodina, než co dím, jediná chvíle, jeden hovor a výstup postačí častokráte k tomu, aby změnila se naše povaha, aby stvrdla, byla-li měkká, aby se ustálila a upevnila, jestliže se kolísala a byla liknava. V každé lidské povaze jest více méně mlhy; padne slovo a mlhy z duše ustoupí, rozední se v ní, stane se v ní světlo. Člověk pak soustředí všecky síly v jednom směru, k jedné metě, a diví se mnohdy sám sobě, že už dříve tak neučinil.

I v duši Rozárčině se vyjasnilo ve vylíčené právě noci. Tušilať už dávno, ba věděla, jen že v neurčitých rysech, co Martina hněte a bolí, co pije mu krev ze srdce a přivádí neštěstí do jejich domácnosti, ale pravdu, holou, nahou pravdu, neznala, neboť nebyla dosti silna, aby ji chtěla znáti. Právě v té nejdůležitější věci byl k ní Martin zdrželivý, nesdílný; pro její zrak visela před duší Martinovou opona, ovšem poloprůhledná, ale přece jen to nejtajnější lůno jeho duše zakrývající. Dnešní noci opona ta spadla. Martin se ukázal takový, jaký byl. Rozárka poznala holou, nahou pravdu. Dnešní noci se přesvědčila, že zůstane-li neplodnou, bude Martin, bude ona, bude všecko ztraceno. Jaká pomoc!? Rozárka napjala všecky své síly k přemýšlení, marno, kloudného prostředku nenalézala. Konečně po dlouhém a trapném přemítaní vzpomněla si na starou Káču v pohodnici. Jako každá žena ze vsi, nebyla Rozárka prázdna pověry,

a pak, vždyť jí Káče zahnala úbyté, když i sám učený doktor nevěděl si rady a pomoci. Proč by nezaříkala i její neplodnosť! Doktor jí ovšem připadl také na mysl, ale jen tak mimochodem. Přirozená duši její stydlivosť nebyla by nikterak připustila, aby svěřila se se svým tajemstvím cizímu muži, a byť to byl lékař, a třeba již šedivý lékař, jako náš doktor. Pro celý svět nebyla by Rozárka k němu řekla: »Pane, pomoz mi k plodnosti, jsem nešťastná a muž můj také!« Nezbývalo nic jiného, Rozárka musela se poraditi s Káčí.

Bylo krásné nedělní odpoledne. Plané růže voněly po stráních a mezích, nad bujným osením zpívali skřivánkové a v houštinách a sadech první po slavíku pěvci: černohlávkové, sedmihláskové a pěnice. Byl začátek růžového měsíce, všecko všudy plno lahody a líbeznosti! Martin nebyl doma. Rozárka složivši do košíku hrudu másla, kus tvarohu, něco mouky a vajec, vydala se na cestu do pohodnice. Když vyšla do polí, rozšířilo se stísněné srdce její samou radostí a naplnilo se samou nadějí. Vždyť bylo jaro tak lahodné a dobré, že člověk musel zapomenouti na každou bolesť, a třeba celou zimu jej byla mořila! Rozárka okřála na těle i na duši, a div že si nezazpívala, kráčejíc poněkud odlehlou pěšinou nahoru k lesu. Pěšina ta táhla se větším dílem roklí mezi polemi, a Rozárka ji proto volila, aby se s nikým nepotkala. Když vyšla ze stavení, potkala malé děvče; vzala to za dobré znamení a šla s větší nadějí k staré Káči. Po obou stráních rokle kvetlo plno planých růží a květy jejich pěkně se odrážely od temnozeleného listí lískových ořešin sem tam roztroušených; při zemi jakoby byl nasypal květů jahod.

»Až, jahody, se začervenáte a uzrajete, zdali pak . . .« přemýšlela Rozárka.

My neukončujeme její myšlénečku, sladší nad nejzralejší jahůdku; však citlivé čtenářky samy se jí dovtípí.

Když přicházela k lesu, vykročil z něho Abrámek s rancem. Rozárka se zarazila. Abrámek ji vlídně pozdravil a upřel kradmo zrak na košík, jejž měla na ruce.

»Co v něm nese?« pátral žid pro sebe, »a kam to nese?« pátral dále. Dal se s Rozárkou do řeči a vyzvídal na ní opatrně, kam jde. Rozárka dala vyhýbavou odpověď a zaruměnila se; neuměla lháti. Žid šel dále k Štěpánovu dolů. Když už Rozárku pro les nebylo viděti, zastavil se a zahleděl k lesu.

»Kam vede ta pěšina?« přemítal; »k pohodnici? Co by tam Olivová dělala? Stará Káče! Hm, to by se shodovalo. Košík, v něm máslo, mouka. Ano, Olivová jde se poradit s Káčí, aby jí pomohla k dítěti!«

Chytrý židák se potupně usmál; usmál se selským pověrám, a záviděl hned po té Káči, že z nich umí těžiti.

»Kdo ví, k čemu to dobré,« dokončoval své přemítání a stoupal pěšinou dolů. Kus před vsí spatřil na mezi u žitniště Čertováka. Abrámek zašel k němu. Dali se do řeči. Žid vypravoval, že nepotkal na cestě ani živou duši, až tamto na pokraji lesa Olivovou. Nesla prý na ruce košík s máslem a bůhví s čím ještě, a jde podle všeho do pohodnice na radu k staré Káči, aby jí svými čarami pomohla k nějakému potomku. Všecko to vypravoval židák na oko lhostejně se sklopeným zrakem. Když pak po té pozvedl oči, aby viděl, zdali řeč na Čertováka působila, setkaly se oči obou zrovna tak, jako tenkráte na silnici, když Josef svezl Abraháma.

»K čemu mně to povídáte?« ptal se Čertovák po minutce, nutě se k lhostejnosti.

»Můj Bože,« odpovídal židák, »řeč se mluví, aby se mluvila, a poslouchání nestojí ani vindry.«

Čertovák popošel několik kroků po mezi; pak se zastavil a obrátiv se k židovi pravil důrazně:

»Poslyšte, Abrámku, my se musíme dorozuměti. Takhle by to nešlo. Kdyby k vám přišel mladý Oliva pro peníze, povězte mně to; nebudete toho litovati, jako že jsem Čertovák! A poněvadž vím, že nemáte právě stovky při ruce, nu, víte, kam se obrátiti. Jen přijďte; profit máte jistý, já o něj nestojím, já stojím o něco jiného. Ale když vám dám vydělat, žádám také sám něco na vás, to víte, zadarmo není ani smrt!«

»A co žádáte na mně?« tázal se žid s očima zvědavostí a radostí vykoulenýma.

»Poctivosť žádám od vás v tomto obchodě,« dokládal Čertovák, »to jest, že ke mně, ne k Olivovi, budete poctivý. Vím sice, že vy židé ani nevíte, co je poctivost, ale když dobře pochodíte, když třeba z toho zbohatnete, proč byste v jedné záležitosti nebyli poctiví? Buďte jist, Abrámku, že nemám slepičí mhu a že nejsem jako ti ostatní hlupáci, že mně neujde, kdybyste mně za zády něco chtěli kouti! Bude to pak vaše škoda. Chcete být poctiv ke mně?«

»Jak je Bůh nade mnou, budu k vám poctivý,« zaříkal se žid.

»Který Bůh, židovský nebo křesťanský?« tázal se Čertovák přísně.

»Můj Bůh, židovský,« řekl výrazně Abrámek. »Ať uschne mi tuhle ta pravice a mor padne na mé děti, jestli vás ošidím!«

»Dobrá,« pravil po té spokojen Čertovák; »k opatrnosti vás nemusím napomínati; máte z toho rozum.«

Rozešli se, jeden do vsi, druhý do polí. Poslední byl Čertovák; když žid zašel, zabočil nahoru k lesu, k pohodnici.

Mezi tím, co Čertovák s Abrámkem na poli se umlouvali a posléze domluvili, přišla Rozárka k pohodnici. Než vystoupila s tlukoucím srdcem z lesa, věděla, že nepřišla nadarmo; neboť na záhrobni viděla

starou Káči, ana sedíc na nízké stoličce, s brejlemi na nose říkala si z modlicí knihy. Rozárka přicházela s pevnou důvěrou, že jí Káče pomůže, a proto v ní zabušilo srdce tak mocné, že na pokraji lesa se musela zastaviti. Pes zaštěkal, Káče si všimla, že někdo k ní přichází.

»Hlehle!« volala Rozárce v ústrety, »to jsou k nám vzácní hosté. Podívejme se, sotva vás, selka, poznávám! Kolik pak tomu let, co jsem vám zažehnala úbytě?«

»Už na páté, ne-li víc,« odpovídala Rozárka.

»Tak, tak,« mluvila stařena, jakoby přemýšlela, »bude tomu tak. Tenkrát se ukázalo, že pomocí rodičky Boží a svaté Panny Barbory ještě něco dokážu!«

»Ukázalo se,« odpověděla Rozárka a dodala nesměle, »a proto k vám dnes s největší důvěrou zas přicházím.«

»To je hezké, selka, že máte důvěru. Živá víra je ten nejlepší lékař; ten jistě uzdraví. Leč co vás ke mně přivádí? Nemoc to nebude, nebo to se vám musí říci, vy vypadáte po čtyřletém manželství ještě jako panna! Ba, sličnější jste, než jste byly před svatbou. Trochu hubenější a přepadlá, to je pravda, ale mně se tak líp líbíte a Olivovi asi také!«

Rozárka si vzdychla; Káče ji ťala svou hovorností právě do živého.

»Nu, nu, nevzdychejte! Vzdechy kruší srdce! Jednoho tlačí to, druhého ono; řekněte mně člověka, komu by nic nescházelo! Vy máte všecko, selka, ale něco vám přece chybí! Ovšem, ovšem, vy nemáte žádných dětí, a člověk odjakživa touží po tom, čeho nemá!«

»Uhodly jste,« zajíkala se Rozárka, »proto k vám jdu o radu.«

»A neumřelo vám žádné dítě?« tázala se Káče upírajíc zrak svůj na košík.

»Ne, neměla jsem ještě žádné.«

»Tak, tak, nu, pojďte do světnice; tam si všecko povíme. Snad nalezneme s pomocí Boží nějaký prostředek.«

Šli do světnice. Káče sehnala s lavice černého kocoura a posadila na ni Rozárku, sama pak přisedla k ní důvěrně a poslouchala bedlivě každé slovo z toho, co jí Rozárka vypravovala. Ze začátku mladé Olivové vypravování vázlo, pro ostýchavosť mladé ženy. Ale Káče důvěrnými a vhodnými otázkami dovedla její jazyk tak rozpoutati, že se jí Rozárka se vším svěřila. Rozárčina zpověď, jež zacházela do jemných podrobností, trvala dosti dlouho. Káče při tom ani nemukla, jen časem kopla nohou kocoura, jenž zapomenuv se, že má spolu čarovati, přirozenému svému chtíči uzdu popouštěl a očuchával košík na zemi, v němž větřil čerstvé máslo.

Rozárka se dozpovídala a odmlčela. Nastala pomlčka déle dvou minut trvající.

»Je to všecko, selka?« ptala se Káče s vážností a důstojností vycvičeného zpovědníka. »Rozpomeňte se ještě.«

»Všecko, co jsem měla na srdci; ani zbla jsem nezamlčela.«

»Neznáte Říhovou z Borového?«

»Neznám.«

»Škoda, ta po celých šest let nic neměla. Pak ke mně přišla a prosila pro živého Boha, abych jí k něčemu pomohla. Přimlouvala jsem se za ni k rodičce Boží a udělala jsem, co jsem s pomocí Boží udělati mohla, a ejhle! netrvalo to ani dvě léta a bylo tu děvče jako řípa! Teď už je z ní hodná holka; točí se doma kolem mámy jako na obrtlíku.«

»Ó, pomozte mně také,« prosila vroucně Rozárka, »a budu vás pokládati za svého dobrodince!«

»Je to těžká práce, milá selko!«

»Jen ji za mne vykonejte! Nebudu už na nic hleděti a odměním se vám, jak si budete přáti!«

»To je to poslední, milá selko,« pravila vážně Káče a zakoukala se na košík; »ale pokusím se o to s pomocí rodičky Boží. Kterého dne jste se narodila?«

»V sobotu, právě k polednímu.«

»To by šlo,« přemítala hlasitě stařena, »v sobotu, poledne . . . Kolik je vám let?«

»Dvacet čtyři.«

»To je trefa, sudý počet. Sudý rodí, lichý nerodí. Poslyšte, selka: Dám vám modlitbičku ‚sedm svatých zámkův'. Po sedm dní sedmkrát denně se ji budete modliti; dnes je neděle, vypadne to zrovna na sobotu. V sobotu vezmete pšeničnou mouku, domácí, z vlastního obilí, tolik, co stačí pro dva na jednu buchtu. Mouku tu zaděláte svým vlastním mlékem, rozumíte mi, mlékem z vlastních prsů, upečete ji zvlášť a v sobotu v poledne sníte v stejný čas polovičku vy a polovičku dáte snísti muži. Když ji sní, bude vyhráno. Starejte se o to, aby ji snědl, kdyby jen kousek ze své polovice dal někomu jinému, jako psu nebo kočce, je všecko marno, všecko ztraceno. Nezmiňte se o tom ani živé duši, a váš muž nesmí pranic o tom vědět, sice je veta po všem! Kromě toho dáte mně sedm zlatých na sedm mší svatých. Dám je čísti páteru Vácslavu do města; poslední bude v neděli, ode dneška za týden v osm hodin. Na tu půjdete a obětujete při ní tělo i duši svou rodičce Boží.«

»Máte tu tolik peněz?«

»Nemám,« odvětila Rozárka.

»Můžete mně je poslat po spolehlivém poslu, ale ještě dnes, aby zítra ráno mohla být čtena první mše svatá. Jinak je všecko ztraceno.«

»Pošlu hned, jak přijdu domů. Prozatím jsem vám tuto v košíku něco přinesla.«

Místo odpovědi kynula Káče Rozárce rukou, aby mlčela. Zaklínačka, obrácena k oknu, modlila se pro sebe asi pět minut, pak nepromluvivši ani slova, vyndala ze svých modlicích knih modlitbičku, zavinula ji v hadříček a pokřižovavši Rozárku strčila jí čarovných sedm zámků za ňadra.

»Tam je nos, dcero, dokud ti Pánbůh nepomůže ve jménu svatého lůna rodičky boží, z něhož vyšel Spasitel světa.«

Po té vybrala Káče přinesené dárky z košíku a vyprovodila Rozárku až na práh. Se srdcem lehkým, jakoby byl jí centnýř s něho spadl, pospíchala mladá Olivová domů. Neměla ani za mák pochybnosti o tom, že za rok a za den bude šťastnou matkou. Myšlénka ta okřídlovala její krok, tak že se ocitla doma, aniž věděla jak.

Nežli Rozárka domů došla, dostala stará Káče novou návštěvu. Byl to Čertovák, jenž v lese ukryt číhal, je-li Olivová skutečně u Káči čili nic. Vida ji posléze z pohodnice odcházeti, nabyl o tom jistoty. Za čtvrť hodiny šel k staré zaklínačce. Hovor jeho se stařenou byl zcela praktický; Čertovák vyzvídal, co mladá Olivová tu chtěla a co jí Káče poradila. Chytrá Káče nelezla dlouho s barvou ven, i když Čertovák dvě a tři zlatky jí sliboval. Když však host její pětkou jí kolem nosu kmital a při všem hrobové tajemství sliboval, nemohlo déle pobožné její srdce pokušení odolati. I čarodějky mají své slabosti, a bankovka jest příliš okouzlující obrázek! Za pětku vyzradila Káče všecko od »otče« až do »amen«, a Čertovák odešel docela spokojen z pohodnice.

K večeru přinesla poslice Káči od Rozárky balíček. Bylo v něm stočeno sedm zlatek. Zaklínačka spočítala si pěkné zlatičky, přiložila k nim pětičku a uložila si vše do Nebeklíče, jejž opatrně uložila si do truhly.

»Sedm a pět je dvanáct,« počítala si hlasitě, »kdyby jen Pánbůh aspoň každý měsíc mně poslal takového beránka.«

Páter Vacslav neviděl z Rozárčiných zlatek, ani co by za nehet padlo; vždyť měl v neděli v osm hodin mši tak jako tak.

IX.

Po dlouhých dobách, naplněných starostlivostí, nedočkavostí, trudem a smutkem, přišla opět srdci Rozárčinu jasnější a veselejší chvíle. Návštěva u staré Káči uvolnila tíseň jejího srdce a působila celkem na mladou, neštěstím polekanou ženu blahodárně. Stará a zkušená světem šibalka mluvila pravdu: nejlepším lékařem jest živá víra; onať jistěji hojí než všeliké lektvary latinské kuchyně. Pravda ta obrazila se na Rozárce. Oko její po zmíněné neděli jasněji svítilo, bledé a smutné tváře oživovaly se jemným nádechem ruměnce, ústa zpívala si potichu dávno zapomenuté písničky a v duši rozvilo se plno sladkých citů jako kvítí na lučině. Rozárka věřila plnou silou duše své, že obrátí se korouhvička jejího štěstí, že než mine rok a den, bude se shlížeti v mladých, nevinných a jasných očičkách klučiny, jenž bude celý Martin. Sny její daleko předbíhaly skutečnosť a braly čím dále tím více na se barvu pravdy a skutečnosti. Jak ráda by se byla rozdělila s Martinem o vzdušné zámky štěstí svého! Leč nesmělo to býti; dle slov Káčiných nesměl Martin pranic věděti, an by jinak všecko bylo ztraceno. Rozárka se přemáhala, aby muž její změny na ní nepozoroval, a plnila doslovně rozkazy zaříkávačky. Sedmkrát denně odříkávala svědomitě sedm svatých zámků a připravila si již pokradmu domácí mouku na osudnou buchtu. Soboty nemohla se ani

dočkati a zvýšila laskavosť svou k Martinovi tak, že domnívala se míti jistotu, že Martin půl buchty milerád od ní přijme a sní.

Byl už pátek; zvonili poledne. Nesouc polévku na stůl myslila si Rozárka: »Zítra v ty doby všecko se rozhodne, všecko se obrátí, všecko bude zas dobře!«

Ale pátek je nešťastný den; dobrá a pověrečná Rozárka nepomyslila, že jsou ještě zlí lidé na světě, tak zlí, že mají z toho potěšení, ublížiti člověku dobrému a prostomyslnému, jenž jim nikdy vody nezakalil, jenž jim nepoložil nikdy ani stéblo do cesty.

Čertovák nedal nadarmo pětku za tajemství Rozárčino; vypočítal, že pětka ta ponese mu takové úroky, jakých nevymámil ještě žádný lichvář. Po celý týden stopoval bedlivým okem mladého Olivu a sám nepozorován hledal vhodnou příležitosť k rozmluvě s dávným svým nepřítelem. V pátek odpoledne jel Martin do města; asi za hodinu ubíral se Čertovák za ním.

Na předměstí stál zájezdný hostinec; říkali tam »u jelínka«. Poněvadž Štěpánovští tam se nejraději stavívali, hledal tam Čertovák Olivu. Nebylo ho tam. Čertovák šel do města a prochodil je kříž na kříž; s Martinem se nesešel. Mrzut a unaven vrátil se k »jelínkovi«, usedl v prázdné hostinské síni za stůl a čekal podoben pavouku, jenž v koutku své pavučiny čeká na mouchu, až mu do ní přiletí. A moucha přiletěla. Martin vstoupil do světnice. Spatřiv Čertováka tu samotného, chtěl se už obrátiti, ale pak si pomyslil: »K čemu a proč? V hospodě každý pán,« pozdravil nedbale Čertováka a volal na hostinského.

»Snad nepůjdeš, Martine, k jinému stolu?« volal naň Čertovák; »pojď a přisedni sem. Však jsme oba štěpánovští, třeba jsme nejídali z jedné mísy.«

»To se může stát,« odvětil Martin lhostejně a přisedl k stolu Čertovákovu.

Čertovák byl dnes neobyčejně od řeči, tak že Martinovi to bylo trochu podivné. Nelámal si však dlouho tím hlavu, mysle, že Čertovák rád by se s ním smířil, a ve své prostomyslnosti ani nevzpomněl, že asi Čertovák má něco hořkého za lubem.

»Není tě ani, člověče, viděti,« připomínal Čertovák v hovoru svém, jenž točil se ze začátku kolem obyčejných rolníkům věcí; »jako bys byl do vody upadl. Což doma? Jak se ti pořád vede?«

»Tak všelijak, jak to časy přinášejí,« odpovídal Martin.

»Co ti chybí?« pokračoval Čertovák. »Ženu máš jako z vosku a pracovitou jako včelu a tatíka tvůj statek už vydrží Jen kdybys měl ještě potomka!«

Martin se zarděl a neměl hned řízné odpovědi při hotově.

»Hlouposti!« odpověděl za chvilku; »časy jsou špatné, a co kouká ze sedlačení? Nebudu věru dávati na modlení, abych nějakého dostal.«

»Nu, nu, však on ti nějaký přijde, třebas ho nevolal,« hovořil Čertovák a usmál se tajně v srdci.

»Jak to myslíš?« ptal se Martin trochu zprudka.

»Nu, myslím, že ho máš teď skoro jistého.«

»Chceš-li mne nabírat, nenabereš!«

»Bůh uchovej, abych tě nabíral! Já jen myslím, že co byla tvá žena v neděli u Káče v pohodnici, aby jí nějaké děcko přičarovala, máš už potomka na polo jistého.«

Martin se rozčepýřil a vyskočil.

»K čemu pomlouváš ženu mou, co ti udělala?« zvolal třesoucím se hlasem.

»Buď rozumný, Martine, a tiše si usedni,« chlácholil ho Čertovák; »kdybych byl věděl, že u tebe hned oheň na střeše, byl bych mlčel! Ostatně, na mou duši, já nepomlouvám, ale mluvím čirou pravdu. Teď mně

však nezbývá, než pověditi ti všecko, abys naposledy nemyslil, že pomlouvám nebo že tě snad chci nabírati. Poslechni.«

A Čertovák vypravoval nyní vše, co v neděli se bylo přihodilo. Každou podrobnosť líčil poklidně a široce, vždyť měl v srdci nesmírné z toho potěšení, že hladí dlouhým svým vypravováním Martina nejinak, než jakoby kopřivami a bodláčím. Domluvil.

Martin seděl tu před ním se sklopeným zrakem a hryzl se ve rty. Stavěl se poklidným, až děsně poklidným. Po chvilce pravil suše:

»A kdo ručí mně za to, že celá tvá povídačka je pravdivá?«

»Prozatím já,« odpovídal Čertovák, »a jinak sám se můžeš přesvědčit, pravda-li nebo smýšleno, co jsem ti svěřil. Stav se dnes a zítra dopoledne, jako bys nic nevěděl o tom, co jsem ti pověděl, a uvidíš, podá-li ti zítra k obědu Rozárka buchtu, nebo nepodá-li; uvidíš, bude-li tě do jedné polovičky z ní nutiti, nebo nebude-li. A kdybys jen kousek z ní hodil psu nebo kočce, uvidíš, co bude dělati. Ostatně,« dodal jízlivě, »nekaž si ten žert, buď jí po vůli; to víš: ženská je ženská, a víra tvá tě uzdravila.«

Čertovák se nepřepočítal. Hned v tomto okamžení viděl, jak účinkovala novina jeho na Martina. Mladý Oliva byl překonán; zbledl a mlčel. Najednou se vzchopil, jakoby jej byla zmije uštkla, a vyběhl ani nepozdraviv ani nezaplativ ze síně hostinské. Čertovák znal své lidi; věděl dobře, co je to selská čest, a že Olivové na ní pevněji visí, než klíště na ovci. Věděl, co bude následovati v domácnosti Martinově, a byl přesvědčen, že nadehnal Martina Abrámkovi a sobě. Nanejvýš spokojen šel teprve k večeru domů.

Martin nešel také hned domů. Běhal po městě, aby se mu hlava trochu vykouřila a aby nabyl trochu

chladnější rozvahy. Nikdy snad v životě svém nedomáhal se tak usilovně chladnosti a střízlivosti rozumu, jako dnes. Vzdělaný a jemnoduchý muž byl by se tomu všemu usmál, ba byl by se z toho potěšil, že žena jeho z lásky k němu šla až k bábě čarodějné, a byl by z lásky k ženě své nekazil jí žert. Martin nebyl ani vzdělaný ani jemnoduchý v tom smyslu, jak my tomu rozumíme; bylť on více méně syn přírody, byl dítětem málo zjemněných kruhův a lpěl tak na předsudcích stavu svého, jako jeho otcové a jeho bratři a sousedé. Selská čest! Pojem vzdělancům těžko pochopitelný. Když před lety Martin oblouzenou Mařenku od sebe zapudil a do hrobu přivedl, pokládáno mu to od sedláků za slabost, necitelnost a chybu; cti jeho však ten krok neporušil; nebylať Mařenka ze statku. Kdyby byla bývala ze statku, byl by Martin jinak pochodil, a není pochyby, že by Mařenka, stůj co stůj, byla se stala jeho ženou. Jiný obrazek. Podívejte se na ty soudy, které i za našich dnů vedou sedláci s baráčníky, a jedná se zhusta jen o to právo, aby na obecných gruntech směli baráčníci napasti svých kraviček. Selská čest ovšem nemůže strpěti, aby její kráva pasla se vedle krávy baráčníkovy! Leč prozatím dosti o těchto temných stránkách našeho vesnického lidu. Komu libo, nechť rozhovoří se s rozumnými některými našimi soudci; ti, věru, mohli by kroniky o selské cti psáti!

Kdyby byl Čertovák Martinovi pod pokličkou svěřil, že Rozárka zahořela láskou k jinému muži a že se s ním potajmu a v hříšných úmyslech schází: nebyl by v takové míře podpálil a rozvichřil mysl Martinovu, v jaké se to stalo zprávou, že Rozárka Káčí si dala učarovati, aby se stala plodnou. Nenáležel Martin k oněm lidem, již svatě věřili, že lze čarami a kouzly dítě na svět přivolati a že pak dítě takové černým a tajemným mocnostem propadá, měltˇ v tom ohledu jasný a ne-

podjatý rozum, a náležel ovšem do řady těch, již pokládali sobě za největší hanbu a urážku, jestliže někdo z jich rodiny spolčil se s nekalými, v mravném i věroučném ohledu podezřelými živly, aby dosáhl, čeho mu odepřel Bůh nebo příroda. Narážíme tu opět na selskou česť. Zákony přírody jsou v společenském živobytí našeho lidu ty nejprvnější a nejdůležitější. Kde muž a žena, tam mají býti i děti; toť logika na světě nejjasnější. Není-li však dítek v manželstvu, nemyslí lid náš na to, že příroda na tajných a spletených cestách svých narážívá tytýž na překážky, jež nepřipouštějí, aby zákon svůj odvěčný patrným způsobem provedla, nýbrž pokládá tomu nezdaru přírody příčiny jiné, vymyšlené, jež obyčejně ke cti manželů nesloužívají.

»To mají za to, že on neb ona nechodívali rádi do kostela,« řekne Petr; »vždycky to říkám, byl neuctiv k starším lidem, dokud byl kluk,« řekne Pavel; a Šavel doloží, když žádný už nic na manžely neví: »Však on ví dobře Pánbůh, proč jim nedává děti!«

Tak stává se, že ve vsi samo sebou už bývá jaksi nectné nemíti dětí; jestliže však bezdětní manželé vezmou útočiště k čarám, k zaříkávání a podobným věcem, pak běda jim. Dostanou-li potomka, jest tento vyčarovaný; pakli zůstanou bezdětni, uvalili na sebe ještě větší trest Boží. V obou případech trpí silně česť domu.

Proto Rozárka se dlouho rozmýšlela, nežli šla ke Káči; ale ve své úzkosti nerozvážila, jaké následky krok ten za sebou potáhne, jestli se rozhlásí. Také se spoléhala, že ani živá duše se o tom nedoví.

Martin věděl o všem a přece se vzpíral proti tomu a nechtěl k mysli své připustiti, že Čertovák mluví pravdu Tolik měl ještě víry k Rozárce, že není s to, aby takovou hanbu jemu a domu Olivovic udělala. A kdyby byl přece Čertovák pravdu mluvil, což pak? Martina se zmocnila úzkosť a hněv. Nevymizela sice

ještě láska k Rozárce naprosto z jeho srdce, ale byla už značně ochladla a neměla již té síly v sobě, aby stala se Rozárce ochranným štítem proti hněvu z uražené cti. Martin si vzpomněl na strašlivou onu noc, v níž jižjiž sahal Rozárce k hrdlu. Mráz ho rozrazil, přišel k sobě. Padouchem nechtěl a nemohl býti. Přísahal si to tenkrát v duchu a přísaze své nechtěl se zpronevěřiti. Co počíti? Přesvědčiti se, zdali pravdu mluvil Čertovák, poslechnouti, k čemu ke konci mu radil a pak . . . Především přesvědčiti se a čekati až do zítra dopoledne a pak . . . děj se již vůle Boží!

Pozdě již večer vrátil se z města domů. Přemohl se a byl na oko poklidným; Rozárka, jež pokradmo jej pozorovala, dala se zdánlivou jeho pokojností oklamati. Naděje, že vše dobře vypadne, ukolébaly ji v milé sny; Martin nespal dobře a pokojně a záhy z rána vypravil se na louku. Snídal málo a podotkl, že pochutná si, až přijde v poledne domů. Rozárka se tajně v srdci rozradovala a nemohla se ani dočkati poledne.

Chýlilo se k polednímu, a mladý Oliva přišel k obědu. On, otec jeho a Rozárka jídali obyčejně zvlášť, když již chasa od oběda odešla. Pomodlivše se podle starého zvyku, přisedli muži ke stolu; Rozárka je obsluhovala. Asi dva kroky od stolu seděl na bobečku domácí hafan, silného řeznického plemene. Říkali mu Chňap, byl doma vychován a požíval odjakživa práva, čuměti při obědě. Hospodyně jej už po dvakráte z čeledníku vyhnala, ale on přišel zas s obvyklou lhostejností. Když ho po třetí vyháněla, ujal se ho starý Oliva:

»Přej mu, Rozárko, bude ti také přáno; starého obejdu už nezměníš,« pravil k Rozárce.

Martin mlčel; ale v prsou pracovalo mu všecko k bouři, věděl dobře, proč žena jeho Chňapa odhání. Prsa se mu stahovala nevýslovně děsným citem; co násilím v sobě tlumil, chystalo se k výbuchu.

Rozárka přinesla dvě buchty, jednu menší dala otci, druhou rozlomila opatrně na dvé spravedlivé polovice a nabízela Martinovi jednu. S třesoucí se rukou vzal Martin svůj díl a pohlédl na ženu svou tak pronikavě, tak strašlivě, že div při pohledu tom nezkaměněla. Neumělať se Rozárka přetvařovati; na zsinalosti jejího obličeje viděl Martin, kolik uhodilo, viděl, že Čertovák mluvil pravdu. Vyskočil ze sedadla a hodil buchtu Chňapovi. V témž okamžení spatřivši, co Martin zamýšlí, vrhla se Rozárka na psa, aby mu lup urvala. S Chňapem nebylo nikdy radno žertovati, tím méně nyní, an měl přijíti o pochoutku. Vzpřímil silné a svalnaté tělo, skok, a Rozárka válela se poražena na podlaze, z ruky se jí řinula krev. Chňap ji značně kousl. Martin se díval na ten zápas nepohnutě, s ledovým okem, starý Oliva však vyskočiv a zvolav: »Pro živého Boha, vždyť ji to zvíře udáví,« vrhl se na Chňapa, chytil ho oběma rukama za kůži v týle, a zdvihnuv zvíře praštil jím co síly měl, o zem, tak že bolestně zavilo a zakňučelo.

»Jen nechte psa,« volal Martin hrobovým hlasem, »ať si ji udáví. Není nic lepšího hodna. Ta buchta je očarována starou Káčí z pohodnice. Tam to přišlo se mnou, že spolčuje se s babiznou čarodějnicí, aby měla dítě. Celý svět to ví, a věčná hanba padá z toho na mne, na vás, na celý náš dům. Nejlépe bude, když ji Chňap roztrhá. Jářku, Chňape, chyť . . .«

Nedořekl, hlas mu v hrdle selhal. Vzchopil se a matným krokem vyřítil se ze světnice, ze stavení, běžel do polí bůhví kam.

Rozárka ležela v mdlobách u nohou starého Olivy, podlaha byla potřísněna její krví. Starý ji zvedl s podlahy a odnesl ji na lůžko. Nedýchala a oči měla v sloupku. Starý Oliva běžel na dvůr pro ženské, aby ji zkřísily. Trvalo dlouho, nežli přišla k sobě, a když posléze oči otevřela a pomatenou paměť sebrala a na podlaze

krev a pohozenou buchtu spatřila, omdlévala znova. Myslila si snad, nešťastná trpitelka, že by bylo stokrát lépe, kdyby nikdy, nikdy z mdlob se neprobrala!

Jsouť okamžiky v životě, v nichž smrť je člověku andělem spásy; ale v takových chvílích smrť prchá a nechce bráti. Jest chytrá a nechce své dobré jméno mezi lidmi ztratiti. Rozárka prožila právě takový okamžik; smrť prchla, neštastná žena zůstala na živé.

X.

U můstku na silnici, vedoucí Štěpánovem, odtroubil ponocný dvanáctou hodinu. Celý Štěpánov odpočíval v spaní, vyjímaje jen staré lidi, již nemajíce pevného spaní, probíráním růžence ukracovali si dlouhou noční chvíli. V komoře u Olivů svítili také. Na stole kmital kahanec a při stole seděla stará Žitná klímajíc. Nevézela už dlouho v dobré kůži, a dnešní nešťastná příhoda s Rozárkou a Chňapem jí tak dodala, že sotva do půlnoci vydržela bez spaní. Vlastní slabosť, uleknutí, strach a úzkosť o dceru přemohly ji, že se dala do klímání. Opodál na loži ležela Rozárka se zavázanou hlavou a rukou. Nebděla, nespala a byla v onom stavu polosnění, jenž jest horší než traplivé bdění a jenž více unavuje duši i tělo, než těžké spaní. Na truhle u hlavy své snachy seděl starý Oliva s rukama o kolena opřenýma a s hlavou sklopenou. Nespal, ale byl zabrán v přemýšlení; jen chvílemi podíval se na Rozárku, zdali se budí.

Otec Oliva neopustil Rozárku od božího poledne. Trvalo dlouho, nežli ji ženy k sobě přivedly, a celé odpoledne, až do tmavého večera, nebyla s to slova ze sebe vypraviti. Byly to dlouhé, teskné hodiny pro sta-

rého Olivu a pro rodiče Žitných. K desáté hodině ponejprv promluvila. Chtělo se jí píti; prosila o vodu; po Martinovi se neptala. Nebylo jí do řeči a starý Oliva také nedovolil, aby se řečí namáhala. Pravili jsme již jedenkráte, že starý měl snachu svou v lásce; bylať k němu Rozárka povždy vlídná, tytýž i laskavá a nikdy mu úmyslně nic neudělala, co by mu bylo proti srsti. Starý byl rozumný, měl uznání za to a vážil si Rozárky. Dnešní strašlivý příběh při obědě dojal tak starého, jako ještě nic na světě. Řekněme přímo: příběh ten pronikl veškerou jeho bytosť, otřásl mocně flegmatickou jeho povahou, a ťal celou jeho filosofii tak do živého, že hrozila před jeho vlastním rozumem sesypati se v hromádku tretek a popelu.

Starý Oliva měl už hodně pátků za sebou a zakládal si odjakživa na zásadách, které si odvodil z dlouholetých svých zkušeností. Víme, v čem se všecky jeho zásady sbíhaly, v čem se vrcholily. »Každý hleď, abys dobře živ byl; to ostatní jde již samo.«

Dnes o poledni, tedy již v čas, kdy životu jeho v patách se pletla smrť, přišel najednou k novému a strašlivému poznání, poněvadž pravdivému, k tomu poznání, že zásada jeho nemůže obstáti v životě jako pravá zásada; dnes se mu ukázalo, že jeho zásada jest chatrná, poněvadž nespočívá na pravdě.

»Každý hleď, abys dobře živ byl!« Ovšem, na první pohled pravda, ale což zkoumáme-li dále? Je-li to pravda holá, ryzí, pravá? Není-li některak opentlená? Pravda ta předpokládá dříve něco, čeho ve skutečnosti není, předpokládá tu věc, že každý člověk má v sobě dosti síly, aby hleděl k tomu, jak by dobře živ byl. Ale kolik pak je takových lidí? Je Martin takový? Má dosti síly k tomu, aby si tak život spořádal, aby byl dobrý?

Otázka ta tak zarazila přemýšlejícího starce, že mu vystal na čele pot a v duši přesvědčení, že celé jeho mudrctví bylo a jest chybné, že jej ani tak daleko nepřivedlo, aby svému jedinému synu, jediné radosti a naději svého života, pojistil a zjednal dobrý, spokojený život.

Takové myšlénky, jedna za druhou, vystupovaly v duchu otce Olivy a přivedly jej ke konci k všeobecnému tragickému pocitu, který skličuje duši starců, když vidí při sklonku svých dnů, že život jejich byl marný a neplodný, že strom jich života uschl, aniž by byl po sobě zůstavil ovoce a zdravého semene, z něhož by něco dobrého a nového vyrostlo.

Starý se zděsil při pomyšlení, kam to přišlo s Martinem a Rozárkou, a kam to nutně povede, a zděsil se tím více, an na sobě cítil a poznával, že by bylo zcela jinak na rodném jeho statku, kdyby nebyl nechával Martina a jeho ženu kráčeti cestou, kterou sami bez rozmýšlení šli: kdyby si byl syna i snachy sám horlivěji všímal, kdyby jim byl býval radou svou po ruce, zkratka, kdyby byl rozumu svého a vážnosti své uměl používati k tomu, aby byli v lásce a svornosti živi, aby trpělivě spolu snášeli nesnázi života, aby dospěvše časem k střízlivé rozvaze, založili si dobrý život. Tajný hrozný hlas pošeptával duši starcově, že nyní veta po jeho statku, veta po jménu »Oliva« v Štěpánově. A kdo byl tím vinen, ne-li on sám svým nešťastným a nepravým mudrctvím a plynoucím z něho bezstarostným, v pohodlí a užívání si libujícím živobytím.

Tak přemýšlel starý Oliva sedě při hlavě nemocné Rozárky, a ke cti jeho budiž řečeno, že při tom všem byl ještě tak statečný, že nezmalomyslněl. Ale stařec šel ještě dále. Odhodiv zásadu svou jako bezcennou veteš, usjednotil se na tom, že nezastrčí ruce za pás

a že se vší silou o to se pokusí, napraviti Martinovi oblouzenou jeho hlavu a ustáliti a osvítiti kolísavou a přitmělou jeho mysl. Že Rozárka Martina miluje, věděl, a nepochyboval o tom, že jeho přičiněním i na dnešní strašlivý výstup zapomene, a že tím raději zapomene, čím více sama všeho byla původem. Rozárku měl tedy po své straně, a tolik si ještě troufal, že Martinovi trefí do noty, a že snad záhubu od svého domu odvrátí.

Takové myšlénky občerstvily jeho duši tak, že takořka k novému života okřála. Pohleděl na Rozárku a zraky obou se setkaly.

»Nespíš?« tázal se tichým hlasem stařec.

»Nemohu usnouti,« odvětila mdle nemocná.

»Nenamáhej se mluvením.«

»Ach! tak ráda bych si ulevila!«

»Zítra ráno bude lépe,« pravil starý Oliva; »aspoň v noci se ještě šetři.«

Minutku bylo ticho; jen staré hodiny hlasitě cvakaly v sousedním čeledníku, a kahanec občas prskal.

»Je Martin doma?« začínala Rozárka.

»Posud nepřišel, ale do rána jistě přijde,« odpovídal starý.

»Jestli jen přijde?«

»Proč by nepřišel?«

»Stalo se mu třeba neštěstí,« vykládala Rozárka.

»Nebuď bláhové, děvče,« těšil starý; »ráno přijde, bude se trochu kaboniti, a bude zase dobře za několik dní. Ale já se sám o to postarám, aby přišel k rozumu.«

»Nebude dobře, nedá-li nám Pánbůh dítě,« namítala s povzdechnutím Rozárka.

Starý neodpovídal; lichou útěchu zavrhoval a jiná nebyla v tom okamžiku možná. Ale aby Rozárku neutvrzoval v neutěšené myšlénce, prohodil:

»Je ti přece lépe, Rozárko?«

»Jsem tak unavena, že bych se položila do truhly. Pak by mně bylo lépe!«

»Mlč, mlč,« káral ji jemně stařec; »mladosť ze všeho vyroste, a tys mladá. Co bych já pak řekl? Šediny, hrobové květiny, a já bych si jich na hlavě mohl natrhati dost a dost! Ale na to nemyslím. K čemu také? Čeká na mne jinší práce, a tu provedu, jako že jsem starý Oliva, Rozárko. A víš, co si beru do hlavy? Nic jiného než napraviti Martinovi hlavu, abyste byli spokojeni a šťastni!«

»To bude marná práce!« vzdychla Rozárka.

»Nebude, děvče!« tvrdil stařec; »kdybych byl nemyslil, že to přijde samo sebou mezi vámi, a kdybych byl místo mlčení o to stál, abyste byli svorni mezi sebou, nebyla bys věru šla ke Káči. Mám sice staré kosti, ale když chci, mám mladou sílu.«

Nastala pomlčka. Na okně zahoukal sejček. Rozárka zamhouřila leknutím oči, starý Oliva se otřásl. Byl prost všech báchorek a pověr, a věděl dobře, že sejček rád v tmavých nocech lítá za světlem, a tudíž rád si posedí u osvětlených oken, a přece se v tom okamžení nemohl zbaviti pověry, že zahouká-li sejček na okně, je to jisté znamení, že nemocný umře. Na sebe starý Oliva nepomyslil, myslil na Rozárku! Vstal, zaklepal na okno, a nemilý host odletěl. Ale k další rozprávce neměl stařec ani chuti ani síly.

»Buď Bohu poručeno,« přemítal na mysli; »umře-li Rozárka, obrátí se korouhvička! Práci mé se ulehčí!«

Teprve k ránu, když stará Žitná se povyspala, šel si starý Oliva na chvíli do své komůrky lehnout. Vstal už hezky pozdě, a první jeho chůze vedla jej opět k Rozárce. Byla zatím vstala, Martina však ve statku posud nebylo. Stařec počal se nyní sám o syna strachovati, a místo do kostela — bylať právě neděle —

rozeslal hned čeládku, aby se po hospodáři poohlédla. K polednímu vrátili se poslové s nepořízenou, jen pasák se dověděl, že hospodář včera po poledni byl viděn v polích stranou k Zdaslavi.

»Bude asi někde v Zdaslavi,« pravil starý Oliva se strachem trnoucí Rozárce, jež si zatím opět ulehla. »Po obědě zapřáhnu si Couru, a přivezu ti ho k večeru domů. Doufám, že mu na cestě všecky vrtochy z hlavy vymluvím.«

Když asi o jedné hodině Coura s vozíkem před dveřmi na dvoře stála, šel starý Oliva ještě k Rozárce, aby jí dal s Pánembohem. Sklonil se k ní, udělal jí kříž a políbil v čelo; Rozárka jej pravicí k sobě přitiskla a dala se do pláče Starý nezaplakal bůhví kdy, ale v tom okamžení cítil, že mu tajemná mocnosť srdce stahuje a slzy do očí žene, tak že ani před sebe neviděl. Silou, již na kvap sebral, odtrhl se od Rozárky, a slíbil jí ještě jednou, že bez Martina nepřijede.

Starý Oliva vyjel ze dvora v přepodivné míře ducha, byl sklíčen, velmi sklíčen, a nevěděl proč. Tajůplná mocnosť pobadala jej, aby Couru obrátil a zůstal dnes doma. Neposlechl, byl statečný, a jel pro Martina, jehož, padni co padni, Rozárce a sobě chtěl zachovati.

»Možná, možná,« mluvil před sebe, »že, až přijedu domů, Rozárku nezastihnu již na živě. Naposledy nehoukal včera sejček nadarmo! Děj se vůle Boží. Martina musím nazpět přivézti!«

Popohnal Couru směrem k Zdaslavi.

Martina v Zdaslavi nezastal. Byl prý tam sice včera k večeru, ale odešel opět domů.

»Kam se uchýlil?« přemýšlel starý Oliva. »Snad bude ve městě, a možná, že i tam se mineme, a že bych nadarmo Couru trmácel. Snad až se domů vrátím, bude už z potulky ve statku.«

Přišli známí a přátelé a přemlouvali starce, aby s nimi poseděl při sklenici dobrého piva.

Starý si myslil, že nebude zle o hodinku, a pak cítil toho skutečně potřebu, aby trochu se povyrazil z trapných a smutných dojmů, jakých včera a dnes zažil. Záliba k bezstarostnému, veselému besedování vytlačila pro okamžik všecky šlechetné jeho záměry z mysli. Dal si říci a usedl se starými svými přáteli za stůl. Neobešli se bez karet, a starý Oliva jak spatřil kouzelné ty obrázky, zapomněl na Martina i Rozárku. Štěstí mu dnes nahodou přálo, tak že již se smrákalo, když mu připadlo na mysl, že vlastně by měl jeti domů. Sousedé mu to vymlouvali a nemuseli se právě namáhati, neboť Oliva vyhrával a věděl, ze by si zadal na cti, kdyby najednou s vyhranými penězi chtěl odejíti. Zatím se setmělo, a Oliva ohlásil rozhodně poslední hru. Byla přijata, ale než Coura s vozíkem byla v pořádku, trvalo to ještě hodnou chvíli a bylo již okolo desáté, když starý Oliva ze Zdaslavi vyjížděl. Byl veselé mysli, pivo bylo dnes lepší než jindy a vstoupilo mu také více než jindy do hlavy. Ostatně což na tom; Coura má rozum a zná cestu lépe nežli on sám. Než přijeli do lesa, klímal stařec zcela bezpečně na svém sedadle ve vozíku.

Když sjíždéli s vrchu dolů za lesem stranou k Štěpánovu, šla Coura velmi opatrně, znajíc špatnou tam cestu. Starý cítil svah, rozhlédl se na okamžik, ale nedal na zavírku, mysle si, však Coura má se na pozoru. Coura sjela také šťastně dolů až k úvozu, v némž však najednou se zastavila. Jel proti ní od Štěpánova nějaký povoz. Byl to zjev pro Couru v té krajině neobyčejný; bylať na cestě polní, na níž v noci ještě nikdy s povozem se nepotkala. Proto snad také přeslechla v pravý čas hrkot protějšího vozu, neboť byla by se zajisté sama na hoře na volnějším prostranství zastavila a povozu uhnula. Zde v úvozu nemohla se uhnouti; v pravo vyšší

příkra stráň, v levo nízká stěna, přes niž by ovšem s vozíkem svým mohla se uchýliti, ale tu, nebo na blízku, to věděla dobře, byl rozsáhlý rybník. Vozka protějšího povozu spatřiv v úvoze lehký vozík při mdlém světle červnové noci, volal, aby mu ustoupil, a doprovázel slova svá práskáním bičem. Starý Oliva, jenž zatím opět byl dřímal, trhl opratí, a Coura majíc za to, že ji řídí v levo přes pahrbek, uhnula se tam a vylezla jako kočka na nízkou stěnu, a když ji překročila, svezl se s ní písek a hnána ze zadu vozíkem, sjela skoro až po břicho s vozíkem do rybníka. Starý Oliva se při tom nešťastném kroku v sedadle svém překlonil a spadl po hlavě do vody zrovna pod zadní kolo. Nebylo na tom místě hluboko, a kdyby se nebyl kabátem o kolo zachytil, nebyl by zahynul. Ale tak voda se nad ním uzavřela a nebylo po něm ani památky. Několikrát se hladina nad ním rozvlnila, pak se zapěnila, kola se rozešla na ní a bylo po všem. Stařec dlouho se smrtí nebojoval; bezpochyby, že když z nenadání padl do vody, ranila ho při tom mrtvice. Nešťastný pád s vozíku stal se tak rychle, že Coura, jež sama vězela v nebezpečenství, ani ho nepozorovala. Stanouc posléze pevnou nohou v bahně, točila hlavu po svém pánovi. Nespatřivši ho ohlédala se po břehu a stříhala ušima; neslyšela nic jiného, než hrkot druhého povozu a práskání bičem Vozkovi zajisté ani ve snu nenapadlo, co několik kroků vedle něho se stalo; možná, že nebyl dosti znám v krajině a nevěděl, že v těch místech jest rybník. Povoz odjel, Coura se ohlížela. V tom dotklo se něco její nohy; byl to klobouk starého Olivy. Rozumné zvíře silně zařehtalo, několikrát po sobě, a nehnulo se z místa. Čekalo, volalo; nedočkalo se a nedovolalo. Bylo již téměř k ránu, když uslyšela lidské kroky. Brzy po té objevili se na hrázi dva mužové; jeden z nich byl Martin. Poznal hlas Couřin a spatřiv kobylu a prázdný vozík ve vodě, věděl

hned, že přihodilo se neštěstí. Oba muži se svlékli a vlezli do vody; Martin k vozíku a soudruh jeho chopil se uzdy. Obcházeje vozík, vstoupil mladý Oliva na něčí nohu a vyndal bez namáhání mrtvolu otcovu. Starý byl nadobro mrtev. Naložili ho na vozík a vyvedli šťastně celý povoz z rybníka. Pak jeli zvolna k Štěpánovu.

Kokrhali již kohouti, když přijeli k vratům statku Martinova, pobouřili čeládku a křísili starce. Darmo, již ho nevzkřísili.

Náhlá a nenadálá smrť starého Olivy roznesla se bleskem po celé vsi a způsobila nevídaný hluk. Po celý den chodili se lidé naň dívat a pak na místo k rybníku, kde neštěstí se stalo. Rozumováno o překot, jak se věc asi sběhla, a zapomenuto při tom na Rozárku a Martina. Tato poslední věc byla pravým dobrodiním pro rozvaděné manžely Olivovic; neboť lidská ústa, našedše sobě jiný nový a vábnější předmět, dala Martinovi a Rozárce na čas pokoj, a tak uložila se rozbouřená vášeň v srdci Martinově a úchvatná lítosť v srdci Rozárčině aspoň pro první čas. Nevíme také věru, jak by se byl Martin opět k své ženě přiblížil, kdyby nebylo oné osudné události s otcem jeho. Propasť mezi nimi zející překlenul proti všemu nadaní nebožtík nešťastnou svou smrtí. Takto aspoň bezděky vykonal první částť úlohy, již si byl v sobotu na neděli v noci pro ostatek svého života vyměřil. Hlavní ovšem část jeho úlohy stala se smrtí jeho nemožnou; hledíme-li k posledním jeho úmyslům zajisté šlechetným, dokonal stařec skutečně tragicky. Rozárka tušila dobře, co v něm nyní ztratila, ale zapomínala na tu bolesť pro radosť, že Martin aspoň s ní mluvil a že docela se od ní neodtrhl. Nedivme se jí, milovala posud a naděje v mladé duši její zase se zazelenaly. Martin choval se k ní odměřeně, nikoliv tvrdě. Smrť otcova obměkčila jej a vida i při

Rozárce upřímnou pro svého otce bolesť, nemohl k ní býti nevlídným. Bylť on povždy v podstatě dobrý člověk.

Ve středu po té pochovali starého Olivu. Když se vrátili z pohřbu domů, přišel do statku Abrámek a prosil Martina na slovíčko mezi čtyřmi očima.

Ošívaje se, prosil tisíckrát za odpuštění, že sem přichází, a omlouval se jenom skrze svou ženu, jež mu nedala pokoje, dokud jí neslíbil, že k Olivovům půjde a s panem hospodářem promluví.

»A co vlastně chcete, Abrámku?« tázal se Martin netrpělivě.

»Dejte mi ruku napřed, hospodáři, že se na mne nebudete hněvati a já pak už si vezmu srdce a povím vám upřímnou pravdu, jak se sluší na poctivého muže.«

»Proč bych se hněval pro pravdu, mluvte, Abrámku,« odvětil Martin.

»Dej Bůh věčnou slávu vašemu pantátovi, byl to muž podle svatého písma,« vypravoval Abrámek; »slovo jeho bylo jako zlato a já bych byl na ně dal barák svůj, krámek svůj i duši svou. On někdy potřeboval několik zlatých, a když mně řekl: Abrámku, půjčte je, dal jsem je i kdybych druhý den neměl, co dětem dát do huby. Úpisu nebylo potřebí, co on řekl, bylo svaté, a často dříve, než bylo umluveno, přinesl peníze. Teď najednou si ho vzal Pánbůh k sobě a on nemohl mně nahraditi, co naposled měl vypůjčeno. Stará má nemohla od pondělí spáti, bojí se, že přijdeme o pár zlatých mozolně nabytých. Já jí však řekl: Nebuď bláhová. Vždyť mladý pan Oliva je tolik jako starý pan Oliva a otce svého měl tak rád, že nepřipustí, aby snad někdo jeho otce po smrti proklínal a . . .«

»Mnoho-li zůstalo u vás na dluhu?« vskočil mu Martin zamračeně do řeči.

»Jen se nedurděte, hospodáři,« chlácholil ho Abrámek; »kdybych věděl, že se budete hněvati, na mou duši a na vaše spasení raději bych o všecko otřel hubu.«

»Mnoho-li,« ptal se znova Martin.

»Nestojí to ani za řeč! Pakatýlek,« odvětil žiďák; »není to ani sto zlatých, ani padesát. Počkejte: Jednou patnáct, jednou třicet, to máme čtyřicet pět, a dva zlaté od toho starého, tedy čtyřicet sedm dohromady.«

»A kde máte důkazy?« tázal se Martin.

»Nemám nic než svoji poctivosť a pak vaši poctivosť.«

»A což kdybych vám nevěřil a nedal vám nic.«

»To vy neuděláte. Jsem chudý žid a mám co shánět pro pět krků! Časy jsou zlé. Také mám z toho rozum, že teď s pohřbem máte vydání; kněz a kantor nečeká, znám to. Dejte mně jen slovo, že až budete moci, mně za nebožtíka zaplatíte; počkám, jak dlouho si budete přáti, vždyť jste náš, vždyť jste Martin Oliva, a kdybych měl tisíce u vás, měl bych je lépe schované než v spořitelně. O mne není, ale o mou starou; jen slovíčko z vašich úst a dost mám a žena má také!«

Martin se rozmýšlel, ale pak pravil poklidně:

»K soudu to nenechám přijíti, svému nebožtíku otci k vůli. Vy byste složil přísahu a platil bych tak jako tak. Beru dluh otcův na sebe.«

To chtěl žid slyšeti. Omlouval se ještě chvíli nejlahodnějšími slovy a pak odešel. Když přišel domů, ptala se ho žena, kde byl.

»U Olivy,« odpověděl žiďák a mnul si ruce.

»Je ti starý ještě něco dlužen?« tázala se matróna.

»Dlužen, nedlužen; vydělal jsem čtyřicet sedm zlatých za půl hodinky.«

Židovka mrkla radostně očima, porozuměla bez výkladu.

XI.

Po smrti starého Olivy vypadalo na statku všecko zcela jinak. Jakoby byl člověk list obrátil! Smrt starce přikryla všecko, co bylo, a na druhé straně četlo se něco nového, nikdy nebývalého. Na stavení, stájích, stodole i kolně nic se nezměnilo, ba i ta stará hruše v koutě za studní byla obsypána hruštičkami jako povždy jindy: a přec od husopasky až do hospodáře každý tušil a cítil, že smrt otce hospodáře všecko vyměnila. Zkrátka, duch starý vystěhoval se ze statku a nový, jemuž nebylo lze rázem přivyknouti, přistěhoval se do něho. Sama čeleď říkávala po straně:

»Jsme u Olivů, nebo nejsme u Olivů!? Člověk neví, na čem jest!«

Netřeba širokých výkladův: původci celé změny na statku byl hospodář a hospodyně. Pravili jsme již, že neštastná smrt otce Olivy nad vše očekávání oba dva smířila. Ale smíření to nemělo pravé ceny a blahodárných účinkův; nevycházelot ze srdce a duše rozhněvaných manželův a bylo tudíž jen na oko. Smířili se před lidmi, nepodali si však a nestiskli sobě upřímné ruce, aniž dali sobě navzájem políbení smíru: smířili se, že to tak smrtí otcovou přišlo, ale stali se k sobě chladnějšími a cizejšími, nežli byli prve.

Martin si myslil: Vzal to všecko ďas! K čemu přilévati oleje do lampy klepnám a závistníkům! Otcova smrt v čas jim zacpala ústa, nedáme-li jim nového podnětu, nebudou míti, na čem by brousili sobě jazýčky! Co mi po Rozárce? Jako hospodyně zastane svou povinnost a to ostatní dáme dravým ptákům, ať to zanesou za hory. Otec zemřel, výminek mně odpadne, úroda stojí na poli, jako málo kdy. Po žních stržím hezké penize, zacpu všecky díry a zpomohu si. Pro

těch několik let, které mně Bůh tu dopřeje, nebudu si lámati hlavu, mám-li potomka, či nemám-li ho. Budu aspoň lépe a bez větších starostí živ a budu si přáti, jako si otec přál. Nevídáno! K čemu se sháněti po lopotách!

Tak rozumoval Martin, a bystrozraký čtenář nahlédne, že myšlení tohoto rázu více jest podle toho, aby přivedlo k záhubě, než zjevný k Rozárce hněv a vzdor. Vlažnost a sobecké úmysly mnohem horší mívají následek pro člověka než rozkvašenosť, při níž aspoň jeví se vřelosť a pružnosť mysli, které připouštějí spíše nápravu, než vlažnosť a chladnosť. Více než prve blížil se takto Martin k nebezpečné propasti.

I Rozárka byla celá vyměněna.

Posud živila stísněnou a zkormoucenou duši svou nadějí, že bude lépe, že bude matkou. Neobmezenou důvěrou spoléhala na radu Káčinu a očekávala nejlepší účinek. Naděje její vzrostly v plnou a pevnou víru. O víru tu byla najednou tak hrozným a bolestným způsobem připravena. Domnívala se, ba byla při své prostoduchosti přesvědčena, že nyní je po všem všudy veta, že již nikdy nebude matkou. Konec bylo vší její naději, všecko bylo pro vždy ztraceno, srdce její, život její, vše, vše, k čemu ji vedlo dříve doufání. Člověk bez nadějí, strom jest v půdě kamenité. Nemaje, odkud by bral kořínky svými potravu ze země, zarazí se ve vzrůstu, živoří, schne, až uschne. Takový strom byla Rozárka. Dokud ještě měla naději, milovala přese všechno příkoří sobě učiněné Martina. Nyní ta láska byla nemožná. On, pro nějž by byla dala život, pro nějž až k čarodějným prostředkům sáhla, vyštval na ni rozlíceného psa, on zvolal, když pes jí ruku trhal a na zem povalil: »Nechte ho, ať ji roztrhá, lepšího není hodna!«

Martin nemohl k ní míti lásku, nikdy ji nemohl míti, neboť pak by nebyl býval schopen takové podlosti. A přece ještě by byla odpustila, kdyby byl starý Oliva, jak slíbil, syna na lepší cestu přivedl! Ale starý Oliva zahynul nešťastně v rybníce! Bylo po všem veta. Nemělo to býti, aby Martinovi odpustila; láska její k Martinovi, značně ochablá a vysílená, svázala si v srdci Rozárčině svůj raneček a odešla. Rozárka byla už tak hrdá a otužená, že ji ani slzou na cestu nedoprovodila.

»Jsem jeho ženou před světem,« rozjímala žena nešťastná, »ale nic víc, a nebudu také po ničem již toužiti. Budu konati svou povinnosť v statku a dost. Martin ať si dělá co chce, nevložím mu ani zbla do cesty. Však také si nedám nikterak ubližovati. Ať to zkusí, uvidí!«

Od této chvíle nevyšlo jí z úst slovo »Martine«; říkala mu »hospodáři« a on jí »hospodyně«. Každý šel svou cestou, hospodář nejraději do společnosti a hospod. Začal pít, začal hrát, zrovna jako jeho otec, jenže starý Oliva nezačal tak brzy. Čertovák si potají mnul ruce a Abrámek měl starostí plnou hlavu, aby Martin nezaklepal nikde jinde, nežli u něho. Proklínal v duchu to krásné osení na polích Olivových. Leželo mu v žaludku, stálo mu v cestě; Martin měl ještě nač spoléhati. Abrámek míval těžké sny!

Po měsíci růží a jahod přišel měsíc zlatých klasův. Žito bylo jako bouda, ječmeny a ovsy jako brčál a pšenice samý klas; srdce se smálo, když jsi vyšel do polí! Hospodáři se procházeli po mezích; doma jich to nestrpělo. Vždyť v staveních bylo úzko a smutno jako vůbec přede žněmi, a venku ta zlatá boží úroda. Kolik hlav, tolik počtův. Kolik mandel, tolik korců, jak bude žito, ječmen, pšenice platiti, to všecko jsou tak luzné obrazy v hlavě rolníků, že ani v noci od nich neustoupí. Tisíce plánů zbudí to vlnící se obilí v duši

selské, jeden lepší a půvabnější nežli druhý. Všecko má své časy, i ta selská poesie. Čas její připadá přede žně, kdy slunce na nebi hoří a obilí se barví do zlatova. Máť poesie ta i svou temnou, hroznou stránku, neméně velebnou nežli jest světlá, jest to strach, aby nepřišla na úrodu pohroma, dokud nebude v stodolách a stozích.

»Pánbůh nemiluje vždycky, on také trestává,« rozumuje rolník a zamýšlí se. Víť on, že kolikrát nezbude člověku ani na daně!

Letošní červenec nezačal pěkně. Chmury honily se hned první den toho měsíce po obloze a slunce po nich pálilo tak žhavě, že starší a zkušenější hospodáři kroutili nad tím povážlivě hlavou. Starý Jíra od kostela, jenž rád povětrnosť předříkával, nesliboval také žádných dobrých žní. Téhož dne sešel se se starým Žitným v polích.

»Co říkáte tomu nebi?« ptal se Žitný, okazuje k chmurám.

»Inu,« odvětil stařec, »slunce peče, déšť poteče, jen nebude-li to co horšího!«

»Jděte, jděte a nelekejte,« chlácholil ho Žitný, »vždyť v březnu byl prach a ten jako zlato a stříbro. A suchý půst, úrodný rok, a letos byl přece suchý?«

»Byl, sousede, byl,« přisvědčoval Jíra, »ale já se bojím něčeho jiného, aby svatý Jan Burian nezamlátil nám bez cepu, a aby svatá Markyta neměla do čeho srp strčiti.«

Starý Žitný neodpověděl a pohlížel pozorně na honící se chmury.

»Vidíte,« vysvětloval Jíra a ukazoval holí na chmury, »to jsou mrchy. Kdyby byly černé, nic bych neříkal, ale jsou tak šedivé, že musí být plné ledu. A ráno nebyly ještě tak zlé, jako teď odpoledne.«

»Vítr je odnese,« těšil se Žitný, »a hory a lesy odvedou.«

»Pravda,« přisvědčil Jíra, »ale ta moje kulka v lýtku! Tři dni ji cítím, a to máme jistou bouři, a tato bouře nepřinese déšť, ale kroupy.«

»Bůh nás chraň a to boží obilíčko!«

»Dejž to nebeský Bůh,« odvětil Jíra.

Rozmluva ta dála se prvního července odpoledne v polích nad kostelem; druhého dne nebylo lépe. Hned dopoledne chmur na nebi přibývalo, tak že slunce jen chvílemi a po dlouhých přestávkách z nich vyniklo. Oblaky patrně se nížily a zatáhly k polednímu nadobro oblohu. Vítr táhl dle mračen od západu k východu. Popolední bylo slyšeti v směru za královským hvozdem dunění bouřky, hospodáři trnuli strachy a pozorovali bedlivě oblohu. Oblaky se spouštěly ještě více k zemi, choulily se v koule, na pokraji roztřepené, blesk je k západu rozrýval vždy jízlivéji a rychleji po sobě, rachot hromu stával se zřetelnější a děsnější, a posléze ozvalo se hučení se strany od novokdýnského průsmyku, podobné nejprve jakoby někdo drobné kamení na plechy házel, ale pak jakoby hromada baterií za sebou jela na tvrdé, žulové silnici. Rolníci se zděsili, věděli, že to z krupobití, a litujíce v duchu těch, jež potkalo, prosili Boha, aby ušetřil krásné jich obilí v poli. Štěpánovští měli naději, že krupobití je mine. Dle mnoholeté zkušenosti nebylo jich tajno, že krupobití přitahováno bývá horami a lesy, jak již byl starý Žitný včera Jírovi propověděl. Tím hnala se obyčejné krupobití v levo od Štěpánova a spouštěla se asi hodinu cesty za vsí v širokém údolí. I dnes těšili se, že se tak stane, neboť nebylo pamětníka, že by kdy na štěpánovských polích potlouklo. Náves se vyprázdnila, spustil se lijavec, a bouřka se strašnými blesky svými a hromy stála jižjiž nad vesnicí. Hospodáři obsadili okna a pozorovali, co padá na zem. Posud byl to prudký liják, ale najednou okolo druhé hodiny začalo to klepat do oken. Z po-

čátku to byly malé kroupy, jež v blátě a vodě hopkovaly, ale pak začaly tabulky u oken praskati. Kroupy zvící slepičího a holubího vejce třískaly zuřivě do stavení a střech. Hospodáři lomili rukama, hospodyně hlasitě se modlily, děti plakaly a křičely. Jen několik děsných, dlouhých minut trval vztek bouře a krup; pak padaly volněji a řidčeji, déšť sypal se ještě nějaký čas, a pak přestalo pršeti. Z dáli jen bylo slyšeti hučení krupobití, až nadobro zaniklo. Zděšeni vybíhali hospodáři ze stavení; Martin s nimi. Běželi do polí k svému obilí. V pravo od vsi, kde v údolí nejúrodnější byla poloha, bylo nejhůře. Srdcelomné podívání! Obilí bylo do země stepáno, stébla stála přelámána a na poli, někdy i deset korců velikém, nestál ani jediný klas! Místy v nižních místech stálo posud krup, že by je člověk mohl na lopatu nabírati. Krupobití tlouklo pruhem, hezky širokým. Kam padlo, mlátilo bez cepu. Úroda byla zničena a všecky ty krásné naděje, kterými rolníky oblažovala. Martin zbledl jako stěna Pole jeho statku ležela z největší části ve směru, jímž táhlo krupobití. Pro letošek byl se žněmi hotov; viděl na vlastní oči, že nebude potřebovati ani kos, ani srpův, ale pluhů. Zaplakal lítostí, že neviděl ani před sebe. Nebyl ani jediným zlatým pojištěn, spoléhal se svými sousedy na výbornou polohu polí štěpánovských. Letos byli sklamáni!

Jakoby jej byl někdo přimrazil, stál u nejbližšího pole. Bylo to pšeniště, kol Štěpánova již vzácné. Pět, šest stovek počítal Martin, že z něho utrží. Trvalo to chvíli, nežli byl Oliva s to, aby podíval se dále, zdali aspoň něco zhoubný živel ušetřil. Hlava mu šla lítostí kolem, a na prsou tlačila jej bolesť, že sotva svá pole poznával. Nebylť ovšem on sám, jejž zastihla ohromná škoda, byloť jich v Štěpánově více a chudších ještě nežli byl on: ale tak bledě, tak aspoň domníval se, nevypa-

dalo to se žádným v těchto dnech, jako s ním. Nehledě ani k dloužku otcové, za nějž slovem zaručil se Abrámkovi, stál jej pohřeb, jejž, aby ušel pomluvě, s náležitou okázalostí nebožtíku vystrojil, hezkých peněz. V domě nebylo přede žněmi peněz, a Martin, čeho nejnutněji potřeboval, vypůjčil se na dobré slovo od sousedův. Při tom při všem zůstalo prozatím dost na dluzích a každý slíbil čekati až na zně. Martin v jisté naději, že za obilí sejdou se hezké peníze, bez rozmýšlení se zavázal slovem svým. Leč vždycky se neděje, jak se kdo naděje, a Martin cítil velmi dobře, že má a musí lítati a že nemá křídel! Postavení, do něhož uvrhlo jej nešťastné krupobití, bylo zlé, těžké, jedva snesitelné, neboť odnikud nesvítala naděje, že pomoc možná. Martin tak byl zabrán do truchlivého rozjímání, že ani neslyšel, že někdo po mezi k němu přichází. Byl to Abrahám Sicher.

Dotknuv se zvolna ramene Olivova, promluvil Abrámek skroušeným a soucitným hlasem:

»Potěš vás Bůh, hospodáři.«

Martin se zprudka obrátil a uvítal židáka s hněvivým zrakem; nemyslilt jinak, nežli že přichází, aby jej upomínal pro dluh, jejž převzal po otci. Sicher asi předvídal, co v Martinovi se děje a pravil skoro lítostivě:

»Jakživ jsem neviděl takovou zkázu! Celoroční práce a namáhání, hromada peněz, co do polí strčeno, a tisíce, které letošní úroda slibovala, jsou ty tam za krátkou hodinku. Nemám ani kouska polí, ale věřte mně, Olivo, nebo nevěřte, srdce mne v těle bolí jako každého rolníka, an hledím na tu spoustu. Co má citelný člověk říci, ne-li: potěš vás Pánbůh všecky v tom hrozném zármutku.«

Martina uchlácholila na chvíli taková řeč. Sklopiv oči k zemi, pravil:

»Myslil jsem, Abrámku, že přicházíte mne upomínat, a dělal jsem vám křivdu.«

»Což myslíte, hospodáři,« rozhorlil se Abrámek, »že jsem jako ta zvěř v poli, že nejsem člověk, že jsem bez citu? Jak je Bůh nade mnou, ať se hned propadnu, pomyslil-li jsem na takových hloupých několik zlatých! Vždyť mám vaše slovo, a nedáte-li je mně letos, dáte je na přes rok anebo za tři léta, a pro mne třeba za deset let, vždyť jste náš, a když vás Pánbůh navštívil neštěstím, nebudu vás přece ke všemu zármutku ještě obtěžovat. Jsem chudý žid, ale kdybyste chtěl na mně poslední kabát s těla, tu jej máte!«

Při tom dělal židák, jakoby kabát s těla svlékati chtěl pro Martina.

»Což je to všecko platno,« vzdychl Martin malomyslně, »jak pak si pomohu z tohoto neštěstí!«

»Nebuďte bláhový, hospodáři,« těšil ho Abrámek, »vždyť nejste ani dítě, ani hloupá ženská! Jste muž, a muž musí být vždy připraven na nehodu. Dá-li Pánbůh zdraví, budou rukávy nový . . ! Jen trpělivost, vítr odnese žalosť.«

»Vám je snadno mluvit,« namítal Martin, »vás neštěstí nepotkalo. Sebe lepší rozumy psotu nenapraví. Jak si jen pomohu?«

»Co nedá rozum, přinese čas a náhoda. Pomohli si jiní a byli v tom ještě hůře, pomůžete si i vy. Však najdou se dobří lidé, kteří pomohou, potřebí jen se pořádně ohlédnouti.«

Martin se podíval důvěrně na Abrámka; tušil, že židák těmi dobrými lidmi myslí sebe. Žid je ovšem žid, myslil Martin, ale proč by aspoň jeden z tisíců nebyl citelný člověk a poctivý? Snad je takový Abrámek, vždyť jiný žid sotva by jevil lítosť, když spoluobčany jeho, křesťany, neštěstí potkalo. A Abrámek jevil dnes tak upřímný s ním soucit. Martin potřeboval nyní peněz,

jako ryba vody. Dluhy musel splatiti, neboť ti, kdož mu čekali, potřebovali jich rovněž tak jako on; obilí musel míti k zasetí, píci pro dobytek a peníze k vyživení sebe a čeládky přes dlouhou zimu a skoro na celý dlouhý rok. Kde se vypůjčiti!? Abrámek by třeba peníze zaopatřil beze všeho hluku, a za rok by Martin s ním se vyrovnal. Byl by to nejpohodlnější způsob si pomoci!

Tak rozjímal Martin, židák zatím schýlil se k potlučenému obilí, jakoby hledal, zdali aspoň něco klasů je zachováno. Čekal patrně na odpověď Martinovu a čekal s nemalou toužebností. Proto schýlil se k obilí, aby Oliva mu neviděl do očí a nepronikl snad jeho útroby, v nichž právě první kořínek pouštěl chytře promyšlený plán s Martinem

»Dobří lidé,« obnovil mladý Oliva hovor, »ano, dobří lidé, těch je nyní pomálu, zvláště když člověku se špatně vede!«

»Pravda,« odpověděl žid a vztýčil se, neboť domníval se, že dobře Olivovi rozumí, »člověk by je mohl na prstech spočítati, ale jsou přece na světě!«

»Hm, jmenujte mně nějakého pro příklad,« pravil, jakoby nevěřil Martin.

»Jednoho bych věděl,« prohodil opatrně žid a sklopil skromně oči.

»A kdo by to byl?«

»On by vám aspoň obilí k setbě zaopatřil,« odvětil žid a dodal po chvilce:

»Než k čemu choditi okolo kaše jako mlsná kočka! Jsem upřímný člověk, a jak je Bůh nade mnou, nemám v sobě, ani co bych kuře oklamal. Je mi vás líto, hospodáři; před třemi nedělemi zemřel vám nešťastně dobrý pantáta, a teď ke všemu toto neštěstí. Zaopatřím vám obilí k setbě, nemějte žádnou starosť, a na mou duši, obilí pořádné a při tak mírných výminkách, že nikdo jiný je tak na dluh nedostane.«

»To by bylo něco,« pravil Oliva, »ale to všecko málo, tím díru nezacpu. Víte, Abrámku, že neměl jsem přede žněmi v stavení tolik, abych otce pořádně pochoval; sem tam uvázl jsem s nějakým zlatým, a teď mám platiti a pak, vždyť víte, člověk má čeládku, dobytek, daně, a rok je dlouhý, a po žních je ve statku zase tak jako přede žněmi!«

»Pravda, pravda, nahlížím to, hospodáři,« odvětil vážně židák, »ale i kdybych měl tu nejlepší vůli vám peníze zaopatřiti, byla by to práce těžká, ba těžší, než si kdo pomysliti může. Ale víte, jsem chudý žid, chodím s rancem po vsech, a když přijdu domů, čeká na mne šest hladových krků. Vy nevíte, Olivo, co to je, vy nevíte, co se za rok do těch krků vejde! Mám ten kamenný barák, pravda, ale kdo mi půjčí na něj, řekněme, sto zlatých. A kdyby půjčil, je vám se stem pomoženo?«

»Není.«

»Nu, tak vidíte, že není a více mně nikdo nepůjčí! Kde jsou ty časy, kde půjčili lidé na poctivou tvář. Jsou ty tam, každý chce tu nejjistší jistotu.«

»Můj statek je dosud dobrou jistotou,« namítl Oliva.

»Kdo říká, že není? Ale vy se nevypůjčujete, nýbrž já, a pak nepověsím snad někomu na nos, že pro vás se vypůjčuji. Já bych se vypůjčil, já bych zaopatřil, rozumíte, a statek Olivy a Oliva stáli by před světem čistí jako sklo, rozumíte? Ale to jsou jen řeči, vody je odnesou jako na jaře sněhy. Vy potřebujete několik set, a já bych sotva stloukl stovku.«

»Kdybyste mně, Abrámku, peníze zaopatřili, byl bych uznalým,« prohodil Oliva.

Židák vzal jej za ruku a odpověděl určitě:

»Nechci vám bráti všecku naději, Olivo. Vy jste muž a já jsem muž; vy jste boháč a já chudý židák. Já vím, že kdybych peníze zaopatřil, neřeknete jen:

Abrámku, děkuji ti, ale že byste myslil na mé děti za mé namáhání. Proč bych pro vás neudělal, co je možného. Ohlédnu se na všecky strany zatím, ale vy si vše rozmyslite, a když byste chtěl přijíti k Abrámkovi, přijďte jako domů. Ať se na místě propadnu, neudělám-li pro vás, co bude možného a laciněji, nežli kterýkoli křesťan. Neznáte mne rok ani dvě léta, ale co jste živ, a víte, že jakživ jsem nelichvařil. Dobré svědomí to mné je nad zlato a papíry! Jen přijďte, nu, a pak si upřímně porozprávíme.«

Místo odpovědi stiskl mu Martin ruku. Žid v duchu zajásal. Rozešli se, Martin obešel si ještě pole svá, a Abrámek šel dále. Sotva byl kus od Martina, rozveselil se tak, že skřivenou svou hubu sešpulil k tichému hvízdání Kolem něho rozkládaly se strašlivé ssutiny nadějí pracovitých rolníkův, a právě ty ssutiny byly předmětem jeho radosti. Kde jiní zoufali, tam on se radoval, kde jiní přišli o žně, tam on doufal kliditi a děkoval svému Bohu, že křesťanům seslal krupobití.

XII.

Uplynuly asi tři neděle. Martin dosud váhal a nešel k Abrámkovi; vnitřní jakýs hlas ho od toho kroku zrážel. Tušilť, že návštěva první u žida může býti proň osudná. A přece nestaral se jinak o to, aby zaopatřil si peníze, ač věřitelé o nepatrné své požadavky u něho se hlásili. Posléze, chtěl-li se ctí obstáti, musel jíti k Abrámkovi a volil k tomu tmavý večer, když jednou hodně poprchávalo. Zastal žida doma, an zabrán byl v počítání. Oko Abrámkovo vítězně se zajiskřilo, když vstupoval do světnice Martin. Pochyboval už, že zvítězí, Martin mu dlouho nepřicházel; domníval se, že Martin

už jinde zaklepal a byl vyslyšen. To ho pálilo v duši a staral se všemožně o to, aby Martin dobře nepochodil. Tím divnější mu bylo, že nemohl se na Martina nic dověděti. Abrámek míval těžké sny; nyní věděl, že bude dobře spáti. Martin přišel sám k němu, Martin byl jeho.

Uvítav Martina s tím nejsladším výrazem, jejž temným očím svým a skřiveným ústům s to byl dáti, nabídl mu při stole židlici a tázal se zcela nevinně, jakoby mu ani ve snu nenapadlo, proč Martin přichází, co mu pan hospodář nese.

Martin usedl ke stolu a hledal slova, aby mu žid dobře rozuměl. Tíseň, jakéž dosud nebyl pocítil, vázala mu jazyk a stahovala srdce. Dobrou minutu nepřišel k slovu, ale pak vzchopiv se vší silou své duše jal se nejistým hlasem vypravovati, že si dnes vzpomněl na rozprávku, kterou ondy u potlučeného pole spolu vedli, že se nachází ve zlém postavení a že přichází, aby mu Abrámek pro okamžik pomohl. S pozorností, důstojnou bedlivého zpovědníka, poslouchal žiďák a nejevil ani soucit, ani odpor k řeči Martinově. I on dobrou minutu přemýšlel, nežli odpověděl:

»Mám děti, Olivo, a proto mám cit. Pánbůh ví, bylo mně vás líto, když viděl jsem to neštěstí a slíbil jsem v té soustrasti zaopatřiti vám obilí k zasetí. Já slovu svému dostojím, když k tomu přijde, ale myslil jsem, že už dávno jinde jste hledali pomoci.«

»Nezmínil jsem se žádnému ani slovem,« tvrdil mladý Oliva; »a pak, abych vám pravdu pověděl, není mně ani tak o obilí, jako o hotové peníze.«

Martin si ulevil; co nejvíce jej hnětlo, bylo vysloveno.

Žiďák zaškrábal se v největších rozpacích za uchem a pravil po chvilce:

»To je jiná, milý Olivo. Já se nevím už dobře pamatovati, to víte, řeč je řeč a vítr ji roznáší, ale napadá mne, že jsem se i o penězích zmínil. Ale vy ani neuvěříte, jak je nyní o peníze zle. Člověk si může nohy uchoditi, a kde nic, tu nic.«

»Tedy jste mně jich nezaopatřili, Abrámku?« tázal se úzkostlivě Martin.

»Jak pak bych jich byl zaopatřil! Což věděl jsem, že jich na mně chcete?« odpovídal žid.

Martin neměl k tomu odpovědi.

»Nu, víte co, sousede, co se nestalo, může se státi. Já jsem sice peněz nezaopatřil, ale myslil jsem přece na vás; vždyť jste tak ctihodný a pořádný muž, jakých je málo v naší vesnici. Ale kdybych byl věděl, že to tak těžko půjde, nebyl bych raději nic slíbil.«

»Tedy se budu muset jinam obrátiti,« prohodil Martin.

»K čemu? Já jsem vám slíbil a pracoval pro vás, z přátelství jen, Pánbůh ví, z přátelství k vám, že jste tak hodný muž. Že je nemohu jen tak z rukávu vysypati, nedivili byste se, kdybyste věděli, jak je o ně zle. Ostatně mám naději, mám dobrou naději, ale musíme ještě počkati, příteli, počkati.«

»Já už nemohu čekati,« prozradil se mrzutě Martin; »upomínají mne a nemohu už se ctí obstáti.«

»To je jiná, milý Olivo! Je-li tomu tak, víte co? Přijďte za týden, nebo pozejtří, anebo zejtra. Ještě dnes v noci půjdu jich pro vás shánět. Venku prší, ale což na tom, mám vás rád, vzal kozel boty.«

»Mohu se na vaši řeč spolehnouti?« tázal se Martin poněkud veseleji.

»Můžete, jako že jsem Abrámek,« dušoval se žid.

»A o čem jsme tu povídali . . .«

»Jakoby kámen do vody padl, nebuďte dětina,« vskočil mu židák do řeči. »Jen mně slibte, že jinde než

u mne nebudete se o peníze ucházeti. Neboť pak bych měl já z toho škodu; jsem ubohý žid, mám ženu a pět dětí k ní, a všechny by přišly pak pro vás na mizinu.«

Martin mu slíbil rukou dáním, že jinam nepůjde a že zítra večer opět přijde, a Abrámek jej doprovázel až před dvířka.

Asi čtvrť hodiny po té šel žid přímou cestou k Čertovákovi. Déšť zatím se byl spustil, a vrata u Čertováků byla zavřena. Musel bouchati. Čertovákova žena přišla mu otevřít.

»Je hospodář doma?« tázal se Abrámek, prohlásiv se, kdo je. »Přicházím právě z města a nesu mu ceduličku. Je v ní něco důležitého, má si ji ještě dnes přečísti.«

Čertováková chtěla sama cedulićku muži odevzdati, ale žid vymlouvaje se pravil:

»Víte, hospodyně, já mám nejraději z ručky do ručky; však já vám nic neukradnu,« dodal se sladkým úsměvem.

Vstoupil do stavení. Čertovák rozsvítil svíčku a vedl jej do komory. Byli sami.

»Nu, jak je?« ptal se Čertovák úsečně, »přišel?«

»Zrovna ode mne odešel,« odpověděl žid pokorně, »a já jsem tu u vás jako na koni. Vidíte, že jsem poctivý chlap od hlavy až k patě.«

»Dobrá! A chtěl peníze?« tázal se dále Čertovák trochu přívětivěji.

»To víte, co jiného by chtěl u žida. Zejtra na večer přijde si pro ně.«

»Chcete tedy peníze?«

»Když budete tak dobrý k chudému židovi a popřejete mu nějaký výdělećek,« lichotil se žiďák.

»Mnoho-li?« tázal se Čertovák.

»Dvě stě to zatím spraví, hospodáři, budete-li tak milostiv.«

»Máte je mít,« pravil Čertovák, vytáhl z kapsy od vesty klíč, a otvíraje v koutě stojící dubovou truhlu, vyndal z příhrádky nějakou modlicí knihu s bankovkami.

»Ale nějakou jistotu musím přece míti,« dodal, obrátiv se k židovi a přeměřiv jej pronikavým hledem.

Žid sklopil opatrně oči a odpověděl:

»Dám vám, hospodáři, pořádnou směnku.«

Po té vyndal blanket a ohlížel se po inkoustu a péru.

»Dobrá, dejte,« odvětil Čertovák a odpočítal hlasitě dvě stě zlatých. »Péro a inkoust máte tamhle na polici.«

»A kolik mám napsati?« ptal se úlisně Abrámek.

»Pište dvě stě,« zněla odměřená odpověď Čertovákova.

»Zaplať vám to Pánbůh, hospodáři!« zvolal radostně žid, uchopiv se místo psaní ruky Čertovákovy. »Vy jste můj a mých dětí dobrodinec.«

»Dobře, dobře,« odbýval jej Čertovák, »jenom buďte ke mně poctiv, sice mne poznáte.«

»Pánbůh ví, já nebudu nevděčným, hospodáři,« dušoval se žid. »Mám tam na krásný fěrtoch, jako hedvábný, pošlu jej panímámě.«

»Nechte si to, neprosím se,« odbyl jej Čertovák.

»A kdy mám ji udělati splatnou?« tázal se žid, vyplňuje blanket. »Snad prvního máje na přes rok, kdyby vám bylo libo?«

»Třeba, pište prvního máje.«

Žid vyplnil směnku, podepsal ji a posypal čerstvé písmo prachem, který v koutě shrabal. Po té ji podal Čertovákovi, jenž mu navzájem vyplatil dvě stě zlatých.

»Teď máme všecko v pořádku?« tázal se Abrámek.

»Pro ten čas máme,« odpověděl Čertovák, »ostatně víte, co mezi námi umluveno. Kdybych jen dost málo pozoroval, že mně něco kujete za zády, poznáte, že nejsem Martin Oliva.«

»To by mne Bůh musel trestati, vždyť jste můj dobrodinec,« zaříkal se žid.

»Zítra večer přijďte zas,« rozkazoval Čertovák.

»Budu tu jako na koni,« odvětil žid, »a povím vám všecko od a až do ž. Zatím s Pánembohem.« —

Druhého dne večer přišel Martin opět do židovny. Po krátkém uvítání ptal se ho Abrámek:

»Nu, mnoho-li byste si přáli, přítelíčku? Dobře, že přicházíte, dnes si můžeme už více pověděti. Ale stálo to také práce a namáhání!«

»Vypočítal jsem si to,« odpovídal pováživě Martin, »a potřebuji tak tisíc zlatých.«

»Tisíc zlatých!« zvolal židák a spráskl ruce; »to jsou, příteli, nějaké peníze! Tisíc zlatých! Já myslil tři, čtyři sta nejvíc!«

»Těmi mně nebude pomoženo,« namítal Martin.

»Ale pomyslete, že vám také obilí na ozim zaopatřím!«

»To stačilo by vše jen na čas a nestačilo by ani do vánoc,« vysvětloval Oliva.

»Nu, však nějak vám bude přece pomoženo,« těšil jej žid. »Třeba neměl tisíc zlatých po ruce, dám zatím, co mohu. Za čtvrt léta, za osm neděl, a třeba za čtyři zaopatřím dále, co budete, příteli, potřebovati.«

»Jen jestli mohu se na vás spolehnouti!« pravil Martin.

»Ať se na tom místě propadnu,« dušoval se Abrámek, »nemluvím-li pravdu. Snad nemyslíte, že si z vás, z tak ctihodného muže, budu dělati blázny! Tu je ruka, že zaopatřím podle vaší žádosti a potřeby.«

»A mnoho li máte pro mne pohotově?« ptal se Martin.

Abrámek otevřel opatrně svůj psací stůl, vyňal ze šuplete usmolenou koženou tobolku, otevřel ji a ukázal Martinovi bankovky. Po té je počítal před Olivou. Byly dvě padesátky, pět desítek a ostatek pětky a zlatky. Martinovy oči se zajiskřily, když spatřil bankovky; nikdy jindy dosud nebyly peníze proň tak radostným podíváním, jako v této chvíli.

»Dobře,« pravil živě; »dejte mně těch dvě stě zlatých, a já vám dám na ně obligaci.«

»K čemu obligaci,« pravil žid, drže peníze pevně v hrsti, »vždyť jste náš! Sepsání obligace stojí peníze, k čemu je vyhazovati?! Musí býti kolky na ní, musí býti podepsáni dva svědkové, k čemu potřebuje kdo o tom věděti, že se vypůjčujete? Roznesou vás a udělají z komára velblouda. A pak se musí dáti obligace do knih vtěliti a z toho bude zas hodný poplatek, a kdybyste zase něco potřeboval od někoho, podívá se do kněh a důvěra ta tam. Byl bych vám lepší radou. Peníze nejsou mé; kdo je dá, chce míti něco v ruce, tak na důkaz, že je dal. Jinak chytil by mne za pačesy. Jsme lidé smrtelní, dnes jsme tu a zítra na boží správě. Víte co, podepište mi tuhle ten papírek« — při tom odloživ peníze zavřel šuple a vytáhl blanket směnky — »a je po rámusu.«

»Myslíte?« ptal se Martin a škrábal se za uchem. »Ale co mně ukazujete, je směnka a já se jí bojím; mnozí lidé přišli už směnkami do neštěstí.«

»Hlouposti!« odvětil horlivě žid. »Papírek je papírek, je to jen jakýsi důkaz, že ty peníze jste si vypůjčili a nic více, je to jen proto, aby, kdyby jeden nebo druhý z nás zemřel, se to vědělo, že jsme si půjčili peníze. A pak,« dokládal se zápalem, »směnka je jako obligace; vy jste chtěli dáti obligaci, proč byste nepodepsali

směnku. Ostatně nic na směnce nestojí, tedy k ničemu se nezavazujete.«

Martin byl na vahách; bál se třeba i prázdný blanket podepsati. Rád by byl vzal klobouk a nechal žida židem. Ale odkud vzíti peníze? Dvěma sty by mu bylo bývalo na čas pomoženo. Co má říci, až zítra jej přijdou upomínati? Hlava se mu točila a před očima dělaly se mu mžitky. Žid namočil péro a strkal mu je do ruky. S třesoucí se rukou chopil se mechanicky péra a podepsal blanket.

»Teď máte podepsáno, dejte mně těch dvě stě zlatých,« pravil k Abrámkovi.

Žid držel podepsaný blanket, pokrčil ramenoma a pravil vyhýbavě:

»Víte, Olivo, jsme lidé smrtelní a pak, vždyť peníze ty nejsou jen pro vás, ale i pro vaši manželku. Je to dobrá dušička, jakou bude míti radosť, až uvidí, že bude vám pomoženo. Víte co, ono by bylo nejlépe, kdyby ona také podepsala. Nestojí to nic, jen škrábnutí pérem.«

»Myslím, že pro ty mizerné dvě sté můj podpis úplně stačí,« hněval se Martin.

»Víte, příteli,« namítal žid, »je to těžká věc. K čemu si stavěti hlavu, vždyť to jen tak, je už to způsob při směnkách. Vidíte, já vám dělám, co vám na očích vidím, a vy mně nechcete nic udělati. Ostatek, k čemu dlouhých hádek, já bez podpisu vaší panímámy žádné peníze vám nedám. Jak ona podpíše, dostanete peníze pěkné v hotovosti.«

Co měl Martin dělati? Chvilku chodil po světnici a přemýšlel. Pak pravil:

»Dejte sem tu směnku, já ji vezmu domů a žena má ji spolu podpíše.«

Žid se usmál. Nevěřil Martinovi a věděl dobře, že jen pravý podpis na směnce platí. Což kdyby mu Oliva přinesl nepravý podpis?

»Víte co, Olivo,« odpověděl sedlákovi, »k čemu byste se nosili s tím papírkem. Chcete-li, přijdu s ním k vám, anebo ještě lépe, aby lidé to nepozorovali, přiveďte svou hezkou manželku sem. Ona to hezky podpíše, vždyť vím, že má hezkou ruku, a já také rád uvidím, jak vaše panímáma umí psáti,« dodal žertovně.

Martin se kousl do rtů, chápal dobře, že žid mu nevěří. Chtěl se už do něho pustiti, ale ještě v čas padlo oko jeho na šuplík s penězi.

»Dobře,« pravil, bera klobouk, »když mně nevěříte, přivedu vám ženu sem.«

Odešel v pevném úmyslu, že již k židu nepůjde. Tu však ho napadlo, že podepsal sám prázdnou směnku. Zhrozil se. Měl-li peníze dostati, bylo nutně potřebí, aby i Rozárka podepsala. Byl to proň hořký oříšek, ale nezbývalo nic jiného, než rozhněvanou ženu k podpisu nakloniti. Šel domů a za dobrou hodinu vracel se s Rozárkou k Abrámkovi. Stálo to velké práce, než Rozárka směnku podepsala, ale podepsala ji přec. Učinila tak k vůli Martinovi, že tak vlídně a laskavě ji za to žádal. O následcích svého podpisu ovšem neměla ani představení.

Abrámek měl, co chtěl, oba podpisy. Byly správné a pravdivé, viděl to na své vlastní oči. Sotva Rozárka odešla, pravil k Martinovi:

»Nu, vidíte, Olivo, co tu bylo strachu a pro nic a za nic. Teď vyplatím vám peníze a bude po strachu. Mnoho-li mám vám tedy napsati na blanket?«

»Chtěl bych tisíc zlatých, ale vy je nemáte pohotově,« odpověděl Martin.

»Inu ovšem,« hájil se žid, »vždyť jsem vám řekl, že je najednou nemohu sehnati. Buďte rád, že to půjde

v lhůtách. Napíšeme tisíc zlatých a splatna bude na léto budoucího roku, třeba na prvního června.«

»To nejsou ještě žné, kde vezmu peníze?« odporoval Martin.

»Blázinku, vždyť můžeme si prodloužiti směnku, jak chceme! Za pár krejcarů prodloužím vám ji, když nebudete moci platiti; vždyť jsme naši.«

»Ale kdo mi stojí za to, že mně všecko vyplatíte?« namítal Martin dále.

»Já,« odvětil pevně žid. »My si musíme věřiti, příteli. Vždyť já pro vás s vlastní škodou sehnal tyto peníze« — při tom otevřel tobolku a rozhrnul bankovky — »a neptal se, stojíte-li vy mně za ně nebo ne. Zde je dvě stě zlatých a obilí počítejme sto a padesát, tedy dohromady tři sta a padesát zlatých; kdy budete chtíti, dám vám to ostatní.«

»Měl bych přec raději obligaci,« prohodil Martin.

»K čemu? Ten kousek papíru to spraví. Já myslím, že k rychtáři nepůjdem.«

»A mnoho-li mám platiti z těch peněz?« tázal se uchlácholen Martin.

»Mnoho-li, nestojí to ani za řeč. Namluvil jsem se, že jsem si mohl plíce vymluviti, abyste to jen měli lacino, a více jsem nedokázal, než že vezme věřitel třicet percent.«

»To je třicet ze sta!« zhrozil se Oliva.

»Jaká tu hrůza!« vysvětloval žid. »Vypůjčujte si, a uvidíte. Pod šedesát je nedostanete, na to si dám krk uříznouti! A pak je nebudete platiti, napíšeme to jen na směnku. Do rukou dám vám dvě stě a zapíšu vám dvě stě a šedesát, rozumíte? To je ta celá hrůza, co na tom? A obilí za sto padesát, to je dohromady sto devadesát pět, přirazíme to k tomu, a je po vší hádce.«

»Ale obilí posud nemám,« namítal Oliva.

»Chcete-li je, máte je zítra míti.«

»Třeba,« podotkl Martin.

»Nu tak vidíte, teď si to napíšeme, jak jsme si to mezi sebou udělali. Napíšem si to nejprv křidou na stůl, abyste viděli, že je všecko v pořádku. Tak dejte pozor, příteli: Peněz dostanete tisíc zlatých, viďte? a obilí za sto a padesát. Procenta za ty peníze až do toho času, kdy bude směnka splatna, tři sta. Tak. Potom dohazovačům za zaopatření počítejme málo, patnáct percent, dělá sto a padesát...«

»K čemu dohazovačům?« vytrhl ho Martin.

»Přítelíčku, to už jinak nejde: jsou od toho živi a naběhají se také dost! Tak, co pak máme ještě? Kolek máme dva zlaté a blanket dva krejcary. Teď uděláme čáru, sečteme a máme dohromady: tisíc šest set deset zlatých a dva krejcary. Teď bych měl psát také něco pro sebe, ale já nechci nic, abyste neřekli, že chci míti z vás profit. Dělám to jenom pro vás, na mou duši; z přátelství.«

Martin, jenž zatím čísla na stole napsaná prohlížel, pravil:

»Vždyť máte v sumě o desítku víc.«

»Jděte, jděte! Počítejme znova,« usmál se Abrámek a počítal v rychlosti znova, při čemž si opět chybně desítku přičetl.

»Co teď říkáte?« pravil vítězně k Martinovi, »je to dobře nebo ne? Vždyť jsem člověk od obchodu a počítáním vstávám a s ciframi lehám. Zrovna dobře: tisíc šest set deset zlatých a dva krejcary. Tak napíšeme to na ten papírek, co?«

»Pro mne, napište,« svolil Oliva, jemuž samým počítáním hlava šla kolem.

Abrámek vyplnil směnku, uschoval ji do tobolky do stolu a vysázel Martinovi dvě stě zlatých na stůl.

»Tu vemte, vy šťastný člověče, peníze; obilí dostanete, kdy chcete, a peníze také, kdy budete potřebo-

vati, přijďte jen jako domů. A kdybyste mně chtěl něco udělati, víte co, mají koně státi doma nebo jeti. Koupil jsem v městském lese oklestky asi na tři facky, přivezete mně je a bude spraveno. A kdybyste potřebovali něco doma, jako kávu, nebo cukr, nebo pro čeládku něco, šátek nebo knoflíky, jen přijďte, dám vám a počkám, jak dlouho budete chtíti.«

»Uvidíme,« odpověděl nevrle Martin a vzav peníze odešel.

Tak stal se Abrámek majetníkem směnky, jež měla cenu k dvěma tisícům, na níž byli manželé Olivovi příjemci, žid pak sám vydatel a spolu jako remittent; měl tedy směnku na svůj vlastní řád.

XIII.

První krok k Abrámkovi byl pro Martina skutečně osudným. Divná věc, co měl vypůjčené židovské peníze v kapse, cítil Martin sám na sobě, že je zcela jiný nežli dříve, že stala se v něm změna, dodávající celému jeho smýšlení nového zvláštního rázu. Měliť Olivové odjakživa jistou vrozenou hrdosť a byliť při svém jednání povždy ve svém způsobu cti své dbalí. Oliva otec nebyl by zajisté za všecky poklady světa podepsal židovi směnku, ne snad, že by věřitele svého mínil ošiditi, nýbrž proto, že by byl podpis svůj pokládal za rozhodnou nedůvěru, kterou by měl věřitel k jeho slovu, jež jednou dáno, stálo za sto podpisův. Oliva syn, ač nerůznil se v podstatě smýšlením od otce svého, nevstoupil, jak vypravovali jsme, v šlépěje svého roditele. Pohánělv jej k tomu odchýlení se vážné příčiny, kterých otec jeho nepoznal, což jej v očích soudného čtenáře ovšem poněkud omlouvá; ale při tom při všem nebyl viny prost,

jednak že důkladně nerozvážil, co z toho pojíti může, když židovi se zapíše, jednak že z pohodlí, které nikterak se nedá omluviti, nehledal si nikde jinde přátel a pomoci v tísni své. Namítne mně někdo: »Mělo to už tak býti, byl to jeho osud!« Ne tak, přátelé, osud přestává býti osudem, kde není slabostí v člověku, kde jistota a ráznosť jest v myšlení a chtění. Martin o své vůli a ujmě vkročil na půdu nejistou, podemletou, jež často pod nohama se propadává a pohřbívá tytýž bludného chodce. Rozárku přitáhl Martin za sebou; tušili snad, však nebyli si toho vědomi, kam je jejich cesta zavede. Ta dobrá Rozárka, Bůh ji opatruj!

První noc po podepsání směnky měl mladý Oliva zlou. Spal sice tvrdě, ale těžké a hrozné sny tak jej po celou noc trápily, že probudiv se byl více unaven, než když si ulehl. Vstal na ruby, mrzut a nevrlý, živobytí ho nic netěšilo. K Rozárce stavěl se vlídným, říkalo mu cosi v srdci, že jest jí tím povinen, že si dala říci a s ním podepsala. Byl k ní upřímnější, vroucnější, a Rozárka za to děkovala Bohu.

Lepší noc než Martin měl Abrámek. Spal tak šťastně, jako ještě nikdy za svého živobytí, vyjímaje snad dny nevinného dětství. Sny, jež jako luzné obrazy táhly jeho židovskou duší, točily se vesměs kol Martina a jeho pěkného statku. Abrámek svlékal se sebe v duchu chudého vesnického kramáře a viděl se již v duchu v městě, an stojí v nádherném krámě za pultem a ukládá do tobolky hromadu dobrých směnek. Povždy střízlivou a vypočítavou jeho duši zachvátila dnes fantasie, ale nikoli lichá a pestrá, nýbrž zakládající se na skutečnosti.

Hned, jak Martin večer od něho odešel, věděl Abrámek, na čem je. Stálo to sice dost práce, nežli mu mladý Oliva šel na lep, ale což na tom, na vějičce přece uvázl, a aby s ní se neodtrhl, o to troufal se již Abrámek postarati. »S mé strany,« rozumoval židák,

»chyba se nestane, a aby bláhový český rolník dovedl s vlastním prospěchem se mne zbaviti, toť nemožná věc. Nemá k tomu dosti vzdělanosti a miluje příliš pohodlí a dobré živobytí. Oliva je náš, Pánbůh ví, a my ho nepustíme z rukou, já a Čertovák.«

Při posledním slově se Abrámek v rozumování svém zarazil. Ležel již v chudobné své posteli, když takto rozjímal. Děti a žena jeho kolem chrápaly, a šero a vůně letní noci draly se otevřenou vyhlídkou do prostičkého jeho příbytku. Abrámek se tak zarazil, že se vzpřímil ve svém loži. Usednuv a sepjav ruce rozjímal dále:

»Čertovák! Co zamýšlí ten člověk? Že chce zkaziti Olivu, jisto; že mne k tomu použiti chce jako nástroje, také jisto; že ze všech zdejších sedláků je nejchytřejší, je rovněž jistá věc! Ale já jsem Abrahám Sicher a nespím i když spím. Pravda, on by mi popřál profit a třeba dost tučný profit, ale proč bych se s někým o profit sdílel, mohu-li sám všecko shrábnouti!«

Abrámek se znova zarazil ve svém přemyšlování. Nebyla to sice nová proň myšlénka, u které stanul, ale byla to myšlénka tak důležitá, že žid všecky síly ducha svého sebral, aby ji se všech stran obrátil a co nejdůkladněji probral. »Ty se musíš od Čertováka emancipovati,« šeptala bezděky zkřivená jeho ústa. »Jak to vyvedeš?« ptal se vnitřní v něm hlas. V tom »jak« vězela celá klička. Žid kombinoval a rozbíral prostředky, jež mu rozum přinášel. Byl jist, že nesmí nikterak nedůvěru v Čertovákovi vzbuditi, že si jej pro delší čas nesmí rozhněvati, nemá-li se celý jeho obchod a plán snad před časem rozpadnouti. Na směnku, kterou v ruce měl, byl by ovšem od svých spoluvěrců dostal potřebné peníze, ale nikoliv zadarmo, jako snad u Čertováka, povede-li jej dále chytře za nos. Opatrnosť je matka moudrosti a užitku, Abrámek nahlížel, že musí býti

opatrnější nežli had v písmě, cítil však také zároveň, že má sílu k tomu, býti tak opatrným! Ale kdyby přes to všecko Čertovák se nedal oklamati, kdyby nedal dalších peněz a chtěl sám pro sebe pracovati?

Žid se hrdě v loži svém vzpřímil. Úloha prostředníka, pouhého prostředníka, nemohla jej nyní, když pánem byl směnky, nikterak uspokojiti. On nenabízel se Čertovákovi, Čertovák sám se mu nabídl, Čertovák ho nedocenil, on ho podcenil. Proč byl tak hloupý! K prvnímu kroku měl ho Abrámek potřebí, při druhém a třetím mohl už Abrámek státi na vlastních nohou. Bez rozpaků byl by Čertováka odhodil jako zbytečnou veteš, kdyby se byl nebál, že Čertovák mu může ze msty všecko zkaziti. Čert mu věř, je Čertovák! Žid byl přesvědčen, že musí ještě dlouhé měsíce s Čertovákem dobrou vůli zachovati, než bude moci sám na vlastní účet pracovati. Tedy opatrnosť a trpělivosť!

Cíl, který si Abrámek byl položil, byl jasný a jednoduchý: chtěl se obohatiti na účet Martinův, nebo kratčeji řečeno, chtěl Martina na mizinu přivésti a sebe na zelenou louku. Plán jasný měl už v hlavě hotový. Znaje výborně směnečný řád a zákon, věděl, v jakém kruhu se může pohybovati, aby nikde u soudu nenarazil, a vypočítal si, jak postupně žalobou u krajského soudu, dobytím exekučního práva na svršky, sekvestrací a posléze exekucí na živnosť Martina o statek přivede. Při tom ovšem předpokládal, že Martin mu nebude moci v čas platiti, že mu bude při své neznalosti směnečného zákona věřiti, že se dá vhodně od něho překvapovati, že ostýchati se bude ještě v čas s někým, kdož věci znalý jest, se poraditi, zkrátka, předpokládal, čeho židé vůbec v podobných případnostech u rolníků předpokládají, a v čem často se nemýlívají. Jednalo se jen o to, kde vzíti peníze, až přijde ke dražbě statku, bude-li jich

potřebí, neb do těch dob musel už dávno Čertovák býti odstraněn. Tak daleko již měl Abrámek svůj plán promyšlen.

»Lehká pomoc,« odpověděl si na vlastní otázku, »vždyť máme chabrus v Praze!«

Abrámek opět se položil a natáhl s libostí kostnaté své tělo; vždyť napracoval se dnes tolik, že měl oddechu nanejvýše zapotřebí. Netrvalo to dlouho, usnul a snil. Štěbot pěnkav pod pootevřeným oknem do zahrádky vedoucím jej probudil velmi záhy. Veselý v duchu a občerstven na těle vstal a shledával si zboží do rance. Kus chleba a kousek domácího sýra byly jeho snídaním. Vzav ranec na ramena a hůl do ruky vyšel ze stavení a zaměřil kroky svými rovnou cestou k Čertovákovi, aby mu podal zprávu. Směnku ovšem sebou nevzal.

Čertovák, jenž byl právě vstal, dával čeládce rozkazy, jaká práce dnes se bude konati. Spatřiv Abrámka vrátky na dvůr vstupujícího, volal mu před čeládkou žertovně v ústrety:

»Hlele, Abrámek! Co pak nám tak záhy nesete?«

»Dej vám Pánbůh dobré jitro, hospodáři,« odpověděl Abrámek, »jdu si pro váš vzkaz, poněvadž půjdu dnes do města.«

»Na mou věru, na to bych byl jako na smrť zapomněl, pojďte dále, Abrámku,« pravil Čertovák a uvedl žida do komory. Byli sami.

»Podepsal?« tázal se úsečně hospodář.

»Podepsal včera pozdě večer. Myslil jsem, že už budete v Spánkovicích a nechal jsem si zprávu pro vás na ráno.«

»Kde máte směnku?« ptal se Čertovák rovněž tak úsečně dále.

Žid podíval se mu do očí tak hloupě a nevinně jako pětiletý chlapec.

»Směnku jsem dobře schoval. Ta se neztratí, buďte beze strachu. Kdybych byl jen dost málo tušil, že si ji přejete viděti, byl bych ji s sebou vzal. Však ji přinesu třeba zítra, poněvadž už dnes domů asi nepřijdu.«

Čertovák nespustil s žida oči a mlčel; Abrámek úlisně pokračoval:

»Směnka zhotovena v nejlepším pořádku, zní na mne a na tisíc zlatých . . .«

»Na tisíc zlatých!« vskočil mu Čertovák s podivením do řeči, »a kde jste sebrali ostatní peníze?«

»Potřeboval jsem zrovna na krejcar dvě stě od vás; to ostatní přijde po částkách. To víte, příteli, člověk obchodní jako já musí už tomu rozuměti.«

Čertovák se potupně usmál a prohodil:

»A žena Olivova, podepsala také?«

»To víte, že nejsem dnešní, a že ženu musím míti také podepsánu. A stalo se to před mýma očima, aby snad nebyla někdy stran podpisu opletačka.«

»Vy jste po čertu správný, Abrámku,« usmál se s uspokojením Čertovák.

»Já chci, abyste byl se mnou spokojen, víc nic,« odpovídal úlisně žid; »vždyť vy mně z dobré vůle přejete při tom výdělečck, a Pánbůh ví, Abrámek nebyl ještě nikdy nevděčníkem k dobrodinci.«

»Jen jestli také nebude,« připomněl Čertovák, zpytuje žida. »Buď jak buď, já bych měl raději sám směnku v rukou.«

»Žertujete, příteli,« usmál se žid; »neboť při své moudrosti nemůžete přece býti takový dětina! Obchod je obchod. Vy jste mně do něho půjčili dvě stovky. Dobrá. Já vám na ně dal pořádnou směnky, kterou máte ve svých rukou, není-li pravda? Nu, a vidíte, ty dvě stovky obracím já v obchodu s Olivou, a Oliva musí mně dáti na to jistotu. Ta jistota jest jeho směnka. Bůh ví, kdybych měl miliony, svěřil bych je vám, protože

jste moudrý a rozšafný muž; ale jsme lidé smrtelní. Kdybych já umřel a směnka Olivova byla u vás, museli by dědici moji dvě sté zlatých vám zaplatiti, a dvě stě byly by u Olivy fuč; kdybyste vy zemřeli a měli Olivovu směnku, nestane-li se, že v takovém nepořádku kus papírku, jako je směnka, se ztratí, a kdo by zas byl v bryndě, ne-li já, a kdo by zvítězil při tom, ne-li Oliva? Obchod je obchod, milý příteli, a má-li se povésti, musí spočívati na vzájemné důvěře. Já mám tu nejlepší víru k vám, vy musíte mně také věřiti, jinak nepořídíme s Olivou nic; to vám mohu dáti písemně. A poněvadž já mu dále mám půjčovati, musím míti přece stále směnku v ruce, neboť pak bych ho neměl za rukou. To přece nahlídnete. A pak rozumím té celé věci tak, že vy nechcete, aby vaše jméno bylo při tom jmenováno. To víte, lidé jsou zlí, a bude z toho tahanice se soudem a podobné věci. Já už za ten výdělek, který mně dáte vydělati, vezmu všecko na sebe.«

Čertovák chodil se založenýma rukama po komoře a přemýšlel.

»A pak,« hovořil židák dále, a ústa mu jela jako železnice, »a pak, ani si nemůžete pomysliti, příteli, jaké práce a jakého namáhání to stálo, než mně manželé Olivovi podepsali. Myslil jsem už, že z celého obchodu nebude nic. nu ale, Pánbůh dal, a obrátilo se to k lepšímu a podepsali. Kdybyste to byli slyšeli, byli byste jistě řekli: Stokrát raději budu kopat pařezy v lese, než takhle si vydělávati chléb. Věřte mně, ten nějaký můj výdělek je krvavě zasloužen!«

Čertovák se upokojil; mělť v těle selskou čest a záleželo mu tudíž mnoho na tom, aby nepřišlo na buben, že vlastně on vězí za Abrámkem. Že žid bude tak dlouho mlčeti, dokud mu z celé záležitosti výdělek poplyne, byl jist, ale věděl také, že kdyby s Abrámkem

se rozkmotřil, žid jazyk rozváže, a že pak nenávisť celé vsi obrátí se k němu a k jeho rodině. Rozumný Čertovák nahlížel se své strany, že nesmí si žida rozhněvati a proto se stavěl na oko spokojeným. Bystrý a chytrý Abrámek věděl dobře, kolik u Čertováka bilo, neprozradil se však ani slovíčkem.

»Však mám tě také v kapse,« myslil si v duchu; »kdybych chtěl mluviti, zacpával bys mně ústa více než dvěma stovkami!«

Tak stáli k sobě oba muži; na oko důvěra a přátelství, ale ve skutečnosti nevěřil jeden druhému, a jeden byl by se rád zbavil druhého. Byl to poměr ovšem neutěšený, v jehož lůně zvolna ale jistě uzrávala zkáza Martinovi a Rozárce.

XIV.

Abrámek ovšem slíbil, že kdykoli bude Martin chtíti, vyplatí mu z malé části obilím, ostatní čásť penězi oněch osm do tisíce chybujících set. Však bývají-li již vůbec ve slibech chyby, tím větší jsou chyby v slibu, jejž učiní žid příjemci směnky, kterou má v kapse řádně podepsanou, a na niž teprve částka byla vyplacena. Nezkušený v té věci Martin, jenž, mimochodem řečeno, ostýchal se z nepravé stydlivosti u znalců za radu požádati, brzy sám na sobě se přesvědčil, že pustil se do něčeho, co mu na sta hořkých chvil způsobilo.

Slíbené obilí dostal v čas od Abrámka, nikoli však bez namáhání a bez hádek. Nehledě ani k tomu, že míru nedostal spravedlivou, i jakosť obilí nebyla podle toho, aby nepobouřila jeho žluč. Leč co naplat, obilí ke konci musel vzíti v ceně už napřed ustanovené.

S penězi však pochodil ještě mnohem hůře.

S prvními dvěma sty, z nichž kromě toho zaplatil některé dloužky od pohřbu otcova, nevystačil Martin ovšem dlouho. Peníze se rozešly jako ty sněhy na jaře i při dosti šetrném hospodaření, a Oliva musel k Abrámkovi pro jiné. Nyní padalo teprve Martinovi bělmo s očí, s kým to vstoupil v právní závazek. Skoro tři neděle musel Martin za židem běhati, nežli se doběhal nové částky peněz, za něž už napřed tak nelidské zaplatil úroky. Abrámek měl povždy na sta výmluv na oko dosti platných při ruce, jimiž odbýval netrpělivého a nevrlého dlužníka. Nebyl k Olivovi nikdy nezdvořilým aneb aspoň nevlídným, naopak přes rozličné urážky, jimiž ho tytýž Martin ve své nevoli obsypával, měl se k němu povždy na oko jako rozumný přítel, ovšem mnohem rozumnější nežli upřímnější. Martin kolikrát už v duchu proklínal ten nápad, jenž jej do židovny přivedl pro peníze. Kdykoliv šel k Abrámkovi, bylo mu, jakoby ho někdo za vlasy tahal, nemohl si však pomoci, musil tam osobně, neboť po poslovi by nebyl jakživ něco dostal. Konečně začátkem listopadu dostal od věřitele svého novou částku, sto a padesát zlatých, nikoliv však celou, nýbrž jen sto a tři zlaté, poněvadž si Abrámek oněch čtyřicetsedm zlatých z nich strhl, které byl na sebe vzal Martin jako domnělý dluh po otci.

Jest věru s podivením, že jindy dosti čilý Martin v tísni své a trudech se nevzmužil, že nehledal jinde rady a pomoci, aby polehčil tesknostem svým. Vždyť měl pěkné jmění a byl celkem pořádný člověk, kdyby byl volal, byl by se přece někde pro sebe výhodnější pomoci dovolal; ale Martin byl židovskými penězi jako očarován, odkládal a rozkládal, až bylo pozdě. Dělo se mu jako stům jiných dlužníků, liknavostí, nerozhodností, odkládáním bředl každým krokem hlouběji a

ztrácel pod nohama svýma pevnou půdu. Ponévadž často Abrámka navštěvoval, věděla už celá ves, proč tam chodí, rozneslo se to dál a dále, dobrá pověsť Martinova byla ta tam a po několika měsících byl by už stěží nalezl pořádného věřitele.

»Ten vězí u žida,« šel o něm jeden hlas, jenž tím byl nebezpečnější, čím více se Martin tajil, mnoho-li Abrámkovi jest dlužen. Lidé si pak dělali z komárů velbloudy. Abrámek sám po straně o to se postaral, aby Olivovi úvěr zkazil, aby nevypletl se z pavučiny, jíž tak chytře Martina obetkal. Chyba veliká, ba snad největší byla, že neměl mladý Oliva přítele, jemuž by byl mohl své srdce dokořán otevříti; nedbalť on dříve o nikoho a nyní nedbal nikdo o něho. S Martinem a Rozárkou šlo to vůčihledě s kopce.

»A což Rozárka?« pozeptá se útlocitná čtenářka. »Či mlčela, či posilňovala upřímným slovem lásky a důvěry v nehodách břednoucího muže svého?«

Těžko věru odpověděti.

Předkem žena Martinova peněžitým záležitostem dobře nerozuměla. Že muž její peněz nutně potřebuje po krupobití, které je tak strašlivé zastihlo, o tom byla přesvědčena. O směnkách věděla tak málo, že myslila, že jest to jen jiný druh obligace, a netušila ani dost málo nebezpečenství, v jaké sama mužem svým padne, nebudou-li s to, prvním červnem budoucího roku zaplatiti.

»Nebudeme-li míti peníze,« pravil k ní Martin, »počká nám Abrámek přes žně a pak se spravíme.«

Slova ta zdála se selce býti tak jednoduchá a pravdivá, že ani o nich déle nepřemýšlela. Ovšem jí neušlo, že Martin stává se nespokojenějším a mrzutějším; slyšela dále z jeho úst, jak těžko vymáhá peníze u Abrámka; cítila a viděla na své oči, že přichází do stavení časem zlý nedostatek, ale při všem tom těšila se nadějí, že

po roce bude lépe, a od onoho osudného polédne, v němž Martin na ni psa vyštval, neměla k muži svému už tolik lásky, aby jí ho bylo líto, neřku-li aby slovem lásky a důvěry klesající jeho mysl povzbuzovala k čilejšímu životu. Šumou, poměr mezi Rozárkou a Martinem byl po smrti otce Olivy na první pohled přátelský, v podstatě své byl však silně rozviklán; chybělať mu ona páska, jež v nehodách a neštěstí bývá štítem nejmocnějším proti ostrým střelám osudu, chybělať mu upřímná a vroucí láska manželská. Proto šlo to s Martinem a Rozárkou s kopce.

Nebudeme zevrubně vypisovati, jak pracně a trudně domáhal se Martin svých požadavkův u Abrámka. Podotkneme jen pro lepší věci vysvětlení, že čím dále tím horší se stávaly cesty Olivovy k židovi. Po dvaceti, desíti zlatých dával židák sklíčenému dlužníkovi, kde jen mohl strkal místo peněz Martinovi špatné své zboží a vyplatil tak Olivovi do začátku máje celkem sedm set, které Čertovák z největšího dílu Abrámkovi bez úroku svěřil. Červen se blížil a ubohý, lehkověrný Martin neměl ještě ani tisíc zlatých v ruce. Martina přešla už tak silně trpělivosť, že hrozil židovi žalobou u soudu, jestli ho okamžitě nevyplatí.

Abrámek se ani málo nepolekal.

»Jděte, jděte, dětino, co byste vyžalovali?« odpověděl poklidně; »než ti páni u soudu žádosť vaši vyřídí, zaplatím vám dávno! K čemu útraty za kolky a spisování žádosti. Vždyť jsme naši a srovnáme se, jak se patří na pořádné lidi. K čemu dělati hluk pro mizerných tři sta zlatých?! Dal jsem sedm set, dám i tři sta. Za čtyři, pět dní máte je míti všecky, tak pěkně pohromadě, jakoby je ze žurnálu vystřihl.«

Martin se dal uchlácholiti, ale žid ty čtyři dny tak protahoval, že posledního května ještě Oliva nic neměl.

»Zítra, v sedm hodin ráno máte je na stole, příteli,« pravil téhož dne Abrámek k Olivovi, »přijďte jen, uvidíte, že jsem od slova.«

Skutečně prvního června, bylo to právě v neděli, uvítal žid s radostnou tváří vstupujícího Martina a držel v hrsti balík bankovek.

»Peněz jako želez, Olivo, a všecky budou vaše,« mluvil žid; »ale teď, když budeme míti všecko v pořádku se směnkou, musíme to nějak soudně s ní udělati.«

»Jak soudně?« tázal se Martin s nepokojem.

»Inu, víte, příteli, to je tak,« vysvětloval žid, »aby to bylo mezi námi utvrzeno, že já jsem půjčil a vy přijal, to je to všecko. Chcete-li, vysázím vám tu pěkné celá tři sta na stůl. Jsou to hodné peníze, bude jich hodná hromada.«

Co měl Martin činiti? Peněz měl už tak potřebí jako pták povětří, kývl hlavou, a Abrámek vysázel tři sta zlatých na stůl. Oliva shrábl peníze a odebral se s veselou tváří domů. Nevzpomněl ani na to, že dnes dopadla lhůta k placení celé směnky, předpokládal, že Abrámek bude čekati i bez vyjednávání. Zmýlil se však velice.

Téhož dne odpoledne dal si Abrámek sepsati žalobu a den po té, druhého června, zažaloval oba manžely Olivovy u krajského soudu pro nezaplacení směnky, znějící na tisíc šest set deset zlatých a dva krejcary. Jakmile žalobu měl na poště, šel rovnou nohou k Olivovům. Žertoval chvilku s Rozárkou, rozloučil se a mezi jiným vypravoval oběma manželům, že dal dnes tu směnku »soudně utvrditi«.

»Víte,« pokračoval se sladkým úsměvem; »ono vám přijde za čtrnáct dní, nebo dříve, třeba za osm, od krajského soudu dorozumění, že jsem zadal směnku k potvrzení. Ale to není nic snad pro vás zlého, to je

jen tak. Ono tam sice bude státi, že máte platiti, ale což na tom! To víte, já počkám, když budu viděti.«

Martinovi a Rozárce vrtalo to ovšem mozkem, že budou míti práci s krajským soudem, upokojili se však brzy domnívajíce se, že žid počká, až se po žních zmohou, a za několik dní ani nevzpomněli, že dostanou soudní dorozumění.

Po osmi dnech, odpoledne přišel do vsi soudní posel z města. Byl to muž málomluvný, s dlouhými až na prsa vousy, v černém fraku se žlutými knoflíky a na čepici kokardu. Lidé vykukovali z okének, kam jde. Šel do krámku k Abrámkovi. Žid byl doma a čekal patrně na něho. Přivítal jej a hltavě přečetl listinu, již mu přinášel. Byl to od krajského soudu platební rozkaz, aby manželé Olivovi do tří dnů zaplatili Abrámkovi tisíc šest set deset zlatých a dva krejcary a patnáct zlatých dvacet krejcarů soudních útrat a nákladů pod exekucí.

Žid se usmál. Dal poslovi celou zlatku, ač dobře věděl, že mu jen osmnáct krejcarů od cesty patří, a dal mu ještě k tomu naliti skleničku té nejlepší své rosolky.

Posel po té odešel a šel k Olivovům. Tam doručil Martinovi i Rozárce každému po jednom listu stejně znějícím. Byl to týž platební rozkaz, který dostal Abrámek. Přijav od nich potvrzení, že listiny jim dodány, odešel.

Oba manželé četli pozorně, slovo za slovem listinu, a nepřišli ještě ani k slovu pro překvapení v ní obsažené, když už tu byl Abrámek jako na koni.

»Nu, vidíte, že jsem měl pravdu,« zvolal vesele hned ve dveřích; »že je to tak, jak jsem vám povídal?«

»Ale tu stojí, že máme směnku vám do tří dnů vyplatiti,« namítal Martin, probrav se z překvapení.

»Nu, nechte to státi, když to stojí,« vykládal Abrámek; »vždyť jsme, můj Bože, naši, mne se přec

nebudete báti? Však já tak brzy nepovedu na vás exekuci.«

Olivovi manželé dali se uchlácholiti. Uschovali platební rozkazy a spoléhajíce se na slib židův, ani se žádným rozumným člověkem se nepotázali. Tak uplynuly tři dni, manželé nepodali protestu a platební rozkaz krajského soudu vešel v právní moc. Abrámek byl na koni, Martina a Rozárku měl ve své moci.

Měl bych sto chutí na tomto místě se pozastaviti a poukázati k tomu, že jest již dávno na čase, aby naše zákonodárství, pátrajíc bedlivým okem po příčinách, jež přivádějí v smutný úpadek blahobyt našeho lidu, nadšeno pravou, zdravou a šlechetnou lidomilností, nejen si všimlo, ale ostře probralo a zrale promyslilo mnohé odstavce platného směnečného zákona. Co vhodné jest a potřebné pro poměrně vzdělanější kruhy obchodnické, nehodí se v rovné míře v témž obsahu i dosahu méně vzdělaným kruhům měšťanským a rolnickým. Právník mysli vlídné a pružné, řídící se nabytými zkušenostmi, nebude mi zajisté celkem odporovati, ale ovšem namítne, že kdo přijímá na se směnku, činí to o své újmě, a že na něm jest, aby sám řádně se poučil o zákoně, jehož předpisům a úkolům samovolně se podrobuje. Pravda, avšak nezapomínejme, pánové, že zřídlo, z něhož rolník především svou veškerou vzdělanosť čerpá, jest vesnická škola, a že tato, jak byla a z veliké části dosud jest, v ohlédání se na potřeby praktického života jest dosud znamenitě nedostatečná. Šíříť ona ovšem za našich dnů program svůj, ale velmi málo ve směru praktickém, a nemíjím se s pravdou, tvrdím-li, že mezi tisícem učitelův aneb učících kněží sotva spočteš jich pět, jež směnečnému zákonu dobře rozumějí a vůbec s to jsou, aby hrubé z něho rysy aspoň dospělejším žákům vyložili a ukázali, jakým způsobem rolník směnkami do neštěstí může

přijíti. Proberte čítánky školské a marně budete pátrati po článcích podobného obsahu. Jděte do obecných škol městských a stejné nadejdou vás vady.

Prohodíte: kam nedostačuje národní škola, tam vypomáhati musí prostonárodní literatura. Přicházíme tím na pole, jež dávno tak se nevzdělává, jak toho žádá osvícený a upřímný národovec lidu svému. Pracujeť se ovšem, tytýž i s náležitou opravdivostí, avšak bez soustavy a ne vždy v pravých praktických směrech. Mámeť některé dobré spisky o směnkách, avšak celkem prosto národní právnictví málo vyneslo dosud blahodárných pro lid plodů. Klepám na dvéře vaše, čeští soudcové, již sešediveli jste, obírajíce se právními poměry našeho lidu. Dukáty, věru, nesvážily by se zkušenosti vaše a rady vaše, čelící k blahu lidu našeho! Proč mlčíte, proč nepíšete?! I vy máte k zemi a národu své povinnosti! Nezapomínejte na to v prázdných chvílích! Vědomí, že dobrý vykonali jste čin, omladí pak dny ctihodného vašeho stáří!

Zákonodárství, ač chce-li důstojným způsobem rozřešiti úlohy své vznešené, musí především dbáti míry všeobecné vzdělanosti v zemích, pro které pracuje. Sebe menší odchýlení se od pravdy této mstívá se strašně. Lid nepřilne nikdy k zákonům, jež nevpustily kořeny své v jeho lůno, hledíť na ně s kruchty, pokládáť je více za bič na sebe spletený, než za ochranný štít, a nepřichází nikdy k onomu jasnému právnímu vědomí, jež činívá státy šťastné. Jen s největší opatrností smí zákonodárství pohlížeti k vzorům jiných států; zákony nedají se rovněž tak přenášeti, jako nedají se vymýšleti pověčným svým řídíce se řádem: Svoji podle svého k svému.

XV.

Z neznalosti zákona propásli Martin a Rozárka třídenní lhůtu k odvolání se proti žalobě Abrámkově u krajského soudu, a ač trnuli před hrozným slovem exekuce, jak v listinách jim dodaných stálo, byli přece tak lehkověrni, že dali na slovo Abrámkovo, že to všecko jen tak, a že se ho nemusí báti, an tak brzy na ně exekuci nepovede.

Žid řekl:

»Víte co, počkám vám, když budu viděti.«

»Když budu viděti.« Jaký hluboký a osudný smysl v tomto židovském »uvidíme« leží, nenadáli se manželé Olivovi ani ve snách, vždyť neměli ani tušení, jaké právo nad nimi Abrámek má, netušili, že má právo každou hodinu nejen ty peřiny jim prodati, na nichž odpočívali, ale i statek, dvůr, polnosti! A nešťastný Martin posud se nestaral, aby nabyl náležitého u věci vysvětlení a aby se vypůjčenými v čas penězi zbavil hrabivého žida. Bláhovec věřil Abrámkovi, jenž jej stále chytře líčenou vlídností a pod barvou přátelství vodil za nos, aby jen hodně mnoho z něho vyssál. Byltť Martin a jeho statek tučná moucha pro bezohledného pavouka, jakým byl Abrámek. Jenom pozvolna, krok za krokem, šel Abrámek za svým cílem, dobře věda, že tak nejdále dojde. Pro okamžik nechtěl na Martinovi peněz, ale za to mu musel Martin brzy sem, brzy tam jeti, což všecko by bylo dělalo hezké peníze, kdyby si to byl Martin zapisoval, a tak měl Abrámek stále z něho výdělek. Mimo to dával mu na úvěr špatné zboží za dobré peníze, a Martin už pro dobrou vůli nesměl jinde nic koupiti. To nejhorší však bylo, že Martin u veřejném mínění čím dále tím hlouběji klesal. Lidé myslili, bůhví jak silně je u Abrámka zadlužen!

Přišly žně, které byly jen prostřední. Naděje Martinova, že bude moci zaplatiti Abrámkovi, rozcházela se v dým a páru. Však Abrámek už napřed to věděl, jinak byl by záhy proti Olivovi soudně vystoupil.

»Co teď?« radil se Oliva se svou ženou, když obilí měl doma a tolik už z rozličných polí vymláceno, že věděl skoro s úplnou jistotou, jaký má na penězích výtěžek. »Rozpočítal jsem si všecko bedlivě a vidím, že s dobrým svědomím ani čtyři sta zlatých Abrámkovi vrátiti nemohu, nechceme-li, i kdybychom každý krejcar desetkrát obrátili, přijíti znova do nedostatku. Bůh ví, jak vybředneme z těch nehod! Co teď?«

»Musíme porozprávěti s Abrámkem,« odvětila Rozárka, zamyšlena a stísněna vědomím, že i při tom nejlepším hospodářství nepřichází aspoň naděje brzké spásy. »Řekneme mu pravdu a on snad počká. Něco ovšem mu budeme museti strčiti do ruky, to víš, žid je žid.«

Martin si vzdychl a stáhl čelo u vrásky. Abrámek stal se mu už protivný, že nerad se s ním pouštěl do řeči. Leč co zbývalo mu jiného než uposlechnouti Rozárku? Pozvali židáka k sobě a Martin mu po mnohých okolcích přece pověděl pravdu.

Abrámek stavěl se nad míru překvapeným, nespokojeným, ba ustrnulým.

»Co mám z ohledů a přátelství, s kterými s vámi jednám?« naříkal. »Jiný na mém místě udělal by krátký proces. Dobyl by si exekučního práva a vedl by na vás exekuci. Vždyť víte, že peníze nejsou mé, že to vše jde jen na mé jméno. Co mne to stálo práce a výloh, nežli mně věřitelé slíbili, že počkají, až budete míti po žních. Teď, když s jistotou čekají, že jim zaplatíte, mají utříti hubu a já jsem v bryndě. Mám vás rád, Olivo, ale to nahlídnete sám, že to tak nemůže dále jíti. Já musím si krýti svou vlastní kůži.«

»Však ta něco už vydrží,« prohodil Oliva s úsměškem.

»Nu nevím, kdo z nás má pevnější,« odsekl Abrámek významně.

Dali se do vyjednávání, jehož konce snadno se domysliti. Po silném zdráhání vyslovil se žid v ten rozum, že se všemožně přičiní k tomu, aby na čas exekuci od Olivy odvrátil, připomenul však s důrazem, že to tak zhola, to jest bez peněz nepůjde; Martin vida na všech stranách nezbytí, musel se naproti tomu podvoliti k novým, dosti těžkým obětem, jež průběhem času vždy hlouběji podrývaly ohrožený jeho blahobyt.

Tak uplynulo několik měsícův, druhý vždy horši nežli první. V Olivovic statku vypadalo to smutně. Hospodář byl po celý čas zasmušilý, hospodyně nevyšla z tísně, čeládka, jež taktéž úpadek hospodářství cítila, nepracovala s chutí a nedbala, vždyť oko Martinovo nedohlíželo k ní již tak bystře jako druhdy. Předtucha, že přijdou zlé časy, ovládala duše všech lidí na statku, ba i ten dobytek nekoukal tak vesele do světa jako dříve. Martin jindy dosti čilý, zlenivěl na mysli. Míval sice týtýž jasnější a lepší chvíle, v nichž přicházel k sobě a se vzmužoval. Přemýšlel pak o tom, jak by vypracoval se z tísně, v niž čím dál tím hlouběji upadal, však marné namáhání! Dobrý nápad nepřicházel a Olivovi samému se zdálo, že zlé mocnosti rozum jeho očarovaly, že hrozný osud jej sobě za terč vystavil. Po takových trudných chvílích div že Martin nezmalomyslněl. I býval často z pohromy své tak teskliv a žalostiv, že zapomínal nadobro, že jest mužem, jemuž od Boha dána povinnosť, odpírati statečně nehodám a svízelům života. Zkrátka, byv chytrým šejdířem do těsna vehnán, nevěda sobě ni rady ni pomoci, stal se Martin netečníkem i k takovým věcem, jež byly nejdůtklivější.

»Buď si jak buď, nějak bude,« těšil se bláhovec; »já to již nepředělám! A k čemu se trápiti, k čemu

teskniti, vždyť nemám pro koho! A kdybych i na krásně doklepal, coz na tom? Nebudu ani první ani poslední, jenž židy přišel o statek. Na sklenici piva a dýmku tabáku vždy mně zbude! K čemu v starostech tapati? Vždyť nemám pro koho!«

Ubíhaly neděle, ubíhaly měsíce. Minuly bílé vánoce, a blátivý masopust a vlaštovky vrátily se ze zimní pouti své a přinesly s sebou zelené jaro Zelené jaro! Koho bys ty nepotěšilo?! A Martin chodil posud tak zasmušilý jako v zimě. Či nehřálo pro něho to zlaté slunce, či nezelenalo se pro něho to bujné osení, či zatvrdilo se tak jeho srdce, že navždy utkvěl v něm chlad a stín?! Starosti, žalosti! Neubývalo jich a přibývalo jich. Kupily se, tlačily, těsněly; těžko srdci oddechnouti, těžko srdce otevříti dobrému, štědrému jaru! A Rozárka?

V posledních časích ovšem patrně scházela a sešla, však sotva zavoněly v houštinách letošní fialky a střízlíčkové z lesa do zahrad ke křovinám se vrátili: byl by bystrý pozorovatel spatřil na ní jarní změnu. Oko se zalesklo, lícem prokmital líbezný ruměnec, hlas nabýval zvučnosti. Dobré Boží jaro nezapomnělo na vadnoucí její srdce.

Martin si nevšiml té změny na ženě své; měl jiné starosti. Abrámek, když byl svou kořisť přes zimu notně vyssál a tam ji přivedl, kde ji vůbec míti chtěl, jal se proti Martinovi příkřeji vystupovati. Nemluvil již tak zdvořile a vlídně, a proč by také mluvil?

»Přechází mne už trpělivosť,« tvrdíval Martinovi; »já vás nikdy neutiskoval, ale vy mne utiskujete, že se o to nestaráte, abyste mne vyplatili. Pánbůh ví, že mám srdce v těle, ale srdci svému jsem nepůjčoval, nýbrž vám. Mimo směnku mám u vás tolik a tolik za odebrané zboží, což myslíte, že kupec mně tak čeká, jako

já vám? Víte co, starejte se a zaplaťte za týden, za čtrnáct dní, a budete míti ode mne pokoj.«

»Kterak mám přede žněmi zaplatiti,« naříkal Martin.

»Což já to vím?« odvětil žid. »Což mně po tom, zaplaťte tak nebo tak, jen když budu vyplacen. V loni mluvili jste zrovna tak, a na přes rok nebudete třeba jinak mluviti než mluvíte letos. Já myslím, že mluvím po česku, že mne pochopujete.«

»Až příliš,« podotkl trpce Martin.

»Nu tak vidíte — spořádejte se a budeme opět přátelé.«

A Martin se nespořádal, nemohl se spořádati; k židům nechtěl a jinde mu nevěřili, a co ještě horšího, Martin nestaral se o to, aby se srovnal s Abrámkem, a myslil ve své netečnosti, že žid se dá přece oblomiti a že k nejhoršímu prostředku nesáhne. Exekuce! Martina polil při tom slově mráz. To slovo mu nešlo z mysli a nedalo mu spáti. Jako děsná můra tlačilo jeho duši. Venku, v přírodě, bylo tak krásno a líbezno, a v prsou Martinových proháněla se děsná můra exekuce. Ač byl při své netečnosti lehkověrný, přece neměl síly můru tu lapiti a zadusiti

Byl začátek máje, odpoledne tak krásné, že všecko táhlo člověka do polí. Martin byl za nějakým účelem ve městě. Jda po náměstí potkal starého Jáchymka, písaře od soudu, šedivého a dobrosrdečného muže.

Když se pojednávalo o pozůstalosť po otci, seznámil se Martin s Jáchymkem, jenž listiny proň opisoval, a Jáchymek si Olivu pamatoval, neboť měl dobrou paměť, a Martin byl mu za opisování vděčným.

Jáchymek se zastavil a promluvil k Martinovi:

»Nejste vy Martin Oliva ze Štěpánova?«

Martin se zachvěl a zajíkavě odpověděl:

»Jsem, pane Jáchymku.«

»Jestli pak víte,« pokračoval Jáchymek, »že Abraham Sicher ze Štěpánova vydobyl si vklad exekučního práva na živnosť vaši a vaší manželky, a že zároveň tyto dny povede exekuci na movité vaše věci?«

Martinovi bylo tak, jakoby mu byl někdo nůž do srdce vrazil.

»Nevím,« pravil polo nahlas a vyvalil v užasnutí oči na neblahého posla.

»Nu, proto vám to povídám, že to nevíte. S Pánembohem!« To praviv odešel Jáchymek do blízké trafiky bezpochyby pro kolky.

Martin hleděl chvíli za ním; nebyl s to, aby pozvedl nohu k chůzi. Byl ohromen, zdrcen. Čeho se bál, o čem se domníval, že snad přece nepřijde, to vcházelo ve skutečnosť a překračovalo již již práh jeho příbytku. Nebylo o tom již pochybnosti. Jáchymek byl od soudu, mluvil málo, ale když něco řekl, byla to čirá pravda. Pravda ta Martina ohromila, že dobrou chvíli stál na jednom místě. Když se myšlénky jeho trochu spořádaly a soudnosť jeho z mrákot probrala, obrátil se a šel rovnou cestou domů nevzpomněv ani, že koně má ve městě. Šel přímo k Abrámkovi, jehož však nešťastnou náhodou doma nezastal. Vyšel prý, jak vypravovala židovka Martinovi, brzo po obědě se zbožím do okolních vesnic a nařídil, aby ho dnes nečekali. Martin svěsil hlavu a usedl unaven na stolici.

»Což kdyby zítra bylo pozdě, kdyby . . ?«

Nedomyslil, cinkání zvonku v krámku odvolalo židovku ze světnice. Někdo se tam ptal po Abrámkovi a vyřizoval, aby až přijde, stavěl se u Čertováka. Martin vyskočil a nevěděl, proč.

»Abrámek, Čertovák! Snad by naposled nebyli ve spolku, aby ho zahubili?« Myšlénka ta prolítla mu rychlostí blesku zamračenou hlavu. Odešel domů v napjetí a rozčilení, jakéhož kdy nebyl zakusil. Byl rád,

že nepotkal Rozárku, že nemusel mluviti. Šel do stáje a vrhl sebou na lože čeledínovo. Polotemno a klid, jakéž tam panovaly, ukonejšily asi za hodinu rozvichřenou mysl jeho. Cítil se dost silným, jíti Rozárce na oči. Šel do čeledníku. Venku se zatím stmívalo, po krásném dnu následoval krásný večer. Rozárka odbyvši čeládku večeří a vůbec denní svou práci, šukala sem tam po čeledníku. Byla nepokojna, velmi nepokojna, a oko její často kradí utkvělo na Martinovi, jenž hlavou o dlaň opřenou za stolem seděl zabrán v dumání. Rozárka tušila, že se Martinovi něco zvláštního, nemilého přihodilo, neptala se však po tom ani slovem. A jak by také se tázala, vždyť neměla ani k tomu pokdy, neboť duše její v této chvíli kypěla jen radostmi a sladkými nadějemi. Oko jí svítilo a líce se rdělo ruměncem štěstí. Vzchopila se a šla odhodlaně k svému muži ke stolu v rohu.

»Martine,« pravila hlasem v blahu a štěstí se tetelícím, »Martine, mám pro tebe radostnou novinu.«

»Jakou?« odvětil Martin zasmušile, aniž by byl k ní pozvedl svého oka.

»Martine, Bůh vyslyšel konečně vroucí modlitby mé, věz: budu matkou.«

Martin vyskočil, jakoby jej byla zmije uštkla.

»Cože jsi řekla?« vykřikl chopě zprudka Rozárku za ruku.

»Budu, Martine, matkou.«

»Ty že budeš matkou? A s kým, pro Boha, máš to dítě?«

Rozárčino štěstím zářící líce zbledlo mžikem jako stěna; smyslové ji opustili, kolena klesala, vrávorajíc poroučela se k zemi. Tenkrát ji Martin nenechal upadnouti. Jako blesk přiskočiv chytil ji do svého náručí, přivinul omdlévající k burácejícím prsům a vtiskl jí na stydnoucí rty ohnivé políbení. Oči se mu zalily slzami, stísněnému srdci po dlouhém čase najednou se ulehčilo,

zapomněl na celý svět, nemyslil nic, neviděl nic, než že je nevýslovně šťasten, že bude míti potomka. Vřelé políbení, jež hořelo na jejích rtech, a horké slzy, jež jako deštík z oka Martinova padaly na její líce, a bouřlivý tlukot srdce Martinova probudily Rozárku z mdlob a mrákot. Její dobré srdce porozumělo v okamžiku Martinovi. I vztýčila se v jeho náručí, ovinula kolem jeho šíje své měkké lokty, a přitiskla se tak k jeho srdci, jakoby na věky s ním srůsti chtěla. I Martin drže ji kolem pasu nejinak ji k sobě vinul, než jakoby drahou žínku chtěl vtlačiti do svého srdce. Dlouhou, hodnou chvíli stáli tak u stolu v čeledníku v němém objetí; jeden ani druhý nepřišel k slovu, vždyť překypuje-li srdce radostí, nedostává se slov!

Martin první se vzpamatoval a nabyl řeči.

»Rozárko, ženo má, děvče mé drahé,« zvolal vášnivě pohroužeje oko své v laskavý pohled Rozárčin a tiskna ji k šťastným prsům svým; »jak jsem já ti ubližoval, já nešťastník, já surová duše! Odpusť mně, děvče, odpusť, vždyť jsem měl oko bělmem zastřené, a rozum můj bůhví kde se toulal! Teď tě zas mám, teď tě neopustím, a žádná moc světa i pekla již mne od tebe neodtrhne. Ty budeš matkou, ty porodíš mně syna, Rozárko, Boha za svědka se dovolávám, ty mne již nepoznáš, ty teprve uvidíš a poznáš, jaký jsem já, tvůj věrný muž, tvůj upřímný Martin.«

Najednou se Martin zarazil a zachvěl, jakoby smrť na něj sáhla. Do ráje blaženosti, jenž rozkládal se duší jeho, vedraly se rázem dvě příšery, temné, strašlivé, děsné: Abrámek a exekuce!

»Co je ti, Martine?« tázala se zajíkavým hlasem Rozárka tisknouc mu prudce pravici.

»Nic, dítě, nic,« přemáhal se Martin, »vzpomněl jsem si na minulosť.«

Ubohý Martin! Neměl síly a odhodlanosti, aby šel s barvou na světlo. A jak by byl býval s to v tomto nejkrásnějším okamžení svého života zarmoutiti Rozárku?

»Nic, dítě, nic,« dodal laskavě, »štěstí, jež mně chystáš, tak mnou lomcuje, že nevím, čí jsem a odkud jsem.«

Byl pevně odhodlán zatajiti aspoň tu noc strašlivou novinu, již dostal dnes ve městě.

Rozárka dala se uchlácholiti, majíc však tušení, že si Martin připomenul Abrámka, dodala hlasem plným důvěry, aby Martina vzmužila:

»Nic si z toho nedělej, Martine, že poslední léta se nám špatně vedlo. Přičiníme se společně ve dne i v noci, aby bylo lépe. Všecko se zas napraví, Bůh nám pomůže, a zbavíme se starostí, které nás hnětou. Já budu dvojnásob pracovati a hospodařiti . . .«

»A já, bůhví,« skočil jí Martin do řeči, »nepřipustím, aby tobě se děla ujma. Ty nosíš můj poklad pod srdcem! Bůh mi svědek, celý rok nesmí mně maso na stůl a pivo do úst, já budu žíti, pracovati, odpírati si, všecko pro vás, pro tebe, Rozárko, a pro synka. Bůh mě zatrať, nedostojím-li slovu!«

Rozárka se rozčepýřila radostí. Tak neslyšela ještě nikdy Martina mluviti. Pravda, svatá pravda, ona Martina ještě neznala, ona posud nevěděla, koho milovala. Nyní jí teprve vycházelo světlo. Martin byl hoden úcty. Chopila jeho pravici, políbila ji a pokropila ji slzami vděčnosti.

Martin ji znova k sobě přivinul, pak prohlédl dvůr a stavení, a vrátiv se, odváděl Rozárku do komory.

Když den po svatbě poprvé tam ženušku svou vedl, nebyli oba tak šťastni jako dnes. Pravda, milovali se tenkráte tak upřímně, ale což jest láska milenců proti lásce manželů, jichž srdce po dlouhém nedorozumění,

po hořkých trudech a trampotách, jimiž postlal tvrdý osud jich společnou cestu, shledala se a spojila v jeden mocný, pevný svazek.

Jsouť v živobytí lidském okamžikové, v nichž takořka sestupuje Bůh do srdce lidského: v takovém svatém pocitu překročovali dnes Martin a Rozárka práh své ložnice.

XVI.

Martin měl dnes podivnou noc. V nejsladších nadějích, pln důvěry v sama sebe, že sobě, Rozárce i potomku svému dobrou budoucnosť připraví, se smělými a skvělými plány, které zbudovati mu pomáhala včerejší radostnou událostí podnícená obraznosť, usnul poměrně záhy po boku šťastné své ženy. Spal tvrdě, ale nikoliv dlouho. Sotva že ponocný u můstku na silnici dvanáctou odtroubil, procitl. Oknem vkrádalo se do komory tajemné kouzlo teplé a krásné jarní noci a oválo tak probuzenou duši Martinovu, že první chvíli ani jak náleží k sobě nepřišel a na hořkou skutečnosť ani nevzpomněl. Vše, co včera večer zažil, zdálo se mu býti snem, pohádkou z dětských let Pravidelné, lehké oddychování Rozárky vedle něho zapudilo všecku pochybnosť. Nebyl to sen, ani pohádka, Rozárka bude matkou, on šťastným otcem! Šťastným? Martin vztýčil se v loži svém a svésil hlavu. Holá, neuprosná skutečnosť zahnala rázem všecky ladné sny z jeho duše a opanovala ji s celou svou hroznou vahou. Abrámek, Jáchymek, exekuce! Martin se otřásl a vystřízlivěl, jakoby byl někdo vědro ledové vody naň vychrlil!

Ty tam byly najednou všecky pěkné naděje, všecka důvěra v sama sebe, všecka síla z ní se řinoucí!

Martin vstal s lože, přistoupil k oknu a podíval se ven na doškové střechy v malebném neladu vesnicí se rozkládající.

»Jak šťastni jsou lidé, již pokojně spí pod těmito střechami! Já nespím, spaní mne opouští, já nejsem spokojen, já nejsem šťasten! Proč právě mne vybral si osud z tisícův, aby mně zkazil život? Osud! Otec říkával, že to hloupé slovo . . . Člověk sám, říkával, vinen bývá svým neštěstím. Kde a v čem vina má? Či vinen jsem já, že mné potlouklo, že potřeboval jsem peněz? Či vinen jsem já, že obrátil jsem se k židovi?«

Martin se zarazil. Svědomí se v něm ozvalo a pravilo k němu krátce, suše, děsně: Proč nešel jsi jinam?

Martinovi bylo, jakoby stál na uzoučké lávce a jakoby neviditelná ruka strkala jej dolů, dolů do hluboké, černé vody; tapal rukama, nebylo, čeho by se zachytil, na čem by se zadržel. Celá tíže viny svalila se mu na duši, cítil a pochopoval, že lehkověrnosť, neopatrnosť, láska k pohodlí a k nečinnosti, netečnosť k zájmům životním v rozhodné chvíli stávají se vinou, z níž líhne se pak útrapa za útrapou, nehoda za nehodou. Martin cítil v této chvíli poprvé, že neleží osud mimo člověka, ale že leží v něm, a že člověk statečný a opatrný vždy dost má zbraní v rukou, aby potřel nehodu. Potřebí jen v každý čas býti pohotovu k boji a zápasu. A promešká-li netečností svou pravý k boji čas, pak — bývá pozdě.

Pozdě!

Martinovi div že hlava se nerozskočila. »Je s tebou pozdě,« položil si bezděky tvrdou otázku; »je pozdě už zachrániti se, Rozárku, dítě své?«

Martin nezmalomyslněl. Statečnosť přirozená duši jeho, jež tak dlouho v ní dřímala a spala, jala probírati se z těžkého spaní. Jednalo se o dítě jeho, Martin nemohl zmalomyslněti! Co počíti, jakým způsobem za-

staviti exekuci? Martin se nutil k střízlivému myšlení, duše jeho rozpadla se ve dvě bytosti: v soudce a Martina samého. Martin rozumoval a nabízel prostředky, soudce rozhodoval. Martinovi se vedlo zle, neboť soudce ke konci musel mu říci: zabředl jsi už tak hluboko, že, není-li ti pomoc nemožná, je jistě velmi, velmi těžká. Martin byl ohromen, ale nikoliv zdrcen, vždyť měl dítě své před očima! Znova nastal zápas; stejně byl smutný. Naděje v pomoc byla daleká. Martin byl unaven na duši i na těle; sklesl na židli u okna stojící a uložil těžkou hlavu v dlaň. Byl smuten až k smrti.

Nad střechami svítalo. Slabý, červený pruh táhl se podél hřebenů jejich, šířil se do výše, a první paprsky denního světla vstoupaly pozvolna do modrošedé oblohy. Kohouti kokrhali po dvořích, vrabci cvrlikali. Rozednívalo se. Slunce vycházelo. Rozárka se probudila a promluvila k Martinovi.

Martin přišel k sobě a bolestně se podíval k Rozárce.

»Můj Bože, Martine,« zvolala poděšená Rozárka, »co je ti, muži!?«

»Probudil jsem se dříve nežli ty a přemýšlel o tom, jak bychom si pomohli, aby dítě naše na nás nenaříkalo.«

»Bůh pomůže, Martine!«

»My musíme si pomoci, Rozárko, já musím pomoci, a to co nejdříve, hned. Připrav mně, dítě, snídaní, musím za svou prací, nepřijdu domů snad až večer, snad dříve, neměj o mne starosť, budu za svým povoláním.«

Po snídaní loučil se Martin s Rozárkou; loučil se tak, že oběma vstoupily slzy do očí. Proč? Bůh to věděl a Martin. Měl už jistý cíl a jistou cestu před sebou. Když Rozárka odešla do kuchyně, vyndal z truhly v šátku zaobalenou pistoli a ukryl ji v kapse.

Když odcházel, vytrhl se jen násilím z náručí Rozárčina; krok jeho byl nejistý, matný. Rozárka jej vyprovodila před vrátka. Stiskl jí prudce ruku, zahleděl se na minutku do uslzených jejích očí a odešel. Šel rovnou cestou k Abrámkovi. Žid nebyl doma. Ještě nepřišel.

»Kdy pak přijde?« tázal se důtklivě Martin židovky.

»Nevím, Olivo. Možná, že ráno, možná že popoledni, nebo k večeru; jak půjdou obchody.«

»Snad nepřijde až s exekucí,« pomyslil si Martin a svěsil hlavu.

»Stavím se tu za hodinu,« odpovědél hlasitě; »vyřiďte Abrámkovi, aby neodcházel, až přijde domů a čekal na mne.«

Odešel.

Židovka hleděla potutelně za ním; věděla asi dobře, co dnes Martina očekává a že Abrámek přijde domů už s pánem od soudu. Snad měl Martin vítr, odkud?

Zasmušilejší vyšel Martin ze židovny, nežli tam vcházel. Šel po silnici ze vsi ven. Pod starou, květy obsypanou hruší se zastavil. Přemýšlel, odhodlal se; obrátiv se do vsi, šel k Čertovákovi. Bylo mu asi krušno a horko okolo srdce při chůzi té. Věděl, že jde k svému nepříteli, ze sotva co pořídí, že se pokoří, ale což naplat, jednalo se mu o dítě, o poklad, jenž více váží než všecka hrdosť a pýcha, než všecka selská česť! V smutku a rozčilení, v němž se právě nacházel, nevzpomněl ani na to, že by Čertovák dle včerejších slov v židově krámku mohl býti ve spolku s Abrámkem. Jediný Čertovák mohl míti peníze na hotovosti, jediný on z celé vsi mohl mu z tísně pomoci, mohl od něho odvrátiti hanbu a zkázu. Sotva Martin na dvůr vstoupil, byl už podivně uvítán. Hafan Čertovákův div naň nevyskočil.

Bůh ví, jak se to stalo, že Martin si při tom vzpomněl, jak štval svého psa na Rozárku. Čertovák vyšel na práh stavení a zavolal na psa.

»To jsou k nám vzácní hosté,« pravil ne bez úsměšku; »ba zdá se mi, žes tu ani nikdy nebyl, Olivo?«

»Rád bych s tebou mezi čtyřma očima promluvil,« odvětil Martin nesměle.

»Nu pojď, promluvíme, mnoho-li budeš chtíti.«

Po té uvedl Čertovák Martina do světnice. Byli sami.

»Co mně přinášíš?« ptal se Martina.

»Raději bych něco odnesl,« odpověděl Martin.

»Snad nezalítla sem vaše slepice?«

Martin se zachvěl; cítil, že v žertu tom, tak všedním, ukryta jakási jízlivost.

»Mám něco příliš důležitého na srdci. Tlačí mne to jako skála. Ty bys mohl mně pomoci, kdybysi chtěl.«

Martin se zamlčel, čekaje snad nějaké povzbuzující slovo od Čertováka. Zmýlil se. Čertovák řekl jen na to zcela lhostejně: »Nu?«

Oliva se zarazil; vnitřní jakýsi hlas mu říkal, že se před Čertovákem zahazuje, že lépe by udělal, kdyby okamžením odešel. Leč pomyšlení, že pracuje tu za své dítě, přimělo Martina k tomu, že zůstal a Čertovákovi celou záležitosť dopodrobna vyložil.

»Ty jediný,« dokládal Martin, »mohl bys mně z celé vsi pomoci; ty míváš peníze pohotově a tvou rychlou pomocí zastavil bych exekuci, odvrátil od jména svého hanbu, zachránil sebe a ženu svou. Ty víš, že za to mám a že nemůžeš o nic přijíti. Jak Bůh nade mnou, budu ti vděčným až do smrti, pomůžeš-li mně dnes.«

Čertovák vyslechl Martina pokojně od začátku až do konce. Při vší své vypočítavosti a prohnanosti nebyl

s to, podívati se Martinovi do očí. Nebyl tak špatný, aby byl sám před sebou se nerděl za jednání své proti Martinovi pomocí Abrámka; ale neměl tolik šlechetnosti v duši, aby byl cítil soustrasť s Martinem, jenž tak otevřeně a upřímně se mu se vším svěřil a za pomoc tak snažně jej prosil. Necítě ani soustrasti, nebyl ovšem v té míře, aby byl jednání své proti Martinovi zarazil a v této důležité chvíli je změnil ve prospěch Martinův.

»To je ovšem smutná historie, Olivo,« odpovídal po chvilce Čertovák, »ale ty mýlíš se ve mně, myslíš-li, že mohu v každou příhodnou chvíli tisíce z rukávů vysypati. Pravda, míval jsem před předlonským potlučením někdy i několik set při ruce, ale od těch dob, kdybys mne na sto stran obrátil, nenašel bys ani stovky. Ta naše nynější sedlačina není podle toho!«

»Tys neutrpěl tak jako já,« namítal Oliva.

»Utrpěl až dost; věř, že mám ještě letos a že i na přes rok budu míti dost tvrdých oříšků k louskání. Pak mám tři děti a ty také něco snědí a spotřebují.«

»Pomoz, můžeš-li jen trochu,« pravil Martin důtklivě; »a pusť mimo všecku starou kyselosť ke mně. Bůh ví, budeš mým ochráncem. A pak nejedná se mi ani o mne, ale o dítě mé, které očekávám, a které žena má nosí pod srdcem.«

»Tedy očarovaná buchta přece účinkovala,« vyjelo Čertovákovi z úst.

Martin zbledl a sáhl levicí do kapsy na pistoli. Na štěstí padlo jeho oko na obraz Matky Boží, visící v koutě nad stolem. Zdálo se mu, že podobá se Maria Rozárce a že k němu tak prosebně hledí . . . Martin pustil z ruky pistoli do kapsy.

»Byl to žert, nemyslil jsem nic zlého,« omlouval se Čertovák.

»Tedy odejdu s prázdnem,« mluvil Martin více pro sebe než k Čertovákovi. »Ty můžeš pomoci a nechceš, nuže, měj na svědomí to, co přijde.

Po těch slovích Oliva odešel. Čertovák stál chvíli nepohnut na svém místě. Poslední slova Martinova tak jej překvapila a dojala, že duše se v něm obracela. Měl sto chutí Martina nazpět zavolati, leč neučinil tak.

»Hlouposti,« zabručel nevrle. »Což na tom, přijdeš-li na mizinu nebo ne. Proč jsi se zapsal židovi, já tě k tomu nepřemlouval!«

Odcházeje od Čertováka byl Martin tak v duši své rozladěn a sklíčen, že pro okamžik nevěděl, co počíti. Před očima dělaly se mu mžitky, hlava ho pálila, kolena mu klesala. Nevěděl, je-li den anebo noc, jen tolik cítil, že život jeho je mu těžkým a hnusným břemenem. Stěží jen se vzpamatoval a šel znova k židovi. Abrámek dosud nebyl doma. Při tom stavu duše, v němž se Martin nyní nacházel, bylo to už ubohému muži jedno.

»Učinil jsem, seč jsem byl,« pravil k sobě Martin hlasem bezzvučným a prázdným vší živosti a síly. »Co dále přijde, Bůh to suď. Mám života už po krk!« Po té potácel se z vesnice ven do polí k Pokrvadlům.

Slunce dnes sice dosti pěkně vycházelo, avšak obloha později se zatáhla, a den byl celkem nevlídný. Chvílemi sypal se deštík ze šerých mraků a po polích táhl od západu vítr chladný a sychravý. Osení v polích nestálo letos výborně. V zimě bylo málo sněhu a mrazy, jež padly na holé osení, škodily i semenu v zemi i útlým lodyhám. Leč toho všeho nevšímal si Martin chodě po mezích, ba nevšiml si ani, jde-li podle svého pole nebo podle cizího. Se sklopenou hlavou ubíral se posléze po mezích nahoru k lesu. Co táhlo jej do lesa? Toužil po samotě? Možná. Samota lesní, hlavně na jaře, jaký to dobrý lék pro duši unavenou a zarmoucenou! Snad chtěl Martin si v lese odpočinouti po svízelích, jakých

v duši jeho nakupila společnosť lidská! Ano, chtěl odpočinouti, ne však na čas, on chtěl na vždy odpočinouti . . . Měl života po krk, byl ztrýzněn, unaven, v duchu svém zatemněn a otupen. Nevzpomněl již na včerejší krásný a šťastný večer, nevzpomněl na dobré srdce Rozárky a na drahý poklad, jenž pod ním spočíval. Martin nevzpomínal vůbec, nemyslil, netoužil po ničem, toužil jen po pokoji a míru, po pokoji věčném, po věčném odpočívání!

Pokrvadla byl rozsáhlý, borový les, pokrývající temena a boky tří nepříliš vysokých, od jihu k severu za sebou stojících vrchův. Přes temeno prvního vrchu vedla známá nám již cesta ze Štěpánova do Zdaslavi, táž cesta, na níž se tehdy Martin poprvé sešel s Rozárkou o pouti zdaslavské. Bylo to první jich sejití, první rozmluva, při níž vyměnili sobě srdce své, při níž duše láskou tknuté a vzňaté povzlétly a ocítily se na rtech šťastných milenců. Martin vstoupiv do lesa, překročil dnes tuto cestu beze vší vzpomínky. Těžké, divoké chmury tak mu zastřely duši, že nebylo lze proniknouti sebe slabšímu paprsku jasnějšího vzpomnění. Martin šel nevěda kam lesem pustým, vždy hloub a hloub. Krok jeho byl těžký a nejistý, a noha smekala se na vlhkém, hladkém jehličí. Kdyby nebylo vůně, jež sosny vydychovaly, nebyl by nikdo jda lesem řekl, že jaro v zemi. Vysoké, staré sosny vypadaly tak smutné a vážné a šuměly tak tajemné a zádumčivě, že i veselé srdce by se bylo ve společnosti jich rozsmutnilo. V tu stranu, v kterou Martin se uchýlil, nepřicházeli kromě havranů a vran, již vysoko na sosnách hnízdívali, žádní jiní ptáci. I bylo tam ticho a mrtvo jako v hrobě a jen chvílemi bylo slyšeti, ani datlové a žluny tepou rovnými zobáky svými do kůry sosen, hledajíce pod korou ukryté larvy lýkožroutů. Klepoty takové pak vypadaly, jakoby někdo hřebíky zatloukal do víka

rakve. Jen sem tam bylo viděti veverku, jediného to veselého obyvatele pusté lesní hlubiny.

Dobrou hodinu toulal se Martin lesem, nahoru dolů, bez účelu a směru; jako v tom lese bylo i v duši jeho pusto; byl tak unaven, otupen, života syt, že se mu zdálo, že každou chvíli shrkne k zemi a již nevstane. Prahl, žíznil po pokoji věčném, mrtvém pokoji. Tak dostal se na temeno třetího vrchu. Bylo to místo, jemuž se lidé nejvíce v lese vyhýbali. Žádný nevěděl proč, ale každý se vyhýbal. Snad stala se tam před lety vražda, na niž už i báby zapomněly. Byly tam asi tři nebo čtyři dolíky, podobné hrobům a uprostřed nich vynikala skalka zpola mechem pokrytá. Sosny stály na tom místě jen řídce, a rostlinstvo pro lepší a volnější vzduch a pro paprsky sluneční, jež tam měly volnější přístup, více se tam vyvíjelo než kdekoli jinde v lese. Hlavně tam rostla běloplstěná divizna, vrbovka, divoké maliny a plazící se ostnité ostružiny. Martin usedl na skalku a vyndal z kapsy zabalenou pistoli; rozbalil ji a díval se chvíli tupě do její hlavně. Natáhl zvolna a opatrně kohoutek a obrátil oči k šedému, smutnému nebi. Byl bez klobouku, jejž někde v lese ztratil a rozcuchanými vlasy jeho pohrával sychravý vítr; oko bylo ztrhané, bez všeho výrazu.

»Byl jsem, nebudu, jako tisíce jiných; Rozárka se za mne pomodlí a dítě mé . . .«

Martil svěsil hlavu.

». . . Snad nalezne přátel, již se ho proto ujmou, že mělo nešťastného otce.«

»Dej vám Pánbůh dobrýtro, Olivo,« ozval se kus před ním svěží a zvučný dětský hlásek; »neztratil jste tuhle ten klobouk?«

Hlas ten náležel asi osmiletému děvčeti, velmi chudobně oblečenému, jež v jedné ruce kloboukem,

v druhé napolo rozlámaným košíkem mávajíc, vesele hopkovalo nahoru ke skalce.

Martin vyskočil a vytřeštil na přicházející děvče oči.

»Co tu chceš?« vypravil za chvilku ze sebe hlasem hněvivým.

»Co tu chci? Co mi dáte! To víte, že všecko vezmu jako kostelník z města, vejce, brambory, máslo nebo přízi. Blázen by nebral. Co dáte od nalezení?«

»Čí jsi ty, žábo?« ptal se nevrle Martin.

»Jako byste mne neznali! Jsem Fána po Šindeláři. Mamičku přece znáte a tatíčka jste asi také znali.«

»Tvůj otec . . .«

»To je ten, co se před třemi lety oběsil v rokli nad pohodnicí, na té křivé sosně, ještě tam stojí ta sosna,« dodalo děvče, a slza se mu zaleskla v rozpustilém oku.

»Vás je více dětí?« ptal se Martin bezděčně.

»Pět, zrovna pět, na chlup, Olivo; nejstarší, Franta, učí se ševcem a ostatní jsme u mamičky a živíme se, jak Pánbůh dá. V zimě bylo zle, ale teď je vyhráno, budou houby, jahody, ostružiny, nebudeme tak sušiti zuby jako v zimě. Ostatně mamička říká, že má Pánbůh více nežli dal, a dobří lidé že nevymřeli. Vaše selka, Olivo, je hodná; vidíte, tuhle sukni mám od ní. Tu máte za ni váš klobouk, nechci nic od nalezení.«

Martin vzal klobouk, děvče si všimlo pistole.

»Co tu děláte, hospodáři?« tázalo se zvědavě děvče a upřelo zrak svůj na zbraň. »Střílíte na vrány? Prosím vás, vystřelte, já se pranic nebojím a padne-li vrána, dejte mi ji, my ji sníme, ona je také dobrá!«

Martin neodpovídal. Prostá slova veselého a chudého děvčete ťala jej do živého. Zastyděl a zarděl se sám před sebou a schoval prudkým hnutím ruky pistoli do kapsy. Zmínka, že Rozárka jeho je dobrá, vytrhla

jej jakoby čarovným dotknutím z mrákot a tuposti. Pomyslil si: Šindelářce oběsil se muž. Pil ovšem rád, ale přece vydělával na děti. Omrzelo ho to a vzal si život, rovněž tak, jako ty jsi chtěl zbaviti se života. Zůstalo pět dětí a nebylo tu ani na rakev do země. A prostá žena jako Šindelářka nezoufala si, ale s důvěrou v Boha, v dobré lidi a vlastní sílu dala se samojediná do boje se životem za ubohé své hladové děti. Jaká statečná to žena!

Martin porovnával se v duchu s ní. Styděl se, zhrozil se. Jaká sketa byl on ještě před čtvrť hodinou u porovnání se slabou ženou! A on neměl ještě, ale měl v brzku také dítě míti. Martina rozrazilo horko, byl by se sám studem před sebou do země propadl! Koule, vstřelena do hlavy, měla jej zbaviti všech útrap a svízelův, a co Rozárka, co syn pod srdcem jejím spočívající, co ti měli si pak počíti? Rozárka není životem otužená Šindelářka, syn jeho nebude dítětem chudiny... Martin se hrdě vzpřímil. Důstojnosť muže, pravé jeho povolání, jež záleží v obětování se pro rodinu, naplnilo rázem veškeru jeho bytnosť. Zdálo se mu býti nepochopitelným, že jen na okamžení mohl zapomenouti na svou povinnosť jako manžel, jako otec. V Martinovi se konal obrat, jímž přerozoval se v jiného člověka. Několik minut postačilo k tomu, prostá slova chudého veselého sirotka ke všemu byla podnětem. Či neposlal mu Bůh Fanu do bludné jeho cesty, či nemluvil Bůh ústy jejími k němu?! Martin věděl od tohoto okamžiku, co jest jeho povinností pro celý jeho život, věděl, jakými cestami půjde za svou metou. Nerozpakoval se již nad tím, stačí-li mu síly k zamýšlené práci čili nestačí-li. »Jako muž provedu své dílo,« myslil; »zvítězím-li, zvítězím jako muž, pakli padnu, nuže, padnu jako muž s hrdým a sladkým vědomím, že konal jsem, co mně Bohem pro živobytí bylo uloženo.«

Martin se sebral a šel s Fanou do Štěpánova. Kus cesty před svým statkem setkal se s děvečkou, jež ho hledala. Ohlašovala mu, že na statku je exekuce. Martin se nezachvěl a šel statným krokem domů. V čeledníku čekali naň známý nám již úřední a soudní sluha z města, čtyři odhadcové a Abrámek. Rozárka stála v slzách u kamen.

»Dobře že jdete, Olivo,« volal mu soudní sluha chraplavým svým od dražeb hlasem v ústrety. »Abraham Sicher vydobyl si u krajského soudu vklad exekučního práva na vaši živnost a vede exekuci na movité věci Tuto máte nařízení, podle kterého se zabavování svršků dnes před se béře. Připomínám vám, že pod trestem jste zavázán, nic před námi jakožto zabavovací komisí netajiti a nám svědomitě vše ukázati, jako dobytek, polní náčiní, obilí na sejpce, píci, nábytek, šatstvo, peřiny a tak dále.«

Abrámek zatahal Martina za rukáv a vzal jej stranou:

»Nedělejte si z toho nic, Olivo, to je jen tak,« pravil hlasem úlisným k hospodáři; »Bůh ví, já nemohu si pomoci. Ostatně to je jen zabavování, ještě se neprodává. Vždyť uvidíme.«

Martin jej nevrle odbyl a pravil hněvivě, ale vážně:

»Jsem hotov, pánové, vás doprovázeti po stavení.«

K Rozárce pak přistoupiv stiskl jí ruku a pravil:

»Neplač, Rozárko, však židák se sklame, vždyť ještě nám neprodávají, je to jen odhadování svršků.«

Rozárka se pro okamžik upokojila. Odhadovací komise šla nejprve do stájí. Odhadci udali u každého předmětu cenu, a sluha zapisoval vše tužkou do archů na délku složených. Odhadování a zapisování trvalo až k večeru a z celé té smutné akce, jež nejen statek Martinův, ale i celý Štěpánov pobouřila, byly dvě věci nejsmutnější. První sběhla se v stáji se starou známou naší, s Courou. Odhádali ubohé staré a věrné zvíře na

dvacet zlatých. Tolik lidí vytrhlo starou klisnu z poklidu, i obrátila své velké hnědé oči tak rozumně na Martina, že se otřásl v hloubi duše své.

»Tak daleko to s tebou přišlo, Martine,« zdálo se k němu oko klisny mluviti, »že i mne, jež po celý svůj život statku tak věrně sloužila, zabavují jako kus hadru neb otep slámy? To jsem si na tobě na stará kolena svá zasloužila?«

Martin se otřásl v hloubi své duše a slza lítosti vstoupila mu do očí. Stěží jen odvrátil se od Coury a zavzdychl si: »Ubohá, odpusť, i já trpím s tebou a stokrát více než ty.«

Ještě bolestnější výstup stal se v komoře, když odhadovali Rozárčiny šaty. Ubohá musela odhadcům i svou truhlu odemknouti. Sepisovali kus za kusem, ale když přišli ku svatebním šatům, jež Rozárka co nejpečlivěji zaobalené na památku v truhle uschovány měla, tuť vypukla ubohá selka v usedavý pláč a nechtěla mermomocí svatební šaty komisi vydati.

»Vemte si všecko, jen ty mně nechte,« zvolala, »to je drahá památka na moji svatbu, a ty nedám prodati, ať se stane, co se stane.«

Když jí po té soudní sluha zhruba odpověděl, obrátila se Rozárka prosebným okem k Martinovi.

»Martine, ujmi se mne,« volala úzkostlivě, »vždyť vidíš, že mně berou i mé drahé svatební šaty! Martine, pomoz!«

Martin zaťal pěsť svou v kapse a měl sto chutí hrubého sluhu udeřiti. Ale v čas vzpamatoval se, a pro pohnutí a pláč jedva ze sebe vypravil:

»Buď trpěliva, Rozárko, nepřipustím, aby ti je prodali. Prozatím je jim jen ukaž.«

Bylo po zabavování. Sluha, vloživ Martinovi na srdce, že od té chvíle za každý zapsaný kus je soudu odpověden, odešel s odhadci. Abrámek, jenž po celý

čas zabavování byl přítomen a samými těšínskými jablky kolem sebe házel, zůstal a chtěl se omlouvati před Olivovými.

»Dávejte si svému jednání barvičku jakou chcete,« odbyl ho Martin, »špatnosť kouká přece ze všeho. Vy jste se šalbě neučil, ale s ní se narodil. Jste žid!«

Abrámek se hrubě nebránil. Neměl toho potřebí, neboť docílil, čeho pro ten čas žádal; docílil, že Martin Oliva nemohl již nic ze svých movitých věcí odprodati a tudíž si nemohl k penězům pomoci, a dále docílil exekucí na svršky tolik, že Martina tím nadobro o úvěr připravil. Martin měl pravdu, Abrámek nemusel se teprve šalbě učiti.

XVII.

Vážná, až děsně vážná jest hra života, ač lidé, jež v ní buď s komickými nebo tragickými posuňky úlohy své odříkávají, ne mnohem více jsou než stíny, jež slunce všehomíra jakoby mimochodem vrhá na bílou, mrtvou stěnu. A přece brousíme co nejpečlivěji hroty umu svého, abychom jako střízliví pitevníci rozbírali jimi útek zapletené hry, abychom pátrali po pranervech, z nichž řinou se pohnutky k činům, z nichž vymršťují se pružiny, jež jednání rozvlňují a tytýž k úžasné výši vyženou. A konec hry? Věčně stejný. Síla v pružinách popouští, umdlévá, usne a strne. Stíny na stěně vyblednou, zacházejí, ztratí se jednou stranou a druhou hopkují nové, hra počíná novými figurami dle staré knihy. Konec věčně stejný, a přece nedá duchu spáti ta vážná, až děsně vážná hra! Jsouť dvojí herci, dvojí lidé.

Pavouci a motýlové.

Jedni zlí, až hrůza pomysliti; zlí, tmaví, chytří, bezcitní, mistrovsky oka svých sítí v úkrytu duše na motýly tkající. To jsou pavouci. Ubozí motýlové! Srdce dobrého, mysli lehké tvorové poletují vesele, nedbajíce sítí nalíčených. Pavouků mezi lidmi úžasné množství, pavučin plno, všecko všudy zapředeno; motýl, než se naděje, zaplete se, uvázne, jest lapen, a pavouk, temný, hnusný, přileze a zatne jedovaté čelisti své do srdce svého vězně, a vypije mu krev z teplého a dobrého srdce. Pavouci tyjí. Jsouť pavouci, již umějí líčiti na celé národy a střebati životní mízu z jejich srdce... Dosť, dosť, strhněme oponu!

Abrámek, Čertovák byli pavouci; Martin, Rozárka motýlové. Stará hra s novými figurami. Bude i její konec věčně stejný? Nenadbíhejme novým výjevům, přijdou samy.

Byla to smutná noc na statku Olivové po zabavení svršků! Byla, minula, položíme na ni roušku zapomenutí. Martin neklesl již do předešlé neodhodlanosti, do nečinnosti a tupého pohodlí.

»Bůh mně svědkem! Ty, Rozárko, a dítě naše jediným mým jste pokladem. Za vás dám všecko s radostí, i život, i blaženosť věčnou.«

Tak přísahal večer Rozárce, když ukládal se na lože, tak přísahal ráno, když se probudili. A nebylo potřebí přísahy; Pokrvadla udělaly z Martina muže, Rozárka to cítila, ač Martin před ní zamlčel, že měl v úmyslu zbaviti se života. Cítila to dobře a naděje nové, utěšené vzpřímily umdlévající její mysl.

Hned z rána šel Martin po vsi hledat pomoci, aby zbavil se Abrámka. V stavení bylo úzko, věděltě, že věci, na které pohlédl, již mu nepatřily. Bylo mu tam jako v cizině. Martin pochodil špatně u svých sousedův. Žitných nemohli pomoci a chovali mimo to hněv k Martinovi, že lehkovážným svým životem dceru jejich přivedl

do neštěstí. Martin musel na ranní své pouti mnohé hořké slovo spolknouti. Spolkl je bez odmluvy, bez trpkosti. Sousedé mluvili pravdu, a on nesl vinu. Byl muž, snesl pravdu, nereptal, ale nezmalomyslněl také; i kdyby jej někde psem byli vyštvali, nebyl by zvedl pěsti své, byl statečný, pevný v úmyslu, pevný v provádění.

Martin šel do města. Šťastná připadla mu myšlénka, ovšem již značně pozdě; nespouštěl se jí, poněvadž jej sílila. Šelť přímo k sudímu Hlavovi.

Hlava byl muž širokého rozhledu a mužného, upřímného srdce. Nepokládalť on sebe pouze za soudce, nýbrž i za rádce lidí v okresu správě jeho svěřených. Krátce sice, ale nikoliv úsečně a chladně, vyzval Olivu, aby se mu se vším svěřil.

Martin se mu vyzpovídal ze všeho s důvěrou téměř synovskou. Hlava poslouchal v zamyšlení, maje upřený hled svůj k hovornému rolníkovi. Když Martin se dostal k tomu místu ve svém vypravování, kde Rozárka mu svěřila, že bude matkou, změkl tak podivně jeho hlas, že i Hlavovi vstoupila slza do oka. Vstal ze svého sedadla a popocházel se založenýma v zadu rukama prudce po soudní síni.

Dokončiv své vypravování, prosil Martin sudího, aby mu dal radu, co má počíti, aby zachránil Rozárku a své dítě, hlavně aby dítě nepřišlo o statek.

»Rada tu jen jedna možná,« odpověděl sudí po krátkém přemýšlení; »vy musíte si co nejdříve peníze zaopatřiti, abyste vyplatili směnku, pak útraty, jež na vás zabavením svršků vypadají, a vůbec všecko, čímž u Abrahama Sichra váznete.«

»A neseženu-li v čas ty peníze?« mluvil úzkostlivě Martin.

»Pak propadnete právu,« odvětil sudí; »neboť žid je docela ve svém právu, a jsem jist, že on, co zamýšlí,

provede. Čert lapne, příteli, za vlásek a pazourem drží. A váš věřitel není podle všeho lepší. Kdybyste jen byl ke mně před týdnem, jen před několika dny přišel, než Sicher provedl zabavení svrškův! To byl dobře od něho rozvážený krok; připravil vás o úctu a česť, a ztížil vám tak všeliký úvěr. Jen stěží asi dostanete peníze, a kdo ví, nepřijdete-li z bláta do louže! Připadáte mně jako myška, s níž kočka z povzdálečí pohrává. Exekuce na svršky rozhlásí se v okolí, a to vám nade všecko uškodilo!«

»Vždyť mám posud jmění,« namítal Martin.

»Ano, ale což to platno! Vy nemáte hotových peněz, rozumíte? A těch máte co nejdříve potřebí jako chleba a soli. Nesrovnáte-li se co nejdříve s věřitelem, jaký dle všeho je Abraham Sicher, propadnete bez milosti se svým jměním právu.«

»Právo nemůže mne zatratiti, poněvadž by bylo nespravedlivé. Vždyť nemohl jsem sobě jinak pomoci, krupobití mne k tomu přinutilo, a já jsem směnkám nerozuměl, nevěděl jsem, že mohou míti tak hrozný následek!«

»Právo, milý Olivo,« odpověděl vážně a smutně Hlava, »zná jen věc a nikoliv osobu, ať si živou nebo mrtvou. Ono vytáhne pod umírajícím poslední zabavenou podušku, ono vezme poslední lavici, na níž ubohá zadlužená vdova své mrtvé dítě položila, aby je myši nežraly. Opakuji: právo zná jen věc a nikoliv osobu, ať si živou nebo mrtvou.«

Oliva svěsil hlavu; srdce se mu stáhlo úzkostí a zlou předtuchou. V té chvíli zdálo se mu, že je motýl, jenž zaletěl do nalíčených pavučin, z nichž se již nevyplete. Leč vzmužil se zase a prosil znova o radu.

»Zaopatřte si peníze,« opakoval Hlava, »a nepovede-li se vám jich zaopatřiti, nu, mluvte znova s Abrámkem, smiřte se s ním, požádejte ho o shovění, aby nepřišlo

k nejhoršímu. Buďte opatrný, přičinlivý, nenechte věc běžeti, ale hleďte ze zápletek vybřednouti. Ostatně doufám, že jste muž, jenž ví, že pracuje a lopotí se za dítě, jež žena jeho pod srdcem nosí. To vám dodá povždy potřebné síly. Budete-li potřebovati rady, víte kam přijíti; já svých dveří nikdy před vámi nezavru.«

Martin odešel. Vážná, tvrdá slova sudího nezviklala jeho mysl, naopak přidala mu celkem srdce, jakož vůbec holá, ryzí pravda, byť sebe hořčejší, mysli neubéře. Šel rovnou nohou do města shánět peněz. Teprve nyní pochopil, jak rozuměti jest slovům sudího: »Stěží dostanete peníze, a kdo ví, nepřijdete-li z bláta do louže.« Jeden dohazovač nad druhého nabízel se, ba vtíral Olivovi. Ústa oplývala jim medem, v srdci však kryli jedy. Každý si z toho dělal česť a zásluhu, tak »váženému a bohatému občanu« zaopatřiti peníze, a vodili jej o překot k lichvářům, s nimiž byli ve spojení. Byv jednou židem ošizen, byl Martin podruhé opatrný, každé slovo lichvářů váže na zlatých vážkách. U všech viděl, že nejsou hloupější nežli Abrámek, a pozoroval jen, že jsou nestoudnější. Abrámek dovedl aspoň jednání svému barvu poctivosti, lidskosti dáti, lichváři, s nimiž vyjednával, ani o to se nestarali. Věděli dobře, že Oliva má už zastaveny svršky, a domnívali se, že za každou cenu peníze přijme. Proto nenadělali s ním okolků, mluvili zřejmě. Martin byv jednou napálen, neměl v mysli ještě hlouběji zabřednouti, a viděl patrně, že, kdyby půjčku uzavřel, aby zbavil se Abrámka, přijde skutečně z bláta do louže. Divil se nestydatosti těch vydřiduchů, ale nedal se jí omámiti. Měl tolik ráznosti v sobě, že raději odcházel s nepořízenou, než aby se dal okrásti a Rozárku a dítě své. Co mu bylo platno jeho jmění! Židé, u nichž o pomoc se ucházel, pokládali je za věc, jež výhodně by se dala odírati, za nic více než za dojnou krávu. Skryté nebo aspoň nevyslovené záměry jejich vysvítaly

z každého slova jejich řeči, a Martin tak vystřízlivěl ze všech svých nadějí, jen poněkud příhodnou půjčku učiniti, že div nezmalomyslněl. Skoro celý den chodil od Herodesa k Pilátovi, k večeru vrátil se s nepořízenou domů.

»Co se dnes nepovedlo,« pravil k Rozárce dávaje jí o všem zprávu, »povede se, dá-li Bůh, zítra nebo pozejtří. Neustanu, nepopustím, upokoj polekanou mysl svou, snad už nové ráno přinese nám úlevu a spásu.«

Rozárka se upokojila, a Martin spal velmi dobře. Vědomí, že ze vší síly své se přičinil, aby svůj majetek zachránil, bylo mu tou nejlepší poduškou k odpočinku.

Druhého dne, zotaven po včerejších lopotách, odebral se Martin opět do města, aby vyhledal peněz. Zaklepal u některých zámožných měšťanů, jež jej a otce jeho dávno znali, vylíčil jim upřímně smutné postavení své, a prosil je snažně za výpomoc. Jedni vymluvili se zhola, že nemají peněz pohotově, a jiní jej odbyli výčitkou, jež rozdírala mu pokaždé srdce, beztoho úzkostmi sevřené:

»Co vás napadá, člověče! Vždyť zapleten jste se židem! Kdož bude tak bláhový, aby vás z toho vyplítal, a ještě ke všemu vám peníze svěřoval. Nejde to, nejde, příteli! Jsouť mnozí, již nevězí v léčkách židovských a nemohou sehnati peněz, nad to vy! Blázen bude se zbytečně chtít souditi. Jděte k lidem, jež půjčováním se živí.«

Zbyly ještě Olivovi některé veřejné peněžné ústavy. Kdyby byl měl pořádného kaventa, bylo by bývalo po starostech a trudech, ale kaventa nemohl nalézti; nikdo nechtěl za ubohého muže ručiti, nikdo nevěřil úplně v jeho poctivé smýšlení, domnívaje se, že kdyby byl v pravdě poctivý muž, nebyl by hned ze začátku hledal útočiště u žida.

Tak uplynulo několik velmi trapných dní. Martin vážil cestu sem i tam do okolí, nezanedbal ničeho, co jen poněkud zdálo se mu býti prospěšným, nepořídil však nikde více než v městě. Radil se s advokáty, ale ti především žádali peníze na ruku, a Martin jich neměl. Radili mu, aby prozatím obilí na stojatě prodal. Oliva se toho kroku zhrozil, neboť tušil s právem, že Abrámek by v tom případě naň znova bez milosti udeřil. Pak doufal, že s penězi, které utrží po žních za obilí, přece aspoň z nejhoršího si pomůže. Zkrátka, ke konci nezbývalo Martinovi nic jiného, než zachovati dobrou vůli s Abrámkem.

Liška žid nepustil po všecky ty dny kořisť svou s oka. Zřejmě ovšem nevstoupil Martinovi do cesty, ale potají sledoval každý jeho krok a napřed už o to se staral, aby Oliva mu neuklouzl. Několik dní nechal Martina na pokoji, ale pak použil vhodné příležitosti, aby svého dlužníka tím hlouběji do svých léček a ténat zapletl. Přišel rozkaz od soudu, aby Oliva zaplatil útraty, jež spojeny byly s exekucí na svršky do čtrnácti dnů pod uvarováním exekuce. Martin neměl peněz při ruce a nemohl z movitých svých věcí nic odprodati, šel k Abrámkovi.

Žid přijal jej dosti vlídně, ale při tom hned z počátku hovoru položil otázku, jež Martina nanejvýš polekala.

»Nu což, zaopatřil jste si peněz, nesete je? Či mám hnáti na dražbu?«

Martin byl jako na trní; důraz, jaký žid dal posledním slovům svým, prozrazoval, že Abrámek všecko ví, co Martin tyto dny podnikal. I jal se Martin sebe omlouvati, a prosil, aby Abrámek mu poshověl, a aby jej nehnal na dražbu.

Žid nebyl již tak povolný jako dříve a hodil dlužníku svému tak mnohou ostrou špičku, již tento trpělivě

musel spolknouti. Po dlouhém přemlouvání a prošení se strany Martinovy konečně se vyslovil:

»Nejsem a nechci býti tak tvrdý jako ten kámen u cesty, ale tolik vám povídám, že každého jiného na mém místě už dávno by byla přešla trpělivosť. Kam to vede, vždyť mám každým dnem, který čekám, s vámi škodu. Tu útraty za odhadování a zabavování, tu to u soudu, tu ono. Víte co, počkám vám ještě nějaký čásek a nepoženu vám zabavené svršky na dražbu, ale zaplaťte mně mé útraty a zboží, které jste u mne odebral a necháme exekuci tak ve své míře.«

Poněvadž Martin neměl peněz, musel posléze se uvoliti a vydati s Rozárkou novou směnku, do níž peníze za vybrané zboží, útraty na odhad při soudu a jiné útraty, jež Abrámek si vypočítal, byly zahrnuty. Nedosti na tom, Abrámek žádal dále, aby Martin aspoň nějaké, třeba menší částky na první směnku vyplatil. S velikými obtížemi zaopatřil Martin těch peněz, jež byly ztraceny; neboť žid počítal ty peníze na první kapitál, ale nedal na ně manželům Olivovým nic písemného, a ke konci věděl se ze všeho vytočiti.

Martin a Rozárka, jimž hlava starostmi a obavou před dražbou šla kolem, zaplétali se víc a více a čekali s největší toužebností na žně. Však i v té naději se sklamali. Asi čtyři neděle přede žněmi vymohl si Abrámek exekuční sekvestraci požitkův a důchodův celé živnosti, za tou ovšem příčinou, aby Martin na stojatě nemohl nic prodati a stženými penězi za obilí si nemohl pomoci. Za sekvestra ustanoven byl na žádosť židovu soudem opět žid, jenž si počínal jako pravý hospodář, že vlasy vstávaly!

On prodával úrodu na stojatě a vůbec vše, co dalo se prodati. Daní a úroků neplatil, účtoval při všem strašné diety pro sebe, jakož i útraty sekvestrační. Manželé Olivovi měli v poměrně krátkém čase ruce nadobro

svázány. Svršky měli zabavené, živnosť sekvestrovanou, nemohli nic sami o své vůli odprodati, nebyli již pány ve svém majetku. Pavouk Abrámek zapletl je tak do svých pavučin, že všecka naděje jejich na vysvobození rozcházela se v prázdný, rozplývající se dým.

Ubozí motýlové!

XVIII.

Po delší již čas pustili jsme Čertováka poněkud se zřetele. Stalo se to s dobrým rozmyslem, neboť úhlavní nepřítel Martinův držel se skutečně v pozadí, nastrčiv do boje, kterýž sám Martinovi vypověděl, a k němuž sám dával prostředky, Abrámka Ze začátku vedla jej na tu cestu jeho selská česť, později, když zmáhala se v něm nedůvěra k židovi, nemohl již z opatrnosti vybočiti z dráhy, jež čím dále tím více stávala se mu neschůdnější a kluzčí. Čertovák byl člověk rozumný a dobře chápal, že Abrámek nedá se snížiti za pouhý stroj, na pouhého služebníka, jenž pro výdělek za druhou osobu pracuje, a byl jist, že Abrámek, kdyby chtěl, tak by mu mohl škoditi, že celá ves by si na něho prstem ukazovala jako na špatného člověka. Abrámek potřeboval jen prozraditi, že on první kul plány ku zkáze Olivové, že on dával peníze k hanebnému tomu dílu, a Čertovák byl by býval odsouzen veřejným míněním, a Martin by třeba byl vyvázl ze všech tak bedlivě nastrojených léček. Čertovák cítil, že sám s dobré polovice vězí v pasti, již přistrojil Olivovi, cítil, že chytrý žid vyšvihl se na první místo, že žid vlastně je prvním pánem v celé osnově. Zmýlil se jednoduše v Abrámkovi, ač znal jinak dobře lidi. Průběhem věci spadly mu šupiny s očí, třeba Abrámek ani slovem, ani

chováním svým posud se neprozradil, že Čertováka pokládá jen za prostředek, jenž jeho samého k cíli má přivésti. Byla to podívaná, když oba chytráci spolu vyjednávali! Scházeli se a rozcházeli vždy v dobré vůli, ovšem že na oko; z hovoru jejich byl by však každý bystrý znatel lidského srdce shledal, že nejen jeden druhému nevěří, nýbrž že i druh druha snaží se obelstiti. Nevole mezi nimi nikdy nepropukla, nesměl tomu jeden ani druhý připustiti; Čertovák se obával, že by žid od něho se odtrhl a na vlastní nohy postavil, Abrámek trnul zase tajným strachem, že Čertovák by byl s to list obrátiti na ruby a ze msty Martina zachrániti. Nezbývalo nic jiného, než setrvati na oko pokojné na nastoupené společné dráze, vytrvati v napjetí, byť sebe trapnějším, až do příhodné chvíle, v níž bude lze vytasiti se s barvou, v níž bude lze ukázati, kdo s koho. A příhodná ta chvíle konečně nadešla.

Asi tři měsíce po sekvestraci požitkův a důchodů živnosti Martinovy a Rozárčiny, v kterémžto krátkém čase statek tak zpustl, že nebyl sobě podoben, udála se na pohled nepatrná, ale v následcích velmi důležitá věc v hospodě štěpánovské. Buď že byl trochu napilý, což však velkou vzácností u něho bylo, buď že napjetí, v němž se židem se nacházel, již mu bylo téměř nesnesitelné, vyjádřil se mezi řečí Čertovák na polo žertovně, na polo pravdivé, že až přijde to k dražbě, nebude se dlouho rozmýšleti a že koupí statek Martinův. Žid se o tom dověděl a soudil podle všeho, že Čertovák mluvil pravdu.

»Měl asi trochu v hlavě, a vylezl s barvou,« rozumoval; »čas je tu, abych i já pořádně se ozbrojil proti němu, kdyby mne chtěl ledajaks odbyti.«

Co už dávno zamýšlel, chystal se bez odkladu prováděti. Dal roztrousiti ve vsi, že zemřel v Praze bratr jeho ženy, jenž něco jmění po sobě zůstavil, a že jde

do Prahy, aby těch několik zlatých dětem svým zachránil.

Abrámek se vydal na cestu do Prahy; Čertovák věře i nevěře pověsti roztroušené, zbystřil dvojnásob pozornosť svou, neboť tušil, že za tou cestou něco jiného se skrývá. Měl pravdu, neboť Abrámek v Praze ani žádného švakra neměl.

Přijeda ráno do Prahy, odebral se Abrámek přímo na Poříčí a vstoupil do zájezdného hostince, kdež stávali hlavně vozkové ze severních Čech. Pocestný lepšího druhu málo kdy tam pobyl. Na dvoře bylo živo, jeden vůz stál tu za druhým, a nádvorník obrovského vzrůstu přijímal drobné zboží, jež na vozících se sem pro vozky sváželo. Žid zeptal se ho, zdaž pan Loewenstein v Praze, a nádvorník ukázal mu na kout pavlače v prvním poschodí. Abrámek šel po nepříliš čistých schodech nahoru a zazvonil při posledních dveřích. Člověk jednoduše ošacený, patrně mojžíšského plemene, mu otevřel a vedl jej do druhého pokojíka, jehož jediné okno vedlo do nějakého odlehlého kouta sousedního dvora. V pokojíku byli tři muži: jeden zapisoval do knihy, druhý počítal, třetí seděl s nohama přes kříž položenýma na stolici při okně, kouřil vonný doutník a studoval »Oznamovatele Pražských novin«. Sem tam dělal si při dražbách červenou tužkou znaménka.

Krátce pozdraviv, řekl Abrámek, kdo jest a odkud jest, a že by věděl o výnosném obchodu, budou-li podmínky jeho přijaty.

Muž s »Oznamovatelem« vypustil elegantně dým z úst, podíval se ostře do očí Abrámkových a ukázal mu na jedinou prázdnou pohovku, jež při zdi po pravé ruce stála.

»Jsou-li podmínky vaše jen poněkud příznivé, uděláme třeba obchod,« odpověděl s přízvukem židovským Loewenstein. »Oč se jedná?«

»O selský statek «

»Zač stojí?«

»Osm až deset tisíc.«

»Mnoho-li máte v ruce?«

Abrámek pověděl sumu.

»Na směnkách?«

»Na směnkách; hlavní jsou propadlé.«

»Kde už jste?«

»Mám už zabavené svršky pět měsícův a sekvestraci na živnost tři měsíce, majetník nemůže se hnouti.«

Loewensteinovi zasvítily oči. Podal Abrámkovi ruku ozdobenou skvostnými prsteny, stiskl mu pravici a pravil:

»Teď můžeme mluviti docela bez obalu. Buďte jist, co možného, udělám.«

Abrámek pověděl holou pravdu, vždyť jednalo se o pořádný profit. Loewenstein poslouchal se zalíbením. Příbuzné duše se shledaly, Loewenstein viděl hned, že Abrámek jest síla, které si musí vážiti, a že nebude ten český sedlák, o nějž se jedná, poslední, kterého pomocí Abrámka z posledního svléknou kabátu. Když Abrámek dokončil, pravil Loewenstein:

»Buďte ubezpečen, že při tomto obchodě budeme více hleděti k vašemu prospěchu nežli k našemu. Jedná se o to, aby vaše postavení se zlepšilo. Však musíte dáti na to ruku, že ve vaší krajině nebude to obchod poslední. Přiznám se, že máme tam posud málo schopných a čilých našinců. Budeme počítati na vás jako dobrou sílu našeho spolku.«

Abrámek podal mu ruku.

»A teď řekněte, mnoho-li hned potřebujete, abyste se zbavil svého věřitele a měl volnou ruku pro sebe a pro nás, a povězte mně celý svůj další plán. Ubezpečuji vás zároveň, že žádný jiný nežli vy provedení jeho pomocí našich peněz nedostane.«

Abrámek jmenoval potřebnou sumu. Loewenstein zatím vyndal tobolku a zapisoval do ní. Když dopsal, zvolal k jednomu z písařův:

»Dejte sem namočené péro!«

K Abrámkovi pak pravil:

»Napište tu své jméno, abych pro budoucnosť podpis váš dobře znal. Tak. A teď, prosím, ukažte mně všecky doklady.«

Abrámek se rozepjal a vyndal zpod košile na prsou uschovaný plátěný vak, v němž měl potřebné papíry. Loewenstein prohlédl pozorně směnky i listiny od krajského a okresního soudu. Po té pravil:

»Vše v pořádku, pane Sichre. Vyplatím vám směnky, jež prozatím nám tu necháte, a útraty za cestu a dosavadní vaše namáhání. Čeho potřebí, vám hned na ruku spočítáme. Jak budete psáti, obratem pošty přijde odpověď i peníze. Počítejme.«

Shodli se bez delších okolků. Loewenstein otevřel kufřík k zemi přišroubovaný, vyndal z něho knihu a položil ji na pult před jednoho z písařův. Abraham Sicher dostal v ní nový list. Loewenstein diktoval všecky položky písaři do péra a vyplatil pak do krejcaru Abrámka.

»Prozatím jsme v pořádku, pane?« tázal se Abrámka.

»Docela,« odvětil tento schovav peníze.

»Tedy chabrus.«

»Chabrus,« odpověděl Abrámek a poroučel se.

Druhého dne z rána byl Abrámek doma.

Téhož dne, když byl Abrámek v kanceláři chabrusu v Praze, psal Čertovák bratranci svému do Ameriky list následujícího obsahu:

»Bude tu asi z jara velmi výhodná koupě možná; měl bych sto chutí kupovati, kdybych měl dosti peněz. Slíbil jsi jednou, že pro mé děti chceš něco dobrého

udělati; beru tě za slovo. Příležitosť, jež nyní se naskytuje, nenahodí se třeba po dlouhá léta.«

Po té vypsal stručně, ale jasně, oč se jedná a jak daleko již celá záležitosť dospěla, a prosil bratrance, by mu jistou sumou peněz vypomohl.

Za šest neděl přišla z Ameriky dobrá odpověď; v bratranci, ač byl už rodilý Američan, kolovala dosud krev Čertováků. Stál pevně v slově a slibu svém a připomenul zcela zřejmě, že kdykoliv bude toho žádati bratranec Josef, tu a tu sumu peněz ve prospěch jeho dětí zašle.

Čertovák byl od této chvíle na koni, neprozradil se však ani slovem a zachovával stále s Abrámkem dobrou vůli, ovšem že na oko. Šelma tu vyzrála nad šelmu, jeden smál se v duchu druhému a toužebně očekával okamžiku, v němž rozhodne se, který kterého strčí do pytle. Při všem tom byl Čertovák na tom lépe nežli Abrámek. Tento zajisté musel boj, do něhož Martina zapletl, o své ujmě ke konci přiváděti, což nebyla právě věc tak snadná; onen potřeboval jen v koutku své pavučiny čekati, až udeří hodina k vystoupení a jednání, a měl ke všemu tu výhodu, že mohl svého soupeře překvapiti.

Na Abrámka čekala práce dosti perná. Prve nežli živnosť Martinovu do exekučního prodeje přivésti mohl, zdálo se mu býti radno, zbaviti se nadobro Čertováka. Mohl ovšem každou hodinu vyplatiti své směnky, ale prostředek ten nezdál se mu býti dosti vhodným. Čertovák by byl takto přišel k hotovým penězům a vzal Abrámka v podezření, že bez něho chce svůj plán provésti. Při dobrém stavu svého jmění mohl si pak potřebných peněz zaopatřiti a ze vzdoru a msty dostaviti se k dražbě. Toho a ničeho jiného nebál se již Abrámek; v této věci musel předejíti Čertováka. Ale jak učiniti jej neškodným? O tom přemítal Abrámek

drahnou dobu. Posléze probleskla mu v duchu unaveném ďábelská myšlénka. Což kdyby vyštval Martina proti Čertovákovi? Znalť Abrámek výborně povahy lidské a vědél, jak je sedlákovi okolo srdce, když živnosť jeho má přijíti pod kladívko, a zvláště živnosť, jež od nepaměti byla při jeho rodu. »V takovém položení,« přemítal Abrámek dále, »je schopen Oliva i toho nejhoršího činu, a vztáhne-li na Čertováka svou ruku, může Čertovák své záměry zaplatiti životem!«

Abrámek se zděsil před vlastní myšlénkou. Nebyl ani tak lehkovážný, ani tak podlý, aby se dal do hry se životy lidskými, byť i kynul mu z ní nejlepší prospěch. Zásada, jíž se řídil, byla dosti nelidská. Lidé jsou hloupí nebo chytří, zněla; hloupí, aby byli šizeni, a chytří, aby šidili. Co prostředků k šizení se týče, nebyl Abrámek choulostivý člověk, ale tak špatný nebyl přece, aby byl hazartoval se životy lidskými. Pustil tedy první den nápad svůj mimo se. Ale nápad přišel do duše druhého dne zas, a ač jej Abrámek vší silou zapuzoval, přece se v ní uhnízdil. Třetího, čtvrtého dne vybledla již tak značně jeho hrůza, že nezdál se Abrámkovi tak děsný a hrozný, a že Abrámek před samým sebou již takto se vymlouval:

»Však nebude tak zle! A kdyby si i vybili, tak surový není ani jeden ani druhý, aby sáhli si na hrdlo. Kupím si sám do své cesty strašáky, jež brání mně jíti ku předu. Pryč s nimi, ku předu musím, čas je příhodný a v Praze by naposled ztratili ke mně důvěru. Jedná se o vlastní blaho mé a rodiny mé. Pryč se strašáky!«

V Štěpánově zatím proskakovala pověsť, že statek Olivův přijde do prodeje. Jak Martinovi a Rozárce bylo, těžko věru jest vylíčiti. Kdyby i nebylo bývalo té pověsti, jež jako děsná můra tlačila a úžila každý pohyb

duše a srdce jejich, vedlo se jim při sekvestraci jejich živnosti tak zle, že div nepozbyli rozumu. Všude, kamkoli oko jejich padlo, šklebil se na ně strašný nedostatek, a pomoci nemohli se nikde dohledati. Žitných učinili pro ně co mohli, tiskli samy sebe, aby ulevili dceři v neštěstí, ale nikam to nevedlo. Mezi trním, bodláčím a kopřivami starostí, hanby a svízelů zakvítala posud na statku Olivovic růže vzácné spanilosti, s vůní útěchy i naděje. Byla to láska Martina a Rozárky. Nyní, když vězeli v neštěstí, miloval tak jeden druhého, že žádné příkoří, žádná bolesť nepřekonala svatý a vřelý cit, jímž k sobě lnuli.

»Co je všechen svět, všecky peníze a statky,« volával Martin se slzami v očích, »když mám tebe, Rozárko, a budu míti syna, jehož mi dáš! Vždyť Bůh musí nám přinésti spásu, vždyť nemůže nás tak zarmoutiti, nás, již sebe tak milujeme! Děj se cokoliv, tys mně dražší nad deset statků!«

V takových okamžicích zářily oči Rozárčiny štěstím. Vinouc se těsně k prsům Martinovým říkávala:

»Bůh ví, Martine, byť bych i musela na silnici žebrati, šťastna budu, budu-li míti tebe a naše drahé dítě.«

V takových chvílích zapomínali manželé na vše, co bylo kolem nich a co jich očekávalo; máť upřímná láska manželská tak divotvornou moc a sílu, že všeliké strasti života před ní se rozprchávají v ničemné stíny. Štít její tak jest pevný, že odrazí se oň i nejdrzejší útoky špatných a zlých lidí. Jeť život lidský smutný a trudný, ale komu Bůh popřál, že přivinul k prsům svým jen jednou milovanou ženu, jež sladký poklad jeho lásky pod srdcem nosí, nechť nereptá!

Dosti máť on nahrazeny všecky strasti a svízele, jež objevily se u jeho kolébky a neopustily jej, dokud mrtvola jeho v rakvi nevychladla.

Jednoho večera přišel Martin k Abrámkovi. Prosil ho snažně a úpěnlivě, aby neprodal mu statek a nepřiváděl jej do záhuby, prosil, aby mu jen počkal, až Pánbůh Rozárce pomůže, že by jinak přišel o ženu a dítě, jež by pak padly mu na svědomí.

Žid jevil pohnutí neobyčejné, tak že se Martinovi zdálo, že tvrdá jeho duše změkla a nová že kyne mu naděje, že nesáhne Abrámek k nejhoršímu prostředku, aby k svým penězům přišel.

Abrámek pravil:

»Bůh ví, Olivo, že mně vás líto. Ač jste mně už nadělali opletání, že toho mám po krk, přece bych pro vás ještě udělal, co na mně chcete, kdybych jen byl svým pánem. Ale vždyť víte, že nepůjčil jsem peníze svoje! Vždyť jsem chudý kramář! Jedná se mně o vydělání několika zlatých. Já nejsem věřitel váš, a všecko, co dělám proti vám, nejednám ze sebe, ze své vůle, ale z vůle vašeho věřitele, který se nedá upokojiti, ač já dost už se za vás přimlouval Mně nemůžete míti za zlé, ale jemu; já jsem jen nástroj v jeho rukou.«

»A kdo je ten věřitel?« doléhal naň Martin. »Jmenujte mně jej, ať já sám k němu se obrátím Snad ustrne se nad mým postavením.«

Žid se rozpakoval dlouho. Cítil, že na tom slově, které vysloví nebo nevysloví, visí třeba několik životů lidských. Vytáčel se před Martinem, nechtěl s barvou ven. Martin doléhal naň usilovněji, žid se rozhodl a řekl určitě, ač se mu hlas při tom chvěl:

»Čertovák.«

Martin vyskočil a zbledl, slova nebyl mocen. Prsa mu divoce pracovala, žid trnul.

»Pro Boha, Olivo, neprozraďte mne,« zvolal k Martinovi.

»Neprozradím,« odpověděl Martin, »a děkuju vám, že jste mně řekli věřitele. Obrátím se k němu sám.«

Martin odešel a nespal sám ani Rozárka celou noc. Radili se, uvažovali. K ránu se společně usnesli, aby Martin šel k Čertovákovi. Rozárka chtěla s ním, divným k tomu puzením hnána; muž její nechtěl připustiti.

»Půjdu sám, Rozárko, nevyřídím-li nic, pak půjdeš se mnou. Rozhodnutí se musí státi. Buď již tak nebo jinak, jen když se osud náš rozhodne.«

I Abrámek spal nepokojně. Svědomí se v něm probouzelo, myšlénka však, že velké peníze při tom vydělá, měla proň tolik půvabu, že svědomí jakž takž uchlácholil. A přece když teprve k ránu usnul, zmítaly duší jeho těžké, krvavé sny. Oliva, Čertovák, Rozárka a dítě její střídali se v děsném reji kolem jeho lože, a Oliva mířil ostrým nožem po jeho srdci. Probudil se, vyskočil. Slunce už bylo hezky vysoko.

»Sny, nic více než sny,« mluvil k sobě; »nejsem hlupec ani baba! Ať se Oliva spořádá s Čertovákem, co mně po tom. Vím, co já chci, a co provedu.«

Sebral ranec svůj a šel přes pole. Nedalo mu to, aby ten den zůstal v Štěpánově. Bál se.

XIX.

Rozednilo se. Obloha byla jeden oblak, v jehož mrtvé šedosti černala se místy černavá, bělavě olemovaná mračna. Chvílemi poprchávalo, do deště se však nedalo.

Čertovák vstal mrzut a hned po ránu se povadil s čeledínem. Žena a děti šly mu s cesty; viděly podle jeho očí, že není radno s ním se pobaviti. Po snídani vytáhl z truhly kalendář, usedl si v čeledníku ke stolu pod obrazy a probíral se ve svých zápiskách. Počítal patrně

s nelibostí, neboť chvílemi bručel jednotlivá nesouvislá slova. Přes to přese všecko zabral se však tak do svého počítání, že ani nezpozoroval, jak Martin do světnice vkročil. Oliva šel až ke stolu a pozdravil. Čertovák vyskočil a z jiskrných jeho zraků sršely šípy do pokorných tváří Martinových. Návštěva ta nebyla mu dnes pranic vhod, naopak, v této chvíli byla mu odporná, neboť počítal právě, jaké asi sumy bude potřebovati, aby koupil statek Olivův.

»Co tě k nám přivádí, Olivo?« ptal se suchým a nepřívětivým hlasem.

»Co mne sem přivedlo začátkem máje, přivádí mne sem opět dnes,« odpověděl Martin mírně, ba poněkud skroušeně.

»Já myslím,« pravil Čertovák, »že jsem tehdáž mluvil po česku a že jsi mně porozuměl. Ostatně sedni si, Olivo.«

Martin si sedl v levo od stolu na lavici. Čertovák zůstal na svém místě za stolem. Nastala trapná pomlčka, oba muži hleděli pod sebe.

»Nebudu ti rozkládati, jak to se mnou stojí,« nutil se Martin k hovoru; »však víš to třeba lépe nežli já sám.«

Čertovákem to potají trhlo; neměl síly, aby se podíval Olivovi do očí.

»Což mně po tvých záležitostech,« pravil temně; »mámť ve zvyku starati se o vlastní věci, a věru, mám s nimi dost práce. Myslím, žes nikdy při mně neviděl, abych byl hasil, co mne nepálilo.«

»Ovšem, má věc tebe nepálí, ale pálí mne. Bývá to tak. Kdo přikládá na oheň, jenž má druhého spáliti, nepopálívá se.«

Slova ta vehnala Čertovákovi krev do tváří; zdálo se mu, že počíná Martinovi rozuměti.

»Ty mluvíš dnes latině, Olivo,« pravil s důrazem, »já ti aspoň nerozumím.«

Martin měl už trpkou odpověď na jazyku, ale spolkl ji v čas. Cítil, že nesmí Čertováka popuditi, nechce-li, aby dnešní jeho návštěva nebyla zase marná, cítil, že jen po dobrém, mírností, pokorou něco pořídí. Vzpomněl si na Rozárku a její plod, a hněv již již se probouzející uložil se v něm.

»Přišel jsem, Černý, abych tě pohnul k dobrému skutku,« pravil ne bez vřelosti; »přicházím k tobě jako prosebník a nikoliv, abych snad chtěl posuzovati tvoje jednání. Záleží mně všecko na tom, abysi se ke mně naklonil, abysi pustil z duše všelikou kyselosť, jestli posud kterou ke mně chováš, a nepřicházím, abych prosil snad jen pro sebe, ale abych prosil jménem své ženy a mého dítěte, jež pod svým srdcem nosí. Černý, odlož svou chladnosť a otevři své srdce mým upřímným, pokorným prosbám! Jak živ jsem tak nemluvil, ale dnes tak mluvím k tobě jako nešťastný muž, manžel a otec: Černý, obměkči se, smiluj se, ustrň se, nedej zahynouti mně, ženě a dítěti, nedej do prodeje můj statek. Jen jediné dobré slovo, jedno stisknutí ruky, a uděláš si ze mne nejvěrnějšího přítele, jenž pro tebe, ženu tvou a děti i život nasadí, kdyby vás Bůh navštívil neštěstím. Černý, po druhé, po třetí tě prosím, nezahub nás, ujmi se nás, vždyť nevíš, co čeká na tebe a tvůj rod. Podej mně ruku, udělej dobrý skutek, Bůh ti to odplatí.«

Martin se odmlčel; slzy mu vstoupily do očí. I hleděl prosebně skrze ně na svého nepřítele, jenž posud zamračeně před sebe hleděl, a při vší své tvrdošíjnosti lidskému pohnutí nemohl se ubrániti. Srdce jeho nebylo z oceli, ale chladný rozum, bystrý, vypočítavý rozum ostříhal a ovládal každičký jeho tlukot. Bezděky klonil se již k prosbám Martinovým, ale krutý rozum a železná povaha objevily se zároveň s měknoucím

citem. Už dlouhá léta strojil pomstu, a měl ji nyní najednou odložiti, měl nenávisť v přízeň obrátiti, když byl už tak blízko cíle? Martin se ovšem hluboce před ním pokořil, Čertováku dostalo se skvělého dostiučinění, ale měl tak ledabylo, tak najednou státi se ze Šavla Pavlem? Měl hned při prvním dojemném útoku pravici svou vložiti do nabízené ruky Martinovy? Čertovák byl z hrubšího těsta. Jedno sebe dojemnější hnutí, sebe mocnější nevydalo u něho tolik, aby roztála jeho tuhá duše

»Ty mně neodpovídáš ani slovem?« tázal se Martin posud v slzách.

»Těžko odpovídati, když člověk nerozumí,« odvětil hlasem povolnějším, »což dávám já do prodeje tvoji živnosť?«

»Ty ji nedáváš, dá ji jiný, ale všecko závisí jen na tvém slově.«

»Na mém slově, jak to?«

»Tys Abrámkovi dal peníze, aby mně je půjčil, aby mne do bídy zapletl. Vidíš, žid se ustrnul nad mým stavem a svěřil mně celé vaše tajemství.«

»Žid lhal!« vybuchl Čertovák zapálen hněvem.

»Nelhal, Černý, nelhal; svatou pravdu mluvil. Nevěřil bych mu, ale vidím na tobě, že je tomu tak. Nuže, podívej se mně do očí, abych uviděl, je-li to pravda nebo není!«

Čertovák vyskočil a popocházel prudce po světnici; nebyl s to, aby se podíval Olivovi do očí. Oliva viděl, že měl žid pravdu.

»Co učiníš, Černý?« ptal se pokorně Martin nepovstav s lavice.

»Při sám Bůh, ty jsi se se židem proti mně spikl a máš ještě k tomu smělosť přijíti mně na oči!«

»Když hoří člověku nad hlavou stavení, je všeho schopen. Černý, vždyť nejsi ze skály, jsi z masa a

kostí, jako každý člověk, obměkči se ke mně. Máš také ženu, máš děti, posud jsi neumřel, kdo ví, co na vás také čeká!«

»Co mne ženu vzpomínáš? To není Mařenka z Rákosína, rozumíš!«

»Milosrdný Bože, ty mne pronásleduješ pro nešťastný hřích mého mládí!«

»Já vím, co dělám, Olivo, a při sám Bůh, paměť má není dnešní ani včerejší Kdo zabil Mařenku svým podlým jednáním? Ty. Kdo zahubil to, co jsem v životě svém měl nejradši? Ty. Kdo zkazil mně štěstí celého života? Mluv, kdo mně to vše učinil? Neodpovídáš, a máš přece k tomu smělosť na mně chtíti, abych za to všecko tebe zachránil? Hle, jakýs to bláhovec!«

»Pomsta tvá je strašná, Josefe!«

»Jsem Čertovák!«

»Připouštím, ze hněv tvůj ke mně spravedlivý, ale co za to může má Rozárka, co ubohý červíček, jejž na svět očekáváme? Zahubíš-li mne, zahubíš i dvě nevinné bytosti, jež nikdy ani vody před tebou nezakalily!«

»Což mi po tom. Kdo má právo do mých věcí se míchati? Kdo má právo odvažovati, co já kladu na své vlastní váhy?«

»Nikdo, nikdo nemá! Můj Bože, rozum mne opouští a myšlénky mé se matou, Josefe, zde viz, jak spínám před tebou ruce k prosbě, neodvracuj se ode mne. Přiznávám se ke své vině, lituji jí, vytrpěl jsem za ni dost a trpím teď ta nejhorší muka. Josefe, zatrať si mne, ale nezatracuj mou ubohou nevinnou ženu, mé ubohé dítě! Vykonáš-li svou pomstu, budeš toho jednou litovati, strašná přijde na tebe pokuta.«

»To je má věc a nikoliv tvá, a lépe bys učinil, kdybys místo poučování šel, odkud jsi přišel!«

Čertovák ukázal na dvéře.

Martin zbledl na smrť a svěsil malomocně hlavu. Přirozená hrdosť, již tak dlouho násilím v sobě tlumil, vědomí, že on v právu a Čertovák že konati chce bezpráví, ošklivosť nad nelidským jednáním Čertovákovým zahnaly rázem všecku mírnosť, všecku pokoru z jeho stísněné duše. Přejel si rukou čelo a nehnul se s místa.

»Nepůjdu,« pravil s rozvahou, »dokud nevyřídím, co jsem vyříditi chtěl.«

»Snad nemyslíš,« rozpálil se Čertovák, »že někdo jiný pánem v mém stavení?«

»Nemyslím nic, než že neslušno, abys mně ukazoval dvéře, mně, jenž přišel k tobě v nejlepším úmyslu.«

»Ty mne snad budeš učiti slušnosti!« zvolal Čertovák.

»Přišel jsem pro něco jiného sem. Prosil jsem, zaklínal jsem tě, abys vykonal dobrý skutek. Za to mně ukazuješ dvéře.«

Čertovák se rozpálil. Mírná slova Martinova přesvědčila ho, že Martin stojí mravně vysoko nad ním. Rozpálil se a žíly mu naběhly na čele krví. Mlčel.

»Rozmysli se, Černý, nežli se rozejdeme. Chvíle tato je snad nejrozhodnější v životě našem. A nemáš-li už rozmyšleno, rozmysli zítra, žádám, prosím tě za to, rozmysli!«

»Mám už rozmyšleno!«

»Ty vykonáš tedy pomstu a zahubíš mne, ženu mou a dítě mé?«

»Co mně po vás?«

»Je to tvé poslední slovo?« ptal se Martin hlasem vášní se třesoucím.

»Poslední,« zasoptěl Čertovák.

Martin již neslyšel. Před očima dělala se mu kola, krev hučela mu v mozku, zuby mu skřípaly a pěsti se svíraly divokou chtivostí. Změřil Čertováka od hlavy k patě; ten se ďábelsky usmál. To Martinovi dodalo.

Všecka duševní síla ho opustila, vztek a divoký chtíč rozlil se po jeho útrobách, žíznil jen a prahl po krvi svého nepřítele.

Čertovák neustoupil, i jeho opustila chladnosť a rozvaha. Jsa silnějšího těla vyzýval s úsměvem Martina jaksi k souboji. Jeden chopil se druhého, aby ukázal, kdo s koho. Čertovák byl silnější a vyzdvihl Martina, aby ho ze své světnice vyhodil. U dveří upadli oba na zem, neboť i Martin jevil dnes netušenou sílu. Martin vhodnou ranou pěsti své dostal se na vrch, i Čertovák vyskočil. Ale bylo pozdě. Na stole v pravo od dveří ležel řeznický nůž. Zajásav chopil Martin nůž a máchl jím po hlavě svého nepřítele.

»Ježíš Maria!« vykřikl Čertovák a svalil se na zem, a krev vyřinula se mu z hlavy na podlahu.

Lomozem a křikem přivábeni přišla Čertováková a čeleď na místo neštěstí. Martin stál tu posud s krvavým nožem v ruce nad Čertovákem. Najednou se vzpamatoval, zahodil nůž a vyhrnul se ze stavení. Běžel do polí.

Po vsi roznesla se v krátkosti hrozná novina, že Martin Oliva zabil Čertováka. Donesla se i k Olivovům, kde Rozárka toužebně muže svého očekávala. Ubohá nešťastná žena padla do mdlob. Martin nešel domů.

XX.

Čertovák nebyl zabit; byl jen těžce do hlavy raněn. Dobré čtyři neděle to trvalo, nežli z domu vyšel a pak ještě vypadal jako vymlácená oklep. Jedva se pozdravil, zadal k soudu žalobu na Martina. Martin byl ke konci odsouzen na čtyři měsíce těžkého žaláře a k značné peněžné náhradě za bolesti Čertovákovi způsobené.

I Martina sotva byste poznali. Oči mu zapadly, tváře povadly a vlasy prošedivěly. Vše to stalo se za den a noc po onom ohavném činu, jehož se na Čertovákovi dopustil. Hned po činu běžel do polí a lesů vyhledávaje místa, kam zřídka kdy vkročí lidská noha. Jak mu bylo, péro nevypíše. Stal se sprostým vrahem; v těch několika slovích vše je obsaženo. Vystřízlivěv z horké a šílené vášně zatracoval bez milosti sama sebe. Štěstí, že neměl zbraně při sobě, že nepřivedla ho cesta k propasti nebo hlubině vodní: nebyl by se zajisté ani minutu rozpakoval rázem se sebe svaliti bídu a hanbu, jež zaťaly ostré spáry do měkké jeho duše. Ó těch divných osudů lidských! Probděv v hrozných mukách noc v lese, setkal se z rána s Fánou po Šindeláři, s týmž děvčetem, jež už jednou mu život zachránilo na Pokrvadlech. Neutekla před ním, nýbrž důvěrně se k němu přidružila.

»Dobře jste udělali Čertovákovi, je to chlap bez toho bezcitný. Škoda, že nepošel, ale mráz kopřivu nespálí!«

»Což není mrtev?« tázal se kvapem Martin.

»Není, ale zkusí dost. Doktoři mu včera v poledne ránu zašili. Kdyby mu zašili i svědomí, tomu lakomci!«

Oliva si oddechl a vrátil se k večeru domů.

»Co jsi to, Martine, učinil?« hořekovala Rozárka.

»Už se stalo, Rozárko. Měl jsem tě poslechnout, neměl jsem k němu sám jíti. Bůh mně zakalil rozum, že nepoznal jsem v tobě svého anděla strážce. Ostatně buď Bůh veleben, že Čertovák neumřel. Snad vyjde z toho a nebudu sprostým vražedníkem. Modli se, modli, Rozárko, aby kletba nespočívala na našem dítěti!«

Rozárka přivinula ubohého muže k srdci svému a napájela ubídněnou duši jeho útěchou. Martin okřál, ale neprobral se z tesknoty své. Ohavný čin, jejž z nepředloženosti a vášně spáchal, ležel mu na svědomí

jako děsná můra. Martin klesal duševně a mravně mnohem více nežli tělesně. Čertovák se zkrvácenou hlavou nešel mu s mysli ve dne v noci. Když jej odsoudili, nereptal; nahlížel, že trest vyřknutý jest spravedlivý a těšil se, že utrpením smyje s duše své ohavnou vinu.

Jen za jednu milosť Boha prosil. Žádal si jen toužebně, aby nežli nastoupí trest, spatřil své dítě, neboť Rozárka každým dnem se čekala. Bůh soudil jinak. Martin se nedočkal. Teprve čtvrtý den po nastoupení trestu pomohl Bůh Rozárce. Porodila synka, jenž jí téměř život stál. Bůh jí dítěti zachránil. Syn dostal jméno po otci. Když novinu tu Martinovi do žaláře přinesli, padl na kolena a modlil se tak vroucně, že ani nezpozoroval, jak soudruhové v žaláři se tomu smějí. Byly to pusté, sprosté, bohaprázdné duše! Když jim však Martin pověděl, proč se modlil, zamyslili se všichni do jednoho. Cítili, že Martin je zcela něco jiného, nežli oni jsou. Chovali se od těch dob k němu zdvořileji a uctivěji. Cit pravé lidskosti oblomí týtýž i zatvrzelé zločince.

Čtyři měsíce v žaláři! Mezi zlotřilou chasou, jíž Bohem jest zahálka a tělesný chtíč, k jehož nasycení sahá i po sebe hroznějších a hnusnějších prostředcích. Nic strašlivějšího na světě pro člověka dobré vůle, spravedlivých zásad a upřímného citu než ve dne v noci býti připoutánu k sveřepé chátře, již tvrdý zákon vyměšuje ze společnosti lidské, aby ji před smutnou zkázou zachránil. Nešťastný Martin div si nezoufal! Stávaje celé hodiny u zamřižovaného okna, hleděl skrze špinavé sklo k nebi prose Boha, aby posilnil mu duši, aby neutonula v tom smrdutém bahnu a kalu, jež kolem něho se rozkládalo a hrozilo mu pohlcením. Což byla mu ztráta svobody nad útrapy a muka, jež zakoušel od bídných soudruhů svých u vězení! Zpo-

čátku odpíral jim, jak mu velel zdravý rozum a poctivá povaha jeho. Leč házel hrách na stěnu.

»Což myslíš, hlupáku,« odpovídali mu, »že's z lepšího těsta nežli my? Vrazil jsi nůž do člověka a vstoupil's tím do našeho cechu. Ani čert tě z něho nevyplete. Jsi náš, kamaráde! Kdybys byl více přitlačil, byl bys se pěkně houpal a kvítí by ti rostlo pod nohama. Nu, co škodí, co není dnes, může býti zejtra, a vyrostlo-li pro tebe konopí, však mu neupláchneš!«

»Chceš snad zas se státi pořádným člověkem? Blázne, cos neviděl, jak se vede člověku ve světě, není-li darebákem? Vždyť jsi zkusil sám, měj rozum. A pak, myslíš, že když člověk jednou seděl, že se to dá zakřidovati? Chyba lávky! Člověk přijde o všecku reputaci mezi lidmi, oni ho odkopnou jako prašivého psa, je kriminálník sem, kriminálník tam, nu, a proč by se nemstil nad tou holotou? Či zasluhuje, aby našinec lépe s ní zacházel? Však uvidíš!«

»Vem přec rozum do hrsti a nekoukej pořád k nebi. Nebe vyplácí se jen kněžím, nám už docela ne. Kdo ví, kdy se zas tak pěkně slezeme, poslyš naši radu. Nech nebe nebem; ono bude z něho slunce svítiti tak jako tak a déšť a sníh bude z něho padati tak jako tak. Nech ho na pokoji a přemýšlej s námi, jak bychom většími se stali darebáky; neboť čím větší darebák, tím spíše prorazí pavučinu zákonů. Ti největší z nich jezdí v kočářích a nosí zlaté límce a soudci před nimi smekají. Buď chytrý, přemýšlej s námi, pomsti se. Na mou duši, ač jsi podivný chlap, našinec tě neopustí, až budeme venku. Kriminálská strava pevněji lidi spoutá než židovská víra!«

Útoky takového a ještě horšího rázu musel Martin den co den snášeti. I trpěl jimi tím více, čím více byl přesvědčen, že povahou a smýšlením svým vysoko vyniká

nad svými hanebnými společníky v kriminále. První dny a neděle, jež trávil ve vazbě, ještě jakž takž odolal; byl ještě při síle. Leč postupem času ubývalo mu síly, duch jeho ztrácel čilosť svou, tupěl a přizpůsoboval se názorům spoluvězňů. Štěstí od Boha, že Martin to sám na sobě pozoroval, jinak by byl býval ztracen. Počínaje na sobě pozorovati, co jest kletba kriminálu a co leží ve slovech spoluvězňů, že když člověk jednou seděl, se to nedá již zakřidovati; vzmužil se ze vší síly své a přísahal nebi, Rozárce i synkovi svému, že nepadne, padni co padni. Žádal vícekráte skrze žalářníka, aby do jiné jizby byl přeložen, avšak nadarmo, kriminál byl plný, a rozumný žalářník mu vyložil, že by si ve společnosti trestanců nevybral. Upustil od toho zámyslu, poněvadž kromě toho jej soudruzi pro jeho prosby pronásledovali a co nejhoršího mohli, mu udělali. Co by byl Martin za to dal, kdyby jen jednou byl mohl spatřiti Rozárku a dítě své! Jen jedno políbení od Rozárky, jediný jen úsměv dítěte, jak by jej bylo oblažilo a posilnilo v těch pekelných mukách, v té ďábelské trýzni, jakých zakoušel. Nedopřáli mu toho, zákon to nedopouštěl. S mužnou odhodlaností snášel pokutu za vinu spáchanou a ke konci přece jen děkoval Bohu, že před vraždou ho zachránil. Vedle ženy a dítěte svého měl ubídněný Martin jen jednu věc na mysli. státi se pořádným člověkem. Na hospodářství své, na Abrámka a Čertováka myslil méně. V kriminále mezi zloději a darebáky přišel posléze ke krásnému přesvědčení, že mravní hodnota člověka, poctivé smýšlení a cítění stonásob více jest než jakékolivěk statky. Jinak ovšem nahlížel, že po tom, co se stalo, nebude mu již možno spokojeně v Štěpánově žíti, a co hospodářství jeho se dotýče, těšil se tím, že při prodeji tolik aspoň dítěti jeho zbude, že nevstoupí, zachová-li je Bůh při zdraví, holou rukou do života.

Mezi tím, co seděl Martin v městské trestnici, nestrčili ani Abrámek ani Čertovák ruce za pás. Abrámek měl tu výhodu, že Čertovák po delší čas byl churav a že na oko proti němu nic nepodnikal. Ale proto se měl šibalem podšitý židák na pozoru a bedlivě stopoval každé hnutí Čertovákovo a konal potají přípravy k poslednímu rozhodnému kroku, k exekuci na živnosť Martinovu, k odhadu a konečně k dražbě. Práce už mu nezbývala veliká, poněvadž měl všecko dobře navlečeno. Potřebné peníze ke koupi měl jisté z kanceláře Loewensteinovy z Prahy a výdělek dobře vypočítaný, dva, tři tisíce čistého užitku, nemohly ho minouti. Jedna jen věc mohla mu býti na závadě, ta, kdyby mimo něj, nebo vlastně pražský chabrus, někdo jiný opravdu chtěl koupiti. Něco mu říkalo, že Čertovák mu může býti nebezpečným. Kde však by Čertovák vzal potřebných peněz a proč by Čertovák nyní, kdež jeho zdraví bylo poroucháno, uvaloval na se nové starosti s novým hospodářstvím, jež, díky sekvestraci, smutné divadlo poskytovalo. Abrámek věděl, že každý rolník by si tu koupi velmi rozmýšlel. V okolí nebylo také nikoho, komu by záleželo na koupi statku Olivova, Abrámek měl tu nejlepší naději zvítěziti.

Čertovák nespal, třeba měl přimhouřené oči. Řídě se zásadou, že kdo z kouta měří, jistěji udeří, zahalil se před Abrámkem v plášť mrzuté mdloby a nečinnosti a potají pilně toho dbal, aby se židem neprohrál. Jiný muž, méně opatrný a méně chladnokrevný nežli Čertovák, byl by se sotva rozpakoval, rychle k jednání přistoupiti, a věru, příčin důležitých měl by k tomu dosti Čertovák dobře pronikal chytře navlečenou osnovu Abrámkovu a nabyl o tom přemýšlením jistoty, že žid jen proto tajemství porušil a proto že Martina naň vyštval, aby zbavil se nepříjemného a nebezpečného svého soudruha v pletivě.

»Jak snadno mohl mě tento ďábelský nápad židův o život připraviti,« rozumoval Čertovák a zděsil se před bezohlednou rázností a chytrostí Abrámkovou. Ale zděšení to netrvalo dlouho. Nahlédnuv jednou do karet židových, nebál se další s ním hry. Nehleděl na výhru, ale dbal, aby neprohrál, a byl jist, že vyhraje. Ač mu pomsta proti židovi v prsou vřela, přece se nezapomněl, dobře věda, že kvapná pomsta hotová je škoda.

Sotva se trochu vybral ze slabostí a pérem vládnouti mohl, napsal psaní bratranci svému do Ameriky, žádaje ho o potřebnou sumu peněz. Teprve když s odpovědí příznivou měl dobrou směnku v ruce na saský jeden dům, již každou chvíli kdekoliv si v hotové peníze mohl vyměniti, poslal si jednou k večeru k Abrámkovi.

Abrámkovi bylo krušno okolo srdce, když vstupoval do komory, kde skrčen v starožitnou lenošku Čertovák jej očekával. V komoře, jejíž jediné silně zamřižované okno vedlo do zahrady, bylo šero a židovi zdálo se v ní tak těsno býti, že jedva ducha popadal. Měl špatné svědomí a strachoval se před nějakým zlým výstupem. Jak rád byl by se této návštěvě vyhnul, leč nešlo to; jednou si ji musel odbyti a odhodlal se k tomu raději dříve než později.

Úlisně a přes všecko přetvařování se stísněným hlasem pozdravil Čertováka, tázal se po jeho zdraví a dodal, že by už byl sám dávno přišel, kdyby se nebyl ostýchal.

Čertovák stavě se nezdravějším, nežli skutečně byl, neodpověděl mu na pozdravení.

Mlčel hezkou chvilku, což žida ještě více polekalo, a pravil pak:

»A proč jste se ostýchali?«

»Poněvadž vím,« odpovídal nesměle žid, »že nemocnému nejlépe svědčí, když má svatý pokoj a nikdo jej návštěvou neobtěžuje.«

»A tak,« pravil po té lhostejně Čertovák a doložil důrazněji:

»Já myslil, že pro něco jiného.«

Žid se zachvěl, neboť věděl, kolik udeřilo. Přes všecku svou prohnanosť nebyl s to, aby jen jednoho slova ze sebe vypravil.

Po krátkém pomlčení ujal se Čertovák opět slova. »Znáte mne, že nemám ve zvyku třápati do větru, a proto povídám vám bez ohrádky: vy jste, Abrámku, dareba, jakého není daleko široko rovného. Jen jeden hloupý kousek jsem vyvedl a ten byl, že jsem věřil jen okamžení, že dodržíte své slovo. Jste vy prohnaná šelma jako každý žid. Kdybyste měli sto bohů, ke všem budete přísahati, a jedná-li se o váš prospěch, všecky zradíte. Vy jste všecko Olivovi prozradili!«

»Pro Boha prosím, nehněvejte se, Černý,« omlouval se skroušeně žid; »nejsem jako ten kámen u cesty, Bůh ví. Jak se přemůžete, když vás bude Oliva se slzami v očích prositi, abyste ho nezkazili, abyste mu pověděli, kdo je jeho věřitelem, když vás ujišťuje, že chce jen svého věřitele prositi, aby se nad ním smiloval a neprodal mu živnosť. Pánbůh ví, nevím ani, jak mně to slovo z úst uklouzlo. Teprve když bylo venku, věděl jsem, co jsem učinil, ale pak už bylo pozdě.«

Čertovák se hlasitě zasmál.

»Myslíte,« pravil s opovržením, »že máte před sebou hluponě, jenž něco dá na židovské vytáčky?! Však máte vy za ušima a dobře jste si vypočítali napřed, že mně Oliva sáhne na život! Ovšem, tak byste se mne byli nejkratším způsobem zbavili! Známe se, pane Abrámku, známe se!«

Žid přešlapoval a chtěl sebe hájiti; Čertovák mu rukou kynul, aby mlčel. »Škoda každého slova, ptáci by je roznesli. Pravím ještě jednou: vy jste dareba všemi ďábly podšitý. Výčitky ode mne neuslyšíte, neboť věru

vy nestojíte ani za tu nejmenší výčitku; nestojíte ani za to, abych slova k vám promluvil. Jste bídák! Mezi námi musí se konec udělati. Od této chvíle neznám ani vás, ani Olivu. Vyplaťte směnky své a jděte mi z očí. Spolek náš se nadobro rozpadl, a já nechci o ničem slyšeti. Chci míti svatý pokoj, rozumíte, svatý pokoj. Dělejte si, co chcete, mně je to všecko jedno. Já zůstanu Čertovákem, kterým jsem byl, a pro mne skupujte si třeba celý Štěpánov.«

Žid v duchu zajásal, vždyť více si ani nepřál.

»Vy mnou povrhujete, Černý,« pravil skroušeně; »však lépe je trpěti, nežli zle činiti. Peníze vám zítra přinesu.«

Čertovák kynul rukou, Abrámek odešel. Druhého dne byl Čertovák vyplacen.

Jeden smál se druhému. Židovi však nešel smích od srdce. Tajné pochyby, že Čertovák má překvapení za lubem, oblézaly jako červi rozkvítající jeho naději. Však zbavil se jich. Míváť týtýž i sebe prohnanější šelma svou slabou chvíli. A Abrámek ji také měl. Tenkrát uvěřil Čertovákovi. Vedl exekuci na Martinovu živnosť, odhad se vykonal a určeny byly v novinách dny k veřejné exekuční dražbě.

Bylo to asi v únoru. K první a druhé dražbě nedostavil se žádný kupec; neboť čeká každý na třetí dražbu, kde živnosť přijde pod odhadní cenou k prodeji, a každý chce lacino koupiti.

Přišla dražba třetí. Ohlášena byla na devátou hodinu a konala se v soudním domě. Ve tři čtvrti na devět byli tu kromě Abrámka jen asi tři židé. Byli mezi sebou srozuměni, a Abrámek byl už odhodlán k nevyhnutelným obětem pro pražský chabrus. Dali se zapsati do protokolu jako kupci a položili potřebné vadium. Devátá se blížila, Abrámek slavil už v duchu první svůj triumf, jenž měl býti jen počátkem další

řady nových podniknutí. Několik minut před devátou vstoupil najednou do soudní síně Čertovák. Abrámek zbledl. Čertovák dal se zapsati do protokolu a složil vadium v bankovkách. Abrámek mrkal významně na ostatní spoluvěrce. Ti věděli, co činiti a pouštěli se ihned stranou do vyjednávání s Čertovákem. Ten je odbýval ledabylo, dražba vzala svůj začátek. Soudce přesvědčiv se, že žádný nepodává odhadní cenu, vyzval dražebníky k podání. Prodávalo se pod cenou, kupci podávali málo. Čertovák mlčel. Přešlo první a druhé volání, licitoval jenom Abrámek při hanebně nízké ceně. Soudce ohlašuje třetí volání a dává pět minut na rozmýšlenou. Čertovák drží jako soudce hodinky v ruce a v čas přidává stovku. Dražba začíná poznovu. Jeden ze židů vyloudil Čertováka do síně a slibuje mu peníze, aby odstoupil od dražby. Čertovák chytře rokuje, posléze ho odbyl. Nežli podruhé prošlo osudných pět minut při třetím volání, přirazil opět Čertovák na Abrámka. Židé se rozehřáli. Jeden zašeptal Čertovákovi do ucha, aby toho soudce nepozoroval:

»Dvě stovky.«

»Málo,« zašeptal Čertovák.

Žid mrknul na Abrámka, tento dal tajné znamení.

»Odstupte, tři stovky dáme,« šeptal.

Čertovák neodpověděl a v pravý čas vytahoval Abrámka. Nastal krutý boj mezi soupeři. Abrámek ztrácel stovku po stovce ze svého profitu, ale nepopouštěl. Znal dobře cenu živnosti a věděl, kam až se v přidávání spustiti smí. Však železný Čertovák vytáhl jej i před úmluvu, již měl Abrámek s pražskou kanceláří. Co počíti? Přidával o své ujmě, věda, že i tak ještě velmi dobře koupí. Rozmysl, chladný, pevný rozmysl jej opouštěl, vždyť jednalo se o značné peníze, jež by byl odměnou obdržel. V takovém rozčilení pustil

se až do dvanácti set přes úmluvu. Dále už nemohl, smrtelný pot vyvstal mu na čele, huba se mu dvojnásob úzkostí zkřivila. Nebylo nic platno, nebyl svým pánem, nebyl s to, aby měřil se s Čertovákem. Čertovák koupil statek Martinův a zachoval přidáváním svým synu Martinovu asi dva tisíce peněz. Odcházeje z dražby omdléval Abrámek. Triumf jeho rozpadl se v prach a popel!

XXI.

Lhůta trestu konečně Martinovi dopršela. Velmi líně blížil se den jeho vykoupení, ale konečně přece zavítal. Pomyšlení, že opustí pusté stěny svého žaláře a ještě pustější společnosť svých spoluvězňů, jež div mysl a ducha jeho neotrávila, nadchlo Martina radostí nevýslovnou. Leč co bylo pomyšlení to u porovnání se štěstím, jež jej očekávalo, až drahé dítě své vezme a k srdci přivine! Celou noc nemyslil Martin na nic jiného než na synka svého; i obrazu drahé Rozárky bylo ustoupiti před milostným obrázkem synkovým. Poslední noc v trestnici zmítán byl Martin z jednoho sna do druhého, a ve všech těch snech napřahoval k němu ručičky své Martínek, ve všech smála se naň dobrá a nevinná očička Martínkova.

»Bůh učinil mne otcem,« rozjímal Martin, »a štěstí to více váží nežli deset statkův. Ať si všecko poberou, darebáci, mámť syna, za něhož budu pracovati, za něhož se obětuji! Co krásnějšího na světě, nežli obětovati se za dítě! Bůh to každému nepopřeje, a mně to popřál. Budiž za to milován a veleben!«

Udeřením deváté vstoupil žalářník do vězení.

»Martine Olivo, jste svoboden.«

Svoboden! Martin krátce dal s Bohem spoluvězňům a po boku žalářníkově více letěl nežli kráčel smutnými chodbami trestnice dolů k vratům. Žalářník ho doprovodil přes dvůr a otevřel mu druhá vrata, jež vedla do průjezdu soudního domu. Vrata za ním z dvora zavřel, Martin byl svoboden!

Den byl ošklivý; bylo větrno a pršelo. Kráčeje přes dvůr nepovšiml si Martin ani nepohody, ale když vstoupil do dlouhého a širokého průjezdu, do něhož světlo s hůry, světlíkem ve střeše padalo, zastavil se a rozhlédl se. Předtucha ho nesklamala Na schodu u východu na náměstí seděla žena celá umoklá s dítětem v náručí. Kdož to jiný nežli Rozárka a Martínek! Martin běžel k nim, rozpřáhl náručí a zvolal:

»Rozárko, Martínku!«

Rozárka, jež jej nebyla pozorovala, vyskočila a padla mu i se synkem do rukou. Oba se dali tak usedavě do pláče, že drahnou chvíli nepřišli k slovu. Martínek plakal nevěda proč spolu. Martin se vzpamatoval a vzal plačící dítě do náručí. Dítě se usmálo, otec ho přitiskl k srdci a zlíbal mu čelo, oči i ručičky.

»Rozárko!« zvolal radostně, »jaké štěstí nám dal Pánbůh! Poklad, jejž tuto k srdci tisknu, nedám za deset světů! Pojď z tohoto místa smutku a neštěstí. Pojďte, děti mé, pojďte, otec je s vámi!«

V městě byl právě trh. Vozy s obilím a dřívím vyplňovaly celou prostoru před hlavním pořadím domů, mezi nimiž vynikal soudní dům svou výstavností. Martin nedbal zraků známých venkovanů, již ze zvědavosti za ním pohlíželi, a s Martínkem na rukou, doprovázen Rozárkou vesele a hrdě kráčel kolem vozů a zahnul pak do postranní, téměř bezlidné ulice. Vítr fičel a drobný, chladný déšť sypal se s nevlídného, černavého nebe. Oliva vstoupil do průjezdu jednoho domu, aby s Rozárkou se poradil.

»Jste posud, Rozárko, v osecké hájovně?« tázal se ženy.

»Jsme od těch dob, co nám prodali statek,« odpověděla Rozárka.

»Jak tam s vámi nakládají? Nekoukají na vás skrze prsty?«

»Nemůžeme si naříkati, já ani Martínek. Sestra Anče ví, co je to neštěstí a zármutek, a švakr Březina je sice trochu divný pavouk, ale jinak dobrák, a dělí se s námi o všecko, co doma mají.«

»Bůh mu to zaplať a sestře tvojí. Dá-li Bůh zdraví, budu jim do smrti za to vděčným, že vás vzali pod svou střechu, když jsem seděl v kriminále. Rozárko, ty nevíš a nepochopíš, co to slovo znamená!«

»Modlila jsem se za tebe ve dne v noci.«

»Proto Bůh mně tam nedal zahynouti, Rozárko. Nikdy mně nebylo tvé modlitby tak potřebí, jako když jsem seděl. Bohu poručeno, co tam to tam! Jsem nadobro napraven. Jest Čertovák zdráv?«

»Před čtrnácti dny byla u nás matka. Povídala, že zdráv a že zavádí pořádek na statku našem, v kterém to vypadalo po těch židech jako po vyhoření.«

Oliva se na chvilku zamyslil a roztruchlil.

»Bohu poručeno, Rozárko,« dodal; »kéž nalezne na statku mém náhradu za to, co zlého jsem na jeho zdraví spáchal. Jsem tomu přece jen rád, že napálil Abrámka, jen když je Olivův statek aspoň v rukou křesťanských. Půjdeme prozatím do Osek. Ale dříve si tu sedni a napoj Martínka, aby neměl na cestě hlad. Venku je ošklivo, nemůžeš si s ním nikde sednouti, a na cestě máme jen jednu vesnici.«

Rozárka učinila tak a Martin slzel radostí, když viděl, jak Martínek se má k životu.

Do domu vstoupila stařena s nůší na zádech. Poznali se, byla to Káče z pohodnice.

»Bůh opatruj vaše dítě, Olivo,« pravila k Rozárce přistupujíc. »Měla jsem dnes živý sen. Panenka Maria se mně zjevila a vypravovala mně, selko, o vás a vašem chlapci. Jak je Bůh nade mnou, že to svatá pravda! A já vás tady všecky tři naleznu! Spíše bych se byla smrti nadála. To dítě bude šťastné, pamatujte na mne, jestli se toho dočkáte. Stojí pod ochranou matičky Boží, tak mně to sama ve snu zjevila. Přišla jsem do města, abych na to vsadila do lutrie, zítra by bylo pozdě.«

Po té nečekajíc na odpověď sňala s krku stužku se stříbrným tantesem, políbila jej a podávala Martinovi.

»Dejte to chlapci svému. Je to památka ze Svaté Hory. Skoro padesát let ji nosím na holém těle a byla bych ji vzala s sebou do hrobu. Je dotýkána. Panenka Maria na něm bude dítěti vašemu štítem proti všemu neštěstí. Jsem stará, zkušená žena a chtěla bych hned na to umříti, že má slova se vyplní.«

Oliva poslechl. Slova Káčina dotkla se líbezně otcovského jeho srdce. Nebyl pověrečný nikdy, v této chvíli však Káči uvěřil.

Káče se dala s nimi do delší řeči a když se všeho dověděla, po čem byla zvědavá, odcházela se slovy:

»Nic si z toho nedělejte, že jste přišli o statek. Pánbůh dal, Pánbůh vzal, budiž jméno jeho velebeno! Něco mi říká v srdci, že Martínek bude zase jednou hospodařit na otcovském statku. Panenka Maria se už o něj postará.«

Když Rozárka dítě napojila, vydali se manželé na cestu do osecké hájovny. Martin nesl synka pečlivě do šatu zabaleného, Rozárka kráčela statně a vesele vedle muže svého. Nežli vyšli z města, chtěla Rozárka u pekařského krámu Martinovi housku koupiti, domnívajíc se, že má hlad.

»Nech toho, dítě,« bránil jí Martin; »nemám ani pomyšlení na jídlo. Dost na tom, že mám zas vás. Kdybych tři dni nejedl, zapomněl bych na všechen hlad. Každý krejcar bude nám teď dobrý, máme o koho se starati. Pojď, Rozárko, pojď.«

Sotva měli město za sebou, vzala Rozárka Martina za ruku a již se jí nespustila. Dali se do srdečného hovoru a zapomněli na déšť, vítr i blátivou cestu. Byli tak šťastni, jako posud nikdy v celém svém živobytí. Asi za hodinu dohonil je jeden prázdný povoz z Osek. Rolník, jenž poznal Rozárku, vzal šťastné manžely s sebou a svezl je až do Osek.

Oseky byla vesnička, jež malebně rozkládala se v kotlině při samém lese pod vrchem. Nad vsí táhlo se mezihoří od jihu k severu, porostlé z největšího dílu borovými lesy. Nahoře na hřbetě mezihoří bývaly asi druhdy paseky dosti rozsáhlé; nyní byla z nich udělána pole, v jichž středu stála hospodářská stavení. Místy byly i celé vesničky. Zrovna nad Osekami, nahoře na hřbetě, stála osecká hájovna, zastíněna několika černými topoly, jejichž statečný vzrůst připomínal veliké stáří. V hájovně obýval švakr Rozárčin, hajný Březina, jenž ubohé Rozárce a jejímu dítěti poskytl přístřeší. Manželé Březinovi byli chudí a měli jen tolik, že tak ten život protloukli. Anče, sestra Rozárčina, byla skoro o deset let starší než Olivova a zkusila dost za svého života. Proti vůli rodičů vzala si Březinu, jenž po rozmanitých příhodách posléze obržel místo hajného na Osecku.

Hajný byl muž mrzutý a málomluvný. Starosti o živobytí setřely dávno všecko veselí, všechnu bujarosť s mysli jeho. Asi před třemi roky postřelil jej v lese pytlák; od těch dob nebyl již dokonale zdráv a byl mrzutější nežli dříve. Ale proto měl celkem dobré srdce a neodepřel své ženě, když prosila, aby ujali se nešťastné

Rozárky a jejího chlapce. Vždyť věděl sám, jak krušně nese se neštěstí.

Z Osek šlo se vozovou cestou nahoru k hájovně. Dole zvonili právě poledne, když Martin se svou rodinou k hájovně se blížil. S pocitem vděčnosti přestoupil pohostinný práh příbytku švakrova. Přijali jej upřímně, jak se sluší na příbuzné, a rozdělili se s ním bez výčitek o to, co sami měli.

Odpoledne šel Martin s Březinou do lesa. Chtěl se s ním poraditi, co má počíti.

»Zamejšlím,« pravil k hajnému, »hledati práci dole při dvoře. Polní práci rozumím jako ten nejlepší čeledín a mám do ní chuti dost i síly. Co tomu říkáš?«

»Nevím,« bručel do sebe Březina, »jestli . . .«

»Co myslíš,« ptal se Martin.

»Inu, nic nemyslím, švakře, ale . . . Nu, víš co, zajdi si hned k obročnímu. Dnes ho máš jistě doma, promluv s ním.«

»Půjdu k němu za tepla. Kudy je nejkratší cesta tam?«

Hajný ukázal mu nejkratší cestu a slíbil, že v těch místech naň počká, aby se dověděl, jak to vypadlo.

Martin šel do dvora a vstoupil pln důvěry do kanceláře obročního a prosil za práci. Obroční, obstarožný, nevlídný pán, jej vyslechl a ptal se, odkud Martin je a kde je posud v práci, anebo kde byl ve službě.

»Jsem rodič ze Štěpánova, urozený pane, a měl jsem tam vlastní selský statek,« odpověděl pokorně Martin.

»Tak, tak, a o všecko jste přišli. Bezpochyby chlastem, nebo kartami, či ne?«

Oliva se zapálil a měl už hořkou odpověď na jazyku. Ale v čas vzpomněl si na své dítě a odvětil mírně:

»Zlí lidé mne o všecko připravili.«

»Stará, otřepaná výmluva, člověče, a co jste poslední čas dělali?«

Martin se zachvěl. Měl pravdu zamlčeti? Co by mu to bylo platno tak jako tak, byla by časem přišla na jevo. Odhodlal se mluviti pravdu.

»Seděl jsem, urozený pane, čtyři měsíce v trestnici a dnes ráno jsem z ní vyšel.«

Obroční vyskočil a vytřeštil naň své zelenavé oči. Přítomnosť bývalého trestnika stala se mu najednou nebezpečnou. Martin stál však tak pokorně se sklopeným okem u dveří, že starý pán se pro okamžik upokojil.

»Nejste vy ten, co chtěl zabiti toho sedláka? Jak pak se honem jmenoval?«

»Čertovák.«

»Tak. A myslíte, že mohu jen tak ledabylo vraha do služby přijati? To nejde, milý člověče, vždyť žádný čeledín by nechtěl s vámi z jedné mísy jísti. To přece nahlídnete. A pak, vždyť jste nebezpečný člověk!«

»Jsem člověk mírumilovný, urozený pane,« hájil sebe Martin; »třeba jsem v návalu hněvu sáhl na život svého souseda. Stalo se to v hněvu, nemohu za to, jak Bůh nade mnou. Ostatně jsem si odbyl bez reptání pokutu, kterou mně zákon za ten ohavný čin uložil.«

»Tak mluví každý,« horlil obroční, »když přijde z kriminálu, známe to. Ale sotva se trochu otřese po trestu, padne zas do staré písničky. Leč škoda každého slova. Byť bych i věřil, že se polepšíte, nemohu vás vzíti do služby, neboť na mne padla by všecka odpovědnosť, kdyby se něco stalo, a excelenc pan hrabě je přísný pán. Můžete jíti s Pánembohem.«

Martin neodcházel, ale sepjav ruce k prosbě, pravil s pohnutím:

»Urozený pane, dávám své slovo, že jsem poctivý, nešťastný muž. Mám ženu a dítě a svatou povinnosť vydělávati jim na chleba. Neposýlejte mne pryč s nepořízenou, ne pro mne, ale pro ubohou ženu mou, pro nevinné nemluvně, kterým nás Bůh po tak dlouhé době

a prosbě obdařil. Bůh vám to odplatí, dáte-li mně práci, do smrti budu vám za to vděčným. Já jsem pochybil, strašlivě pochybil, ale nahlížím to a mám nezvratný úmysl státi se poctivým, pořádným člověkem. Urozený pane, jste-li sám otec, máte-li lidské srdce v těle, nevyžeňte mne od sebe, ujměte se mne, dejte mně práci, Bůh vám to odplatí na vašich dětech.«

Obroční byl bezdětný, nerozuměl dobře Martinovi. Mimo to vězel v předsudcích až po uši, třeba nebyl zlým člověkem. Pokrčil ramenama a pravil po chvíli:

»Škoda každého slova. Nemohu vás, člověče, do služby přijati, třeba jste byli lepším, než se zdáte. Snad někde jinde vás přijmou. Jděte s Bohem.«

Martin odešel s nepořízenou.

Nahoře v lese setkal se s hajným a se slzami v očích mu vypravoval, jak u obročního pochodil.

»Já to předzvídal,« odvětil suše Březina, »nechtěl jsem ti však kuráž vzíti. Milý švakře, jako jsi dole ve dvoře pochodil, pochodíš i všude jinde. Ty ani nevíš, jak jsou lidé zlí. O každém jiném myslí si vždy to nejhorší, ale sebe vynesli by třeba do desátého nebe, kdyby na neštěstí nebylo jen jedno. Obroční, farář, hrabě, sedlák, všickni jsou na jedno kopyto. Kdo seděl jednou v kriminále, musí býti vyvržen jako prašivá ovce z jich spolku, a přece jsou, věř mně, mnohem prašivější než leckterý kriminálník.«

»Nevzdávám se naděje,« odpověděl pevně Martin; »nebude každý jako obroční; neboť pak by nebyl Bůh spravedliv. Půjdu na několik mil cesty, kde neznají Štěpánov, a doufám, že mne nevyženou.«

»Vyženou, švakře, vyženou, jakmile se dovědí, že jsi seděl. Ty musíš se chopiti práce nádennické, do pořádné služby se nedostaneš.«

»Tys, švakře, zkušený muž, ale můžeš býti přece jen na omylu.«

»Možná, ale něco ti ještě musím pověděti. Doufám, že mně nezazlíš, proto že mne znáš jako upřímného muže a přítele. Mám tu jako hajný skrovný, ale jistý chléb. Dlouho to trvalo a mnoho práce to stálo, než jsem se ho dopídil. Tvou ženu a dítě chci míti u sebe, dokud se ti líbí; ale ty, Martine, musíš si jinde hledati přístřeší, neboť jsem jist, že by mne připravili o chléb, kdybych tě u sebe přechovával.«

Martin zbledl a po chvíli teprve pravil temným hlasem:

»Poslechnu tě, švakře, neboť jsi upřímný člověk. Zítra ráno, záhy, odejdu od tebe, ale bez ženy a dítěte nemohu býti, Bůh ví, nemohu bez nich býti. Nedostanu-li pořádné služby, nuž, pak půjdu třeba dříví dělat do lesa. Nějak je a sebe vyživím a obtíží nebudu přátelům svým, jakým jsi ty a dobrá tvá Anče.«

Téhož dne k večeru přišel do hájovny posel od pana obročního z obecného dvora. Pan obroční nařizoval, aby Březina Olivu ze Štěpánova u sebe nepřechovával, že by sice jinak nucen byl ohlédnouti se po jiném hajném.

Záhy z rána, sotva rozbřeskl se den, odešel Martin hledat služby. Odcházel smuten a zkormoucen, jen vzpomínka na Rozárku a Martínka dodávala mu útěchy a síly.

XXII.

Březina znal lidi a rozuměl komedii, jíž na zemi odehrávají, a proto nepřipustil k mysli své naději, že dostane se Martin do pořádné služby. Neprozradil se sice se svým náhledem před ženou svou a švakrovou, ale když po několika dnech Oliva z pouti své v noci

se vrátil, aby nikdo ho neviděl vcházeti k Březinovi, a smutně vypověděl, že hledání jeho bylo marné, podotkl zkušený životem hajný krátce, ale pevně:

»Věděl jsem to; znám lidi.«

Martinovi nezbývalo nyní nic jiného, nežli dáti se do nádennické práce. Tolik přese všecko příkoří měl hrdosti v sobě, že nemohl připustiti, aby Rozárka dále si krájela z bochníku Březinova. Asi dvě hodiny od Osek najal se do dřevařské práce a vzal Rozárku i dítě sebou. V osamělé chatrči u lesa najal si pro své drahé duše skrovnou světničku a uvelebil si je tak do ní, jako pečlivý pták svoje mlaďátka. Ráno s východem slunce šel se sekyrou a pilou do lesa, večer se západem se vracel. Rozárka a Martínek šli mu obyčejně kus cesty naproti, Rozárka pak převzala jeho nástroje a on přivinul k srdci svému nejdražší svůj poklad, Martínka. Mimo domácí práci nesměla Rozárka žádnou práci konati. Marně se vzpírala, marně prosila za to, aby směla s Martinem vydělávati na živobytí. Martin nedovolil, říkaje:

»Já jsem k tomu, abych vás živil, abych život za vás dal. Tys k tomu Bohem určena, starati se o Martínka. Ty musíš ostříhati každý jeho dech, každé jeho hnutí, žádné hraběcí dítě nemá míti lepšího opatrování nežli můj syn. Ta jest má vůle, od níž nikdy ani o krok se neuchýlím.«

V místech, kde Martin Oliva pracoval, stal se na podzim minulého roku takový vývrat, že bylo tam práce na několik let. Výživu měl tedy Martin po delší čas jistou, škoda jen, že práce dřevařská nebyla přiměřena tělesným jeho silám. Jako rolník nevyhýbal se nikdy sebe pernější práci, jaká právě přichází při hospodářství, ustavičné, ale těžké práci, od rána do večera, den za dnem, nebyl Martin zvyklý, a není divu, že síly jeho značně ochabovaly. Počátek byl ovšem nej-

krušnější a nejednou, ale stokrát za den chodilo naň pokušení zahoditi sekyru i pilu, rozběhnouti se do šírých těch hvozdův, a někde v temném jich šeru na mech se položiti a již nevstati. Leč proti sebe mocnějšímu pokušení byl už Martin obrněn: život drahého synka visel na těch jeho dvou rukou. Co z toho, že mozoly jej pálily, Martin konal jako muž a jako otec svou povinnosť, a vědomí, že je koná, nebyl by dal za nevím co. Pak těšil se tím, že za několik neděl té práci přivykne, a že mu nastanou pak lepší časy.

Považíme-li dále, že býval zvyklý na lepší a vydatnější stravu, nežli jakou si mohl při skrovném výdělku svém nyní zaopatřiti, a že čtyřměsíčný pobyt v žaláři nejen zdraví jeho byl na ujmu, anobrž podlomil jindy tak statný kmen jeho zdraví: nepodivíme se, tratil-li se Martin takořka sám v sebe, stal-li se jeho krok volnější a těžší, postava nahnutější, zkrátka, podobal-li se za několik měsíců ne sobě, ale svému stínu.

Jinak se Martinovi v lese zle nevedlo. Spoludělníci brzy se s ním sbratřili a jevili před ním i úctu pro jeho neobyčejnou lásku k ženě a dítěti a pro rozumné jeho řeči, a dohlížitelé vážili si ho více než kteréhokoliv dělníka pro jeho pracovitosť, pro pořádek, jaký miloval, pro neobyčejnou jeho střídmosť a mírnou povahu.

Při všech lopotách nebyl však život Martinův prázden těch nejkrásnějších radostí. Po šesti všedních perných dnech přicházel den sedmý, jasný a líbezný, přicházela neděle! Osamělá chatrč u lesa, v níž ubytoval Martin Oliva ženu a synka svého, vypadala na první pohled ošuměle, chudobně, a přece pod těmi mechem, netřeskem a rozchodníkem porostlými, starými doškami rozkvétala půvabná květina štěstí rodinného. V chatrči byly dvě skrovničké světničky; v levo od vchodu bydlil majetník, dřevař jako Martin, v pravo

rodina našeho Olivy. Světnička ta byla nízká, čtyřhranná a měla jen jediné malé okno. Stůl v koutě, lavice podél stěn, široká postel chudobně vystrojená a stará zelená kachlová kamna se zápecím byly jediným v ní nábytkem. Strop dřevěný, tak nízký, že snadno jsi rukou k němu dosáhl, dostal délkou času, parou a horkem tak pěknou hnědou barvu, že mile odrážel se od stěn jako křída bílých. Lavice, stůl a podlaha byly tak čistě vydrhnuty, že radosť bylo se podívati Z okna nebylo viděti daleko, ale co člověk z něho viděl, mělo v zimě v létě své půvaby. Byla to krajina kopcovitá, lesnatá. Lesy byly z největší části jehličnaté, jen v dolinách stály olše a vrby. Zrovna před chatrčí táhla se mírným svahem k údolí paseka, plná jahod a ostružin, sem tam přiozdobena šípkovými keři. Kus před stavením byla studánka s jedné strany chráněna širokou žulovou deskou, okrášlena košatým řeřábem. V pravo dole pod pasekou ležela vesnička, polozakrytá cípem lesa.

U tohoto okénka sedával Martin se svým chlapcem za času nedělního, a Rozárka pořídivši maličkou svou domácnosť, sedala na stoličce u nohou jeho a hledívala se zanícením ke šťastnému otci a drahému dítěti. Martínek rostl jako z vody. Čerstvý a zdravý lesní vzduch šel mu tak k duhu, že rodiče se nemohli dosti vynadiviti. Sotva přišlo dobré léto, ukazovaly se zoubky v jeho ústech jeden za druhým, stavěl se na nožičky a žvatlal jen což. I Rozárka znova rozkvétala. Strastmi vybledlé a povadlé líce její prorazilo ruměncem zdraví, a vychudlé tělo nabývalo plnějších a půvabnějších forem.

»Nic na Bohu nežádám,« říkával Martin v takových šťastných chvílích, »než aby nám všem dal zdraví. Věř mně, Rozárko, nic není ve světě nad spokojenosť a a zdraví, jenže člověk mnoho musí prodělati, nežli to pochopí. Tuhle ten malý darebáček,« při tom poceloval

Martínka, »dělá mně takovou radosť, že nemůže býti lepší.«

»Jen kdybys nemusel tak těžkou práci pro nás konati,« povzdechla Rozárka.

»Pro vás mně není žádná práce těžká, vždyť jste moji a já jsem váš.«

»Pravda,« odpovídala Rozárka, »ale vydržíš-li! Já bych tak ráda . . .«

»K čemu zas začínáš,« vskočil jí Martin do řeči, »víš už, že nepřipustím, abys se trmácela se mnou. Já jsem tě přivedl do neštěstí . . .«

Rozárka stiskla mu mozolovitou ruku a přerušila mu řeč sladkými slovy, řinoucími se z hlubiny srdce:

»A přece jsem ta nejšťastnější žena na světě! Podívej se na všecky ženy dřevařů, co jich je, zdali jen jedna má takového muže, jako jsi ty!«

I vyskočila se stoličky a přitiskla hlavu mužovu k ňadrům svým. Oliva pravicí ženu k sobě tiskna a levicí synka, zaslzel a zvolal:

»Do smrti budu Bohu vděčným, že tebe jsem dostal za ženu a žádnou jinou! Jen v neštěstí ukáže se láska a nikdy jindy.« —

V dřevařské práci strávil Oliva léto, podzim i krutou zimu. Cítil sice už delší čas na sobě, že ubývá mu sil, že práce se mu stává stále obtížnější, ale myslil, že to přejde, jen co přijde teplejší povětrnosť. Rozárka sama prosila ho kolikrát, aby poohlédl se po lehčí práci, nic však nepořídila. Ústraní, v němž nepřišel s nikým jiným nežli se sobě rovnými dělníky do styku, mělo divný půvab pro muže, jenž v srdci svém lidi nenáviděl pro špatnosti, jichž na něm se dopustili. Sestra hajná, jež několikrát Olivovic navštívila a vždy Rozárce a Martínkovi něco přinesla na přilepšenou, zděsila se k jaru nad tím, jak špatně Martin vypadal, a řekla mu bez obalu:

»Dám ti to písemně, že druhého jara živ nedočkáš. Komu pak dáš Rozárku a Martínka, kdo bude se o ně starati, kdo je živiti, jestli svévolně se přivedeš do hrobu?«

Slova tato neminula se s účinkem. Myšlénka, že brzy musí své drahé duše opustiti a samy v bídném světě zanechati, přistoupila v celé své hrůze a s celou svou vahou k mysli Martinově. Švakrová měla pravdu: on sám svévolně přiváděl se do hrobu! Což zbývalo než opustiti les a osamělou chatrč a jíti opět mezi lidi a hledati lehčí a výnosnější práci?

V neděli po té následující šel poraditi se se zkušeným Březinou.

»Jdi do nějaké továrny,« radil hajný. »Tam je práce stálá a výnosnější, a člověk je tam po celý rok v suchu a teple. O ostatcích mluvil jsem v Osekách se synem Mikšovým. Přišel domů, aby se srovnali o pozůstalosť po matce. Je už několik let v továrně, někde na Smíchově, a libuje si. Před vánocemi přišel prý tam jeden dělník o život. Stroj ho rozemlel. Zůstavil ženu a tři děti, a továrník prý se o všecky čtyři postaral, poněvadž v jeho díle přišel k neštěstí. Teď budeš míti snadnější cestu. Požádej za vysvědčení, že jsi ten a ten čas, tam a tam pracoval a co dřív se s tebou dálo, o to nebude se už nikdo starati. To bude nejmoudřejší.«

Martin odešel přisvědčiv Březinovi.

Na zpáteční cestě, jda téměř samými lesy, měl dosti příležitosti a času rozebírati slova švakrova. Nejvíce mu utkvěl v paměti příběh o nešťastném dělníku a o tom, že továrník se o pozůstalé postaral. Věděl, že v továrnách jsou rozličné druhy práce, někdy i velmi nebezpečné, věděl také, že ty nejlépe se platí, a když přijde neštěstí... Což aby k takové práci se najal! Dlouhého života mu asi sotva Bůh dopřeje, cítil to na sobě, a kdyby zahynul při takové práci, pojistí výživu

Rozárce i Martínkovi po své smrti. Ba kdyby sám cítil na sobě, že tu dlouho nebude, kdyby v takovém případě sám se dal strojem rozemlíti . . . Martin zapředl se v samotě lesní do sítě velmi nebezpečných myšlének, kterých zbaviti se neměl již síly. Láska k ženě a dítěti byla tak silná, že pro blaho jejich nehrozil se ani samovraždy, ba co horšího, domníval se, že by i takovým činem jen svatou svou povinnosť k nim vykonal. Myšlénka rozloučiti se s Martínkem, byla ovšem hrozná, ale kdyby měl umříti, musel by jej tak jako tak opustiti. Volil tedy Martin dle náhledu svého jen výhodnější cestu pro své dítě a při tom náhledu setrval.

Sotva že sešly sněhy s hor a s borovic padala žlutá moučka na mladičké šišky, rozloučil se Martin a rodina jeho s milou chatrčí při lese, kde tolik šťastných neděl zažili. V kapse nesl si dobré vysvědčení, v němž stálo, že jest muž pracovitý, střídmý, mírné povahy a v každém ohledu spolehlivý.

Listina ta mu dobře razila cestu; dostal práci v továrně několik mil od Štěpánova vzdálené. Několik měsíců konal hrubší práci, osvědčiv se však jako spolehlivý muž dostal se pak na vlastní žádosť svou ke stroji.

Práce, do níž se takto dostal, byla u porovnání s děláním dříví pod šírým nebem mnohem lepší a snadnější. Tělesných sil hrubě k ní nepotřeboval, za to tím více bedlivosti a opatrnosti. Konal svědomitě svoji povinnosť. Z rána býval první na svém stanovišti, a večer odcházíval s posledními z továrny. Při nehodách, bez nichž se žádný veliký závod neobejde, ukazoval povždy chladnou rozvahu, tak že sám strojmistr veřejně jej pochválil a časem k vyšší mzdě mu dopomohl. Se ženou a dítětem svým vedl ovšem chudý život, ale za to spokojený. Teprve když Martínek poodrostl, dovolil, aby Rozárka pomáhala chléb vydělávati. Zaopatřil jí lehkou práci pro továrnu. Zdali myšlénka, s níž do

továrny vkročil, obětovati se totiž za drahé duše své, od mysli jeho ustoupila čili nic, těžko jest říci. Den ode dne býval sice vážnější a zamyšlenější, ale při tom povždy srdečný ke každému, s nímž mu bylo zacházeti. Martínek byl mu »Pámbíčkem« na zemi, a dětinsky se doma veselíval s čiperným klučinou, z něhož ponenáhlu se stával roztomilý malý uličník. Za ta tři léta, která už v továrně pracoval, přišlo více dělníků k úrazu; dva přišli nadobro o život. Když druhý dodělal v kole dělníků, pravil přísně a vážně:

»Do třetice všeho dobrého.«

»Snad nemyslíte, že teď přijde řada na vás?« prohodil k tomu jeden soudruh.

»Myslím, co myslím,« odvětil klidně Oliva. »Je už v Pánu, dej mu Bůh lehké odpočinutí.«

Uzavřený a vydychováním několika set lidí pokažený vzduch v továrně nešel našemu Olivovi k duhu. Při vší snadné práci cítil na sobě, že zárodek smrti, jejž přinesl si z trestnice a z lesa, silně a povážlivě v něm se vzmáhá, že mdloby a slabosti v něm přibývá, zkrátka, že života nebude mu na dlouze. Tajil se s neduhem svým, dokud Rozárka se dala klamati, ale když na něho naléhala, poslechl posléze a šel k lékaři, jenž předpisoval dělníkům v továrně.

Lékař jej bedlivě prohlédl a proklepal a zavrtěl povážlivě šedivou svou hlavou.

»Jste podle všeho rozumný člověk, Olivo, a myslím, že byste rádi slyšeli pravdu?«

»Prosím za to, milosti,« odpověděl Oliva; »račte mně pověděti holou pravdu, jsem muž.«

»Vypadá to s vámi bledě, nestojím za to, že budete kdy zdráv.«

»A jak dlouho bude to se mnou trvati?«

»Snad čtvrť, snad půl léta, snad méně, snad více, nejsem vševědoucí.«

»A smrť je jistá, milostivý pane?«

»Nechci vás obelhati, an jste muž: jistá.«

»Pak prosím co nejsnažněji za jednu milosť.«

»Mluvte.«

»Neračte to nikomu, zvláště pánům pověděti. Přišel bych snad o službu a žena má a dítě mé jediné by mřely hladem.«

Dobrosrdečný lékař potřásl mu rukou a pravil:

»Nepovím, příteli, nepovím.«

Nikdy snad ve svém životě nepolíbil náš Oliva nikomu ruku. Tenkráte to však učinil, snad že poprvé setkal se s citelným člověkem.

Od návštěvy u lékaře uplynulo několik neděl. Krásný zavítal červen s růžemi svými a radostmi. Továrna, v níž vyrábělo se vlněné zboží, byla četnými zakázkami svými pro zimu hlavně pro zámořské kraje přinucena zvýšiti svou činnosť. Ohlásilo se, že musí se v noci pracovati. Přibráni dělníci a ze spolehlivých vybráno více pro noční práci. I Oliva patřil k nim a přislíbena mu větší mzda. Přes zdráhání se ženy své svolil a zavázal se k noční práci. Správci to bylo milé, neboť Oliva náležel k osvědčeným silám.

Desátým červnem nastala noční práce, dvacátého stala se neštastná příhoda.

Téhož dne okolo půlnoci naříkal si Oliva k jednomu spoludruhu prohlížeje stroj:

»Bůh ví, že mně dnes to kolo tak skřípá a páka tuto mně také nejde jako jindy! A mazal jsem přec před večerem jako jindy.«

»Dejte zastaviti na okamžik a přimažte. Točí se to a pracuje ve dne, v noci, není divu, že to někde vázne.«

»K čemu zastavovat,« odpověděl Oliva; »strojmistr myslí hned, že dům spadne. Však přimazal jsem už kolikrát bez zastavení. Bude-li mne to zlobiti, přimažu dnes také.«

Za chvíli odešel soudruh do vedlejší komory. Oliva byl sám. Přistavil si prkno, aby mohl ke hřídeli, vzal mazadlo, pokřižoval se a zahleděl se na minutku k straně, kde žena a drahý jeho Martínek bydlili. Oči se zalily uběděnému muži, utřel si slzy, klekl na prkno, zavzdychl si.

»Dokonáno jest,« zašeptal a přiklonil se ke hnacímu kolu. Smysly ho přešly, ztratil rovnováhu, kolo ho chytilo.

»Ježíš, Maria!« vykřikl v zoufalství.

Dělníci ze sousední síně přikvapili, pronikavý hvizd, zastavili stroj. Pozdě. Vytáhli už jen zohavenou mrtvolu. Kůže byla strašně sedřena, pravice utržena, prsa promačknuta.

»Měl lehkou smrť,« pravil jeden starý muž od kotle. »Ani minutu nepracoval k smrti.«

»Hodný byl to muž; dejž mu Bůh lehké odpočinutí,« připojil jiný.

XXIII.

Nevím, má-li kdo větší právo nad dějepisce podávati platných úsudkův o životě lidském.

Mužové ti zhusta celou dlouhou řadu let přikládají veškeren svůj vtip ku badání o osudech národů a jednotlivcův a ze všech snad spisovatelů nejméně nadýmají se moudrostí svou. Ukončivše pak přízní Boží plod mnoholeté píle své, psávají pevnou rukou:

»Spravedlnost kráčí dějinami celých národův i jednotlivcův.«

Není snad vzdělance, kdož by pravdě té ucha nenaklonil, ač leckterý sahaje do archivu vlastních svých zkušeností, týtýž zakroutí hlavou nad výrokem tím. Po-

ložme jen pravici na srdce a přiznejme se: celé zástupy lidí, a i mnohý z nás, svíjeli se dlouho, trpělivě a mužně pod břemenem útrap, kterými byli vinni, svíjeli se a čekali, kdy vykoupí nás spravedlnosť všehomíra, čekali a nedočkali se. Smrť uložila je k aktům, slzy příbuzných a přátel daly průvod k tomu a hrobník své posypátko. Nad sklamanými srdci a zoufalými rozumy vyrostla travička.

A přece kráčí spravedlnosť dějinami národův i jednotlivcův. Věřme v ni, jako věříme v smrť, pomněme, že při vší vytříbenosti ducha jsme přece jen krátkozrací, svlékněme třpytivý šarlat sobectví, připusťme, že člověk je věčný, že umřev pokračuje žitím v dětech svých, že z dětí našich stávají se opět otcové, že bytnosť naše táhne se stoletími, že jde prostorem nekonečnosti, věčnosti. Nejásejte bídníci při opojných orgiích svých, třeba minula vás spravedlnosť! Ona nemine vašich dětí, ona neušetří vašich vnuků. Meč pokuty nikdy nezrezaví, spravedlnosť kráčí odměřeným krokem svým dějinami národův i jednotlivcův.

Úvahy ty probudil v duši mé osud osob, jež utkaly životem našeho Olivu.

Zastavme se především u Abrámka.

Opustili jsme jej v onom okamžení, v němž právě dovršiti měl své nekalé dílo, jež táhlo se už po několik let a jež stálo jej mnoho přemýšlení a vypočítávání. Máme ještě v čerstvé paměti, jak jej Čertovák o poslední dražbě na živnosť Martinovu překvapil a obelstil, jak nad ním se pomstil a zvítězil. Jakkoli porážka ta byla pro Abrámka bolestná, ba strašná, přece nebyla s to, aby zlomila sílu tuhé duše spekulantovy. Za několik hodin probral se z mrákot slabosti, vzpamatoval se úplně a přemýšlel, zdali by se nenalezla nějaká právní klička na dražbě, aby se mohla prohlásiti za neplatnou. Ale přemýšlení to nevedlo k ničemu a kdyby ihned

pletichou a úskokem se mu povedlo dražbu zvrátiti, Čertovák nebyl by se dal zastrašiti a byl by se znova ke koupi dostavil, a tím byl Abrámek jist, nebyl by ani o píď ustoupil. Rozumný žid zavrhl tedy plány tohoto druhu a vpravil se v událosť hotovou a dokonanou. Hned večer téhož dne jel do Prahy k Loewensteinovi a ráno již objevil se v kanceláři pražského chabrusu.

Loewenstein probíral se v nějakých dopisech a zkušené jeho oko, jakmile spatřilo vcházejícího Abrámka, ihned se zachmuřilo; poznalť, že obchod štěpánovský špatně vypadl.

»Obchod se nepovedl?« tázal se krátce a úsečně.

»Byl jsem přelstěn,« přiznal se Abrámek a usednuv vypravoval široce a dopodrobna, co se přihodilo. Loewenstein poslouchal s největší pozorností a neopomínal od času k času bedlivým okem zpytovati Abrámka, zdali mluví pravdu čili nic. Zdálo se, že v tom ohledu jest s Abrámkem úplně spokojen, neboť když Abrámek dokončil, prohodil docela chladnokrevně:

»Milý příteli, každý obchod se nepovede a dobrému obchodníku nezbývá než z porážky moudré si vzíti naučení pro budoucí obchody. Byl jste patrně překvapen. Váš celý plán i celé jeho provedení byly docela správny, a je-li v čem chyba, vězí jen v tom, že jste napřed dobře nevypátrali zámysly toho zpropadeného Čertováka.«

»Byl jsem opatrný na všechny strany,« odpovídal Abrámek, »a nemohl jsem předzvídati, že má Čertovák tolik peněz při ruce, aby s námi se pustil do boje.«

»Ovšem, když přišla pomoc z Ameriky! Což jste nevěděli, že má tam bohaté příbuzné?«

»O jeho otci jsem to věděl z doslechu, z pověsti, a nevěřil jsem tomu příliš,« vykládal Abrámek. »Hloupí selští lidé myslí hned na Ameriku, když někdo z jich kruhu přičinlivostí svou přichází k jmění značnějšímu. O Čertovákovi samém nikdy se nic neproslýchalo.«

»Pak odpadá i ta výčitka,« prohodil Loewenstein.

»Kdybych byl obchod podnikl na vlastní risiko,« pokračoval Abrámek, »nedělal bych si z toho nic, že špatně to vypadlo. Jsem, pane, kupec, nepatrný sice, ale přece dobrý kupec. Avšak zde jedná se mně o to, že spolek váš ve mne měl úplnou důvěru a svěřil do rukou mých kapitál, ač jsem mu byl před krátkým ještě časem osobou neznámou. Za tu důvěru ve mne složenou chtěl jsem se odměniti a zároveň získati důvěry k dalším podniknutím, jež by zajisté byla vedla k mému prospěchu. Nyní obávám se, že přijdu u vás o důvěru a přízeň, a to mne při všem nejvíce hněte.«

»Uhodl jsem už napřed tyto vaše myšlénky,« odvětil poklidně Loewenstein. »Jsmeť židé a síla naše spočívá v naší svornosti a vzájemné uznalosti. Vy jste schopný k práci a na tom dost. Kdy pak se stane, že český sedlák dostane peníze z Ameriky, aby nám překazil naše obchody! Buďte pokojný. Ukončíme tuto záležitosť, a vaší povinností bude, kdyby se něco ve vašem kraji výhodného vyskytlo, nás o tom zpraviti. My dáme prostředky a budeme vám uznalí při výdělku, ke kterému našemu spolku dopomůžete. Tu je ruka, smlouva mezi námi uzavřena. My máme důvěru k vám, vy k nám.«

Loewenstein s Abrámkem podali si ruce.

»A teď učiníme pořádnosť.«

Oba mužové dali se do počítání, a Abrámek vyplatil peníze od chabrusu mu svěřené. Loewenstein dal mu sice mírnou, ale slušnou náhradu za cestu, čas a práci.

»Však vy nám to snad časem nahradíte,« podotkl k Abrámkovi.

»Bůh ví, že nahradím,« odvětil Abrámek.

»A co nyní hodláte?« tázal se Loewenstein.

»Hodlám se etablovati v sousedním městě,« odpovídal Abrámek; »to, co jsem vydělal na směnkách Olivových, postačí mně k zařízení malého obchodu. Při tom ovšem budu k službám každému pokynutí s vaší strany. Adresu udám hned, jak se usadím.«

»Učiňte tak, počítáme s jistotou na vás a nepochybuji, že hned první obchod náš vypadne lépe nežli tento, pro nás i pro vás.«

Rozloučili se.

Abrámek krátce po té prodal domek svůj v Štěpánově a přestěhoval se do sousedního města, kdež sobě zařídil obchod se střížným zbožím. Sen jeho o skvostném a nádherném krámu se mu sice hned naponejprv nevyplnil, ale proto byl spokojen s obratem ve své živnosti. Z vesnického kramáře a podomního prodavače stal se městský obchodník, a co více, venkovský jednatel pražského chabrusu. Vedlo se mu a celé jeho rodině dobře, časem zvelebil si obchod, koupil si dům, v němž měl krám, chytrým způsobem, a počítán byl k váženějším a bohatším židům města. I s dětmi svými měl štěstí, dcery provdal velmi dobře a synové vstoupili v šlepěje otcovy ještě za jeho života. Známosť s Loewensteinem prospívala jim velmi na obchodní jich dráze.

A nyní učiníte mně otázku:

»Kde zůstala spravedlnosť, že nepomstila ohavný skutek, jehož dopustil se Abrámek na ubohém Olivovi?«

Ticho, přátelé, neotvírejte úst proti slunci! Meč pokuty spravedlivé nezrezaví; hodina udeří, on zaleskne se, padne a pomstí vinu. Abrámek posud je živ. Nechybí mu nic. Jest bohat, požívá vážnosti, rodina jeho jej velebí a v oblouzení svém hledí k němu jakožto k vzoru svému, jako v zrcadlo bez kazu a poskvrny. Ale ptám se: Kdo ručí nám za to, že umře šťasten a bohat Abrámek, kdo ručí nám za to, že nežli složí kosti své, nechopí ho spravedlnosť světodějinstva a ne-

přivleče jej na své popraviště za šedivé vlasy hanebné jeho hlavy? Jeť spravedlnosť bystrá, duše bídáka jí tak snadno neuletí! A kdyby i Abrámek v štěstí a bohatství zemřel, což nejsou tu jeho děti, není tu pokračování chladného a kalem naplněného srdce jeho a ďábelské hlavy? Jsouť lidí zlých a bídných zástupové nepřehlední. Spravedlnost světodějinstva nikdy neodpočívá a přece jí leckterý bídák ujde, ale děti jeho a vnukové jí neujdou.

Buďme pokojni, přátelé; byť umřel Abrámek v štěstí a bohatství, děti jeho a vnukové neumrou. Nešťastný Oliva bude na nich pomstěn, odvěčný všehomíra zákon nám za to rukojemstvím.

XXIV.

A co stalo se s Čertovákem?

Slyšte!

Koupiv výhodně statek Olivův, stal se Čertovák prvním boháčem v Štěpánově. Sousedé neměli ho nikdy rádi, ale nyní, co věděli, jak ze msty Olivu přivedl na mizinu, vyhýbali se mu z cesty, a kdekoliv ocitl se v jich společnosti, odcházel jeden za druhým. Čeládce dával lepší plat nežli jiní hospodáři, přilepšoval jí na jídle, ulehčoval na práci, a přece nikdo nechtěl k němu do služby a raději najal se u chalupníka, než u pána dvou statkův. Ano i s dětmi jeho nechtěly jiné děti hráti.

»Vy prý doma nic dobrého nevidíte,« říkaly k nevinným dětem Čertovákovým; »maminka naše to řekla a zaporučila, abychom si s vámi hrály. Jděte si, my s vámi nemáme.«

A děti Čertovákovy doma to s pláčem povídaly!

Hlas lidu, hlas boží; lid i Bůh odsoudili Čertováka. Ač byl člověkem chladnokrevným, cítil přece

v srdci osten věčné spravedlnosti, chvěl se potají, třeba ani slovem někomu jinému se o tom nezmínil. Ale přišly naň ještě horší časy.

Na jaro vypukla v Štěpánově mezi dětmi spála. Dva synkové Čertovákovi padli jí za oběť. Zbylo mu už jen třetí dítě, dcera.

Když své děti pochovával, nešel s ním nikdo ze sousedů na pohřeb a za mrtvolou dítěte každého sprostého baráčníka šla skoro celá ženská část obyvatelstva vesnického na hřbitov. Divoká bolesť stiskla srdce Čertovákovo, když děti pochovával. Snad ponejprv v živobytí svém rozplakal se opravdově. A když po pohřbu v noci nemohl spáti, tuť přistoupily k loži jeho duše nevinných jeho dětí a volaly:

»Vidíš, otče, jiné děti měly tak pěkný pohřeb, a nám nešel nikdo. Proč, otče, pověz nám, vždyť my jsme nikomu neublížily?!«

A ze zkormoucených prsou otcových ozval se najednou hlas vážný a přísný a smutný jako hrob, hlas těžkou vinou pronásledovaného svědomí:

»Ubohé děti, vy jste neublížily, ale váš otec zkazil ze msty souseda svého, ženu jeho a ubohé dítě, a proto jste měly pohřeb jako zlí a nepočestní lidé!«

V takových chvílích šedivěly rázem černé vlasy Čertovákovy a chmury sobectví, tvrdosti a zarputilosti, v nichž tonula zmítaná jeho duše, pronikali paprskové teplí a jasní, paprskové lítosti a lásky a upřímné lidskosti. Ale dělo se to jen zvolna, chmur těch ledových byla celá spousta v duši jeho, a spravedlnosť nedopouštěla, aby rázem roztály v blahodárný déšť útěchy. Ještě horší časy měly naň přijíti.

Asi rok po té vzal mu Bůh i poslední dítě, dospělejší již dceru, miláčka matčina. Čertovákova žena byla žena trpělivá, málomluvná, zvyklá poslouchati rozkazů rázného a často tvrdého muže svého. Konala

mlčky povinnosti své, hlasitě nikdy nereptala, ale k muži svému neměla nikdy pravé náklonnosti, nikdy ho opravdu nemilovala. Však zažila po boku muže svého mnoho hořkých dnův i nocí, a jedinou její útěchou a radostí byla dcera její. A když jediná její radosť vychladla v jejích loktech v tuhou, bezcitnou mrtvolu, tu odhodila všecky ohledy k muži svému, přivlékla jej jako rozdrážděná lvice k mrtvole miláčka svého a hřímala mu do duše slova, z nichž mluvila k němu spravedlnosť všehomíra:

»Tu máš třetí a poslední oběť své nenávisti a špatnosti. Bůh nám vzal všecky děti za to, co jsi spáchal na Olivovi, ženě jeho a dítěti. Jen se podívej na nejdražší mé dítě, ty bídný hříšníku, jak ono trest za tebe odneslo; podívej se na mne, co špatnost tvá ze mne učinila. Proklínám tu hodinu, v níž jsem k tomu svolila, že budu ženou Čertovákovou. Ďábel je v tobě a ne člověk!«

A Čertovák stál u mrtvoly posledního svého dítěte jako sloup, jako kus dřeva. Své ženě neodpověděl ani slovem; viděl, cítil, že ona má pravdu, a pravdě těžko jest se vzpírati. Zahanben, jako kluk stál tu před ní, všecka hrdosť a pýcha ho opustily, kolena se pod ním třásla, hlava mu šla kolem. Bez čepice, bez kabátu vyběhl ven do zahrady. Tam v nejodlehlejším koutě vrhl sebou na zem a ležel tam až do večera jako zabitý. Nikdo nepřišel za ním, nikdo nezaplakal nad ním ani jedinou slzu útěchy a soucitu. K večeru odjel do města a dal se tam do pití a hýření. Marno, marno, uražené svědomí nedá se rovněž tak zapiti jako bolesť pro dítě!

Leč tak činosilná povaha, jakou byl Čertovák, nemůže zaniknouti, byť i sypaly se na ni nehody a svízele. Čertovák se za čas opět vzpamatoval a zvýšil činnosť svou při obou svých hospodářstvích. Štěstí mu přálo, živnost druhdy Martinova, již žid sekvestor tak

zpustošil, v krátkém čase vstala jakoby znova zrozena z ponížení svého, a hojný opět nesla užitek. Nemaje nyní důležitější práce před sebou a chtěje přece užiti ovoce práce své a píle, dal se Čertovák, jejž Štěpánov podle toho, co jsme pověděli, mnoho netěšil, rovněž na tu cestu, na kterou se dal na stará kolena svá nebožtík starý Oliva. Kde byla nějaká kratochvíle, buď pouť, nebo posvícení, nebo výroční trh, všudy ho bylo viděti. Jezdíval opět na vozíku starého Olivy, jen že neměl Couru do něho zapřaženou. Ta ubohá asi rok po prodeji statku dojezdila a odpočívá někde v stínu lesních stromů u pohodnice, kdež bydlila stará Káče.

Leč starým Olivou nikdy se Čertovák nestal; byl zajisté střídmější v pití, a v karty hrával jen pro obveselení a nikdy o větší peníze. Za to však maje více peněz dovedl všude dělati většího pána, a slovo jeho mělo daleko široko váhu.

Ale bude na čase, abychom se pro okamžik podívali k Rozárce a k Martínkovi.

Jak ubohé nešťastné ženě bylo, když dověděla se o smrti svého muže, nebudeme vypisovati a podotýkáme jen, že od těch dob nebyla již zdráva. Všichni dělníci myslili rovněž tak jako náš Oliva, že továrník postará se o ženu a dítě nebožtíka. Celá věc však obrátila se ve škodu pozůstalých. Strojmistr a jiní úředníci v továrně v duchu se nad tím pozastavovali, že právě Oliva, jeden z nejopatrnějších a nejpořádnějších dělníků, přišel k úrazu. Hovořilo se to i ono, a přicházelo se na pochybování, že Oliva nešťastnou nehodou vzal za své. Starý doktor, buď z úslužnosti k továrníkovi, buď že svědomí jej k tomu pobádalo, prozradil konečně, že nebožtík jej prosil, aby o jeho nemoci se nezmiňoval pánům. Podotkl také, že se mu všecko zdá, že Oliva měl úmysl vzíti si život, aby ženě a dítěti pojistil budoucnost. Továrník, jenž nikoli ze šlechetného mysli

hnutí, nýbrž jen proto ujímal se vdov a sirotkův, aby továrně své dobré dělníky a dobrou pověsť zachoval, ujal se té věci a zavedl soudní vyšetřování záhadné té události. Chudí dělníci, bezpochyby aby zavděčili se pánovi, přiznávali, že pouhou nehodou asi Oliva nezahynul, připomněli některé podezřelé výroky jeho a jmenovitě ten, jenž krátce před smrtí s Olivou mluvil, upamatoval se nyní, že nebožtík tu noc velmi byl zamyšlený a truchlivý, a že naposledy ani nebylo potřebí, aby stroj přimazával. Zkrátka, zavedené vyšetřování vzalo pro Rozárku a Martínka nedobrý konec; soud rozhodl, že továrník není zavázán pojistiti budoucnosť pozůstalým po Olivovi. Jen z dobré vůle odbyl továrník vdovu a sirotka malou sumou peněz. To dodalo Rozárce, jež beztoho zármutkem měla přeplněné srdce a od smrti Martinovy postonávala. Martinem umřela jí všecka radosť, všecko štěstí, všecka naděje. Od těch dob, co neštěstí a nedostatek překročily práh jejich domácnosti, zavěsilo se srdce její tak na upřímnou Martinovu lásku, že bez ní nemohlo již obstáti. Rozárka byla měkká, citu plná žena, kde měla nalézti síly, kde podpory na celém širém světě, aby v bolesti neutonula? Marné pomyšlení! Ani pohled drahého dítěte nebyl s to, aby občerstvil zakalenou a ochablou její mysl. Padla do zlé nemoci a těžko se z ní vybírala. V nemoci té vypotřebovaly se takořka peníze, jež od továrníka dostala jako náhradu za smrť muže svého. Zbývalo už jen několik zlatých, a naděje nebylo, že tak brzy bude sama moci na Martínka vydělávati. K tomu ke všemu byl továrník na dalekých cestách, a úředníci sotva by byli o své ujmě dárku jí poskytli. Pomyšlení, že snad za několik dní nebude míti Martínek co jísti, že bude u lože jejího hladem plakati, dohnalo ji k tomu, pustiti se s dítětem na cestu do Osek. Vymlouvali jí to, ale nedala si to vymluviti. Vozka, jenž vozil zboží z továrny,

slíbil, že je několik mil sveze, a Rozárka stála nezvratně na svém úmyslu.

Na večer před odjezdem šla ještě navštívit Martinův hrob. Šla, ač ji nohy sotva nesly, a s největším namáháním dostala se s Martínkem na hřbitov. Tam padla na nezarostlý ještě rov a volala úpěnlivě, aby ji Martin k sobě vzal. Padla do mdlob; stará žena, jež z útrpnosti ji doprovázela, a hrobník stěží ji vzkřísili a domů odvedli. Stav její se tou poslední poutí k hrobu Martinovu zhoršil, a přece nedala si k ránu zabrániti. Jela, nejela však dlouho. Cestou tak se jí přitížilo, že ubohý vozka myslil, že každou chvíli bude po ní. Co učiniti s mrtvolou, co s plačícím sirotkem? Urazili asi dvě hodiny cesty a přijeli do Loučimi. Tam měl vozka starou, chudou tetu, u té složil Rozárku i s Martínkem, dal tetě z vlastního váčku něco peněz, aby o nemocnou se postarala, a odjel za svou povinností.

Stará žebračka ustlala Rozárce slámu do kouta chudobné světničky, rozestřela na ni hadry, kde které měla a pod hlavu dala jí jedinou svou hubenou podušku. Po té zamknuvši nemocnou i uplakaného hošíka ve světničce, běžela do hospody pro hovězí polévku a na faru pro kněze.

XXV.

Loučim jest rozsáhlá ves, ležící v sedle mezi dvěma vrchy. Přes vrchy ty vede pěkně založená a vystavěná silnice »říšská«, poněvadž z té končiny Čech hlavní a jediná to byla od staletí cesta do »Říše«. Na vrchu k půlnoci, kousek v pravo od silnice stojí mezi tisíciletými lipami šedý, velmi starožitný, románský kostelík, na němž oko pocestného povždy mile spočine. Silnice

sama táhne se středem vsi. V neděli po Bartoloměji apoštolu bývá v Loučimi slavná pouť, k níž sejdou se lidé na několik mil cesty; dobrá třetina poutníků bývají Chodové v malebném svém kroji. I řemeslníků sjíždí se tam z okolních měst množství, a loučimskou pouť chválí si více nežli výroční trh v leckterém městě.

Jako obyčejně přijel i tehdy Čertovák na pouť do Loučimi. Slezl u veliké zájezdné hospody, jež hosty div se nehýbala, občerstvil se vínem a chutnou pečení a vyšel si do vsi, aby se po známých poohlédl. Tu a tam s tím neb oním porozprávěl a okázale podílel stříbrňáky žebráky, již při silnici vedoucí ke kostelíku seděli.

»Náš dobrodineček přichází,« volali mu mrzáci v ústrety, a Čertovák se usmíval blahosklonně. Nahoře, na prostoře před kostelíkem se Čertovák zastavil a rozhlížel se po krásné hornaté krajině šumavské. Slunce svítilo a hřálo a Královský Hvozd s malebným svým Jezercem líbil se dnes Čertovákovi více než kdykoli jindy. Bylo mu neobyčejně veselo okolo srdce. Po chvíli sestupoval klikatou pěšinkou dolů do vsi a ocitl se mezi chudobnými baráky. Tam běhal asi šestiletý klučina, jenž se Čertovákovi na první pohled zalíbil. Kluk si směle příchozího prohlídl a natáhnuv k němu ruku pravil:

»Dejte mně, hospodáři, něco pouti!«

»A co si koupíš?« tázal se Čertovák vytahuje peníze z váčku.

»Koupím si srdce z marcipánu a kyselou okurku.«

Čertovák mu dal stříbrný peníz.

Chlapec peníz obracel a pravil rozumně:

»Tolik já neutratím. Já vím co, dám ten peníz mamince, Máře jí koupí dobrou polívku, aby chudinka měla také pouti «

»A kdo tvá maminka?« ptal se Čertovák.

»Přivezli ji sem nedávno, je jí chudákovi zle, ale stará Máře říká, že jí bude zase dobře. Pak pojedeme do Osek.«

»A jak ti říkají a jak tvé mamičce?«

»Mně říkají Martínek a mamince říkal nebožtík tatínek: Rozárko.«

Čertovák sebou trhl. Chopil Martínka za ruku a podíval se ostře naň. Nebylo pochyby, to byly tahy Martina Olivy, jenže mladé, bujaré a spanilé. Trvalo to chvíli, nežli Čertovák ze sebe vypravil:

»Pojď, Martínku, doveď mne k tvé matičce.«

Vstoupili do světničky, kamž dobré sluníčko nesvítilo. Před ložem ze slámy a hadrů oba stanuli. Čertovák v okamžení poznal Rozárku, ale ona ho nespatřila; měla oči slabostí zavřené.

Divoká lítosť stáhla srdce boháčovo; dech se mu súžil a z očí vyřinul se proud horkých slz. Poklekl k chudičkému loži a vzal Rozárku za vlhkou a studenou ruku.

Rozárka otevřela oči a upřela je naň.

»Kdo jsi?« zašeptala po chvilce slabým hlasem.

»Čertovák.«

Nastala trapná pomlčka. Slzy kapaly z očí Čertovákových na kostnatou ruku trpitelky. Slzy ty mluvily a vypovídaly více nežli nejupřímnější přiznání se k vině, nežli výlevy nejopravdivější lítosti. Rozárka s namáháním povztýčila hlavu a hasnoucí oko její s divným leskem svým spočinulo na klečícím Čertovákovi.

»Bůh ti odpusť,« zašeptala; »já ti odpouštím za sebe, za nešťastného Martina, jenž už je na správě Boží, a za dítě jeho! Kdyby nebyl chtěl Bůh, aby ti bylo odpuštěno, nebyl by tebe k smrtelnému lůžku mému přivedl. Odpusť ti Pánbůh.«

Čertovák pořád klečel, pořád slzel. Po těchto slovech míru a odpuštění chopil vedle stojícího Martínka,

přivinul jej k srdci svému a zdvihnuv pravici k nebi zvolal:

»Bůh mne zatrať, nenapravím-li na tom dítěti, čím jsem se prohřešil na tobě, Rozárko, a na Olivovi. Vezme-li tě Bůh k sobě, jdi s pokojem v srdci: dítě vaše je dítě mé od tohoto okamžiku, budu vším i otcem i matkou, a mladý Martin Oliva bude, až doroste, opět hospodařiť na statku svého otce. Dokládám se živým Bohem, že slib svůj vykonám!«

Rozárka spatřivši Martínka na prsou Čertovákových, pousmála se blaženě. Dech svatého míru a spokojenosti dotkl se na okamžik těch mroucích tahů v jejím obličeji. Pokynula hlavou, trhla sebou křečovitě a zavzdychla si hluboce. Bylo to poslední její zavzdychnutí, ležela v Pánu. —

Čertovák nešetřil peněz a přivezl s sebou do Štěpánova mrtvolu její zároveň s dědicem svým, synem Martinovým. Vystrojil jí nádherný pohřeb, a on a žena jeho, vedouce uprostřed Martínka, šli zrovna za rakví.

Téhož dne odpoledne požádal představeného a dva sousedy, aby doprovodili jej do města k notáři. Tam dal zhotoviti listinu, v níž přijímal Martínka za vlastní dítě své a v níž se zavazoval, že po smrti své učiní jej jediným dědicem obou svých živností. Od těch dob se mu nikdo ze vsi nevyhýbal, nikdo neodcházel ze společnosti, v níž se objevil, ba lidé jaksi z lásky a úcty k němu jmenovali jej vlastním jeho jménem. Zdá se to býti malicherné, ale Čertovák si na tom zakládal, že vymřel v něm Čertovák, a občan Černý, se srdcem na pravém místě, z něho se narodil. Nehledal také již kratochvílí mimo Štěpánov; měl nyní o koho se starati. Jen jednu pouť ještě podnikl, pouť k hrobu Martinovu, jejž pěkným křížem ozdobil.

* * *

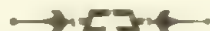
Navštívil jsem Čertováka a shledal v něm člověka rozumného a rozšafného. Rozhled jeho v životě byl neobyčejně rozsáhlý a myšlénky jeho plny jistoty a pravdy. Ze všeho osvědčila se na něm pravda, že jen vlastní, sebe trpčejší zkušenosť mateří jest blahodárné povahy.

»Zkusil jsem,« vypravoval mezi jiným, »že by se knihy daly o tom napsati. Děkuji za to Bohu, že přivedl mne konečně ku pravému poznání.«

»Jest, pane, nenávisť a záští mocná věc, jež vykoná veliké věci, ale nezjedná pokoje duši a svědomí. A v pokoji tom leží přece jen blaho veškerého života. Nenávisť boří, ale neumí stavěti; jen láska, svornosť a shovívavosť staví a vystaví. Já jsem bořil a rozbořil, ale teď stavím a do smrti budu stavěti na Olivově potomkovi.«

»Láska a svornosť,« podotkl jsem, »činí šťastné rodiny, šťastné obce a národy. Dejž Bůh, aby ty ctnosti vzmáhaly se v srdci našem, aby dílo, jež stavíme, šťastně šlo ku předu.«

Čertovák mi stiskl ruku a přivinul k srdci svému syna Martina Olivy, jenž v ten čas dospíval již v jinocha.

KMOTR ROZUMEC.

MUDROSLOVNÝ ROMÁN.

PŘEDMLUVA

ke »Kmotru Rozumci«.

Nevím, zdali v které literatuře jest dílo podobné tomuto co do idey i provedení. Vím jen, že v předešlém století J. J. Engel sepsal dílo s názvem: »Filosof pro svět«, jež snad v lecčem Kmotru Rozumci jest podobno; já však znám jen některé úryvky z toho díla z mladých ještě let svých, díla samého však jsem nikdy v ruce neměl a tudíž nečetl. Učinil jsem tak úmyslně, chtěje dílu svému zachovati původní, pro ně zamýšlený ráz. Ostatně soudný znalec sám nejlépe rozhodne, až přečte si dílo mé. Jedno však připomenutí nelze mi tu obejíti; týkáť se ono povídek rázu mravoučného, které tvoří jádro a těžiště kapitol knihy druhé mého spisu. Jsouť zajisté z větší části vybrány z rozličných spisů básnických i prosaických a shromáždil jsem je v průběhu asi dvacíti let, neboť první kniha Kmotra Rozumce započata a provedena byla již před devíti lety. Některé z nich zběhlejší čtenář zná co do původu. Tak »král a uhlíř« co do jádra vyňat jest z romámu hr. Rzewuského: Samuel Zborowski, a pan Nečásek předešel mne, uživ jí ve spisku: Mileva, obrázek z Hruboskalska, ovšem, jak za to mám, bez patřičného odůvodnění v pásmu své povídky; povídka o »šabesové lampě« vybrána z ballady: »Pražský rabbin« od M. Hartmanna;

jeden motiv vzat z básně »Stromové zimní« od Fr. Sušila, motiv o mudrci Sádym vybrán ze známé paraboly Gittermannovy: »Příbytek štěstí«. U některých nelze mi autorův udati, slyšel jsem jich před lety v kázáních některých našich kazatelů, již právem kladli těžiště svých řečí do té pravdy, že kazatelna má posluchače své vésti k spořádanému a co možná nejpokojnějšímu životu. Jména kazatelů těch neznám, aniž udati mohu, zdali sami povídky ty vymyslili neb odjinud jich vybrali; s jistotou vím jen, že povídku o loučení se missionáře v pustinách amerických vypravoval na konci posledního svého kázání nějaký páter Alois, kapucín od sv. Josefa v Praze, jenž před lety těšil se z velké přízně obecenstva vzdělaného pro krásné řeči své v Praze. Mnohé povídky jsou docela mé i invencí a způsobou; k nim náleží těžiště druhé knihy s názvem: povídka božíhodová, povídka o mladém kupci, rozhovor o významu částí těla lidského pro život člověka a mnohé jiné, které čtenář, znalý světové literatury, brzy jako původní pozná. Neleželoť nikdy a nebude nikdy ležeti v úmyslu mém, vykládati cizí zboží za své; nemámť toho jednoduše potřebí; ale snaže se, jako vždy, působiti jednotou díla na čtenáře, nerozpakoval jsem se v tomto spise použiti některých podrobností odjinud, poněvadž mně výborně sloužily k zpodobení základní idey.

Vysýlaje posléze spis tento na pouť po vlasti, přidávám mu na cestu otcovské přání, aby náš lid četl jej pozorně a čerpal z něho potěchy, síly a poučení v oněch smutných chvílích, do kterých více méně často každého člověka přivádí běh věčně měnivých lidských věcí.

V Klatovech, na sklonku měsíce března 1871.

Spisovatel.

KNIHA PRVNÍ.

Pan Rozumec a jeho škola.

Částka první,

v níž seznáme hlavní osobu naší pověsti.

Pan kmotr Rozumec obýval v pěkném domku na předměstí v Toužimi, a ač nebyl boháč, ač neměl vznešených a mocných přátel, byl zajisté nejšťastnějším občanem tohoto odlehlého, příjemného a starosvětského městečka ve vlasti naší.

Avšak nejen nejšťastnější, i nejznámější, ano i nejslavnější byl z občanů všech. Byltě zajisté po všechny časy dobré mysli, a nikdo z městečka se nepamatoval, že by ho byl viděl zarmouceného. Se všemi lidmi, s nimiž se setkával na cestách svého života, měl dobrou vůli, a zle by byl ten pochodil, kdo by byl proti němu něco nepěkného promluvil.

Zevnějšek pana kmotra Rozumce nebyl nikterak neobyčejný. Byl spíše větší nežli prostřední postavy a chodil vždy zpříma a volným krokem. Na sobě míval

v zimě, v létě šedivý kabát s dlouhými šosy, ze sukna v Toužimi vyrobeného a pevného, s tím jen rozdílem, že na zimu měl jej podšitý beránčími kožíšky a v létě ne. Na krku nosil den co den, ve svátek i v neděli, uvázaný bílý šátek a čepici měl s velikým rovným stinidlem, jak ji nosívali naši předci blahé paměti. Tváře měl vždy hladce oholené a ze sivých očí koukala mu dobrota a bystrý duch. Nos měl špičatý a vlasy hodně prokvétlé, rty pevně sevřeny. Kolem úst pohrával mu obyčejně úsměv, časem si rád začtveračil. Z domu nevyšel nikdy bez špaňhelky, měl už tak zvyk; podávaný šňupec nikdy nepřijal, ale sám šňupal, ač jen málo, a nedal také ze své piksly nikomu šňupat.

V celé Toužimi, jak dlouhá a široká byla, nebylo člověka všeobecně váženějšího a známějšího nad kmotra Rozumce. Mladí, staří, chudí i zámožní, když podnikli něco důležitějšího, nebo nevěděli si rady v rozmanitých života okolnostech, chodili dotazovat se pana kmotra. a spokojen vracel se každý od něho a zachoval-li se dle rady jeho, nikdy zle neudělal. Dokud byl starý učitel a starý farář živ, ještě leckdos k nim zaběhl za radu poprosit; ale když oba odebrali se spat k sv. Havlu, kostelíku to na hřbitově, podál městečka na pahorku ležícímu, nešel nikdo ani k novému učiteli ani k faráři, neboť proč choditi ke kovaříčkům, když člověk může jíti ke kováři! A pramen moudrosti pana kmotra proto nevyschl; čím hojněji z něho spoluobčané nabírali, tím vydatněji se řinul. Vycházel právě z úrodné skály a ta skála byla moudrá duše pana kmotra!

Když blížila se volba do obecního výboru, jakého tu bylo běhání, jakého rozumování! Každý by byl rád volen býval k tomu čestnému úřadu a byl by také ty nejlepší muže do rady volil — ale mnoho hlav, mnoho smyslů, mnoho děr, mnoho syslů! Jeden však smysl měli přece všichni. a ten záležel v tom, aby se stal pan

kmotr purkmistrem. Protož sebrali se nejváženější měšťané a pak ti, jimž dobře huba jela, a šli do domku k panu kmotru Rozumci. Zastali ho, an seděl v zahradě své na švestce, obíraje s větví hmyz.

»Což obíráte, pane kmotře, housenky? Vždyť dávno po nich.«

»Po housenkách jest ovšem, ale po vajíčkách ještě není, sousedé. Kdo nechce míti housenek, musí také obírati vajíčka a pak bude strom obce čistý a hojné ponese ovoce.«

Měšťané se zarazili, neboť mnohý z nich měl za lubem v srdci vajíčka, vajíčka svého prospěchu, z nichž by ovšem časem mohly vyrůsti obci housenky! Proto mlčeli a klopili oči, jen nejsmělejší z nich, truhlář Přibil, pravil:

»Pane kmotře, co na srdci, to na jazyku; buďte naším purkmistrem!«

Kmotr Rozumec si vážně šňupl a odpověděl po kratičkém přemýšlení:

»Každý občan má ovšem podle své možnosti obci prospívati, vždyť obec je společná matka nás všech; ale přijde všecko na to, jakým způsobem nejlépe prospěje. Chci býti vždy obci užitečným, ale ne jako purkmistr, nýbrž jako rozumný občan. Kdybyste mne udělali purkmistrem, přišel bych v obci k moci, a věřte mně, nebylo by tolik lidí nešlechetných, kdyby nebyli přišli k moci! Úřady a moc jsou, pánové, schody do pekla!«

»Ale ne pro vás.«

»Jsem také jen z kostí a masa; jako měšťan neublížím nikomu, jako purkmistr třeba bych ublížil. Nebudu jím, pánové!«

Slova Rozumcova vrtala dlouho občanům v hlavě; měl snad nějaký tajný úmysl? Uvidíme, že měl a že

chtěl svým způsobem obci býti užitečným. Pan kmotr nestal se purkmistrem, a byl jím přece.

Jak to?

Výklad není tak těžký. V radě zajisté nic důležitějšího se nedálo, k čemu by nebyl radil kmotr Rozumec. Znal on své lidi. Kdykoliv byla nějaká důležitější schůze, chodil jeden výbor po druhém potajmu k panu kmotrovi o radu, a tak skoro všichni se vystřídali i s panem purkmistrem. V sezení pak mluvil jim obyčejně purkmistr jako z duše, shodli se ku podivu i v sebe záhadnějších otázkách a říkával pak jeden výbor k druhému:

»Ten náš purkmistr je přece jen hodný a dobrý muž; trefí vždycky do toho pravého!«

Když to pan kmotr slýchal, smával se v duši své, vrtíval tabatěrkou a říkával:

»Hodný muž, věru, rozumný muž; jen jednu věc bych vám radil.«

»A kterou, kmotře?«

»Abyste ho nepřechválili; neboť kdybyste ho přechválili, musili byste se asi při nové volbě ohlídnouti po jiném.«

»To pravda!«

A měšťané si to dobře pamatovali.

Při nových volbách stal se opět starý purkmistr novým a pan kmotr Rozumec?

Jak vidíte, přátelé, on nestal se sice purkmistrem, ale v skutečnosti byl jím přece. Farář mu řekl jednou žertem, že je purkmistrův »svatý duch«.

»Purkmistrův duch nejsem,« odpověděl Rozumec, »ale obce. Zdali jsem svatý duch, pochybuji; jsmeť my lidé, pane faráři, přece jen křehcí.«

Částka druhá.

Příbytek páně kmotrův a náhledy jeho o dětech.

Pan kmotr bydlil na předměstí u silnice a měl pěkný, výstavný domek, čistý prostorný dvorek, dobře ohrazenou větší zahradu se stromy i zeleninou a dva kusy úrodného pole. Podle toho všeho nebyl právě bohat, měl však, jak říkávají v Toužimi, dost. Řemesla svého byl truhlář a práce jeho vynikala vždy dobře vyschlým dřívím a pevností díla, a protož měl práce vždycky dost. Co měl, nedědil snad pan Rozumec po rodičích, aniž přinesla mu to žena věnem, nýbrž všeho dobyl přičinlivostí, šetrností a vytrvalostí; i nebožka žena jeho, Kateřina, dobrým svým hospodařením valně mu přispěla.

Jako osmnáctiletý chasník přišel do Toužimi, a mistr, u něhož pracoval, zalíbil si jej brzy tak, že zůstal Rozumec u něho až do jeho smrti, načež jsa už dobrý třicátník se oženil a založil si vlastní živnosť z ustřádaných peněz. Kateřina, jeho nevěsta, byla rodičká z Toužimi, ze starého, váženého, ale chudobného rodu. Šetrnosť její, pracovitosť a mírná, pobožná mysl zalíbily se tak mladému mistru, že jí podal ruku k sňatku. Tím zalíbil se hned při počátku sousedstvu a brzy byl tak vážen, jako každý rodilý ve městečku soused. —

»Holka,« říkával pan kmotr k ženě, když byli sami, »s ničím jsme začali a chvála Bohu, pořád nám přibývá. Kdybych neměl tebe, věru, loupal bych třebas brambory.«

Kateřina ustala od práce, zapýřila se radostí, že ji muž chválí, a pokorně odpověděla:

»Jdižiž, starý, s tou hloupou řečí! Pracuješ od bílého rána až do božího večera, sotva že si oddechu

popřeješ, a pak nemá nám přibývati. Já jen že ti tak přiznávám barvu.«

Pan kmotr jí nic nenamítal, nýbrž vstal a vytáhl z police starou, ve svinské kůži vázanou kroniku, již od chudého tkadlce kdysi koupil, a položil si ji na stůl, aby četl. Tak dělával obyčejně v neděli odpoledne, kdy v zahradě nebo na dvorku nebylo práce.

»Ale jdi trochu, starý, na rychtu; vypij si tam sklenici piva a pohovoř si se sousedy,« vybízela ho Kateřina.

»Mlč, stará, nejde ti to od srdce. Co dělal bych v hospodě? Vidíš, lidé tam sedí a vesměs zahálejí, a ze zahálky nic dobrého nepochází. Přijdou, aniž vědí jak, na všelijakou řeč, ten prohodí o tom, ten o onom, slovo dá slovo, posluchači to roznesou, zhusta překroutí, a máš z toho mrzutosť v městě. Věř mně, lépe seděti už z té příčiny doma za kamny než v hospodě za pivem, člověk aspoň nikde nenarazí. Ale abysi snad nemyslila, že mi jde o nějakou sklenici piva, tu máš peníze a dojdi pro ně, budeme píti spolu.«

Kateřina přehodila šátek, vzala korbel a peníze a šla. Ze dveří však se vrátila a řekla:

»Ty, muži, já píti nebudu, pro mne je škoda peněz; ale chceš-li ty píti sám, půjdu s radostí.«

Pan kmotr se usmál a pravil:

»I zůstaň si doma; když mně chutná voda, čemu bych pil pivo?«

Takovým způsobem hospodařil kmotr Rozumec s Kateřinou, a žádný z vás, rozumní čtenářové, se nepodiví, že z pěti bylo brzy deset a z desíti dvacet. Ale proto šetrnosť svou nepřeháněl, ano, když už měl dva chlapce, kteří mu chováním svým dělali radosť, říkával ke Kateřině: »Musíme, milá ženo, teď také často poohlédnouti se na svá stará kolena. Dáme-li za práci zdraví své a zanedbáme-li při tom vychování dětí,

bude z toho větší škoda nám i potomstvu, než kdybychom dobyli jakéhokoliv statku. Nezbývá nic, my musíme mírněji a rozumněji pracovati a mysleti na stáří.«

I učinili tak. Kmotrovi Rozumci šlo to sice k duhu jako vše, co kdy za dobré uznal; ne tak dobré Kateřině. Děti vzaly dobré matce dosti síly z těla a mnoholetá usilovná práce ještě více, a sotva bylo staršímu chlapci patnáct a mladšímu třináct let, ležela už, chudák, na prkně. Mnoho jí také dodal poslední oheň v Toužimi, v kterém, poněvadž nedaleko od příbytku Rozumcova vypukl, shořel i domek i truhlářská zásoba našeho přítele. Bylo to už na podzim a bylo velmi sychravo, a polekáním, ztrátou na statku a nejvíce namáháním, aby uchránila, čeho tak pracně mozoly svými si zaopatřila, roznemohla se Kateřina tak, že již z nemoci své se nevybrala a za tři neděle byla v Pánu.

Byla to rána pro Rozumce, jenž, ač už několik dětí s bolestí pochoval, dosud tak hořkého neštěstí nezakusil. Když podíval se na zříceniny svého majetku a na mrtvou tvář své věrné a dobré Kateřiny, dělalo se mu tak těžko okolo srdce, že i rozum jej opouštěti se zdál.

Než neštěstí mívá často ošklivou tvář a dobré srdce, a od těchto dob počal skutečně kmotr Rozumec žíti jako znova, ba od těch dob počíná také sláva jeho v Toužimi.

Ztrátu dost těžce nabytého majetku přetrpěl Rozumec s mužnou odvahou, podíval se jen na nebe a na své dvě zdravé ruce a byl potěšen, ale ztrátu ženy nesl velmi bolestně.

Mrtvola Kateřiny byla v cizím domě u přátel Rozumcových, kdež i otec prozatím s chlapci svými nalezl dobré přístřeší. Když chlapci večer usnuli, vzchopil se Rozumec ze svého lože a šel do komory,

kdež na truhle u hlavy mrtvoly první a druhou noc proseděl, modle se při mdlém kahánku a pláčem rozbolněné své duši ulevuje. Třetí noc však už přemýšlel, jak by sirým chlapcům svým nahradil matku. Prošel v duchu všecky dobré vlastnosti Kateřiny, z nichž chlapci pro život mnoho získali, a usnesl se na tom, také tak s nimi jednati

Když nesli nebožku při hlaholu zvonů k sv. Havlu, plakalo s chlapci celé předměstí, ba skoro polovice Toužimi; jen Rozumec neplakal a spustil se starším chlapcem svým drahou mrtvolu pevnou rukou do hrobu. Když po skončené smuteční mši z kostela šli, vedl Rozumec chlapce ještě jednou k hrobu, aby se spolu pomodlili. Starý farář, jenž tenkráte ještě žil, přišel k nim a řekl k Rozumci ruku mu klada na rameno:

»Rozumče, vy jste pravý muž. Čtyřicet let jsem knězem a mnoho manželek doprovodil jsem ke hrobu, ale takového statečného a srdečného muže, jako vy jste, jsem dosud neviděl.«

Ano, od té chvíle byl Rozumec, jak dobře starý farář soudil, hotovým, zralým mužem. —

Když přišel z pohřbu k spáleništi, po obou stranách veda chlapce své, spatřil tam dvě fůry z města, s nichž jedné skládali klády a s druhé cihly. Rozumec zachvěl se radostí v srdci a promluvil k čeledínům:

»To snad mně skládáte stavivo?«

»Tak jest,« odpověděl jeden z čeledínů, »skládáme vám dříví a cihly a odpoledne přijedeme zase s nákladem.«

»A kdo mně to posýlá?«

»Vaši přátelé; tak máme vám zatím odpověděti.«

Rozumcovi zvlhly radostí zraky i dal se hned do práce, a než přišel sníh a mráz, stálo nové jeho stavení hotovo tak, jak je nyní spatřujeme. Stavení to je sice skrovné, ale pohodlné a pěkné. Uhořelé stromy v za-

hradě vysázel čerstvými dobrými štěpy, dvorek si hezky spořádal, a každý, kdo k němu vstoupí, diví se, jak všecko má pěkně pohromadě a přece všecko při ruce a na patřičném místě.

V zimě truhlařil pilně dále, chlapci mu chutě pomáhali, a díla bylo pořád tolik, že sotva stačili. Na jaře měl Rozumec hezký výdělek v hotovosti a zaplatil hrubší dloužek, do něhož ho stavba přivedla. Pole mu zůstala při tom docela čistá, ano, zbylo mu ještě hezkých zlatých, jež chystal nejstaršímu synu svému, aby ho vypravil na zkušenou do světa.

Ke konci máje vyprovázel pak s mladším hochem mladého tovaryše za město, asi dobrou hodinu až ke starodávné kapličce, při níž se silnice dělila. Tam udělal loučícímu se chlapci kříž a drže jej za ruku pravil:

»Buď, hochu, pilný v práci, poctivý v smýšlení a jednání a pobožný v srdci. Kdo v životě svém tyto tři poklady si dovede zachovati, tomu roste u všech jeho cest štěstí, tomu nikdy zle se nevede. Nemysli, až budeš ve světě a sám sobě zanechán, že můžeš dělati, co chceš, že nikdo neostříhá kroků tvých. Dva pány budeš vždy nad sebou míti: svědomí a Boha; vymkneš-li se z jich poslušenství, povede se ti zle. Buď s Bohem, hochu!«

Chlapec neodpověděl a potiskl jen otci ruku; kmotr Rozumec byl spokojen a vrátil se se spokojenou myslí do Toužimi. Syn jeho věřil ve slova otcova jako ve svaté evangelium, a ve světě se mu vždy dobře vedlo. Asi po dvou letech vypravil Rozumec druhého syna svého do světa, který už měl snadnější cestu, poněvadž starší bratr o něho se staral, a tak ještě dříve, než bylo Rozumcovi padesát let, měl oba své chlapce dobře v cizině zaopatřené; ba starší se už oženil a měl zařízenou svou vlastní živnosť. Domů žádný z nich podle rady otcovy se nevrátil.

Kmotr Rozumec měl však o dětech trochu neobyčejné, ale, jak zkušenosť ukázala, dobré náhledy.

»Proč pak, pane kmotře,« pravil jednou k němu soused Bárta, »oba chlapce své jste nechali ve světě? Jednoho aspoň jste měli nechati doma, aby byl po vaší smrti městysu užitečným.«

Kmotr Rozumec odpověděl:

»Městečko naše je přec jen malé a k čemu má malé městečko děti mé živiti, když velké město lépe to dovede? Tam spíše má příležitosť zaříditi si jmění a pak, má-li otčinu v srdci, může na ni vždycky pamatovati a jí třeba užitečnějším býti, než kdyby zde se usadil.«

»Hm, to je pravda, ale dítě, když přijde z očí, může se zkaziti.«

»Pravda, když nebylo dobře vychováno.«

»Ale, Bože, i když je dobře vychováno, myslím, že je dobře, když rodiče, dokud žijou, mají ho na očích, aby mu dávali radu a aby . . .«

»A aby ho mistrovali, ne?«

»Nu, neškodívá, pane kmotře!«

»Mám trochu jiné náhledy, příteli Bárto; dítě patří jen potud rodičům, dokud nemá rozumu. Když jednou má už rozum, ať je samostatné a ať rodiče jsou také samostatní. Věřte, že by to vypadalo mnohem lépe s leckterým naším městským synkem, kdyby se mu rodiče do všeho nepletli, a rodiče mnozí měli by také líp. Člověk musí sám o sobě dělati zkušenosti, jinak nezmoudří i když rodiče jsou zaň moudrými.«

»V tom máte pravdu.«

»Kdybych byl já,« pokračoval Rozumec, »děti své vzal domů, myslili by také naposledy, že mne na stará kolena budou muset podporovati, nebo dokonce živiti. Tomu já nechci; neboť sousto chleba, dobyté vlastní prací, otci lépe chutnává, než pečeně od dětí. Mnozí

rodiče v tom ohledu na děti své hřeší, a já bych třeba také hřešil, čemuž se vyhnu, jsou-li děti ve světě.«

»Vy tedy myslíte . . .«

»Aby rodiče své děti především dobře vychovali, a pak aby děti ponechali jim samým, aby z nich byli samostatní lidé.« —

Jindy pan vrchní také ohledem na děti vyčítal Rozumcovi:

»Vidíte, kmotře,« pravil, »vy jste řádný muž a čtete více nežli mnohý kněz; proč aspoň jedno dítě nedali jste na studie, aby mělo pokojný a snadný život a jiným, nižším sloužilo za vzor.«

»Učenci,« odpovídal na to rázně Rozumec, »musí ovšem býti, neboť kdo by myslil, kdyby celé člověčenstvo pracovalo neb užívalo; ale mnoho učenců, hlavně nedovařených učenců, je holá nouze.«

»Jak to myslíte?« tázal se pan vrchní a upjal pevně zrak svůj na řečníka.

»Takto, vzácný pane,« pokračoval Rozumec neohroženě; »jen pravý, celý učenec může všeobecnosti posloužiti, ale k takovému potřebí nad jiné vynikajícího, výbornými schopnostmi nadaného ducha a železné vytrvalosti. Z tisíců lidí narodí se takový jeden, a mé děti nebyly podle toho, proto jsem nedal žádného na studie. Aby se byli stali z nich nedovaření učenci, jakých, bohužel, v Čechách máme až tuze mnoho, k tomu neměl jsem chuti. Věru, lépe by nám bylo a občanský blahobyt mnohem lépe by se u nás zelenal, kdybychom měli dobrých řemeslníků a průmyslníků více a nedovařených učenců méně!«

»Jste příliš přísný posuzovatel, kmotře,« namítal pan vrchní, »vaši nedovaření učenci, jak jste je pokřtil, musí také býti. Všecko má své stupně, i učenost, ne-

může každý býti »lumen«, jak říkávají latiníci, to jest po česku hvězdou, výtečně zářící. Musí býti i prostředně učených lidí, jen když dovedou říditi a spravovati nevzdělaný lid.«

»Bohužel, že to pravda,« vzdychl si Rozumec.

»Proč pravíte: bohužel, kmotře?«

»Protože myslím, každý stav že má míti svůj jistý cíl. Učenec má ten cíl, aby zpytoval pravdu, ať si je jakákolivěk, a má rozsívati semeno osvěty, míru a spokojenosti mezi lidem méně vzdělaným nebo docela nevzdělaným; rozšiřováním rozumného řádu, jenž vyplývati má z jeho zpytování, má on sprosté duše povzbuzovati k myšlénkám lepším, člověka, jakožto obrazu božího, důstojnějším. To je krásný, jistě krásný cíl, ale drží se ho veliká většina našich učencův? Kolik jich musí pro kus chleba pro sebe a pro svou rodinu toho cíle se odříci; co jich musí svého ducha, své smýšlení, své svědomí a celé působení své zaprodávati docela jiným pánům, než jaké jim předpisuje jejich umění? Oh, když proto jen člověk se stal v potu tváři učencem, aby byl duchovním otrokem záměrů cizích, velmi zhusta ve prospěch lidu a pravé osvěty nečelících: pak, věru, více mi jest k pláči než dřevoštěp, jenž do lesa jde kácet stromův, aby ženu a děti své vyživil! Lid může se, vzácný pane, i tělesně i duševně vražditi. Vojna s děly a bodáky je strašlivá, ale vojna zaprodaných lidských duchů s národy jest ještě strašlivější, ba tvrdím, že taková vojna jest odlesk pekla na zelené zemi.«

Pan vrchní vytřeštil oči na rozníceného kmotra truhláře a neodpověděl na to ani slova. Jenom ruku při rozchodu Rozumci stiskl.

Celý den mu nešel hovor ten z hlavy, a když večer před spaním malé děti jeho k němu přišly, objímal je a líbal a potajmu kapaly slzy dětem na červené tvářičky

z očí otcových. Proč slzel? Myslil snad na svůj život a na budoucnost dítek svých, z nichž nucen byl udělati takových učenců, o kterých mluvil k němu kmotr Rozumec? Bůh to ví, ale horké ty slzy byly, asi slzy — české učenosti!

Částka třetí.

Jak se měl kmotr Rozumec k ženskému pohlaví.

»Kam nemůže čert, tam strčí bábu,« říkával pan kmotr Rozumec, když nepředložeností nebo klevetností ženskou nějaká nehoda v městečku se přihodila. Tak mluvíval před mužskými, ale před ženskými míval se na pozoru. Patrně, že je čtverák dobře znal. Ač mužové jeho výroku před ženami svými nesmlčeli, přece požíval kmotr Rozumec velké vážnosti i u ženských v Toužimi, neboť bylo všeobecně známo, že byl kmotr Rozumec v stavu manželském ten nejlepší manžel a rozneslo se, bůhví odkud ve městě, že celé tři noci strávil v slzách u nebožky Kateřiny, když ležela na prkně, probděných nocí u nemocné ani nepočítaje, což v Toužimi asi od krále Holce se nestalo.

Když ženská nemá práce, mívá jen dvě věci na mysli: šaty a oddavky, a nebudeme se tudíž pranic diviti, že v Toužimi, prve než rok smutečný panu Rozumci uplynul, ženské myslily a přemítaly o tom, jakým způsobem by bylo lze pana kmotra oženiti. Podmínky tu byly všecky dány. Jmění měl dost, aby ženu i děti vyživil, co do věku i sličnosti byl také obstojný; na tom bylo dost! Musíme ho oženiti, není nic platno, rozumovaly sousedky. Než pan kmotr byl příliš moudrý, a to bývá zlá rubrika pro muže při ženských.

»Ale co by se nepoddalo chytrosti ženské?« myslily ženské, »i sám mudrc Šalomoun se jí poddal!«

I přemítaly o tom, jak na pana Rozumce hnáti útokem. Rozumí se, že se to díti muselo potajmu a chytře. Ale útoky takové se nedařily, pan kmotr buď byl, anebo stavěl se k nim hloupým. Bylo tudíž potřebí, zjevněji si počínati, a paní Bártová, rozšafná to žena, jejíž muže už z předešlé kapitoly známe, vzala první na se úlohu panu Rozumci máknouti v ohledu ženění na zub. Kousnutí se příliš nebála.

Jednou šla, beztoho že ženskou náhodou, kolem domku pana Rozumce. Bylo to už skoro třetí rok, co byl vdovcem a druhého již chlapce chystal se vystrojiti do světa. Pan Rozumec nesl právě sklížená prkna před dům. —

»Jsou-li už u vás švestky zralé?« ptala se poděkovavši za pozdravení.

»Posud ne, paní kmotra, ale zapalují se jako ta naše děvčátka,« odpověděl usmívaje se pan kmotr.

Toto porovnání se paní sousedce hodilo do krámu i zastavila se a odsekla:

»Bohužel, děvčátka naše zapalují se dost, škoda jen, že v těch našich svobodných mužích je tak málo ohně.«

Na slova »svobodných mužích« položila zvláštní důraz. Rozumec si toho všiml, ale dělal, jakoby si nevšiml.

»Ale musím se přece jednou podívati zas na vaše hospodářství,« pokračovala paní Bártová, »jak pak to tu máte?«

»Pojďte, pojďte, provedu vás všude,« odpověděl Rozumec.

I vodil Rozumec paní kmotru po domku, dvorku i zahradě a uvedl ji posléze do světnice, aby si trochu odpočinula.

»Jak náleží hezky to tu máte,« ujala se paní Bártová slova usednuvši na židlici, »jen jedna věc vám tu schází, pane kmotře.«

Pan kmotr věděl, kolik právě bilo u paní kmotry, pousmál se a ohlížel se hloupě po světnici, jakoby hledal, co mu v ní schází.

»Beze žertů, pane kmotře,« doložila paní Bártová, »ženuška, hospodyňka vám tu schází.«

»Ach, jsem už dávno přes čtyřicet a která pak by mne už chtěla?«

To byla voda na mlýn paní Bártové. Urovnala si především čepec a klepajíc prsty na stůl, rozhovořila se jak náleží.

Nejprve začala od starších vdov a starých panen a strojila udice své dosti půvabně; pan kmotr nechtěl brát, ba ani zaťukat. Přešla k prostředním vdovám a pannám a mluvila pro ně ještě ohnivěji; pan kmotr nejevil žádného gusta ani chuti. Posléze dostala se v proudu až k čtyřiadvacetiletým, ba i k mladším a nešetřila při tom řečnické své síly; pan kmotr tvářil se, jako pan páter na kazatelně, ale kde nic, tu nic. Tu posléze rozhorlila se paní Bártová a pravila:

»Nuže, pane kmotře, což mermomocí se nechcete oženiti?«

»Nevím, nevím,« vymlouval se kmotr Rozumec.

»Ó, vy mužští jste tvrdší než železo!« zvolala paní Bártová. »Nuže, tak mně přece řekněte, pane kmotře, co vy soudíte o ženských?«

»Dokud jsem byl mlád,« vykládal pan Rozumec velmi mírným hlasem, »tu jsem se, mohu říci že s chutí, oženil; neboť jsem myslil takto: Každý mladý muž má míti svoji společnici, poněvadž mu Pánbůh tu žádosť do srdce napsal. Má ji míti proto, aby měl svou domácnosť, svůj domov, jejž žena mu učiní příjemným, hlavně když odpočívá po práci; aby k práci jeho rostla chuť, jako

starostí mu přibývá o drahou rodinu, aby, když neštěstí hlavu jeho zastihne, mohl si oddechnouti na věrných prsou ženy a mohl k nové práci sílu píti z úsměvu dětských oček a tvářiček.«

»Jak vy to hezky povídáte!« pobádala ho paní Bártová

»Tak jsem myslil, když jsem byl mlád,« pokračoval kmotr Rozumec, »ale teď, když jsem už skoro sestárnul, přesvědčil jsem se ze života, že . . .«

»Nu, doložte, pane kmotře!«

»Že muž jest nejšťastnější, když . . .«

»Nuže, když . . .«

»Když má ženské pohlaví v uctivosti a . . .«

»A . . . a . . ., pane kmotře?«

»A zůstane na tři kroky vzdálen od každé ženské.«

»Pane kmotře!« vykřikla v rozhorlení paní Bártová a vyskočila se stolice.

»Ale, ale, paní kmotřinko, snad se nehněváte, vždyť to byl žert.«

»Krásný žert, pane kmotře; však víme, jak vy v žertu umíváte člověku pravdu říci. Vy se již ne oženíte, ale pamatujte na mne, že toho budete jednou litovati, až sestárnete. Nu, s Pánembohem, já se tu dnes hromadu času zdržela!«

V Toužimi povstalo pravé vzbouření mezi ženským pohlavím. Ač rozumnější mužové tvrdili, že to myslil pan kmotr jen o starších mužských, přece si to nedaly ženské vymluviti, že to myslil vůbec, a sama paní Bártová, ovšem ze msty, že se jí u pana kmotra nepovedlo, tak tvrdila. Jako blesk roznesl se ten nehezký výrok pana Rozumce po všech lepších domech, a ženské tím více se dopálily, čím záhubnější pro ně byla ta filosofie, kterou pan kmotr proti nim byl vyslovil.

Pověsti pana kmotra hrozil nepřítel ve způsobě ostrých ženských jazýčkův; bojováno v domácnostech proti němu.

»Mužíčku,« řekla lichotivě paní Bártová k manželu, »nemluv s Rozumcem tak často, má on někdy nehorázné nápady.«

»Ale zdravé,« dovolil si pan Bárta podotknouti.

Oheň byl na střeše. Celé tři dny nemluvila s ním druhá polovice, po tři dni byla polívka notně přesolena, a na polívku pan Bárta nejvíc držel! Čtvrtého dne ráno podotkl, že pan kmotr neměl se přece tak vysloviti, a polívka byla zase výborná.

To se dělo u Bártů, to se dělo i jinde, hlavně kde byly kandidátky k vdavkám. Jen ubohé vdovy měly nejhůř, neměly se na kom mstíti!

Ale pozvolna přišly lepší časy; ženský svět v Toužimi se upokojil.

Příčina byla následující:

Proslýchalo se, ba bylo jisto, že pan kmotr Rozumec chodí neobyčejně často k Tetřevovům. Tetřevovic měli jedinou dceru, asi čtyřiadvacetiletou, Barušku. Byla to hezká a velmi hodná dívka, jež posud však vdávati se nechtěla, ponévadž měla nešťastnou lásku, což bylo po celé Toužimi známo.

»Bude z mračna déšť?« ptávaly se ženské, když se potkaly.

»Bude,« odpovídaly si vítězoslavně.

»Jak se mu vysměju,« myslila si paní Bártová a smála se už napřed v duchu.

Ale z mračna nebyl déšť, ale strhla se z něho divná chumelenice. Najednou se proslýchalo, ba v krátkém čase se zjistilo, že mladý Tomeš od kostela, měšťanský synek, byli s Baruškou na faře, a že již nejbližší neděli spadnou spolu s kazatelny. To bylo věru nehorázné překvapení

»Divná, divná věc,« povídaly si ženské a kroutily hlavami.

»Divná věc!« opakovala si pořád paní Bártová kroutíc tak hlavou, že i čepec posunul se jí na stranu.

»Prosím tě, matko, co pak ti tak vrtá v kotrbě?« tázal se jí konečně Bárta.

Na to panička čekala.

»Slyšel jsi přece novinu o Tomeši a Barušce Tetřevovic?«

»Slyšel.«

»Nu a nedivíš se? Co Rozumec? Každý přec myslil, že on ji povede k oltáři!«

»Jdi s takovou řečí! Kmotr Rozumec a ženit se!«

»A proč ne? Nepodobá se tomu? Muži, prosím tě, jdi k němu a vyptej se, jak se ta věc vlastně má.«

Bárta šel.

»Víte, kmotře,« jal se k Rozumci mluviti, »že Tomeš s Baruškou mají v neděli ohlášku?«

»Vím, jsem jim svědkem,« odpověděl klidně Rozumec.

»Prosím vás, jak se to stalo? Vždyť se povídalo, že vy . . .«

»Že jsem namlouval? Inu ano, bylo to ponejprv a také asi naposledy v mém živobytí.«

»Hm, víte, pane kmotře, žena mne sem vlastně posýlá, ráda by . . .«

»Čtu vám to v očích, příteli Bárto, a chci vám také pověděti holou pravdu, aby mně už jednou daly ženské pokoj. Sedněte, sedněte!«

»Vidíte, nic mně není tak protivné, jako když někdo baží po něčem, v čem není žádného cíle. A jedna z takových věcí je nešťastná láska u ženských. A cíl každé jest přece, jak Bůh to ustanovil, aby měla muže a děti; bez nich není žádná ženská nikdy pravdivým člověkem. Baruška měla také nešťastnou lásku v hlavě. Víte, že

asi před čtyřmi nebo pěti lety její vyvolený v Praze na hlavničku zemřel. Z toho měla vrtochy, v kterých si naposled ženské samy libují, a nechtěla se vdát, ač už kolikrát mohla. A Tomeš od kostela neměl vrtochů v hlavě, ale za to měl v ní i v srdci Barušku. Hoch se mi jednou svěřil jako zpovědníku. Bylo mně ho líto, nemohl jsem ho jen tak ledabylo propustit, a pak vytáhl mně jednou jeho otec kluka mého z rybníka, když se probořil pod ním led. Já na dobrodiní, které mně někdo prokázal, nikdy nezapomenu, a proto jsem myslil, že mně Bůh Tomeše posílá, abych na něm splatil svůj dávný dluh. Nu a dokázal jsem to s pomocí Boží, že Tomeš i Baruška budou svoji.«

»To je jak náleží hezké, pane kmotře; jen bych vás prosil, abyste mně pověděl, jak jste to dokázal. Vždyť byla Baruška tak zakousána do své staré lásky . . .«

»Že žádného nechtěla, viďte? Inu, musel jsem především vyhojit její nešťastnou lásku!«

»Nu ano, ale jak, pane kmotře?«

»Což nevíte, příteli Bárto, jak se nešťastné lásky u děvčat hojí?«

»Na mou duši, to nevím.«

»Tedy vám to povím. Vezme se především jedno koření, a to se jmenuje soucit; pak vyhledá se druhé, a to se jmenuje důvěra; po té se vezme třetí, a to se jmenuje zdravý rozum, a čtvrté a páté, těm říká se trpělivosť a opatrnosť; konečně přibéře se šesté, a to je nejdůležitější, totiž skutečný ženich. Pak smíchá se to pěkně dohromady, dá se to po lžíci užívati v rozměřených časech, a účinek léčení je — svatba. Věřte mi už na slovo, je to zkušený prostředek.«

Bárta měl co dělati, aby si ten recept pamatoval; opakoval si jej pořád na cestě, a jak přišel domů, pověděl jej nedočkavé manželce.

Tímto svým léčením vzbudil sice pan kmotr trochu nechuti u paniček toužimských; myslily si, že neštastná láska je něco, co nezahyne leda v hrobě; ale dvou věcí přece nabyl tímto vyhojením Předně nabyl jednou pro vždy od nich pokoje co se týče ženění, a za druhé ještě větší úcty. Muž pak, jenž od ženských má pravý pokoj, počíná býti mudrcem čili filosofem. Zkušenosť tak učí a je to pravda, třeba někdo namítal, že Sokrates byl veliký mudrc a že neměl až do smrti pokoje od své Xantippy. Ale co byl největší kousek jeho mudrctví? Zajisté jeho smrť, a tou právě osvobodil se od své zlé ženy, aby měl od ní navždy pokoj!

Částka čtvrtá.

Rozumec dospívá v mudrce.

Když bylo kmotru Rozumcovi padesát let, byl již, jak se říkává, se světem v pořádku. Všecko, čemu se vůbec ze světa a života mohl naučiti, měl již uloženo v paměti své, a toho bylo mnoho, věru, velmi mnoho. Od světa on už nic nepožadoval, byl spokojen, co mu život právě byl sám dal. Svazky, jež ke světu ho poutaly, rozvázal už všecky moudrou a svědomitou rukou. Oba synové jeho, jak už jsme pravili, byli ve světě dobře zaopatřeni; dobyvše návodem a radou otcovou potřebné samostatnosti, ubírali se již oba jistou drahou života; spokojeni jsouce sami s sebou, těšili se radostem rodinným a mohli i pomáhati jiným, aby dosáhli žádaného blahobytu. Se syny svými byl tedy Rozumec docela hotov.

Mírně a skrovně žije byl i Rozumec zaopatřen pro budoucí dny svého života. Z usilovné práce za jarých let svého mužství uspořil sobě tolik, že byl řádně ozbrojen proti vší nehodě, která by mohla potkati jej na stará kolena. Nehověl sobě však příliš ve své zámožnosti, nýbrž hledal a nacházel posud útěchy v mírné práci, odpovídaje, když sousedé mu vytýkali, že pracuje a nepřeje sobě odpočinku na stará léta, v ten rozum:

»Vidíte, přátelé, člověk vždy musí býti ostražitý; nehoda nikdy nespí. Já jsem křehký, jako každý jiný člověk a majetek můj, jako každý pozemský statek, není jist před budoucími nehodami. I mne i majetek můj může ještě dosti zlých nehod zastihnouti. Proti nim ozbrojuji se jako dobrý voják. Zastihne-li mne nějaká pohroma, jako delší nemoc, nebo něco k tomu podobného: musí majetek můj mně v nedostatku vypomáhati; pakli nějaká pohroma padne na to, co uhospodařil jsem v potu tváří svých, tu opět já pomohu si z nedostatku novou prací. Proto stále mírně pracuji, abych práci neodvykl a tělo v síle udržel, aby nehoda nezastihla mne nepřipraveného.«

Pravda, obsažená v tomto rozumování, ovládla plnou silou svou všecky posluchače; žádný neměl slova k odpírání, každý jen zakýval hlavou a řekl:

»Svatá, svatá pravda!«

Kmotr Rozumec se již neoženil; ne snad proto, že by byl opovrhoval radostmi rodinnými, nebo že byl by se bál nových starostí o rodinu, nýbrž proto, poněvadž soudil, že pokročilejší jeho věk už sotva by mu postačil, aby řádně jako otec mohl povinnosti své vyplniti a postaral se o blahobyt ženy a dětí, kdyby ho Bůh záhy k sobě vzal. I jiná věc padá při tom také na váhu. Kmotr Rozumec bral život vždy za knihu, z které

se jest člověku učiti. Po celý svůj život tříbil povahu svou vlastními zkušenostmi a myslíval i tam, kde jiný člověk ducha svého k myšlení nenamáhává. Tak se stalo, že Rozumec znenáhla vzdaloval se stále radostí smyslnějších, jakých manželství nové v hojné míře by mu poskytovalo, a proto již se neoženil. On liboval sobě více u vážných pomyslech, cítě se v srdci svém schopným, z nich leccos k prospěchu sousedstva svého použiti. Úloha tato tanula mu čím dále tím více na mysli, a každý přisvědčí, že byla to úloha krásná, neboť co jest krásnějšího, než jinému, když by zabloudil, býti moudrým rádcem? Od Tomše a jeho mladé ženy vyprosil si starou Tomšovou za svou hospodyni. Jakož vůbec Rozumec nic bez příčiny neučinil, tak i tento krok byl veledobře rozvážen. Každému zajisté je ze zkušenosti známo, jak těžko shoduje se mladá nevěsta se starou tchyní Tím, že kmotr Rozumec starou Tomšovou k sobě vzal, uspořil zajisté mladým manželům, které od srdce miloval, i staré mateři Tomšové dost mrzutostí rodinných; sám pak tím získal také, neboť v staré Tomšové měl věrnou a pracovitou hospodyni v domě a dostatečnou a trpělivou posluhu, kdyby Pánbůh naň nemoc dopustil.

Kdyz i svou domácnosť v nejlepším měl pořádku, oddával se Rozumec čím dále tím více přemyšlování. Předmětem jeho myšlének byl člověk a jeho život Každý člověk chce býti v životě svém šťasten a každý má zajisté k tomu právo. Jak má člověk život svůj zařizovati, aby byl šťasten? To je otázka důležitá a hodna přemýšlení, a dokud budou výborne hlavy žíti, dotud budou o ní přemítati! Rozumec ponořoval se pořád víc a více v rozluštění té otázky, bera při tom za vodítko hojnou vlastní zkušenosť. Dále nešel, neboť jsa celkem povahou praktickou, nedával mnoho na přemyšlování do větru. Také nechápal, že by duch lidský jen proto mohl mysliti,

aby myslil; on chtěl míti z myšlení praktický užitek, on chtěl jím posloužiti svým spolusousedům. Ale k myšlení takovému především potřebí poklidu, a toho se mu vždy nedostávalo, každou chvíli zaklepal někdo u něho o radu a přiváděl jej z proudu, v kterém plynul jeho duch. Toho poklidu však se mu také dostalo v míře hojné, ale ve způsobu velmi nepříjemném, ba hořkém. Dnové jeho života neměli plynouti bez útrap a bolestí. Jak velebil Rozumec ten nápad, že starou Tomšovou vzal k sobě. Měl jí věru velmi potřebí.

Říkává se, že stáří se mstí za mládí, a pravdu tu zajisté nikdo neupře. Na Rozumci se vyplnila. Pracoval on zajisté usilovně v mládí svém; řemeslo jeho, truhlářství, není řemeslo snadné a potřebuje hodné síly tělesné, ký div tedy, že když Rozumec stárnul, počala se nemoc o jeho tělo pokoušeti. Byla to ošklivá, trapná, bolestná a zdlouhavá dna, jež na zimu kruté navštívila tělo kmotra Rozumce. Z jednéch údů byvši vypuzena, prožírala se do druhých, a až rozumný lékař si všecku práci s Rozumcem dal, bylo přece k snášení té nemoci potřebí onoho statečného ducha, kterým Bůh Rozumce obdařil. Nemoha skoro po celou zimu se svého lože se hnouti a tráve dlouhé noci větším dílem beze spaní, nalézal kmotr Rozumec ve staré Tomšové opatrovnici a družku věrnou a bedlivou, kteráž mu všecko, co dobrého učinil synu jejímu, splácela ochotou a laskavostí v posluhování. Bolestmi svírán nereptal nikdy mužný Rozumec, vždyť měl i v nemoci své šťastné chvíle, kde bez vytrhování mohl přemýšleti o úloze své; měl i v tom ohledu šťastné chvíle, že neminulo dne, aby několik přátel jej nenavštívilo a nepotěšilo. Nejvíce však potěšení mu dělal hodný Tomeš s mladou ženuškou svou, již u něho někdy celý den trávili, jako u otce stále rostoucí lásky své, a již, když Pánbůh Barušce pomohl, k němu prvnímu přinesli první plod vroucí své lásky, mladého to modro-

okého kloučka, jehož dětinská nevinnosť a líbeznosť omlazovaly Rozumcovi nemocí vadnoucí srdce.

»Vidíš, Baruško,« říkával Rozumec k mladé matce, jež opodál lože jeho na stoličce nemluvně své kojila; »mám pravdu nebo ne, že ženská je jen tehdy šťastna, když má muže a děti?«

Baruška obrátila k němu veliké své oči a říkávala:

»Celý svůj zivot dala bych, kmotřínku, za chvíli štěstí, které cítím, když držím své děťátko v náručí. A vy, jen vy, jste to moje štěstí založili!«

»Za to mám také z tebe i z dítěte tvého nejpěknější radosť ve své nemoci. Jen hodně mně sem choďte; neboť vy dva mne přivádíte na myšlénky, kterými jiným třeba také tak prospěji, jako jsem prospěl tobě. Člověk jen potřebuje při všem mysliti a život je dobrý.«

Částka pátá.

Z Rozumce stal se mudrc.

Mimo vzkvétající štěstí rodinné manželů Tomšových a přemýšlení bylo skoro jedinou útěchou v dlouhé trapné nemoci kmotru Rozumcovi čtení. Bibli králickou koupil si Rozumec už jako chasník a od těch dob znal ji skoro nazpaměť. Proto také mluvíval neobyčejně plynně. Mimo bibli miloval nejvíc dějepisné čtení, a to proto, ponévadž je v něm nejméně lži a nejvíce pravdy, a to pravdy takové, která po všechny dny má svou platnosť, když ji člověk z mysli nepustí.

Proto snášeli mu Tomeš a jiní přátelé, kde jen na nějakou knihu přišli. Nabyv vlády v rukou svých

probíral se pak Rozumec se zalíbením ve snešených knihách a vybral si jen takové spisy, jež se mu zdály pro něho býti přiměřenými. V nich pak čítal celé noci a po kraji zaznamenával, co se mu zvláště líbilo. Tím nejen si ukracoval čas, nýbrž také obohacoval svého beztoho bystrého ducha stále novými vědomostmi.

Pan farář poslal panu kmotrovi po kostelníkovi plný koš zaprášených knih ze zavřené knihovny po nebožtících farářích, čímž velice se zavděčil Rozumcovi.

Z farských knih jedna nejvíce Rozumci se líbila, ba učinila naň takový dojem, že ji nejen vícekráte bedlivě přečetl, nýbrž i se zalíbením o myšlénkách přemýšlel, které v ní uloženy byly. Myšlénky ty si Rozumec v dlouhých nocech rozpřádal, a když přišli sousedé, aby ho navštívili, povídal jim nejraději z této knihy. Kniha ta byla tištěna v Amsterodamě roku 1663 a byla nadepsána: »Labyrinth světa a ráj srdce.« Spisovatelem jejím byl Jan Amos Komenský. Co do jádra v knize obsaženého shodoval se Rozumec se spisovatelem jen v druhé části. Neobyčejné nalézal zalíbení hlavně ve způsobu, jak spisovatel své náhledy provádí v knize své. Poutníka i vůdce jeho Všudybuda viděl Rozumec jako živé, i město představující svět, i jeho ulice, stavy jednotlivé značící i hrad Fortuny, všecko viděl Rozumec před sebou jako ve skutečnosti. Žertovné vypravování kolikráte nemocného tak rozesmálo, že zapomněl na bolesti v nohou a nejvíce se potěšil s mudrci starého věku, z nichž každý svou učenosť tak opravdivě vykládá, a co jeden založí, druhý hned svým náhledem zruší. Když ke všemu ke konci Anaxarchus doloží, že všecko to nic není, že se to tak zdá, stály Rozumci až slzy smíchu v očích!

Rozumec hořel zvědavostí dověděti se něco bližšího o Komenském, a proto velmi se potěšil, když ke

konci masopustu navštívil jej student Bártův, jenž z Prahy na prázdniny do Toužimi přijel. Josef Bártův vypravoval mu o životě Komenského, jenž v celku podobal se lodi na moři bouří zmítané. Že Komenský byl poslední biskup bratří českých, tak krutě pronásledovaných, že tráviti musel dny své větším dílem u vyhnanství, v němž ještě jedna nehoda za druhou jej stíhaly, tak že byl po celý život lopotícím se poutníkem, vzbudilo v Rozumcově srdci soustrasť s tím mužem pravého ducha i srdce a vysvětlilo mu zároveň, proč tak a ne jinak Komenský psal. Rozumoval zajisté Komenský tak, jak jej život jeho a zkušenosti k tomu přivedly, a to mu právě mnoho úcty u Rozumce přimnožilo. Neboť položil si otázku: Přemýšlel bys ty jinak, kdyby život tvůj byl také toho druhu? Účel měli oba stejný; Komenský i on chtěli své spolubratry vésti k šťastnému životu!

Rozumec poslouchal bedlivě slova Josefova a vštípil si dobře v paměť myšlénku, kterou Josef své vypravování ukončil:

»Uprostřed bouří a nátiskův osudu, jenž stále blahu, ba životu Komenského nebezpečenstvím hrozil, zachoval si muž ten pevného ducha a vynesl člověčenstvu ty nejkrásnější plody.«

Komenský měl na zřeteli především své krajany, pak celé člověčenstvo. Rozumec především jen své sousedstvo.

»Nic neškodí,« prohodil sám k sobě, »jsem sice jen maličký, ale jsem přece nový Komenský!«

V dlouhých zimních nocech při kývání starých hodin, nikým a ničím nerušen bavil se kmotr Rozumec dlouho s Labyrinthem světa, pak přemýšlel dál podle svého způsobu. Duch jeho zabíral se pořád hlouběji v přemítání, jež z počátku tonouti se mu zdálo v mlhavé

propasti, nebo vlastně nekonečnosti; ale brzy z mlhy a dýmu počaly vyšlehovati určité blesky, tma pozvolna se rozplývala a pevné dno v propasti prokmitovalo; ano i hvězdy některé Rozumcovi zasvítily, k nimž toužebný upíral hled. V dlouhých zimních nocech beze spaní sílil se jeho duch z bohatého zdroje přemýšlení o životě lidském, ba tento právě byl hvězda, ke které se nesl, ke které chtěl se přivinouti duch jeho, a již chtěl proniknouti. Blížil se zvolna, ale jistě na základech svých zkušeností k cíli svému, a takto, co nepovedlo se jiným duchům posloucháním ve škamnách vysokých škol, povedlo se duchu Rozumcově přemyšlováním na strastiplném loži, za dlouhých zimních nocí beze spánku. Jen k ránu obyčejně zdřímnul a krátce si pospal. Jinak zapomínal zabrán v přemítání na bolesti, jež lomcovaly v údech jeho; duch jeho vylupoval se takřka ze schránky tělesné a bystře pronikal pohádku zapletenou, kterou nazýváme životem. Nitku k nitce bedlivě shledávaje, rozplétal duch jeho tajůplnou osnovu, v dělení spojoval, v spojování loučil, a než minula zima a zdraví se navrátilo do chorých údů, dospěl jeho duch tam, kde jako otec přehlédá hru dítek svých, i přehlížel pachtění a lopocení se lidí v kratičké prostoře jim vykázané, kterou nazývají životem. V utrpení uzrál jeho duch, a když kmotr Rozumec starou Tomšovou doprovázen poprvé vyšel do zahrady na milé jarní výsluní, netěšil se ani tak ze zdraví svého, jako z toho, že na loži bolesti pochopil i pronikl život.

Kmotr Rozumec stal se mistrem z vlastního přemýšlení, sám ze sebe. Ač zbělely mu při tom vlasy, duch jeho přece nestárnul, naopak on zmládl a sliboval, že zdárné ovoce ponese těm, kdož po něm budou toužiti. Řekli jsme již a čtenářové ve všem to viděli, že byl Rozumec povaha praktická. I jeho bádání určeno

bylo k užitku praktickému, k poučování jiných, zkrátka Rozumec chystal se k novému svému úřadu učitelskému.

Jako přírodozpytec, chce-li nabyti rozhledu v některé říši přírodní, nejprve rozebírá jednotlivé tvary a stejné k stejným, podobné k podobným do přihrádek si ukládá, až má pohromadě soustavu: tak činil i kmotr Rozumec s jednotlivými úkazy měnivého živobytí, ukládal a skládal, až stal se znenáhla nade všemi pánem.

Sedávaje v zahradě pod jabloní v teple jarního slunce o samotě, rozbíral způsob, jakým učiti bude. Že žáků bude míti vždy hojnosť, o tom nepochyboval, neboť požíval všeobecné důvěry, a byl pro své zkušenosti neobyčejně rozhlášen ve svém rodišti.

Ale jakým způsobem podávati pravdy lidem, jichž rozum nebyl mnoho cvičen, aby jich nejen dobře pochopili, ale i k vlastnímu svému prospěchu použili? Tím si Rozumec dlouho hlavu nelámal.

Pravilť u sebe: »V roucho bajky, povídky a příběhů musíš oblékati pravdy, kterými chceš lidu prospívati, a pak zajisté nebudeš mluviti k hluchým, nýbrž dojdeš s jistotou vždy tam, kam jsi měl zamířeno. Rozumu nesmíš mnoho napínati, ale vyhovíš-li obraznosti, půjde už s ní snáze rozum a bude užitečněji činným než sám o sobě!«

Jak patrno, chtěl se Rozumec ubírati touž cestou, kterou kráčel Amos Komenský ve svém »Labyrinthu světa«, ba kterouž kráčel i sám vznešený Spasitel světa.

Jaro zatím značně postoupilo; skřivánkové a slavíci se rozepěli, pole a luka se zazelenala a příroda tisícerým životem jen jen kynula. Zdraví vrátilo se opět úplné do těla Rozumcova, jenž sám o holi procházel se v polnostech kolem města, těše se z plné duše radostem života.

Nyní uvedeme milého čtenáře v hlavní část jeho živobytí. Naše zásluha jen v tom leží, že různé jeho povídky a poučení z nich plynoucí podle stejných nebo podobných předmětů seřadíme; činíme to se skutečnou láskou, kojíce se jistou nadějí, že pozorný a myslící čtenář v celém krátkém pásmu následujících událostí nejen nalezne srdcetěšnou zábavu, nýbrž i v hojnosti zdravého poučení, jakého docházeli upřímně smýšlející občané toužimští z moudrých úst ochotného pana kmotra Rozumce.

KNIHA DRUHÁ.

Rozumec jako učitel.

— —

Částka první.

Kapitola první o štěstí.

Není zajisté pro člověka krásnějšího slovíčka nad slovíčko »štěstí« a škaredějšího nad slovo »neštěstí«. Jak mnozí po prvním honí se a pachtí, leč často ach! jen druhého sobě uhoní a upachtí! Než co naplat, zkušenosť vážnou nevezme sobě žádný za zrcadlo, a kdyby deset honících se po štěstí marně pracovalo a se namáhalo, neb i dokonce pohromu vzalo: jedenáctý pustí se přece čerstvou silou do nového boje, neboť štěstí má půvab neumořitelný.

Co štěstí jest, marně se tážeš i nejzkušenějších starcův; jest to neznámá země, v niž každý věří a na které jen málo kdo blažený život strávil.

Básník řekne: »Štěstí, tys jako květ z jabloně!« Ano, libé a milostné jest štěstí jako květ z jabloně, leč, bohužel, jak zhusta svěje ostřejší vítr to růžové kvítí, jež pohozeno v trávě, pak smutně uvadá!

Básník hlubokou vyslovil pravdu.

Jiný řekne: »Štěstí, tys měsíci podobno, někdy celou tvář, ale více lidem ukazuješ rohy!« Než co platno tak pravdivě mluviti; byť sebe moudřejší jádro v rouchu obrazném vězelo, jak měsíc v tmavé noci svítí a svítiti bude i štěstí v noci života lidem, vezdy po světle bažícím!

Takových lidí bylo i v Toužimi na kopy. Patřil k nim také provazník od obecné studně Vavřinec Vrťátko. On myslil, že ovšem štěstí jako dobrou ženu člověk hledati nemá, že musí se samo člověku naskytnouti, ale věřil také, že mnozí k štěstí přišli, a domníval se, že on k němu nijak přijíti nemůže.

Často naříkával si ze závisti, že jiným lépe se vede než jemu, a proklínal rozmarnou fiflenu náhodu, která jiných si všímala, ale jeho míjela, ba týtýž i šašky si z něho tropívala.

»Kdybych jen věděl, co vlastně štěstí jest, však nějak bych ho přece ulovil,« rozumoval často, »a byl by konec trampotám v mém živobytí. Stavení mé už kolik let potřebuje opravy, stavěti musím, ale kde vzíti k tomu ty prožluklé peníze; ovšem, kdybych měl štěstí jako jiní, bylo by jich vždycky dost v truhle! Ale to prožluklé štěstí!«

Tak mudroval často při práci, a když vyjel se svými volčaty na pole, místo orání přemítal o štěstí. Když pak pole, nebyvši tak dobře zděláno jako pole jiných, přineslo menší užitek než pole jiná, durdíval se opět a naříkával: »Zas mají lepší štěstí! Už aby všecko ďas vzal!«

Jednou, bylo to na jaře, místo orání obrátil pluh a sedl si naň a v jarním sluníčku přemítal o štěstí.

»Pomáhej Pánbůh,« vytrhl ho ze zadu známý hlas kmotra Rozumce z lenošení a přemýšlení.

Vrťátko se obrátil, vyskočil a zapálil, že Rozumec ho zastihl, an zahálel a ostýchavě šel k Rozumcovi na mez.

»Což pak se tak kaboníte?« tázal se Rozumec podávaje mu ruku.

»Inu, kmotře milý,« odpovídal rozpačitě Vrťátko; »vidíte, sedl jsem si tak trochu na pluh, abych odpočinul, a přemýšlel jsem tak trochu o štěstí.«

»Slavné paměti Přemysl oráč také tak činíval,« prohodil Rozumec.

»Ba, vidíte; a až k pluhu přišli za ním poslové Libušini se Šemíkem a přinesli mu s sebou knížecí čapku. Ovšem, komu přeje štěstí, vždy a všude může se státi šťastným!« povzdechl si Vrťátko.

»Což vy, kmotře, pořád ještě na štěstí čekáte?« pokračoval Rozumec; »proč pak s nikým se neporadíte?«

»Inu, vidíte, kdybych já věděl, co vlastně štěstí jest, však ono by mně přece neušlo. Ale, ale . . . já jsem, milý kmotře, už kolikráte k vám chtěl jíti na radu, neboť vy mluvíte jako kniha a víte toho za deset kantorův, ale ostýchal jsem se, že byste se mně vysmáli.«

»Já nikomu se nesměji, kmotře,« odpověděl vážně Rozumec, »zvláště když touží po nesnadných věcech. A pak, takových lidí, jako vy jste, je v Toužimi dost a jinde také,« dodal vlídně.

»A myslíte, pane kmotře, že bych já mohl ještě býti šťastným?« tázal se Vrťátko.

»Já myslím, že ano,« odpověděl Rozumec; »přijde pouze na to, co vy štěstím myslíte.«

»V tom je právě háček, kmotře, v tom bych právě rád něčeho se od vás dověděl,« řekl na to Vrťátko. »Hle, dnes je v polích tak teploučko, nechtěli byste . . .«

»Nu budiž,« vskočil mu Rozumec do řeči; »vím, co chcete říci. Sedněme si tu chvilku na mez a já povím vám, co mne právě o štěstí napadá «

Vrťátko usedl k panu kmotrovi na mez a upřel zraky své na jeho ústa; hledě do polí jal se Rozumec vypravovati:

»Když jsem šel ještě jako chasník z Prahy domů, pustil jsem se do širého pole se silnice, abych si kus cesty nadešel. Tak přišel jsem jednoho odpoledne, bylo to v létě, k posečené louce, kdež v stínu olší seděl na kamenu starý pastýř; u nohou ležel starý huňatý pes a před ním páslo se stádo ovcí, až to chroupalo. Pozdravil jsem ho a on se hned tázal, odkud přicházím? Povídám: ‚Vracím se právě z Prahy domů.‘ — ‚Ach, tam musí být pěkně,‘ povzdechl si stařec; ‚já v Praze ještě nebyl, a sotva už do smrti ji uvidím; sedněte si trochu, příteli, ke mně do stínu, odpočiňte si a povídejte mně něco o Praze. Půjde se vám to pak bystřeji.‘ Učinil jsem mu po vůli a věru, nikdy jsem toho nelitoval. Dejte nyní pozor, kmotře!«

»Dávám,« prohodil Vrťátko, nespustě zraků s Rozumce. Tento pokračoval:

»Když tak sedíme a v nejlepší řeči jsme, přiběhne z polí klučina, celý uplakaný, objímal stařečka a vzlykaje naříkal: ‚Dědečku, dědečku!‘ — Stařec pomiloval chlapce po tváři a tázal se vlídně: ‚Co pak se ti stalo, hošíku, že tolik pláčeš?‘ — ‚Ach!‘ naříkal klučina, ‚honil jsem tak krásného motýla a už jsem ho skoro měl, ale v tom mně daleko uletěl! Oh! takového malovaného motýla již, dědečku, nedostanu!‘ — ‚Neplač, neplač,‘ chlácholil stařec hocha, ‚však nahodí se ti jiný, třeba ještě pěknější! Ostatně, až budeš větší, tak veliký jako tatínek a budeš v životě honiti se za štěstím, povede se tobě kolikrát tak, jako dnes se ti vedlo.‘

Chlapec upjal v podivení na děda své veliké oko a tázal se v dětské nevinnosti: ‚Že se budu honit za štěstím, dědečku?‘ — ‚Ano, ano, dítě, za štěstím, které jest rovněž takový motýl, za kterým jsi dnes nadarmo se honil. I lidé velcí to tak dělávají a také zhusta tak nadarmo jako ty!‘ Stařec se na okamžik zamlčel a pak v hovoru svém pokračoval, nedbaje toho, že klučina mu asi sotva porozumí. Ale porozuměl jsem já.

‚Pamatuj, chlapče! Mnozí lidé běží, ba pádí za tím motýlem — štěstím přes kamení, strouhy a příkopy na cestu nedbajíce a přicházejí často k úrazu; buď zlomí nohu, nebo vaz, anebo zabloudí do krajiny, odkud nevědí cesty nazpět, a motýl, štěstí, pěkně jim ulítne! Některým ovšem podaří se motýla chytiti, ale ti zhusta ve chvatu setrou tu krásnou barvu s jeho křídel, a v potu tváře uchvácený motýl nemá pak pro ně nižádné ceny. Třetím nevede se také lépe.

Chytí sice motýla šťastně a velmi opatrně, ale pak si jej napíchnou na jehlici a zapíchnou do skříně za sklo a chodí se, bláhoví, naň dívat. O užitku, jaký by jim mělo štěstí přinésti, není u nich ani řeči. Ale pilný rolník, vida, an pěkný motýl ve zlatém slunci po poli poletuje, podívá se jen po něm a nechá ho letěti a pracuje pilně dále a Bůh požehná jeho práci a pole stonásobný přinese mu užitek. A pilný rolník, hochu, ten ze všech nejšťastnější.‘

‚Nemáme tedy štěstí hledati?‘ otázal jsem se starce, když znova se zamlčel.

‚Nemáme, příteli,‘ odpověděl, ‚ale máme pilně pracovati, abychom byli sami s sebou spokojeni a z práce naší vyrostou stromy, pokvetou a motýlové sami pak přiletí a usednou si na nich.‘

Hoch dědovi ovšem nerozuměl, já však mu dobře porozuměl a žehnal jsem nebe za to, že jsem u něho si usedl a odpočinul. Slova jeho mně byla často dobrá

v živobytí mém. Nu, jak pak, kmotře Vrťátko, se vám ten příběh líbil?«

»Oh, lépe, kmotře, než sebe delší kázání,« odpověděl zamyšlen Vrťátko a povzdychna si z hluboka sklopil oči k zemi.

»A zdali pak jste mu dobře rozuměli?« tázal se dále Rozumec.

»Ba rozuměl, milý kmotře; já jsem ten bláhový chlapec, jenž se honil za motýlem; ten motýl jest štěstí a štěstí jest hloupost!«

»To právě v příběhu našem nestojí,« vece na to vážně kmotr Rozumec, »ale stojí tam ještě mnohem více, co vám snad nepřipadlo. Vidíte, jak mnozí lidé přijdou k pohromě, že nehleděli na způsob, kterým dosáhnouti chtěli štěstí, honíce se za ním, jak stálo v příběhu, přes kamení, strouhy a příkopy! Jiní, když štěstí dosáhli, neuměli ho užiti, tak že nemělo pro ně žádné ceny, jako motýl bez barev. K těm náležejí lakomci, již chodí se jen dívat na štěstí své, totiž na poklady, sami ani do syta potravy si nepřejíce. I to je řeč, která zasluhuje uvážení v příběhu.«

»Tedy myslíte,« pane kmotře, »jako, abych . . .«

»Abyste to, kmotře Vrťátko, tak dělali, jako to dělá v příběhu pilný rolník. On nechá štěstí letěti a pracuje pilně, nebe požehná jeho dílu a štěstí pak přijde samo. Ta cesta jest, milý kmotře, ku štěstí nejjistější.«

»Ovšem, vy máte svatou pravdu,« vzchopil se Vrťátko a pohleděl upřímně Rozumcovi do očí. Tu je ruka má na to, že se jí budu držet jako svatého písma.«

»A uvidíme, zdali dobře tak učiníte,« doložil Rozumec s meze vstávaje, »a zdali jsem měl já pravdu.«

»Nepochybuju o tom,« odvětil pevně Vrťátko a s díky rozžehnal se s odcházejícím kmotrem Rozumcem.

Dlouho už nepracoval provazník Vrťátko na poli s takovou radostí jako dnes po odchodu Rozumcově.

Volčata, jsouce zvyklá častěji si odpočinouti, ohlížela se často po něm, zdali si neodpočine; ale on, zapáliv se, šlehl je pořádně přes hlavy, že jim zašla chuť odpočívati, a pracoval pilně dále. Oběd mu neobyčejně chutnal a ráno vstal veseleji než jindy a šel s chutí za novou prací, a než uplynulo několik let, nejen že si pořádně celé své stavení opravil, ale i když provdával svou dceru, dal jí slušnou výbavu a zeti hezkých peněz do hospodářství. Ostatním dětem však přísně nařídil, aby, kdykoliv potkají kmotra Rozumce, mu uctivě políbili ruku, »neboť,« dodával Vrťátko, »on vám všem, děti, po Bohu udělal to největší dobrodiní!«

Částka druhá.

Kapitola druhá o štěstí.

Vavřinci Vrťátkovi od obecné studně byl poněkud podoben zápotocký zahradník Cibulka.

Cibulka neměl sice ve zvyku naříkati jako onen na neštěstí, anebo dokonce štěstí hledati, neboť celý jeho život vypadal jinak nežli Vrťátkův. Cibulka nevstoupil s holýma rukama do života; po svých rodičích zdědil hezké peníze, které k začátku dobré živnosti stačily; s první i druhou ženou svou dostal hezkou pomoc do domu a v obou nalezl řádné, pracovité pomocnice a dobré matky, a vedlo se mu kolikráte tak dobře, že i sousedé mu záviděli, a že v Toužimi jeden hlas zněl, že Cibulka brzy zbohatne. Měl tedy Cibulka v životě štěstí; avšak nepotrvalo u něho dlouho; když mnul si nejlépe ruce radostí, že dobře se mu vede, číhávala obyčejně již v úkrytu nehoda, která radosť jeho v žalosť

proměnila. Tu česť musíme Cibulkovi vzdáti, že tak lehce jako jiní v neštěstí nezmalomyslněl, nýbrž že vždy s důvěrou ve vlastní síly a s nadějí v pomoc Boží znova k dílu ruce přiložil. Dvakrát, třikrát přišel skoro na holička, dvakrát, třikrát vlastní silou opět si pomohl a škodu opět nahradil; když však byl starší a neštěstí přece nikdy nespalo, znova opět jeho dům navštěvujíc: tu, ač by byl míval snad ještě síly k napravení pohromy, ztrácel zpovolna chuť k nové, trudné práci, hospodářství klesalo od desíti k pěti, a nežli se nadál, stav jeho tak neblaze se proměnil, že nevěděl si rady, jak ze strašlivé tísně vybřednouti. A přece měl zahradník Cibulka některé pěkné vlastnosti, které člověku v životě výborně sloužívají; byl mírný a s každým dobře vycházel, byl přičinlivý a v čas potřeby neštítil se sebe pernější práce, byl střídmý a šetrný v jídle, pití i v šatstvu: a přece nemohl ani takového blahobytu rodině své zaopatřiti, který jenom zakládá se na pilných rukou. Však měl i Cibulka své vady, které člověku život málokdy promine.

Hlavní vadou u něho bylo, že kdykoli se mu dobře vedlo, rád založil ruce, chtěje užívati ovoce z práce své v domnění, že aspoň pro svůj život úlohu již dokonal, zkrátka: Cibulka nebyl dosti opatrný a nevytrval již v dobách nejlepšího mužského věku v proudu řádné, nekvapné činnosti. Život jest velepřísný potentát a žádá od člověka mnoho; některým lidem ovšem poštěstí se, že i polovičné nebo neúplné vykonávání povinností, jaké jim život předpisuje, je neuvede do záhuby a udrží je na výši založeného blahobytu; ale to jsou jen někteří, nad nimiž život jedno oko zamhouřil; mnohem valnější většina již tím, že povolí ve svých dobrých vlastnostech, vyzve život k boji, v kterém snadno poraženi bývají, ať nedím, že docela padnou. K většině této náležel i zápotocký zahradník Cibulka; on stál

v boji se životem jízlivém, že v nečas ustal od činnosti a byv neopatrným i když příležitost i štěstí mu kynulo, nevěděl jich použiti.

Když nemohl v noci pro starosti spáti, potajmu vzdychal:

»Což narodil jsem se na nešťastné planetě, že mne osud pronásleduje?

Na mně přece vina neleží, vždyť pracuji jako jiní, ba ještě víc, až mne kolikrát mozoly pálí, a kde nic tu nic!«

Uvažoval, jak vidíme, a jak obyčejně to lidé činívají, jen lepší stránky své, ale na slabší a chatrnější, jak toho jest potřebí, ani nepřišel.

A měl, věru, Cibulka příčinu nespati a v noční samotě naříkati, neboť šlo to s ním tuze s kopce. Měl sice posud hezké stavení a dobrou velkou zahradu ve vlastnictví, ale po několik let, co doufal, že štěstí přijde samo a síly své takořka usnouti nechal, tolik dluhů na hospodářství se mu nahromadilo, že nevěděl, co dříve: dříti se, aby mohl platiti úrok, neb aby vyživil četnou svou rodinu.

Když se mu podařilo trochu peněz nastřádati, místo aby jich k zvelebení své živnosti použil, jak potřeba kázala, musel je nésti věřitelům, aby mu nevypověděli kapitálův a nemusel prodati dům a zahradu. Prodání bál se jako smrti, neboť měl v těle česť a hanba před sousedy by ho byla uhnětla. Ač smutné jeho poměry nebyly v Toužimi neznámy, přece myslilo se, že se mu podaří z tísně vyváznouti, a Cibulka požíval ještě z té příčiny vážnosti u sousedstva.

Jiná chyba u Cibulky byla, že všechnu strasť v sobě uzavíral a že neměl síly nikomu se svěřiti, aby si odlehčil. Takto stal se nevlídným samotářem a trápil se sám nad sebou, a přece mu dobré rady bylo nade všecko potřebí!

Kmotr Rozumec několikrát za rok přišel návštěvou k zápotockému zahradníku, neboť tento, když truhlář stonal, poslal mu někdy na pochoutku rannou zeleninu, a kmotr Rozumec nikdy nezapomněl, když mu někdo něco milého nebo dobrého prokázal. Rozumce nebylo tajno, jak věc s Cibulkou stojí, nevěděl však nic důkladně, poněvadž Cibulka byl tak nesdílný člověk, a ač znal odedávna povahu zahradníkovu, čekal, až Cibulka nepravou svou stydlivosť odloží a vezme si srdce a bude k němu upřímným. Když Cibulka otálel a hlouběji se do nesnází zamotával, uznal však lidomilý Rozumec za dobré, sám začíti a přemýšlel o tom, jakým způsobem by ubohému Cibulkovi pomohl. Bylo to snad poprvé v životě Rozumcově, že sám jinému radou se takořka vtíral, ale tím byla právě jen vinna uzavřená povaha Cibulkova.

Málo neděl po setkání se s Vrťátkem na poli zavítal Rozumec k Cibulkovi, a oba muži sedli si na sedátko, jež stálo před domem v zahradě. Byl pěkný letní den červnový, a rodina Cibulkova pracovala na druhém konci zahrady. Byli tedy sami, a čilý Rozumec použil hned té příležitosti, aby Cibulka s ním se srozuměl.

Z počátku mluvili o lhostejných věcech, dobrým obratem však ocitl se hovor tam, kde jej Rozumec míti chtěl.

»Jsou věci,« hovořil Rozumec, »při kterých se člověk bez rady neobejde, a bývá to pro něho škoda, tají-li je člověk v sobě a neotevře-li srdce své zkušenému příteli. Čtyři oči vidí přece lépe a více nežli dvě a druhý soucitný člověk myslí přece chladněji a rozumněji, než ten, kdo má srdce stížené vlastní nehodou. Nepravím to nadarmo, sousede; vím, že vás tak leccos tlačí v srdci a myslím, že tolik o mně víte, že smýšlím s vámi přátelsky.«

Cibulka porozuměl a otevřel Rozumcovi své srdce dokořán a naříkal nad svým osudem.

»O osudu mi nemluvte, sousede Cibulko,« odpovídal Rozumec; »to, co nás v životě potkává, nechci říci že dokonce, ale jistě z největšího dílu kořeni se, klíčí a vyrůstá z vlastní naší povahy. Já aspoň nikdy neviděl jsem nešťastného člověka, jenž by z dobré polovice aspoň nebyl sám svým neštěstím vinen.«

Cibulka se poněkud dopálil.

»Což neznáte mne, pane kmotře?« namítal; »jsem snad člověk lehkovážný nebo nějaký útrata? Nejsem pilný a pracovitý a dbalý o svůj majetek?«

»Pracovitý jste, sousede, ale co se týče té dbalosti o majetek, poněkud bych odporoval,« namítal Rozumec vlídně.

»Hm, podívejte se, kmotře, na mé ruce,« hovořil se zápalem Cibulka a ukázal mozolovité své dlaně Rozumcovi.

»Ty svědčí o vaší pracovitosti, ale o dbalosti pravé o majetek, nikoliv,« odpověděl určitě Rozumec.

»A pro živého Boha, co jsem měl dělati?« tázal se Cibulka.

»Nemyslit vždycky na dobré stránky své, ale také na chatrnější, příteli,« odpovídal Rozumec ještě vlídněji; »a chcete-li mě poslouchat, ukáži vám ty stránky v zrcadle a doufám v Boha, že ode dneška za rok, dá-li nám Bůh zdraví, bude tu ve vaší zahradě veseleji, poněvadž její hospodář bude spokojenější.«

»Kdyby to dal Bůh,« vzdychl Cibulka a zahleděl se do země. »Tedy myslíte, kmotře, že by byla ještě naděje?«

»To myslím, sousede, podíváte-li se s chladnou rozvahou v zrcadlo, které vám předložím, ač jestli si toho žádáte.«

»Jak bych si toho nežádal! Mluvte, pane kmotře, vždyť víme, že vy svým vypravováním umíte v člověku duši obrátiti.«

»Nu, obrátiti právě ne, ale snad občerstviti a posíliti,« opravoval Rozumec a vzal šňupec z piksly své.

»Víte, kmotře, že rád čtu, zvláště dobré knihy, a že mně tak leccos z nich v paměti uvázne. Teď mi zrovna jeden příběh tane na mysli a ten má být ono zrcadlo, o němž jsem se zmínil.

Na východě žil jednou král, jenž nebyl sice zlý člověk, ale o blaho svého národa se přece jak náleží nestaral. A to přece svatou a jedinou povinností každého krále. Proto jej také jeho poddaní nemilovali. Z čista jasna roznesla se v sídelním městě pověsť, že jakýsi lotr chtěl králi sáhnouti na hrdlo. Strhl se náramný hluk v městě, jenž především rozléhal se v nádherných síních paláce královského. Domnělý zákeřník byl chycen a soud vyslovil obavu, že je jenom jedním členem spiknutí široce rozvětveného. Krále a celého jeho komonstva zmocnily se strach a úzkosť; v městě hemžily se na všech stranách vyslané stráže, palác byl s dvojnásobnou bedlivostí střežen, a polekaný král několik dní ani z něho nevycházel. Zvláště v noci míval strach a nemohl ani pokojně usnouti. Mimo krásné koně, povozy, psy a jiné královské tretky měl král dvanácte vybraných panošů, již lepostí těla i věrností mysli vynikali a na nichž si král velice zakládal. Tito jinoši museli každou noc v plném počtu v předsíni ke královským komnatám bdíti, kudy jediný vchod vedl do ložnice královy. První noci nespal z nich žádný; bavívali se tiše mezi sebou a zapuzovali tak sen, jenž padal na mladé jich oči. Ale pátou nebo šestou noc byli už příliš bděním unaveni, ký div tedy, že jeden za druhým usnul, jeden na druhého se spoléhaje, a tak usnuli pevně všickni až na jednoho, při němž cit povinnosti byl tak mocný, že

překonal spánek, jenž i do jeho očí se dral. Bylo už daleko přes půlnoc, když zaslechl dvéře vrznout, v nichž objevil se najednou král. Z lásky ke svým soudruhům stavěl se i dvanáctý panoš, jakoby spal, a čekal, co král bude činiti. Král stál chvilku mezi dveřmi, pak zašeptav soucitně: ‚Ubozí hoši!‘ sáhl do kapsy a vyndal z ní dvanácte velkých zlatých penízův a dal každému spícímu panoši po jednom. Po té usmívaje se, odešel.

Panoš, který se jen stavěl, jakoby spal, prohlížel si hned po odchodu krále pěkný a těžký zlatý peníz a rozumoval: ‚Peníz je krásný a neškodilo by, kdybych jich měl všech dvanáct. Ostatně já jediný si peněz těch zasloužil, nebo ti ostatní spali a nebděli jako já nad životem královým! Vím už, co činiti; žádný ze spících druhů neví, že peníz obdržel, vezmu jim všecky peníze a budou po právu mé.‘ Jak myslil, tak učinil, a když panoši se probudili, žádný z nich nevěděl, že přišel o krásný zlatý peníz. Sotva však několik hodin spali, přišel rozkaz od krále, aby ihned k němu všichni panošové se dostavili. Každý z nich bál se před trestem, neboť domnívali se, že král se dověděl, že v noci spali; dvanáctý panoš jen měl strach zvláštní. Chtěl již peníze druhům vrátiti, ale bylo mu jich líto a myslil, že po právu jsou jeho. Neprozradil druhům nic a šel s nimi zároveň ke králi.

Král popocházel po audienční síni a přijal je s přísnou odměřeností.

‚Co přihodilo se v noci zvláštního?‘ tázal se panoše, jenž prvním byl nad ostatními.

‚Nic, královská milosti,‘ odpověděl tento se stísněným srdcem a zarděl se nad vlastní lží; ‚noc uplynula celá pokojně a nemám, co bych Vaší milosti ohlásiti měl.‘

‚Tak,‘ odpověděl král, ‚nic zvláštního se nestalo! Kde pak má každý z vás dar, který jsem mu v noci dal?‘

Panoši s podivením jeden na druhého se dívali, všech jedenáct nevědělo o královském daru ani toho nejmenšího.

‚Nevíme pranic, královská milosti, o nějakém daru,‘ zajíkal se nejstarší panoš.

Král se hněvem zarděl, že tak zapírají, a chtěl jim již ohlásiti přísný trest, an dvanáctý panoš povystoupil, před králem na koleno klesl a drže v hrsti všech dvanácte zlatých penízů, zvolal:

‚Milosť, vznešený králi, milosť! Tys dal každému z nás po jednom z těchto penízů. Poněvadž však všichni spali, stavěl se i já spícím a vzal jsem svým soudruhům tvé královské dárky, domnívaje se, že vlastně jen mně náležejí, který jsem jediný ze všech bděl. Ostatní o penězích nic nevědí!‘

Král se usmál a pravil:

‚Měl bych tě vlastně přísně potrestati, že jsi své soudruhy o mé dary okradl; ale poněvadž ty jediný byl jsi ze všech nejopatrnější a nejchytřejší, odpouštím ti trest, ba daruju tobě všech dvanáct penízův a činím tebe náčelníkem všech ostatních spáčů. Ti však nechť vezmou si z události dnešní noci naučení k srdci, že byť i štěstí samo k člověku přišlo, vždycky člověk musí býti opatrným, aby o ně nepřišel. Propouštím vás!‘

Smutně odešli panoši; nereptal však žádný, neboť cítili dobře, že tenkráte je král velmi spravedlivě a mírně potrestal.«

Kmotr Rozumec se zamlčel a pohleděl vlídně na Cibulku. »Co tomu příběhu říkáte, kmotře?« tázal se za minutku.

»Že se dobře na mne hodí,« odpověděl Cibulka, »neboť, věru, kolikrát se mně tak dobře vedlo, že kdybych býval v štěstí opatrným, nebylo by se mnou tak zle, jako nyní jest.«

»Inu, byli jste jedním z těch ospalých panošů,« řekl na to Rozumec, »kterých bylo a bude vždycky dost, a přišli jste tak o svůj zlatý peníz, o štěstí své. Protož pozor, opatrnosti nikdy nezbývá a v štěstí především, neboť člověk, jemuž se kdy dobře vedlo a jenž toho si neuměl vážiti, pak hůře v tom než člověk, jenž nezná štěstí a blahobytu a radostí z něho.«

»Zapíšu si to za uši, pane kmotře; jen jestli přijde ke mně nějaký král s tím zlatým penízem!«

»Takoví králové ještě nevymřeli, sousede, a zlatých penízů mají ještě dost. Lhotský hrabě je prý veliký přítel sadův a zahrad a chce prý si v tom ohledu statek zvelebiti. Vy jste byli ve světě, leccos umíte, leccos jste viděli. Vaše rodina zastane vám na několik měsíců zahradu, pokuste se u něho, lacinějšího pořadatele sotva dostane. Buďte jen k němu upřímný. Stromků tamto máte hezky a mluví se o tom, že by dala obec posázeti stráň za hřbitovem. Nezapomeňte na to.«

»Vy máte ducha ze zlata, pane kmotře, ještě dnes, hned půjdu k purkmistrovi, a záhy z rána do Lhoty,« hovořil veseleji Cibulka, a chuť k nové práci zasvítila mu z očí.

»A což kupec Říha? Chce prý posázeti pole švestkami, poněvadž povidla dobře platí.«

»Stavím se také u něho, pane kmotře; také ve vinici se mu leccos nelíbí.«

»Nu, vidíte, sousede,« těšil Cibulku Rozumec, »o zlaté peníze nebude podle všeho nedostatek! Vždyť nemusí být světem vaším jen vaše zahrada!«

To pochopil také dobře zahradník Cibulka a ještě téhož roku musel přibrati dva pomocníky do své živnosti. Lhotskému hraběti se upřímný a pracovitý Cibulka tak zalíbil, že nejstaršího jeho chlapce vzal do stalé služby. Za málo let zbavil se Cibulka trapných

dluhů svých a patřil k váženějším a zámožnějším sousedům toužimským. Když jednou hrabě Lhotský u něho v zahradě se zastavil a do hovoru se s ním dal, vypravoval mu o panu kmotru Rozumci a o povídce, kterou ho pan kmotr zachránil. Hrabě na to mlčel, ale když kmotr Rozumec zemřel, jak se podivili toužimští, když i hrabě, jehož mnozí pokládali za podivína, k pohřbu se dostavil. Cibulka si to dobře vysvětlil!

Částka třetí.

Jedná o tom, zdali může býti člověk úplně šťastným.

Bylo to v neděli odpoledne. Letní úrodný déšť ovlažoval zemi, tak že občané toužimští nemohli ani jíti procházkou do polí, jak to v neděli odpoledne obyčejně činívali. Většina zámožnějších sousedů šla po požehnání do rychty, kde při sklenici piva a dýmce tabáku se bavili; jiní vážněji smýšlející přišli na návštěvu ke kmotrovi Rozumci. Mezi nimi byl Tomeš se ženou i synáčkem, Bárta, Vrťátko i Cibulka a jiní; i sám mladý farář přišel, poněvadž by byl rád s Rozumcem o nějaké záležitosti promluvil. Hovor se točil o rozličných věcech hospodářství a obecného života se týkajících a pozdržel se u nejnovější události, kteráž dotkla se citlivé srdce mnohých občanů toužimských. Bylo to úmrtí jediného syna kupce Říhy, jenž byl jeden z prvních boháčů v městečku. Říha propracoval se vlastní silou ke svému bohatství, měl všeho dost a žil šťastně v lůně své rodiny. Bylť celkem člověk ne-

příliš přívětivý, ducha i srdce chladného a nepožíval právě velké lásky ve svém rodišti; když však zlá horečka uchvátila mu syna, jenž měl býti jeho dědicem, litováno ho přece všeobecně, neboť každý otec cítil s ním, jakou ránu bolestnou mu zlý osud zasadil.

»Jsme v rukou Božích,« hovořil Bárta, »my i děti naše musíme s křesťanskou myslí přijímati, co Bůh na nás dopustí. Co bych já činil, kdyby mně Bůh mého Josefa vzal! Je mně Říhy upřímně líto!«

»Divná věc,« pokračoval Vrťátko, »že člověk nemůže být nikdy úplně šťastným, že nemůže se s celou duší radovati ze svého blaha! Říha má všeho až dost, neví ani o strastech, které nás hnětou; a tu z čista jasna padne taková pohroma do domu!«

Farář, který byl mezi tím u okna s Rozumcem hovořil, obrátil se při posledních slovech a prohodil:

»Máte pravdu, pane sousede, není snad ani jednoho člověka, který by se cítil úplně šťastným a spokojeným, a je-li tím posledním, je to jen proto, že neví o lecjakých radostech a rozkoších, a proto si jich nepřeje a nežádá. Mistr náš promluvil svatou pravdu, an řekl, že blahoslavení, to jest šťastní a spokojení jsou lidé prostého ducha.«

»V pravdě leží štěstí jen ve spokojenosti,« dokládal Rozumec, »to jest ve spokojenosti se sebou samým a se vším, co kol nás jest. Kdo pracuje a stará se poctivě, vesele lehne a vesele vstane, a kdo jiným nezávidí, nemívá stále nových žádostí, které nedají pokoje. Jen že takových lidí málo, jako bílých vran.«

»A proč jich málo, kmotře?« tázal se farář, »proto, že nemají pokojného křesťanského ducha.«

»Kterého jest velmi těžce nabyti,« prohodil Rozumec.

»Pravda; také však pravda, že lidé jak náleží se o nabytí jeho nestarají,« pokračoval farář.

»Leží to už v přirozenosti lidské, velebný pane,« odpověděl Rozumec, »a tu už nezjinačíme.«

»Bohužel, a proto tak málo lidí úplně šťastných v životě,« vzdychl si lidomilý farář.

Znova zatočil se hovor k Říhovi a k smrti jeho syna; tenkrát súčastnil se v něm i Tomáš, ač zřídka dovolil si u přítomnosti starších a zkušenějších mužů náhledy svoje projevovati.

»A já přece myslím, že tak zle není, že může člověk i v životě býti úplně šťastným!« a při tom pohleděl laskavým zrakem k své ženě, jež plna štěstí seděla na lavici u kamen a zahleděla se na pachole své v loktech jejích dřímající.

»Nehádejme se,« namítal Cibulka, »pan kmotr Rozumec ať nás rozhodne.«

»Snad nechcete zas na mně nějakou povídačku,« žertoval Rozumec.

»Chceme, chceme,« voláno ze všech stran.

»Nuže, jednu bych věděl, ač nevím, bude-li se vám líbiti.«

»Povídejte, povídejte,« volali všichni i sám farář.

»V jisté zemi žil král,« jal se kmotr Rozumec vypravovati, »jenž sice nahlížel, že štěstí královo leží v tom, když národ jemu svěřený je spokojen, jenž však nevolil vždy dobrých k tomu prostředkův. Král ten se roznemohl, nemoc jeho stále se horšila, až tak daleko dospěla, že i nejvýtečnější lékaři, povoláni z celé říše, tvrdili, že nepomůže-li Bůh nějakým zázrakem, musí král umříti. Tu doneseno královně, že daleko od města, v lese bydlí starý poustevník, jenž výborně umí hojiti a mnoho lidí na životě zachoval, kterým nejlepší lékaři neuměli pomoci. I vypravili k němu na rychlo posly, kteří jej šťastně k nemocnému králi přivezli. Stařec pou-

stevník přistoupil ke královu loži a prohlídl si krále. Chvilku mlčel, pak zakroutil hlavou a pravil: ‚Jsi v tom velmi zle, králi, avšak jediná je ještě pomoc. Věz a pamatuj: Oblečeš-li na holé tělo košili úplně šťastného člověka ze své země, neumřeš, ale budeš zachráněn!‘

I rozeslali kvapem posly na všecky strany do země, aby hledali úplně šťastného člověka a vyprosili na něm jeho košili. Kroky svými zaměřili nejprve do mramorových paláců šlechticův a přednášeli tam svoji žádost, zeptavše se nejprve každého velmože, cítí-li se úplně šťastným. Na tu otázku jim každý záporně odpověděl; jeden naříkal, že jeho soudruh má vyšší důstojenství v říši nežli on; druhý, že král nejeví k němu přízně, jak by toho zasluhoval; třetí, že není tak zdráv, jak by si přál. Nepořídivše nic u šlechticů šli poslové k boháčům země, ale i z těch nebyl žádný úplně šťastným. Jeden záviděl druhému, ba i ten nejbohatší naříkal, že méně bohatí vypínají se k němu i přes něho. Sklamáni i u boháčův odebrali se posléze k měšťanům a rolníkům. Ale i u těch nenalezli, čeho hledali. Stíženi nedostatkem rozličným byli všichni, u nichž královští poslové zaklepali, a těmto nezbývalo nic jiného, než uchýliti se k žebrákům. Tu však slyšeli jen samý nářek, pláč i klení a přesvědčili se, že už sotva přinesou umírajícímu králi košili úplně spokojeného člověka z jeho říše. Prázdni téměř vší naděje odhodlali se, vrátiti se po tolika marných pokusech do sídelního města, aby aspoň byli přítomni při úmrtí krále. I bylo jim při návratu jeti hlubokým a vysokým lesem. Uprostřed pustiny zaslechli v pravo od cesty veselý mužský zpěv.

‚To zajisté bude nějaký úplně šťastný a spokojený člověk!‘ zvolal náčelník poslů královských; ‚pojďme po zpěvu za ním! Snad přece přineseme hledanou košili jasnému svému králi!‘

I zabočili v pravo a jdouce pěšinkou přišli na malé prostranství, kde stál milíř, do něhož zpívaje umouněný uhlíř přikládal. Podál stála došková chatrč.

‚Zdráv buď, uhlíři!‘ zvolal vůdce poslův, ‚a pověz nám především, zdali jsi úplně šťastný a spokojený při práci své v této lesní samotě?‘

‚Jsem úplně šťastným,‘ odpověděl uhlíř, ‚a proč bych nebyl! Vždyť žiji tu vesele jako pták v povětří; co potřebuji pro sebe, ženu i děti, vydělám pálením uhlí a co v létě a na podzim vyděláme, stačí nám na zimu, že nikdy hladu nemáme. Proč bych nebyl tedy šťastným?!‘

Jak uslyšeli ta slova, ronili poslové královští slzy, neboť co hledali tak dlouho marně v kraji a městech, nalezli neočekávaně v lesní pustině. I přistoupil vůdce jich k uhlíři a vysvětlil mu prostě, proč u něho se zastavili a prosil jej, aby mu dal košili, kterou na těle má, pro krále umírajícího, že jej tím veškeré říši zachrání.

Tu vstoupily slzy do očí uhlířových, jenž pohnutým hlasem odpověděl:

‚Ach, pánové, jak bych rád vašemu králi posloužil. Ale košile své mu dáti nemohu, neboť vězte, že spodky ty a kazajka jsou jediným mým šatem a že košili nikdy tělo mé na sobě nemělo!‘

Smutně vrátili se poslové s nepořízenou ke králi. Sotva král jejich zprávu uslyšel, rozplakal se nad sebou, že nemá ve své říši úplně šťastného člověka a vypustil ducha!«

Kmotr Rozumec dopověděl; dojati významnou jeho povídkou všichni posluchači mlčeli. Jen Tomeš se vzchopil a pravil:

»A uhlíř ten byl přece úplně šťastný a spokojený!«

»Byl,« odpověděl rázně Rozumec, »dokud nepoznal, že jiní lidé nosí košili na svém těle a dokud nepoznal, že by tak svou košilí byl zachránil krále veliké říše.«

»A onen poustevník?« ptal se Bárta.

»Byl mudrc,« odpověděl místo Rozumce farář, »a neškodilo by, kdyby králové častěji takové rádce k sobě povolávali a ne teprve když umírají!«

»A jádro celé povídky?« tázal se posléze Vrťátko.

»Že nemůže nikdo stále v tomto životě býti šťastným,« doložil Rozumec; »a na tu pravdu nemá a nesmí nikdo zapomínati i když je šťastným i když neštěstí jeho dům navštíví. A kdo se podle toho držeti a říditi bude, bude míti onu pokojnou křesťanskou mysl, o níž mluvil před chvílí pan farář.«

Stmívalo se; sousedé rozešli se do svých příbytků k večeři, bohatší v kapse i v rozumu, než kdyby byli šli na pivo do rychty. Ten den však přispěl také mnoho k slávě kmotra Rozumce, neboť hned budoucí neděli po té mluvil pan farář s kazatelny o vypravované pravdě a povídal věřícím touž povídku, kterou jsme v této kapitole vypravovali. Lidu venkovskému se velmi zalíbila, panu faráři však to v Toužimi škodilo i neškodilo. Škodilo, že občané říkali, že chodí ke kmotru Rozumci pro kázání; neškodilo, že moudřejší z nich nahlédli, že kázání s takovým praktickým účelem pro každého desetkrát více vydá pro život než učené rozbírání pravd náboženských. U pana faráře byl však kmotr Rozumec od těchto dob velmi dobře zapsán; hovořival s ním nejvíce a nejraději ze všech občanů toužimských. Sláva kmotra Rozumce jako učitele lidu v Toužimi stoupala.

Částka čtvrtá.

Jedná o neštěstí a chování se při něm.

V sobotu po Božím Těle vyšel v Toužimi na konci soukenické ulice oheň. Bylo už po deváté hodině večer, a štěstí, že vítr táhl z městečka ven a že stavení, kde povstal požár, leželo na konci ulice! Ze stavení samého nezbylo v pravém slova smyslu nic; neboť popel, uhly, škváry a popraskané zdi byly beze vší ceny a zvyšovaly jen truchlivé podívání na spáleniště. I nábytek i šatstvo vzaly za své, neboť sousedé, než z prvního spánku byli vyburcováni a k pomoci hotovi, museli práci svou a pozornost obrátiti k sousedním stavením, aby neštěstí nebylo horší. Díky příznivému větru, že se jim to povedlo!

Domek, jenž se vším vyhořel, co v něm bylo, vyjma lidí, kteří ještě v čas zachráněni byli, náležel krejčímu Stehlíkovi. Stehlík byl řemeslník pracovitý a pořádný a měl jen tu chybu, že jednou za čas pořádně se rád napil. Pak píval však, jak jsme pravili, pořádně a nešel z hospody nikdy sám, nýbrž vedl si vždy domů opici. V Toužimi říkávali, když někdo hodně pil, že pije jako Stehlík; to pocházelo asi od pití mistra krejčího Stehlíka. Ten den právě, když oheň u něho vyšel, seděl Stehlík v hospodě při džbánu a byl jak náleží vesel. Odvedl právě větší dílo a byl dobře vyplacen, proč by si neudělal dobrý den! Děti, jež nechal se starou hospodyní doma, zahrály si zatím s ohněm, a neštěstí bylo hotovo. Každý, kdo měl cit v těle, Stehlíka srdečně litoval, neboť byl v celku dobrý člověk a nebylo to ponejprv, co ho neštěstí zastihlo. Tak před lety zlomil si náhodou ruku a celá jeho rodina přišla do bídy, a asi před rokem umřela mu hodná žena v šestinedělích. Kromě toho

každý věděl, že už kolikrát se mu dost bídně vedlo. Než bylo po ohni, bylo už okolo půlnoci, polovice Toužimi pro strach nespalo, a ubohý Stehlík nezamhouřil po celou noc ani oka a marně hledal v popelu a rumu po trpce nabytém a skrovném nábytku svém.

»Proč jsem raději neshořel sám!« naříkal se slzami v očích, »bylo by aspoň všemu konec!«

»Vždyť máte děti, kmotře,« vyčítal mu ponocný, »co by pak ty bez vás si počaly?«

»Ach! ty děti, to moje největší neštěstí!« hořekoval Stehlík a zamyslil se.

»Co se stalo, je hotovo, ale jak to půjde dál? Na mou duši, raději bych skočil do rybníka!«

Ponocný mu takovou myšlénku vymlouval, ale dobře nepochodil, a proto když jeho vlastní syn přišel na spáleniště hlídat, odskočil k panu kmotrovi Rozumci a pověděl mu, že jest se co báti, aby si Stehlík nezoufal. Pan kmotr, jenž beztoho nespal, oblékl se rychle a šel k spáleništi. Slunce ještě nevycházelo, ale šeřilo se.

Když Stehlík kmotra Rozumce spatřil, šel mu v ústrety a s pláčem v očích mu pravil:

»Vidíte, pane kmotře, co to Pánbůh na mne seslal. Teď jsem hotový žebrák, nezbývá nic, než abych vzal mošnu a hůl a šel od domu k domu.«

»Nu, nu, mistře Stehlíku,« těšil jej kmotr Rozumec, »tak zle, bohda nebude. K čemu dal Bůh člověku rozum, než aby v neštěstí nezmalomyslněl?«

»To se hezky povídá, pane kmotře; ale podívejte se tuhle, co mně ze všeho zbylo!« Při tom ukazoval rukou na slabě ještě doutnající ssutiny svého domu.

»Na mou duši, žebrák je v tom lépe nežli já; on si jde do světa a žebrá, a já mám děti, které tu nemohu nechat, poněvadž by hladem zemřely! Mně je hůř, já si už nepomohu!«

»Vyhořel jsem také, Stehlíku, a vím, co to jest, rázem ztratiti pracně nashromážděný majetek,« namítal Rozumec. »Ale tak jsem přece nemluvil jako vy, a měl jsem ještě také dva malé chlapce.«

»A já jich mám pět a ještě menších!«

»Byli a vyhořeli a měli ještě více dětí, Stehlíku,« hovořil dále Rozumec, »a proto přece si zas pomohli!«

»To je pravda,« připouštěl Stehlík, »ale já cítím, že si už nepomohu! Za jedno mám již dávno čtyřicítku na zádech, a za druhé život a nehody tak už mne unavily, že nemám dost síly bojovati dál.«

»A chcete ještě připojiti: také dosti chuti, ne?« tázal se Rozumec.

»Mám-li být upřímný, pane kmotře, chuti se mi už také nedostává!«

»To je ještě větší chyba, mistře Stehlíku; ale promluvíme si o tom někdy jindy, až vám trochu hlava vychladne a zápach z kouře a ohně až se z ní vykouří. Prozatím nezapomeňte, že máte děti a že jste otec, kterého je svatou povinností o ně se starati.«

Stehlík neodpovídal, ale hleděl tvrdošíjně před sebe.

»Podívejte se, mistře,« pokračoval Rozumec, »jak to slunce krásně za hájkem vychází, jako živá naděje v zkormouceném srdci! Vidíte, slunce nemá rozum a nedělá si nic z bouří a mračen, a člověk, který má rozum, dává se od toho bezrozumného tvora zahanbovati. Sedněme si trochu, mne bolí trochu nohy a spat beztoho už nepůjdu, a pohovoříme si ještě při východu slunce a udělejme si nějaké dobré plány pro budoucnosť. Co myslíte počíti?«

»To nevím, pane kmotře, je ve mně tak pusto, že nemohu ani myslit,« přiznával se krejčí Stehlík.

»Četl jsem ondyno, mistře, jak náleží poučnou knihu,« rozpřádal další hovor Rozumec; »v ní stálo něco, co se na vlas pro vaše nynější postavení hodí.«

»O, v knihách stojí leccos,« vpadl mu do řeči Stehlík, »ale skutečnosť jest jinší. Lehko lidem psáti knihy, když jim nic neschází.«

»To nechme běžet, mistře,« namítal Rozumec; »já myslím, že mnozí lidé, co píšou knihy, mívají život a své spolubratry před očima, aspoň příběh v té knize obsažený dává o tom pravdivé svědectví. Co bych vám ho nepověděl? Poslyšte:

Ve velikém obchodním městě na moři žil bohatý kupec, jeden z prvních v městě. Ten přijal jednou do své písárny mladého člověka, který měl tolik ducha pro kupectví a tak byl správný a spravedlivý, že učinil ho prvním svým úředníkem, jenž mu vedl knihy, ovšem teprve po několika letech, když jeho povahu náležitě byl poznal. Úředník ten všímal si málo života a staral se jen o své povolání. Proto už téměř byl čtyřicet let, když se oženil. Vyslal ho totiž jednou kupec do Ameriky za důležitým obchodem, a úředník sešel se na korábu se spanilou a rozumnou ženštinou, jež také jela do Ameriky, aby tam vychováním dětí boháčů se živila. Byla chudá, ale měla tak upřímné srdce a tak bystrý rozum, že si ji náš úředník z plné duše zamiloval. Byla to první jeho opravdivá láska, a to víte, jakou sílu taková láska má. Zkrátka shodli se, a když se náš úředník vrátil, přivezl si s sebou drahou a spanilou svou ženušku. Časem rostla jejich láska ještě víc a dosáhla nejvyššího stupně, když roztomilá ženuška cítila se matkou. Starý kupec přál toho štěstí z celého srdce svému úředníku, ale pozoroval, že ho už obchod tak nebaví a že z písárny od knih často zalétá jeho duch k těhotné ženušce. Kupec zvýšil svou pozornosť co se vedení knih týče, ale nevyčítal ani slovem úředníku svému, i když tento někdy trochu pochybil, domnívaje se, že až bude míti potomka, bude upokojený a opět ten správný dělník, jakým vždy byl. Ale stalo se jináče! Vroucně milovaná ženuška po-

rodila zdravého chlapečka, ale zaplatila to štěstí životem. To byla tak strašlivá rána pro našeho úředníka, že si chtěl zoufati a do mořských vln skočiti, a jen pláč děcka, té skvostné památky po jeho ženušce, odvrátil jej od toho ošklivého úmyslu. Když ženu pochoval, šel opět do písárny, ale práce jeho za nic nestála, tak že kupec potajmu ustanoviti musel jiného úředníka, který na práci jeho dohlížeti musel, neměl-li kupec přijíti k velikým škodám. To trvalo nejen první dni, ale po více neděl, a tak jednou, když přišel do písárny, nalezl náš úředník na svém stole zapečetěné psaní. V tom stálo krátce, ze kupec ho propouští, poněvadž se již na jeho práci spolehnouti nelze. Můžeme si pomyslit, jak to na našeho knihvedoucího působilo! Tolik let sloužil věrně a poctivě kupci, a teď, když padl do neštěstí, tak jednoduše a studeně mu službu vypoví! Skřípal zlostí zuby, vzal klobouk a šel rovnou cestou z písárny domů. Osud jeho byl zlý. Peníze, kterých si šetrností svou nahospodařil, pohltilo z větší části zařízení hospodářství, neboť jeho nebozka žena byla docela chudá, ostatek strávila její nemoc a nádherný pohřeb, který jí vystrojil. Teď byl skoro bez peněz i se svým synáčkem a bez postavení a práce.«

»Ten kupec byl notný dareba,« prohodil mistr Stehlík.

»To se teprve ukáže, mistře,« odpověděl kmotr Rozumec, »poslyšte jen, co se dále stalo:

Když běžel náš úředník po ulici, zastavil jej jiný kupec, jenž ho znal. ‚Kam tak rychle, příteli?‘ ptal se ho. — ‚Domů, pane,‘ odpověděl náš úředník, ‚tuto se podívejte, co se mně stalo!‘ i podal výpověď svou druhému kupci ke čtení. Tento přeběhl okem psaní a klidně odpověděl: ‚To psaní se právě hodí do mého kramu, pane. Mám za lubem znamenitou spekulaci a potřebuji nutně k tomu spolehlivého a bystrého muže.

Pojďte ke mně za týmiž výminkami, jako u prvního nevděčného principála a já vám ještě ručím za pěkný podíl z čistého výdělku. Tu je ruka.‘ — Náš úředník se trochu rozmýšlel, neboť věděl, že kupec, jenž mu právě službu nabízel, nemá prostředků k velikým spekulacím, a k šejdířství nějakému nechtěl dáti pomocné ruky. Vzpomněl si však na svého synka a na nedostatek peněz — a dal novému pánu svému ruku. Místo domů šel s ním hned do jeho písárny, přijal potřebná vysvětlení a dal se do práce. Cestoval, uzavíral spojení a pracoval prostředky sobě poskytnutými tak dobře, že za půl léta dílo provedl, které se tak zdařilo, že vyneslo dvakráte stotisíc tolarů ve stříbře. Když knihy byly úplně uzavřeny, předstoupil k němu nový jeho pán a řekl: ‚Líto mně, pane, že vás musím ze služby své propustiti. Tu máte podíl svůj na naší spekulaci a tuto list, jenž vám všecko vysvětlí, a který, prosím, abyste si hned u mé přítomnosti přečetl.‘ — List ten byl psán rukou kupce, u něhož prve náš úředník tak dlouho sloužil. Adresa zněla na kupce druhého a datum bylo den před tím, když první kupec našeho úředníka propustil. Psaní to znělo následovně:

‚Ctěný pane! Prvnímu mému knihvedoucímu umřela asi před desíti nedělmi žena, z čehož padl do takového zármutku, že nemohu jej ve své písárně potřebovati, a že se obávám, že ten dobrý muž bude pro své povolání ztracen. Chci jej zachrániti a volím k tomu Vás, znaje Vaši mlčelivosť a poctivosť a věda, že neopovrhnete prospěchem, který Vám i v penězích z mého návrhu kyne. Vezměte jej hned, jak ho propustím, do služby a svěřte mu provedení spekulace, ke které se chystám a již v přiloženém zvláštním listě Vám vysvětluju. Doufám, že jsa v nedostatku, jak se domnívám, můj knihvedoucí službu Vaši přijme, s chutí se dá do práce, na zármutek svůj zapomene a bude

povolání svému a svému dítěti zachován. I v penězích měj on podíl svůj z naší spekulace, aby měl náhradu za trpký cit, který jsem mu způsobil propustiv jej na oko tak nevděčně. Po provedení spekulace beru jej opět se zvýšeným služným do svého obchodu.‘

Když náš úředník list ten přečetl, vyhrkly mu slzy radosti z očí; stiskl druhému pánu svému ruku a běžel o překot k prvnímu, aby se mu za dobrý jeho úmysl upřímně poděkoval. Nepotřeboval daleko jíti, neboť první jeho pán čekal u vrat domovních na něho v kočáře. Přisedl k němu a kočí práskl do koní. ‚Přijímáte opět u mne místo?‘ ptal se kupec ruku našemu úředníku podávaje. — ‚Přijímám s největší vděčností, pane,‘ odpovídal úředník vřele mu ruku tiskna, ‚a neopustím vás do smrti, neboť vy stal jste se největším mým dobrodincem naučiv mne, že z neštěstí pomáhá čilejší a usilovnější práce, poněvadž pro ni člověk na neštěstí zapomene a posilní jí ducha skleslého a zmalátnělého!‘ — Dojeli k domovu kupcovu. Léta uplynula, náš úředník stal se časem samostatným kupcem a nejstarší dcera kupcova nahradila časem matku jeho synu a jemu ztracenou a milovanou první manželku.«

»Ten příběh hodí se ovšem k mému nynějšímu postavení,« promluvil po chvíli krejčí Stehlík, když pan Rozumec byl svou povídku dokončil; »avšak jen v jistém ohledu. Úředníka onoho potkalo jen jedno neštěstí a tu ovšem člověk vlastní silou může se vždycky ze psoty propracovati, ale mne zastihlo neštěstí už několikrát! Vždyť vám známo, pane kmotře, jaké bídy má rodina zakusila, když jsem před desíti lety na schodou ruku zlomil, o bolestech ani nemluvě, kterých jsem sám zakusil; i to víte, kam mne zavedla dlouhá nemoc ženy mé a k posledu její smrť před rokem. A nyní, když trochu se zotavuji, odvedli mně nedávno nejstaršího chlapce a ke všemu vyjde oheň ve stavení mém a pohltí všecko,

co je mého i dětí mých. Jedno, dvé neštěstí, nu, vzal to ďas, člověk je unese, vždyť není z marcipánu; ale tolik nehod snášet, co jich už na můj hřbet je svaleno, k tomu aby byl obr železný. A ten já už nejsem! Věru, nejlépe by bylo pustit se na zdařbůh do světa a nechat děti dětmi, ať se nějak vyživí; však by hladem nepošly! Jenom kdyby člověk neměl toho citu, toho svědomí v těle! Já vidím ze všeho, že mi nic nezbude, než Toužimi dát vale a utéci té bídě a psotě. Ať se se mnou děje, co chce!«

Zvonili právě ranní klekání; Rozumec i Stehlík sňali čapky s hlavy a modlili se. Pomodliv se prohodil Rozumec:

»Zkrátka, mistře, vy byste to tak udělali jako otec mého kamaráda, s nímž jsem pracoval v Praze v staré Poštovské ulici; neměl bych nic proti tomu, kdybyste jen ve svém toulání se po světě sešli se také s tak rozumným rolníkem jako on, totiž otec mého kamaráda.«

»A kdo byl ten rozumný rolník, pane kmotře?« tázal se Stehlík.

»Je to krátká povídačka, milý Stehlíku, a povídal mně ji jednou v neděli můj kamarád a tomu ji přidal jeho otec na cestu, když šel do světa. Otec mého kamaráda měl ve všem nehodu; dokud byl mladší, byl trpělivější, ale pak přešla ho trpělivost, a když mu v létě potlouklo a na zimu shořel, sebral se, nechal děti dětmi, neřekl živé duši ani slova a pustil se na zdařbůh do širokého světa. Toulání bez určitého cíle se mu zalíbilo; nalezla se vždy přece nějaká milosrdná duše, jež prosícímu pohořelci dala chléb i nocleh. Byly tehdáž lepší časy než teď; daně nebyly tak veliké a lidé tolik nepotřebovali na jídlo, šatstvo a pohodlí, a chudým se vedlo také lépe. Tak strávil otec mého kamaráda skoro celou zimu bez práce a nedostával chuti domů se vrátiti; vzpomněl si sice někdy na děti opuštěné,

ale nelámal si tím mnoho hlavu. Jednoho dne, bylo to už k jaru a sluníčko krásně hřálo a svítilo, přišel k jedné vsi, kdež hned na kraji před stavením v kožich zaobalen seděl na lavici rolník. Byl velmi přepadlý a bylo na něm viděti, že přestál asi dlouhou a zlou nemoc. Ohříval se patrně na sluníčku. Dali se spolu do řeči, slovo dalo slovo, oba otevřeli si své srdce dokořán a ulevili si.

‚Neměli jste přece dětí svých opustiti a jíti tak ledabylo do světa,' káral rolník otce mého kamaráda.

‚A pro Bůh, co jsem měl činiti?' namítal mu tento.

‚Hm, to, co já činil na hořkém lůžku svém po celou dlouhou zimu: doufati a nezmalomyslněti,' odpověděl rolník. ‚Podívejte se tuto na stromy v mé zahradě, ty mne napravily, když už jsem zoufal v milost a lásku Boží.'

‚Jak že, ty stromy?' ptal se s podivením otec mého kamaráda, ‚vždyť jsou to mrtvá dřeva, jak by ta mohla nešťastníkovi pomoci nebo ho napraviti!'

‚Zdají se být mrtvy, milý příteli, ale ve skutečnosti nejsou,' odpovídal rolník; ‚neboť uvnitř nich, v kořenu i kmenu mají i v zimě živou šťávu, sic by jinak uschly. Poslyšte! S lůžka svého viděl jsem skrze okno zrovna asi na tři nebo čtyři stromy v této zahradě a rozjímal jsem takto: Ty stromy zkusí také dost neštěstí; každý rok přijde na ně vítr a ostré mrazy a zbaví je všeho jich listí a všeho jich života, tak že tu stojí jako Lazarové, nazí a opuštění v mrazích. A přece jsou pokojny a spínají jen holé větve své, jako ubožák ruce k šedému nebi a prosí, aby jim dalo zase zelené listí, pěkný květ a chutné ovoce, a hle! vždycky se zas zazelenají, rozkvetou a ovocem obsypají! Proč bys ty tak nečinil jako ty nerozumné stromy? Když přijde neštěstí, nebuď malomyslný, doufej a pros Boha, jako to ty stromy činí, však on pošle ti lepší dny, jako stromům posílá

zelené listí, květ i chutné ovoce. Tak jsem rozjímal, příteli, na bolestném lůžku svém, a hle! Bůh dal zas zdraví, zotavím se a půjde to zas vesele dále!'«

Kmotr Rozumec se zamlčel.

»Nu, a co učinil otec vašeho kamaráda, pane kmotře?« ptal se ze zvědavosti krejčí Stehlík.

»Učinil to, k čemu mu radil rozumný rolník,« odpověděl pan kmotr Rozumec; »vrátil se hned domů, dal se do stavby a opravování, sousedé mu pomohli podle své síly a za čas šlo to zas vesele dále. A když přišla opět nevítaná nehoda nebo docela neštěstí, pokaždy si řekl: Styď se, nebudeš snad horší než ti nerozumní stromové zimní.«

»Zaplať vám Pánbůh za tu pěknou povídačku,« promluvil srdečně Stehlík, Rozumci upřímně rukou potřásaje, »ta mne tak občerstvila, jako ušlého a žíznivého chodce lahodný a studený pramen. Ruku na to, pane kmotře, že nebudu horší, než jsou ty zimní stromy, a kdyby šly na mne zas někdy mrákoty, nu, vím nyní, na čí dveřích mohu zaklepati.«

»Jen zaklepejte, mistře, v každý čas vám bude otevřeno,« dodal srdečně kmotr Rozumec.

Zatím se pěkně rozednilo; nad spáleništěm rozklenulo se modré letní nebe, pod nímž skřivánkové se rozepěli v nedělních svých písních. Venkované přicházeli do městečka podívat se na zbytky požáru, zvonek s kostelní vížky volal k ranní mši. Rozumec a Stehlík vstali se ssutin, na nichž seděli, podali si ruce a rozešli se. Pan kmotr šel v pravo do polí, aby užil krásného a vonného jitra, ale Stehlík šel se poohlédnouti po svých dětech. Pomohl si časem a nepíval nikdy již tak mnoho, a v Toužimi zapomněli také časem říkati: »Pije jako Stehlík.«

Částka pátá.

Jedná o štěstí lásky.

Strašlivá a velmi pohnutlivá událosť otřásla myslí veškerých obyvatelů toužimských. Dějištěm jejím byl tak zvaný »Holý vršek«, jenž stál kus cesty za městečkem k západu. Vršek ten měl jmenovitě k západu a k půlnoci mírný svah, na němž byli polnosti ne velmi úrodné; na druhých dvou stranách byl však více méně kamenitý, tak že tam nic nerostlo, a odtud asi jeho jméno. Teprve v novějším čase nasázeno tam višní a třešní, kterým se však dobře nevedlo. Na temeni jeho stála kamenná kaplička s obrazem sedmibolestné Matky Boží; tuto založila dle pověsti v předešlém století zbožná a bohatá vdova na místě kříže, jenž tam vždy stával, za poděkování, že Bůh zachránil jí jediného syna, jenž roznemohl se v čas moru, který tenkrát v Toužimi zuřil. Kaplička ta bývala vždy v pátek odpoledne otevřena a staří a zbožní lidé chodívali v letní čas v pátek na »Holý vršek«, aby se tam pomodlili. Jinak býval vršek ten větším dílem opuštěným místem. Od kapličky dolů směrem k městečku táhlo se starožitné lipové stromořadí, taktéž z předešlého století. Lípy ty byly košaté, bezpochyby že ti, kdo je sázeli, navezli jim hodně dobré země na vršek. Bylo to už na podzim, ten pátek před Andělem strážcem, když se za kapličkou nahoře zmíněná strašlivá událosť sběhla. Tenkrát šli stromořadím lipovým nahoru dva mladí lidé; jinoch v kabátě mysliveckém se zavěšenou puškou a dívka, ne sice bohatě, ale čistotně oblečená. Vedli se za ruce a pomodlili se nejprve u kříže, jenž stál před kapličkou. Jinoch ten byl Václav, syn purkmistrův, a dívka Bětuška, druhá dcera řemenáře Hrádka. S Václavem mívali rodiče vždycky

kříž, školy mu nechutnaly ani hospodářství, býval vzdorný a prchlý, ale jinak upřímného srdce. Posléze vzal si do hlavy, že bude myslivcem, a otec dal jej rád známému svému, lesnímu u Poděbrad, do učení; pravíme, že rád, neboť Václav dělal si silnou známosť s Bětuškou Hrádkovic, což jeho rodiče neradi viděli. O Bětušce nemohl sice žádný nic zlého říci, leda že byla trochu pyšná na svou sličnosť a trochu uštěpačná, ale za to rodiče její nebyli v městečku oblíbeni a starší její sestra Karolina nepožívala dobré pověsti. Přišla do Prahy do služby, ale tam chytila se lehkovážného života, což se brzy po Toužimi rozneslo. Když se domů vrátila, lidé se jí vystříhali a ona neostýchala se poctivé staročeské sousedky veřejně nazvati hloupými husami. Takto, kdyby byla Bětuška i andělem bývala, byla by byla musela trpěti za neoblíbené rodiče i rozpustilou svou sestru Purkmistrovic myslili, že Václav na Bětušku v cizině zapomene; »přijde s očí, přijde s mysli,« domnívali se, ale sklamali se. Oba milenci si potajmu dopisovali, a když po třech letech Václav se domů vrátil, byla láska obou ještě pevnější, nežli před jeho odchodem. Václavův otec konečně uznal za dobré použiti proti neposlušnému synovi tvrdého prostředku. »Dovím-li se,« pravil, »že ještě jednou páchneš přes práh Hrádkův, vyženu tě okamžitě z domu, nedám ti ani groše na cestu a ty nesmíš do smrti se ke mně hlásiti!« To účinkovalo na krátký čas: Václav nešel k Hrádkovům, ale za to scházel se jinde s Bětuškou a když se to otci jeho doneslo, nastaly v domě hrozné výstupy. Otec sáhl rukou na nezdárného syna a tento opustil na několik dní domov otcovský. Vrátil se však opět jednou v noci do Toužimi a zůstal tam navzdor otci: po té opět odešel pod záminkou hledat si službu. Nepodařilo se mu to však a rozmrzen na celý svět toulal se nějaký čas po světě. Bětušku však miloval čím dále tím vášnivěji a nemoha bez ní býti,

vrátil se opět do Toužimi. Bylo to asi dvanáct dní před Andělem strážcem. Lidé viděli oba často procházeti se v polích a žádný by se byl nedivil, vida je, ani ubírají se stromořadím ke kapličce na Holém vršku. Když se pomodlili u kříže, šli do kapličky a každý z nich obétoval červené srdce z vosku Panně Marii. Viděla to bába klíčnice, jež v kapličce stranou seděla a mimo kterou v ten čas nikdo na Holém vršku nebyl. Po té spolu odešli z kapličky a za malou čtvrt hodiny uslyšela bába zrovna za kapličkou padnouti dvě rány z ručnice. Celá polekána bála se z kapličky vystoupiti, ale pak dodala si srdce a šla za kapličku. Jaké tu čekalo na ni podívání! Václav s Bětuškou leželi tu v náručí na skalce; z prsou řinula se oběma teplá krev a oba byli již mrtvoly. Ubozí, z nešťastné lásky vzali si oba život. Patrně Václav zastřelil nejprve Bětušku a pak sebe; musel střeliti pevnou rukou, neboť obou srdce byla rozstřelena! Lidé, již se na to s polí zběhli, tvrdili, že bylo ještě v smrti vidět, jak se Bětuška usmívala, když zemřela.

Událosť ta krvavá pobouřila celou Toužim. Hrádkovic manželé rvali si vlasy a proklínali tvrdého purkmistra a lid jim clil barvu; matka Václavova padla do těžké nemoci. Na Anděla strážce, odpoledne, měli oba milenci najednou pohřeb. Byli poctivě za velkého návalu lidstva z městečka i okolí v jeden hrob pochováni, a to na hřbitově u sv Havla, ponévadž komise soudní udala, že nevzali si život při dobrém rozumu.

Po pohřbu sešlo se několik sousedův u kmotra Rozumce, aby se u něho pobavili. Rozumí se samo sebou, že se o ničem jiném nemluvilo, než o nešťastných milencích, již sobě zoufali.

»Inu mladé hlavy, horké hlavy,« hovořil Vavřinec Vrtátko; »dejme jim rozum, když ho nemají!«

»A když ho nechtějí přijati,« dodával Bárta.

»Ba tak jest,« kýval hlavou Cibulka, »člověk by nevěřil, co ta láska při člověku zmůže, kdyby sám toho na sobě nezkusil. Škoda, věčná škoda obou!«

»Nedám ani zlámanou grešli za to,« prohodil krupař Svátek, jenž rád do všeho se míchal a při všem vtipkoval, »že kdyby si minulý pátek nebyli život vzali a šťastné za sebe se dostali, že by od toho pátku za rok byli toho litovali. Takhle aspoň každý jich lituje, a Vojta Cihlářovic se o to postará, aby byli oslaveni!«

Vojta Cihlářovic měl, jak se říká, o několik koleček v hlavě více; byl to dost vzdělaný člověk a pomátla mu hlavu prý také nešťastná láska. Když se něco pamětihodného stalo, dělával o tom písničky a na to dorážel starý Svátek.

»Nu, nějaká písnička už z toho bude,« přiznával Svátkovi Bárta barvu, »neboť dnes o pohřbu plakal Vojta jako chlapec, když dostal pardus.«

»Nechte nešťastné tiše v zemi odpočívat a nenabírejte ubohého Vojtu,« káral žertující sousedy Rozumec, jenž až posud byl v přemýšlení zabrán; »a vy, kmotře Svatku, nemáte, věru, potřebí dělat si z manželského stavu šašky. Myslím, že vám paní Madlenka nezavdává příčinu, abyste po tolika letech vtipy dělali na manželství.«

»Nevím, pane kmotře,« omlouval se Svátek, »zdali by u nás bylo všecko v pořádku, kdybych já nebyl doma, jak se říká, přísným potentátem. Každá ženská chytrá kůže; uvnitř trny, zevnitř růže.«

»A každý manžel ořech hladký, často hořký, zřídka sladký,« odsekl mu Rozumec; »myslím, že jeden druhému nemá co vyčítati, a že se to dobře rýmuje. Václav i Bětuška jednali z mladistvého poblouzení a přenáhlení, ale při všem je přece viděti, že ovládal oba velmi mocný cit, a takový cit nezasluhuje nikdy úsměšku. Kdo ví, zdali by někdo z nás, kdyby byl v tom postavení jako

Václav, také tak nejednal, mysleme se jen o nějakých třicet nebo čtyřicet let nazpět.«

»Svatá pravda,« prohodil Tomeš, »mně už to také připadlo.«

»Neupírám, pane kmotře,« hájil se Svátek, »živobytí lidské je tak podivná hádanka, že ani mudřec z ní nezmoudří.«

»To je pravdivé slovo, kmotře,« vece kmotr Rozumec, »a když jsem byl v loni celou zimu nemocen, mnoho jsem o tom přemýšlel a shledal jsem, že pro samé podivnosti neví ani člověk, jak o tom živobytí mysliti. Zdálo se mně, že člověk v první polovici svého života k sobě ani jak náleží nepřijde pro samé chyby, které činí, a druhou polovici aby strávil litováním chyb, jakých v první se dopustil. Leč tak zle přece není; domýšlím se, že jsem aspoň nitku našel, která vede přece k dobrému konci.«

Všichni upjali pozorné oči své na Rozumce, jenž občerstviv se šňupcem takto hovor svůj rozpřádal:

»Podíváte-li se na člověka, uvidíte na něm hlavné tři věci, totiž: břich, prsa a hlavu Nohy a ruce jsou méně důležité, poněvadž, jak víte, tělo lidské může i bez nich obstáti. Všecko, co vidíme v přírodě, má v sobě vždy něco neviditelného, co mu aspoň podle svého rozumu přisuzujeme. Řekneme-li: jest dobrý jako kuřátko, myslíme, že kuřátko jest obraz dobroty; tak v kočce vidíme faleš, ve psu věrnost, v kuně ukrutnost. Tak se to má i s hlavními díly lidského těla. V břiše zažíváme potravu, jednoduše, aby naše tělo neumřelo; jest tedy břich obraz živobytí nejnutnějšího, potřeb nejdůležitějších, které má rovněž jako my i každé zvíře, řekl bych tedy, že břich jest obraz hmoty. V prsou leží srdce, a to je ta nevyčerpatelná studnice našich citů, a v hlavě sídlí duch. Ty tři věci, hmota, cit a duch přicházejí na těle lidském v ku podivu

pravém pořádku zobrazeny. Nejníže ze všech jest břicho, obraz hmoty v člověku; nad břichem jsou prsa se srdcem, obraz citu, a nejvýše přijde hlava, v níž obývá duch. Ovládá tudíž cit hmotu a duch ovládá hmotu i cit, a jest tudíž pánem nade všemi. Kde není boje, není žádného života, a proto jest, milí přátelé, život lidský boj mezi těmi třemi věcmi: mezi lnutím ke hmotě, mezi citem a duchem. A z toho také nahlédnete, kdy život lidský bude šťastný. Zajisté jen tehdáž, když poměr mezi hmotou, citem a duchem bude přirozený a dobrý, když totiž cit bude jak náleží ovládat hmotu, a duch když ovládne cit i hmotu. Jestliže jedna z těchto tří věcí více se vyvine nežli druhá a druhou nebo třetí potlačí, nemůže život býti šťastný, poněvadž není to boj dobrý. Vidíme příkladů dost na lidech nespokojených; jedni neznají nic lepšího nad smyslné užívání světa, to jsou lidé hmoty; druzí hoví si příliš v citu; třetím jde rozum nade všecko, a to jsou lidé rozumu. Stojím vám za to, že žádný člověk tohoto trojího druhu není v pravdě spokojen nebo šťasten.

Ale člověk nevyroste a nedospěje za rok jako obilí na poli; nejsou tedy hmota, cit a duch hned v něm hotovy, nepřinese jich s sebou na svět, nýbrž jenom pozvolna se u něho vyvíjejí, a ku podivu, jedna vystupuje po druhé v náležitém pořádku v jistých dobách jeho živobytí. Nejprve vyvíjí se hmota; dítě, chlapec nebo děvče, neznají nic lepšího, než pořádně se najísti, hmota je u nich ve svém právu. Když se z nich stane mládenec a panna, je nejvyšší jich tužbou láska. Cit, sladký a vroucí, zdá se jim být jediným cílem života; cit přemáhá hmotu, jež mu ustupuje a nepopřává místa duchu, jenž zvolna se počíná hlásiti, a moudré rady rodičů bývají více než kdy jindy odporné. Ale mládenec i panna dospěje zvolna v muže a ženu; cit lásky ze srdce se vykuřuje a hlava, rozum,

duch nabývá více půdy a panství. Přijde nyní na to, zdali nestane se z ducha samovládce tvrdý, jenž hmoty i citu neztrpí vedle sebe, nebo moudrý vítěz, jenž s hmotou i citem se smíří a ve spolku s nimi mírně je ovládaje, učiní celý život člověka šťastným.

A nyní, přátelé, jestliže jste mne dobře pochopili, budete i mýma očima hleděti na událosť, jež se stala minulý pátek na Holém vršku. Člověk hmoty řekl by jednoduše: Byli blázni, že si vzali život; měli raději od sebe pustit a mohli dost užívati radostí, jakých by jim byl život přinesl. Člověk citu by byl řekl: Dobře učinili; nežli se nedostat, raději umříti. A člověk rozumu konečně by soudil: Bláhoví! v citu hledali štěstí; kdyby měli jen trošku rozumu, nebyli by si sáhli na život. My však, již nezavrhujeme cit, nýbrž jeho platnosť vedle rozumu uznáváme, řekneme asi k celé té události: Škoda těch mladých lidiček, že pro nešťastný cit zapomněli docela na rozum; neboť neblaží vždycky jen to, co je draho srdci, nýbrž to, co miluje srdce a čeho si váží moudrý rozum. Nebožtíci byli však v tom věku, kde rozum teprve se probouzí a kde pro cit nehledali rady zkušenějších anebo na ni nedbali.«

»Podle vaší řeči, pane kmotře,« namítal soused Kabátník, zámožný to soukenník a ještě mladý muž, »vypadá to tak, jakoby láska sama v sobě nebyla štěstím, nýbrž jen láska taková, kterou schvaluje rozum. A to bych já, kdyby mně to dal někdo černé na bílém k podepsání, nepodepsal, poněvadž vím podle vlastní zkušenosti a podle zkušenosti jiných, že opravdivá, upřímná láska o rozum se nestará, ano mohlo by se spíše tvrditi, že rozum je úhlavní nepřítel lásky.«

»I já bych souhlasil se sousedem Kabátníkem,« dodal Tomeš.

»Hm, o tom by dalo se leccos pověděti, přátelé,« odpovídal pan kmotr Rozumec. »Tak soudí zajisté každý

před svatbou; ale rok nebo později po svatbě, myslím, že většina manželů soudí tak, jako soudím já.«

»Většina možná,« odporoval Kabátník, »jsou však mnozí, kteří přece soudí jako my.«

»To je od toho, příteli,« namítal Rozumec, »že jste vy a Tomeš slepě udělali trefu, to jest, vy jste při volbě žen svých jednali podle citu a o rozum se nestarali, a když jste jako manželé nabyli rozumu, na štěstí uznáváte za dobré, že cit váš byl pravý, že vás přivedl k domácímu štěstí. Ale co vám se stalo, stane se málo komu. Oženit se, je jako vsadit do loterie, říkával můj nebožtík dědek, a ještě spíš člověk v lutrii vyhraje, nežli dostane dobrou ženu. A, přátelé, v jistém ohledu měl můj dědek pravdu.«

»Nebudu vám odpírat, pane kmotře,« hájil se Kabátník, »ale to je přece také pravda, že mnozí pro lásku opovrhli bohatstvím, což patrně se neshoduje s rozumem, a byli při své lásce i v chudobě šťastni.«

»Pravda, kmotře, pravda,« odvětil Rozumec, »ale to je výminka a my mluvíme o pravidlu. Pak, opovrhne-li někdo pro lásku bohatstvím, může to učiniti i z dobrého rozvážení, i podle dobrého rozumu; neboť, má-li někdo voliti mezi chudobným a hodným děvčetem a bohatým, k němu se nehodícím, dobře učiní, vezme-li si chudobnou. Já myslím jen tolik: láska sama sebou není štěstím, nýbrž láska, již ovládá rozum, jako rovněž sňatek z rozumu pouhého není štěstím, nýbrž ten, při němž vedle rozumu počítá i láska. Máť stav manželský taková břemena, že potřebí i lásky i rozumu se strany muže a ženy, chtějí-li je dobře snésti. Václav a Bětuška byli zaslepeni vášní, svou láskou a nepřipustili k ní důvody rozumu, a proto vzali žalostný konec. Měli jen několik let čekati; on měl dokázati, že stal se z něho řádný, pracovitý člověk, a ona měla dokázati, že lepší je nežli její rodiče a její sestra, a byli by jistě zvítězili.«

»Tak je to a ne jinak, pane kmotře,« dodal krupař Svátek; »až se můj Jeník bude chtít ženiti, zrovna tak mu to vyložím, a dá Bůh, že udělá také trefu.«

V tom se dvéře otevřely a uprostřed nich stanul Vojta Cihlářovic. Spatřiv shromážděné sousedy chtěl ustoupiti, ti mu však nedali, a kmotr Rozumec ho oslovil:

»Co pak tě k nám přivádí, Vojtíšku?«

Vojta se chvíli zdráhal jako selská nevěsta, ale pak vytáhl ze záňadří papír, jejž podal Rozumci. Byla to nejnovější jeho písnička pro poučení mládenců a panen, kterou složil o Václavovi a Bětušce. Rozumec přečetl pro sebe tu písničku a pravil:

»Dobře jsi to složil, Vojtíšku; oč jsme se tu dlouho hádali, vyslovila tvá prostá mysl tak jednoduše:

Nebyla to láska, jak má být,
proto ji musí země hrobu krýt.“

Po té sousedé se rozešli.

Částka šestá.

Povídka božíhodová.

Byly vánoce. Ostrým duchem mrazu ztuhly už před týdnem potoky a rybníky a celý povrch země, a milosrdné nebe, aby podívání nebylo tak žalostné, posypalo všecko v hojné míře sněhem. V opuštěné krajině poletovaly jen těžkými křídly svými havrani a vrány, krakoráním svým rušíce mrtvý poklid přírody. Jen časem bylo slyšeti zvonky a rolničky koní se saněmi

uhánějících, na důkaz, že i v čase smrti není člověk prázden všech radostí.

Bylo odpoledne o Božím Hodě. Mrzlo. Před okny domku Rozumcova skřípal více sníh než jinde pod nohami chodců; přicházeli dnes četněji než jindy sousedé toužimští k němu na návštěvu, poněvadž nebylo lze z města si vyjíti. I jiná příčina vábila je dnes více než jindy do teplé světnice Rozumcovy; pan kmotr prozradil totiž asi před třemi nedělemi, že má pro Boží Hod zvláště pěknou povídku. To se rozhlásilo v Toužimi a tak přišli leckteří, již obyčejně u pana kmotra nebývali; ba i několik ženských krčilo se na lavici u kamen vedle staré a mladé Tomšové. Proč by si také neposlechly jednou pěkné povídání, vždyť si je budou lépe pamatovati než mužští! Světnice pana Rozumce byla dost veliká, ale dnes byla skoro plná; každý si sedl, kam mohl, někteří museli i státi.

Pan kmotr seděl ve svém šedivém kabátě, se svým bílým šátkem okolo krku u stolu, obklopen svými přáteli; před ním ležela na modrém barevném šátku piksla. Hovořilo se o rozličných věcech, ale hovor neplynul jako voda, jak to bývalo jindy, nýbrž vázl, poněvadž byl každý trochu roztržit, čekaje s nedočkavostí na slíbenou povídku. To pozoroval pan kmotr a usmívaje se pravil žertovně:

»Jak vidím, čekáte, přátelé, abych vám něco hezkého vypravoval; mně se všecko zdá, že jsem vám pro dnešek něco slíbil, ale to víte, sliby jsou chyby, a nic mně právě hezkého nepřipadá. Mně se zdá, že mne dnes mnoho nepochválíte.«

»A mně se zas zdá, pane kmotře,« odpověděl krupař Svátek, »že nás jen nabíráte, a že máte něco zvláštního za lubem, a že to nebude nic ani o hloupém Honzovi ani o červené karkulce.«

»Nu, pak to bude asi něco o skleněném zámku,« žertoval Rozumec dále, »v němž zakleta nějaká krásná princezna.«

»Neškodilo by,« žertoval Svátek, »každý z nás má své sny o nějakém skleněném zámku a o nějaké princezně v něm zakleté, kterou by rád vysvobodil. Já řku, Václavíčku,« obrátil se k mladíku, jenž stál u okna, »oč, vsaďme se, že myslíte si na nějakou princeznu?«

Václav, o němž se vědělo, že rád vidí Františku Sadilovic, začervenal se až po uši.

»Vy jste škádlil, kmotře Svátku,« odpověděl Rozumec, aby Václavovi z rozpaků pomohl, »jenž nikoho nenechá na pokoji. Nic si z toho nedělej, Václave, však on kmotr Svátek myslí si také na svou princeznu, jen že jeho princezna je v režném pytli, kterého když se člověk dotkne, slyší zvonit dukáty a tolary.«

»I kdyby byla z papíru, bral bych, pane kmotře,« žertoval Svátek, »jen kdyby hodně platila!«

»Nu vidíte, tak každý myslí na jinou princeznu, ten v tom, jiný v jiném hledá nejvyšší cenu, zrovna jako ti tři synové, které poslal otec do světa, aby mu přinesli každý nejlepší dar,« dodal Rozumec.

»O tom nic nevím, pane kmotře,« přiznával Svátek.

»Nuže, tedy vám o tom budu povídati, když už chcete něco poslouchat,« vece Rozumec a bral šňupec.

»Pozor, lidičky,« napomínal Svátek, »teď přijde ta božíhodová.«

Rozumec vypravoval:

»Byl jeden starý otec a byl velmi bohatý. Když vyšel před vrata svého dvora, všechno, kam jen oko dosahovalo, mu patřilo; všechno to osení v Božím slunci se vlnící! Mimo to měl v truhle v komoře nashromážděného zlata a stříbra dosti. A nedědil on otec bohatství po svých rodičích, aniž dobyl ho výnosnou svatbou, ale dědil on po otci i matce tré dobrých vlast-

nosti pro živobytí, zlatou totižto příčinlivosť, železnou vůli a podnikavou mysl, a tím zaopatřil sobě i dětem bohatství veliké. Mimo bohatství toto měl však ještě jiné poklady, a ty byli jeho tři synové, které pečlivě vychoval a z nichž ve svém stáří každého dne měl nové potěšení. Avšak neměl z nich jenom potěšení, ale měl také starosti; neboť kterému z nich by statek zanechati měl, aby dobře jej spravoval, posud starý otec se nerozhodl, poněvadž každý ze synů měl zvláštní dobré vlastnosti. O tom starý otec dnem i nocí přemýšlel, ale posléze vzav Boha v potázání, očistil duši ze hříchův a dostal dobré vnuknutí.

Jednoho rána rozložil na stole stejné tři hromady zlata, dal své syny zavolati a promluvil k nim vážně:

‚Synové moji! Nedosti na tom, má-li člověk dobré vychování; onť musí také v ohni zkušenosti vytříbiti ducha svého a obrniti srdce své. Vychoval jsem vás ku své radosti, nyní je však čas, abyste podívali se do světa a nabyli zkušenosti, neboť tato je mateří pravé moudrosti. Slyšte, než půjdete do světa! Každý z vás dostane stejnou hromádku zlata na cestu, dokud sám sobě nevydělá peněz, aby se zaopatřil. Rok a den zůstaň každý z vás ve světě, po roce a dni však každý se musí navrátiti domů a přinésti mi z cesty dar. Který přinese dar nejlepší, bude po mé smrti hospodářem, jehož druzí dva budou poslouchati a s nímž budou společně statkem vládnouti. Chci já, aby statek můj nebyl rozdělen; neboť části celku, různými silami spravované, často rozpadávají se, a já chci umříti s vědomím, že to, co jsem vám zanechal, nebude rozptýleno a zmařeno. Nevím, věru, kterému z vás bych měl zůstaviti statek, každý z vás má dobré vlastnosti: nuže, jděte, nejlepší z cesty mně přinesený dar rozhodne! Jste spokojeni s rozhodnutím mým?‘

I odpověděli tři synové jednohlasně: ‚Jsme spokojeni, otče!‘

Na to starý otec: ‚Tedy vezměte na cesty své moje požehnání!‘

Synové poklekli před otce svého, políbili mu pravici a on požehnal každému na cestu. Po té se rozloučili. —

Je to živobytí lidské jako kůpa mravenčí. Hemží se to a pachtí v něm za tím Božím chlebem jako ti mravenci. Ti, kdož nejvíce se napotí, mívají obyčejně nejméně užitku z práce své; druzí mají ruce v klínu a přece se dobře mají, tyjíce z pokladů, které mozolovité ruce jiných jim nahromadily. Než požehnání Boží spočívá jen na rukou pracovitých, bez nichž by obce se rozbořily. A přese všechno to hemžení a pachtění letí čas, věčně neunavný, a nežli se nadějeme, složiti musí své kosti do země bohatý i chudý, tento se šťastným vědomím, že marně nežil, onen často s vědomím, že nadarmo mu Bůh udělil živobytí.

I třem synům starého otce uplynul rok a den na zkušené jako voda, a když zacházelo slunce prvního dne roku druhého, přibyl, každý z jiné strany, se svým darem do domu otcovského. Z rána po té dostavili se před otce, jenž stejně srdečně je uvítav pravil: ‚Nuže, synové moji, nesete dary slíbené?‘

Odpověděli synové: ‚Neseme!‘

‚Tedy přistup ke mně každý zvlášť a vypravuj mi, co jsi ve světě zkusil a odveď pak dar, jejž mně přinášíš. Nejstarší dle rodu počni.‘

Po té vystoupil nejstarší syn, políbil otci ruku a vypravoval:

‚Ubíraje se cestou, přišel jsem do zemí, jimiž valí se široký Dunaj. Byla právě vojna s Turkem pohanem a vojáků křesťanských v té zemi bylo velmi mnoho. I šel jsem mezi ně a oni potřásajíce mi rukou, pravili:

‚Hoj! synku jarý, máš-li zlata, pojď, propijeme je, pak potáhneme do vojny, a věř, dobře ti s námi bude, synku! Věru, měříme my po práci zlato i perly na vértele a nenosíme hedvábí a kmentů na těle jako Turci pohané, ale nosíme my hedvábí a kmenty v botkách za onuce.‘ I dal jsem vojákům polovic zlata k propití, polovic pro příhodu si ponechávaje. Pak táhl jsem do boje. Otče, bohatí jsou Turci pohané a my bili je a brali jim bohatství všechno. Když rok a den chýlil se ke konci, sebral jsem bohatství v bitvách dobyté, proměnil vše v zlato, stříbro a perly a přináším ti je za dar z cesty své.‘

Tu vyšel nejstarší syn ven a ohýbaje se silně pod břemenem, složil před otcem veliký vak se zlatem, stříbrem a perlami a pravil: ‚Viz, otče, bohatství, zajisté tak veliké jako celý statek tvůj. Za rok jsem nashromáždil, co ty po celý život; doufám, že přičinlivějších rukou, nežli jsou mé, pro spravování svého statku nenalezneš!‘

Starý otec zaryl kostnatou svou ruku do zlata a perel, ale najednou ji vytrhl, jakoby jej byl had uštkl a svraštiv čelo pravil:

‚Synu, není stříbro ani zlato blaho, ale blaho, co je srdci draho. Poklad veliký přinesl jsi, ale poskvrněn jest on prolitou krví a v lesku jeho sedí ďáblové hříchu. Kdo poctivě nevydělal peněz, tenť leskem jich dostal se do tenat ďáblu, z nichž sotva již vysvobodí svou duši. Není stříbro ani zlato blaho, ale to je draho, čeho dobyl rozum v bratrském spolku se srdcem. Tys ukázal, synu, že srdce nemáš, daru tvého nepřijímám.‘

Po té vystoupil syn druhorozenec, políbil otci ruku a vypravoval:

‚Moje cesta, otče, nebyla velmi daleká. Jednou za parného letního odpoledne šel jsem dlouhou rovinou, kde nebylo ani stromu, v jehož chladu byl bych sobě odpočinul. Celý již unaven, jedva nohy za sebou vleka,

přišel jsem ke dvorci sadem obklíčenému. Jak jsem šel kolem stavení, spatřil jsem v okně dívku, ana předla len, i byla, otče, tak milá a líbezná, že jsem okřál zcela, jak jsem se na ni podíval. Nemohl jsem oka s ní pustiti, ale ona spatřila mne, vyšla ze stavení a pozdravila mne a ptala se, nechci-li se občerstviti. Když jsem přisvědčil, pozvala mne do stavení a dala mi mléko píti a chléb k lámání. Upřímnosť její rozvázala mi jazyk a já vypravoval jí, proč jdu do světa. Když jsem byl u konce, pravilo děvče: ‚Vidíš, jak to Pánbůh řídí, nám oženil se právě první čeledín, a otec nemá, na koho by se spolehl; zůstaň u nás. Otec rád tě uvidí a mně se líbíš.‘

Zůstal jsem, otče, neboť srdce mé přirostlo k Marušce a nic na světě nás nerozdvojí. Hospodář byl z počátku ke mně přísný, ale když mne poznal, zaklepal mi jednou na rameno a řekl: ‚Hochu, z tebe bude jednou bohatý hospodář, máš ruce ze železa a rozumíš dobře tomu Božímu obilí. Zůstaň tu, dám ti Marušku, věčně bez toho živ nebudu a dokud budu živ, budeš bez toho ke mně hodným. Na to jsme si dali ruce, a Maruška byla moje. Sotva rok se chýlil ke konci, porodila mně Maruška děcko, milé a pěkné jako jest sama. To vzal jsem v náručí a pravil jsem k hošíku: Hoj! hošku, budeš ty nejlepším darem, který otci svému z cesty přinésti mohu. Dáme se k dědovi na cestu a usmívání se tvých očiček hvězdiček a tvé hubičky růžičky omladí šedivého otce mého a bude potěšení v otcovském domě.‘

Tak praviv odhalil syn druhorozenec široký plášť a podal do náručí starému otci svému hošíka, nevinného andílka se slovy: ‚Hle, otče, tenť jest dar z cesty mé. Doufám, že lepšího daru nemohl jsem přinésti.‘ Starý otec vzal na klín hošíka, díval se mu do modrých oček a přituliv jej k srdci, líbal mu ty růže tvářičky

a měkkounké ručičky. Ale po té zamyslil se, svraštil čelo a děcko synu odevzdávaje promluvil vážná slova:

‚Synu, nechvalno jest, že když jsi šel do světa nabýt zkušeností, zůstal's na jednom místě a ukájel touhy, jež povstaly v mladém srdci tvém. Věru, dítě, poklad drahý, nepřísluší jinochu a nezdobí ho; přísluší ono muži, jenž řádnou činností dospěv k zralým činům, právo má, aby, když večerem setře pot s čela svého, potěšil a posilnil se na kvítkovém úsměvu dítěte svého. Jinoch, jenž bez bojův uposlechl hlasu srdce svého a med lásky manželské pil, nestane se, synu, mužem pravým, obecnosti prospěšným, ale stane se ženou s mužskou tváří, jež nedovede ani si postaviti pevný dům pro svou budoucnosť a rodinu, o tom že tu i pro vlasť a bratry své je, ani nemluvě. Tvůj dar, synu, ač lepší daru syna prvorozence, nepotěšil mne i uznávám, že nesmím rukám tvým svěřiti statek svůj; neboť tys pustil uzdu srdci svému a nepomyslil, že rozumu v stejné míře k užitečnému živobytí je potřebí!‘

Po té kynul starý otec nejmladšímu synu, jenž nejzaze v jizbě stál Nesměle přiblížil se tento, políbil otci ruku a mlčel.

‚Hoj! synku, poslední ty naděje má, co ty mně neseš?‘

‚Nic nenesu, můj otče,‘ odpověděl nejmladší syn.

‚A co jsi dělal ve světě po celý ten čas?‘ ptal se otec a svraštil čelo.

Na to syn nejmladší skromným hlasem vypravoval:

‚Asi šestý den ode dne, kdy opustil jsem domov svůj, přišel jsem k jedné vsi. Tu spatřil jsem u cesty chudou ženu, napolo nahou, ana sedíc mezi pěti dětmi, které o chléb ji prosily, hořce plakala.

Proč pláčeš, ženo? tázal jsem se jí. ‚Jak bych neplakala,‘ odpověděla mi žena, ‚když mně muž, jenž nás

všecky živil, umřel, a já nejsem s to, abych tolik chleba vydělala pro děti, co by stačilo ukojiti jejich hlad. A dnes nás ještě vyhnali pod širé nebe, prodali nám chaloupku a odvedli kravičku, jedinou naši živitelku v bídě; ach! nemám, kam bych položila děti své a hlavu svou, že nemohla jsem daní zaplatiti.‘ I sželelo se mně, otče, ženy a dítek. Vyňal jsem hromádku zlata, kterou jsi mně dal na cestu, a vysypal jsem ji ženě do klínu řka: Tu máš zlata, kup sobě chaloupku i kravičku a nasyť děti. Za dar svůj jen tolik od tebe žádám, abysi s dětmi modlila se za šedivého otce mého, by mu Bůh dal požehnání a prodloužil mu jeho starý věk. Po té jsem šel dále.‘

Tu zamlčel se nejmladší syn. Starý otec rozmáčkl mozolovitou pravicí slzu jako hrách, která se mu pohnutím vydrala z očí, a potisknuv synkovi ruku, velel, aby pokračoval u vypravování.

‚Třetího dne po tom,‘ pokračoval nejmladší syn, ‚přišel jsem, otče, do hlubokého lesa. Ztratil jsem cestu a odhodlal se po vůli Boží v lese přenocovati. V tom spatřil jsem v dolině vystupovati kouř. Šel jsem k tomu místu a nalezl jsem na pažitě před chudobnou chýší ženu, ana lámala mezi děti malý kus černého chleba. Měl jsem hlad, ale vida, any děti sotva se najedí, řekl jsem k ženě: Kde máš muže? ‚Ach,‘ odpověděla mi, ‚mám muže, ale brzy ho míti nebudu; leží mně v chýši na smrtelném loži. Já ho opatruji jako oko v hlavě, ale uhlí nemohu místo něho páliti, a lidé, nedáme-li jim uhlí, nepřinesou nám potravy, a tak tu asi s malými dětmi hladem zahynu.‘

Neměl jsem již peněz, abych je ženě dal, měl jsem však zdravé ruce a řekl jsem k ní: Jdi, ženo, a opatruj svého muže; já budu za tebe uhlí páliti, abys ty a děti tvoje měly co jísti.

Po té kácel jsem dříví a pálil uhlí po celých osm neděl a živil jsem celou rodinu. Devátého téhodne, když uhlíř byl už docela zdráv, rozžehnal jsem se s nimi. Vyprovázeli mne až na pokraj lesa a s pláčem mně děkovali. Já však pravil: Ne zadarmo pracoval jsem za vás, žádám si za práci tu odměnu, abyste se všichni modlili za mého otce, aby Bůh při zdraví ho zachoval. Po té jsem odešel; však mi, otče, památka po pálení uhlí v lese za nemocného uhlíře zůstala, tuto ji viz.'

Po té ukázal nejmladší syn dlaně rukou svých, plné hrubých mozolů. Jak ty mozoly starý jeho otec spatřil, chopil prudce synka za ruce a políbil ty mozoly.

Synek zarděl se studem, zamlčel se a po chvilce opět vypravoval:

‚Nějaký čas později dostal jsem se, otče, do cizí země. Tam zastavil jsem se v dědině, nad níž vypínal se hrdý zámek. V dědině však samé z každé chýše vykukovala holá nouze. Jeden starý člověk přijal mne ve svůj příbytek, rozdělil se mnou svůj chléb a dal mi nocleh. A tu mně vypravoval, kterak se zde ubohým poddaným zle daří. Zeman, jenž obývá v zámku, jest prý pyšný, nemilosrdný muž, jenž má kamenné srdce v těle, a s poddanými nakládá jako s otroky. Sotva prý dítě trochu odroste, musí již do roboty, a běda, nelíbí-li se pánu nebo jeho sluhům. Nedávno prý jedné vdově jediného syna ubili, že z mladické zvůle zdráhal se poslouchati, a takových příkladů sběhne prý se v roce dosti. A což neobrátíte se s prosbou k zemanu, aby s dětmi vašimi nelidsky nenakládal? tázal jsem se starce. ‚Ach,' vece on, ‚nejednou jsme tak učinili, ale on odpověděl tvrdošíjně na kolenou žebrajícím: ‚Proč máte děti? děti vaše tak mne musí poslouchati, jako můj dobytek. I vy rodiče, i vaše děti jsou zboží mé!'

Potom jsme usnuli. K půlnoci zbudil nás povyk, jenž otřásal celou dědinou. Vyjdeme z chýše a spatříme

celý zámek v plameni. Poddaných sešlo se mnoho, ale ani jeden nešel ku pomoci, naopak bylo viděti, že radují se z neštěstí, které zastihlo nemilosrdného zemana. Ale já jsem se vzchopil a běžel jsem k hořícímu zámku. Bylo to smutné divadlo, neboť sluhové zemanovi utekli ze zámku, aby zachránili životů svých. Jediný zeman, jakoby šílel, běhal kolem plamene, rval si vlasy a bolestným hlasem volal: ‚Zachraňte mně syna, onť jediný můj poklad na světě! Dám vám všecko, co chcete, život svůj, statky své, jen se smilujte a zachraňte mi dítě mé!‘

Zoufalost otcova vjela mně jako nůž do srdce. Skokem ocitl jsem se v kouři a plameni, a hledaje nalezl jsem jedináčka, an dřímal na hedvábném lůžku. Po pracném namáhání, jsa celý popálen, dostal jsem se z plamenů a vložil dítě do rukou otcových. Druhého dne pravil ke mně zeman: ‚Žádej, co chceš, cizí jinochu; vysvobodiv synka mého zachoval jsi mně desaterý život. Máš míti zlata do sytosti pro celé živobytí!‘

Vidíš, pane, pravil jsem, zlato nezaplatí, a byť by ho bylo sebe více, ani jednoho života lidského. Kdyby ti byl syn zahynul, byl bys to zkusil sám na sobě. Já žádám více. Hle, ty, jenž miluješ tolik své dítě, nakládáš nelidsky s dětmi rodičů svých poddaných, a ti přece rovněž tak milují děti své, jako ty svého jedináčka. Buď k nim lidským a milosrdným, a oni tobě budou žehnati, a když neštěstí přikvačí na tebe aneb dítě tvé, budou vás oba svými životy chrániti!

Po té se zeman zamyslil, podal mi ruku a pravil k poddaným svým, kteří se kolem nás shromáždili: ‚Nechci být už jen pánem vaším, ale také otcem za to, že byl můj syn zachráněn.‘ — Tu líbali poddaní radostí roucho jeho i mé, a velebili nás vděčným hlasem. Já pak, když rány jsem vyhojil a odcházel, řekl jsem:

Nezapomeňte v modlitbách svých na toho, jenž mne zplodil. A poddaní slíbili, že tak učiní.'

Starému otci kypělo srdce radostí nad tak zdárným synem, tak že ani k slovu přijíti nemohl. Zdárný synek oddechnuv si pokračoval:

,Konečně dostal jsem se, otče, do nové země. Krásná byla jako zahrada; kam jsi pohlédl, samé pole a sadův a rybníků hojnosť. Měst, dědin a dvorců bylo plno roztroušeno po úrodných luzích. A přece nebylo v té zemi obyvatelstvo šťastné, neboť nemělo dobrého krále, který by byl podle zákona Božího staral se o národ, své berle svěřený. On poutal lid do poroby za příkladem svých předchůdcův, on nechtěl, aby lid zmohl se na duchu a na statcích, aby dle libosti své mohl s ním vládnouti a nakládati. Místo práva vládla tam pěsť a zbraň, a ačkoliv osvícenci v lidu přemýšleli a pracovali na tom, aby národu z bídy a psoty pomohli, nemohliť přece díla svého provésti, a nespokojenosť a bolesť z činěného mu bezpráví rozrývaly srdce národa veškerého I bylo mně líto rozumného a dobrého lidu a nesl jsem s ním nějaký čas bolesti všeobecné. Leč nespokojenosť rostla očihledě a zmohla se tak, že sahaly již po národu hrozné drápy zoufalství. Tu shlukl se lid tajně a vzav do středu svého starce kněze, tázal se, co činiti jest, aby národu opět vrátil se bývalý blahobyt. Stařec kněz odpověděl takto: ,Pláč a naříkání hodí se pro ženy; mužům patří statný čin. Jestliže vy, jako posud trpěti budete bídu a porobu, povede se dětem vašim ještě hůře a ony budou své otce proklínati, že jim ustrojili hořké živobytí. Protož vstaňte k činu a dejte mu důraz se železnou zbraní. Padnete-li, nebudete míti hůře, nežli teď máte; pakli zvítězíte, vrátíte sobě i potomstvu bývalý blahobyt.' — Na tato slova starce kněze vypukla strašná válka, neboť šlo tu o život národa. Staří i mladí nasadili svůj život, a ženy žehnaly

mužům do boje se ženoucím. I já chopil se kopí a bojoval s nešťastným národem v prvních řadách. Ó, mnoho drahé krve, celé potoky jí vytekly, ale nepopustili jsme a svedli hlavní bitvu při hlavním městě. Tam jsem byl tuto nad srdcem raněn. Prve však, nežli mdlobou uzamkly se oči moje, spatřil jsem, an vítězný národ vztyčuje vysoko k nebi korouhev svobody. Zapomněl jsem radostí na palčivé bolesti své rány!'

To praviv odhalil nejmladší syn prsa svá a ukázal otci a bratrům hlubokou jizvu zrovna nad srdcem. Tu vyskočil šedivý otec jako dítě tříleté, obtočil rameny nejmladšího syna svého a přitiskl ústa svá na hlubokou jizvu zrovna nad srdcem a pokropil slzami štěstí dmoucí se synova prsa. Osušiv slzy zvolal hlasem velebným:

‚Daleko nad zlato a stříbro a nad dary manželské lásky dražší jsou hrubé mozoly, které povstaly z poctivé a šlechetné práce, a hluboká rána zasazená za svobodu národů. Synu nejmladší, tys jediný hoden mé důvěry, ty vlásti budeš celým mým dědictvím a bratři tvoji budou tobě pomáhati.‘

Svolujíce podali starší bratři nejmladšímu ruku, neboť srdce jejich bylo poctivo a spravedlivo a uznávali dobře, že hrubé mozoly po poctivé a šlechetné práci a rána zasazená pro svobodu národů dražšíť jsou dary, než ty, které oni otci svému z cesty přinesli.«

Kmotr Rozumec se zamlčel; patrně byl to konec jeho povídky. Mezi jeho vypravováním vedrala se zatím tma do světnice, než žádný nevzpomněl na to rozsvítiti. Chvilku nastalo ticho hrobové ve světnici, muži se zamyslili, ženy pohnutím slzely. Tu ujal se pan kmotr slova: »Noc nás zatím překvapila, přátelé; rozejděme se, neboť myslím, že k dnešní mé povídce není potřebí výkladu.«

Shromáždění se rozešli; mnohý z mužů nemohl ani usnouti, ležela mu příliš na srdci dnešní božíhodová povídka.

Částka sedmá.

Jedná o školách a vzdělání.

Asi dvě hodiny od Touzimi, stranou k západu ležela vesnice Borovičky. Ves tato byla daleko široko v okolí známa a ležela na pokraji rozsáhlého lesa. Nemohly však Borovičky být hrdy na svou pověst, naopak měly nejlepší příčinu za ni se styděti, neboť známy byly proto, že pocházelo odtamtud nejvíce zlodějů. V kriminále krajského města byla vždy dobrá třetina trestanců, kteří tam seděli, z Boroviček, a býti z Boroviček, bylo v okolí skoro tolik, jako býti zlodějem. Pověsť ta byla příčinou, že Borovičky se takořka pro sebe uzavíraly, že mezi nimi a jinými vesnicemi v okolí bylo málo stykův a snad také, že tam zlodějů neubývalo. Mladíci z okolních vesnic neradi brali za manželky nevěsty z Boroviček, ponévadž se obávali, že by ženy po straně jim braly, a nevěsty z jiných vesnic nerady se vdávaly do Boroviček, aby ušly nedobré pověsti. Ba i nadanější chlapci, kteří jednou za čas přicházeli na studie, trpívali tak pověstí své otčiny, že raději studií nechávali. Byli tam také bez odporu poctiví občané, ale těch byla vždy menšina, a ti i při nejlepší vůli nemohli otčině své pomoci. V časích, do kterých padá vypravování naše, vládlo ještě poddanství a robota, jež těžce tížily lid venkovský, a v krajských městech byly tak zvané magistráty, skládající se z purkmistra a kriminálních radů. Takový rada byl v krajském městě, kam Toužim

i Borovičky patřily, pan rada Doubek, jenž byl znám jako výborný soudce a jako vlídný člověk. Nebyl uz mlád a účinkoval jako rada při magistrátu v témž městě přes patnácte let a měl příležitosť každý rok několik lidiček z Boroviček dostat do prádla. Pan rada nebyl pouhý, tvrdý soudce, on byl i rozumný a vlídný člověk a proto přemýšlel o tom, co vlastně je příčinou, že tolik darebáků pochází z Boroviček. On sám byl několikrát za svým povoláním v Borovičkách a přesvědčil se, že je tam několik pořádných a poctivých rolníků. Tam viděl, že pozemky vesnické nejsou příliš úrodné, ale domýšlel se, že by při lepším vzdělávání přece dostatečný užitek nesly. I blízký les se mu nelíbil, poněvadž poskytoval dobré a četné skrýše; na pravou příčinu přišel však ze svých soudních zkušeností. Lidé z Boroviček, s kterými měl co jednati, byli s malými jen výminkami hrubí a nevzdělaní, málo který uměl své jméno podepsat. Vysvětlení bylo snadné; ač Borovičky byly hojně olidněny, musely přece děti své dobrou hodinu cesty do školy posýlati. Zimního času a na jaře bylo to skoro nemožné, pro zlou polohu místa, a v létě měl učitel lhotecký tolik dětí ve škole, že těžko bylo děti z Boroviček něčemu naučiti, které přes zimu obyčejně všecko zapomněly. Ostatně jim bylo beztoho milejší uličníkovati po cestě, nežli učiti se ve škole.

Pan rada byl vlídný muž a zvěděv příčinu, proč tolik zlých lidí v Borovičkách, staral se o to, nedostatku tomu odpomoci; neboť byl přesvědčen, že soudci nedělají dobrý lid, nýbrž dobrá škola že jej dělá. K tomu účelu zavolal k sobě rychtáře z Boroviček a když se s ním srozuměl, později i ostatní pořádné sedláky odtamtud, a dodal jim chuti i srdce, prositi milostivou vrchnosť, aby jim samostatnou školu v Borovičkách povolila a zařídila. »Já sám,« dodal, »vám spis ten napíšu a budu co nejdříve mluviti o tom s vrchním, a

když bude potřebí, i se samým hrabětem.« Tenkráte šlo všecko zvolna, a tak uplynul skoro rok, než vrchnosť školu povolila žádajíc při tom od obyvatelů z Boroviček dosti značných obětí. Lidé nedobré pověsti ovšem proti tomu reptali. »K čemu nám školy,« říkali mezi sebou, »ať nám raději uvolní robotu; nebude pak taková bída a nebude tolik zlodějů!« Ale zůstalo to při reptání, pan rada Doubek nepopustil, vrchnosť tak nařídila, vzpírání bylo marné; z jara museli se dát do stavby školy.

Zpráva, že v Borovičkách budou stavěti školu, roznesla se i po Toužimi, a kdo ji s největší radostí přijal, byl náš pan kmotr Rozumec.

Bylo to na jaře, když několik sousedů toužimských šlo na pohřeb stařičkému učiteli do Dlouhé Vsi. Učitel ten byl za mládí v Toužimi na škole a měl odtamtud také ženu; docházíval tam také často a byl tam dobře znám. I u kmotra Rozumce často se zastavil, a proto vyšel si také pan kmotr do Dlouhé Vsi, aby mu prokázal poslední poctu. Sousedé ho dohonili za Holým vrškem a šli pak společně s ním dále. Hovořili, jak jim právě myšlénky přišly na jazyk, až došli na návrší, odkud bylo viděti Borovičky.

»Víte, pane kmotře,« hovořil Vrťátko, »že v Borovičkách stavějí novou školu?«

»Chtějí prý tam mít učené zloděje,« prohodil krupař Svátek svým ostrým jazykem.

»Já myslím, sousede Svátku,« odpověděl vážně Rozumec, »že ji proto staví, aby tam vůbec žádných zlodějů neměli.«

»Nu, nu, pane kmotře,« hájil se Svátek; »já myslím, že by bylo lépe vystavět tam proti zlodějům kriminál a ne školu!«

»A já myslím,« řekl na to pevně Rozumec, »že kriminál nepřemůže zlodějství, ale dobrá škola.«

»To bych já také myslil,« dotvrzoval Cibulka.

Svátek se zarděl rozpaky a nevěděl, co odpovědít. Kmotr Rozumec však jal se mluviti:

»Jednomu soudci ukradl kdys toulavý kluk v jeho příbytku hodinky. Na štěstí byl kluk hned chycen, a lidé, kteří ho chytili, chtěli mu notně vyprášiti, když soudce vyšel a jim to zapověděl. ‚Pojď do mého pokoje,‘ nařídil mladému zloději. Když byli sami, ptal se třesoucího se kluka: ‚Umíš číst, umíš psát a počítat?‘ — ‚Neumím,‘ odpověděl kluk. — ‚Chodil jsi do školy?‘ — ‚Nechodil.‘ — ‚Vidíš, kdybysi byl chodil do školy, nebyl by z tebe zloděj. Vol si nyní mezi dvěma věcmi: chceš přijít do šatlavy, anebo se chceš učit?‘ Kluk se třásl jako osyka před šatlavou a řekl: ‚Chci se učit.‘ — ‚Dobře, budeš se učit, já se o tě postarám,‘ řekl soudce, a hle, kluk se učil, stal se z něho student a posléze řádný muž a pán. Já řku, sousede Svátku, byl ten soudce moudrý muž nebo nebyl?«

»Což je o to,« přiznával se Svátek, »jen kdyby byli takoví soudcové!«

»Pan rada Doubek je takový,« odpovídal Rozumec, »on zná dobře lidi z Boroviček, a proto se zasazuje o to, aby se tam škola zařídila.«

»Co je z Boroviček, bude vždy krásti!« namítal Svátek.

»To je strašlivý předsudek, sousede,« rozhorlil se Rozumec, »v kterém není ani za mák zdravého rozumu. ‚Co může vyjíti z Nazarethu,‘ volali židé, a přec vyšla z Nazarethu spása lidstva! Věřte mně, lidský předsudek, že člověk, který kradl, je jen hoden, aby ho člověk odkopl, vychová a dotvrdí více zlodějů, než se jich stane ze zlé vůle. Každý by jen odsuzoval, napravovat nechce žádný.«

»Ale jak pak udělá škola zlodějství přítrž?« namítal Svátek.

»To se nedá tak lehce povědít, ale dá se to přece vysvětliti. Co člověk je, jest jen vychováním, učením a vedením. Kdybychom dítě zanechali sobě samému a o jeho vzdělání nic se nestarali, vyroste nám jako dřevo v lese nebo jako neužitečná zelina na úhoru. Četl jsem kdesi, že někde v Němcích byl takový člověk. On žil od útlého mládí, sám sobě zanechán, v lesích, živil se jahodami, ostružinami a bukvicemi, a v zimě dělal si takový teplý brloh jako divoká zvěř. Bylo mu asi dvacet let, když ho lapili; museli na něj honbu udělat, tak plachý a divoký byl. Nejen jeho zevnějšek, ač byl zdráv a vyvinutý, vypadal hrozně zpustlý, ale i duše jeho nebyla lepší. Ostatně nemusíme ani do Německa zabíhat, i u nás naskytnou se časem lidé, zpustlí ne o mnoho méně než zvěř v polích a lesích žijící, a to jedině proto, že nedostalo se jim v čas žádného cvičení a vedení k dobrému. Duše lidská, přátelé, podobá se poli; nevzdělá-li se, nese jen pýr, blín a bodláčí, o užitku nějakém nemůže býti ani řeči. Má-li pole užitek nésti, musí se pořádně vzdělati a připraviti, a hospodář musí do země jeho nasíti obilí, chce-li, aby mu přineslo vezdejší chléb. Tak je i s duší lidskou. V pravý čas, dokud člověk je dítětem, musí rodiče i učitelé pole duše jeho moudře vzdělávati a zkypřovati a musí do něho vkládati semeno dobrých mravův a vědomostí, aby z něho vyrostlo dobré ovoce, to jest, aby z dítěte jednou stal se pořádný, pracovitý a bohumilý člověk. Kdyby byli měli v Borovičkách, řekněme, dvacet let školu, nebylo by tam jistě tolik zlodějů, co jich jest nyní, a proto bude škola pro tu vesnici pravé dobrodiní.«

»Neupírám, že máte pravdu, pane kmotře,« jal se Svátek znova mluviti; »dobrá škola je pro děti opravdu dobrodiní, a když to vezmeme, i pro rodiče samy a pro obce, ale myslím, že o vychování dětí dá se pěkněji mluviti, nežli se to dá ve skutečnosti provésti. Znáte

Frantu rybářovic ze staré valchy? On také někdy u mne nádenničí. On i ona jsou celý den v práci, nepřijdou často domů od rána až do noci a mají ke všemu pět malých dětí. Jdou po sobě jako varhánky a jedno musí hlídat a chovat druhé. Jak pak jim mají dáti jen drobet vychování, když celý den musí pracovati, aby děti jen bramborů se nasytily, chleba mají beztoho jen v neděli! U zámožných lidí je ovšem jiná; ti mají vždycky někoho, kdo jejich děti s očí nespustí. A co máte u Franty rybářovic, to máte u mnohých lidí v Borovičkách; vždyť víme, že polnosti tam jsou samý písek a kamení, a co jsou v nížinách, že trpí na jaře vodou. A pak je tam dost lidí, již mají jen po kousku pozemku, ba mnozí nemají ani toho a mají při tom dětí na kopy! Děti pak snadno zpustnou a tak se stane z děvčat lehké zboží a z chlapců zloději.«

»Vy jste něco pronesli, sousede Svátku,« odpověděl Rozumec, »na co jsem právě čekal. Já však posud tvrdím, že mohou tomu školy odpomoci. Ovšem nemáme takové školy, nebo vlastně tolik škol, aby vyhověly docela potřebám chudých lidí. Celá ta neshoda by však značně se napravila, kdyby se mimo školy, jak je máme, zřídily ještě jiné pro menší děti, které umějí jen běhat a mluvit. Byly by to školy a nebyly by to školy, nešlo by v nich o to, aby děti něčemu se naučily, ale aby byly pod dohlídkou, aby hned záhy nezpustly. Já myslím tak zvané opatrovny, které by největší výhodu dětem chudých lidí poskytovaly. Ráno, když jdou chudí lidé do práce, odvedli by si je tam, dali jim jídlo, jež jim tak jako tak musí dáti, a večer vzali by si je domů.«

»To je všecko hezké, pane kmotře, ale kdo pak bude nakládati na takové opatrovny, máme platů až dost,« namítal Svátek.

»Nestálo by to tak mnoho, jak se zdá,« odpověděl Rozumec, »a ostatně myslím, že zámožní mají povin-

nosť také trochu se starati o děti chudých lidí; vždyť chudí lidé pro ně pracují, a kdyby zařízením takových škol ubývalo holoty, o čemž žádný rozumný člověk pochybovati nemůže, měli by zámožní i z toho svůj užitek. Neboť komu se krade, ne-li zámožnému? Já bych měl takovýto plán. Domek, s velikou světnicí a asi s dvěma menšími, by se vždycky našel, a za opatrovníka by se mohl vždycky vzíti hodný a vlídný soused, jenž umí trochu číst a počítat a má hodnou a trpělivou ženu. Mohl by vzíti se chudý soused, jenž by rád za trochu živobytí pro obec to udělal. Řeklo by se mu: Budeš míti zadarmo příbytek a teplo, a kdo bude moci bude ti platiti sobotáles. Ty budeš děti opatrovati, dokuď Pánbůh dává světlo. Budeš je učiti modlitbám, písničkám, budeš vést společné hry, budeš je učiti počítat s malovanými kuličkami a poznávat písmenky a nejvýš skládat z písmenek na tabuli slabiky. V létě a na jaře necháš je hráti na čistém dvorku a budeš s nimi choditi na procházku do polí. O jiné jich potřeby bude se starati tvá žena, kterou musíš mít vždycky při ruce. S dětmi musíš nakládati, jakoby byly tvoje, a není pochybnosti, že nejen zámožní, ale i chudí rodiče se ti odmění, jak budou moci. Myslím, že v každé vesnici, kde je jen sto rodin, byl by takový opatrovník dobře živ. Vesničky maličké by se mohly spojit mezi sebou a nedělalo by jim to obtížných výloh. Co tomu říkate?«

»Tak by to opravdu šlo,« prohodil Bárta.

»A co vy, Svátku?« ptal se Rozumec.

»Inu, ovšem že by to šlo, a já bych sám rád dal opatrovníkovi dvojnásobný sobotáles, kdybych věděl, že mám dítě dobře schované,« odpovéděl Svátek.

»Nuže vidíte, že leccos by se dalo provésti bez značnějších nákladů, co by obci velmi posloužilo; je jenom potřebí si tu věc rozložiti. Ale považte dále, jaká

by to byla výhoda, kdyby se to v celé zemi provedlo! Ani třetiny zlých lidí by nebylo, co jich nyní máme. A pak jiná ohromná výhoda. Dítě by tak dlouho chodilo do opatrovny, až by bylo dospělé chodit do školy. Když bylo už dříve v opatrovně k dobrému vedeno a prvním začátkům literním se vyučilo, měli by učitelé s ním sotva polovinu práce, dítě by rychleji prospívalo a naučilo se třeba dvakrát tolik, než se nyní naučí. Duše jeho by byla dobrými mravy v pravý čas zúrodněna a potřebnými vědomostmi zaopatřena, a když by chlapec šel na řemeslo a děvče, řekněme, do služby, nepropadali by tak snadně nákaze světa, ba byli by i schopni k dalšímu vzdělání, kdyby se jim naskytlo. Tak by se všeobecné vzdělání v národě našem šířilo, a my Čechové bychom si získali úcty u jiných národův a co hlavního, nacházeli bychom si vzděláním svým prameny k novým výnosnějším živnostem, bohatli bychom a byli spokojeni a šťastni. Věřte, přátelé, jen rozumné, na lidomilných zásadách založené školství jest pevným, nerozborným základem štěstí národa. Dejte Borovičkám dobrou opatrovnu a dobrou školu, a než uplyne dvacet let, nebude se muset žádný občan odtamtud stydět za svou rodnou vesnici.«

»Avšak i Toužimi by opatrovna neškodila,« podotkl Vrtátko.

»S pomocí Boží bude,« odpověděl Rozumec; »když nikdo jiný, já položím k ní základ. O tom, sousedé, časem více uslyšíte.«

Mezi řečí došli sousedé toužimští až k Dlouhé Vsi; hlahol zvonů zvěstoval, že brzy bude pohřeb. Přátelé naši šli přímo do školy a přišli v pravý čas, neboť právě chtěli položit víko na rakev starého učitele. Kmotr Rozumec pokřižoval tu studenou, věkem sešlou hlavu učitele a pravil k Tomši, jenž vedle něho stál:

»Podívej se, Tomši, jaké štěstí spočívá v rysech a vráskách té mrtvé hlavy. Šťastně umírá ten, kdo poctivě sloužil blahu svého lidu. Nikdy nezapomeň na to, co jsem ti právě řekl.«

Zatloukli víko na rakvi, a nastal pohřeb. Nad hrobem drahého otce pláčou jen děti a příbuzní, nad hrobem dobrého učitele pláče celá osada.

Částka osmá.

Jedná o blahobytu národním.

Hovor o školách, jejž vedl kmotr Rozumec s několika sousedy na cestě do Dlouhé Vsi na pohřeb učitele, nebyl semenem, jež padlo do písku nebo do močálu. Bystrému a obětovnému duchu Rozumcovu podařilo se už vzdělati duše sousedů toužimských aspoň tolik, že měli smysl i pro něco všeobecně dobrého, co neleželo právě v malém a obmezeném okresu jejich vlastního živobytí. Každý z nich nahlížel, že zařízení školy v Borovičkách pověstnou tu ves napraví a povznese, a každý byl přesvědčen, že zřízení dobré opatrovny v Toužimi by byla věc městečku veleprospěšná a provedení její že není nemožné. Ba i ženské, jejichž světem jsou jejich děti, rády se bavily mezi sebou tou myšlénkou a zamilovaly si pro ni kmotra Rozumce více než kdy jindy. Někteří sousedé pobádali Rozumce k tomu, aby ihned pustil se do provedení plánu, dokud železo je žhavé.

»Ovšem je dobře,« odpověděl jim Rozumec, »kouti železo, dokud jest žhavé, ale dobře také je přesvědčiti

se, zdali to žhavé železo je také jadrné a pevné. Zkušenosti a času neškodí nikdy. Každá dobrá věc má potřebí rozvahy a přemýšlení. Těmito připravujme zatím zřízení opatrovny; přijde čas, že plán svůj provedeme.«

Proto však přece často se hovořívalo v Toužimi i u Rozumce o nové škole a o užitku vůbec, jaký školy lidu přinášejí, a hovor ten zabíhal často i dále, mluvívalo se i o věcech, jež k tomu přispívají, že lid cítí se spokojeným a šťastným. Hovor ten se jednou široce rozpředl, když k sousedům u Rozumce shromážděným přibyl jednou vzácnější host, totiž zápotocký zahradník Cibulka. Jak nám známo, zřizoval Cibulka hraběti Lhotskému sady; když pak byl s hlavní prací hotov, a syn, jenž do hraběcí služby vstoupil, jej mohl zastati, přece ob čas, jak se jen ze své zahrady v Toužimi mohl odprázdniti, chodíval do Lhoty, aby k práci synové dohlédl a udržel si přízeň hraběte. Proto přišel zřídka kdy k Rozumcovi.

»To jsou k nám hosté!« vítal Rozumec Cibulku a podával mu ruku.

»Vzácní? není-li pravda, pane kmotře?« tázal se Cibulka.

»Tím vítanější,« dodal Rozumec, »usedněte, kmotře, usedněte.«

Cibulka vypravoval po té o Lhotě, o hraběti a sadech, a zvláště o starém komorníku, panu Valentýnu, jenž prý je velmi zkušený a hovorný muž a s hrabětem veliké cesty po zemích evropských konal. To byla voda na mlýn pana kmotra Rozumce a sousedů, neboť Cibulka jim vypravoval o jiných zemích a národech, jak to slyšel z úst Valentýnových, a sousedé přijímali s vděčností a zvědavostí jeho povídání. V Belgicku a ve Švýcařích zdál prý se lid Valentýnovi nejspokojenější, neboť v první zemi nevládne jen král a jeho vladaři, ale i lid má své zástupce na sněmích, a ve

Švýcařích tam prý lid docela sám sebe spravuje. To bylo něco nového a velmi zajímavého pro shromážděné sousedy, a bylo přirozeno, že ptali se po příčinách národního blahobytu v těch zemích.

Cibulka vypravoval, co slyšel od starého Valentýna, ale to zvědavosť sousedů neuspokojilo a byli tudíž velmi povděčni tomu, že se kmotr Rozumec ujal slova, když Cibulka své vypravování ukončil.

»Myslím, sousedé,« jal se Rozumec mluviti, »že byste rádi zvěděli, proč lidé v těch zemích jsou spokojenější a šťastnější než my?«

»Tak jest, pane kmotře,« odpověděl Bárta, »a věru, bylo by nám velice milo, kdybyste si tak pěkně šňupli a svoje náhledy o tom pověděli.«

»Já jsem ovšem v těch zemích nikdy nebyl,« pokračoval Rozumec, »ale troufal bych si přece rozumné slovo o tom pronésti. Ostatně si může každý vybrat z toho, co bych já myslil, co uzná sám za dobré a pravdivé. Do večeře máme k tomu ještě prázdnou hodinku. V těch zemích, jak nám vypravoval soused Cibulka, panuje v lidu národní blahobyt, a ten má být cílem každé vlády v zemích. Nechme stranou, jak to u nás vypadá, a pohovořme o tom, v čem vlastně se zakládá blahobyt národní.«

»Já bych myslil v tom, že mají hojnosť aneb aspoň dostatek v penězích,« prohodil provazník Vrťátko, když kmotr Rozumec na chvilku se zamyslil a šňupec bral.

»To můžete mít jen z části pravdu,« odpověděl Rozumec, »a pak zas nastane nám otázka, jak to přijde, že mají víc peněz nežli my? Bohatství země může býti následkem národního blahobytu, ale ne příčinou. Bohatí nestarají se tuze o druhé a třetí, zkrátka o celek aneb o celou zemi. Já hledal bych příčiny ty jinde, a věru, neleží ani tak daleko, jak se na první pohled zdá. Než

přišel soused Cibulka, mluvili jsme již o něčem, co sem patří, totiž o tom, jak dobře zřízené a vedené školy jsou celku užitečny. Má-li panovati v zemi národní blahobyt, je především potřebí, aby měla dostatek dobrých škol, aby lid v pravý čas nabyl potřebného vzdělání ducha, a co rovněž tak důležito, aby nabyl ušlechtilejších mravů. Škola působí na ducha i na srdce, plodí vzdělanosť a mravy, a má-li tyto nějaký národ, udělal již první, nejdůležitější krok k svému blahobytu. Věřte mně, vzdělanosť a mravnosť v národě je nejpevnější hráz proti záhubným naukám všeho druhu a proti nátlaku a sobectví mocnějších. Mnohé veliké národy zahynuly, že neměly této hráze proti návalu zhoubného učení, které v samém lůně jich povstalo. Není nic platno, duch lidský jest sám v sobě a musí být svobodný, a má právo vyvozovat ze sebe naučení, jež mohou býti někdy chybná, ba záhubná, ač třeba jednotlivcům i lidu vůbec se líbí. Tak staří Římané byli národ velmi mocný a přece padli, poněvadž neměli mravův. Oblíbili si učení, že celé blaho člověka leží v užívání rozkoší tohoto světa, jen po penězích a bohatství tudíž se pachtili, aby měli k tomu prostředků. Přitáhli severní surovi národové a bylo po mocném národu. Jako člověk se mýlí, myslí-li, že bude šťasten, bude-li míti bohatství, tak i celí národové; jako každý člověk k šťastnému a veselému živobytí musí v duši své nositi vyšší pomysly, které, když jen na ně pomyslí, už jej oblažují a v nehodách posilňují a s pozemskými statky a s hověním chtíčům nemají nic společného: tak musí i v národu takové vyšší, nesobecké zřetele a touhy panovati, tak musí i národ jimi se ve svém jednání říditi a spravovati, chce-li mít pravý blahobyt. Největší mužové, největší dobrodinci lidstva narodili se v chýších a ne v bohatých domech a neumírali bohati. A proč byli velicí, proč dobrodinci národů, že měli vznešené,

vyšší pomysly, mnohem vyšší nežli vlastní užitek a bohatství.

Připomeňte si jen třetího, nejmladšího syna z povídky, kterou jsem vám vypravoval o Božím Hodě, a budete mně rozuměti. On byl mravný, on nepokládal život svůj a blaho své za nejvyšší věc, ale výše cenil pomoc slabým, nedostatečným a utištěným!

Není-li u národa vzdělanosti a mravů, jak pak má držeti chtíče své a náruživosti na uzdě? Je to opět tak, jako u jednotlivého člověka. Četl jsem kdysi, že náruživosti a chtíče jsou nejhorší nepřátelé člověka. Je to pravda, poněvadž člověk zvítězí snadněji nade vším jiným než nad vlastní svou náruživostí. A to platí i o národech, protož opakuji ještě jednou, jen národ vzdělaný a mravný může míti pravý blahobyt, jen takový má smysl pro všeobecné vlastní dobro, pro dobro země, a tento vyšší pomysl vede jej pak k spokojenosti a blahobytu.

Kmotr Rozumec se zamlčel. Po chvíli dal sousedům následující otázku:

»Proč sází starý otec mladé stromky do zahrady, an plodů z nich se sotva dočká?«

»Protože je sází pro syny a vnuky své,« odpověděl Svátek.

»Vidíte, to je ten vyšší jeho pomysl, a proto nesmí každý jenom na sebe myslit, ale i na všeobecnosť, na blaho svých přináležejících, totiž lidu, jejž Bůh s ním spojil se svazkem mateřského jazyka, stejných tužeb a potřeb

Jiná důležitá příčina blahobytu je ta, kterou už pan Valentýn kmotru Cibulkovi pověděl, totiž pracovitosť, láska k práci. Kdyby se mne někdo ptal, kterou věcí stojí člověk nejvýše nad zvířetem, odpověděl bych: rozumnou prací. V práci leží blahobyt člověka a blahobyt národů. Naučte jen dítě pracovat a mít lásku k práci a

vy jste je dobře vychovali, a ono se nikdy neztratí ve světě. Kdo pilně pracuje, je vždy spokojen sám sebou, vydělá si a uspoří si a nemyslí z dlouhé chvíle na darebnosti. Jako člověk tak i národ není bez práce šťastný. Je-li vzdělanosť v lidu, pracuje každý s chutí, neboť jen hrubý, nevzdělaný člověk pokládá práci za břemeno a vyhýbá se jí jako neznaboh kostelům. Jsou-li mravy v lidu, také lid rád pracuje, neboť nemyslí pak, že je tu člověk, jenom aby hodně užíval; toliko nemravný člověk vystříhá se práce, zdá se mu to příliš perný prostředek k zaopatřování rozkoší. Nemravný člověk nemá také žádného vyššího pomyslu, a toho je vždy i k práci potřebí; neboť práce nevede vždycky k užití svého ovoce toho člověka, který pracuje, nýbrž zhusta vodívá jen k prospěchu těch, pro které pracoval, k prospěchu všeobecnosti, celého národa. Jak vidíte, sahá vzdělanosť, mravnosť a práce tak hezky do sebe, jako kolečka u hodinek; závaží na hodinách, které přivádí do pohybu všecka ta kolečka, jsou ty vyšší pomysly, které se musí stále tříbiti, jako závaží každý den se musí natahovati, aby hodiny dobře šly. Hodiny pak samy máte lid nebo národ; je-li v něm uvnitř všecko tak v pořádku, jak jsme to ukázali, pak jde národ stále s pokrokem času ku předu, pak jdou hodiny dobře, to jest, lid má pravý blahobyt.«

»To je všecko hezké,« namítal Svátek, »ale hodiny musí někoho míti, kdo je natahuje, kdo kolečka časem namaže, zkrátka, kdo se o ně stará. A kdo pak je ten, pane kmotře?«

»Na to ještě přijdeme, sousede Svátku,« odpověděl pan kmotr Rozumec; »ten, jenž o hodiny se starati musí, aby dobře šly, by nezůstávaly po zadu aniž o překot ku předu utíkaly, je správa země, je vláda. A na tu především také přijde, má-li v lidu jí svěřenému panovati blahobyt. Vedle vzdělanosti, mravnosti

a práce je čtvrtá podmínka blahobytu lidu: moudrá správa země. Moudrá pak správa země je jedině ta, která za účel své práce si vyvolila blahobyt národa, který řídí, nad nímž vládne Každá jiná vláda je nerozumný hodinář, hodiny jí nejdou nikdy dlouho dobře, ba někdy tak se zmotají, že jim jiného nového správce bývá potřebí.«

»Jak nám soused Cibulka vypravoval,« podotkl Bárta, »je v rozličných zemích rozličná zemská správa, a proto bude asi v těch zemích nejlepší, kde je lid nejspokojenější.«

»O tom nemůže žádný pochybovati,« odvětil Rozumec. »Co já vím ze čtení kronik rozličných, může být správa země trojí. Buďto může král se svými vladaři, které si sám podle své vůle a náhledu vyvolí, neobmezeně panovati, to jest král a jeho vladaři jsou jen sami sobě odpovědni, národ musí jen říditi se dle zákonů jimi vydaných, zkrátka musí poslouchati, nevěda často ani proč. Takovou správu země nepokládám za tu dobrou a pravou; neboť myslím, že jako každý člověk má právo od Boha sám sebe určovati, sám podle svých náhledů život svůj říditi, že rovněž to právo má i celý národ. Jde-li vláda svou cestou a nedbá na potřeby národa, nerad národ poslouchá, a pak musí vláda hodně daní vypisovati, aby měla peníze na prostředky, kterými národ v pořádku a pokoji udrží, a za druhé při takové vládě povstává vždy mravní skleslosť v národě, neboť člověk cítí se jen tehdáž pravým člověkem, má-li svobodu mravní, to jest ví-li, že může jednat, jak mu to zdravý rozum dá. Národ, jenž má neobmezenou vládu, otupí; myslí si, co mi potom, ať vláda se o mne stará, a když hrozí pak nebezpečenství zemi, nechá pak národ vládu jednati, jak chce, a vláda nemívá dost síly, aby bez lidu odvrátila nebezpečenství, a přichází i zhusta o celé země.«

»To dá rozum,« prohodil Tomeš, »nejlépe by snad bylo, aby národ sám se spravoval, jako je to ve Švýcařích, tam panuje přece také blahobyt.«

»Vláda taková, která vychází pouze z lidu, má také své těžkosti,« odvětil Rozumec, »a proto ji také zřídka v zemích nalézáme, a v některých zemích byla už vícekrát zavedena a nikdy se na dlouho neudržela.«

»A co je toho příčina?« tázal se Tomeš.

»Příčiny jsou asi leckteré,« vece Rozumec; »především myslím, že k vládě lidu je potřebí, aby země nebyla obklíčena zeměmi, jež mají obmezenou královskou vládu. Panovati je vždycky hezká věc, třeba někdy trochu nepohodlná, a okolní králové nestrpěli by tak snadno v sousední zemi vládu lidu, aby jejich vlastní národové neměli k takové vládě sami chuť. Švýcarsko je země samý vrch, je jaksi uzavřena pro sebe a nepůsobí tudíž valně na okolní země, proto se tam daří vládě lidu. Dále je k dobré vládě lidu potřebí, aby národ sám byl poměrně mnoho vzdělaný, aby neměl velikých potřeb, aby byl skromný a především obětovný hledě k jeho vlasti, zkrátka národ takový, který je vždy hotov statek svůj a krev svou dáti za blaho své země. Ale takových národů je málo; tisíciletá poroba nedává tak brzy vzniknouti rázné a čisté občanské ctnosti mezi národy, a tak když přijde to na celek, může se sotva o mnohých národech říci, že by byly schopny k pouhé vládě lidu. Ale i kdyby národ ty vlastnosti měl, neudrží se přece pouhá vláda lidu, nemá-li národ ten znamenitých, nezištných mužův, mužův, již z čisté lásky k vlasti a svobodě pevnou rukou dovedou celek udržovati. A takoví mužové rodí se jen pořídku, a ještě řídčeji setrvávají při poctivých a čistých zásadách svých postupem času; byť i nestály o statky, jaké jim postavení jejich může poskytnouti, choutka k panování je přece velmi mocná

a svůdná, a ze sta jen jeden jí odolá a setrvá při své čisté občanské ctnosti.«

»Tedy myslíte, že vláda lidu není nejlepší?« tázal se Tomeš.

»To jsem nepravil,« odvětil Rozumec, »sama v sobě hledě k důstojnosti lidské je nejlepší, ale nesnadno jest k provedení a ještě nesnadněji k udržení. Přátelé, jednou přijde čas k ní, ale do těch dob hodně vody Labem uplyne, než vzdělanosť a mravnosť tak v národech pokročí.«

»Však máme ještě třetí správu země, totiž vládu královskou, obmezenou skrze sněmy lidem samým. Sněmy ty skládají se z poslanců, které si lid sám volí; ony uzavírají, co za dobré pro lid, jenž v ně věří, uznávají, a král pak prostřednictvím svých vladařů buď potvrdí nebo nepotvrdí, co na sněmu uzavřeno. Vladaři sami nejsou jenom králi, ale i poslancům, to jest národu odpovědni a nemohou tudíž tak ledabylo něco uzavříti, nebo krále k něčemu přiměti, co by lidu ubližovalo. Vládu takovou měli naši předci, jen že byla chyba, že lid rolnický byl při ní v poddanosti. Přestane-li jednou ta povinnosť nelidská sedláka k vrchnosti, pak by taková vláda naší zemi velmi posloužila. Však potřebí i při ní srozumění se lidu rolnického, městského i šlechtického, aby všechny tři stavy šly společně jednou cestou a nic jiného neměly před očima, než blahobyt celé země. Pak zajisté budou bedlivě hleděti vladařům na prsty, a když národ hlídá vládu a spolu své blaho jako každý rozumný člověk si určuje, pak bude blahobyt v zemi, pak půjdou ty hodiny, o nichž jsme mluvili, dobře! Co tedy potřebí k národnímu blahobytu? tážete se ještě jednou, přátelé! Odpovídám vám na to takto:

Je-li v národu vzdělaný a mravný duch, je-li národ pracovitý a má-li moudrou vládu, nad kterou sám bdí:

pak je národ spokojen, pak má pravý blahobyt. Je to jako v hospodářství, jako na statku. Když čeleď celá rozumí hospodářství, když nezná nemravu a vášně, když je pracovitá a při všem dbá, aby hospodář nehleděl jen na svůj prospěch, ale i v ničem ji nezkracoval a jí neubližoval: pak statek prospívá a snese už ten nějaký rok neúrody a svízel, jemuž se nic v životě nevyhne.«

Kmotr Rozumec patrně už vypověděl, co chtěl pověděti, sousedé však shromáždění nevstávali se svých stolic, aby odešli, ač venku už silně bylo tma.

»Nu, nedáme si dobrou noc, přátelé?« tázal se Rozumec, »bude už čas k večeři.«

»Já aspoň nebudu mít dobrou noc,« prohodil Svátek.

»A proč, kmotře Svátku?« ptal se Rozumec.

»Poněvadž, když už jsem skoro padesátník, teprve nahlížím, že jsem hlupec,« odvětil mrzutě Svátek. »Co jsem posud užil, nebo vlastně, co byl až posud můj život? Řemeslo, vydělávání peněz, žena a děti! Teď teprve nahlížím, že je něco lepšího na světě!«

»A co je to lepší?« tázal se Rozumec s radostí svítícím zrakem.

»To lepší je, myslit a starat se také o všeobecné blaho, o blaho země. Už ta myšlénka je tak pěkná! Je mi při ní, jakobych byl ptákem, jenž z klece do svobody si vylítl!«

»To-li příčina, proč myslíte, že nebudete míti dobrou noc? Nebojte se nic; neboť věřte, že žádný lépe neodpočívá, než ten, koho cit pro všeobecné národní blaho ukonejšuje. Dobrou noc, přátelé, na brzkou shledanou!«

Sousedé potiskli Rozumci srdečné ruku a rozešli se. Ale Svátek dlouho přemítal o dnešním hovoru, až usnul. Pak se mu však zdálo, že je poslancem a že má řeč ve sněmu. I házel v ohni řeči rukama, až zastihl i vedle ležící ženu.

»Probuď se,« volala naň žena a zatřásla jím, »máš nějaký těžký sen!«

Svátek se probudil, avšak již neusnul, nýbrž přemýšlel o dnešní řeči pana kmotra Rozumce. Když svítalo, vyšel si do polí a vida slunce vycházeti, pomyslil si: »Proč by i našemu lidu nevyšlo jednou slunce blaha a svobody. Co potřebí k tomu? Nic, než hodně mužů, jako jest náš pan kmotr. Jen ty nám dej, Pane Bože, a bude dobře!«

Když odzvonili ranní klekání, vrátil se do městečka za svým povoláním.

Částka devátá.

Jaký cíl má sobě určiti člověk pro živobytí.

Byly velikonoce. Poněvadž masopust byl dlouhý, padly letošní velikonoce pěkně do jara, a studenti, již na prázdniny z Prahy a odjinud do otčiny své, Toužimi, přijeli, měli nejkrásnější příležitosť občerstviti se na půvabech jara na venku. Jeden z nejstarších studentů toužimských byl Bártův Josef, týž Josef, jenž, jak se čtenář asi ještě pamatuje, panu kmotru Rozumci o životě a činnosti Amosa Komenského vypravoval, a kterého Rozumec ze všech studentů toužimských nejraději viděl, poněvadž jevil na svůj mladý věk poměrně vážnou povahu a upřímnou, ke všemu dobrému příchylnosť. Josef studoval v Praze práva, ale neměl v úmyslu státi se úředníkem, nýbrž hodlal později dělati konkurs a státi se professorem. Schopností potřebných měl k tomu dosti, rovněž měla jeho vůle dosti mravní síly v sobě, aby provedl, co zamýšlel. Starý Bárta byl zámožný a nešetřil výloh, aby jediný jeho syn tam dospěl, kam

dospěti si přál. Josef ctil a miloval Rozumce, a nebylo psaní, aby v něm pana kmotra nepozdravoval; pan kmotr nezapomněl pak nikdy, když starý Bárta do Prahy psal, Josefovi své pozdravení vzkazati. Když přišel Josef do Toužimi, vedla ho první návštěva obyčejně k panu kmotrovi a pak vedli spolu hovory pro jednoho i pro druhého užitečné.

Josef přijel včera večer do své otčiny. Ráno, poměrně záhy, vyšel sobě do polí, poněvadž sluníčko tak krásně hřálo a skřivánkové tak krásně zpívali, že nebylo mu lze mezi těsnými stěnami komůrky, v níž spával, vydržeti. Raduje se v plné míře z půvabův a lahod jarního jitra, spatřil najednou po mezích procházeti se známou postavu pana kmotra. Podle dlouhošosého šedivého kabátu snadno bylo lze i z dálky ho poznati, a Josef dal se hned v pravo na mez, aby pana kmotra pozdravil a v jarním sluníčku s ním se rozhovořil. I pan kmotr poznal Josefa, zastavil se a usmívaje se přívětivě, volal k Pražanovi už z daleka:

»Aj, aj, hosté z Prahy, a tak záhy už z podušek! Vítáme se, Jozífku, vítáme!«

Josef přišel zatím až k panu kmotrovi a potřásaje mu srdečně podávanou ruku, pravil:

»To mám dnes šťastný den! Takové krásné jarní jitro a ještě ke všemu přivede mi Štěstěna našeho pana kmotra v ústrety!«

»Vy, pane Josefe,« odvětil Rozumec, »umíte se tak pěkně vyjadřovat, že já prostý venkovan nevím odpovědi. Nu, řeknu to po našinsku, vítejte nám ještě jednou do Toužimi!« i stiskl opětně Josefovi ruku. Po té, idouce po úzké mezi za sebou, pustili se do hovoru. Josef vypravoval o sobě a o Praze, pan kmotr o Toužimi, až přišli k pahorečku, jenž stál na rozcestí a na němž mezi dvěma lipami stál starodávný kamenný kříž. Byl to nejstarší kříž v okolí Toužimi a říkalo se tomu

místu a polím kol něho ležícím »u starého kříže«. Tam si oba usedli, neboť počínalo jim býti teplo.

»Tedy, pane Jozífku,« pokračoval Rozumec v hovoru, jejž byli spolu už po mezích vedli, »vy jste se na tom usnesli, že stanete se professorem?«

»Já jsem vlastně ještě na tom se neusnesl,« odpověděl Josef, »ale myslím posud, že by byla to nejlepší cesta k dosažení mého cíle, kdybych na tom se usnesl. Do těch dob zazelená se ještě vícekrát osení a leccos může přijíti člověku do cesty, co úmysl může zvrátiti neb aspoň změniti.«

»Však vy nejste podle toho, pane Josefe,« odpovídal Rozumec, hledě upřeně na měďobarvého střevlíka, jenž po pažitu se proháněl, »abyste myslili jako většina lidí, že náhoda, která se naskytne, určuje cíl života a ne síla vlastní naše duše.«

»Ovšem, praví snad největší náš básník, že život má být dílo vlastní naší duše,« prohodil Josef.

»A on má pravdu,« vece Rozumec, »což vy na sobě ještě více musíte cítiti, ponévadž daleko vynikáte vzdělaností nade mnou.«

»Možná, že jistého druhu vzdělaností nad vámi vynikám, pane kmotře,« odpověděl Josef; »ale tolik je jisto, že nedostává se mně zas té vzdělanosti, jíž nenabýváme z knih, ale jež řine se ze zkušeností bedlivě rozvážených, a která dodává vaší osobnosti, pane kmotře, zvláštního rázu. Zkrátka, abychom si dobře rozuměli, chtěl jsem se k vám s prosbou obrátit, abyste mně byli radou svou a pomocí v mé těžké úloze po ruce, a doufám, že mne neoslyšíte.«

Pan kmotr chvilku rozmýšlel a pak pravil:

»Vy jste se zmínili, pane Josefe, o cíli svého života, jestli jsem vám dobře porozuměl, a tu se jedná především o to, pověditi, co pokládáte za cíl svého života, pak nebude už tak těžko hledat cestu k tomu

cíli, nebo jednoduše řečeno, stav, který máte chuť si voliti.«

»Vy umíte, pane kmotře, vždycky sáhnout do živého,« odpověděl Josef, »neboť všecko závisí na tom, zdali cíl, který já si myslím, je ten pravý, nebo není. O tom právě bych slyšel nejraději váš úsudek.«

»Byl jsem jednou na kázání,« hovořil pan kmotr, »v němž přirovnával knéz člověka ke koni poštovskému a život jeho k jízdě toho koně od stanice k stanici. Vesele vyběhne prý kůň ze své stanice a bystře s poštou ujíždí; ale pak v běhu ochabuje, čím dále tím více, až unaven sotva se dovleče k stanici druhé, kde je rád, že v stáji si odpočine. Abych pravdu řekl, mně se to podobenství pranic nelíbilo; neboť podle ného by vládla člověkem jiná cizí moc, která mu i život jeho určuje, jako poštmistr zapřahá koně svého a určuje mu, aby jel od stanice k stanici. Člověk je však tvor, jenž má mravní svobodu a rozum k jejímu provádění a proto sám, o své vlastní ujmě musí si určiti cíl pro svůj život. Vyplývá-li ten cíl z jeho vlastní mravní svobody a shoduje-li se on i cesta k němu se zdravým jeho rozumem, pak ten cíl musí býti pravý, neboť kdyby nebyl, nebyla by pak svoboda a rozum pravá podstata člověka, což přece každý rozumný člověk by musel zavrhnouti.«

»Tedy myslíte, pane kmotře,« dokládal Josef, »že pravý cíl života musí plynouti z mravní svobody člověka a jeho rozumu?«

»Tak jest, mladý příteli,« tvrdil Rozumec, »ale člověk nesmí dále zapomenouti, že jest členem společenstva, rodiny a národa, a že má i k celku, k němuž náleží, jisté povinnosti, na kteréž musí bráti zřetel, když volí sobě cíl a cestu k němu.«

»Tedy myslíte dále,« pravil Josef, »že chceme-li pravý cíl voliti vedle mravní svobody a rozumu, je k tomu za třetí potřebí, aby člověk bral zřetel na

rodinný a občanský svazek, který ho poutá k společenstvu?«

»To myslím, milý Josefe, a troufám si to i vyložiti,« hovořil Rozumec.

»První potřebná věc, chce-li si člověk určiti cíl pro živobytí, je mravní svoboda jeho. Pravím, mravní svoboda; neboť jako občanská svoboda má jen tenkráte cenu, když závisí na zákonech rozumných, společenstvo udržujících, tak má i svoboda jednotlivého člověka pravou svou cenu, závisí-li na mravnosti, to jest, řídí-li se dle zásad, které člověka povznášejí nad nerozumnou zvěř, které plynou z pravdy, že člověk obrazem Božím, že je tvor, jenž má svou vlastní důstojnost a právo býti samostatným. Svoboda, kterou neváže mravnost, mívá špatné konce; svoboda, kterou dovolují si vázati člověka jiní lidé, není mravná a není vlastně žádná svoboda. Je to chybné, nesvědomité, ba nemravné, určí-li rodiče dítěti, ty budeš tím a tím v životě, ty to a to si určíš za cíl, anebo řeknou-li, my si to a to přejeme od srdce a doufáme, že z vděčnosti to vyplníš. Ruší tím důstojnost lidskou ve svém dítěti a zbavují ho jeho svobody mravní. Radou nezkušenému býti po ruce je povinnost rodičů, rada nesmí však nikdy býti rozkazem.

Druhá věc, když určuje sobě člověk cíl pro živobytí, jest jeho rozum. Nic nepřivedlo tak mnohé, šlechetně smýšlející lidi do záhuby, jako že neptali se rozumu, když volili sobě cíl svůj. Cíl života je rozumný, když rozum nás přesvědčuje, když rozum dává nám takořka záruku a jistotu, že toho cíle skutečně dojdeme, nebo že máme dosti síly dosáhnouti toho e toho cíle. Co platno chtít odvaliti kámen, ke kterému naprosto nemáme dosti síly, abychom s ním hnuli? Spotíme se a upachtíme a ke konci přece jen spláčeme nad svou marnou prací! Volím-li tedy jistý cíl pro svůj život, musí mne rozum přesvědčit, že pravidelnou,

nekvapnou činností, ke které vůbec jsem schopen, toho cíle mohu dojíti. Čtyři míle za den ujde chodec, ale deset mil neujde, nechce-li své zdraví porušiti. To dá mu rozum a ten musíme bráti v potaz, nechceme-li, aby práce života našeho nebyla marná nebo zbytečná. Žádný člověk není zbytečné na světě, a byl-li zbytečným, zasluhuje jen politování.

Třetí věc konečně, když volíme sobě cíl pro živobytí, je ta, že musíme při tom bráti do počtu náš poměr k společenstvu. Žádný člověk není tak opuštěný jako kůl u cesty, žádný nesmí míti na zřeteli jenom sebe, nýbrž rodinu, národ svůj, bratry své. Jejich štěstí je také štěstím jeho, jejich neštěstí je neštěstím jeho. Chladný, sobecký člověk, jenž jenom o své blaho dbá, končívá vždy bídně, má-li jen trochu citu a mravnosti v sobě. Nic není krásnějšího v životě, jako když s prací naší je spojeno blaho jiných! Podívejte se, pane Josefe, na matku! Co ona vytrpí, co ona se napracuje, nemyslíc nic na sebe, nýbrž jen na blaho svého dítěte! A který cit, pravím, je v životě sladší, radostnější a vznešenější, nežli láska matčina? Učme se od matek jednati, jež pro nás trpěly a pracovaly; dbejme jako členové společenstva vždy na blaho celku, když cíl svůj pro živobytí volíme. A práce naše nebude marná a život náš nebude zbytečný a nebude se podobati, jak v knihach stává, letu mušky, jež před očima nám se kmitne.«

Kmotr Rozumec se zamlčel; i Josef mlčel, neboť přemýšlel o vážných slovech, která hluboce dojala jeho duši. Což bylo rozumování těch nejucenějších professorů proti tomu jednoduchému výkladu tohoto venkovského občana? Oni rozumují, aby rozumovali, on rozumoval, aby jednoho člověka přivedl na dobrou cestu, aby stal se život jeho šťastným. Ten rozdíl padl Josefovi hned na mysl, a úcta jeho k Rozumcovi vzrostla v netušené míře.

Kmotr Rozumec po chvíli pokračoval:

»To, o čem jsme tu pod starým křížem hovořili, pamatujte si, pane Josefe, nezapomeňte však, dokud máte čas, než pro svůj cíl se rozhodnete, pozorovati ve skutečnosti jiné lidi, zdali jeví se na nich ta pravda, kterou jsem vám dnes pověděl a která vyplývá z mých zkušeností. Neboť co je platno všechno učení a všechna rada, nepřesvědčí-li se člověk o nich sám ve svém životě. Hezky se to mluví, ale všecko mluvení a rozumování je poněkud mlhavé; jen strom života samého zdárně se zelená.«

»Ta slova vyslovil také jeden veliký básník, jenž životu lidskému rozuměl,« odpověděl Josef.

»Možná,« vece Rozumec vstávaje s trávníku, »já však jsem jich nikde nečetl. Ostatně nejsou nic podivného; rozum a zkušenosť je samy sebou člověku na jazyk přinášejí.«

I Josef zatím vstal a ubíral se s Rozumcem k Toužimi. Od tohoto jitra býval častěji než někdy jindy u Rozumce, a hovor jich točil se vždy o vážné věci, jež náležely k otázce důležité: Jaký cíl, co možná nejlepší má sobě člověk pro život voliti? Co do hlavní věci, jak jsme slyšeli, se Josef i Rozumec spolu shodli, oběma bylo nad veškerou pochybnost jasno, že musí voliti člověk tak, aby zadost učiněno bylo jeho chuti a snažení, jeho mravní svobodě, aby shodoval se cíl ten s rozumem, to jest, aby měl člověk potřebných schopností k dosažení toho cíle, a posléze, aby hleděl státi se svým spolubratrům užitečným.

Jednou vyšli sobě opět do polí a mluvili opět o té věci, s tím jen rozdílem, že probírali jednotlivé stavy, do nichž obyčejně vzdělaný člověk v životě vstupuje. Josef se přiznal Rozumcovi, že původně zamýšlel státi se spisovatelem, aby prací svou krajany své vzdělával, zušlechťoval a osvěcoval.

»Je to krásný stav, krásné povolání,« odpověděl Rozumec, »avšak myslil bych, že to stav nejtěžší a nejnejistější.«

»I já k tomu náhledu se dopracoval,« vece Josef, »a rád bych slyšel, proč i vy stejné se mnou náhledy máte?«

»Jsem v tom ohledu přece jen člověk neučený, příliš jednoduchý,« pravil Rozumec, »a nevím, zdali pochválíte to, co já o tom stavu myslím. Ostatně chcete-li můj náhled poznati, proč bych vám ho nevyložil? Já si myslím, že kdo státi se chce spisovatelem, nemá nikdy jistoty už napřed, že bude dobrým spisovatelem. Je k tomu zvláštních schopností potřebí, o kterých nikdo už napřed nemůže říci, že je má. Já četl už mnoho, ale přesvědčil jsem se, že v žádném jiném stavu není tak málo vyvolených, jako v tom; povolaných je ovšem velmi mnoho. A proč? Že berou přemnozí úlohu svou na lehkou váhu a že, i když to ze zkušenosti nahlídnou, přicházejí pozdě k přesvědčení, že nedostává se jim k tomu dostatečných schopností. A vědomí takové utlačuje pak chuť k životu, a nevím, nevím, zdali takoví lidé bývají ve svém stavu spokojeni. Při každém jiném stavu může už přece rozumný člověk napřed jakž takž míti jistotu, že k němu se hodí, a proto bych myslil, že to nejtěžší stav.«

»A proč máte ten stav za nejnejistější?« tázal se Josef.

»Není nic platno, milý Josefe,« odpověděl Rozumec, »člověk je při všem šlechetném snažení svém z masa a kosti, on je členem společenstva a oprávněn k tomu a určen založiti si rodinu. Musí tudíž na to mysliti a o to se starati, aby zaopatřil si potřeby pro sebe a rodinu svou a aby jiným nepadl za obtíž. Nechci upříti, že by snad spisovatelství při jistých podmínkách nedávalo dostatečné výživy, ale tak jistou výživu, která by zároveň

jej i jeho rodinu při možných nehodách úplně chránila, přece spisovatelství neposkytuje jako jiný stav, a to povážlivý muž musí vždycky vzíti v uvážení.«

»To jsou ovšem věci, které i mně na mysl padly, když jsem o tom stavu rozmýšlel,« vece Josef, »a ty přiměly mne k tomu, připravovati se pro stav učitelský, jejž snad i vy, pane kmotře, schvalujete?«

»Ten schvaluju,« dí na to Rozumec chvilku se rozmýšleje; »v stavu tom zachová si přece člověk snad největší svobodu, neboť zákony mu předepsané jsou mu jen jaksi pravidlem, jež on duchem svým musí oživiti, chce-li dosáhnouti žádoucího úspěchu u svých žákův; avšak nejen oživiti, ale i rozšířiti je musí dle náhledů svých, zkrátka při vychování mládeže má široké pole k vlastní činnosti. Nikdo snad nemůže tolik dobrého, ale i tolik škodlivého v životě provésti jako učitel; je-li pravý muž, může se státi dobrodincem sta i tisíce lidí. Živé, z upřímného přesvědčení pronesené slovo, jež v pravý čas v duši mladou padlo, může býti rozhodné pro celý život posluchače. Posluchač může pak dále ve svém oboru působiti, a tak práce dobrého a pravého učitele sahá daleko za stěny jeho školy, ba někdy i za jeho hrob. A pak, přesvědčil-li se zkušeností, že jeho náhledy dobré jsou a užitečné, zdaž není mu volno, ba povinností sáhnouti k spisování a spisy, svůj obor působení i na celý národ rozšířiti? Je to věčná pravda, jen zkušenosť je pravá matka moudrosti.«

Mezi hovorem octli se Rozumec a Josef opět u starého kříže mezi lipami.

»To místo,« pravil Josef, »zůstane mně povždy svaté a milé, jako upomínka na vás, pane Rozumče. Kdybych měl někdy v pochybnosti klesnouti ve svém povolání, půjdu sem a upomínkou na vás občerstvím svou duši.«

»Nemyslím, Josefe,« pravil vážně Rozumec, »že byste vy přišli někdy na scestí; člověk, jenž má zdravý rozum, dobrou a snažnou vůli, a jenž hledí trochu výše, než kam vřava tohoto všedního života sahá, nekolísá nikdy, ale stojí pevně i tehdy, když jiní tonou. A takový pravý muž bude z vás, zůstanete-li vždy tím Josefem, kterým jste až posud.«

A věštba Rozumcova se vyplnila; za několik let stal se Josef professorem a obrniv duši svou vlastní zkušeností časem i výborným spisovatelem. Na »starý kříž« nikdy nezapomněl, a kdykoliv později, když už kmotr Rozumec v zemi odpočíval, s rodinou do Toužimi přišel, neopomenul se ženou i dětmi navštíviti hrob Rozumcův i »starý kříž«.

Částka desátá

Jedná o víře.

První neděli po svatém Duchu měli obyvatelé toužimští v kostele svém zvláštní podívanou, na kterou se už několik neděl těšili. Kostel byl v pravém slova smyslu lidmi nabit, tak že by ani jablko nepropadlo, neboť po hrubé mši měl se v něm konati zvláštní obřad. Na témž předměstí, v němž bydlil kmotr Rozumec, měl skoro na konci i příbytek svůj žid, jménem Pik. Pik byl kramář a pocházel původně ze Lhoty. V mládí chodíval se svým rancem po vesnicích, zmohl se pak a usadil se v Toužimi k pohoršení nemálo obyvatelů, již měli ten předsudek, že žid a nepoctivý člověk valně od sebe se neliší. Ale přese všechen předsudek nezavdal nikdy Pik příčinu k stížnosti, a lidé

časem nabyli přesvědčení, že Pik je sice obratný obchodník, nikoli však nepoctivý člověk, a snášeli se s ním dobře. Pik koupil si pak usedlosť, kterou, jak tehdejší zákony zněly, neměl připsanou na své jméno, nýbrž na jméno cizí, a měl se ženou svou dvě dcery, na nichž nebylo ani vidět, že jsou židovky, ponévadž mluvily tak, jako jiné toužimské dcerky. Starší dcera, Filipina, vynikala lepou postavou, spanilostí obličeje a přívětivostí a padla do oka mladému obročnímu ze Lhoty, který i jí časem stal se velmi drahým. Byla to věc po okolí známá, a leckterý soused prohodil kdysi k starému Pikovi: »Vidíte, Abrahame, vy jste pořádný člověk; když už to tak stojí s vaší dcerou a obročním lhoteckým, proč se nedáte všickni pokřtiti. Každý by vás měl za to rád.« Pik obyčejně odpovídal: »Je to těžká věc, věru, těžká věc, opustit náboženství otců svých; ale kdo ví, co se jednou nestane.« Od těch dob uplynul asi rok. Láska obou milenců rostla a upevňovala se čím dále tím více, a dcera vystupovala určitěji s prosbou, aby jí rodiče dovolili státi se křesťankou. Mravní zápas, jenž z toho v rodině židovské povstal, rostl stále, neboť i Pik i žena jeho milovali upřímně své dítě a nechtěli mu zkaziti štěstí. Rozumí se, že židovský rabín se o to zasazoval, aby úmysl židovské dívky zvrátil a rodiče její v odporu posilňoval; nevolil však k tomu snad vhodných prostředků, neboť jednoho dne šel Pik na faru, kdež přes hodinu poradu s farářem měl. I u kmotra Rozumce se jednou zastavil a s ním se o té záležitosti radil, ač Rozumec se určité odpovědi vyhýbal, když sousedé se na to ptali, co u něho Abraham chtěl. Snad dal slovo Pikovi, že hovor jejich zůstane mezi nimi. Konečně tvrdilo se však s jistotou, že nejen Filipina, ale i celá židovská rodina chce přestoupiti na naši víru, a lidé se neklamali, neboť chodili ob čas Pik, manželka jeho i dcery na faru, kdež je

patrně farář k tomu důležitému kroku připravoval. Konečně určen i čas, kdy veřejně v kostele budou pokřtěni, a zvolena k tomu první neděle po svatém Duchu; o několik neděl později měla býti pak svatba lhoteckého obročního s Filipinou.

Něco podobného se ještě v Toužimi nestalo a odtud dá se vysvětliti, že tolik lidí se v určený čas sešlo. Když rodina židovská v předsíni kostela byla pokřtěna a do kostela uvedena, spočívalo tisíce očí především na sličné Filipině, oděné v bílé jako sníh šaty, jež jí tak slušely, že staré báby tvrdily, »že z ní svaté naše náboženství udělalo zrovna anděla.« Když pak pokřtěná rodina, pomodlivši se v kostele, vyšla dveřmi u sakristie ven, voláno k ní se všech stran: »Dej vám Pánbůh štěstí v tomto novém stavu.« Zvědavá mládež doprovázela pak pokřtěné židy až do jejich příbytku na předměstí.

Rozumí se samo sebou, že tato událosť stala se pro delší čas pramenem povídání pro obyvatelstvo celého městečka. Jedni říkali, že by byl Pik se svou rodinou sotva k našemu náboženství přestoupil, kdyby nebyla měla Filipina tu dobrou známosť s lhoteckým obročním; jiní tvrdili, že to je právě to pěkné na Pikovi, že ten krok učinil z lásky k svému dítěti, že by mnohý křesťanský otec sotva tak jednal; třetí posléze pravili, že Duch svatý Pika osvítil, a to že je pravá příčina, proč stal se i se svou rodinou křesťanem, a na tom že je dosti. Moc naší víry přivedla ho do našeho lůna.

Kdo až posud s pozorností četl, co pan kmotr Rozumec občanům toužimským byl, zajisté se nepodiví, že v neděli první po svatém Duchu odpoledne, více než kdy jindy scházeli se sousedé u Rozumce, aby i jeho náhled v té věci slyšeli. Na neštěstí byl už Rozumec na procházku odešel, neboť byl den teplý

a krásný, a zajisté škoda tráviti jej mezi čtyřmi zdmi příbytku.

»To uděláme krátký proces,« navrhoval Vrtátko potkav se před domkem se Svátkem a krejčím Stehlíkem; »počkejme, až nás bude víc a půjdeme pak za panem kmotrem. Stará Tomšová povídala, že nešel-li na Holý vršek, že šel asi do Hájku.«

»To uděláme,« odpověděl Svátek, »ale tamhle jde nás zas několik, ani Cibulka nám dnes neschází.«

Když se sousedé sešli, sebrali se navzájem a šli polí směrem k Hájku, březovému to lesíku, jenž proti slunci poskytoval milého chladu.

»Ať mne husa kopne,« žertoval Svátek, když šli kus cesty polem; »není-li to tamhle pan kmotr. Mně se všecko zdá, že to jeho šedivá čapka. Já řku, Tomši, ty máš mladší oko, podívej se!«

Všichni se zastavili. Tomeš vystoupil na kámen u cesty, dal si ruku nad oči, poněvadž se díval proti slunci, a pravil:

»Máte pravdu, kmotře Svátku, je to pan kmotr, a ten černý, kus za ním, je mladý náš kaplan.«

»Co pak ten tu chce?« bručel Svátek; »musím vám, sousedé, pověděti, že se mně ten černokněžík tuze nelíbí. Dělá, jakoby byl spolkl celé naše náboženství, a když spatří nějaké dítě, hned nastrkuje ruku, aby mu ji šlo políbit. To nedělá ani farář.«

»Vy na všem chybu najdete,« odvětil krejčí Stehlík; »přejte mu to, je to mladý člověk, však on se otrká.«

»Pravé že je mladý, měl by si vzít příklad z faráře,« odsekl Svátek. »A jeho kázaní, jak mně povídala naše Anče, bývá prý také nějak podivné. Čerta umí vám tak vylíčit, jakoby byl s ním právě obědval.«

Celá společnost dala se do srdečného smíchu, zarazila se však brzy, když kus před sebou spatřili kaplana,

jenž patrně na ně čekal. Nežli ho pozdravili, měl už kaplan klobouk dole a pravil pokorným hlasem:

»Pochválen budiž Pán Ježíš Kristus.«

»Na věky,« odvětili sousedé.

»Kam pak jdete v takovém houfu?« tázal se kaplan.

Cibulka už otvíral ústa k odpovědi, když ho Svátek potajmu šťouchl a pravil:

»Tak trochu na procházku, velebný pane.«

»To mne vemte s sebou,« pravil kaplan.

Svátek se ušklíbl, patrně nerad ten návrh slyšel, ale nebylo pomoci, museli vzíti kaplana s sebou. V stínu břízy na pomezním kameni spatřili brzo pana kmotra Rozumce, jenž už z pozdálečí je poznal a patrně na ně čekal. Po obyčejném pozdravení usadili se na zem kolem něho, a brzy rozpředl se hovor o křtu, který dnes přijal žid Pik a jeho rodina.

Kaplan se horlivě ujal slova.

»Naše svatá víra,« pravil, »má tak čarodějnou moc, že vábí i židy i divochy v lůno naší samospasitelné církve. Tak se stalo i s Pikem, Bůh ho jednoduše neskonalou milostí svou osvítil.«

»Tak to asi bude,« odpověděl po chvíli Rozumec, »ale je přece divno, velebný pane, že tolik milionů lidí žije na světě a nejsou naší víry.«

»Všichni budou zatraceni,« odpověděl rychle kaplan.

»Zatratit může jen Bůh,« pravil vážně Rozumec, »a Bůh, jako otec všech lidí, jest podle mého náhledu čirá láska, a láska nezatracuje.«

Kaplan se začervenal, neměl hned odpovědi při ruce; po chvilce trapného mlčení však dodal:

»Bůh je ovšem laskavý otec lidí, ale kdo v něj nevěří, je syn nezdárný a ten bude zatracen.«

»Ale vždyť i ty miliony lidí, již nejsou naší víry, věří v něho,« namítal mírně Rozumec, »proč by je tedy zatracoval?«

»Láry, fáry, milý sousede,« odpověděl kaplan. »Věřit v Boha je tolik, jako řídit se jeho pravým učením; pravé jeho učení leží však jen v naší církvi, a kdo k ní se nepřiznává, je tedy jinší víry, přijde do věčného ohně.«

Kmotr Rozumec se zamyslil. Náhled kaplanův nebyl patrně po jeho přesvědčení, nechtěl se však s ním do hádky pouštěti, poněvadž viděl, že kaplan nemluví z přesvědčení, nýbrž jen tak, jak se tomu byl v theologii naučil. Dále viděl, že kaplan je povahy prudké a pánovité, a s takovým člověkem nerad míval hovory. Byl tedy tomu rád, když krejčí Stehlík prohodil:

»Já bych myslil, že každá víra má něco dobrého do sebe, vždyť v každé víře jsou šťastní a spokojení lidé.«

»To jste na omylu, mistře,« odpověděl kaplan. »Zdánlivě šťastni mohou býti, ale v pravdě ne; neboť jen ten je v pravdě šťastný, kdo má věčný život, a ten má jen jistý římsko-katolický křesťan.«

Stehlík chtěl už něco namítati, když Rozumec se ujal slova:

»Není pochybnosti, každá víra, je-li jen upřímná, má to dobré pro člověka, že jej oblažuje. Četl jsem jednou příběh, který mne k té pravdě přivedl.«

»Vypravujte, pane kmotře, vypravujte,« padl mu Svátek do řeči, jenž až posud nerad slyšel, že mladý, nezkušený kaplan chce vrch podržeti nad Rozumcem.

»Nu, uvidíme,« pravil blahosklonně kaplan, »povězte ten příběh, pane Rozumče!«

Rozumec vypravoval:

»Před dávnými lety žil v Praze, v židovské čtvrti, starý rabín. Bydlil se starou ženou svou v nízkém domku v osamělé uličce. Byl to muž velmi učený, spravedlivý a lidomilný, ale byl chudý jako žebrák a nesl svou chudobu s klidnou myslí jako pravý mudrc. Ale

tak klidné mysli nebyla jeho žena. Rmoutilo ji a bolelo, že jiní židé, kteří začali své hospodářství se zrovna tolik, jako ona a její muž, mají všeho dostatek, kdežto v příbytku jejím z každého koutu hleděla na ni chudoba a holá nouze. Dokud byla mladší, byla ještě k upokojení, ale když byla starší a nevrlejší, míval s ní často učený rabín pravý kříž. ‚Co z toho máš,‘ vyčítala často muži svému, ‚že jsi tak učený a spravedlivý? Co vynese nám tvá učenosť a spravedlivosť? Jenom chudobu. A jiní nejsou tak ctnostni jako ty, a mají se při tom sami i jejich ženy dobře. Ach, jak je to asi krásno býti bohatým!‘ — ‚Což nejsi také bohata?‘ odpovídal jí rabín. ‚Podívej se na naši šábesovou lampu, není ona z ryzího zlata a nejsme my boháči, že ji máme? Kdybychom se chtěli od ní odloučiti a ji prodati, dostali bychom za ni tolik, že bychom do smrti měli dostatek jako jiní židé!‘ Ta odpověď starou židovku na čas upokojila, a kdykoli v pátek cídila lampu šábesovou, vždycky myslívala: ‚Třeba se nám vedlo zle; mámeť lampu krásnou z ryzího zlata a jsme přece jen bohati!‘ Ku podivu, krásný lesk lampy, kdykoliv ji k modlitbám rozsvítili, měl pro nespokojenou ženu čarovné kouzlo. Zatím uplynuli dnové a uplývala léta. Židovka stávala se churavější a nevrlejší, ale dala se vždycky ukonejšiti, když jí muž ukázal na šábesovou lampu. Posléze docela ulehla, aby již nevstala. V dlouhých nocech, v nichž věrný její manžel ji opatroval, přicházela na ni malomyslnosť a hořkosť, že života tak málo užila, že trávila jej v chudobě pro muže svého, jenž ve svých ctnostech byl neoblomný. Rabín ji těšil, jak jen mohl, a častěji než jindy ukazoval jí na lampu, jež v rohu nad stolem visela. To ji vždycky poněkud upokojilo, a když posléze jednoho rána smrt se přibližovala k lůžku jejímu, upřela zrak svůj pevně na lampu šábesovou a pravivši s úsměvem: ‚Neumírám přece chudá, neboť máme skvostnou

zlatou lampu,« vypustila svou duši spokojeně a blaženě.

A ta lampa, přátelé, nebyla ze zlata, nýbrž byla jen mosazná. Byla to jediná lež, které se spravedlivý rabín v životě svém dopustil. Učinil to jen proto, aby upokojil nespokojenou svou ženu.«

Kmotr Rozumec se zamlčel; patrně byl se svou historií u konce. Poslouchajícím sousedům se příběh ten líbil a dali to také na jevo; ne tak dělo se s mladým kaplanem.

»A co zamýšlíte tím příběhem?« tázal se Rozumce.

»Nic jiného, velebný pane,« odpověděl Rozumec, »než co už dříve jsem napověděl. Tak jako židovka věřila, že lampa mužova je z ryzího zlata a víra ta jí byla útěchou v hořkých chvílích, tak i každý člověk ve víře, je-li jen upřímná, nachází ukojení a oblažení.«

»A přece ve vaší povídce leží mnohem více,« odpověděl rozdurděný kaplan.

»Možná, že něco jiného do ní ještě vkládáte,« řekl Rozumec, »já však mám ve zvyku bráti z každé věci to, co je užitečné.«

Kaplan chtěl odpověděti, ale rozmyslil se jinak a pravil teprve po chvilce s patrnou nechutí:

»Rozum, jemuž se uzda pustí, zabíhá na scestí.«

Po té se sebral, chladně se rozloučil a odešel k městečku.

Sousedé v Hájku shromáždění, i sám Rozumec, byli nad chováním jeho a odchodem zaraženi.

Žertovný Svátek ujal se první slova:

»Dobře že šel. Mně tu beztoho nebylo volno po celý čas, co byl mezi námi. Podívejte, jak pospíchá k městečku! Nedám ani zlámanou grešli za to, že nás všecky prohlásí za neznabohy a že budeme muset všichni do Říma pro odpustky.«

»Nechte na pokoji časy, které už dávno minuly,« odpověděl Rozumec vážně; »proto my neznabohy nebudeme, kdyby nás i ten mladík za ně prohlásil. Neboť to přesvědčení žádný nám nevezme, že jen ten křesťan je pravý, jenž celý svět miluje a s každým se snáší. Čím kdo větší lásku má k lidem, tím lepší má víru; neboť co jsou všechny víry na světě, ne-li jen rozličné barvy vycházející z jednoho slunce, a slunce to je láska Boží k celému člověčenstvu.«

Kmotr Rozumec se zdvihl k odchodu; sousedé tiskli mu mlčky ruku, dojati jsouce hluboce posledními jeho slovy. Zvolna, nic nemluvíce, vraceli se k městečku. Když blížili se k zahradám, slunce již zapadalo.

»Podívejme,« pravil Vrťátko, »jak krásně dnes slunce zapadá!«

Všichni se obrátili tváří k slunci, jež je zlatonachovou svou září osvětlovalo. Z daleka, z nějaké odlehlé vesničky bylo slyšeti klinkání večerního zvonku. Rozumec a sousedé smekli a modlili se. Po krátké modlitbě pravil Rozumec:

»Dejž nám všem Bůh, abychom tak šťastně umírali, jak krásně slunce dnes zapadá.«

»Dejž to Bůh,« odpověděli jednohlasně sousedé a vstoupili do městečka.

KNIHA TŘETÍ.

Poslední léta Rozumcova.

Částka první.

Nad Rozumcem stahují se mračna.

Svátek nehádal špatně, domníval-li se, že mladý kaplan prohlásí kmotra Rozumce a jeho posluchače za neznabohy; neboť nejen že se tak stalo, nýbrž stalo se ještě něco horšího, což hrozilo smutně zkaliti jasné dny stáří Rozumcova. Než nepředbíhejme samé události.

Uplynulo něco přes dvě neděle od onoho dne, v němž Rozumec v Hájku ve stínu bříz vypravoval povídku o starém rabínu a jeho ženě. Najednou trousila se po Toužimi novina, jež vzbuzovala velikou pozornost a zvědavost pro svůj neobyčejný obsah. Byla to ta novina, že prý mladý kaplan žaloval Rozumce u konsistoře pro rozšiřování učení, jež čelí proti naší církvi a našemu náboženství. Kdo novinu tu přinesl, na to se nevzpomnělo, že ale něco pravdivého na ni jest, bylo nade vši pochybnost; neboť kaplan nápadně se každé společ-

nosti vyhýbal, v jednom svém kázání na něco narážel, čemu lidé hned neporozuměli, co se jim však nyní vysvětlovalo, že to čelilo proti kmotru Rozumci, a když posléze Bárta se kaplana přímo ptal, co je na té novině pravdivého, začervenal se po uši a nebyl schopen žádné určité odpovědi. Jediný pan kmotr, ač patrně o té pověsti věděl, zůstal ten starý; strachu nebo rozpaků nebylo na něm viděti, a když byl od svých přátel tázán, odpověděl pokojným hlasem: »Buď je to klep, jenž mnou nehne, anebo, je-li to pravda, očekávám s pokojným svědomím, co přijde. Buďte ujištěni, přátelé, že soudu lidu se nebojím a pravdu dovedu zastati.«

Později ovšem se celá ta záhadná příhoda prozradila a vysvětlila, a my ji zde důkladně probéřeme, poněvadž sáhla mocně v osudy pana kmotra Rozumce, jejž si zajisté naše čtenářstvo s námi zamilovalo.

Jak jsme posud poznali kaplana, viděli jsme na něm, že je to člověk mladý a nezkušený, že myšlení jeho nesahalo ani o kousek dál, než jak se ve školách a semináři mysliti naučil. On byl z rodiny chudé, protloukl se jakž takž v studiích, vstoupil do semináře, aby se zaopatřil a vstoupil zrovna ze semináře do duchovní správy v Toužimi. Kromě toho měl, jak se ukázalo, některé nechvalné vlastnosti; byl totiž hrdý a ctižádostivý. Úcta a sláva, jaké kmotr Rozumec v Toužimi u obyvatelů požíval, se mu hned, jak přišel, nelíbila; netajil také tohoto svého náhledu před farářem. Ten byl však muž zkušený a dobroduchý a rázně mladému kaplanu odpověděl. To jej zarazilo, byl opatrnější ve své řeči a když se dověděl, že farář nejen Rozumce navštěvuje, nýbrž mu i knihy půjčuje, ba dokonce někdy mluví i ve smyslu jeho v kázáních svých: pokládal rozšafného svého představeného za slabého kněze, jejž duch Rozumcův oslepil, a nespouštěl Rozumce se svých očí.

Jedno mu bylo nápadno, že Rozumec skoro nikdy nemluví o víře a náboženství; když však rodina Pikova přestoupila na naši víru, domníval se mladý kaplan právem, že Rozumec své náhledy o víře při této příležitosti vysloví, a ty by byl na každý způsob rád slyšel. Náhodou setkal se v polích s několika měšťany, s úmyslem šel však s nimi, neboť i on pozoroval, že Rozumec jde procházkou do Hájku. Co v Hájku se stalo, víme; víme také, že mladý kaplan v nevrlosti Rozumce a jeho posluchače opustil. Slyšel tam více, nežli mu bylo milo a než věděti potřeboval a překroutil si ve své mysli povídku o šábesové lampě tak, že Rozumec se mu zdál nebezpečným býti pro věřící i jeho péči svěřené. Bylo by bývalo slušno a žádoucno, aby se byl se svým představeným, farářem, o té věci rozhovořil a radu s ním vzal; leč toho kaplan neučinil, poněvadž se domýšlel, že by zajisté farář více Rozumci nadržoval, ba snad i citlivější poučení svému kaplanu dal. Odhodlal se tedy jednati o své ujmě, neboť domníval se, že má úmysl čistý a že udá-li Rozumce jako víře nebezpečného člověka, vzbudí na sebe pozornost a časem kratším dojde většího důstojenství v církvi, nežli jiní kaplanové. Za několik dní odhodlal se zvláštní spis o té věci zhotoviti, jehož jádro bylo, že Rozumec učí, že je víra jako víra a že, poněvadž Rozumec takové úcty a lásky v Toužimi požívá, je muž takový církvi nebezpečný. Kromě toho dotkl se i jiných povídek Rozumcových, jak o nich byl slyšel, jmenovitě povídky Božíhodové, v níž prý Rozumec učí, že nejvyšší cíl života lidského jest pracovati a bojovati pro svobodu. O poměru faráře k Rozumci se však nezmínil věda dobře, že by to dobře pro něho nevypadlo, kdyby osočoval svého představeného. Spis ten odeslal přímo konsistoři, obešed i úřad vikariátní, z čehož měl výmluvu, an vikář v ten čas postonával.

Konsistoř přijala spis, vytkla mu však hned tu chybu, že byl nesprávně zaslán, neboť měl jíti skrze ruce farního a pak vikariátního úřadu. Spis ten prozatím uložila a dala potajmu nařízení, aby toužimský farář a pak vikář dali především své dobrozdání o zasilateli a kmotru Rozumci Farář zvlášť byl napomenut k největší bedlivosti a pozornosti co se dotýče Václava Rozumce, a vikář, aby se i důkladně vyslovil o faráři toužimském.

Když farář toužimský dopis dostal a přečetl, velice byl dojat; věděl už, kolik bilo s jeho kaplanem a domníval se, že i kaplan ve svém přenáhlení se i jeho osobnosti nemile dotkl. Jsa muž zkušený a opatrný popřál si času k rozmýšlení, zpytoval obezřele svého kaplana a zaslal potajmu Rozumci lístek následujícího obsahu:

»Žádám Vás a prosím, vystříhejte se od dnešního dne bedlivé shromáždění svých přátel, nehovořte s nimi o ničem jiném než o všedních věcech, nepovídejte jim žádných povídek a nemluvte s nimi ani slova o víře. Bude to ve prospěch Váš. Čas Vám vše vysvětlí. Lístek tento zůstane mezi námi.

Váš farář.«

Ve svém dobrozdání o Rozumci pak napsal:

»Václav Rozumec je muž na svůj stav velmi vzdělaný a v každém ohledu, jak já jej po léta znám, ctihodný. V občanském a mravním ohledu je úplně zachovalý a jako katolický křesťan podrobuje se s ochotou všem povinnostem naší svaté víry. On mnohé osoby v Toužimi přivedl na dobrou cestu, mnohou rodinu před záhubou zachránil a vše zajisté jen z upřímné křesťanské lásky k svým spolubližním. Jestliže někdy v některé povídce, v nichž má zálibu a kterými nej-

raději posluchače své poučuje, více snad leží, nežli on s ní zamýšlí: myslím, jak já ho znám, že on ani o tom neví a že hledí jen výhradně k poučnému jádru v ní, kterým chce na svého posluchače působiti.«

Tak psal rozšafný farář o kmotru Rozumci. Šlo mu svědomí nade vše a neváhal ani sám pustiti se do boje, jenž i jemu škodu mohl přinésti. Rozumec zachoval se dle jeho rady, ba vyhýbal se i faráři, aby rozmluvou svou mu neublížil u konsistoře.

Vikář dostav přípis od konsistoře, rozhněval se z počátku na kaplana, že ho obešel, ale pak pustil se rázně do vyšetřování. Povolal nejprve k sobě faráře toužimského, s nímž přes dvě hodiny rokoval, potom kaplana, jenž mezi řečí se vyznal, že ví, že farář toužimský je poněkud zaslepen bystrým duchem Rozumcovým, že prý je dobrosrdečný a pokládá každého člověka za poctivého a nevyhledává hlubších příčin a důvodů. Proto prý faráře, jako prvního svého představeného, obešel čistě ze svého svědomí kněžského, vikáře pak že obešel, poněvadž ho chtěl ušetřiti v jeho churavosti takovou důležitou toužimskou záležitostí pro církev. Vikář byl muž přísných mravů, ale při tom nebyl hrdý, nýbrž spravedlivý, a poněvadž výroky obou duchovních toužimských se mu neshodovaly, uzavřel vyzpytovati opatrně Rozumce samého. Asi druhý den po té přinesl mu šaty krejčí Stehlík; vikář užil té příležitosti, vyzvěděti na něm, jak smýšlí o Rozumcovi a vůbec vše, co o tom muži ví.

Krejčí Stehlík se upřímně vyjádřil, že Rozumec je tak moudrý a dokonalý muž, že mu daleko široko rovného není. Po té široce rozkládal, jak Rozumec ho zachránil od neštěstí a všecky děti jeho, a že ho pokládá za svého dobrodince.

»Všecko by bylo dobře,« namítal vikář, »jen kdyby se nepletl do věcí, kterým nerozumí, jako do věcí víry.«

»Do těch, pokud já vím,« odvětil Stehlík, »on se mnoho neplete.«

»A přece vypravuje povídky, jež čelí proti naší svaté víře,« pravil vikář.

»Jen jednou jednu vypravoval, ale ta byla jak náleží poučná,« vece Stehlík, »byla to historie o té mosazné šábesové lampě, kterou měla stará rabínka za zlatou.«

»Vypravujte mně ji, mistře,« žádal vikář.

Stehlík vypravoval dosti obšírně celou povídku. Bylo viděti, že má dobrou paměť a že mu málo ušlo ze slov Rozumcových. Ke konci dodal: »Ze všeho je ke konci viděti, že víra židovská není pravá, jako nebyla ta lampa zlatá, nýbrž mosazná.«

Nad zvláštním tím výkladem pozastavil se vikář, neboť soudil z něho, že posluchači Rozumcovi si asi neškodné, podle svého jednoduchého rozumu, vykládají povídky jeho; nemělť zajisté příčiny domnívati se, že by snad Stehlík měl úmysl jej klamati. Položil ještě rozličné otázky Stehlíkovi, nenabyl z nich však více světla, ba přicházel i k přesvědčení, že důvod, proč kaplan Rozumce u konsistoře žaloval, nebyl tak čistý, jak žalobník tvrdil. Konečně předvolal opatrně i samého Rozumce.

Rozumec se dostavil, a vikář brzy poznal z důstojného jeho vystoupení, že to není žádný všední čtenář, nýbrž muž zkušený, bystrého a silného ducha a neobyčejné mravní ceny. Dostali se spolu do hlubšího rozhovoru, v němž, bohužel, vikář, jsa prudší mysli, cítil, že Rozumec pro chladnou svou povahu má nad ním převahu.

»Nechtěl jsem nic jiného povídkou svou o lampě šábesové dokázati,« dokončil Rozumec, »než že každá

víra člověka blaží, a mám to pevné přesvědčení, že by i sám Spasitel světa, kdyby právě byl přítomen, uznal, že výrok ten spočívá na čiré pravdě. Kdo překrucuje, překroutí. I dobrý zámek, překroutíme-li klíč, stane se špatným. Za to, co jsem řekl, stojím a za to jsem vždy hotov, ať je to, kde chce, odpovídati.«

Mezi tím, co se dálo toto předběžné vyšetřování proti Rozumci, stalo se ještě něco horšího, co ještě osudnější následek pro Rozumce míti mohlo. Avšak tu především potřebí je vysvětlení pro naše čtenářstvo.

V čase, kdy události tyto se sbíhaly, v zimě z r. 1847 na r. 1848 vládl v říši, k níž naše země náleží, jako všemocný pán první vladař císařův kníže Metternich. Byl to muž pevný jako železo u vykonávání záměrů svých, jež v tom záležely, udržovati rozličné národy říše v hlouposti a nevědomosti, aby udržely se v poddanosti a aby se jimi neobmezeně mohlo vládnouti. K tomu účelu měl po všech zemích říše skrze úřednictvo rozpředeny své pavučiny, tak že se v nich, jak se říká, ani myš nemohla hnouti. Jako ďábel kříže, tak bál se on osvěty národů, věda dobře, že osvěta a vzdělanost přinášejí s sebou i vědomí o mravní důstojnosti lidské, že vzdělaný národ snaží se osudy své spoluurčovati, že touží a chce míti vlastní práva. jako odměnu za to, že udržuje země i státy svými daněmi. Svobodě národů vypověděl tedy pro celý život svůj vojnu na život a na smrť a s úzkostlivou opatrností ostříhal národy říše od všech podobných věcí, neboť mimo říši ozývaly se už po léta mocné hlasy pro svobodu národův. Metternich vládl úřady svými i vyššími úřady kněžskými a bez milosti stíhal každého poddaného, o občanu nebylo tehdáž ani řeči, kdo projevil svobodnější myšlénky. Lidi takové nazývali tehdáž d e m a g ó g y, po česku v ů d c e l i d u, což však Metternich a úřady si vykládali jako s v ů d c e l i d u. Leč jako jest směšno

a marno chytati větry do pytlů, tak směšno a marno jest brániti národům, aby nedomáhaly se občanské svobody, a tak i v časích, o nichž mluvíme, bylo dost lidí vzdělaných i v naší zemi, mezi úřednictvem samým i knížími, ba ve všech stavech učenců, již potají svobodě cestu připravovali a s důrazem podmílali základy oné umělé klece, do níž Metternich národy říše naší zavíral. Ba v posledních letech před r. 1848 nestačily už Metternichovi ani prostředky, aby hráze pevné postavil proti návalu se všech stran se hrnoucímu. Ale proto neochabl ve své činnosti a měl ještě dost sluhů při ruce, již svého pána pro vlastní svůj prospěch, pro peníze a pohodlné živobytí v hanebném jeho díle podporovali. I konsistoř, zkoumajíc obžalobu pana kmotra Rozumce, přišla tam na něco, což jí zavánělo rejdy demagógů, jak tehdáž se říkalo. Bylo to totiž místo, vyňaté z povídky Božíhodové, že člověk ten nejlépe život svůj strávil, jenž pracoval pro jiné a život nasadil pro svobodu národů. Z úslužnosti, v tehdejších časích obyčejné, dala konsistoř příslušnému krajskému úřadu o tom vědomost, vylíčivši takto, ovšem šetrnými slovy kmotra Rozumce jako demagóga, jenž by časem stal se asi nebezpečným. Kdyby byl onen krajský, jenž dotčený přípis od konsistoře dostal, býval takový jako na sta jiných krajských v zemích říše, byli by hned vojáky do Toužimi poslali, kteří by v poutech kmotra Rozumce do krajského kriminálu přivezli, kdež by asi ctihodný náš přítel byl umřel od světa odloučen a svobody zbaven. Ale tomu tak nebylo; ruka Boží prozřetelnosti bděla patrně nad hlavou Rozumcovou. Krajský, jenž byl baronem a ještě mlád, byl také tajný přívrženec svobody lidstva, čítával potajmu cizozemské a zapovězené spisy a noviny a měl patrnou nechuť ke konsistořím vůbec. Mimo to chýlil se rok 1847 ke konci, v říši to jen vřelo, a krajský soudil, že nastane rozhodný obrat

k občanské svobodě. Ale proto přece nenechal krajský přípis konsistoře ležet, nýbrž oznámil vrchnímu toužimskému, že jej navštíví, aby mu truhláře Václava Rozumce na ten a ten den do svého příbytku bez okázalosti obeslal.

V určitou hodinu dostavil se kmotr Rozumec k výslechu. Když vstoupil a v uctivosti u dveří stanul, u nichž nebyla žádná stráž postavena, ulehčilo se poněkud Rozumci; krajský sám seděl v lenošce a kouřil doutník, probíraje se v úředních spisech.

»Jste vy Václav Rozumec?« tázal se poněkud s nedbalostí šlechtickou.

»Tenť jsem,« odpověděl Rozumec vážně a pevně. Krajský si toho povšiml a přeměřil Rozumce od hlavy k patě. Rozumec snesl mírně a důstojně jeho zkoumavý pohled. Krajský po chvíli pokračoval:

»Udáno nám z hodnověrného místa, že vy roztrušujete mezi lidem obecným náhledy, jež v jistém případě mohou býti státu nebezpečné.«

»Zdali náhledy mé jsou státu nebezpečné, o tom jsem nikdy nepřemýšlel, pane barone,« odpověděl klidně Rozumec; »ale tolik vím podle dobrého svědomí svého, že náhledy mé spočívají na pravdě, kterou podává zdravý rozum lidský.«

»Tak,« odvětil krajský a opět přeměřil postavu Rozumcovu zrakem svým, ne však okem přísným nebo hněvivým, nýbrž okem, v němž zračilo se obdivení. Patrně poznával, že Rozumec není žádný všední člověk. »Jedná se tu o nějakou povídku,« pokračoval krajský, »kterou jste na Boží Hod vypravovali shromážděným měšťanům zdejším. Celá mně není známa; vypravujte mi ji celou, jako tehdáž měšťanům, abych ji znal v souvislosti.«

Rozumec dal se neohroženě do vypravování, krajský pozorně poslouchal. Když však pan kmotr přišel k místu, kde třetí nejmladší syn odhaliv prsa, otci jizvu na prsou

ukazuje, tu vyskočil krajský z lenošky, počal po pokoj prudce popocházeti a stanul teprve za chvíli, když už Rozumec byl dokončil. Založiv do zadu ruce, přistoupil asi na pět kroků před Rozumce a pravil:

»Tedy váš náhled je . . .«

»Že člověk nejlépe života svého užije, když pracuje, při své práci také na jiné dbá a nasadí třeba i život za svobodu národů,« dokončil Rozumec.

»Tedy práce a mravnosť!« pravil krajský s povýšeným hlasem. »Odkud máte ty náhledy?«

»Z vlastního přemýšlení,« odvětil Rozumec.

»Z vlastního přemýšlení!« opakoval krajský, »to vám dělá česť, pane Rozumče. Žádný nás tu nevidí, tu máte ruku mou za trefnou svou povídku. Práce a mravnosť, ano ta spasí jednou národy a lidstvo!« Za chvíli dodal, jakoby z bázně, že dal se uchvátiti myšlénkám Rozumcovým:

»Co se mezi námi tu stalo, zůstane mezi námi, dokud jsem v státní službě. Posud nemohu nic jiného pro vás učiniti, než že vaši při hodně prodloužím; ale doufám pevně, že co nejdříve přijdou lepší časy, jež budou potřebovati takových celých mužů, jaký jste vy. Prozatím s Bohem, pane Rozumče, na lepší shledanou.«

Rozumec potiskl mu ruku podávanou a odešel. Krajský se na chvíli po jeho odchodu zamyslil.

»Jaký to člověk!« promluvil k sobě po francouzsku, »osud určil mu hoblovat prkna a on dovede duši povznést jako Sokrates!«

Klepáno na dvéře; na pozvání vstoupil vrchní.

»Smím-li za jednu milosť prositi,« mluvil pokorně příchozí, »račte, pane barone, muže toho chrániti. Onť zasluhuje to v plné míře.«

»Buďte bez starostí,« odvětil krajský, »přesvědčil jsem se, že není on tím, zač jej u konsistoře chtějí míti. Zákon je ovšem tvrdá pevnosť, ale před lidskostí

otevírá časem přece své brány. Zůstaniž to prozatím mezi námi, milý vrchní. Tuším, že čas k obědu,« dodal blahosklonně, »nesmíme být nezdvořilými a nechat vaši choť dlouho na sebe čekati. Ujišťuji vás už napřed, že již dávno jsem neměl takové chuti k jídlu jako dnes. Snad je tím vinen ten váš Rozumec. Pojďme!« Vrchní kráčel za krajským do jídelny.

Částka druhá.

Mračna se rozešla, slunce vyšlo.

Jest zcela pochopitelno, že všechno předběžné vyšetřování pana Rozumce nezůstalo v Toužimi tajemstvím, ač dosti opatrně se provádělo. Viděli jsme až posud z průběhu své povídky, že osobnosť našeho pana kmotra v mysli a srdci všech obyvatelů toužimských takové úcty a lásky si získala, že nehoda, jež mu hrozila u konsistoře i krajského úřadu, způsobila rozkvašení, které čím dále, tím více se šířilo a povážlivější ráz na se bralo. Vrcholu svého dostoupilo rozkvašení to příchodem krajského k vrchnímu do zámku. Každý věděl, proč krajský přijel, neb aspoň tak se domníval, a když někteří viděli pana kmotra do zámku se ubírati, což ovšem hned se rozhlásilo, nastala i obava o bezpečnosť osoby našeho přítele. Ano někteří měšťané zastavili pana kmotra na cestě a zrazovali jej, aby na zámek nechodil, pánům že není co věřit a přípravy k jeho zatknutí že snad jsou v zámku už vykonány. Pan Rozumec odpověděl vlídně a klidně: »Jdu tam s dobrým svědomím a s dobrým svědomím, bohda, i odtamtud

přijdu. Nezdržujte mne, přátelé! Chcete-li však mně něco milého učiniti, buďte pokojni a chovejte se tak, jakoby tu dnes ani krajského nebylo.«

Měšťané tak přislíbili, poněvadž byli zvyklí býti kmotru Rozumci po vůli; ale proto přece neodešli, ba Svátek a Tomeš obcházeli opatrně zámek a pátrali, nehrozí-li tam panu kmotru nebezpečenství. Když zvonili poledne, a Rozumec se nevracel, sešlo se ještě několik jiných s nimi a radili se, co mají podniknouti. Svátek dostal docela chuť, jíti s deputací ke krajskému a přimlouvati se tam za pana kmotra. V tom vyšel z hlavní chodby, vážně a zpříma jako vždycky pan Rozumec. Přišed k tlupě, promluvil s výčitkou: »Vy jste krásně drželi slib, který jste mi dali.« Sousedé zahanbeni rozešli se po svých příbytcích.

Rozumí se, že odpoledne trousili se všichni do příbytku Rozumcova, aby vypátrali, co krajský s ním vyjednával. Ale nenabyli upokojení, neboť Rozumec prostě jim odpověděl:

»Prozatím musí zůstati tajemstvím, o čem pan krajský se mnou mluvil; tolik jen vám smím pověděti, že nebezpečenství mně u něho nehrozilo a přidávám ještě sám, že je to muž řádný a spravedlivý, a že by to s naším lidem dobře stálo, kdyby měl dostatek takových úředníkův a představených.«

Z odpovědi té, patrně jen povrchní, nemohli si sousedé vybrati, po čem tak dychtivě, ba s nedočkavostí toužili a nesli to vůbec neradi, ba s utajenou nevolí, že pan kmotr, jehož osud jim tak na srdci ležel, v této záležitosti tak tajůplně k nim se chová; někteří docela si vykládali jeho opatrnosť tak, jakoby jim nedůvěřoval. Tím ovšem se mysl jejich neukojila, nýbrž spíše rozčilila, a poněvadž potřebovali k ochlazení její nějakého předmětu, obrátili především nevoli svou proti původci té celé nespokojenosti, proti kaplanu. On ne-

vycházel nyní ani z fary, leda do kostela a na pohřby, ale i při těch řídkých vycházkách dávali mu sousedé na jevo, že je jim solí v očích, neboť jej ani nepozdravili, což jeho hrdosť nelibě nesla. Kázal-li, neměl v kostele než několik venkovanův, ale nedosti na tom. Několik vážených občanů šlo přímo na faru a přednesli faráři žádosť, aby se o to postaral, aby kaplan co nejdřív z Toužimi byl přeložen. Tutéž žádosť opakovali i před vikářem viníce kaplana ze snahy a žádosti, roztrušovati nesvornost a nevoli mezi věřícími v Toužimi. Kroky takové byly v tehdejších časích neobyčejné a povážlivé, a farář i vikář nevěděli si rady, ač nahlíželi, že by bylo nejlépe nerozvážného kaplana z Toužimi odstraniti. Obávali se konsistoře, majíce za to, že přípisem svým si kaplan u ní dobré oko udělal. Odpověděli tudíž občanům toužimským vyhýbavě, což ovšem rozkvašení ještě rozmnožilo.

Tak se měly věci v Toužimi, když najednou, aspoň pro Toužim z čista jasna, vyskytla se událosť, která všecka ta mračna rozptýlila a veškerému myšlení obyvatelstva toužimského docela nový směr dala.

Asi k deváté hodině sedmnáctého března roku 1848 přijel z krajského města do Toužimi aktuár, jenž u zámku slezl a za chvíli z něho vyšel v průvodu drába, jenž statečně na buben vířil. V rukou svých držel arch papíru a postavil se asi uprostřed náměstí. Celá Toužim vyběhla ze stavení svých a shromáždila se kolem něho, mnozí s úzkostí v srdci, neboť domnívali se ve svém nepokoji, že snad pan kmotr bude prohlášen za kacíře, nebo ještě za něco horšího. Tenkráte se však šeredně zmýlili. Odkašlav si pořádně a nadmuv plíce četl suchý a dlouhý aktuár, že Jeho milosť císař a král Ferdinand ráčil dobrotivě uděliti národům říše své konstituci, to jest občanskou svobodu, což se tímto veřejně skrze krajský úřad občanstvu

toužimskému v řádnou známosť uvádí. Po té šel za víření bubnu na předměstí, doprovázen zástupem lidí, kde touž novinu týmž způsobem ohlásil. Pan kmotr Rozumec stál v okně, poslechl pozorně každé slovo, a když aktuár dokončil, pravil k sobě: »Díky Bohu, mračna nad lidem se rozcházejí, vychází mu slunce!«

Jako ve všech dědinach vlasti naší rozvinul se i v Toužimi po ohlášení konstituce bujarý život. Po dvoustoletém spánku počalo české srdce živěji a vroucněji bíti; do tmy, v níž dvoustoletá poroba je ponořila, poprvé vnikl paprsek svobody, paprsek vědomí, že Čech je, čím ho Bůh určil, Čechem, že přirozené právo mu vráceno, a že má sílu si právo to do posledního dechu svého hájiti. Díky učení Rozumcovu, v Toužimi porozuměli konstituci více a lépe nežli jinde, ano již téhož dne vysvětlovali osvícenější sprostším, že konstituci tak se má rozuměti, jak to pan kmotr jednou vykládal, že národ bude míti svůj sněm, své poslance, a ti že budou se o to starati, aby páni si s lidem nedělali, co chtí, nýbrž že budou přinuceni bráti ohled na žádosti a potřeby lidu; národ že bude spolu vládnouti. Ač lid byl na porobu zvyklý, přece tu myšlénku dobře chápal a jevil z té nové události upřímnou radosť. »Máme dobrého krále, Bůh ho žehnej,« znělo se všech stran, a pro samou radosť zapomínalo se ihned na dlouhou, trapnou minulosť!

Téhož ještě dne odjel kradmo mladý kaplan z Toužimi; farář i vikář mu tak poradili. Nevrátil se již a přišel do hor, kde svůj život v nespokojenosti skončil. Tak vyplnilo se na něm přísloví: Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. Kmotr Rozumec vyvázl z obžaloby u konsistoře i krajského úřadu přirozeným během událostí; u větším lesku nežli prve vystoupila jeho osobnosť v popředí, neboť kdož jiný mohl toužimským vůdcem býti v nastávajícím národním životě, ne-li on;

kdo mohl jen povyjasněné rozumy více osvítiti, ne-li on? A věru, pan kmotr Rozumec nešetřil v tom ohledu žádné práce, ač byl zatím pořádně sestárnul, a ač zármutek, jaký osočení kaplanovo na mysl jeho uvrhlo, i na silách jeho duševních hlodal. On nahlížel, že přišel nyní čas, v němž ho toužimští více potřebují nežli kdy jindy, a staral se o to bedlivě čtením novin, aby čas tento dobře pochopil. Dvakráte, třikráte v témdni bývaly u něho větší schůze, v nichž byl Rozumec pravým a neunavným učitelem svých posluchačů v mladém ústavním životě. V schůzích těch čítaly se noviny, a pan kmotr důležitější z nich věci vysvětloval, především však snažil se vštípiti svým posluchačům pojem pravé svobody, jež jen tehdy národy blaží, ovládá-li ji zdravý rozum a z něho plynoucí, v občanském duchu provedený řád. »Nedává,« říkával, »pláně výborného ovoce, ale strom, jejž jsme na základě jeho přirozenosti ušlechtili; zahrada bez zahradníka může vypadati malebná, ale neponese takové a tolik ovoce, jako když stará se o ni zahradník, jenž zná přirozenost rozličných štěpův a podle té svou zahradu v pořádku drží. Mladý stromek vítr zohýbá a přeláme, nedáme-li k němu kůl z pevného, staršího dřeva; tak i s naší mladou svobodou, nepodepřeme-li ji o pevná stará práva našich ctihodných předků.«

Když jednalo se o poslance, myslily Toužim a okolní obce na pana kmotra Rozumce. On však proti hodnosti té se zpěčoval, ne snad, že by byl k tomu starý, nebo snad neschopný, ale že máme k důstojnosti té lidi mladší, pružnějších sil a schopnější pro jich vyšší vzdělání a širší rozhled v státním životě. Za to však zavdal podnět ku založení čtenářského spolku v Toužimi, jehož stal se vůdcem a starostou, a jenž i přijímáním probudilejších rolníků z okolí šířil politické vzdělání a občanskou sílu a svobodu v Toužimi i okolí. I o obec-

ních záležitostech rád poučoval lid, tvrdě, že dobře spořádané obce dělají šťastnou zemi. Sám také první léta v obecné radě zasedal, později však, jak jsme viděli v první kapitole knihy první, hodnosti té nepřijal; změnily se zajisté po několika letech poměry státní i obecní tak, že uznal za dobré působiti raději ze zátiší, nežli u veřejnosti.

Svoboda přišla záhy z jara, padl na ni mráz. Baron Alexander Bach zahrál si na nového Metternicha. Nastala žalosť v národě, národ svěsil v bolestném zadumání hlavu. I pan kmotr vytrpěl rozmanitých útrap a ústrkův, ale proto přece vzpřímil hlavu a vyslovil vážné slovo:

»Símě svobody uloženo je v srdci našem; kdo má síly nám je vyrvati? Utlumiti je na čas, je možno, ale pak vyroste ze semena tím silnější rostlina i dá nám citlivé metly na ty, kdo bránili jejímu vzrůstu. Jsem stár, slábnu na těle i na duchu, nedočkám se snad té šťastné chvíle, kdy znova duch svobody rozvlní mysli našeho národa; ale vy se dočkáte a děti vaše! Otcův utrpení bude blahem dětí.«

Kmotr Rozumec promluvil pravdu, kterou zkušenosť dokázala, škoda, že měl i v tom pravdu, že lepšího času se nedočká. Cítil snad již při těchto slovech, že sil jeho ubývá, cítil, že brzy přiblíží se čas, v němž úlohu svou na zemi dohraje. Jsa vždy pravým mužem obrátil i nyní zrak svůj tam, kde nejvíce ho bylo potřebí, jsa vždy důstojně živ, chtěl i důstojně umříti. Než nebudeme nadbíhati vypravování a těšíme se, že čtenářstvo rádo s námi prodlí i u lože, na němž milovaný přítel náš vypustil svého ducha.

Částka třetí.

Smrtelné lože mudrce a lidomila.

»Dejž nám všem Bůh, abychom tak šťastně umírali, jak krásně dnes slunce zapadá,« pravil kmotr Rozumec ke kolem sebe stojícím sousedům, když přicházeli z Hájku březového k městečku v onen den, kdy vypravoval jim povídku o šábesové lampě.

Na slova ta vzpomínali sobě jeho přátelé nyní více než kdy jindy; neboť sotva bylo obilí odvezeno do stodol, trousila se po Toužimi zpráva, že pan kmotr povážlivé churaví. A zpráva ta nebyla bez podstaty, neboť každý, kdo měl zdravé oči, pozoroval, že pan kmotr nechodí již tak volně a přímě jako jindy, a že nemluví tím zvučným hlasem, kterým jindy mluvíval. Chůze jeho stala se volnější, pravice opírala se více o španělku se slonovou koulí, hlava se klonila k prsům, hlas byl slabší a bez živějšího výrazu. Pan kmotr nebyl ještě zúplna sedmdesátník, ale každý věděl, že v letech mládí a mužství svého velmi pilně pracoval, v pozdějších pak letech mnoho a usilovně přemýšlel, což vše člověku věku nepřidává.

»Nevím, nevím,« zněly jednotlivé hlasy přátel jeho po Toužimi, »dočká-li se pan kmotr jara; jde to s ním přílišné s kopce! Půjde-li to tak pořád, nezbude z něho do zimy jenom stín!«

Když se ptala paní doktorová svého muže, starého zámeckého doktora, jehož Rozumec k sobě požádal na poradu, odpověděl:

»Sešlost věkem, milá ženo. Několik měsíců potáhne se mezi námi jeho stín, pak odejde tam, odkud se ještě žádný do Toužimi nevrátil, k svatému Havlu.

Škoda bude toho starce; jemu rovný se tak brzy v Toužimi nenarodí!«

Dokud hřálo mladé podzimní slunce, vycházel ještě pan kmotr Rozumec ze svého příbytku. Doprovázel jej obyčejně Tomšův chlapec, jejž pan kmotr jako svého vnuka miloval a jenž k němu skoro větší lásku jevil než k vlastnímu otci. Nešli nikdy daleko z městečka, nejobyčejněji chodívali na hřbitov k sv. Havlu, kamž Rozumce nejvíce srdce táhlo.

»Jak se to pěkně prochází mezi hroby,« říkával Rozumec; »takový tu posvátný mír, že touhou po něm se srdce rozechvěje. Co může být krásnějšího nad věčný mír, co sladšího nad věčné odpočinutí? Pomyšlení, že člověk cestou života unavený si ulehne a již nevstane k novým trudům a žalostem zítřejšího dne, zdaž neváží více než všechny draze koupené a při všem nejisté a krátké radosti života? Věru lépe v zemi než na zemi; v ní mír, na ní vřava, v níž jen ten se vyzná a nezbloudí, kdo vetkl v duši mravní sílu, dobré svědomí. Nezapomeň na to, Tomšíku, třebas to právě nepochopil; až dvacet, třicet let ve světě se budeš proháněti, pak tomu sám od sebe porozumíš!«

Nejraději sedával kmotr Rozumec na záhrobci rovu své nebožky ženy Kateřiny. Byl-li s ním jenom Tomšův syn, pak obyčejně mnoho nemluvíval, nýbrž poseděl beze slova třeba hodinu, brzy k nebi, brzy k trávě a kvítkům pohlížeje, jež z prachu Kateřiny na rovu vyrůstaly. Ale někdy, zvláště v neděli, neb o svátcích odpoledne, míval kolem sebe větší společnost. Šli buď hned s ním anebo přišli za ním známí nám sousedé, již pak opírali se buď o kříže, nebo kolem něho na rovech sedávali. Pak býval kmotr Rozumec hovornější; duch jeho, ač tělo síly životní opouštěly, byl posud jako jindy čilý a činný, jen že při vší jeho činnosti jevil se zvláštní, neobyčejně vážný ráz, jenž patrně pocházel

od stálého jeho myšlení na smrt. Když mluvil, zdálo se poslouchajícím sousedům, jakoby hlas, jenž k nim mluví, přicházel z říší nadhvězdných, z úst muže, jenž setřásl už se sebe prach vezdejšího života. Neobtěžovali jej také nikdy otázkami, které už poněkud nelibě snášel, nýbrž popřávali myšlení jeho docela volného průchodu a napínali tím více pozornosť svou, čím více každý v srdci svém cítil, že nebudou ta drahá a moudrá ústa už dlouho k nim mluviti. Při všem tom nezapomněl však Rozumec na oblíbený způsob svůj vypravovati povídky, a jedna z posledních jeho povídek byla následující:

»Na východě žil před časy mudrc, jménem Sády, jehož jméno bylo daleko široko rozhlášeno. Více než padesát let věnoval zpytování pravdy a řešení záhadných otázek, které osvícenému duchu lidskému nedají spáti. Jedna z těchto úloh, které nejvíce času, píle a přemýšlení věnoval a při které mu vlasy jako mléko sešedivěly, byla, hledati a nalézti pravý příbytek štěstí, místo totiž, v němž člověk úplného štěstí požívá. Nešetřil práce při úloze té, putoval po kolotavém světě, hledal příbytek štěstí na zlatých trůnech i v doškových chýších, v samotách i ve vřavě velikých měst, však marno, co hledal, nenašel. Místo útěchy nalézal jen trampoty, útrapy všeho druhu padaly na duši jeho a bylo mu píti v plné míře kalich trpkosti a nespokojenosti. Jednou, putuje po cizí zemi, zabloudil v hlubokém lese. Stověké duby a buky rozkládaly nad ním široké své větve, tak že mu zakrývaly vlídnou modrotu nebe a houštiny, trní a kamení stavěly se v cestu unaveným jeho nohám. Slunce klonilo se už k horám, když jednou mezi tlustými a mechem porostlými kmeny spatřil šedé žulové zdi ohromného chrámu, jehož stavba a povrch zdí a sloupův svědectví dávaly, že stojí tu už po tisíce let. S pocitem obdivení přiblížil se k tomuto dílu šedé dávnověkosti

a vstoupil po vysokých a příkrých schodech do předsíně chrámu. Pln bázně a úcty kráčel dlouhými a vysokými síněmi chrámu, aniž by byl našel něco zvláštního v širokých jeho prostorách. Když asi hodinu se procházel uvnitř chrámu, spatřil posléze kovové dvéře, nad nimiž v starobylém jazyku a v starobylých literách stál následující nápis:

Zde není pláče, ni bolesti,
zde odpočívá srdce a bydlí štěstí.

Když přečetl ten nápis, stanul mudrc Sády před dveřmi jakoby přimrazen; radostí tajil se mu duch, neboť právě byl našel, co více než padesát let byl darmo ve světě hledal.

‚Ó nejkrásnější hodino života mého!‘ zvolal mudrc; ‚konečně jsem našel příbytek, kde ty, štěstí, přebýváš, konečně přiblížil jsem se k cíli, jejž nalézti jsem se již nedomníval!‘

Takto zvolav, otevřel pevnou rukou kovovou vráteň a co spatřil? Zrak jeho hasnoucí utkvěl v hluboké propasti, jež se před ním rozestírala a na jejímž dně spatřil — h r o b. —

Kmotr Rozumec se zamlčel, upjav zraky své k podzimnímu nebi. Provazník Vrťátko přerušil po chvíli ticho, jež po povídce Rozumcově následovalo, touto otázkou:

»A co pak učinil mudrc Sády?«

»Byl hotov s prací svou a bádáním svým,« odpověděl klidným hlasem Rozumec, »a nepřál sobě už nic jiného, nežli vejíti v tento příbytek pravého štěstí, přál sobě už jen umříti!«

Povídka o příbytku štěstí byla poslední, kterou kmotr Rozumec přátelům svým pod širým nebem vypravoval. Druhý nebo třetí den nastalo podzimní deštivé počasí, pan kmotr již nevyšel ze své světnice, pole-

hával, až konečně nadobro ulehl. Zvolna, ale odměřeně loučily se životní síly jeho s ústrojími jeho těla, duch však jeho zůstal jasný a klidný až do posledního dechnutí jeho úst. Návštěv se mu v nemoci jeho více dostalo, než snad si sám přál; neminulo ani dne, aby někteří vděční sousedé k jeho loži nezavítali. Každý toužil po tom, slyšeti poslední myšlénky ducha jeho, každý hleděl všemožným způsobem, láskou upřímnou a dárky rozmanitými osladiti mu poslední jeho dny. I oba synové jeho se ženami a dítkami svými přijeli do Toužimi, aby s ním se rozloučili a přijali poslední jeho požehnání. Uprostřed synů svých a dcer, v kole vnuků svých usmíval se šťastně pan kmotr, neboť se přesvědčil, že rodiny, které jeho synové založili, jsou spořádány, že vnukům jeho dostává se vychování, které jim slibuje dobrou budoucnost. Jen slzy viděl nerad v očích synů svých a pravil jim jednou:

»K čemu pláčete, když na mne starce nemocného hledíte? Či hodno pláče, že vcházím zvolna u věčný mír a blaženost? Žil jsem po celý život svůj rozumně a snažil jsem se podle sil svých spolubratřím svým býti užitečným. Pokládám se za šťastného, že umru ctěn a milován, a proto nekropte slzami žalosti lože mé!«

Spíše než pláč, snesl žert, a proto vídal rád Svátka u sebe, kterému sice žert od srdce nešel, ale který rád si u Rozumce zažertoval, poněvadž viděl, že pan kmotr rád žert slyší.

»Nic bych neměl proti hrobu,« pravil jednou Svátek, »jen kdyby tam nebylo těch zpropadených červů, kteří si tam z člověka udělají pečinku.«

»Dejte se namazat kolomazí, až umřete,« žertoval Rozumec, »a červi na vás nepolezou.«

»Pak bych umřel jako mouřenín,« odpověděl Svátek, »a moje Barbora by mne při posledním soudu nepoznala.«

»O to neméjte strach,« žertoval Rozumec, »ženské mají tak výborný čich, že pronikne i kolomaz.«

Jednoho dne měl pan kmotr delší poradu se svými syny; chtěl bezpochyby udělati závěť svou, a proto se s nimi radil. Odpoledne povolal k sobě notáře i svědky, závěť zůstala však tajná, poněvadž si to pan kmotr přál. Bylo to už ke konci října. Den po té navštívil ho zámecký pan doktor.

»Se světem jsem už docela v pořádku, pane doktore,« pravil Rozumec, »snad mně nezazlíte, ptám-li se vás, jak dlouho budu ještě dýchati?«

»Tak čtrnáct dní,« odpověděl starý doktor.

»Čtrnáct dní a čtrnáct nocí,« odpověděl Rozumec, »to bude právě v pátek! Jak se to pěkně strojí! V pátek umru a v neděli budu pochován! Aspoň nezanedbají lidé práci mým pohřbem. Věru, to mne těší!«

Synové Rozumcovi s rodinami svými zatím odjeli, a pan kmotr trávil čas svůj z většího dílu s panem farářem. Pan farář přinášel s sebou knihy, z kterých nemocnému předčítal. Jednaly větším dílem o smrti a věčném životě, a pan kmotr nemohl se jich ani dosti nasytiti. Posléze cítě se dosti připraveným, přijal Rozumec poslední pomazání. Od těch dob mluvil jen zřídka a málo. Byloť mu zajisté mluvení obtížnější a duch jeho povznášel se stále do oněch končin, kam v brzku měl cestu nastoupiti. Návštěvy už nerad viděl, a přátelé scházeli se jen ráno a večer ve vedlejší světnici, aby mu aspoň byli na blízku. Stará Tomšová opatrovala jej ve dne, mladá, střídajíc se s mužem svým, v noci; čtvrtého opatrovníka nechtěl přijati.

Výrok zámeckého doktora, že pan kmotr se asi jen pátku dočká, roznesl se po Toužimi. I sešli se ve čtvrtek večer přátelé Rozumcovi v úplném počtu do světnice, jež ležela vedle pokoje, kde pan kmotr ležel.

Nechtěli jej obtěžovati návštěvou svou, ale rozloučiti se chtěli všickni s ním, dokud neumře, za každou cenu. Radili se mezi sebou, co mají činiti, a ač po tichu mluvili, zaslechl přece Rozumec ten neobyčejný šumot. Věděl asi, co je jeho příčinou, a vyslal starou Tomšovou k přátelům, aby k němu vstoupili. Za chvilku naplnila se celá světnice před jeho ložem. Každý stál tu se stísněným srdcem, nemoha ani slova promluviti. Jen těžké oddychování nemocného rušilo týtýž posvátné ticho.

Rozumec obrátil hlavu a oči k příchozím a sepjav kostnaté ruce své mluvil úryvkovitě, jak mu právě stačil hlas a dech:

»V odlehlých pustinách amerických strávil jeden missionář, muž podle zákona Melchisedechova, mezi divochy celý svůj věk, obraceje svěřence své na křesťanskou víru a veda je k životu spokojenému a šťastnému radou a skutkem. Ale když sestaral ve dnech svých a slabosti stáří přišly na jeho tělo, uznali představení jeho za dobré, jej do kláštera jeho zavolati a nahraditi jej mladší a vydatnější silou. Starý missionář musel své drahé ovečky opustiti a srdce mu krvácelo, že nemůže kosti své mezi nimi složiti. Když se loučil s nimi, vzlykali starci, muži, ženy a děti, neboť milovali jej jako otce svého. On pak promluvil k nim jenom tato slova: ‚Odcházeje nepřeju vám, abyste šťastně živi byli, ale to vám jediné přeju, abyste šťastně umřeli.' — I já, louče se s vámi, přátelé, to jediné přání vám zanechávám, abyste šťastně zemřeli. Podejte mi na rozloučenou ruku.«

V pláči přistupoval jeden soused po druhém k loži Rozumcovu, vložil ruku svou do kostnaté a vlhké pravice jeho a udělal mu na tváři kříž. Jeden po druhém odcházel.

Když odešli, sepjal Rozumec ruce, oddychl si z hluboka a naklonil hlavu. Stará Tomšová se ho tá-

zala, zdali si něco přeje. On neodpovídal, neboť duch jeho byl zatím z tělesné schránky své vyletěl v pravou vlasť svou, v končiny věčného míru!

Částka čtvrtá.

Pohřeb pana kmotra Rozumce a jeho závěť.

Zpráva o úmrtí pana kmotra Rozumce roznesla se letem po Toužimi i okolí. Ač to byla událosť, kterou každý očekával, zarmoutila přece každého, neboť kojili se přece mnozí nadějí, že přečká-li zimu, snad déle mezi občanstvem, k jeho prospěchu, ten muž ještě pobude. Poslední slova jeho měla znamenitý účinek; šla od úst k ústům, od srdce do srdce a dávala jasné svědectví o tom, co Toužim v panu kmotru Rozumci ztratila. Sousedé, kteří nejvíce jej milovali a v jejichž osud on tak blahodějně zasahal, sestoupili se vespolek, aby uspořádali pohřeb, jenž by byl důstojný muže toho milovaného a úcty takové všeobecné požívajícího, že mu rovného nikdy v Toužimi nebylo. Poradili se v tom ohledu s farářem, jenž jim pověděl novinu, že oba synové zemřelého, nežli odjeli do Prahy, na farním úřadě značnou sumu peněz na pohřeb otcův složili. Poněvadž však přátelé Rozumcovi mermomocí skvělý pohřeb mistru svému ustrojiti chtěli, rozdělili předběžné práce mezi sebou a nešetřili ni času, ni práce, aby svůj úmysl provedli. Především rozběhli se do okolních vesnic, aby zprávu o smrti mistrově roznesli a rolníky k účastenství povzbudili. Toho nebylo ovšem ani potřebí, chovaliť zajisté rolníci od roku 1848 pana kmotra v nejlepší paměti, a váženější z nich drali se o česť nésti aspoň

kousek cesty mrtvolu jeho k hrobu. Kromě toho uzavřeno v neděli, jakožto v den pohřbu, že v každé vesnici plnou hodinu od čtyř do pěti se zvoniti bude, aby i ti, kdo nemohou na pohřeb, aspoň v duchu na něm se súčastnili.

Nebylo však také v Toužimi tak slavného a dojemného pohřbu, jako když neseny byly tělesné ostatky Rozumcovy k sv. Havlu k věčnému odpočinku. Nádhernou rakev nesli v následujícím pořádku:

Z příbytku nebožtíka až d farního kostela členové městského výboru, pak vybraní a probudilejší rolníci z okolních vesnic, dále učitelé, kteří zesnulce vším právem pokládali za svého spoludruha, neboť i on byl učitelem lidu, a posléze nejbližší přátelé Rozumcovi, již nesli jej až k hrobu a také do něho spustili. Počasí bylo velmi příznivé a k pohřbu dostavilo se lidu nepřehledné množství. Rakev zdobil vavřínový věnec, jejž zaslal z Prahy professor, Josef Bártův, a jiný barvínkový, jejž darovala mladá Tomšová. Ach! skropila jej svými slzami, vždyť nebožtík zachoval a založil jí blaho celého života. Když při hlaholu zvonův a hudby došel průvod k farnímu kostelu, připojil se k němu hrabě lhotecký, což neobyčejně diváky dojalo, ponévadž hraběte lhoteckého pokládali v Toužimi i okolí za podivína. Když posléze spouštěli rakev do hrobu, nespouštěli ji do holé země, byltě zajisté vystlán chvojí a vzácnými květinami, které daroval zahradník Cibulka a jež z větší části ze skleníků hraběte lhoteckého pocházely. Ano i provazník Vrtátko přispěl dárkem svým, dvěma provazy, po kterých mrtvolu do hrobu spustili a které byly na památku uschovány k tomu účelu, aby jen o Toužim zvláště zasloužilým mužům při pohřbech se jich užívalo.

Koruna však celého pohřbu byla řeč, kterou měl přítel zesnulého, farář toužimský, u hrobu nad rakví pana Rozumce. Nebylo oka, které by nebylo při ní ne-

slzelo, nebylo rozumu, jenž by nebyl býval přesvědčen o pravdách v ní obsažených. Největší však dojem zůstavil v duši všech posluchačů závěrek v řeči, jenž zněl v ten smysl:

»Muž, jehož klademe tu v lůno věrné matky země, neumřel, nýbrž on má život věčný.«

Stmívalo se již, když bylo po pohřbu. Tomšovic rodina a nejbližší přátelé zesnulého byli poslední, již opouštěli hřbitov. Když přicházeli k městečku, obrátili ještě jednou zraky k sv. Havlu, nad nímž měsíc v plné kráse své právě vycházel. »Dobrou noc,« zašeptal každý v duchu svému drahému zesnulému příteli. —

Asi týden po pohřbu páně Rozumcové otevřena byla u přítomnosti celého výboru městečka závěť pana kmotra. Byla městskému výboru nadepsána a četl ji notář. Obsah její byl následující:

»Ve jménu Božím!

Jest mně rozloučiti se s životem, který Bůh dal, abych vešel do vlasti pravého a věčného míru. V této rozhodné a vázné době činím já, Václav Rozumec, truhlář a soused v Toužimi, u přítomnosti svědkův a úřední osoby svou závěť. Jsemť úplně při zdravých smyslech a všecko do slova, co v této závěti stojí, shoduje se docela s vůlí mou a mým přáním.

Žil jsem skoro padesát let v Toužimi a našel jsem tu nejen potřebnou výživu po celý čas, ale i přátelskou mysl skoro u všech sousedů, s nimiž mně bylo zacházeti. Můj život splýval tam šťastně a spokojeně. Za to, abych se vděčným sousedům svým ukázal a trvalou a nejužitečnější památku po sobě zůstavil, činím následující pořízení o statečku svém.

Domek svůj na předměstí i s dvorkem a zahradou k němu náležející odkazuji obci toužimské v plné vlastnictví s tím vymíněním, aby zřídila v něm opatrovnu maličkých, jež hlavně bude určena pro děti rodičů chu-

dých, jež musí po práci a dítkám potřebného vychování dáti nemohou. Dítky ty budou se opatrovati bezplatně, děti však zámožných občanů, jimž také opatrovna otevřena býti musí, opatrovati se v ní budou za skrovný týdenní příplatek. Opatrovník ten bude se takto vydržovati:

Byt bude míti v opatrovně bezplatný a užitek ze zahrady mu celý připadne.

Dále odkazuji obci toužimské dva kusy pole, jichž knihovním jsem majetníkem, žádaje za to navzájem, aby je pronajala a celý roční nájem z nich vyplácela ve dvou lhůtách opatrovníku maličkých. Opatrovník však nesmí sám pole ta vzdělávati a těžiti z nich, aby všecku svou sílu obracel k opatrování dítek.

Posléze žádám, aby skrovné týdenní příplatky zámožných občanů za opatrování dítek docela připadaly opatrovníku.

Co se osoby opatrovníka týče a zařízení opatrovny vůbec, žádám a přeju si, aby obec toužimská řídila se docela dle stanov, jež vypracoval na mou žádosť rodák náš, professor Josef Bárta, a které se k závěti té přikládají a kterým obec zjedná stvrzení vládní.

Ponévadž dle přiloženého reversu synové moji vzdávají se pro sebe a své rodiny všech právních nároků na mé jmění pro všechny časy, a oni by byli jediní moji právní dědicové, vstupuje obec toužimská v plné vlastnictví mého majetku nahoře jmenovaného a béře za to jen povinnosť na sebe udržovati v pořádku stavení opatrovny a zaopatřovati je potřebným teplem.

Zařízení opatrovny k jejím účelům berou na se dle téhož reversu z polovice synové moji; polovici útrat, doufám, že obec pro dobro své ráda ponese, anebo najdou se dobrodinci, kteří rádi obci v tom ohledu břemeno ulehčí. Co jinak po mně zbývá na hotovosti, v nábytku, prádle, šatstvu a nářadí, toho majetnicí stane

se stará Tomšová, berouc to za odměnu ošetřování mé osoby v dlouhé nemoci.

Umru v pevné víře, že zastupitelstvo obce toužimské dar můj a závazky z něho jdoucí upřímně přijme a žádosť mou ve smyslu mém co nejrychleji provede a postará se, aby památka na mou osobu v obci toužimské založena a v život uvedena byla.«

To bylo jádro závěti pana kmotra Rozumce. Kupec Říha hned se před obcí uvolil, že druhou polovici útrat za zařízení opatrovny na se béře, a hned na jaře po smrti Rozumcově, prvním dnem května otevřen byl v Toužimi ústav, jejž brzy chudí i bohatí si zamilovali; lhotecký hrabě daroval k němu v den založení kus pole při Toužimi ležící, aby učitel měl lepší výživu. Prvním opatrovníkem stal se starší již učitel Mikuláš, jenž neměl dítek a jemuž by byla obec beztoho brzy dala zasloužené výslužné. On stal se brzy s vlídnou ženou svou duší celé opatrovny, a děti toužimské sotva že běhaly a náležitě mluvily, chtěly už mermomocí do Rozumky, jak opatrovně přezděly, poněvadž tam prý pan učitel rozdává dobrým dětem cukrátka a poněvadž, když bylo venku hezky, chodil pan učitel s dítkami do polí s praporečky, s bubny, píšťalami a cimbálem. Metly se v Rozumce neužívalo a nebylo jí potřebí; zahrození, že zítra nesmějí přijít do Rozumky, působilo na zatvrzelejší děti tak, že hned byly tiché a jako pěna poslouchaly; čarovnější ještě moc měly housličky učitelovy. Jak děti nechtěly sedět, sáhl k nim; hrál žáčkům, kteří buď s ním zpívali, anebo dívčinkám, které si podle noty před škamnami směly poskočiti. Na sv. Mikuláše bývala vždy v opatrovně slavnosť; starý kostelník ustrojil se za Mikuláše, a ministranti nosili za ním v košíkách dárky. On šel pak od jednoho dítěte k druhému, ptal se opatrovníka po jméně a chování a dal každému určený už dárek; děti bohatší dostaly od svých rodičů, chudé

od dobrodinců, všechny byly však obdařeny, aby nepoznaly, že je rozdíl mezi chudým a bohatým dítětem.

Takto krásně se ujalo, rostlo a kvetlo osení, které byl pan kmotr Rozumec ve své otčině zasil. Památka, kterou po sobě zůstavil, nemohla býti lepší, trvalejší a užitečnější; utkvěla zajisté především v srdci chudých lidí, jimž učinil založením opatrovny dobrodiní největší. Chudý člověk mívá lepší paměť k dobrodiní než bohatý, a zkušený pan kmotr asi dobře věděl, že nejkrásnější pomník jest ten, který staví se v srdcích chudiny, jíž jsme ulevili v každodenních bídách a trampotách drsného jejího života. Farář měl pravdu v pohřební řeči své: Kmotr Rozumec neumřel, on žil i za hrobem svým a bude stále dále žíti.

Částka pátá.

Závěrečná úvaha.

Nežli se nadobro, milí čtenáři, rozloučíme, myslím, že nebude škoditi, postavíme-li si před pozornou mysl ještě jednou pana kmotra Rozumce, aby se nám osobnosť jeho tím lépe a pevněji v paměť vštípila.

Kojím se nadějí, že čtenářstvo si jej se mnou zamilovalo, a že se mnou jest přesvědčeno, že s takovým mužem nesetká se člověk každý rok, ani každých deset let svého života, a to zajisté dostatečnou příčinou prodlíti ještě chvíli u jeho osobnosti, nežli se s ním nadobro rozloučíme.

Zpráva o smrti pana kmotra Rozumce dostala se přičiněním professora Josefa Bárty do našich novin a odtud pak u vědomosť bývalého krajského, onoho pana barona, jenž, jak se pamatujeme, na zámku toužim-

ském pana kmotra vyslýchal, povaze jeho nevšední se podivil a ji, řekněme to jen upřímně, zamiloval. Když jsme měli od krále Ferdinanda konstituci, opustil pan baron státní službu, a když baron Alexander Bach začal si opravdově hráti v naší zemi na starého Metternicha, uznal bývalý krajský za dobré, vlasť svou opustiti a po Evropě několik let cestovati. Při tom však nezapomněl na svou vlasť, odbíral odtamtud noviny, aby viděl, co se u nás děje, a tak dověděl se také, že pan kmotr Rozumec umřel. I vzpomněl si živě na Toužim a na rozmluvu svou s kmotrem Rozumcem, o němž, jak víme, se vyslovil, že dovede tak duši povznésti, jako starověký mudrc národa řeckého Sokrates. V rozpomínání tom usedl si k svému psacímu stolku a napsal dlouhé psaní starému vrchnímu do Toužimi, jenž tam na zámku v zaslouženém odpočinku trávil poslední léta svého života. Psaní to podávalo svědectví jasné, jak šlechetná jest mysl pana barona, a bylo pobídkou pro pana vrchního, že s všemožnou pílí napsal bývalému krajskému důkladnou odpověď, v níž podle svých vědomostí a zkušeností povahu a poslední čas života pana kmotra Rozumce věrně vylíčil. Psaní pana barona bylo zasláno z krásné Florencie, a tam došla také šťastně odpověď pana vrchního. Prvopis odpovědi té dostal se nám po letech šťastnou náhodou do rukou, i uznáváme za dobré a vhodné, podati spis ten ke konci našeho vypravování, a jsme přesvědčeni, že čtenářstvu svému jím se zavděčíme.

Odpověď bývalého pana vrchního toužimského do Florencie byla následující:

»Nemohu ani vypověděti, šlechetný pane barone, jak mne laskavý Vašnostin dopis z Florencie překvapil a potěšil. Vím, že nejste přítelem mnohých slov, byť i sebe zdvořilejších a pěknějších, a proto přistupuju rázem k odpovědi své a sbírám raději všecky síly a

schopnosti stářím již značně vadnoucího ducha svého, aby i odpověď má důstojně vypadla, jak toho vzácné psaní Vaše vším právem zasluhuje. Vůli mám zajisté nejlepší, nestačí-li síly mé, zajisté mne omluvíte, klada největší váhu aspoň na dobrou vůli.

Začátkem listopadu minulého roku« — odpověď ta šla ke konci ledna nového roku do Florencie — »opustil nás na vždy, byv po delší dobu churav na sešlosť věkem, pan kmotr Rozumec, muž to, jakému rovného jsem v životě svém neviděl, a který, ačkoli jste jen jednou měli příležitosť s ním důvěrněji se rozhovořiti, i ve Vaší šlechetné mysli nehynoucí stopu zanechal. Truhlář Václav Rozumec byl člověk zcela zvláštní; lidé naposled jsou vždy jeden druhému podobni, s malými proměnami jdou skoro všichni stejnou cestou, stejné tužby, naděje a žádosti ovládají srdce jejich a bývají pramenem jejich chtění a jednání — jen kmotr Rozumec byl jinší. Vlastním nápadem, vlastní silou povznesl se vysoko nad svůj stav a dal celému svému smýšlení a jednání takový, řekl bych, vznešený ráz, že si troufám nazvati jej i před Vaším soudným rozumem mudrcem. A co ještě při něm původnějšího, on nezaběhl v ničem, jak už to u mudrců bývá, u výstřednosti, nezalítl a netěkal nikdy ve vzduchu, nýbrž zůstal vždy, jak toho potřebí bylo k jeho účelům, náležitě při zemi, zůstal vždy praktickým a přece nikdy nepokálel zemským prachem šlechetné a vznešené své pomysly. Vaše urozenosť sama usoudí, že takový duch měl zvláštní v sobě sílu, kterou zřídka nalézáme i u mudrců z povolání, již zakládají své mudrctví na ohromném svém vzdělání, na nashromážděných v potu tváři vědomostech!

Znám Rozumce už po mnohá, dlouhá léta. Do Toužimi přišel jako truhlářský tovaryš a vynikal, pokud vím a jsem se od jiných dověděl, nad jiné lidi svého

druhu jen přičinlivostí, milovností pořádku a mírnou povahou, která všude si získá hojných přátel. U mistra svého pracoval asi osm nebo deset let a stal se po jeho smrti v našem městečku mistrem a volil si za ženu dívku sice chudou, ale zachovalou, pracovitou a hospodářskou. Žil a pracoval jen pro svou rodinu, uhospodařil si hezký stateček a vychoval děti své tak svědomité, že oba jeho synové dělají mu nyní česť. Snaha po lepším vzdělání však dřímala asi od přirozenosti v jeho duši, neboť nedělní prázdné chvíle své trávil čtením užitečných knih a nelitoval na zaopatření jich peněz, ač jinak byl člověk velmi hospodářský; zábav hospodních, pití a hraní v karty neznal, čímž lišil se značně od obecných našich řemeslníků. Bezpochyby byly mu zábavy toho druhu protivné, poněvadž jeho duch byl vzácnější a ušlechtilejší. Při všem tom však nevynášel se v ničem nad druhy svého stavu, pýcha, i jinak spravedlivá, byla mu neznáma a cizí, a té vlastnosti jeho výborné musíme asi přičítati, že každý choval k němu lásku a důvěru, jež pozvolna se proměnila i v pravou úctu. Proto mohl také tak zdárně mezi svými občany působiti. Již v té době, dokud nedosáhl svých padesáti let, vyvíjel, kdy naskytla se mu vhodná příležitosť, takové náhledy, že svědčily o neobyčejném jeho rozhledu v životě.«

Po té uvádí bývalý vrchní hovor svůj s kmotrem Rozumcem o lidech učených, jenž obsažen jest ke konci částky druhé první knihy, a pokračuje pak takto:

»Vaše urozenosť vidí z toho příkladu, že už tenkrát kmotr Rozumec pronikal bystrým duchem chyby společenského i státního našeho života. Když ten den děti mně přišly přát »dobrou noc«, musel jsem slzeti, neboť nahlížel jsem, že na ně čeká ten osud, který mně Rozumec vylíčil. Bohužel, doba naše dokazuje, že měl

pravdu; děti mé jsou úředníky a jsou vskutku jen nástroji k vedení války s lidem!

Sláva Rozumcova, jako učitele lidu, začíná však teprve po jeho padesátém roce. Jedna událost podle všeho učinila v muži tom rozhodný obrat. V ten čas stonal Václav Rozumec celou zimu na dnu. Bolesti svíraly sice v této nemoci jeho tělo, duch jeho byl však tak statečný, že nejen jim nepodlehl, nýbrž více než jindy oddal se přemýšlení. V tom čase asi usnesl se na tom, zbytek života svého a vědomosti a zkušenosti své věnovati prospěchu svých sousedův a přátel, zkrátka v záhadných okolnostech jich živobytí býti jim moudrou radou, aby si opět pomohli k životu šťastnému a spokojenému. Jak jsem se dověděl, četl prý celé noci knihy ve své nemoci a nejvíce prý si oblíbil knihu »Labyrinth světa«. Nebyla to tedy žádná jiná než ona výtečná kniha našeho nesmrtelného Amosa Komenského, tohoto pravého apoštola vzdělání mezi národy, jenž z lůna našeho vyšel! Zastaralé středověké náhledy Komenského asi bystrý duch Rozumcův z knihy vymísil a vzal z ní jen jádro, jež vždy bude zúrodňovati duchy lidské. Padá mi právě na mysl, že snad i z Komenského Rozumec se naučil vypravováním příběhů na mysl lidu působiti. V tom způsobu sobě liboval až do své smrti.«

Pan vrchní připojil na tomto místě poslední povídku Rozumcovu o missionáři, jenž loučí se s divochy svými v pustinách amerických, a dodává k tomu jak následuje:

»Zdaž mohl ten muž« — rozuměj Rozumec — »důstojněji, s vážnějšími a užitečnějšími slovy s přáteli svými se rozloučiti? Nejsou poslední jeho slova hodna pravého mudrce? Však nechci u vypravování svém předbíhati, neboť prve jest mně leccos o toužimském mudrci Vaší urozenosti pověděti.

Vystonav se nepotřeboval Rozumec řemeslem svým si chleba vydělávati; byltě zajisté za mladších dnů svých pomyslil na zadní svá kolečka a nemaje tudíž starosti o každodenní výživu, mohl se docela oddati povolání jako učitel lidu. A úmyslu svému také dostál s nejlepším prospěchem. Nejvíce zasluhuje podivení, že nikdy neplýtval náhledy svými, že nikdy jich nikomu nevnucoval, nýbrž znaje výborně své spoluobčany, vždy čekal na vhodnou příležitosť a takořka na vybídnutí z jich strany, nežli sám mluvil a radu a návod dával. Tím rada jeho nikdy nesevšedněla, nýbrž zůstala vždycky jaksi vzácnou, poněvadž vždy zdála se jen přirozeným následkem, jenž vyplýval z rozličných případností skutečného života jednotlivých občanův, anebo aspoň následkem hovorů, které jiní začali a kterých Rozumec sám nikdy nezačal. Viděti ze všeho, že byl pan kmotr chytrák, jenž nikdy neměřil, leda když měl terč před sebou a když byl k tomu od jiných přímo vybídnut; proto také snad v celém živobytí svém ani jedné rány si nezadal, což také prozrazuje pravého mudrce.«

Po tomto poznamenání vypravuje pan vrchní panu baronovi některé případy, v kterých se Rozumec osvědčil jako moudrý člověk a které laskavý čtenář zná z kapitol knihy druhé našeho vypravování, a pokračuje pak takto:

»Z řečeného vysvítá dále, že byl Rozumec pravý a rozumný lidomil. Z ničeho se nejeví, že by byl toužil po přízni a slávě, a o nějakém snad hmotném prospěchu, kteréhož by byl učením svým vyhledával, nemůže býti ani řeči. Heslo jeho bylo zcela jednoduché: buď užitečným svým spoluobčanům rozšiřováním náhledů a učení, na němž spočívá spokojený život, a které dodává útěchy a síly v rozmanitých nehodách, které život s sebou přináší. Teprve v pozdějších dobách rozbíral někdy věci, které týkaly se obcí, národa, ba i celého

člověčenstva. I v tom ohledu bylo viděti, že má zdravé a praktické náhledy a že viděl daleko za obzor městečka Toužimi. Též v tom viděti je jeho rozvahu, že o věcích těch mluvil teprve tenkrát, když si byl své posluchače pro ně dostatečně vzdělal. Co posléze se víry týče, byl muž praktický; hlavní jeho zásada byla: ‚Pravá, upřímná víra blaží člověka‘, a pravdu tu zajisté každý musí uznati.«

Nyní vypravuje pan vrchní krátce chování se pana Rozumce v r. 1848, přechází pak k jeho pohřbu a závěti. Ze všeho toho je jen následující pro nás nové a zajímavé. Nechme opět pana vrchního mluviti.

»Když své věci kmotr Rozumec spořádal a jak se říká, se světem byl hotov, požádal k sobě našeho faráře, jenž jej upřímně miloval. První věc, o které spolu hovořili, byla zmínka o onom kaplanu, jenž Rozumce u konsistoře udal. ‚Myslím, velebný pane,‘ pravil Rozumec, ‚že mladý kaplan měl při všem dobrý úmysl. I dokud jsem byl zdráv, vždy jsem měl ten náhled, že přirozenost člověka je ve své podstatě dobrá; pakli není, mám za to, že je příčinou toho nepravé vychování lidí. Proč bych tedy soudil, že mně kaplan z nedobrých úmyslů chtěl ublížiti? Prosím vás, pište mu ve jménu mém, že umřel jsem nemaje ani té nejmenší hořkosti proti němu, ba žádaje mu na Bohu požehnání, aby užitečně provedl život svůj.‘ — Případ tento zajisté svědčí, jak šlechetného smýšlení byl Rozumec a činí nám toho muže ještě dražším

Přicházím konečně k věci, kterážto při všem konání člověka bývá nejposlednější a zároveň, byla-li u úplné svobodné vůli vykonána, nám podává snad nejjasnější a nejdokonalejší obraz jeho povahy. Myslím totiž závěť se světa se ubírajících. Při smrtelném loži Rozumcově nebylo nikoho, kdo by nějak na jeho vůli byl působil, byla tedy jeho závěť vlastním jeho dílem

a jest jedním z nejlepších příspěvků k vylíčení jeho povahy.«

Po té vypisuje pan vrchní hlavní jádro závěti Rozumcovy panu baronovi a připojuje k tomu ke konci následující úvahu:

»Tak naložil Václav Rozumec s vlastnictvím svým po své smrti. Mohl-li krásnější památku po sobě zůstaviti? Jsem jist, až opatrovna jeho v život vstoupí, že vyroste z ní v hojné míře požehnání nejen pro Toužim, ale i pro spaniloduchého zakladatele. Otázka, o které už mnoho šlechetných hlav přemítalo, ta totiž, jak nejlépe lze jest pomáhati chudému dělnickému lidu, aby nestaly se nevychované jeho děti břemenem společenskému našemu životu, nýbrž zdárným a užitečným jeho členem, otázka ta aspoň v prvních zásadách svých rozřešena tu tak přirozeně a dostatečně naším toužimským mudrcem. Bez velkých útrat, ba řekl bych, s nepatrnými jenom oběťmi, mohou zámožní dětem chudých to dáti, co tito pro práci svou každodenní dětem svým dáti nemohou. I člověk surový, nevzdělaný má srdce pro své děti, a co těmto dobrého učiníš, dotkne se blahodárně jeho srdce. Dobrodiním jeho dítěti prokázaným šlechtíš rodiče, a společenský náš život musí z toho míti svůj prospěch. Kéž by každý hospodář té pravdě věřil a ji si zamiloval. Čeládka na jeho statku byla by vždy dobrá a jeho by to mnoho nestálo, neb aspoň velmi málo vzhledem k tomu, co by vyzískal na lidu pracujícím pro něho. Tato šlechetná myšlénka Rozumcova, vyslovená v jeho závěti, velmi mile dojala mysl všech obyvatelů naší Toužimi, každého jen trochu rozumného nadchla, a provedení její ponese zajisté dobré ovoce i pro budoucnosť. Obzor ducha Rozumcova byl široký, plány jeho sahaly daleko za hranice jeho života. Bylť on mudrc pravý, poněvadž praktický, bylť on mudrc důmyslný, poněvadž v ničem se nepřepočítal. Věru, čím

dále člověk se obírá s tímto na první pohled tak jednoduchým mužem, tím více přichází k přesvědčení, že byl to muž neobyčejně silného a šlechetného ducha i srdce. Bylo by zajisté k přání, aby vlasť naše hojně zplodila takových mužů! Budoucí naše pokolení by pak neměla potřebí děsiti se před budoucností našeho národa.«

Tak psal bývalý pan vrchní na zámku toužimském panu baronovi do krásné Florencie. Pan baron procházel se právě v sadech, náležejících k letohrádku, v němž přebýval, v stínu oliv, myrt, vavřínů a citrýnů, když sluzebník mu psaní to přinesl. Rozevřel je a podíval se na podpis. Pak usedl si na sedátko pod vavřínový strom a četl s největší napjatostí a se zalíbením dlouhý dopis pana vrchního z Toužimi. Když psaní dočetl, zamyslil se na chvilku, pak vyndal tužku a napsal ke konci pod podpisem pana vrchního:

»Toto psaní jest jeden z nejzajímavějších kusů mého dopisování a uschová se po mé smrti na památku v domácím našem archivu.«

Poznámku tu podepsal svým jménem a přidal k ní datum.

Netrvalo to dlouho a přišel rok 1859 a s ním válečná výprava Rakouska do Italie. Po porážce Rakouska uznal pan baron za vhodné vrátiti se do své vlasti, neboť pravem očekával lepší, svobodě občanské příznivější doby. Nesklamal se; diplom říjnový byl plodem porážek u Solferina a Magenty. V Čechách to vypadalo jinak než za řádění Bachova, jenž ochromen duchem času, jejž zadržeti se osmělil na dráze jeho rozvoje, belhal se do Říma!

»Šťastnou cestu a notný déšť,« prohodil pan baron, když tu zprávu v novinách četl, a zasmál se srdečně.

Pan baron nezapomněl na Toužim. V milé záři májového slunce unášel jej jeho povoz do našeho městečka. Žádný ho nepozdravoval, bylať tam jeho tvář

docela zapomenuta. Pana vrchního nezastal již na zámku, odstěhoval se již také před rokem k sv. Havlu, kdež odpočíval nedaleko pana kmotra Rozumce. Pan baron zašel si na hřbitov a vyhledal si hrob Rozumcův, ozdobený jednoduchým železným křížem, s jednoduchým, ale významným nápisem:

»Zde odpočívá Václav Rozumec, truhlář a soused ze zdejšího předměstí. Byl moudrý rádce nešťastným a přítel i dobrodinec chudých. Bože, dej mu slávu věčnou.«

Nápis ten se panu baronovi líbil, neboť napsal si jej do své tobolky. Po té vyňal ze záňadří bedlivě usušený vavřínový věnec, jenž pocházel z téhož stromu, pod nímž byl dopis nebožtíka vrchního ve Florencii četl. Pan baron věnec políbil a položil jej na Rozumcův hrob.

OBSAH.

